Îmândan İhsâna

TASAVVUF

Osman Nûri TOPBAŞ

ERKAM YAYINLARI

İSTANBUL 1432 / 2011

ÎMÂNDAN İHSÂNA TASAVVUF

Osman Nûri TOPBAŞ

ÎMÂNDAN İHSÂNA TASAVVUF
Osman Nûri TOPBAŞ

Erkam Yayın No: 16
Dizgi - Tashih: M. Akif Günay
Mizanpaj: Altınoluk Grafik / Mustafa Erguvan
Kapak: Altınoluk Grafik
ISBN No: 978-605-302-070-7

Yayın ve Matbaa Sertifika No: 19891
Baskı Tarihi: İstanbul / 2016

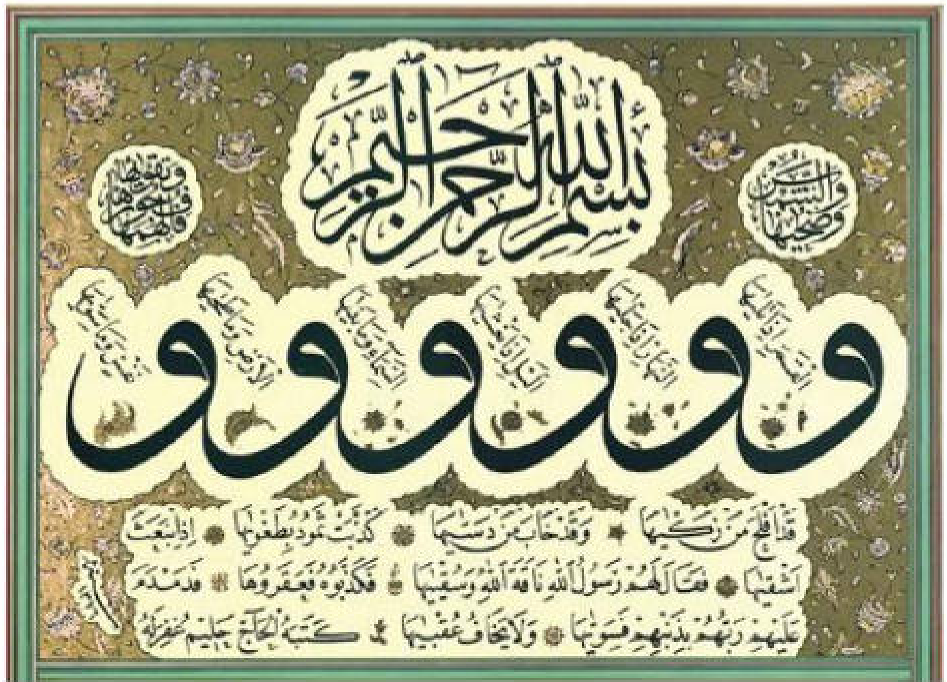

Kitaplar'dan "Kitab'a" ulaşsın yolunuz...

İkitelli Org. San. Bölgesi Mah. Atatürk Bulvarı Haseyad 1. Kısım No: 60/3-C
Başakşehir / İstanbul Tel: 0212 671 07 00 - Faks: 0212 671 07 48
www.erkamyayinlari.com • www.kampanyakitaplari.com

Bu eserin e-kitap çevrimi **SaveAs Bilişim** tarafından yapılmıştır.
www.saveas.com.tr

“Zât-ı ulûhiyyetim hakkı için; Güneş’e ve onun kuşluk vaktindeki aydınlığına, Güneş’i tâkip ettiğinde Ay’a, onu açığa çıkarttığında gündüze, onu örttüğünde geceye, gökyüzüne ve onu binâ edene, yere ve onu yayıp döşeyene, nefse ve ona birtakım kâbiliyetler verip de iyilik ve kötülüklerini (fücûr ve takvâsını) **ilhâm edene YEMÎN OLSUN Kİ;**

Nefsini kötülüklerden arındıran (maddî ve mânevî kirlerden temizleyen) **mutlakâ kurtuluşa ermiş; onu kötülüklere gömen de elbette hüsrâna uğramıştır.”** (eş-Şems, 1-10)

Cenâb-ı Hakk’ın yemin etmesi, üzerine yemin edilen varlıkların kıymet ve şereflerini bildirmekle beraber, aslında

o yeminden sonra ifade edilen ilâhî gaye ve murâdın yücelik, azamet ve ehemmiyetini göstermek içindir. Bu âyetlerdeki yeminlerde de durum böyledir. Bir farkla ki;

Cenâb-ı Hak, bu âyet-i kerîmelerde üst üste tam yedi defa yemin etmekte, ardından bir de mânâyı daha çok kuvvetlendirmesi için “ قَدْ ” (mutlaka) edatını kullanmakta ve ancak bu güçlü te’kid ve te’yidlerden sonra şu hakîkati bildirmektedir: **«Nefsini arındırıp temizleyen kimse, mutlaka kurtuluşa erecek; aksine onu günah ve mâsiyetlerle kirleten kimse de muhakkak hüsrâna uğrayacaktır...»**

Câlib-i dikkattir ki, Kur’ân-ı Kerîm’de Cenâb-ı Hak, nefs tezkiyesinden başka hiçbir hususta böyle üst üste yedi defa yemin etmemektedir. Bu gerçek, insanın kurtuluşu için nefs tezkiyesinin ne derecede önemli ve zarûrî olduğunu ifadeye kâfîdir.

İşte ***“Îmândan İhsâna Tasavvuf”*** ismiyle kaleme aldığımız bu eser, Hak dostlarının bu Kur’ânî hakîkati, söz, hâl ve davranış güzellikleri ile îzâhından ibârettir.

ÖNSÖZ

Rûhundan nefhettiği insana metafizik bir tefekkür ve tahassüs derinliği bahşetmiş olan Cenâb-ı Hakk'a nihâyetsiz hamd ü senâlar olsun!

Bu tefekkür ve tahassüs derinliği bakımından da en mükemmel tecellîlere mazhar kıldığı ve bütün beşeriyete bir örnek şahsiyet olarak bahşettiği kulu ve Rasûlü olan Fahr-i Kâinât Efendimiz'e, O'nun âl, ashâb ve etbâına nihâyetsiz salât ü selâmlar olsun!

Hiç şüphesiz ki tasavvuf, İslâm'ın kalbî hayatı, özü ve rûhânî yönüdür. Yâni İslâm, bilhassa muhtevâsındaki bu öz ve rûhun, istîdatlı insanlarda amele inkılâb etmesi sebebiyle mü'min gönüllerdeki rûhâniyet, feyz, muhabbet ve vecd vasıflarını zirveleştirir. Bu demektir ki tasavvuf, İslâm bağındaki yüce ilim ve irfân ağacının meyve (eser) bakımından en semereli dallarından biri olmuştur. Nitekim bugüne kadar tasavvuf hakkında:

- daha ziyade yüksek ve derin tefekkür erbabına (havâssa),
- hem havâssa, hem geniş halk kitlelerine (avâma),
- öncelikle avâma hitab eden nice güzel eserler yazılmıştır.

Bu eserlerin bir kısmı, *Fusûsu'l-Hikem* ve *İnsan-ı Kâmil* [1] gibi sâdece derin ve yüksek tefekkür erbâbının kavrayacağı bir seviyede kaleme alınmıştır. Bâzıları ise Mevlânâ'nın *Mesnevî*'si gibi yer yer mütefekkir dimağlara, yer yer de vasat seviyedeki halk kitlelerine hitâb eden bir muhtevâdadır. Bunlar, zâhirî ilimlerini tamamlamış olanların, sahip oldukları bilgiler muhtevâsında daha engin, derûnî ve mânevî

bir tefekkür ve feyze râm olarak Hakk'a, hakîkate ve mârifetullâha nâil olmaları içindir. Bunun yanında *Envâru'l-Â ıkîn, Muhammediyye* ve *Nefehâtü'l-Üns* gibi geniş halk kitlelerine hitâben yazılmış olan tasavvufî kitaplar da vardır. Bunlar şer'î gerçekleri kavrayabilmiş olan geniş halk kitlelerinde duyuş, anlayış ve davranış mükemmelliği bakımından -az çok- bir seviye husûle getirmek içindir.

Tasavvufî eserlerdeki bu çeşitlilik, toplumda mevcut olan avâma da havâssa da idrâk ve iktidarları nispetinde İslâm'ı, onun engin muhtevâsındaki mükemmelliğe yakışır bir şekilde anlayıp tatbik etme dirâyetini kazandırmak içindir. Böylece insanlar, eskilerin tâbiriyle zü'l-cenâheyn, yâni iki kanatlı olurlar.

Bütün bu yönleriyle toplumun her kesimine hitâb eden tasavvuf, hem iktisâdî ve ictimâî rahatlık zamanlarındaki rehâvet ve gevşeklikleri engelleyerek zindeliği devam ettirmiş, hem de istilâ, işgal ve zulüm dolu zor dönemlerin kargaşa ve bunalımları arasında daralmış gönüllere ulvî pencereler açarak nefes aldırmış; yaralı gönüllere merhem, yorgun dimağlara tesellî ve kurak rûhlara kevser olmuştur. O, bir yandan güzel ahlâk ve ibadette zirveleşenlere tevâzu ve mahviyet telkin ederek gurur, kibir ve ucuptan muhafazasını sağlamış, bir yandan da günah çukurunda boğulan kullara engin bir af, müsâmaha, merhamet ve rahmet gibi can simitleri uzatmıştır. Nitekim Moğol istîlâlarından sonra bütün bir Anadolu'yu saran kargaşanın ortaya çıkardığı huzursuzluk ve ıztırapları teskin ve tesellî edici olarak o devirde tasavvufî cereyanların kuvvet kazandığı ve pek çok büyük mutasavvıfın da zuhûr etmiş olduğu, târihî bir

gerçektir.

Bugün de bütün bir beşeriyet, dehşetli bir huzursuzluk ve çeşitli ıztırapların girdabına sürüklenmiş bulunmaktadır. Böyle bir zamanda gönüllere şifâ bahşedecek tasavvufî güzellik ve hasletlere duyulan ihtiyaç, aslâ inkâr edilemez. Zîrâ ateizmin boyunduruğundan henüz kurtulmuş “yaralı bir kuş” misâli mânevî tedâviye muhtaç olan nice kardeşlerimizin rûh ve gönülleri, bu muhtevâda bir âb-ı hayâtın tâlibi durumundadır. Nitekim materyalizmden rûhu bunalmış, gerek doğuda gerek batıdaki insanlar, İslâm’ı başlangıçta büyük mutasavvıfların câzibe ve güzellikleriyle tanımakta, sevmekte ve nihâyet sımsıkı bir şekilde dîn-i mübîne sarılmaktadır.

Bütün bunlar gösteriyor ki tasavvuf, engin bir derûnî yapı ve muhtevâ ile ehl-i îmânın elinde vazgeçilmez bir İslâmî tecellî, feyz ve olgunluk nîmetidir. Bu bakımdan o, hem müslümanların kemâle ermesi, hem de gayr-i müslimlerin hidâyetine vesile olunabilmesi ve onlara İslâm’ın doğru bir şekilde yansıtılabilmesi için pek büyük bir ehemmiyet arz etmektedir.

Çünkü gerçek tasavvuf, Rasûlullah -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in o mübârek hayatının, kıyâmete kadar gelecek asırlara ve nesillere in‘ikâsını sağlayacak bir gönül aynasından ibârettir.

Böyle olduğu için Cenâb-ı Hakk’ın ve Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in mübârek feyz ve muhabbetleri gönüllerde yüzyıllar boyu aynı canlılık ve tazelik içerisinde yaşamış, yaşamakta ve yaşayacaktır.

Böyle olduğu için İslâm, bugün müslümanların maddeten

zayıflıklarına rağmen güçlü bir şekilde varlığını ve tesirini sürdürmektedir.

Böyle olduğu için de İslâm'ın gizli ve âşikâr düşmanları rûh ve bedeni birbirinden ayırırcasına tasavvufu İslâm'dan ayrı bir anlayış sistemi gibi göstermek için çırpınmaktadırlar. Dolayısıyla mes'eleyi bilmeyen kimseler, tasavvuf hakkında yanılıp yersiz muhâlefete sürüklenebileceğinden, tasavvufî gerçeklerin her zaman doğru bir şekilde dile getirilip ifade edilmesi ve yanlış anlayışların düzeltilmesi, pek mühim bir zarûret hâlini almıştır. Elbette sadece bu zarûretle değil, yukarıda temas ettiğimiz güzelliklerin de bütün gönüllere takdîm edilebilmesi için tasavvufî sahâ, âdeta bir eserler deryâsı hâlindedir.

İşte biz de bu deryâya, aynı gâyeler içerisinde âcizâne bir gönül damlası takdîm etmeye çalıştık. Bir damla, çünkü tasavvuf "kâl"den (sözden) ziyâde "hâl" olduğundan eserimiz, gönülleri yüce huzûra yönlendirmede bir köprü vazîfesi îfâ edebilirse kendimizi bahtiyar addederiz.

Bu meyanda eserimizde tasavvufun umûmî olarak muhtevâsını verdikten sonra, onun ana mevzûunu teşkil eden mârifetullâh, muhabbetullâh, tezkiye-i nefs, tasfiye-i kalb, tasavvufî üslûb vb. hususları îzâh etmeye gayret ettik. Başta Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm- olmak üzere, o mübârek varlığın vârisleri olan İslâm büyüklerinin davranışlarından örnekler sunmaya çalıştık. Yer yer de tasavvufun derinlik ve incelikleriyle ilgili birtakım tereddüt ve muhalif görüşlere cevap mahiyetinde -şahısları hedef alarak değil sadece fikir bazında- mâlumat arz ettik. Ayrıca eserde, tasavvufun arzu ettiği mânevî terbiyeden uzak bâzı

kimselerin, ya iyi niyetle fakat câhilâne ya da gafletlerinden ötürü aksak, kifâyetsiz ve yersiz uygulamalarının bu mübârek yol ile bir alâkasının bulunmadığına temas ettik.

Hâsılı bütün bu yönleriyle eser, zâhirde müellifinin, ancak hakîkatte Hak dostlarının bir te'lîfidir. Yâni eserdeki bütün feyz ve güzellikler, ehlullâhın gönül âlemlerinden bizlere yansıyan ulvî akislerdir. Bizim vazîfemiz, günümüzün lüzûm ve şartlarına göre bunları derlemek gayretinden ibâret olmuştur. Bu itibarla eserimizi hazırlarken şüphesiz daha evvel yazılmış olanlardan istifâde ettiğimiz gibi, bir "canlı kitap" mâhiyetindeki pek çok dostumuzdan da yardım gördük. Bunu memnûniyet ve iftiharla kaydetmek istiyoruz.

Sözlerimize son verirken bu eserde menkıbeleri zikredilmiş ehlullâha ve emeği geçmiş akademisyen dostlarımıza hâlisâne muhabbet ve duâlarımızı arz etmeyi vicdânî bir vecîbe addederiz.

Yâ Rabbî! İlim ve idrâkimizin kifâyetsizliğine rağmen, engin tasavvuf âlemi hakkında izhâr ve ifâdesine cür'et ettiğimiz his ve fikirlerimizin, muhterem okuyucularımızda inşâallah hâsıl edeceği feyz ve tesirlere sonsuz bir teselsül bereketi ihsân eyle!

Allâh'ım! Bu âcizâne gönül hizmetimiz vesilesiyle bizi muhterem okuyucularımızla birlikte sonsuz nîmetlerine lutfen ve keremen nâil eyle! Bu nîmetleri de kendi şân-ı ulûhiyyetinin azamet ve îcâbına göre muhteşem bir muhtevâ ile lutfeyle!

Âmîn!..

Osman Nûri TOPBAŞ

ÜSKÜDAR / 2002

1. Abdülkerim el-Cîlî’nin eseri.

BİRİNCİ BÖLÜM:

TASAVVUFUN MÂHİYETİ

A-TASAVVUFUN DOĞUŞU

B-TASAVVUFUN TÂRİFİ

1-Tasavvuf, Güzel Ahlâk ve Edeptir

2-Tasavvuf, Nefs Tezkiyesi ve Kalb Tasfiyesidir

3-Tasavvuf, Sulhü Olmayan Mânevî Bir Cenktir

4-Tasavvuf, İhlâstır

5-Tasavvuf, İstikâmettir

6-Tasavvuf, Rızâ ve Teslîmiyettir

C-TASAVVUFUN MEVZUU

D-TASAVVUFUN GÂYESİ

E-TASAVVUFUN LÜZÛMU

F-TASAVVUFUN DİĞER İLİMLERLE MÜNÂSEBETİ

1-Tasavvuf ve Diğer İslâmî İlimler

a- Tasavvuf ve Kelâm

b- Tasavvuf ve Tefsir

c- Tasavvuf ve Hadis-Siyer

d- Tasavvuf ve Fıkıh

2-Tasavvuf ve Fennî İlimler

3-Tasavvuf ve Edebiyat

4-Tasavvuf ve Güzel Sanatlar

a- Mûsikî

b- Mîmârî

c- Hüsn-i Hat

5-Tasavvuf ve Felsefe

G-İLM-İ NÂFÎ (Faydalı İlim)

A. TASAVVUFUN DOĞUŞU

Andolsun ki, sizin için; Allâh'a ve âhiret gününe kavuşacağını uman ve Allâh'ı çok zikreden (mü'min)**'ler için Rasûlullâh'ta en mükemmel bir örnek** (üsve-i hasene) **vardır.** (el-Ahzâb, 21)

Cenâb-ı Hak, insanoğluna ihsân ettiği sonsuz nîmetlerine ilâveten:

وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي

"Rûhumdan (kudretimden bir sır) **üfledim"**[2] buyurarak, kendi katından bir cevheri ikram etmekle, ona kıymetlerin en yücesini lutfetmiştir. Buna mukabil olarak da onun, Zât-ı Ulûhiyyet'ine muhabbet sûretiyle kullukta bulunmasını, neticesinde de mârifetten nasîb alarak, vuslata ermesini murâd etmiştir.

Hak Teâlâ, kullarını hidâyete ulaştırmak için, insana birtakım üstün vasıflar lutfetmiştir. Buna ilâveten bir de, aralarından müstesnâ yaratılışlı, vahye mazhar olmuş bazı kullarını peygamber olarak vazifelendirmek sûretiyle onlara ihsanda bulunmuştur. Peygamberlerin olmadığı zamanlarda ise, verese-i enbiyâ olan sâlih kullarıyla bu lutfunu devâm ettirmiştir.

Rabbin insanlığa müstesnâ bir yardımını ifâde eden peygamber gönderme keyfiyeti, bütün insanlığı şümûlüne alabilmesi için Hazret-i Âdem -aleyhisselâm- ile başlamıştır. Hazret-i Âdem, hem ilk insan hem de ilk peygamberdir.

Bu mübârek hidâyet yolu, ilâhî kudret akışları içinde bir

nûr şerâresi hâlinde müteselsilen gelen yüz yirmi bin küsur peygamberle te'yîd ve takviye edile edile, insanlığın kaydettiği terakkîye muvâzî bir tekâmül kazanmıştır. Devrin husûsiyetlerine ve muhâtapların seviyelerine uygun bir teblîgatla devâm edip giden bu silsile, nihâyet son peygamber Hazret-i Muhammed Mustafâ -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'de kemâline erişip âzamî zirveye ulaşmıştır.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, nûruyla Hazret-i Âdem'den önce, cismâniyetiyle bütün peygamberlerden sonra zuhûr etmekle, nübüvvet takviminin ilk ve son yaprağı olmuştur. Yâni risâlet takvimi, varlığın ilki olan Nûr-i Muhammedî ile başlamış, son yaprağı da "Cismâniyet-i Muhammedî" ile nihâyet bulmuştur. Dolayısıyla O, zaman itibâriyle son, yaratılış itibâriyle ilk peygamberdir.

Bütün mevcudâtın varlık sâikı, nûr-i Muhammedî olduğundan[3], Cenâb-ı Hak Hazret-i Peygamber'i "Habîbim" hitabına mazhar olacak bir liyâkatte yaşatmıştır. Rabbimiz, O'nun müstesnâ ve mûtenâ hayatını zâhiren ve bâtınen en güzel bir şekilde terbiye ederek, bütün insanlığa bir armağan olarak lutfetmiştir.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in sîreti ve mübarek şahsiyeti, sırf insan idrâkine sığabilen tezahürleri ile dahî, beşerî davranışlar manzûmesinin en ulaşılmaz zirvesini teşkil eder. Zîrâ Allah -celle celâlühû- O mübarek varlığı, bütün insanlığa bir "Üsve-i Hasene" yâni en mükemmel bir ahlâk numûnesi kılmıştır. Bundan dolayıdır ki, O'nu insan topluluğu içinde acziyet bakımından en altta bulunan "yetim çocukluk"tan başlatarak, hayatın bütün kademelerinden

geçirip, kudret ve salâhiyet bakımından en üst noktaya, yâni devlet reisliği ve peygamberliğe kadar yükseltmiştir. Tâ ki beşeriyet kademelerinin herhangi bir yerinde bulunan herkes, O'ndan kendisi için en mükemmel fiilî davranışları örnek alıp, kendi iktidar ve istîdâdı nisbetinde bunları gerçekleştirmeye meyledebilsin.

Esâsen Cenâb-ı Hak, O'nun, bi'setinden (peygamber olarak gönderilişinden) itibaren dünyânın sonuna kadar gelecek bütün insanlara bir örnek teşkil ettiğini beyân buyurmaktadır:

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِى رَسُولِ اللّٰهِ اُسْوَةٌ حَسَنَةٌ

لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللّٰهَ وَ الْيَوْمَ الْاٰخِرَ وَ ذَكَرَ اللّٰهَ كَثِيرًا

"Andolsun ki, sizin için; Allâh'a ve âhiret gününe kavuşacağını uman ve Allâh'ı çok zikreden (mü'min)**'ler için Rasûlullâh'ta en mükemmel bir örnek** (üsve-i hasene) **vardır."** (el-Ahzâb, 21)

Bu demektir ki bütün insanlık, îmânî ve ahlâkî -daha umûmî bir tâbirle- tasavvufî davranış mükemmelliğine ulaşabilmek için o mübârek varlığın hayat ve faâliyetlerini lâyıkıyla öğrenmek mecbûriyetindedir. Öğrendiklerini kendi istîdâdı nisbetinde taklîde yönelmeli ve zamanla tahkîke ulaşmayı hedeflemelidir. Bu ise, O'na duyulan muhabbet ve O'nun rûhâniyetine bürünebilme nisbetinde gerçekleşir. O'nunla duygulanıp feyz-yâb olmada sayısız rûhânî nasip ve tecellîler vardır. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in örnek şahsiyet ve kalbî hayatından tâkatimiz kadar nasib

alabilmek, O'nun ahlâkıyla ahlâklanabilmek, dünya ve âhiretteki şereflerin en yücesidir.

Âlemlerin Rabbi, Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'i zâhiren ve bâtınen en güzel bir fıtratta yaratıp terbiye etmiştir ki O, bu ilâhî terbiyesini:

"Beni Rabbim terbiye etti ve terbiyemi ne güzel kıldı." (Süyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* I, 12) sözleriyle ifâde buyurmuştur.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, dünyâ âlemine teşrîfinden itibâren, kırk yıl dehşetli bir câhiliyye toplumu içinde yaşadı. Buna rağmen ilâhî sıyânet, muhafaza ve terbiye altında büyüdü. Câhiliye döneminin hiçbir mâsiyetine bulaşmadı. Hattâ nübüvvete hazırlık mâhiyetinde mübarek sadırları yarılarak kalb-i şerîfleri temizlenmiş, mânevî füyûzât ve nurlarla müzeyyen kılınmıştır.

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, peygamberlikten önce de tevhid muhtevâsı içinde asîlâne bir hayat yaşamış, bilhassa risâletle vazifelendirilmesine yakın zamanlarda kendini daha çok Allah -celle celâlühû-'ya gerçek bir kul olmaya adamıştı. Nûr Dağı'nda uzun müddet inzivâlara çekilmiş ve derin tefekkürlere dalmıştı. Bu inzivânın sebebi, zâhirde halkın içine düştüğü sapıklık, zulüm ve sefâletten gönlüne akseden ıztıraplarla bütün âleme şâmil merhameti idi. Hakîkatte ise, insanlığa ebedî bir meş'ale olan Kur'ân'ın ind-i ilâhîden kalb-i pâk-i Muhammedî vâsıtasıyla beşer idrâkine intikâlini sağlayacak bir hazırlık safhasıydı. Bu tecellî ve tezâhürlerle O'nun kalb âlemi, gerçek bir sâfiyete ererek, vahyi telâkkî edebilecek bir seviyeye ulaştı. Vahye hazır hâle gelen o mübarek kalb, altı ay müddetle sâdık rüyâlar şeklinde tecellî eden mânevî işaretler ve ilhamlara

mazhar oldu. Böylece kendisine mâneviyât âleminden esrar perdeleri aralandı. Bu dönem, vahye muhâtap olmak gibi, sıradan kullar için tahammülü imkansız derecede ağır bir yükü taşımak husûsundaki fıtrî istîdâdın, zâhire çıkma mevsimi idi. Tıpkı ham demirin derûnundaki istîdat ile çelikleşmesi gibi...

Fahr-i Kâinât Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bütün peygamberlerin salâhiyet ve vazifelerinin cümlesini şahsiyet ve davranışlarında cem etti. Neseb ve edeb asâleti, cemâl ve kemâl saâdeti onda zirveye ulaştı. Ahkâm vaz etti. Tasavvufun özü olan kalbi tasfiye ve nefsi tezkiye keyfiyetini tâlim edip, berrak bir kalb ile Cenâb-ı Hakk'a karşı yapılacak kulluk ve duâyı öğretti. En güzel ahlâkı yaşayarak insanlığa mükemmel bir numûne teşkil etti. Kırkıncı yaşı ise, kendisi ve beşeriyet için en mühim dönüm noktası oldu.

* * *

Tasavvuf, özü itibâriyle gönül âlemimizin selîm bir hâle gelip, mârifetullâh ve muhabbetullâhtan hisse alacak bir seviyeye ulaşabilmesi ve bu sâyede ilâhî vuslata medâr olabilecek bir kıvâma gelebilmesidir. Bu kıvâm, bizi kurtaracak olan rûh, Hira ve Sevr'den kalan mukaddes bir mîrastır. Zîrâ gerek bu husûsî mekânlarda gerek diğer mekân ve zamanlarda Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e, vahyi telâkkîde takip ettirilen bu mânevî eğitim, kalb tasfiyesi ve nefs tezkiyesinin feyizli zeminini teşkil etmektedir.

Henüz vahiy gelmeden önce belli bir kalbî ve rûhî seviyeye

ulaşmış olan Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, ulvî bir hayatın ve yüksek bir ahlâkın içindeydi. Lâkin ilâhî bir tâlimat ile Hira Mağarası'ndan döndüğünde, eski hayatını fersah fersah aşan yüce bir merhaleye ulaşmış bulunuyordu. Yüce Rabbiyle derin ve kuvvetli bir kalbî irtibâta geçmiş, tevhid ve mârifetullâh nûrunu bütün zerrelerine sindirerek, kullukta takvâ ve huşûun zirvesine ulaşmıştır. Öyle ki, geceleri ayakları şişinceye kadar gözyaşları içinde kulluk ve ibâdete devam etmiş, gözleri uyusa bile kalbi dâimâ uyanık kalmış, Allâh'ın zikrinden, tefekkür ve murâkabesinden bir an bile uzak kalmamıştır.

Gerçekten O Yüce Varlık, kendisine vahyedilen Kur'ân-ı Kerîm'in ortaya koyduğu ilim ve hikmet muhtevâsıyla, devrinin seçkinlerini dahî âciz bırakmış, hayat ve icraatiyle o güne kadar ulaşılmamış ve kıyâmete kadar da ulaşılamayacak olan bir mûcize deryası hâline gelmiştir. Artık kıyâmete kadar vâkî olabilecek hiçbir keşif, O'nu tekzip edemeyecek ve hiçbir mürebbî de O'nun terbiyesinin kâbına erişemeyecektir.

Zamanla Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'deki bu rûhî ve kalbî kıvam daha da zirveleşmiş, Mahbûb'un Habîb'ine eşsiz ikramı olan Mîraç'la O, bir "sonsuzluk yolcusu" olmuştur. O gece Rabbinin husûsî misâfiri olarak ötelerin ötesine geçmiş, âyet-i kerîmede beyân edildiği vechile:

قَابَ قَوْسَيْنِ اَوْ اَدْنٰى [4]

sırrına mazhar olmuştur.

İsrâ ve Mîraç olarak ifâdelendirilen bu büyük ikrâm-ı ilâhî,

bütün beşerî perdeler kaldırılarak idrâk üstü ve tamamen ilâhî ölçülerle gerçekleşen bir lutuftur. Beşerî mânâda mekân ve zaman mefhumu ortadan kalkmış, milyarlarca insan ömrüne sığmayacak kadar uzun bir yolculuk ve müşâhedeler, çok az bir zaman içinde vukû bulmuştur. Âlemleri, Kürsî'yi, Arş'ı ve Sidretü'l-müntehâ'yı aşmış, ru'yetullâh tecellîsine mazhar olarak Rabbiyle vasıtasız bir şekilde mükâleme gibi müstesnâ bir nîmete nâil olmuştur.

Allâh'ın lutfu sâyesinde ulaştığı bu kalbî kıvam ve kemâl ile, bütün beşeriyeti hidâyete getirme iştiyâkı içinde dîn-i mübîni tebliğe devâm etmiş, kendisine tevdî edilen bu ilâhî emaneti îfâ şuuru, onu zirvelerin zirvesi hâline getirmiştir. Vazifesini icrâya mânî olacak bütün dünyevî teklifleri tereddütsüz reddetmiş, Hakk'a kulluğu her şeyin üzerinde telâkkî etmiştir. Tebliğin ilk döneminde vukû bulan şu hâdise, bu hakîkati ne güzel ifâde etmektedir:

Müşrikler, Ebû Tâlib vâsıtasıyla Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e haber göndererek dâvâsından vazgeçmesini istemişlerdi. Bunun üzerine Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, cevap olarak amcasına şöyle buyurdu:

"–Amca! Vallâhi, Allâh'ın dînini tebliğden vazgeçmem için, güne i sağ elime, ayı da sol elime koyacak olsalar, ben yine de bu dâvâdan vazgeçmem! Ya yüce Allah, onu bütün cihâna yayar, vazîfem biter; ya da bu yolda ölür giderim!" [5]

İslâm nûrunun doğuşundan rahatsız olan müşrikler, Ebû Tâlib vâsıtasıyla yaptıkları teşebbüslerinin netîcesiz kalması karşısında, bu defa Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'e geldiler ve şu tekliflerde bulunmaya cür'et

ettiler:

“–Zengin olmak istiyorsan, sana istediğin kadar mal verelim; öyle ki kabîleler arasında senden zengin kimse bulunmasın!

Reislik arzusundaysan, seni kendimize baş yapalım; Mekke’nin hâkimi ol!

Şâyet asîl bir kadınla evlenmek fikrinde isen, sana Kureyş’in en güzel kadınlarından hangisini istersen verelim!

Ne istersen yapmaya hazırız. Yeter ki, gel bu dâvâdan vazgeç!”

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de o gâfillere, yaptıkları ve yapacakları bütün süflî ve nefsânî taleplerin hepsine birden cevap mâhiyetinde şöyle buyurdu:

“–Ben sizden hiçbir ey istemiyorum. Ne mal, ne mülk, ne saltanat, ne reislik, ne de kadın! Benim tek istediğim, tapmakta olduğunuz âciz putlardan vazgeçerek yalnız Allâh’a kulluk etmenizdir!” [6]

Hiç şüphesiz bütün insanlığa emsâl olacak bu tavır ve beyânlar, îmânda sebâtın ve vazife şuurunun en mükemmel bir tezâhürüdür. İdeal ve tertemiz bir kulluk hâlidir.

Çünkü Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e yapılan bu kabil yersiz teklif, talep ve seslenişler, dünyâ mukâbilinde âhiretten “vazgeçmek” mâhiyetindeydi. Nitekim insanlık târihi, dünyânın, nefislere seslenip onları kendisine çağırması ve sonsuz olanı perdeleyip fânîliğe âit hevâ ve hevesleri yaldızlaması karşısında eriyen nice irâdeler ve sayısız aldanışlarla doludur.

Esasen, ilk olarak Âlemlerin Rabbine hamd ile başlayan, neticede de kalbi menfî duygu, düşünce ve vesveselerden

arındırıp bütün mahlûkâtın yegâne Rabbine mutlak mânâda sığınmayı emrederek son bulan Kur'ân-ı Kerîm'in, kıyamete kadar insanlığa nazarî bir hidâyet rehberi oluşuna mukâbil; insanlığın fiiliyattaki rehberi olan, Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm-'ın yolundan ve izinden yürümek, iki cihan ufkuna şâmil beşerî saâdetin yegâne vesîle ve vâsıtasıdır. Bu büyük nîmetten vazgeçmek, hangi şey mukâbilinde mâkul olabilirdi ki?..

O Kur'ân-ı Kerîm ki, Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'e ve O'nun vasıtasıyla bütün beşeriyete ikram olunmuştur. O ilâhî kelâm, insanı, kendisini tanıyıp eserden müessire, sebepten müsebbibe, sanattan sanatkâra ve mahlûktan Hâlık'a varmaya çağırmaktadır. Nihâyetinde Allâh'ı çokça zikrederek, bütün hayatını sanki O'nu görüyormuşçasına ihsân ve takvâ duyguları içerisinde geçirip, böylece dâimâ ilâhî murâkabe altında olduğu şuuruna erdirerek, Cenâb-ı Hakk'ın muhabbet ve rızâsına vâsıl olma yollarını tâlim etmektedir.

Bilmelidir ki, Allâh'a muhabbet deryasına götürecek olan yegâne rahmet ve muhabbet pınarı, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'dir. Öyle ki, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e muhabbet, Allâh'a muhabbet; O'na itaat Allâh'a itaat; O'na isyan ise Allâh'a isyan mâhiyetindedir.

Yukarıda temâs etmiş olduğumuz üzere, mevcudâtın varlık sâikı, hilkatta ilk olan Nûr-i Muhammedî'ye O'nu yaratanın muhabbetidir. Bu sebeple bütün kâinât, yaratılışta ilk olan Nûr-i Muhammedî'nin şerefine ve O'na bir mazrûf olmak üzere halkedilmiştir. Nûr-i Muhammedî'ye mazrûf olan bu

kâinâtın ilâhî lutuflara nâil ve muhâtap olmak yönünden zirvesi, insandır. İnsanlık manzûmesinin zirvesi de vucûd-ı Muhammedî'dir. O insan ki, bu koskoca kâinâtın bir yelpaze misâli, içinde dürülüp meknûz bulunduğu minyatür bir âlemdir. Bu sebeple kendisinden aynı zamanda "âlem-i sağîr" (küçük âlem) diye de bahsedilir. O, tohum içinde gizli koca bir çınar, zerrede gizli büyük bir kürre ve ferd içinde bir cemiyet mevcut olması kabîlinden, bünyesinde -müsbet ve menfî- büyük ve küllî oluşların hülâsasını taşıyan zübde (öz) bir varlıktır. Bu vasıfları itibâriyle "eşref-i mahlûkât" olan insan zerreciklerinin ummânında, hayâl ötesi bir zirve vardır ki, o da vücûd-i Peygamberî'dir. O'na muhâtap olanlar Fahr-i Kâinât'ı, istîdat ve iktidarları nisbetinde ve bir de muhabbet veya husûmetleri îcâbına göre telâkkî etmişlerdir. O'na muhabbetle nûr, husûmetle nâr (ateş) görünür. Hazret-i Ebû Bekir ve Hazret-i Ali ile Ebû Cehil'in vücûd-ı Muhammedî'yi telâkkîleri arasındaki fark, bu keyfiyette tezâhür etmiştir. Hazret-i Ebû Bekir ile Hazret-i Ali, Âlemlerin Efendisi'ne, büyük bir aşk ve muhabbetle bakabildikleri için, öze inerek tasavvufun altın silsilelerinde ilk halkayı teşkîl edebilme şerefine nâil olmuşlardır.

* * *

İşte tasavvuf, -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in mübârek hayatıyla zâhiren ve bâtınen bütünleşerek, engin bir muhabbetle kaynaşmaktır. Çünkü o, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in zâhirî-bâtınî, iç ve dış tecellîleri, yâni hâlidir. Onun içindir ki, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi

ve sellem-'in rûhâniyetinden hisse alabilmek ve rûhen onunla mezc olabilmekten ibârettir. Diğer bir ifâdeyle tasavvuf, aşk ile birleşen îmân, vecd ile îfâ edilen ibâdet ve davranış güzelliğidir. Hâsılı tasavvuf, Âdem -aleyhisselâm-'a "rûh üfürülmesi"yle başlayan bir yüce nasîbin, Âhirzaman Nebîsi'ndeki kemâl tezâhüründen, muhabbet dolu kalblere akseden feyz şebnemleridir.

Tasavvufun özünü teşkîl eden bu salâhiyet ve iktidârın, Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm-'ın hayatında, böyle kalbden kalbe, ferdden ferde intikâl keyfiyetini anlayabilmek için, O mübârek varlığın hayat ve faâliyetlerinin umûmuna toptan bir bakış atfetmek lâzımdır.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, hayatın her sahasında üsve-i hasene olduğu gibi, insanları terbiye ve tezkiye etme konusunda da en güzel bir örnektir. O'nun, peygamber olarak pek çok vazîfe ve salâhiyeti bulunmaktadır. Ancak bunlar içerisinde Cenâb-ı Hakk'ın, O'na verdiği şu dört vazife temâyüz etmekte ve daha da ehemmiyet kazanmaktadır:

1. İlâhî vahyi almak. Rasûl-i Ekrem Efendimiz, Allah Teâlâ'nın, ekseriyetle Cebrâil -aleyhisselâm- vâsıtasıyla gönderdiği ilâhî kelâmına mazhar olmuştur. Cenâb-ı Hakk'ın dileyip lutfetmesiyle vâkî olan bu vahye muhâtab olma keyfiyeti, Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in dâr-ı bekâya irtihâliyle nihâyete ermiştir.

2. Kur'ân-ı Kerîm'le nâzil olan ahkâm ve hakîkatleri, hadîs-i şerîflerde ve Siyer-i Nebî'de vârid olduğu üzere şerh ve îzah etmek. Rasûlullâh'ın bu ilmî salâhiyeti (otoritesi) müctehidler tarafından devâm ettirilmiştir.

İlâhî ahkâmın şerh ve îzâhı, beşerî hayâtın yeni îcâp ve ihtiyaçları karşısında "ictihad" adı altında devâm edip gitmektedir. Ehli bulunmadığı durumlarda bu keyfiyet, bâzan rafa kalkmış gibi görünse de, ona âit lüzûm ve zarûret hep bâkî kalmıştır. Bu vazîfe, ictihad makâmına erişen âlimlere âittir.

3. Dînin emir ve nehiylerini müessese ve nizâm hâlinde tatbîk eden ve canlı tutan idârî otoriteye sâhip olmak. Bu da halîfeler (ulü'l-emr) tarafından devralınıp devâm ettirilmiştir.

4. Ruhlarda tasarruf etmek sûretiyle insanların iç âlemini tezkiye edip düzeltmek. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'e âit olan vahyi nakletme dışındaki bütün vazifelerin O'nu tâkip edenler tarafından bir şekilde devam ettirilmesi nasıl matlûb ve mecbûrî ise, O'nun, insanların iç âlemini tezkiye edip düzeltme vazifesinin de nihâyete ermemesi ve bunun meşâyıh tarafından kıyâmete kadar devam ettirilmesi, aynı şekilde matlûb ve mecburîdir. Çünkü mü'minlerin sâdece zâhirinin değil, bâtınının da temizlenmesi, ancak ve ancak bu sûretle mümkün olabilmektedir. İşte tasavvufî usûl ve esasların ana menşei, rûhu Kur'ân ve hadislerde mevcut olan bu nebevî faâliyetin her zaman ve mekânda temâdîsinden ibârettir. Meşâyıh zümresi ve onların kesintisiz devâm etme gerçeğinin kaynağı, bu îcâb ve ihtiyaçtır.

* * *

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, ibâdet, muâmelât

ve ahlâktaki zâhirî ve bâtınî fazîletlerin merkezi ve zirvesidir. O Varlık Nûru, Mekke'deki on üç yıllık tebliğ ve tezkiye mücâhedesinden sonra Medîne'ye hicret ederken, kendisine **Sevr Mağarası** gösterildi. Burada bâzı tecellîler yaşandı. Zîrâ bu mağara, bir nevî ilâhî hikmetlere gark olma ve kalbi inkişâf ettirme dershânesi idi. Buradaki misâfirlik, üç gün, üç gece sürdü. Yalnız değildi. Arkadaşı, peygamberlerden sonra insanların en üstünü olan Hazret-i Ebû Bekir -radıyallâhu anh- idi. Hazret-i Ebû Bekir -radıyallâhu anh-, O'nunla mağarada üç gün arkadaşlık yapmak şeref ve fazîletine ermişti. **"**(Üçüncüsü Allâh olan) **ikinin ikincisi…"** olmuştu. Varlık Nûru, bu aziz arkadaşına:

لاَ تَحْزَنْ اِنَّ اللّٰهَ مَعَنَا

"…Mahzun olma; Allah bizimledir!.." (et-Tevbe, 40) buyurarak, Allâh ile berâber olma (maiyyet) sırrını telkîn ediyordu. Bu hâli ârifler, aynı zamanda hafî zikir tâliminin başlangıcı ve gönüllerin Allâh ile itmi'nâna ermesinin ilk tezâhürü olarak yorumlamışlardır. Yâni tasavvufta kalbden kalbe sır naklinin İslâm târihindeki bilinen ilk tezâhür mekânı sadedinde Sevr Mağarası ve onun tâlihli muhâtabı olarak da Hazret-i Ebû Bekir -radıyallâhu anh- kabul edilir. Onun için Hazret-i Sıddîk -radıyallâhu anh-, ucu kıyamete kadar devâm edecek bir **Altın Silsile**'nin Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'den sonraki ilk halkası olarak telâkkî edilmiştir. Yâni Sevr Mağarası, sonsuz esrâr fezâsından kulu vâsıl-ı ilallâh edecek temel kalbî eğitimin önemli bir merhalesine mekân olmuştur.

Diğer taraftan Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve

sellem-'in, cehrî zikri de Hazret-i Ali -radıyallâhu anh-'a tâlim ettiği nakledilmiştir. Tasavvufun en mühim telkinlerinden biri olan zikrin tâlimi, bu şekilde bir koldan Hazret-i Ebû Bekir -radıyallâhu anh-'a, diğer bir koldan da Hazret-i Ali -radıyallâhu anh-'a nisbet edilmiştir.

Tasavvuf, aslında dînin özünü teşkîl etmesi bakımından, Hazret-i Âdem -aleyhisselâm- ile başlayıp asr-ı saâdete kadar bütün peygamberlerin hayatlarında mevcut olagelmiştir. Öyle ki, her peygamberin hayatında tasavvufun pek çok düstûrunu bulabilmek mümkündür. Fakat tasavvufun günümüzdeki mânâsıyla sistemli bir ilim olarak tedvîni ve sülûk olunan bir yol olarak ortaya çıkışı, ilk olarak hicrî ikinci asırda başlamıştır.

Asr-ı saâdette; kelâm, îtikâd ve fıkha âit mezhepler, henüz teşekkül etmemişti. Bununla birlikte mezheplerin zuhûrundan evvel de îtikâdî, fıkhî vs. hükümler mevcuttu ve Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- tarafından sahâbeye tâlim ve tatbîk ediliyordu. Ancak bunlar, ilmî usûller dâhilinde henüz tedvîn edilmemişti. Belli bir süre sonra meselâ "fıkıh" ilminde otorite sayılan büyük âlimlerin ictihadları, talebeleri tarafından benimsenip sistemleştirilmiş ve bu farklı usûllere "mezheb" adı verilmiştir. Mezhebler, o büyük âlimlerin isimlerine nisbet edilmiştir. Hanefî, Şâfiî, Mâlikî, Hanbelî gibi... Bu mezhepler, fıkhî ihtiyaçların hallinde bir usûl ve yol olarak geniş kitleler tarafından kabul görmüştür.

Diğer dînî ilimlerde olduğu gibi tasavvufun telkîn ettiği zühd ve takvâ hayatı da aynı minvalde asr-ı saâdette yaşanıyordu. Aradan zaman geçtikçe bu feyizli yaşayışı

devâm ettiren ve kendilerine hayat tarzı edinen Hak dostları, halkın dünyâya râm olup gaflete dalmasına mânî olmak gâyesiyle, rızâ-yı ilâhî için onlara nasîhatte bulunmuş ve onları gafletten uyandırmak için îkaz etmişlerdir. Bu zevâtın bir çığır açmak, bir yol ve hayat üslûbu meydana getirmek gibi bir gâyesi de yoktu. Gâye, İslâm'ı özüne uygun olarak güzelce yaşamak ve ibâdetleri -Kur'ân ve sünnette bildirildiği üzere- huşû ile îfâ edebilmekti. Ancak onların sohbet ve nasîhatlerinden müstefîd olmak, hâllerinden kendilerine bir hisse almak isteyen insanlar, bu şahısları kendilerine mânevî birer rehber ve üstad kabul etmişlerdir. Bu kimseler, onların nasîhatlerini, yâni mü'mini rûhî olgunluğa ve istikâmete erdirecek nefsi arındırma ve terbiye usûllerini metodlaştırarak mânevî bir disiplin hâline getirmişlerdir. Netîcede bu üstadların isimlerine nisbet edilen **tarîkat**ler meydana gelmiştir. Kâdiriyye, Mevleviyye, Nakşibendiyye vs. gibi...

Her tasavvuf kolunun Allâh'a ulaşma, tefekkür ve ihsan duygusunun kazanılması gibi husûslarda tâkib ettiği usûle **tarîkat** adı verilmiştir. Tarîkatler, metodlarına göre üçe ayrılır:

1. Tarîk-ı Ahyâr: İbâdet ve takvâ üzerinde yoğunlaşan tarîkatlerdir.

2. Tarîk-ı Ebrâr: Nefsi, çile ve hizmet ile terbiye etmeye ağırlık veren tarîkatlerdir.

3. Tarîk-ı Şüttâr: Aşk ve vecd ile hedefe vâsıl olmayı gâye edinen tarîkatlerdir.

Bu vesîleyle her mü'min, mânevî arınma ve rûhî olgunlaşma için mizâcına uygun bir tarîkate intisâb edebilir.

Mizaçlar farklı olduğundan, tarîkatlerin çeşitliliği de tabiîdir.

Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede:

لِكُلٍّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَ مِنْهَاجاً

“Her biriniz için bir şerîat ve «minhâc» tâyin ettik.” (el-Mâide, 48) buyurmuştur.

Buradaki “minhâc” kelimesine lügatlerde “münevver bir yol” mânâsı verilmektedir. Bu da, Cenâb-ı Hakk’a takarrub (yakınlaşma) niyetiyle sülûk olunacak kulluk yolu demektir. Tasavvuf büyükleri de:

“Cenâb-ı Hakk’a giden yollar, mahlûkâtın nefesleri adedince çoktur.” buyurmuşlardır.

Diğer taraftan Kur’ânî hükümler üçe ayrılır:

1. İtikad (inanç esasları)

2. Fıkıh

a) İbâdet

b) Muâmelât

c) Ukûbat

3) Ahlâk (Fıkh-ı Kalbî)

Fıkh-ı kalbî, iç âlemin ıslâh edilmesi, yâni ahlâktır. İtikadın ve amelî davranışların bâtınını teşkîl eder. Ameller onunla seviye bularak “amel-i sâlih” hâline gelir. Kur’ân-ı Kerîm’de, kalbin makbûl hâllerini bildiren en önemli vasıflar; takvâ, zühd ve ihsandır.

Takvâ: Allâh’a karşı mes’ûliyet duygusu içinde, ilâhî emir ve yasakları titizlikle uygulamak sûretiyle kalbin korunmasıdır.

Zühd: Mâsivâ, yâni Allah -celle celâlühû-’dan başka her

şeyin kalbde ehemmiyetini kaybetmesidir.

İhsân: Mü'minin, kendisini ilâhî müşâhedenin altında hissedip davranışlarını o minvâl üzere devâm ettirmesidir.

Hadîs-i Şerîfte:

(اَلْاِحْسَانُ)

أَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ

"İhsân, Allâh'ı görüyormu sun gibi ibâdet etmendir. Zîrâ sen O'nu görmüyor olsan da O, seni mutlaka görüyor." (Buhârî, Îmân, 37; Müslim, Îmân, 1) buyrulmu tur. Yâni ihsân; rûhun, Allah Teâlâ'nın mü âhedesini, devamlı bir idrâk hâline getirmesidir. Kalbin seviye kazanması; her an bu duygu ve   uur içinde bulunmak ve bir ömrü bu inanca göre tanzim etmekle mümkün olur. İ te bu hâlin te ekkülü ile kalb sâfiyete erer. Bu bakımdan tasavvuf, kalbin safâya ermesinin ifâdesidir.

* * *

Dînin gâyesi; güzel, ince rûhlu ve iç âlemini temizlemiş insan yetiştirmektir. Bu da, Hakk'a kulluğu idrâk ile olur. İslâm'a göre ideal insan, Allah ve Rasûlü'nün ahlâkı ile ahlâklanmış olan kimsedir. Bu ideale varabilmenin yolu ise kalbî eğitimden geçer.

Kalb cevherini parlak bir ayna gibi Hakk'ın tecellîlerine mâkes kılmak, orada zikrin mekân bulması ile mümkündür. Kalbin bu güzel hâl ile Hakk'a yönelmesi, îmânın parlak tezâhürlerine vesîle olur.

"Zühd", **"takvâ"** ve "**ihsân**" vâsıtalarıyla mânevî terakkî yolu açık tutulmayıp, sırf zâhirî hükümlerle yetinmek kesin olarak emredilseydi, istîdatlı insanların Allâh'a vâsıl olabilme imkânı ellerinden alınmış ve insanoğlunun nihâî noktalardaki istîdâdı da gözardı edilmiş olurdu. Bu takdirde, her irâde ve hükmünde hikmet sâhibi olan Cenâb-ı Hakk'ın ilâhî tanzîmine -hâşâ- noksanlık izâfe edilmiş olurdu.

İfâde ettiğimiz gibi; kulun, Rabbini her an görüyormuşçasına kendisine çeki-düzen verip, o minvâl üzere hayatını tanzîm etmesi ve ilâhî müşâhedenin kalbde sabitleşerek şuur hâline gelmesi demek olan **"ihsân"** bir bakıma Allâh'a yakın kulların rûh mîrâcıdır. Bu açıdan ihsân; mânevî, rûhî, sırrî ve ilâhî hakîkattir. Mutasavvıfların hedefi de, işte bu hakîkate ulaşmaktır. Bu da, Allâh ile kurulan rûhî ve derûnî râbıtayı ifâde eder. Sıhhatli bir şekilde bu râbıtayı kuran kişi, Rabbin velî kulu hâline gelir. Böylece o, ilâhî ahlâk ile ahlâklanmış olur.

Ancak bu hakîkate ulaşılamadığı takdirde, maksûda vâsıl etmeye kudreti olmayan zâhir ve taklîd ile iktifâya mahkûm kalınır.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in ahlâkı ve yaşamış olduğu rûhânî hayatı, sahâbe, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn tarafından örnek alınmış, bu hayatın zâhir ve bâtın, görünen ve görünmeyen, îzâh edilen ve edilemeyen netîceleri, bir evvelki nesilden bir sonraki nesle aktarılmıştı. Ancak bu şekilde devam eden mânevî hayat, bütün ümmete şâmil olup, husûsî bir zümreye mahsus değildir.

* * *

Temel İslâmî anlayış böyle olmakla berâber, tasavvufa -daha ziyâde- hâricî bir gözle bakanlar veya menfî bir tavır almış olanlar, onun menşei hakkında çeşitli iddiâlar ortaya atmışlardır.

Sırf ses benzerliğinden hareket ederek bu muazzez faâliyetin, Yunanca "hikmet" demek olan "sofos"tan geldiğini iddiâ edenler olduğu gibi, ona İsrâilî bir menşe uyduranlardan, onu Hint mistisizmine bağlayanlara kadar çeşitli yersiz görüşler ortaya atanlar olmuştur. Bunlar, kelime veya muhtevâ benzerliklerine ağırlık vererek ortaya konulmuş yanlış görüşlerdir.

Hakîkatte ise "tasavvuf" kelimesinin hangi kökten geldiği konusunda İslâm âlimleri arasındaki görüşler, onun tamamen İslâmî kaynaklı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu husustaki muhtelif görüşler arasında; tasavvufun, arınmışlık ve seçilmişlik anlamına gelen; "safâ", "safvet" ve "ıstıfâ" kelimelerinden neş'et etmiş olduğu ifâde edildiği gibi, ona âit üslûbun ilk tezâhür şekli olan "ehl-i suffe" nâmıyla yâd edilen ashâbdan bâzı ubbâd (âbidler) ve zühhâd (zâhidler)'in giydikleri "sûf" denilen yün hırkadan alındığı görüşü genel kabul görmüştür.

Diğer taraftan ilim, irfan ve mâneviyât tahsil etmek maksadıyla Mescid-i Nebevî'de ikâmet eden ve kendilerine "ehl-i suffe" denilen bu sahâbe topluluğu, Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm-'ın teşvikiyle zühd ve takvâda temâyüz etmişlerdir. Hattâ Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve

sellem-, ashâbın zenginlerinden, bu zümrenin iâşe ve ibâtesi husûsunda yardımcı olmalarını talep etmiştir. Bu durum; tasavvufî davranışların, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in sünneti karşısındaki mevkiîni ve onun nebevî bir tasdîke dayanmış olduğunu gösteren târihî bir gerçektir.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'den sonra sahâbe nesli arasında başgösteren siyâsî ihtilâflar karşısında "ehl-i suffe"den hayatta olanlar hiçbir tarafı iltizâm etmeyerek tarafsız kalmışlardır. Hattâ bu ihtilâfların mü'minler arasındaki kardeşlik duygularını zaafa uğratmasından ibret alarak zühd ve takvâda daha da ileriye gitmişlerdir. Bu hâl de, neşve-i sûfiyyenin ziyâdeleşmesine vesîle olmuştur. İhtilâflara karışmayı mânen tehlikeli bulan diğer bâzı sahâbe de, onlara iltihâk etmiş ve böylece zühd ve takvâ yolunu tutanların sayısında bir çoğalma görülmüştür.

"Sûf" kelimesinden "ehl-i suffe" ve onların riyâzât ve takvâlarından "tasavvuf" ve "mutasavvıf" kelimeleri zamanla neş'et edip yaygınlaşarak tarihin seyri içinde müesseseleşmiştir.

* * *

İslâm âlimleri, Kur'ân ve sünnete bağlılığı esas aldıklarından, takvâ yolunda yürüyen mutasavvıflar da ortaya koydukları eserlerde tasavvufî görüşleri aynen müctehidler gibi şer'î gerçeklerle te'yîd edegelmişlerdir. Ancak bu yolda rehberlerin, yâni meşâyıhın, zâhiri hazmetmiş insanlardan seçilmediği bir kısım tarîkatlerde "neşve-i sûfiyye"nin galebesi sebebiyle bazı ayak kaymaları olmuştur. Ancak

tarîkatler arasında şeyhleri umûmiyetle hâcegândan, yâni ilim erbâbı âlimlerden, dînin zâhirini de hazmetmiş insanlardan gelenler, bu ayak sürçmelerinden korunabilmiştir. Tasavvuf târihinde Kitab ve Sünnet muhtevâsı içinde devâm eden Nakşîlik ve emsâllerinin şer'î gerçeklere sadâkatini ifâde etmek için mâruf tâbiriyle:

"Pergelin sâbit ayağı şeriattır." hükmü, harc-ı âlem bir düstûr olmuştur.

Nitekim Hazret-i Mevlânâ buyurur:

"Biz pergel gibiyiz. Sâbit ayağımız eriatta, öteki ayağımızla yetmi iki milleti dola maktayız."

" eriat bir muma benzer, ı ık tutar, yol gösterir. Mumu ele almakla yol a ılmı olmaz. Ama o ele alınmadan da yola dü ülemez. eriatın ı ığında yola dü üp gitmeye ba ladın mı, i te bu gidi in tarîkattır."

el-Hicr, 29.

Tirmizî, Menâkıb, 1; Aclûnî, I, 265. Ayrıca bkz. sayfa 406-407'deki hadîs-i şerîf.

Kaabe kavseyni ev ednâ: Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Mîraç Gecesi'nde, Cebrâil dâhil hiçbir mahlûkun hudûdunu aşamadığı Sidre-i Müntehâ'nın ötesine geçirildi. Âyette beşer idrâkine **"birleştirilmiş iki yay arası veya daha az"** mesâfe olarak bildirilen keyfiyetiyle, kullarca telâkkîsi muhâl ve mahrem olan bir vuslat vukû buldu. Bkz. Necm Sûresi, 9.

Bkz. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târîh*, II, 64.

Bkz. İbn-i Hişâm, *es-Sîre*, I, 236.

B. TASAVVUFUN TÂRİFİ

Tasavvuf, maddî-mânevî kirlerden arınıp, güzel ahlâk ve vasıfları kazanarak, dîni, özüne uygun bir keyfiyette yaşayabilme gayretidir.

Tasavvufun, yaşandıkça tadılan ve idrâk edilen bir ilim olması itibâriyle, kelimelerin mahdud imkanları içinde kâmil bir sûrette îzâhı zordur. Bu sebeple Allah dostları, her kesitinden muhtelif ışıklar yansıyan o tasavvuf kristalinin kendilerine bakan vechesini nazar-ı îtibâra alarak farklı farklı târifler yapmışlardır.

Hak dostları ve bu mânevî yolun müntesibleri, istîdat, iktidar ve kalblerinde zuhûr eden hâl tecellîleri nisbetinde mesâfe kat ederler. Bu sebeple rûhânî âlemdeki sünûhâtın, yâni kalbî ilhamların kendilerindeki tecellîsine göre de tasavvufu farklı farklı telâkkî ederler. Ancak tasavvufu târif etmiş olan bu gibi kimselerin hepsi de, kendi zâviyelerinden haklıdırlar. Bizler, bu gibi târiflere bakarak tasavvufun mâhiyeti hakkında ancak umûmî bir fikir sâhibi olabiliriz.

Bu muhtelif târiflerin ortak yönleri itibâriyle tasavvuf; mü'minlerin iç âlemini düzelterek onları mânen tekâmül ettiren, kulu ahlâk-ı hamîdeye erdirerek Hakk'a yaklaştıran ve bu sûretle de mârifetullâh'a ulaştıran bir ilimdir, diyebiliriz.

* * *

Hak dostlarının, nâil oldukları rûhânî tecellîlere göre yaptıkları sayısız tasavvuf târiflerinden birkaçı şöyledir:

1. Tasavvuf Güzel Ahlâk ve Edeptir

Güzel ahlâk, îmânı taklîdden kurtararak fikir ve davranışlara istikâmet veren ihsân duygusunu, yâni Cenâb-ı Hakk'ı görüyormuşçasına bir hâlet-i rûhiyeyi kalbde sâbitleyerek, şahsiyetin hâkim ve ayrılmaz bir unsuru hâline getirmek ve bu minvâl üzere yaşamaktır.

Ebu'l-Hüseyn en-Nûrî:

"Tasavvuf ne ekil, ne de bir ilimdir; o sadece güzel ahlâktan ibarettir. Eğer ekil olsaydı mücâhede ile, ilim olsaydı öğrenmekle
ş *tahsîl edilirdi. Bu sebeple sırf ekil ve ilim, maksada ula tıramaz. Tasavvuf, Hakk'ın ahlâkına bürünmektir."* buyurarak, onun ahlâk ile kopmaz bağına işaret etmiştir.

Tasavvuf, Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in örnek hayâtında ismen telaffuz edilmemiş olsa da, mâhiyeti ve hakîkati itibâriyle mevcuttu. Güzel ahlâktan maksat, -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in ahlâk-ı hamîdesi ile ahlâklanmaktır. Onun ahlâkı, Rabbimiz tarafından Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَ اِنَّكَ لَعَلٰى خُلُقٍ عَظِيمٍ

"Şüphesiz ki Sen, yüce bir ahlâk üzeresin" (el-Kalem, 4) buyrularak te'yîd ve tekrîm edilmiştir.

Nitekim Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ-, kendisine Rasûlullâh'ın ahlâkı sorulduğu zaman:

"Onun ahlâkı Kur'ân'dı." (Müslim, Müsâfirîn, 139) buyurmuştur.

Kul, Kur'ân ahlâkıyla ahlâklanıp onun ahkâmıyla da istikâmetlendiği takdirde âdetâ canlı bir Kur'ân hâline gelir. Kur'ân-ı Kerîm'i, mânâsını tefekkür ile tilâvet etmek ve ahkâmına tâbî olarak yaşamak, güzel ahlâkın zirve noktasıdır.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, peygamber olarak gönderildiğinden itibaren kıyamete kadar bütün zaman ve mekânları tenvîre memur olmuştur. Bu itibarla O'nun en cüz'î ve mahrem teferruatına varıncaya kadar bütün davranışları, sağlam bir rivâyetle bizlere intikal etmiş ve bu intikal, kıyâmete kadar teselsül bereketine mazhar kılınmıştır. Siyer-i Nebî incelendiği zaman görülecektir ki, insanlığın kemâli ve güzel ahlâkın zirvesi, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'dir. Zîrâ O:

"Ben ba ka bir maksatla değil, ancak güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim." (İmâm Mâlik, *Muvattâ,* Hüsnü'l-hulk, 8) buyurarak vazîfesini târif etmiş ve bütün insanlık âlemine **"üsve-i hasene"**, yâni mükemmel bir ahlâk numûnesi olmuştur.

* * *

Kur'ân-ı Kerîm'de ahlâk-ı Muhammedî şöyle ifâde edilir:

"Andolsun ki, sizin için; Allâh'a ve âhiret gününe kavuşacağını uman ve Allâh'ı çok zikreden (mü'min)**'ler için Rasûlullâh'ta en mükemmel bir örnek** (üsve-i hasene) **vardır."** (el-Ahzâb, 21)

Yüce Rabbimiz, bir ikrâm olarak, güzel ahlâkı Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'den itibaren

veresetü'l-enbiyâ[7] vâsıtası ile kesintisiz olarak kıyamete kadar devam ettirecektir.

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"Mü'minlerin îman cihetinden en mükemmeli, ahlâken en güzel olanıdır." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 250) şeklindeki beyânlarıyla, ahlâkın; îmânın meyvesi ve kemâlinin alâmeti olduğuna işaret buyurmuşlardır. Allah dostları da, işte bu Muhammedî ahlâk ile ahlâklanan mâneviyât rehberleridir.

Ebû Muhammed Cerîrî:

"Tasavvuf, güzel ahlâkı benimsemek ve kötü ahlâktan sıyrılmaktır." derken yine bu hakîkate işaret etmiştir.

Kalbi, güzel ahlâk ile tezyîn edip kötü ahlâktan sakındırmak, ebedî saâdet ve selâmet için mecbûrî olduğu kadar meşakkatli de bir iştir. Nitekim ilk mutasavvıflardan Ebû Hâşim Sûfî:

"Kalbde yer etmi bir kibri kazımak, dağları iğne ile kazmaktan daha zordur." buyurmuştur.

Ebû Bekir el-Kettânî ise:

"Tasavvuf ahlâktır. Ahlâk itibâriyle senden üstün olan, safâ, yâni mânevî temizlik bakımından da üstündür." der.

İnsanlık tarihi, peygamberlerin eşsiz güzellikteki nice ahlâkî davranış tezâhürleriyle doludur. Bunun en güzel misâllerinden birisi şüphesiz Hazret-i Yûsuf -aleyhisselâm-'dır. O, âyet-i kerîmede buyrulduğu üzere kendisine açık bir şekilde zulmetmiş olan kardeşlerine:

"...Bugün size başa kakma ve ayıplama yoktur, Allah sizi affetsin! O merhametlilerin en merhametlisidir." (Yûsuf, 92) diyerek, affedebilmenin kâbına varılmaz bir misâlini sergilemiştir.

Mutasavvıfın hedefi, kalbini, Hazret-i İbrâhim -aleyhisselâm- gibi dünyâdan sâlim ve ilâhî emirlere itaatkâr, Hazret-i İsmâil -aleyhisselâm- gibi Hakk'a teslim ve ilâhî takdîre râzı, Eyyûb -aleyhisselâm- gibi sabırlı kılmaktır. Mü'minin hüznü Dâvud -aleyhisselâm-'ın hüznü, fakirliği ise Hazret-i Îsâ -aleyhisselâm-'ın fakr ve istiğnâsı gibi olmalıdır.

Mutasavvıf, Hazret-i Mûsâ -aleyhisselâm-'ın münâcâtı esnâsındaki şevk ve iştiyakla lebâleb dolu bir gönle ve nihâyet Kâinâtın Fahr-i Ebedîsi Hazret-i Muhammed -aleyhissalâtü vesselâm-'ın ihlâsına, yâni Rabbine karşı olan muhabbet ve samimiyetine sahip olmaya çalışan kimsedir.

Ebû Hafs el-Haddâd:

"Tasavvuf, edepten ibârettir." diyerek onu, güzel ahlâkın en mükemmel bir hülâsası şeklinde târif etmiştir.

Hazret-i Mevlânâ da edeb hakkında şöyle der:

"Efendi! Bilmi ol ki edeb, insanın bedenindeki ruhtur. Edeb, ricâlullâhın göz ve gönlünün nûrudur. Eğer eytanın ba ını ezmek istersen, gözünü aç ve gör; eytanı kahreden edeptir. İnsanoğlunda edeb bulunmazsa, o gerçekte insan değildir. İnsan ile hayvan arasındaki fark, edeptir."

Diğer bir beytinin mânâsı da şöyledir:

"Aklım, kalbime: «Îman nedir?» diye sordu. Kalbim ise aklımın kulağına eğilerek: «Îman edepten ibârettir.» dedi."

Başka bir şâir de, "edeb"i ne güzel nazmetmiştir:

Edeb bir tâc imi nûr-i Hudâ'dan

Giy o tâcı emîn ol her belâdan

Bu itibarla evvelce tekke ve dergâhların yegâne îkaz levhalarından birisi de " أَدَبْ يَاهُو " (Edeb yâ Hû!..) idi.[8]

2. Tasavvuf, Nefs Tezkiyesi ve Kalb Tasfiyesidir

İnsanoğlu bu âleme kulluk imtihânı için geldiğinden dolayı, ölüm vaktine kadar nefs denen ve binbir menfîlikleri ihtivâ eden bir illetle müptelâdır. O, velâyetin en üst derecelerine de yükselse, dünyâ, nefs ve şeytan üçlüsünün dâimî bir hîle, vesvese ve tuzaklarıyla her an karşı karşıyadır. Zâten kulluğun kıymeti de bu tehlikeleri bertaraf edip şu fânî âlemin cezbedici aldatmacalarından sıyrılarak takvâya bürünmek ve netîcesinde Hakk'a yönelmekle başlar.

Dolayısıyla insan fıtratında var olan kötülük işleme meyillerini (fücûr) terbiye edip takvâ tohumlarını yeşertmek için nefs tezkiyesi ve kalb tasfiyesi zarûrîdir. Bunun için her insan, istîdat ve iktidârı nisbetinde Cenâb-ı Hakk'ı bilmek ve bu bilgiyi irfân hâline getirerek amel-i sâlihlerle Mevlâ'yı tesbih ve tekrîm etmekle mükelleftir. İşte "kulluk" kısaca budur. Bu kulluk keyfiyetinin hedefine varması ise, insanın nefs engelini aşarak ulvî duygularla dolması demek olan nefs tezkiyesi ve kalb tasfiyesine bağlıdır. "Vâsıl-ı ilâllâh"[9] olup "Likâullâh"[10] ile şereflenmek ancak bu sûretle mümkündür.

Aslî cevheri itibâriyle kalb, bu âlemde **"nazargâh-ı ilâhî"**dir. Yâni Cenâb-ı Hakk'ın nazarlarının tecellî makâmı olmak gibi yüce bir şerefe mazhardır. Ancak nasıl ki bir sarayın "taht"ında sultandan gayrısının oturması mümkün değilse, vücut mülkünün sarayı hükmündeki kalbin de, Allah'tan gayrı her şeyden, yâni nefsânî düşüncelerden, çirkin temâyüllerden ve mâsivâdan arındırılıp temizlenmesi gerekir. Aksi hâlde kalb, ilâhî lutuflara kapanır. Fakat bu, Allah'tan başkasına muhabbet beslenemeyeceği mânâsına gelmez. Gerçi, nefsini tezkiye ve kalbini tasfiye edip de kalb-i

selîmin zirvelerine ulaşanlar, mâsivâ muhabbetinden âzâde olmuşlardır. Ancak diğer insanlar, derece derece mal, evlâd vs. muhabbetlerini kalblerinden tamâmıyla silmeye muvaffak olamazlar. Esâsen bu nevî muhabbetler, belirli bir sınırı aşmadığı müddetçe meşrûdur.

Kalb tasfiyesinin ehemmiyetini kavramak için kalbin maddî ve mânevî hayattaki mevkiine bakmak kâfîdir. Nitekim Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- kalbin insandaki hayâtî ehemmiyetini şöyle ifâde buyurmuştur:

“...İnsan bedeninde bir et parçası vardır. O iyi olursa bütün beden iyi, kötü olursa bütün beden kötü olur. Dikkat ediniz ki, o kalbdir.” (Buhârî, Îmân, 39)

Hazret-i Mevlânâ -kuddise sirruh-, bir çuvalın dibindeki deliği kapatmadan içini doldurmaya çalışmanın beyhûde bir gayret olduğunu ifâde eder. Bunun gibi amellerin de ancak tasfiye edilmiş bir kalb ile yapıldığı takdirde kişinin saâdetine vesîle olabileceği âşikârdır. Zîrâ ameller niyetlere bağlıdır. Niyet ise, kalbin amellerinden biridir. Bu münâsebetle niyetin tashîhi ve ihlâsla tezyîni şarttır.

Bu keyfiyet ise, ancak erbâbınca icrâ olunacak kalbî eğitim neticesinde elde edilen bir hâldir. Hak dostlarının kalb eğitiminde hedefledikleri nokta, kalbin sürekli Allâh ile beraber olma şuuruna (ihsâna) erişmesi ve böylece “diri kalb” vasfına kavuşmasıdır. Kalbin bu kıvâma ulaşması için mâsivâdan, yâni Allâh’ın dışındaki her şeyden arınmış olması zarûrîdir.

Bu kıvâma ulaşan kalb, ince ve derin hakîkatleri görür hâle gelir. Kalb, kesâfetten kurtulup letâfete büründüğü nisbette de ilâhî esmâ ve esrârın mâkesi olur. Böylece Cenâb-ı Hakk’ın

kalb yoluyla bilinmesi demek olan mârifetullâh hâsıl olur. Bu ise, ilmin irfân hâline gelmesi demektir.

* * *

Allâh'ın huzûruna ancak selîm kalble, yâni tasfiye edilmiş, bütün mânevî hastalıklardan arındırılıp içi ilâhî muhabbet ile doldurulmuş tertemiz bir gönülle çıkanların kurtulacağını Cenâb-ı Hak şöyle bildirir:

يَوْمَ لاَ يَنْفَعُ مَالٌ وَ لاَ بَنُونَ اِلاَّ مَنْ اَتَى اللّٰهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ

"O gün ne mal fayda verir, ne de evlâd. Ancak Allâh'a kalb-i selîm (tertemiz bir kalb) **ile gelenler müstesnâ."** (eş-Şuarâ, 88-89)

Diğer taraftan nefsini temizleyemeyen ve Allâh'ın zikrinden uzak kalarak katılaşan kalblerin ise helâk olacağı yine Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle bildirilmiştir:

"...Nefse ve ona birtakım kâbiliyetler verip de iyilik ve kötülüklerini ilham edene yemin ederim ki, nefsini kötülüklerden arındıran (tezkiye eden) **kurtuluşa ermiş, onu kötülüklere gömen de ziyân etmiştir."** (eş-Şems, 7-10)

"...Allâh'ı zikretmek husûsunda kalbleri katılaşmış olanlara yazıklar olsun! İşte bunlar apaçık bir sapıklık içindedirler." (ez-Zümer, 22)

Bu âyet-i kerîmeler ışığında Ebû Saîd el-Harrâz'ın şu sözü ne kadar mânidardır:

"Kâmil insan; Allâh'ın, kalbini temizleyip nûrla doldurduğu kimsedir."

3. Tasavvuf, Sulhü Olmayan Mânevî Bir Cenktir

Cüneyd-i Bağdâdî Hazretleri'ne âit olan bu târif, tasavvufun nefse karşı ömür boyunca devam eden bir mücâhede olduğunu ifâde etmektedir. Nefse karşı cihâd, nefsin meşrû olmayan bütün isteklerine mânî olmaktır.

Harpler, muayyen zaman ve mekanlarda yapılır ve biter. Nefse karşı girişilen bu mücâhedenin ise bir ömür boyu inkıtâsız devâm ettirilmesi gerekir. Âyet-i kerîmede:

"...Sana yakîn (ölüm) **gelinceye kadar Rabbine kulluğa devâm et!"** (el-Hicr, 99) buyrulmuştur.

Cenâb-ı Hak, nefsin hîle ve desîselerine kapı aralayan "gaflet"e karşı dâimî bir teyakkuz hâlinde bulunup bu minvâl üzere kulluğa devâm edilmesini şöyle emretmiştir:

وَ اذْكُرْ رَبَّكَ فِى نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَ خِيفَةً وَ دُونَ الْجَهْرِ

مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَ الْاٰصَالِ وَ لاَ تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ

"Kendi kendine, yalvararak ve ürpererek, yüksek olmayan bir sesle sabah-akşam Rabbini zikret! Gâfillerden olma!" (el-A'râf, 205)

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in bizzat iştirâk ettikleri ve **"Gazvetü'l-Usra"**, yâni **"Zorlu Sefer"** adıyla anılan **Tebük Gazvesi** dönüşünde ifâde buyurdukları:

" imdi küçük cihâddan büyük cihâda dönüyoruz." beyanları, şüphesiz ki bu târifin ilham kaynağıdır. Pek zorlu bir seferden sonra vârid olan bu söz üzerine:

"Bundan daha büyük cihâd olur mu?" diye hayrete düşen

ashâbına Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"–Evet! imdi küçük cihâddan en büyük cihâda; nefs ile mücâhedeye dönüyoruz!" [11] şeklinde mukâbelede bulunmuşlardır.

Asrımız araştırmacılarından R. Garaudy, İslâm'daki bu küçük ve büyük cihâd dengesinin önemini şöyle değerlendirir:

"Tamâmen İslâmî bir mânevî eğitim şekli olan tasavvuf, aslında insanı yaratılış gayesinden uzaklaştırıp nefsine mahkûm eden her türlü arzuya karşı yapılan iç mücâdele demektir. Bunun İslâm ıstılâhındaki adı büyük cihâddır. Müslümanları Allâh yolundan ayırıp kendisine râm eden her türlü iktidar, zenginlik ve yanlış bilgilere karşı, onun birlik ve âhengini sağlamak için çalışmak ise, küçük cihâd olarak adlandırılmıştır. Ferd ve cemiyetin saâdet ve selâmetini sağlayan da, bu iki cihâd arasındaki dengedir."[12]

4. Tasavvuf İhlâstır

Tasavvuf, Allâh'a karşı samîmiyettir. Amelleri sırf rızâ-yı ilâhîyi kastederek îfâ etmek ve onlar üzerine başka gâyelerin gölgesini düşürmemek, dînî ıstılahta "ihlâs" kelimesiyle ifâde olunur. Cenâb-ı Hakk'ın rızâsından gayrı bütün emelleri kalbden temizlemek, müslümanın memur bulunduğu büyük bir fazîlettir.

Cenâb-ı Hakk'ın rızâsını kazanmak için emredilmiş bulunan amellere bir ortağın karıştırılması, ihlâssızlık veya riyâkârlıktır ki, ind-i ilâhîde o ameller, fâillerine faydasız bir yorgunluktan başka bir şey bırakmaz. Bu da Allah katında amelleri makbul kılan aslî şartlardan en ehemmiyetlisinin

“ihlâs” olduğunu gösterir.

İhlâs, Cenâb-ı Hakk’a yakınlaşma arzusuyla her türlü dünya menfaatlerinden kalbi koruyabilmektir.

İhlas, kulları en büyük hayır olan ilâhî rızâya nâil eyler.

Kulların amellerinden Allah Teâlâ’nın asıl murâdı, onların ancak kendi rızâsına uygun olarak ihlâsla îfâ edilmesidir. Âyet-i kerîmelerde buyrulur:

“(Ey Rasûlüm!) **Şüphesiz ki Kitâb’ı Sana hak olarak indirdik. O hâlde Sen de dîni sadece Allâh’a has kılarak** (ihlâs ile) **kulluk et!..”** (ez-Zümer, 2)

“De ki: Ben, dîni Allâh’a has kılarak (ihlâslı bir şekilde) **O’na kulluk etmekle emrolundum.”** (ez-Zümer, 11)

Huzûr-i ilâhîden kovulan İblis, âyet-i kerîmede buyrulduğu üzere:

“Dedi ki: Ey Rabbim! Andolsun ki, beni azdırmana karşılık ben de yeryüzünde onlara (günahları) **süsleyeceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracağım. Ancak onlardan ihlâslı kulların müstesnâ!..”** (el-Hicr, 39-40)

Tasavvuf, her şeyi Allâh’a adamak, nîmet ve izzeti O’ndan bilmek ve benlikten kurtulmaktır. İnsan, hangi hâl ve makamda olursa olsun kendisinde bir varlık ve üstünlük vehmetmemelidir. Nitekim Cenâb-ı Hak, Bedir zaferi münâsebetiyle Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’e şöyle buyurmuştur:

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى

“(Savaşta) **onları siz öldürmediniz, fakat Allâh öldürdü. Attığın zaman da Sen atmadın, lâkin Allâh attı...”** (el-

Enfâl, 17)[13]

O hâlde insan, acziyetini ve kulluğunu dâimâ hissetmeli, her türlü nîmet, muzafferiyet ve muvaffakıyetin Allah Teâlâ'dan gelen bir lutuf olduğunu bilmelidir. Aksi hâlde amellerinin ecri azalır veya tamamen kaybolur.

* * *

Ebû Hüreyre -radıyallâhu anh-, ibâdetlerinde ihlâsı kaybedip, benlik ve hevâlarını öne çıkartan kimselerin âkıbeti hakkında Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in şöyle buyurduğunu haber vermektedir:

"Kıyamet günü hesâbı ilk görülecek ki i, ehid dü mü bir kimse olup huzura getirilir. Allah Teâlâ, ona verdiği nîmetleri hatırlatır, o da hatırlar ve bunlara kavu tuğunu îtiraf eder. Cenâb-ı Hak:

«–Peki bunlara kar ı ne yaptın?» buyurur.

O kimse:

«– ehid dü ünceye kadar Sen'in uğrunda cihâd ettim.» diye cevap verir.

Cenâb-ı Hak:

«–Yalan söylüyorsun. Sen, ne kahraman adam desinler diye sava tın, o da denildi.» buyurur. Sonra emrolunur da o ki i yüzüstü cehenneme atılır.

Bu defa ilim öğrenmi , öğretmi ve Kur'ân okumu bir ki i huzûra getirilir. Allah Teâlâ ona da verdiği nîmetleri hatırlatır. O da hatırlar ve îtirâf eder. Ona da:

«–Peki bu nîmetlere kar ılık ne yaptın?» diye sorar.

O ise:

«–İlim öğrendim, öğrettim ve Sen'in rızân için Kur'ân okudum.» cevâbını verir.

Cenâb-ı Hak:

«–Yalan söylüyorsun. Sen, âlim desinler diye ilim öğrendin, ne güzel okuyor desinler diye Kur'ân okudun. Bunlar da senin hakkında söylendi.» buyurur. Sonra emrolunur, o da yüzüstü cehenneme atılır.

(Daha sonra) Allâh'ın kendisine her çe it mal ve imkân verdiği bir ki i getirilir. Allah Teâlâ verdiği nîmetleri ona da hatırlatır. O da verilen nîmetleri hatırlar ve îtirâf eder.

Cenâb-ı Hak:

«–Peki ya sen bu nîmetlere kar ılık ne yaptın?» buyurur.

O ahıs:

«–Verilmesini sevdiğin, râzı olduğun hiçbir yerden esirgemedim, sadece Sen'in rızânı kazanmak için verdim, harcadım.» der.

Hak Teâlâ:

«–Yalan söylüyorsun. Hâlbuki sen, bütün yaptıklarını, ne cömert adam desinler diye yaptın. Bu da senin için zâten söylendi.» buyurur. Emrolunur, bu da yüzüstü cehenneme atılır." (Müslim, İmâre, 152)

Hazret-i Mevlânâ, ihlâstan mahrum bir şekilde ibâdet eden kimselere şöyle seslenir:

"Ey gâfil! Keşke secde ettiğin zaman yüzünü samîmiyetle Hakk'a çevirebilseydin de «Yücelerin yücesi olan Rabbim, her türlü noksan sıfatlardan münezzehtir.» demenin mânâsını lâyıkıyla bilebilseydin, yâni sırf şekil secdesi değil de gönül secdesi yapabilseydin!.."

İhlâssız ibâdetler, fânî ortaklar ve mânevî kirlerle doludur. O hâlde ibâdetleri saflaştırıp ulvîleştirecek olan sır, ihlâstır.

İhlâssız yapılan amel, kula hiçbir fayda sağlamaz. Nitekim, dînin îmandan sonra en mühim emri olan namaz ibâdetini bile ihlâs şartına riâyet etmeden îfâ edenler, şu âyet-i kerîmenin dehşetli itâbına mâruz kalmışlardır:

“Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, namazlarını ciddiye almazlar ve gösteriş yaparlar...” (el-Mâûn, 4-6)

Cüneyd-i Bağdâdî -kuddise sirruh- şöyle buyurmaktadır:

“İhlâs, ameli mânevî bulanıklıktan tasfiye etmektir.”

Bir başka Allah dostu ise:

“İhlâsta iddialı olmak, bir nevî ihlâssızlıktır.” der. Zîrâ ihlâs ve takvâda en büyük tehlike, mü’minin kendisini takvâ sâhibi görmesidir.

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyururlar:

“Dîninde ihlâslı ol! Böyle yaparsan, az amel bile sana kâfî gelir.” (Hâkim, *Müstedrek,* IV, 341)

“Allah Teâlâ sizin sûretlerinize ve mallarınıza bakmaz! Fakat sizin (ihlâs ve takvâ bakımından) kalblerinize ve amellerinize bakar.” (Müslim, Birr, 34)

5. Tasavvuf İstikâmettir

Tasavvufta Kitâb ve Sünnete sımsıkı sarılmanın tam ifâdesi “istikâmet”tir. Cenâb-ı Hak, bu hususta Peygamberine ve O’nun şahsında biz ümmetine âyet-i kerîmede şöyle buyurmuştur:

فَاسْتَقِمْ كَمَآ اُمِرْتَ وَ مَنْ تَابَ مَعَكَ وَ لاَ تَطْغَوْا

“Ey Habîbim! Beraberindeki tevbe eden (mü’min)**’lerle birlikte, emrolunduğun gibi istikâmet üzere olun ve aşırı gitmeyin!..”** (Hûd, 112)

Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in:

"Beni Hûd Sûresi... ihtiyarlattı." (Tirmizî, Tefsîr-i Sûre, 56/6) buyurmasına sebep olan bu ilâhî hitab,[14] müfessirlerce şöyle anlaşılmıştır:

"Ey Nebî! Kur'ân ahlâkı ve ahkâmı mûcibince hareket edip bilfiil müşahhas bir istikâmet örneği olman gerekmektedir ki, böylece hakkında hiçbir şüphe ve tereddüde mahal kalmasın! Sen, müşrik ve münâfıkların ileri geri konuşmalarına bakma, onları Allâh'a havâle et! Gerek umûmî, gerek husûsî vazifelerinde tam emrolunduğun gibi hakkıyla istikâmette ol, sırât-ı müstakîmden ayrılma! Sana vahyolunan emrin îfâsı ne kadar ağır olursa olsun, o emrin tebliğ, icrâ ve tatbikinde hiçbir mânîden yılma! Rabbin Sen'in yardımcındır."[15]

Abdullah bin Abbas -radıyallâhu anh- bu âyetle ilgili olarak şöyle demiştir:

"Kur'ân-ı Kerîm'de Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- için bu âyet-i kerîmeden daha iddetli bir hitâb vâkî olmamı tır." (Nevevî, *erhu Sahîh-i Müslim*, II, 9)

Buradaki hitap her ne kadar Nebiyy-i Zîşân Efendimiz'e ise de, O'nu bu kadar meşakkate sokan, sadece şahsıyla alâkalı istikâmet endîşesi değildi. Zîrâ O:

"(Ey Habibim! Sen) **sırât-ı müstakîm üzeresin."** (Yâsîn, 4) te'yîd-i ilâhîsine mazhardı. O'nu ihtiyarlatacak kadar derinden etkileyen husus, bu emrin mü'minlere de râcî olması sebebiyle onlar hakkında duyduğu endişedir.

* * *

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in bi'setinden sonra, Fahr-i Kâinât'ın rehberliği dışındaki hiçbir yol insanı Allâh'a götürmez. Zîrâ Allah Teâlâ, kendi muhabbet ve mağfiretini, Peygambere itaat şartına bağlamıştır. Âyet-i kerîmelerde buyrulur:

قُلْ اِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللّٰهَ فَاتَّبِعُونِى يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ وَ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ
وَ اللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

"(Rasûlüm!) **De ki: Eğer Allâh'ı seviyorsanız, bana uyunuz ki, Allâh da sizi sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah Ğafûrdur, Rahîmdir."** (Âl-i İmrân, 31)

"De ki: Allâh'a itaat edin; Peygamber'e de itaat edin... Eğer O'na itaat ederseniz, doğru yolu bulmuş (hidâyete ermiş) **olursunuz."** (en-Nûr, 54)

Zünnûn-i Mısrî -kuddise sirruh- da:

"Ahlâkında, fiil ve hareketlerinde Allah Teâlâ'nın Habîbi'nin Sünnetine uyan kimse, Hakk'a olan sevgisini ispat etmiş olur." buyurarak bu hakîkati te'yîd eder.

Bayezid-i Bistâmî -kuddise sirruh- ise:

"Havada bağdaş kurup oturabilen birini görürseniz, o şahsın ilâhî emir ve nehiy hudutlarını koruduğunu, sünnete tâbî olduğunu ve Hakk'ın hukûkuna riâyet ettiğini görmedikçe, bunun bir kerâmet olduğuna inanmayınız." der.

İstikâmet ehlinin yolu olan "sırât-ı müstakîm"e lâyıkıyla sülûk edebilenler hakkında Kur'ân-ı Kerîm'de:

"Kim Allâh'a ve Rasûlü'ne itaat ederse işte onlar, Allâh'ın kendilerine lutuflarda bulunduğu peygamberler, sıddîklar, şehidler ve sâlihlerle beraberdir. Bunlar ne güzel arkadaştır!" (en-Nisâ, 69) buyrulmuştur.

Âyet-i kerîmede de görüldüğü üzere sırât-ı müstakîm (dosdoğru yol), seçkin kimselerin yoludur. İstikâmetin esası da îman ve takvâdır. Bu ikisinin mahalli ise kalbdir. Bu itibarla istikâmet, kalbde bulunan îman ve takvâ ile vücûdun yek-âhenk olmasıdır. Kalbdeki îmân, ihlâs ve îtidal; istikâmeti sağlar ve dâimî kılar. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"Dil istikâmet üzere olmadıkça kalb, kalb istikamet üzere olmadıkça da îman müstakîm olmaz." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 198) buyurmuşlardır.

Kendisinden nasihat isteyen birisine Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"Allâh'a inandım de! Ondan sonra da istikamet üzere dosdoğru ol." (Müslim, Îmân, 62) buyurarak dîni hülâsâ etmiştir.

* * *

Her hususta istikâmeti muhafaza etmek kadar yüksek bir makam ve onun lâyıkıyla yerine getirilmesi kadar zor olan hiçbir emir yoktur. Zîrâ istikâmet, ibâdette ifrat ve tefrite düşmeden îtidali muhafaza ile Hak yolunda sebat etmek ve emrolunanı, emrolunduğu gibi ve tâkatinin yettiği ölçüde en mükemmel şekilde yapmaktır. İşte bu yüzden en büyük kerâmet, istikâmettir.

Allah dostları istikâmet üzere olmayı şiâr edinmişlerdir. Gerçek istikâmet ise Fahr-i Kâinât'ın nurlu yolundan gitmektir.

Nitekim Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî bu hakîkati ne güzel ifâde etmiştir:

"Bu can tende durdukça, Kur'ân'ın bendesiyim ve Muhammedü'l-Muhtâr'ın yolunun toprağı, ayağının tozuyum. Eğer biri benim sözlerimden, bundan ba ka bir ey naklederse, naklettiği sözden de, kendisinden de bîzârım."

"Kim Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in sofrasından ba ka bir sofraya giderse, bil ki eytan onunla bir kaptan yemek yer. Zîrâ, o irfan sofrasından ba ka bir sofra seçen ki inin boğazını kemik yırtar ve deler."

6. Tasavvuf, Rızâ ve Teslîmiyettir

Teslîmiyet; boyun eğmek, itaat etmek, teslim olmak ve itirazsız kabul etmek demektir. İslâm kelimesi de aynı köktendir. Tasavvuf, kulun, ilâhî istikâmet üzere yaşayabilmesi ve her nefeste Rabbine daha ziyâde yaklaşabilmesi için, Hakk'a rızâ ve teslîmiyet duygusunu gönüllere yerleştirir.

Çünkü şu fânî âlemi kuşatan binbir elem, keder ve çilelerin tesiri ve nefsânî aldanışların kesâfeti, ancak Hakk'a rızâ ve teslîmiyet netîcesinde azalmaya başlar. Yâni rızâ ve teslîmiyetin berekâtı ile ıztıraplar âdetâ hissedilmez hâle gelir. Hattâ iptilâlar bile Rabbin bir iltifâtı şeklinde telâkkî olunarak sürûra döner.

Teslîmiyet, kader tecellîlerini engin bir rızâ ile karşılamak, tedbirden sonra mukadderâtı kabullenmek ve tahakkuk edecek netîceye gönül hoşluğu içinde boyun eğmektir. Bu teslîmiyetin en güzel misâli, Allâh'ın emrine imtisâlen ciğerpâresini kurban etmeye götüren İbrahim -aleyhisselâm- ile boynunu ilâhî takdîre seve seve uzatan İsmail -aleyhisselâm-'da tecellî etmiştir. Kur'ân-ı Kerîm, bu iki

Peygamberin teslîmiyetini bütün insanlığa misâl olarak göstermiş ve onlar hakkında:

“Her ikisi de Allâh’ın emrine teslim olmuşlardı...” (es-Saffât, 103) buyurmuştur. Onların bu teslîmiyetleri, başlı başına bir ibâdetin rükünlerini teşkil etme şeklindeki ilâhî iltifâta nâil olmuştur. Hac ibâdeti, kıyamete kadar gelecek ümmete, her an teslîmiyeti tebliğ eden bir lisandır.

Emir ve nehiylerde Hakk’a teslim olmak; ilâhî takdire, meşakkat ve imtihanlara sabır ve tevekkülle rızâ göstermek gerekir. Zîrâ kemâlin anahtarı iptilâlardır.

Şakîk-ı Belhî:

“Sıkıntının mükâfâtını bilen, ondan kurtulmaya heves etmez.” buyurmuştur. Bu nükteye âgâh olan Allah dostları, gam ve sürûra aynı gözle bakmışlar; aşırı sürûr ile aşırı ıztırap gibi nefse tuzak olan uç noktalara sürüklenmeyip rızâ ve teslîmiyet makamında terakkî etmişlerdir.

Teslîmiyetin bir yönü de “aşk” ve “ilâhî muhabbet”tir. Zîrâ sevenler sevdiklerinden gelen her şeyi hoş karşılayarak sevgilerindeki samîmiyeti izhâr ve ispat etme gayreti içinde olurlar.

Ebû Ali Ruzbârî, muhtemelen bu düşünceden hareketle tasavvufu:

“Kovulsa bile, ki inin sevgilinin kapısında diz çöküp sadâkat ve teslîmiyetle beklemesidir.” diye târif etmiştir.

Gönlü aşk ile dolu olan kul, Rabbinden gelen her şeyi, muhabbeti nisbetinde kucaklar. İbrahim -aleyhisselâm-’ın Allâh’a olan teslîmiyet ve aşkının tecellîsi, dünya ateşini bir anda gül bahçesine çevirmişti. Yâkûb -aleyhisselâm-’ın ilâhî takdîr karşısındaki rızâ ve teslîmiyeti, yavrusu Yûsuf’un

hasret acısını:

“Bana sabr-ı cemîl düşer.” (Yûsuf, 18) diyerek bastırmaya muvaffak kılmıştı.

Tasavvuf ehli, peygamberlerin yolu olan Hakk’a teslîmiyeti, hayatlarının mihveri kılmışlardır. Zîrâ Râbiatü’l-Adeviyye -kuddise sirruhâ-’nın da dediği gibi:

“Seven sevdiğine itaat eder.”

Yâni teslîmiyet, sevgiye dayanan gönüllü bir itaat işidir.

Ashâb-ı kirâm da Peygamberimiz’e olan sevgi, bağlılık ve itaatleri nisbetinde tekâmül etmişlerdir. Sevgi ve teslîmiyet ile itirazsız boyun eğmeleri sâyesinde bütün ümmete numûne yıldızlar olmuşlardır.

* * *

Tasavvufun târifleriyle ilgili olarak bu anlatılanlardan ilhamla şunları söyleyebiliriz:

Tasavvuf, maddî-mânevî kirlerden arınıp, güzel ahlâk ve vasıfları kazanarak, dîni, özüne uygun bir keyfiyette yaşayabilme gayretidir. Böylece, sırf aklın çözmeye kâfî gelmediği maddî veya mânevî hadiselerdeki sırrî oluşlar ve yüce muammâları kuşatıcı bir görüş olgunluğuna ulaşmaktır. Gönlün, sonsuz rûhânî hazlara duyduğu meclûbiyetin önünde âdetâ bir ayak bağı olan nefs engelini aşabilmeye çalışmaktır. Rûhun hapsedilmiş olduğu bedenin nefsânî temâyüllerini aşarak bütün hâdiselerin özündeki mücerred hakîkatleri, idrâklerin hudûdundaki perdenin de arkasında cereyân eden ibret ve hikmet safhalarını, ârifâne bir üslûb ile temâşâ edebilmeyi sağlayan birtakım hâller ve bilgilerin ilmidir.

Bu tasavvuf tarifleri mevzuunda neticeyi, Aksaray Olanlar Dergâhı şeyhi İbrahim Efendi'nin meşhur "tasavvuf manzûmesi"ne bırakalım:

Bidâyette tasavvuf sûfî bî-cân olmağa derler

Nihâyette gönül tahtında sultân olmağa derler

"Tasavvufun ba langıcı, maddî varlığından sıyrılan ve kendinde bir varlık görmeyen, kısaca irâdesini Hakk'a teslim etmi bir sûfî olabilmektir. Sonu ise, bütün ilâhî güzellikleri kazanarak gönül tahtının sultânı olmaktır."

Tarîkatte ibârettir tasavvuf mahv-ı sûretten

Hakîkatte sarây-ı sırda mihmân olmağa derler

"Tarîkatte tasavvuf; sûretin mahvından ibârettir. Yâni be erî zaaflardan kurtulmaktır. Hakîkatte ise, ilâhî sır sarayının misafiri olmaktır."

Bu âb u kil libâsından tasavvuf ârî olmaktır

Tasavvuf cism-i sâfî nûr-i Yezdân olmağa derler

"Tasavvuf, toprak ve sudan ibaret fânî elbiselerden/kafeslerden kurtulmaktır. Böylece tertemiz bir varlık olarak Allah Teâlâ'nın nûru hâline gelebilmektir."

Tasavvuf lem'ayı envâr-ı mutlaktan uyarmaktır

Tasavvuf âteş-i aşk ile sûzân olmağa derler.

"Tasavvuf, (gönül mumunun) ı ığını, ilâhî nurlarla tutu turmaktır. Çünkü tasavvuf, a k ate i ile tutu maya derler."

Tasavvufta şerâit nâme-i hestîyi dürmektir

Tasavvuf ehl-i şer' u ehl-i îman olmağa derler

"Tasavvufta esas olan, varlık kitabını dürmek, benlikten

sıyrılmaktır. Asıl tasavvuf, eriat ehli ve hakîkî îman sahibi olmaktır.”

Tasavvuf ârif olmaktır hakîmen âdetullâha

Tasavvuf cümle ehl-i derde dermân olmağa derler

“Tasavvuf, ilâhî sır, tecellî ve irâdenin hikmetlerini bilmektir; ârifliktir. Yine tasavvuf, bütün dert sahiplerine derman olmaktır.”

Tasavvuf ten tılısmın ism miftâhıyla açmaktır

Tasavvuf bu imâret külli vîrân olmağa derler

“Tasavvuf, bu beden tılsımını isim anahtarı (Allâh ismi) ile çözmektir. Yine tasavvuf, bu fânî imâreti tamamen yok etmektir.”

Tasavvuf sûfî kâli hâle tebdil eylemektir bil

Dahî her söz ki söyler âb-ı hayvân olmağa derler

“Bilesin ki tasavvuf, sûfînin sözünü (ve bilgisini) hâle dönü türmektir. Bu, bir bakıma onun her sözünün bir âb-ı hayât (ölümsüzlük iksiri) olmasıdır.”

Tasavvuf ilm-i ta‘bîrât u te’vîlâtı bilmektir

Tasavvuf cân evinde sırr-ı Sübhân olmağa derler

“Tasavvuf, büyük bir derinlik kazanarak tâbîr ve te’vîl ilimlerine vâkıf olmak ve böylece insan, kâinât, Kur’ân ve Sünnetteki ilâhî sırları idrâk etmektir. Yine tasavvuf, can evinde Allâh’ın bir sırrı olabilmektir.”

Tasavvuf hayret-i kübrâda mest ü vâlih olmaktır

Tasavvuf Hakk’ın esrârında hayrân olmağa derler

“Tasavvuf, Hakk’ın azamet, kudret ve güzelliği kar ısında büyük bir hayret ve deh et içinde hem sarho hem de uyanık olmaktır. Çünkü tasavvuf, Hakk’ın sonsuz sırlarına hayranlıktır.”

Tasavvuf kalb evinden mâsivallâhı gidermektir
Tasavvuf kalb-i mü'min arş-ı Rahmân olmağa derler

"Tasavvuf, gönül sarayından Allah'tan ba ka her eyi çıkarmaktır. Çünkü tasavvuf, mü'min bir kalbin Allâh'ın ar ı olması demektir."

Tasavvuf her nefeste şarka vü garba erişmektir
Tasavvuf bu kamu halka nigehbân olmağa derler

"Tasavvuf, her nefeste doğuya ve batıya eri mek, yâni oralardaki ehl-i îmânı dü ünmek, onların sevinç ve kederlerine ortak olmak; ihtiyaç sahiplerine hizmet etmektir. Yine tasavvuf, bütün halkı görüp gözetmeye çalı maktır."

Tasavvuf cümle zerrât-ı cihanda Hakk'ı görmektir
Tasavvuf gün gibi kevne nümâyân olmağa derler

"Tasavvuf, cihanın bütün zerrelerinde Hakk'ı mü âhede etmektir. Böylece tasavvuf, âlemlere güne   gibi olmaktır."

Tasavvuf anlamaktır yetmiş iki milletin dilin
Tasavvuf âlem-i akla Süleymân olmağa derler

"Tasavvuf, yetmi iki milletin dilini bilmek, yâni herkesin hâlinden anlamaktır. Tasavvuf, akıl âlemine Süleyman olmaktır."

Tasavvuf urvetü'l-vüskâ yükün can ile çekmektir
Tasavvuf mazhar-ı âyât-ı gufrân olmağa derler

"Tasavvuf, Hakk'ın insana yüklediği ilâhî emânet olan Kur'ân-ı Kerîm ve onun getirdiği mes'ûliyeti canla ba la ta ımaktır. Tasavvuf, ilâhî mağfireti müjdeleyen âyetlerin mazharı olmaya derler."

Tasavvuf ism-i âzamla tasarruftur bütün kevne

Tasavvuf câmi-i ahkâm-ı Kur'ân olmağa derler

"Tasavvuf, bütün kâinâta «İsm-i a'zam»la tasarruf etmektir. Yine tasavvuf, Kur'ân hükümlerini gönülde cem etmek, yâni canlı bir Kur'ân olabilmektir."

Tasavvuf her nazarda zât-ı Hakk'a nâzır olmaktır

Tasavvuf sûfîye her müşkil âsân olmağa derler

"Tasavvuf, her bakı ta Cenâb-ı Hakk'a yönelmektir. Yine tasavvuf, sûfîye, bütün zorlukların kolayla masıdır."

Tasavvuf ilm-i Hakk'a sînesini mahzen etmektir

Tasavvuf sûfî bir katreyken ummân olmağa derler

"Tasavvuf, gönlünü Hakk'ın ilmine mekân etmek, yâni ledünnî ilme sahip olmaktır. Böylece tasavvuf, bir damla hükmünde iken sûfînin engin bir derya hâline gelmesidir."

Tasavvuf külli yakmaktır vücûdun nâr-ı "lâ" ile

Tasavvuf nûr-i "illâ" ile insân olmağa derler

"Tasavvuf, Hakk'ın varlığı kar ısında bütün mevcudâtın «lâ / yok» ate iyle yanıp kül olmasıdır. Tasavvuf, "illâ" nûruyla, yâni temizlenmi bir gönülle Allâh'ı tevhîd ederek insan-ı kâmil olmaktır."

Tasavvuf «kul kefâ billâh» ile dâvet-dürür halkı

Tasavvuf «irciî» lafzıyla mestân olmağa derler

*"Tasavvuf, **«De ki: Allah sana yeter!»*** (er-Ra'd, 43) *âyetiyle insanları Hak yoluna davet etmektir. Yine tasavvuf, **«Rabbine dön!»*** (el-Fecr, 28) *lafzının zevkiyle kendinden geçmektir."*

Tasavvuf günde bin kerre ölüp yine dirilmektir

Tasavvuf cümle âlem cismine can olmağa derler

“Tasavvuf, her gün ölmeden evvel ölmek sırrını binlerce kez ya amak ve kalben diri kalmaktır. Bundan sonra tasavvuf, bütün âlemin cismine can olabilmek, yâni diğer gönülleri de ihyâ edebilmektir.”

Tasavvuf zât-ı insan zât-ı Hak’da fâni olmaktır

Tasavvuf kurb-ı «ev ednâ»da pinhân olmağa derler

*“Tasavvuf, insanın kendi varlığını, Hakk’ın varlığında yok etmesidir. Böylece tasavvuf, mîrac vuslatında tecellî eden ve âyet-i kerîmede **«iki yaydan daha yakın»*** (en-Necm, 9) *eklinde ifâde buyrulan bir yakınlık içerisinde bile kendini gizleyebilmektir.”*

Tasavvuf cânı cânâna verip âzâde olmaktır

Tasavvuf cân-ı cânân cân-ı cânân olmağa derler

“Tasavvuf, canı sevgiliye verip her türlü fânî esaretten kurtulmaktır. Bu bakımdan tasavvuf, sevgilinin canı, evet sevgilinin canı olabilmek, yâni onun tarafından da sevilmektir.”

Tasavvuf bende olmaktır hakîkat hak ey İbrahim

Tasavvuf şer‘-i Ahmed dilde burhân olmağa derler

“Ey İbrahim! Tasavvuf, aslında Allah Teâlâ’ya kul-köle olmaktır. Bunun için tasavvuf, Hazret-i Ahmed -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in yolunu ve düsturlarını gönülde bir delil (rehber) eylemektir.”

Veresetü’l-Enbiyâ: Peygamberlere, husûsiyle Âhirzaman Nebîsi Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e zâhiren ve bâtınen; ilim, amel ve ahlâk bakımından vâris olmuş hakîkî âlimlerdir. Nitekim hadîs-i şerîfte:

“Hakîkî âlimler, peygamberlerin vârisleridir.” (Ebû Dâvud, İlim, 1) buyrulmuştur.

Bu ifâde, edebe riâyete çağıran bir îkaz olduğu gibi, aynı zamanda “Yâ ilâhî! Edeb lutfeyle!” mânâsında bir niyazdır.

Vâsıl-ı ilâllâh: Dünyâda kalben Yüce Allâh’a ulaşmak.

Likâullâh: Âhirette Rabbimizin cemâline kavuşmak

Süyûtî, *Câmiu’s-Sağîr,* II, 73.

Bkz. R. Garaudy, *İslâm’ın Vaad Ettikleri*, s. 47.

Allah Rasûlü savaş esnâsında küffar ordusunun üzerine yerden bir avuç toprak alıp saçmış ve o toprak Allâh’ın izniyle kâfirlerin gözlerini bürüyerek onları şaşkın hâle getirmişti. Âyet-i kerîme bu hâdisenin ardından nüzûl etmiştir.

Bkz. Kurtubî, *el-Câmi‘,* IX, 107.

Bkz. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili,* IV, 2829-2830.

C. TASAVVUFUN MEVZUU

Tasavvufun mevzuu bir deryâ gibi geniş ve derindir. Zîrâ o, insanın nefsini ve rûhunu alâkadar eden her hususla ilgilenir.

Tasavvufun çeşitli ve geniş bir şekilde îzah ve târiflerinin yapılması, bir bakıma onun mevzuunun genişliğinden kaynaklanmaktadır. Yâni, tasavvufun mevzuu bir deryâ gibi geniş ve derindir. Zîrâ o, insanın nefsini ve rûhunu alâkadar eden her hususla ilgilenir. Kulun, mânevî yolculuğunda kat ettiği bütün mesâfeler, geçtiği âlemler, irtibat hâlinde olduğu varlıklar, yaşadığı binbir türlü ahvâl ve nihâyet, Âlemlerin Rabbi olan Allâh'ı bulma, kalben tanıyabilme ve O'na kulluk etme gibi sayısız hususlarla alâkadar olur. Böylesi bir mevzû deryâsından üç-beş katre takdîm edecek olursak, şunları söyleyebiliriz:

Tasavvuf, öncelikle nefs tezkiyesi ve kalb tasfiyesi sâyesinde ham insandan kâmil insan hüviyetine ulaşma seyrinde şâhid olunan merhale ve hâlleri mevzû edinir.

Diğer bir ifâde ile tasavvuf, Hakk'ın hoşnutluğunu kazanmak ve ebedî saâdete ermek için nefsi tezkiye, kalbi tasfiye, iç ve dışı nurlandırma, sûret ve sîreti arındırma hâllerinden bahseder. Mevzuu tahalluk (ahlâklanma) ve tahakkuk (mânevî hakîkatlere sâhip olmak)tır. İhsan duygusunun mânevî bir zevk hâlinde tadılarak yaşanmasıdır.

Bu münâsebetle tasavvufun ana mevzuu, Vâcibu'l-Vücut olan Allah Teâlâ'nın zâtı, sıfatları ve bu sıfatların bütün kâinâta şâmil tecellî terkiplerindeki hikmet, esrâr ve murâd-ı

ilâhînin kavranması husûsundaki usûl ve esaslardır.

Tasavvuf, bu muhtevâda keşf, ilham, mânevî müşâhede, vecd ve aşk gibi bâtına, rûha, gönle ve vicdâna âit vâsıtaların müşterekliğinde yüründüğü zaman nâil olunan ulvî hâlleri mevzû edinir.

Hülâsa, tasavvuf, Allâh'ın esmâ ve sıfatlarının tecellîlerini yakînî olarak müşâhede ile mârifeti (mârifetullâh); insan, kâinât ve Kur'ân'ın hakîkatlerinin bilgisi ile de mânevî âlemdeki merhaleleri ve bunların nihâyetindeki "kemâlât"ı mevzû edinmiştir.

D. TASAVVUFUN GÂYESİ

Tasavvufun gâyesi, güzel ahlâkı; yâni merhamet, şefkat, cömertlik, affedebilme, şükür gibi ulvî hasletleri mü'minde bir lezzet hâline getirebilmektir.

Tasavvufun engin târif ve mevzuuna bakıldığında onun, insanoğlu için pek mühim ve yüce bir gâyeyi düstûr edindiği görülür. Bu gâye, tâ ilk peygamberden itibâren bütün enbiyâ ve evliyânın gönül semâlarında bir güneş gibi mevcut olan; "Allâh'a en güzel ve feyizli bir şekilde kulluk"tur. Bu yönüyle gâyelerin gâyesidir. Yâni Hakk'ın rızâsını kâmil mânâda kazanabilmek için mânevî hastalıklardan kurtularak Allah ve Rasûlü'nün ahlâkından nasîb almaktır. Yâni nefsi dînin hükmüne râm etmek, ibâdetleri otomat hâllerden kurtarıp **ihsan** duygusuna kavuşmak, kalbi mânevî yücelikler istikâmetine yönlendirip netîcede selîm bir kalb ile rızâ-yı ilâhîye nâil olmaktır.

Beşer târihinin defâlarca sergilediği bir hakîkattir ki insan, aslî cevheri itibâriyle **"ahsen-i takvîm"** (varlıkların en şereflisi) yüceliğinde iken, yaratılış gâyesine yabancılaşıp istikâmetten ayrıldığında "بَلْ هُمْ اَضَلُّ" yâni "hayvandan daha aşağı" sıfatına bile mâruz kalabilecek bir varlıktır. Ondaki şeref ve kıymeti tâyin eden yegâne müessir, **îmân**dır. Îmândan sonra ise **ahlâk** gelir. Peygamberlerin tezkiye vazîfesi de insanları bu meziyetlerle tezyîn edebilmektir.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in vârislerinden olan evliyâullâh ve onların o feyizli nebevî

menbâdan telâkkî ettikleri bâtın (kalb) ilmi de, Rasûlullâh'ın bu vazîfesine verâset ve vekâlet mevkiindedir.

Tasavvuf yolunda yürüyenler, her hâl ve hareketlerinde zâhirî ve bâtınî fazîletlerin merkezi olan Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e tam bir bağlılık gayreti içinde bulunurlar. Onları bu yola yönlendiren "ricâl-i mâneviyye" (Hak dostları) da böylece Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm-'ın bu âlemde îfâ etmiş olduğu bir hizmeti deruhte etmiş olurlar ve:

"Gerçek âlimler, peygamberlerin vârisleridir." (Ebû Dâvud, İlim, 1) hükmü içerisinde yer alırlar.

Dolayısıyla tasavvufun maksadı olan mânevî olgunluğun, bir bakıma Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm-'ın insanlarda gerçekleştirmek istediği gâyenin tezâhürü olduğu söylenebilir. Mâlum olduğu üzere bu gâye de, insanları îman zemîninde nefsânî ve kötü huylardan kurtarıp, ahlâk-ı hamîdeye yâni mânevî olgunluğa ve güzel huylara yükseltebilmektir.

Bir hadîs-i kudsîde Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

"Bu, Ben'im zâtımşiçin râzı olduğum bir dindir. Bu dîne yakı an da ancak cömertlik ve güzel ahlâktır. Bu dîne tâbî olma nîmeti size lutfedildiği müddetçe, onu bu iki hasletle yüceltiniz." (Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* VIII, 20)

Bu itibarla da tasavvuf, güzel ahlâkı; yâni merhamet, şefkat, cömertlik, affedebilme, şükür gibi ulvî hasletleri mü'minde bir lezzet hâline getirebilmektir.

Yine tasavvufta gâye, istîdâdı olanları zühd ve takvâ yolunda istîdatları nisbetinde tekâmül ettirerek insan-ı kâmil, mükerrem insan, kendini ve Rabbini hakkıyla bilen, Hakk'a

yakınlık neşvesini tadan, nefsin düşmanlıklarına mukâvemetle Rabb'e dost olan insan olma yolunda merhaleler kat etmeye teşvik etmektir.

Kur'ân-ı Kerîm'de:

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ الْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا

وَ أَشْفَقْنَ مِنْهَا وَ حَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولاً

"Biz emâneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (mes'ûliyetinden) **korktular. Onu insan yüklendi. Doğrusu o, çok zâlim ve çok câhildir."** (el-Ahzâb, 72) âyetinde buyrulduğu üzere fısk içinde bocalayan insanı **"zulm"** ve **"cehâlet"** sıfatından kurtarıp kâmil insan hüviyetine kavuşturmaktır. "Zulm"ün zıddı "adl"dir. Yâni kulun amelinin sâlih olmasıdır. "Cehl"in zıddı ise "ilim"dir. Gerçek âlim olabilmek için zâhirî ilme olduğu kadar, bâtınî ilme de sâhib olmak gerekir.

İmam Gazâlî -rahmetullâhi aleyh-:

"Veresetü'l-enbiyâ, zâhir ve bâtın (kalbî) ilme sâhip olanlardır." buyurmuştur.

İnsanın kurtuluşa ermesi, nefsindeki kötü sıfatlardan arınmasına, böylece amellerinin "amel-i sâlih"e, ilminin de şahsiyet kazanmasına, yâni "irfan"a dönüşmesine bağlıdır. İşte tasavvuf, bunu temin edebilecek âdâb ve erkânın kavranıp yaşanmasını gâye edinir.

Bu gâyeyi gerçekleştiren evliyâ, yani Cenâb-ı Hakk'ın kendisine dost edindiği velîleri, îman ve takvâda kemâli yaşayan müstesnâ insanlardır. Cenâb-ı Hak onlardan şöyle

bahseder:

أَلاَ إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللهِ لاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ

وَ لاَ هُمْ يَحْزَنُونَ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَ كَانُوا يَتَّقُونَ

“Bilesiniz ki, Allâh’ın dostlarına korku yoktur. Onlar, mahzun da olmayacaklardır. Onlar îman edip de takvâya ermiş olanlardır.” (Yûnus, 62-63)

Kalbde tezâhür eden îmân, kulu bütün bâtıl inançlardan kurtarıp Hakk’a yaklaştırırken, takvâ da kalbi mâsivâdan arındırır. Böyle bir kulun kalbi artık bir nazargâh-ı ilâhî vasfını kazanır. İlâhî hikmet ve esrârın tecellî mekânı olur.

E. TASAVVUFUN LÜZÛMU

Ogün ne mal fayda verir, ne de evlâd. Ancak Allâh'a kalb-i selîm (tertemiz bir kalb) **ile gelenler müstesnâ...** (eŞ-Şuarâ, 88-89)

Tasavvuf, dînin kalbî hayatı ve özüdür. Tıpkı bir meyveyi makbul ve lezzetli kılan içindeki özsuyu gibidir.

Bilindiği gibi insanın beden ve rûh olmak üzere iki yönü vardır. Bunların her ikisinin de fıtrata bağlı olan talepleri mevcuttur. İslâm, yaratılıştan gelen bu temâyülleri inkâr etmez. Onları birer vâkıa olarak kabul eder. Ortaya koyduğu temel ölçüler çerçevesinde makbûl olan temâyülleri inkişâf ettirmeye, merdûd olanlarını ise, asgarî hadde indirmeye veya makbûl bir gâyenin emrine sokmaya çalışır.

İnsan, şâyet kendine bedenî îcâb ve ihtiyaçlar çerçevesinde bir dünyâ kurarak ulvîliklere âit rûhî taleplerini bastırmaya kalkışırsa huzûr ve sükûna kavuşması imkânsız hâle gelir. Dîn, insana madde ile mânâ arasında bir denge programı takdîm eder. İnsanı bir taraftan mânevî iklîme yönlendirirken diğer taraftan maddî âlemin îcaplarını da reddetmez. İnsanın maddî temâyüllerine mücerred bir mânâ ve ulvî bir gâye katar. İnsan, sırf ten planında kalıp her şeyi materyalist bir nazarla seyrederse, en mücerred bir hâdiseyi bile müşahhas ve rûhsuz kalıplar hâlinde görür. Aslında tasavvufa îtirazların temelinde yatan başlıca temâyüllerden biri de budur.

Hakîkaten insan idrâki, maddî ve müşahhas varlıklar kadar, mânevî sırlar ve mücerred hakîkatlere de meclûbdur. Bu sebeple bütün iş, insanın maddî yapısı gibi rûhunun da

tatmin olup olmadığında düğümlenmektedir. Bugün maddî refâhın zirvesindeki Batı, rûhî buhranlar ve ahlâkî çöküntüler içerisinde ateizme sürüklenmektedir. Hattâ Hristiyanlığın merkezi Roma'da bile pek çok ateist mevcuttur. Çünkü bu insanlar, rûhî açlıklarını tatminden mahrumdurlar. Bunun temelinde ise ilâhî menbâ ile kalbî irtibatın kopmuş olması bulunmaktadır. Zîrâ insan eliyle tahrîf edilip, beşerî müdâhaleyle şekillendirilen dîn, ilâhî berraklığını yitirdiğinden, artık kalb huzûruna medâr olacak rûhî muhtevânın çok uzağında kalmıştır. Bu sebeple de dînin heyecânını duyamayan kalbler, huzûr ve sükûna hasret kalmaktadır.

Dînin vecdinden, yâni mânevî heyecandan mahrum bir insan, en muazzam bir rûhî hâdiseye bile maddeci bir gözle bakıp işi sâdece şekil planına dökmeye çalışır. Böylece kupkuru ve içi boşaltılmış bir dîn anlayışı ortaya koyar.

Tasavvuf ise, insanı rûha yöneltir. Rûha, ferdî istîdâda uygun bir tatmin yolu açar. Hakîkaten dinin, insan rûhunu tatmîn eden mânevî cephesi ortadan kaldırıldığında o, sırf fayda üzerine kurulu beşerî sistemler derekesine indirilmiş olur. Bu takdirde ibâdet ve kulluk hayâtının sâdece zâhirî ve dünyevî menfaat yönüne değer verilip onun asıl gâyesi olan kalbî istifâdesinden mahrum kalınır. Meselâ namaz bir antrenman, oruç perhiz, zekât sosyal yardımlaşma gibi menfaat planına taşınarak bu gibi tâlî faydalarla asıl gâye bertaraf edilmiş olur. Ya da kulluk ve ibâdetlerin edâsı için gerekli olan şartların sırf zâhirî kısmında kalınır. Bunun ise dînin özünden uzak ve gayr-i İslâmî bir anlayış husûle getireceği, insan rûhunun ihtiyaçlarına cevap veremeyeceği

ve fıtrî olan din duygusunu tatmîn edemeyeceği âşikârdır. Dînî vazîfelere kalbî bir derinlik kazandırmanın yolu, tasavvufî terbiyedir. İnsanlar, dinde derinliğe erişebilmek için birtakım arayışlara yönelmişler ve netîcede tasavvufî terbiyeye ulaşmışlardır.

* * *

Ayrıca varlıklar, en basitten en mükemmele doğru bir sıralamaya tâbî tutulduğunda zirveyi, "insan" teşkîl eder. İnsanların da -fıtrî sermâyeye dayanan- istîdat ve iktidarları çok muhtelif seviyeler arz eder. Bu da dünya hayatında ictimâî âhengin sağlanabilmesi için zarûrîdir.

Cenâb-ı Hak, murâd-ı ilâhîsinin muktezâsı olarak insanları zâhirî istîdatları gibi, mânevî istîdatları itibâriyle de muhtelif seviyelerde yaratmıştır. Kullarından tâkat fazlasını istemediği gibi verdiği istîdat nisbetinde de onları mes'ûl kılmıştır.

Rahmeti gazabından çok olan Allah Teâlâ'nın nihâyetsiz merhameti, bütün mahlûkâta şâmildir. Bu sebeple Cenâb-ı Hak, bütün insanlığın mükellef bulunduğu dînî teklîfleri takdir ve tâyin ederken asgarî seviyeyi esas almıştır. Yâni, en âciz ferdin dahî tâkat getirebileceği bir seviye ile tahdîd buyurmuştur. Fakat, umûma âit mükellefiyetlerden daha fazlasını yerine getirmeye fıtraten kudret, iştihâ ve istîdâdı olan kimselere mânevî inkişâf kapısını kapatmak, ilâhî adâlete aykırı düşeceğinden, böyleleri için de rûhî ihtiyaçları istikâmetinde bir yolun mevcut olması tabiî ve zarûrîdir. Yâni bu, şer'î vazîfelere ilâveten bir de kalb âleminde yükselme

istîdâdı olan mü'minlere zühd, takvâ ve ihsân ile mesâfe almayı sağlayacak bir yolun açık tutulmasından ibarettir. Bu yol ise, bilindiği üzere **tasavvuf**tur.

Bu gerçekler de, tasavvufun lüzûmunun aklî ve dînî mesnedlerindendir.

* * *

Kalbin itminâna ermesi, yâni huzûr, sükûn ve saâdete kavuşması, mânen ulaştığı seviyeye bağlıdır. Bunun için de kulun mânevî bir terbiyeden geçmesi îcâb eder. Zîrâ kalbin ilim ve hikmetle dolması, dînin yüksek hakîkatlerine muttalî olması ve kulun mânen tekâmül edebilmesi, ancak birtakım ameliyeler netîcesinde mümkün olabilir.

Nitekim beşeriyete numûne olarak gönderilen peygamberler bile, vahye muhâtap olmadan önce bir hazırlık döneminden geçirilmişlerdir. Zîrâ kalbin, latîf mânevî tecellîleri alıcı hâle gelmesi için kesâfetten arınması, hassâsiyet kazanması ve belli bir kıvâma ulaşması gerekmektedir. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, daha peygamberlikle vazîfelendirilmeden önce Hira Mağarası'nda îtikâfa[16] çekilirdi. Mûsâ -aleyhisselâm-, Cenâb-ı Hak'la mükâlemesinden evvel, Tûr-i Sînâ'da kırk gün, bir nevî riyâzata girmişti. Yûsuf -aleyhisselâm-, Mısır'a sultân olmadan önce on iki sene zindanda kaldı. Orada çile, riyâzât, mücâhede ve meşakkatin bütün kademelerinden geçirildi. Böylece mübârek kalbi, Allah'tan gayrı bütün istinadlardan ve alâkalardan tamâmen kesildi.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Mîrâc'a çıkmadan evvel İnşirah Sûresi'nin sırrına mazhar oldu. Sadrı açılarak kalb-i şerîfleri yıkandı. İlim ve hikmetin rûhâniyetiyle dolduruldu. Çünkü O, Mîrâc'da acâib ve garâib hâdiselerle karşılaşacak, beşerî kesâfetle görülemeyecek esrâr-ı ilâhîyi ve latîf manzaraları seyredecekti.

Hâlbuki Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- gelmiş geçmiş bütün insanların en temiz kalblisi idi. Bunu kâfirler bile kabul ediyorlardı. Buna rağmen Âlemlerin Rabbi'nin saltanâtı ve esrâr-ı ilâhîsi kendisine gösterileceği için tekrar mânevî bir ameliyeden geçirildi. "Şakk-ı Sadır"[17] hâdisesi vâkî oldu. İşte bu da, kalbî hayatın ehemmiyetini ifâde eder. İsmet, yâni günah işlememek sıfatıyla mücehhez olan Peygamberler bile, latîf oldukları hâlde ilâhî huzûra kabul için bir kalb tasfiyesinden geçirilmiştir.

Allâh'ın seçkin kulları olan Peygamberler dahî kalb tasfiyesinden geçirilirse, diğer insanların kalbî arınmaya ne denli muhtaç olduğu ortaya çıkar. Zîrâ kesîf bir kalb ile, Latîf'e yaklaşılamaz. Burnu duyarsızlaşmış birisi gülün, karanfilin kokusundan bir hisse alamaz. Buğulu bir camdan net bir manzara seyredilemez.

Bu sebeple kalbin mânevî hassâsiyetinin ziyâdeleşerek ilâhî sır ve hikmetleri alıcı hâle gelmesi için kesâfetten arınması, letâfete bürünmesi zarûrîdir.

Cenâb-ı Hak:

"O gün ne mal fayda verir, ne de evlâd. Ancak Allâh'a kalb-i selîm (tertemiz bir kalb) **ile gelenler müstesnâ..."** (eş-Şuarâ, 88-89) buyurmuştur.

Kalbin selîm hâle gelmesi ise, ancak mânevî terbiye ile

sâfiyet kazanmasına bağlıdır.

Denizin kumsalla birleştiği yerde, kumlar arasında, tornadan çıkmış gibi pürüzsüz taşlar bulunur. Asırlarca dalgalar tarafından dövüle dövüle pürüzlerinden arınmış, cilâlanmış, pırıl pırıl olmuş, ayrıca granit gibi de sağlamlaşmıştır.

Ham bir pırlanta mâdeni de kesilip biçilmeden, üzerinde birçok bıçak darbesi ve usta mahâreti işlemeden o parlaklık ve şeffaflığı kazanamaz. Bir gram altını elde etmek için belki bir ton toprağı elemek îcâb eder. Yâni her varlık bir çeşit terbiye ve incelmenin netîcesinde kıymet kazanmaktadır.

İşte kalb de âyette buyrulan "selîm" vasfına kavuşabilmesi için mânevî terbiyeye muhtaçtır.

Zîrâ mânevî terbiye öncesinde kalb, soğuk demir gibidir. Onun arzu edilen şekli alabilmesi için evvelâ ateşte tavlanması, paslarından kirlerinden arınması, katılıktan çıkıp yumuşaması ve dövülmesi gerekmektedir. Ancak bu merhalelerden sonra arzu edilen şekli alıcı hâle gelebilir. Tıpkı bunun gibi bütün bu ameliyeler tatbîk edilmeden, kalbî kemâlât da gerçekleşemez. Kalbî kemâlât gerçekleştikten sonra ise baş gözüyle görülemeyen, akılla idrâk edilemeyen hakîkatler âlemi, bir zevk hâlinde kavranır ve kalben hissedilir. Bunun için kalbî tâkat ve dirâyeti olgunlaştırmak gerekmektedir.

Meselâ, sıradan biri denediğinde belki kemiklerinin kırılmasına sebep olacak bir hareketi, uzun antrenmanlar netîcesinde bir sporcu kolaylıkla yapabilmektedir. Bu, vücûdun bütün gücünü tek noktada teksîf etmenin bir netîcesidir. Bunun gibi kalbin de Cenâb-ı Hakk'ın zikri ve

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in muhabbetinde yoğunlaşıp güçlenmesi îcâb eder.

Cenâb-ı Hak, âyet-i kerîmede:

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ

وَ إِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ اٰيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَ عَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ

"Gerçek mü'minler ancak, Allâh anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allâh'ın âyetleri okunduğunda îmanları artan ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir." (el-Enfâl, 2) buyurur.

Kalblerin bu hâle gelmesi için mâsiyetten arınması, mânen olgunlaşması zarûrîdir. Zîrâ kesâfet dolu ham bir kalbin Allâh ile lâyıkıyla irtibâtı mümkün değildir.

Bir ilkokul çocuğu, hukuk talebesine okutulan kitaplardan bir şey anlayamaz. Çünkü zihin henüz o kıvâma ve olgunluğa ermemiştir. Daha yıllar sürecek bir tahsîle muhtaçtır. Bunun gibi kalbin de bir tâlim ve terbiyesi vardır. Kesâfetle dolu, arınmamış bir kalbin Allâh'a vuslat yolunun inceliklerini idrâk etmesi çok zordur.

Kulun Allah katındaki makbûliyeti daha ziyâde kalbî inkişâfa bağlı olduğundan, kalbin kemâle ermesi için başlı başına bir mânevî eğitime ihtiyaç vardır. Bu eğitimin adıysa, tasavvuftur.

Hakîkaten bütün iş kalbde düğümleniyor ve Cenâb-ı Hak, ibâdet ve davranışlarda daha ziyâde kalbin hangi vasıfta olduğuna ehemmiyet veriyor.

Nitekim Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz:

“Allah Teâlâ, sizin bedenlerinize ve görünü lerinize değil, ancak kalblerinize bakar.” (Müslim, Birr, 33) buyurmuştur.

Meselâ Allâh için ibâdet ve hizmetlerde kuvvet olması kasdı ile yemek yenirse, o dahî ibâdet hükmüne girer. Çoluk-çocuğunun rızkını helâlinden kazanmak için çalışan bir kişi, attığı her adımda sevap kazanır. Çünkü kalbin ameli olan niyet hayırlıdır.

Giyim-kuşam da bunun gibidir. Meselâ, sarık sarmak sünnet-i seniyyedendir. Fakat sarık saran kimse, kalbî hayatını inkişâf ettirmeli, şefkat, merhamet gibi ahlâkî vasıflarla bu şeklî sünneti temsil liyâkatine kavuşmalıdır. Aksi hâlde sâdece şekil yeterli olmadığı gibi, kişiyi ucba da sevkedebilir.

Yûnus Emre Hazretleri ne güzel söyler:

Dervi lik olaydı tâc ile hırka

Biz dahi alırdık otuza kırka

Yine bunun gibi, İslâm’da tesettür, yâni kadının örtünmesi şarttır. Fakat onun şeklen mestûre olduğu gibi rûhen de mestûre olması lâzımdır. Eğer dış kalıp tesettürlü, fakat rûh çıplak, yâni gâfil ve hoyrat ise şartların zorladığı veya nefsin fırsat bulduğu anda o tesettür biter. Ayrıca kadının, örtüsünün altında kadınlık misyonunu kaybetmemesi lâzımdır. Çünkü kadına evin tanzîmi ve zürriyet emânet edilmiştir. Onun için her hususta kalbî hayat çok önemlidir. Tabiî ki şeklin de kalbî hayatla beraber olması gerekir. Bir mü’min Allâh’ın koyduğu tesettür hudutlarının dışına çıkamaz. Fakat sırf tesettür de her şey değildir; ilâhî emirlerin yalnız bir bölümüdür.

Meselâ, câmi yaptırmak da çok büyük bir hasenâttır. Fakat câmi yaptıran kimsede kalbî olgunluk yoksa, gurur ve kibir içinde, "ben yapıyorum, ben ediyorum" diye övünme ve kendini beğenme hâlleri beliriyorsa, -Allâh korusun- onun bu büyük hayrı küçülüverir. Zîrâ "ben" diyeni Hak Teâlâ küçültür, zelîl eder. "Bu Senin lutfundur, yâ Rabbî!" diyeni ise yüceltir. Onun için insanın davranışlarını makbûl kılan, kalbî hassâsiyetleridir.

Bu yüzden, her davranışın bir ibâdet vecdiyle, her ibâdetin de kalbî bir rikkat ile îfâ edilebilmesi yolunda, kalbi terbiye etmek demek olan tasavvufun insan hayatındaki önemi hiçbir zaman inkâr edilemez. Hakîkaten ibâdetlerin birbirini tamamlayan şekil ve rûh olmak üzere iki yönü vardır. Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de ibâdetlerin zâhirî şartlarını, rekatlarını vs. bildirmez. Onların hangi rûhî keyfiyet ve kalbî hassâsiyetle edâ edileceğini bildirir. İbâdetlerin sûretiyle ilgili tarafını ise sünnet-i seniyye ile öğrenebiliriz.

* * *

İbâdetlerin zâhirî kısmını, münâfıkbaşı Abdullâh bin Übey bin Selûl de yapardı. Mescid-i Nebevî'ye gelir ve Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in arkasında şeklen namaz kılardı. Yâni ibâdetlerin sûret kısmını bir münâfık bile yapabilir. Bu da gösteriyor ki; sırf şeklen yapılan ibâdetlerin Allah katında hiçbir değeri yoktur. İbâdetin makbûl olması, şekil ile rûhun müşterekliğine bağlıdır.

Nitekim İslâm'ın şartlarından namaz, oruç, zekât ve hac ile ilgili âyet ve hadîsler umûmî olarak incelendiğinde bu gerçeği

görmek hiç de zor değildir. Bunlardan namaz ibâdetiyle ilgili olarak bir âyet-i kerîmede:

"...Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar..." (el-Ankebut, 45) buyrulmuştur. Fakat bir kimse namaz kıldığı hâlde kötülüklerden sakınamıyorsa, o namaz, "huşû" ile kılınamamış demektir.

Kalbleri huşûdan mahrum olarak sırf sûret muhtevâsında namaz kılanlar hakkında Cenâb-ı Hak:

"Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazı gâfilâne kılarlar." (el-Mâûn, 4-5) buyurmuştur.

Yine diğer bir âyet-i kerîmede:

"(Ancak) **namazlarında huşû sâhibi olan mü'minler gerçekten kurtuluşa ermiştir..."** (el-Mü'minûn, 1-2) buyrulur.

Âyet-i kerîmeler muktezâsınca, kurtuluşa eren mü'minlerin vasıflarından biri de namazı hûşû ile kılmalarıdır. Namazın kâmil mânâda edâ edilebilmesi için zâhirî ve bâtınî bütün şartlarının yerine getirilmesi lâzımdır. İki kişi aynı zaman ve mekânda aynı namazı kılarlar, fakat bu iki namazın arasında yer ile gök arasındaki kadar fark olabilir.

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in:

"Bir kimse namaz kılar; fakat namazının yarısı, üçte biri, dörtte biri, be te biri, altıda biri, yedide biri, sekizde biri, dokuzda biri hattâ ancak onda biri kendisi için yazılır." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 321) buyurması da namazda riâyet edilmesi gereken kalbî keyfiyete işâret etmektedir.

Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'de mü'minlerin vasıflarını sayarken:

"Ve onlar ki, namazlarına devam ederler." (el-

Mü'minûn, 9) buyurur.

Hazret-i **Mevlânâ** bu âyet-i kerîme hakkında zâhirî mânâya ilâveten bir de işârî olarak;

"Namazdan sonra da namazdaki hâllerine devâm ederler." buyurur ve şöyle der:

"Bize doğru yolu gösteren, bizi kötülükten alıkoyan namaz, günde be vakit kılınır. Hâlbuki â ıklar dâimâ namazdadırlar. Zîrâ â ıkların gönüllerindeki a k ve ciğerlerini kavuran o ilâhî muhabbet, ne be vakitle yatı ır, ne de be yüz bin vakitle geçip gider."

Gönlü gafletten uyanmış Hak âşıklarının namazını Yûnus Emre Hazretleri ise şöyle tasvîr eder:

A k imâmdır bize; gönül cemâat

Dost yüzü kıbledir; dâimdir salât

Gerçekten bir namazın kılınma süresi takrîben on-onbeş dakikadır. Sonrasında ise kalbin namazdaki gibi muhâfaza edilmesi lâzımdır. Zîrâ muhâfaza edilemeyen kalb gaflete dalar; bir zaman sonra fıska ve hattâ -Allâh korusun- küfre bile kayabilir. Bu sebeple kişi, namaz dışında dahî kalbini Cenâb-ı Hak'la meşgûl etmeli, O'ndan gâfil olmamalıdır.

Ehl-i gaflet ise, namazın dışındaki vakitler bir yana, namazda bile kalbini toparlamaktan, huzûr-i ilâhîde haşyetle boyun bükebilmekten mahrumdur. Nitekim bu hususu ifâde bâbında şu kıssa pek ibretlidir:

Kemâlât yolunda ilerleyen bir derviş, gece vakti mescitte namaz kılıyordu. Yağmur yağmaya başladı. Dervişin gönlü namazda bir an için evine yöneldi. O anda içinden bir ses onu şöyle uyardı:

“–Ey derviş! Kıldığın bu namazla bizim için bir şey yapmış olmuyorsun! Zîrâ sendeki güzel olanı (gönlünü) evine gönderdin, buradaysa bedenini bıraktın!..”

Bir hadîs-i şerîfte şöyle buyrulur:

“Nice gece namazı kılanlar vardır ki, onların kıldıkları namazdan nasipleri uykusuz kalmaktan ibârettir.” (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 373)

Netîcede bütün iş, dönüp dolaşıp kalbî olgunluk ihtiyâcına dayanmaktadır.

Oruç ibâdetinde de durum, namazdan farklı değildir. Yâni orucun, hem zâhirî, hem de bâtınî esaslarına riâyetle tutulması gerekmektedir.

Oruç, günahları silip süpüren bir ibâdettir. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“Kim fazîletine inanarak ve kar ılığını Allah’tan bekleyerek Ramazan orucunu tutarsa, geçmi günahları bağı lanır.” (Buhârî, Savm, 6) buyurur.

Orucun gâyesi, açlık çektirmek değildir. Cenâb-ı Hak:

“Ey îman edenler! Oruç sizden önce gelip geçen ümmetlere farz kılındığı gibi size de farz kılınmıştır. Umulur ki takvâ sahibi olursunuz.” (el-Bakara, 183) âyet-i kerîmesiyle, oruçtan gâyenin takvâya ermek olduğunu ifâde buyurmuştur.

Bu bakımdan oruç, sadece mîdenin değil, bütün uzuvlarla birlikte kalbin de iştirâk etmesi gereken bir ibâdettir. Kalb, Allâh’ın verdiği nimetlerin kadrini tefekkür ederek, orucun rûhânî derinliğine nüfûz etmelidir.

Oruç, insanda merhamet, şefkat gibi hisleri inkişâf ettiren mânevî bir eğitimdir. Oruç tutan insanda bu his ve

düşünceler galeyâna gelmiyorsa, oruç sûretâ tutuluyor demektir. Hele bu ibâdet esnâsında dedikodu ve gıybet yapmak, onun feyiz ve sevâbını imhâ etmektir.

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"Nice oruç tutanlar vardır ki, tuttukları oruçtan onlara kalan sadece açlık ve susuzluktur." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* II, 373) buyurmuştur.

Bu da gösteriyor ki oruçta da kalbî ve rûhî hayata ihtiyaç vardır.

Mü'minin diğergâmlık tezâhürü olan zekât ibâdetinde de kalbî hassâsiyet büyük önem arz etmektedir.

Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'de mü'minlerin vasıflarını sayarken:

"Onların mallarında, (ihtiyâcını arz edebilen) **sâile ve** (hâlini arz edemeyen) **mahruma bir hak vardır."** (ez-Zâriyât, 19) buyurmuştur.

Eğer bir mü'minin rûhî yapısı güçlü ise, malının zekâtını verirken, sanki kendi malını değil de muhtâcın ve mahrûmun kendi malında var olan hissesini iâde ediyormuşçasına tabiî, memnûn ve hattâ müteşekkir bir şekilde vererek zekâtın hakîkî fazîletine vâsıl olur. Çünkü alan şahıs, veren şahsın farz bir ibâdetini yerine getirmesine yardım etmektedir. Kendisinin kazâ ve belâlardan korunmasına, âhiret nîmetlerine nâil olmasına vesîle olmaktadır.

Kâmil bir mü'min;

"Muhakkak ki sadaka, muhtacın eline geçmeden evvel Allâh'ın (kudret) eline geçer." (Taberânî, *Mûcemu'l-Kebîr,* IX, 109)[18] hadîs-i şerîfinin sırrına mazhar olabilmek için, verdiği malı hakîkatte Allah Teâlâ'nın kudret eline bıraktığının firâsetiyle

hareket eder. Bu da, zekât ibâdetinin kemâlini sağlayan derûnî bir zemindir.

Tabiî ki bu nezâket de kalbî olgunlukla mümkündür. Hattâ büyüklerimiz; infâk ederken, infâk ettikleri şeyi güzelce süsleyip paket yaparak îtinâ ile vermişlerdir. Çünkü infâk, önce Allâh'a ulaşacak, daha sonra muhtaç kula intikâl edecektir. Bunlar, İslâm'ı kalbî rikkat ve nezâketle yaşamanın zarif tezâhürleridir.

Cenâb-ı Hak, **"...Sadakaları Allâh alır..."** (et-Tevbe, 104) buyurmak sûretiyle infakta gösterilmesi gereken bu edeb ve nezâkete işâret etmektedir.

Diğer taraftan bu kalbî hassâsiyetlerden mahrum bir şekilde, kaşıkla verip sapıyla gözünü çıkarırcasına insanı rencide edici bir üslûb ile vermek, yapılan infâkın ecrini kendi eliyle imhâ etmektir. Çünkü İslâm, nâdân, hodgâm ve kaba bir insan tipini reddeder. Müslüman; hassas, nâzik, rakîk bir insandır. Bunlar ise hep kalbî seviyeye bağlıdır.

Bu kalbî incelikler hac ibâdetinde daha da öne çıkar. Hac, zâhiren şeklî ve bedenî tarafı ağır basan bir ibâdet görünümündedir. İhrâm, tavaf, Arafat'ta vakfe, kurban kesmek, Müzdelife'ye gitmek gibi. Bunlar ise, haccın sâdece sûret tarafıdır. Haccın mânevî yapısına bakıldığında ise, kıyâmetin ve mahşer gününün hatırlanması, ilâhî hesabın tefekkürü, geçen ömrün muhasebesi görülür.

Mü'minler câmide, makâm-mevkî, zengin-fakir ayrımı gözetmeksizin aynı safta, omuz omuza namaz kılarlar. Bununla birlikte giyim ve kuşamlarına bakarak onların ictimâî hayattaki mevkîlerini ve refah seviyelerini az çok anlamak mümkündür. Fakat hacda bu bile yoktur.

Milyonlarca insan âdetâ beyaz bir kefene bürünmüş, dünyevî rütbe ve apolet farklılığı tamamen ortadan kalkmıştır. Hacılar kalbî bir inceliğe, zarâfete ve duygu zenginliğine yönlendirilmiştir. Öyle ki bâzı meşrû şeyler bile ihramlıyken yasak hâle gelmiştir. Meselâ, ot koparmak, hayvan öldürmek, av avlamak, hattâ avcıya avı göstermek bile yasaklanmıştır. Boş konuşmalar ve gereksiz meşgûliyetler men edilmiş, böylece kalb hassâsiyetinin yüksek bir seviye kazanması hedeflenmiştir.

Kurban ibâdeti de zâhiren müşahhas bir faâliyeti gerektirir. Fakat diğer ibâdetlerde olduğu gibi kurbanı da makbûl kılan, kalbin ameli olan niyettir. Bu husustaki fermân-ı ilâhî çok nettir. Âyet-i kerîmede buyrulur:

لَنْ يَنَالَ اللّٰهَ لُحُومُهَا وَ لاَ دِمَآؤُهَا وَ لٰكِنْ يَنَالُهُ التَّقْوٰى مِنْكُمْ

“Onların ne etleri ne de kanları Allâh’a ulaşır; fakat O’na sadece takvânız ulaşır.” (el-Hacc, 37)

Âyet-i kerîmeden de anlaşılacağı üzere kurban kesmediği takdirde etrafın ayıplamasından korkarak veya buna benzer düşüncelerle kurban kesenlerin, bununla Cenâb-ı Hakk’ın rızâsını tahsîl etmeleri mümkün değildir.

Nitekim Hazret-i Âdem -aleyhisselâm-’ın oğullarından Kâbil’in, yasak savma kabîlinden sunduğu kurbanının kabul edilmemesi, buna karşılık, Hâbil’in samîmiyetle Allâh’a sunduğu kurbanın makbul olması, bu gerçeğin diğer bir şâhididir.

Bu hâdise Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle anlatılır:

“Onlara, Âdem’in iki oğlunun haberini gerçek olarak anlat: Hani birer kurban takdim etmişlerdi de birisinden

kabul edilmiş, diğerinden ise kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen kardeş, kıskançlık yüzünden)**, «–Andolsun seni öldüreceğim.» dedi. Diğeri de «–Allâh ancak takvâ sahiplerinden kabul eder.» dedi.”** (el-Mâide, 27)

* * *

Bütün bunlardan da anlaşılacağı üzere ibâdetlerin “makbûl”, amellerin “sâlih” vasfa kavuşabilmesi, ancak kalbî olgunluk ve dirâyetle mümkün olabilmektedir. O takdirde her şeyden önce mânevî terbiye ile kalbin tasfiye edilmesinin elzem olduğu gerçeği hâsıl olmaktadır.

Ancak bunun mânâsını iyi anlamak îcâb eder. Çünkü huşû ve takvâ ile ibâdet yapamama endişesi ve riyâ tehlikesi sebebiyle, -kusurlu da olsa- yapılmakta olan amelleri terk etmek, aslâ doğru olmaz. Yapılan amelleri terk etmek değil, onları mümkün olduğunca ihlâs, huşû ve takvâ gibi kalbî hassâsiyetlerle kemâle erdirmeye gayret etmek lâzımdır. Çünkü mâneviyat yolu çetinliklerle doludur. Nefsânî temâyüllerle mücâdeleyi gerektirir. Netîceye birdenbire ve basit bir şekilde ulaşılamaz. Huşû, mânevî yükselişte bir zirvedir. Zirveye tırmanmak ise, adım adımdır. Bu yolda hem beşerî irâdeyi kullanmak ve hem de Cenâb-ı Hakk’ın lutuf ve keremini niyaz etmek lâzımdır.

Amellerin keyfiyetini kalbin istikâmeti tâyin ettiğinden; kalbe kâmil bir istikâmet kazandırmayı hedefleyen tasavvufun lüzûmu apaçık ortadadır. Bu bakımdan, yüce dînimizi kuru bir kâideler manzûmesi olarak görmek ve bu şekilde takdîm etmek arzusunda olan kimi çevrelerin

tasavvufu red yönündeki çırpınışları hayli mânidardır.

Hatâ, yanlışlık ve istismarlar, her sahada olduğu gibi dînî ilimlerde de vâkî olabilir. Bunlar, ehli tarafından gâyet kolay bir sûrette temyîz edilebilir. Fakat bu hatâ ve istismarları, -kasıtlı olarak- sırf dînin kalbî hayatı demek olan tasavvuf ilmine münhasırmış gibi göstererek onu red ve inkâr etmek, beşerî olan zaaf ve kusurları dîn veya tasavvufun aslına mâletmek gibi bir mantıksızlığın eseridir. Yâni, süflî arzuları için tasavvufu istismâr edenlerin mevcûdiyeti sebebiyle diğer tarafta istikâmet üzere devâm eden tasavvuf anlayışını da reddetmenin hiçbir mantıkî îzâhı olamaz. Bu durum, tıpkı tıp ilmini yanlış gâyeler için kullanan kimseler var diye, o ilmi tümden redde kalkışmaya benzer. Böyle bir anlayış ise, ya çok gâfilce ya da ard niyetli bir düşüncenin mahsûlüdür.

Tasavvufu yaşadığını zanneden birtakım liyâkatsiz veya kötü niyetli insanların tatbikâtına bakarak onu anlamak imkânsızdır. Zîrâ tasavvuf, her kantarın çekebileceği bir yük olmadığından, ehil olmayan kimselerin davranışlarında ortaya çıkan muhtevâ ile işin aslı arasındaki muazzam fark, insaf ve mantık ölçüleriyle bakıldığında sathî bir nazarla bile kavranabilir.

Tasavvufu, kaba ölçülerle anlamak imkânsızdır. Zîrâ tasavvuf, gönül ufkuna âit bir hâdise olup temel harcı aşk ve muhabbettir. Muhabbetten nasîbsiz kimselere o ne kadar anlatılsa fayda vermez. Bu, tıpkı doğuştan gözleri görmeyen bir insana renk târif etmek gibi faydasız bir çaba olur.

İnsan, ne kadar kendi iç âleminin tefekküründen uzaklaşırsa, o nisbette otomat ve taklitçi olmaya mahkûmdur. İçindeki rûhânî âleme güçlü olarak dalamayan, onu

tanımayan ve feyz mahrûmu bir insan, etrâfındakileri taklîd eder. Umûmî cereyâna kendini kaptırır. Bir şahsiyet ve karakter vaz edemez.

İlâhî vuslata nâiliyet, gönlü servet, şöhret ve dünyevî endişelerden vazgeçirebilmekle mümkündür.

* * *

Tasavvuf, hakîkatte insan ilmidir. Âlemden sıyrılarak kendi rûhunda derinleşen insan, hikmet ve hakîkatler sarayının kapısına ulaşır. Kur'ân-ı Kerîm'i anlayan ve onu gerçek îmânın yolu olarak yaşayanlar, hakîkî mutasavvıflardır. Mutasavvıf, içinde bulunduğu toplumun dînî yaşayışından kendini Allâh'a karşı mes'ul hisseden insandır.

Hak dostlarından Necmeddîn-i Kübrâ Hazretleri, talebeleriyle birlikte sâlih bir zâtın cenâzesine iştirâk eder. Mevtâya telkinde bulunulduğu sırada Necmeddin-i Kübrâ Hazretleri tebessüm eder. Talebeleri, hocalarının böyle bir anda tebessüm etmesine hayret edip bunun hikmetini sorarlar. Hazret açıklamak istemez. Fakat ısrâr edilince şöyle der:

"–Telkin veren kimsenin kalbi gâfil; mezara giren mevtânın kalbi ise dipdiri. Gâfil birinin kalben diri olana telkin vermesine taaccüp ettim."

İşte ilim adına tasavvufu red ve inkâra kalkanların hâli de bir bakıma ölünün diriye telkin vermesi kadar şaşılacak bir durumdur. Zîrâ dînî hayatın canlı tutulmasında, gelecek nesillere intikâlinde, halkın irşâdında ve İslâm'ın tebliğinde târih boyunca ehl-i tasavvufun hizmet ve gayretlerindeki

muvaffakıyet gözler önündedir.

Nitekim geçen asrın önde gelen İslâm âlimlerinden Muhammed Hamidullâh bu gerçeği şöyle ifâde eder:

"Benim yetişme tarzım akılcıdır. Hukûkî çalışma ve incelemeler bana, inandırıcı bir şekilde târif ve ispat edilemeyen her şeyi reddettirmiştir. Muhakkak ki ben, namaz, oruç vs. gibi İslâmî vazifelerimi tasavvufî sebeplerle değil, hukûkî sebeplerle îfâ ediyorum. Kendi kendime diyorum ki:

«Allâh benim Rabbimdir. Sâhibimdir. O bana bunları yapmayı emretmiştir. O hâlde yapmalıyım. Bundan başka, hak ve vazîfe birbirine bağlıdır. Allâh bunları ben istifâde edeyim diye bana emretmiştir; şu hâlde ben O'na şükretmekle vazîfeliyim.»

Batı toplumunda, Paris gibi bir muhitte yaşamaya başladığım zamandan beri hayretle görmekteyim ki, hristiyanların İslâmiyet'i kabulü; onları İslâm'ı kabule sevk eden, fıkıh ve kelâm âlimlerinin görüşleri değil, İbn-i Arabî ve Mevlânâ gibi sûfîlerdir. Bu konuda benim de şahsî müşâhedelerim olmuştur. İslâmî bir konuda benden bir îzah istendiği zaman, benim verdiğim aklî delillere dayanan cevap, soranı tatmîn etmiyordu; fakat tasavvufî îzah, meyvesini vermekte gecikmiyordu. Bu konuda tesir gücümü gittikçe kaybettim. Şimdi inanıyorum ki, Hülâgu'nun yakıp yıkan istîlâlarından sonra Gazan Han zamanında olduğu gibi, bugün de en azından Avrupa ve Afrika'da İslâm'a hizmet edecek olan, ne kılıç ne de akıldır; fakat kalb, yâni tasavvuftur.

Bu müşâhededen sonra, tasavvuf konusunda yazılan bâzı eserleri incelemeye başladım. Bu, benim gönül gözümü açtı.

Anladım ki; Hazret-i Peygamber zamanındaki tasavvuf ve büyük İslâm mutasavvıflarının yolu, ne kelimeler üzerinde uğraşmak ne de mânâsız şeylerle meşgûl olmaktır; fakat insan ile Allâh arasındaki en kısa yolda yürümektir, şahsiyetin geliştirilmesi yolunu aramaktır.

İnsan, kendisine yüklenen vazîfelerin sebeplerini arıyor. Mânevî sahada maddî îzahlar bizi hedeften uzaklaştırmaktadır; ancak mânevî îzahlardır ki insanı tatmîn etmektedir."[19]

Bu ifâdelerden de anlaşılacağı üzere, Kur'ân ve sünnete mutâbakatı mutlak olan tasavvufu redde kalkışmak, meyve veren ağacı taşlamaktır ve vebâli ağırdır.

Hazret-i Mevlânâ buyurur:

"Eğer burnun koku alamıyorsa, bâri güle kabahat bulma."

Tasavvufun günümüzdeki ehemmiyetinin diğer bir yönü de, onun, insanları ıslâh husûsunda tâkip ettiği metod ve üslûptur. Şer'-i şerîf, hem âhiret hem de dünyâ için mükâfât ve mücâzât ile, insanları istikâmetlendirmek gâyesini güder. Tasavvuf ise sevgi, şefkat ve muhabbeti kullanır. Zamanımızda insanlar, ekseriyetle dînden uzaklaşmanın ve ağır günahlar irtikâb etmenin rûhî bunalımı içindedirler. Böylelerine bir ıslâh ve kurtuluş imkânı sunmanın af, müsâmaha ve şefkat yoluyla daha kolay ve daha ziyâde mümkün olduğunu hiç kimse inkâr edemez. Bu bakımdan zamânımız, tasavvufî gerçekler kadar, onun usûlî kâidelerinin de büyük bir ehemmiyet taşıdığı bir devirdir. Nitekim, af, müsâmaha ve şefkatle nazar edenlerin ülkemizde olduğu kadar, batı âleminde de mânevî fütûhata daha ziyâde muktedir ve muvaffak oldukları müşâhede edilmektedir.

Aklın ve nefsin sultasında bunalan rûhlara, İslâm'ı ilâhî bir tesellî nefhası hâlinde sunmak için onlara, cezâ vermek niyetiyle ve öfkeyle yaklaşmak yerine, şefkat ve merhameti kullanmak, her zaman daha feyizli bir metoddur.

Bu bakımdan, insanların ekseriyetle ağır günahların zebûnu olmalarını, muhabbetsizlik (aşksızlık) eseri olarak telâkkî eden tasavvuf, bu esas görüşe göre koyduğu usûlî kâideler itibâriyle günümüzde İslâmî tebliğin en verimli bir vâsıtasını teşkîl eder. Çünkü insanlar dâimâ Abdülkâdir Geylânî, Yûnus Emre, Bahâeddin Nakşibend ve Mevlânâ misâli Hak dostlarının muhabbet kucağını özlerler.

Bu hasret ve muhabbeti aksettirmesi bakımından şu misâl şâyân-ı dikkattir:

Bir Mevlânâ âşığı olan Pakistanlı büyük mütefekkir Muhammed İkbâl, Türkiye'ye gelirken uçağın Türk hava sahâsına girmesi ile birlikte ayağa kalkmış, bir müddet öylece beklemişti. Yanındakiler sordu:

"–Niçin böyle yaptınız?"

O da, şu mânidar cevabı verdi:

"–Bu topraklar, Hazret-i Mevlânâ'nın kabrinin bulunduğu mübârek topraklardır ve bu mukaddes mekânda yaşayan millet de öyle bir millettir ki, yıllarca İslâm'ın muhafızlığını yapmıştır. Eğer Türk milleti olmasaydı, İslâm, Arap yarımadasında hapsolurdu. Bunun içindir ki, gönlümde Hazret-i Mevlânâ'ya ve onun necîb milletine karşı sonsuz bir saygı ve ihtirâm vardır. İşte bundan dolayı, yâni onlara hürmeten ayağa kalktım."

Müstesnâ bir muhabbet, hayranlık ve ihtiram dolu bu misâl de gösteriyor ki, tasavvufun yetiştirdiği ender şahsiyetlerden

biri olan Hazret-i Mevlânâ'nın, vefatından asırlar sonra bile İkbâl gibi büyük bir mütefekkiri etkileyip onun şahsiyetinin şekillenmesinde rol oynaması ve gönül âlemini aşk, vecd, muhabbet, incelik, letâfet, mârifet gibi yüce hasletlerle tezyin edebilmesi, bir bakıma tasavvufun lüzûmunu sergileyen müstesnâ bir hakîkattir. Öyle ki, doğudan batıya kadar nice gönülleri muhabbet ile kaynaştıran, olgunlaştıran ve zirveleştiren bir hakîkat!.. Asırları ve nesilleri kuşatan bir hakîkat!..

İtikâf: Bir yere kapanıp, vakti ibâdetle geçirmek. Bilhassa Ramazan'ın son on gününde câmiye kapanarak kendini ibâdete vermek.

Şakk-ı Sadır: Fahr-i Kâinât Efendimiz'e melekler tarafından uygulanmış olan ve "şerh-i sadr" da denilen bu ameliye, ilâhî nûr ve sekînetle göğsün yarılıp açılması ve genişlemesidir. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, üç kez şerh-i sadra nâil olmuştur. İlki dört yaşlarında iken gerçekleşmiş ve hadîs-i şerîflerin beyânına göre kalbinden iki siyah kan pıhtısı çıkarılıp, yerine huzur ve sekînet konulmuştur. (Bkz. Ahmed, IV, 184-185; İbn-i Sa'd, I, 112)

İkincisi on yaşlarında iken vukû bulmuş ve kalbinden kin ve haset çıkarılıp yerine şefkat ve merhamet konulmuştur. (Bkz. Ahmed, V, 139; Heysemî, VIII, 223)

Üçüncüsü Mîrâc'a çıkmadan önce vukû bulmuş, yine kalbi açılarak îman ve hikmetle doldurulmuştur. (Bkz. Buharî, Bed'ü'l-Halk 6, Enbiyâ 22-43; Müslim, Îman 264)

Âyet-i kerîmede Rasûl-i Ekrem Efendimiz'e uygulanan bu ameliyeye:

"Biz Sen'in için göğsünü açıp genişletmedik mi?" (el-İnșirah, 1) buyrularak ișaret edilmiștir.

Ayrıca benzer rivayet için bkz. Buhârî, Tevhîd, 23.

M. Aziz Lahbâbî, *İslâm ahsiyetçiliği,* Terc. İ. Hakkı AKIN, s. 114-115, dipnot 8. İst. 1972. Bu dipnot, Muhammed Hamidullâh'ın mütercime yazdığı 27 Eylül 1967 târihli mektubun metnidir. Ayrıca bkz. Mustafa Kara, *Metinlerle Günümüz Tasavvuf Hareketleri,* s. 542-543.

F. TASAVVUFUN DİĞER İLİMLERLE MÜNÂSEBETİ

Tasavvuf, zâhirî ilim ve hakîkatlerle dona-nıp gönül iklîminde daha ötelere vâsıl olabilmektir.

İnsan fıtratındaki tecessüs duygusunun, yâni araştırma merâkının tabiî bir netîcesi olarak ortaya çıkan ilimler, kendi sahalarındaki gerçeklere âit kanun ve kâideleri araştırırlar. Ancak bu araştırma esnâsında -ister istemez- kendilerinin meşgûl oldukları sahayı daha umûmî bir perspektifle ve "hikmet" cihetinden ele alan tasavvufla birçok müşterek noktaya ulaşırlar. Bu keyfiyet sadece dînî ilimlere mahsus olmayıp kâinâtın fizikî husûsiyetlerini araştıran fennî ilimlere, selîm fıtratın ürünü olan güzel sanatlara ve bir noktada felsefeye de şâmildir. Bu sebeple tasavvufun diğer ilimlerle münâsebetini kısaca beş kategori hâlinde tahlîl edebiliriz.

1. TASAVVUF VE DİĞER İSLÂMÎ İLİMLER

Dînin gâyesi, insana Yaratıcı'sını tanıtmak, O'na karşı vazîfe ve mükellefiyetlerini bildirmek, beşerî münâsebetleri murâd-ı ilâhî istikâmetinde adâlet, hakkâniyet, sulh ve sükûn üzere tesis etmektir. İslâm tasavvufunun hedefi de mü'mini, bütün bu hususları gerçekleştirebilecek kalbî keyfiyete ve mânevî kıvama ulaştırmaktır. Dînin zâhirî ahkâmına mânevî bir zemin teşkîl ederek, o ahkâmın îcâbı olan amelleri bu mânevî muhtevâya riâyetle kâmil bir sûrette îfâ etmeyi sağlamaktır. Bu itibarla tasavvufun diğer İslâmî ilimlerle içiçe bir husûsiyet arz etmesi tabiîdir. Bu gerçeği daha açık bir sûrette görebilmek için, bu ilimler arasındaki münâsebetlere kısaca temas etmek faydalı olacaktır.

a. Tasavvuf ve Kelâm

Kelâm ilmi, mevzû olarak öncelikle Allah Teâlâ'nın zât ve sıfatlarından, vahdâniyetinden bahseder. Akâide taalluk ettiği için İslâmî ilimlerin en önemlisi (eşref-i ulûm) olarak kabul edilir. Kelâm ilminin bir gâyesi, hakkı ispat ve bâtılı reddetmektir. Bu vesîleyle İslâm'a yöneltilen tenkit ve itirazları cevaplandırmak ve İslâm'ın hak din olduğuna insanları iknâ etmek de onun gâyelerinden biridir.

Tasavvufun hedefi ise, kemâl sıfatlarla muttasıf, noksan sıfatlardan münezzeh ve müteâl olan Allâh'ı kalben de tanıyabilmek, yâni mârifetullâhtır.

Kelâm ilmi, akâid ile ilgili müşkilleri, kitap ve sünneti esas

alarak akıl aracılığıyla çözmeye çalışır. Bu bakımdan kelâm âlimleri her ne kadar filozoflara benzerlerse de, aklı "nass"tan bağımsız düşünmediklerinden, onu meşrûiyyet çerçevesi içinde kullanırlar. Ancak sebepler âleminde eserden müessire doğru bir idrâk çizgisinde ilerleyen akıl, kişiyi gerçeğe ulaştırmada tek başına yeterli değildir. Kalbî görüş ve duyuşlara da zarûret derecesinde ihtiyaç vardır.

İşte tasavvuf, aklın kâfî gelmediği meselelerde, kalbi devreye sokarak teslîmiyetle yola devâm eder. Bu tür meseleleri, Kur'ân ve sünnete mutâbık keşf ve ilham gibi kalbdeki tecellîlerle vuzûha kavuşturur. Bu sûretle ferdi, nihâî bir tatmine ulaştırır.

Kalbî faâliyete olan ihtiyaç, kelâm âlimlerince de kabul edilen bir keyfiyettir. Bu bakımdan yukarıda da ifâde ettiğimiz gibi kelâm âlimlerini ekseriyetle aklı esas alan filozoflar gibi telâkkî etmek doğru değildir. Esâsen onlar arasında tasavvufî görüşleri fiilen veya fikren tecvîz edip icrâ eyleyen pek çok kimsenin mevcûdiyeti de tarihî bir gerçektir.

Diğer taraftan akıl ve muhâkeme denilen zihnî faâliyet, maddî âlemden alınmış olan intibâları kullanır. Benzerlikler veya zıtlıklar sâyesinde gerçeğe ulaşmaya çalışır. Hâlbuki böyle intibâlara sâhib olunamayan metafizik varlıklara ve onların hakîkatine akılla varmak mümkün değildir. Bundan dolayıdır ki akıl, insanın hakîkate ulaşma meylini belli bir ölçüde tatmîn edebilir. Bu tatminkârlığın kemâli için aklın tükendiği noktalardan öteye bir tahassüs merkezi olan kalbdeki ilham ve sünûhat (içe doğma) ile ulaşılabilir. İşte tasavvuf, insana aklın tükendiği noktalarda duraksamayıp daha ilerilere vâsıl olma imkânını kazandırır. Bunu, zikrullâh

sâyesinde kalbi ilhâma müsâit bir zemin hâline getirmekle sağlar. Bu sebepledir ki tasavvuf, kelâm ilminin -başta Cenâb-ı Hakk'ın zât ve sıfatları olmak üzere- mevzû edindiği bütün sahalarda aklın kullanılmasındaki kifâyetsizliği izâle ederek, bu ilmî faâliyeti insanı tatmîn edecek bir olgunluğa ulaştırır.

* * *

Tasavvuf, kelâm ilminin umûma yönelik ortaya koyduğu hakîkatleri, -her ferdin istîdâdı farklı olduğundan- en istîdatlı birinin bile tatmîn olacağı seviyeye getirir. Ferdin inancını sağlamlaştırarak Allâh'ın varlığı ve birliği hususunda onu yakînî bir bilgiye kavuşturur.

Bu gerçeği kelâmcı bir müfessir olarak şöhret bulmuş olan Fahreddin Râzî şöyle dile getirir:

"Kelâmcıların metodları hakîkate ermek için her ne kadar kifâyetsiz ise de, tasavvufa geçmek için aşılması gereken son derece mühim bir ilk adımdır. Kâmil derece, insanın zâhire dayanan şeriat ilimlerinden, hâdiselerin hakîkatlerini bilmeye dayanan bâtınî ilimlere geçmesiyle elde edilir."[20]

b. Tasavvuf ve Tefsir

Tefsir ilmi, beşeriyete hidâyet rehberi olarak takdim edilen Kur'ân-ı Kerîm'in engin mânâlarını ortaya çıkarıp îzah etmeyi mevzû edinen bir ilimdir. Bu yönüyle tefsir, insanın iç âlemini temizleyip kemâle erdirmeyi hedefleyen tasavvufa, istediği ilaç ve reçeteleri sunan bir eczane vazîfesi görür. Çünkü tasavvuf ilmi, ele aldığı mevzûları işlerken ve kendine has

usulleri belirlerken temel kaynak olarak Kur'ân-ı Kerîm'i esas almıştır.

Kur'ân-ı Kerîm, hayatın her alanında Allâh'a karşı mes'ûliyet duygusu içinde davranmayı, ibâdetleri huşû ile edâ etmeyi, Allâh'ı çok çok zikredip devamlı ilâhî murâkabe altında bulunmayı emrederek kulun rızâ-yı ilâhîye vâsıl olmasını ister. Bütün bu hususlar ehl-i tasavvufun üzerinde hassâsiyetle durduğu önemli konulardır.

Allâh'a kalben vâsıl olmayı temel gâye edinen tasavvuf ehli, O'na ulaştıracak yegâne yol olarak Kur'ân-ı Kerîm'i görmüşler ve onu hayatlarının mihveri yapmışlardır. Üzerinde derin derin tedebbür ve tefekkür edilmesi emredilen Kur'ân âyetlerini, seher vakitlerinin virdleri hâline getirmişlerdir. Onun ince mânâlarını kavrayabilmek için, kalblerini sâfiyete erdirmelerinin zarûretine inanmışlardır.

Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in ahlâkı Kur'ân-ı Kerîm'den ibâret olduğu için, ahlâken tekâmül etmeyi hedefleyen ehlullâh, bütün amel ve davranışlarını ilâhî kelâmın muhtevâsına göre tanzîm etmeye gayret göstermişler, canlı bir Kur'ân olmanın cehd ve çabası içinde bulunmuşlardır.

* * *

Tasavvuf ehlinin başlıca feyiz ve ilham kaynağı Kur'ân-ı Kerîm olması sebebiyle mutasavvıflar, tefsir ilmine de büyük hizmette bulunmuşlardır. Âyetlerin işârî mânâlarını da ortaya çıkararak bu ilmin zenginleştirilmesine yardımcı olmuşlardır. Denilebilir ki bu bakış açısıyla tasavvuf büyükleri, Kur'ân'ın tefsîrinde onun kelimelerindeki engin

deryâya dalarak nice hikmetler elde etmeye gayret etmişler ve bunun ehemmiyeti üzerinde durmuşlardır. Bu meyanda ilâhî kelâmın muhtevâsını beşer kelimelerindeki darlığa hapsetmek doğru değildir. Ancak bu faaliyetin de sistemsiz ve kâidesiz olduğu zannedilmemelidir. İşârî mânâ verirken şu üç hususa riâyet edilmiştir:

1. İşârî mânânın zâhirî mânâ ile tezat teşkil etmemesi,
2. Verilen mânânın Kitap ve Sünnetin muhtevası içinde olması,
3. İşârî mânâ için lafızların, siyâk ve sibâkının uygun olması.

Kur'ân-ı Kerîm'i işârî tarzda tefsîr eden eserlere misâl olmak üzere Ebû Abdurrahman Sülemî'nin *Hakâiku't-Tefsîr*'i, Kuşeyrî'nin *Letâifu'l-İ ârât*'ı ve Bursalı İsmâil Hakkı'nın *Rûhu'l-Beyân* adlı tefsirleri zikredilebilir. Bunların yanında Mevlânâ ve İbn-i Arabî gibi mutasavvıfların eserleri de pek çok âyet-i kerîmenin işârî tefsirleriyle zenginleşmiştir.

Şu bir hakîkattir ki, Cenâb-ı Hakk'ın "kelâm" sıfatının tecellîsi olan Kur'ân-ı Kerîm'e hangi cihetten mânâ verilirse verilsin, onun ifâde ettiği mânâların tümüyle kelâma intikâli mümkün değildir. Allah Teâlâ'nın zât ve sıfatlarını hakkıyla kavramak muhâl olduğu gibi, Kur'ân-ı Kerîm'i de bütün mâhiyetiyle kavramak öylece muhâldir. Ondan anladıklarımız, ancak deryâdan bir katre mesâbesindedir. Şu âyet-i kerîme bu gerçeği ne güzel dile getirir:

"Şâyet yeryüzündeki ağaçlar kalem, deniz de arkasından yedi deniz daha katılarak (mürekkep olsa) **Allâh'ın sözleri** (yazmakla) **tükenmez. Şüphe yok ki Allâh mutlak gâlip ve hikmet sahibidir."** (Lokman, 27)

Cenâb-ı Hak, kendi kelimelerinin muhtevâsını, bir bakıma beşerî kelimelerin muhtevâsının üzerine çıkarmakta ve onların sonsuzluğunu ifâde ederek âdetâ daha derin nasipler ve hisseler alınmasını murâd etmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'in bu husûsiyetini, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz:

"...Kur'ân'ın her an ortaya çıkan bediî (daha önce ke fedilmemi) mânâları tükenmez..." (Tirmizî, Fezâilü'l-Kur'ân, 14) sözleri ile ifâde etmiştir.

Hazret-i Mevlânâ da bu hususta:

"Kur'ân-ı Kerîm'in zâhirini bir okka mürekkeple yazmak mümkündür. İhtivâ ettiği bütün sırları ifâde etmeye ise sâhilsiz deryâlar mürekkep, yeryüzündeki bütün ağaçlar da kalem olsa yine de kifâyet etmez." der.

Yukarıda geçen âyet ve hadisteki ifâdeler, Kur'ân-ı Kerîm'in kâinattaki bütün hakîkatlerin kâmil bir manzûmesi olduğunu ve bütün gerçeklerin onda birer nüve hâlinde bulunduğunu gösterir. Zîrâ bu tür bilgi ve gerçeklerin Kur'ân-ı Kerîm'deki mevcûdiyeti, sarâhat cihetiyle olsaydı, onun sonsuz bir hacme ulaşması gerekirdi. Bu bakımdan bazı gerçekler sarâhaten, fakat pek çoğu da delâlet cihetiyle yer alır. Bu nevî sırrî gerçekleri bulup ortaya çıkarmak, ancak ilimde rusûh sahibi olmakla, yâni incelikleri kavramaya istîdatlı bir akl-ı selîm ve kalb gözüyle mümkündür.

Bu gâyeye dayalı olarak tefsir usûlüne dâir kitaplarda müfessirlerin bilmesi gereken ilimler sayılırken, Allah Teâlâ'nın müstesnâ kullarına bahşettiği "vehbî ilim" de zikredilmektedir. Bu ilim ise, ancak Allah Teâlâ'ya karşı takvâ, mahlûkâta karşı tevâzu, dünyaya karşı zühd ve nefse

karşı amansız bir mücadele ile elde edilebilir. Nitekim, *"Bildiğiyle amel edenlere, Allâh bilmediklerini de öğretir."* (Ebû Nuaym, *Hilye,* X, 15) hadîs-i şerîfi bu gerçeğe işaret eder.

Demek ki Allâh'ın âyetlerini anlamaya mânî olan kibir, ucub, hased, dünya sevgisi gibi kalbî hastalıklar, tasavvufî terbiye ve tasfiye ile tedâvî edilmediği müddetçe, Kur'ân'ın esrârından hisse alabilmek mümkün değildir. Nitekim:

"Dünyada haksız yere kibirlenip büyüklük taslayanları, âyetlerimi gereği gibi anlamaktan uzaklaştırırım." (el-A'râf, 146) âyet-i kerîmesi bunu açıkça ifâde eder.

Demek oluyor ki mânevî terbiye ve tasfiye ile kalb âleminde terakkî kaydedilmediği takdirde, Kur'ân, kâinât ve insanın esrârından lâyıkıyla hisse alabilmek mümkün değildir.

c. Tasavvuf ve Hadis-Siyer

Hadis ilmi, Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in söz, fiil, takrîr, yaratılış veya güzel ahlâkıyla ilgili husûsiyetlerini inceleyen bir ilimdir.

Diğer İslâmî ilimler gibi, tasavvufun da Kur'ân-ı Kerîm'den sonra başvurduğu ikinci kaynak hadistir. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in hayatını, maddî-mânevî bütün yönleriyle ortaya koyacak bir zenginliğe sahip olan hadislerin, tasavvufun şekillenip gelişmesinde üstlendiği rolün büyüklüğünü idrâk etmek hiç de zor değildir. Zîrâ zühd, verâ, ihsan, tevâzû, îsâr, sabır, şükür, tevekkül gibi kalbî konulardaki hadisler, tasavvuf ehlinin anlayış ve fikirlerinin temellerini oluşturmuştur. Tasavvufu yakından ilgilendiren bu ve benzeri konularda Fahr-i Kâinât Efendimiz'in rûhânî hayâtıyla ilgili söz ve davranışları, tasavvuf ile hadis

ilimlerini birbirine yaklaştırmış ve onları ayrılmaz bir bütün hâline getirmiştir.

Tasavvufun tefsir ilmiyle münâsebetinde de ifâde edildiği gibi Allâh'a takarrub ve vuslatı temel gâye edinen tasavvuf ehli, Allâh'a muhabbetin, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in izinden gitmekle gerçekleşeceğini çok iyi bildiklerinden, her konuda O'na ittibâ etmeyi kendilerine şiâr edinmişler ve bu noktada da sünnetin zengin hazînesinden doya doya istifâde etmişlerdir.

Fahr-i Kâinât'ın izinden gitmek, ancak onu sevmekle ve her şeyden aziz bilmekle mümkündür. Kur'ân-ı Kerîm'de Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e itaat ve O'nu sevmenin lüzumu ile ilgili pek çok âyet-i kerîme mevcuttur. Bu sevgi ve ittibânın, nasıl olması gerektiğine dâir yaşanmış pek çok örneğe ise, ancak hadis ve siyer kaynaklarından istifâdeyle ulaşmak mümkündür.

İster ibâdet ve muâmelât, isterse ahlâk konularında olsun, kalbî derinlik, rikkat, nezâket ve zarâfet bakımından zirve şahsiyet, hiç şüphesiz Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'dir. Siyer ve hadis kitaplarımız, bunu te'yîd eden sayısız örneklerle doludur.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'den bize kadar kesintisiz bir sûrette intikâl etmiş olanlar, sâdece O'nun mübârek sözleri değildir. Aynı şekilde O'nun bütün davranışları da en ince teferruatına kadar ashâb-ı kirâm tarafından nakledilmiş ve böylece bize kadar ulaşmıştır. Ulemâ, sulehâ ve meşâyıhın davranışlarında görülen mükemmellikler de, Rahmet Peygamberi'nin sîretinden öğrenilerek fiiliyâta geçirilmiş hususlardır. Esâsen Cenâb-ı

Hak, Fahr-i Kâinât Efendimiz'i -beşerî davranışlar itibâriyle- insanlığa mükemmel bir örnek olarak takdîm etmiş bulunduğundan O'nu -imkân nisbetinde- taklîd etmek, her mü'mine yüklenmiş bir borç ve vazîfedir. Şüphesiz bu vazîfeyi hakkıyla îfâ edenler, O'nu lâyıkıyla anlayıp hayâtına intikâl ettiren seçkin kimselerdir. Tasavvufî edebin gerçekleşmesinde birer miyâr olan bu davranışların en olgun muhtevâsı, ehlullâh telkînlerinin eseri olarak vücut bulur. Bu da meşreb-i sûfiyyenin, sünnet ve hadîsin özüne mutlak ve mükemmel bir mutâbakat hâlinde olduğunun ifâdesidir.

Bundan dolayı tasavvuf ehlinin faziletli hayatındaki güzellikler, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in sîretinden birer in'ikâs olup, yazılı hadis metinlerini tamamlayıcı bir unsur teşkîl eder. Tasavvuf ehlinin hâl ve davranışları, hadîs-i şerîflerin fiilen şerhi mâhiyetindedir. Diğer bir ifâdeyle hadislerin, kuvveden fiile (nazariyeden ameliyeye) intikâl sûretiyle daha sonraki değişik zaman ve mekânlarda devâm ettirilmesidir.

Tasavvufun bir ilim olarak ortaya çıkışından önce, gerek muhaddisler gerekse mutasavvıflar tarafından kaleme alınan *"Kitâbü'z-Zühd"*ler, hadis ilmiyle tasavvuf arasında bir köprü vazifesi görmüşlerdir.

Diğer taraftan tasavvuf ehli, hadîs-i şerîflere işârî mânâlar verip îzâh etmekle, hadis ilmini zenginleştirmişlerdir. Hattâ bazı sûfîler, -hadisçiler tarafından benimsenmese de- Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in rûhâniyetinden keşif yoluyla da hadis alınabileceğini kabul etmişlerdir.

Târihte -Hakîm Tirmizî, Kuşeyrî, İbn-i Arabî ve Kelâbâzî gibi- sûfî olarak meşhûr olduğu hâlde hadîse dâir eser veren

tasavvuf büyükleri vardır. Aynı şekilde muhaddis olarak şöhret bulduğu hâlde hadis ilminin kriterlerinin yanısıra sûfîlerin metodlarını da benimseyen hadis âlimleri var olagelmiştir.

Meselâ hadis ilminde en büyük otorite kabul edilen ve Kur'ân-ı Kerîm'den sonra en mûteber dînî kaynak olan hadîs kitabının sâhibi İmam Buhârî -rahmetullâhi aleyh-, rivâyet ettiği her hadîs-i şerîf için iki rekat istihâre namazı kılmış ve istihâre netîcesinde, hadîsin sahih olduğuna kalben de kânî olduktan sonra onu eserine kaydetmiştir.[21] Yine büyük muhaddis Ahmed bin Hanbel'in de üç hadîs-i şerîfi bizzat Rasûlullâh Efendimiz'den rüyâsında aldığı rivâyet edilmektedir.[22]

d. Tasavvuf ve Fıkıh

Lügatte fıkıh; bilmek, anlamak, incelikleri kavramak mânâsınadır. İslâm'ın ilk zamanlarında dînî ve dünyevî bütün hususlarda bilinmesi lâzım gelen her şey fıkıh adı altında öğreniliyor, bu ilimle uğraşanlara da fakih, yâni âlim deniliyordu. Bu mânâda fakih kelimesi, varlığın ve hâdiselerin hikmetine vâkıf, dînî konularda leh ve aleyhteki hususları ayırdetmeye muktedir bir kimseyi ifâde ediyordu. Nitekim İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe Hazretleri fıkhı:

"Kişinin dînî bakımdan lehinde ve aleyhinde olanları bilmesidir." diye târif eder.

İnsanın saâdet ve felâketinde birinci derecede müessir olan, "Rabbini doğru olarak bilmek" bu ilmin en önemli kısmını teşkil ediyordu. Bu sebepledir ki İmâm-ı Âzam Hazretleri'nin îtikâdî meseleler hakkında ortaya koyduğu ve talebeleri

tarafından zabtolunarak zamânımıza kadar intikâl etmiş metne, “en büyük fıkıh” mânâsında “Fıkh-ı Ekber” denilmiştir. Başlangıçta durum böyle olduğu hâlde daha sonraları bu husustaki ilmî faâliyetin genişlemesiyle fakihler, îtikâdî ve ahlâkî hükümleri fıkhın dışında bırakarak onu sırf amelî ve kazâî hükümlere hasretmişlerdir. Bugün de fıkıhtan anlaşılan mânâ budur.

Tasavvuf da insanın lehinde ve aleyhinde olanları hem zâhir ve hem de bâtın cephesiyle bilip gereğini yapmasıdır. Fıkıh; abdest, tahâret, namaz ve oruç gibi amelî meselelerin zâhirî sıhhat şartlarını bildirir. Tasavvuf ise kalbi temizleyip kulu huzûr, mârifet ve kalbî duyuşlara hazırlar. Bu, ibâdetlerin kemâli için en müsâit zeminin hazırlanması demektir. Bu itibarla tasavvufa, fıkıh ilminin rûhânî zemîni ve özü mânâsında “fıkh-ı bâtın” veya “fıkh-ı vicdânî” de denilmiştir.

* * *

Hiç şüphesiz fıkıh ilminin gâyesi, amelin mükemmel, yâni Allah katında en makbûl olacak bir tarzda îfâsını temin etmektir. Böyle bir mükemmellik ise, ancak tasavvufî düşüncelerin sağladığı rûhî olgunlukla gerçekleşebileceğinden, bu iki ilmi birbirinin -âdetâ- tamamlayıcısı saymak îcâb eder. Zîrâ tasavvufun asıl hedeflerinden biri de, insanı dînin metafizik, yâni rûhânî hakîkatlerinde zirveye çıkarmak kadar, onun bütün amel ve davranışlarını da mükemmeliyete ulaştırmaktır. Amellerin zâhirî şartlarını târif ve tedvîn eden fıkıhtaki asıl gâye, ancak tasavvufî olgunlukla gerçekleşebilir. Meselâ namazın,

temizlik ve tâdil-i erkân gibi zâhirî şartlarının nasıl yerine getirileceği, fıkıh ilminin mevzûlarındandır. Hattâ bu ilimde, niyet gibi derûnî bir şartın lüzûmu da anlatılır. Zâhirî şartlarına riâyet edilmiş olan ibâdetin kabul olması için, kalbin riyâ ve hased gibi hastalıklardan sâlim olması elzem olduğu hâlde fıkıh, bu mânevî sahâyı tanzîm etme işiyle meşgul olmamıştır. Bu alanı da tasavvuf tanzîm ederek, ibâdetin zâhiri kadar bâtınî şartlarını da gerçekleştirmeye çalışır. Çünkü fıkıh ilmi, umûm için olan şeriatın bir şûbesi olmak itibâriyle sırf zâhirle meşgûl olur. İnsanların şeriat planında mükellefiyeti de zâhirden ibârettir. Lâkin ibâdetleri kabul veya reddetmek hakkı yalnız kendisine âit olan Cenâb-ı Allah, zâhir kadar bâtına da mutlak bir sûrette vâkıftır ve bâtınî temizlik de O'nun kulunda görmeyi murâd ettiği temel husûsiyetlerden biridir.

Fakihler namaz, oruç ve hac gibi ibâdetlerle nikâh, talâk, ticâret ve kısas gibi muâmelâtı inceleyip hükümlerini tedvin ederken; mutasavvıflar bunların zühd, takvâ ve ihlâs gibi mânevî müessirlerle birlikte îfâsına ehemmiyet vermişlerdir. Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerîm de ibâdetlerin mânevî tarafına daha çok ağırlık verir, kulu zühd ve takvâya istikâmetlendirir.

Tabiî ki bu, tasavvuf ehlinin fıkha önem vermediği veya fıkıh ilmiyle yeterince ilgilenmediği mânâsına gelmez. Bilakis Gazâlî, İbn-i Arabî, Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî, İmâm-ı Rabbânî ve Hâlid-i Bağdâdî gibi pek çok mutasavvıf, zâhirî ilimlerde de salâhiyet sahibi birer büyük âlim ve fakihtirler.

Dînin zâhirî ahkâmının muhtevâsını da, tasavvufî gerçekleri de lâyıkıyla kavrayamamış bulunan bâzı kimseler, fıkıh ve meşreb-i sûfiye arasında bir aykırılık olduğu iddiâsında

bulunmuş ve bundan da zaman zaman yersiz bir ihtilâf vücûda gelmiştir. Fakat kâmil mutasavvıflar ile gerçek fakihler arasında esâsen herhangi bir anlaşmazlık söz konusu değildir. İhtilaf ve münâkaşa, kendini âlim zanneden câhillerle, kendini kâmil zanneden ham sofular arasındadır.

Muhammed Sâlih ez-Zerkân, *Fahruddîn er-Râzî ve Ârâuhu'l-Kelâmiyye ve'l-Felsefiyye,* s. 76. (Muhammed Âbid el-Câbirî, *Arab-İslâm Kültürü'nün Akıl Yapısı,* s. 626'dan naklen.)

Bkz. İbn-i Hacer, *Hedyü's-Sârî Mukaddimetü Fethi'l-Bârî*, s. 489; İbn-i Hacer, *Tağlîku't-Ta'lîk,* V, 421.

Bkz. *Mecmûu'l-Hadîs,* varak 110 a-112 b.

2. TASAVVUF VE FENNÎ İLİMLER

İnsanlara, ufuklarda ve kendi iç dünyalarında âyetlerimizi göstereceğiz ki, onun (Kur'ân'ın) **gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şâhid olması yetmez mi!** (Fussilet, 53)

Fennî ilimler, yâni laboratuvar müşâhedeleriyle ispatlanabilen ilimler, -ilk nazarda- tasavvufla alâkasız gibi görünürse de gerçek böyle değildir.

Varlıkların ve hâdiselerin var oluş hikmet ve keyfiyetlerine dâir bir gâye peşinde koşan her ilmî faâliyetin yolu, nihâyette metafizik bir noktaya ulaşır. Bu ise fennî ilimlerin tasavvufla buluştuğu noktadır. Çünkü tasavvuf, kâinattaki bütün varlıkların sır ve hikmetlerini, yâni metafizik boyutlarını umûmî olarak tahlîl, tesbît ve tedvîn eder. İnsanı, Allah ve mâsivâ hakkında daha doğru, daha şümûllü ve tecessüs iştihâsını doyuracak seviyede bir ilme, yâni hakîkat iklîmine taşır.

Fennî ilimlerin ilgi alanı maddî âlem, yâni eşyâ-yı tabîiyye (tabiî şeyler)'dir. Bu ilimlerin varlıklarda bulduğu gerçekler, onlara ilâhî tâyinle yerleştirilmiş olan husûsiyetlerdir. Buna göre maddî âleme âit her keşif, Yaratıcı'nın kudret ve azametine bir delil olarak ortaya çıkar. Buradan hareketle fennî ilimlerin, bir mânâda ilâhî sanat hârikalarına ulaşmaya yardımcı olduğunu söylemek mümkündür.

Diğer taraftan İslâm, maddeyi bile metafizik boyutlarıyla birlikte ele alır ki, bugün modern fennî ilimler de bu îzâha yaklaşmıştır. Çünkü maddî âlemdeki her keşif, yeni

meçhullere kapı açar ve insan müfekkiresini sonsuz bir mesâfeye çeker. Maddî âlemin intibâları ile yürütülen bu faâliyetin sonunda da, bâzı metafizik hâdiselerle karşılaşılır. Bilhassa zamanımızda bu ilimlerin akıllara hayret ve hayranlık veren noktalara ulaşması, netîcede fizikî gerçeklerin metafizikle yüz yüze gelmesine sebep olmuştur. Bu yüzden de hakîkati yalnız maddeye hasretmiş olan eski materyalist telâkkîler âdetâ iflâs etmiştir. Geçen asrın tabularından biri olan Lavoisier (Lavuazye) kanunu yıkılmış ve felsefe ile din arasındaki temel ihtilâf mevzûlarından biri olan "maddenin kadîm olduğu" görüşü artık çöpe atılmıştır. Maddenin asıl değil, ârızî bir sûret ve tekâsüf etmiş bir enerji olduğu gerçeği, atomun parçalanmasıyla ispat edilmiş ve böylece madde denilen şeyin, enerjinin muayyen bir kalıpta hapsedilmesinden ibâret olduğu ortaya çıkmıştır. Buna ilâveten bilhassa fizik, kimya, biyoloji ve astronomideki yeni keşifler, dînin ve bu arada Kur'ân-ı Kerîm'in ulvî muhtevâsını te'yîd eden sayısız yeni delillerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

İnsanın genleri üzerinde vâkî olan yeni keşifler, her insanın nev'i şahsına münhasır bir şifresi olduğu gerçeğini ortaya koymuştur. Bu ve benzeri keşifler, ilâhî sanatın akılları âciz bırakan, zamânımızdaki parlak misâlleridir. Bundan dolayıdır ki, daha 19. asırda Ziyâ Paşa:

Sübhâne men tehayyera fî sun'ihi'l-ukûl

Sübhâne men bi-kudretihî ya'cizu'l-fuhûl

"Sanatı kar ısında akılların hayrete dü tüğü, kudretiyle en üstün âlimleri bile âciz bırakan Allah Teâlâ'yı tesbîh ederim." sûretindeki

hikmetli beytini nazmetmiştir. Çünkü müslümanlar, ilâhî sanatın hârikaları karşısındaki bu aczi öteden beri esâsen bilmekteydiler. Hattâ bu fennî keşiflerin, kıyâmete yakın, mûcizeler seviyesine kadar yaklaşabileceği de müslümanların meçhûlü değildir. Lâkin her yeni keşif, insanın acziyyeti ile ilâhî sanatın azametini ve ondaki hikmetlerin sonsuzluğunu kabullenmek istikâmetinde vicdânî bir zarûret doğurmaktadır. Yine Ziyâ Paşa:

İdrâk-i meâlî bu küçük akla gerekmez,

Zîrâ bu terâzû bu kadar sıkleti çekmez.

diyerek bu beşerî aczi, ne güzel ifâde etmiştir.

* * *

Tasavvuf, sırları idrâk maksadıyla kâinâtı tahlîl ettiğinden, fizîkî gerçeklerin nihâyetinde metafizik husûsiyetlerle yüz yüze gelen fennî ilimlerin, tasavvufla bir şekilde alâkasının olduğunu kabul etmek bir zarûrettir.

Esâsen Kur'ân-ı Kerîm birçok defa kâinattaki sır ve hikmetlere dikkat çekmektedir. Âyet-i kerîmede buyrulur:

سَنُرِيهِمْ اٰيَاتِنَا فِى الْاٰفَاقِ وَ فِى اَنْفُسِهِمْ حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَهُمْ

اَنَّهُ الْحَقُّ اَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ اَنَّهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ

"İnsanlara, ufuklarda ve kendi iç dünyalarında âyetlerimizi göstereceğiz ki, onun (Kur'ân'ın) **gerçek olduğu onlara iyice belli olsun. Rabbinin her şeye şâhid**

olması yetmez mi!” (Fussilet, 53)

Âyette “ufuklar” kelimesiyle insanı ihâta eden dış âleme, “kendi nefisleri” ifâdesiyle de insanın biyolojik ve rûhî yapısındaki hikmet, ibret ve sırlara işâret edilmektedir.

Cenâb-ı Hak, kullarının gafletini izâle ederek onları intibâha getirmek için âyet-i kerîmelerde şöyle buyurur:

“(Ey Habîbim! Sana karşı gelenler) **hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı? Zîrâ dolaşsalardı elbette düşünecek kalbleri ve işitecek kulakları olurdu. Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalbler kör olur.”** (el-Hacc, 22)

“Biz, gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık. Onları sadece gerçek bir sebeple yarattık. Fakat onların çoğu bilmiyorlar.” (ed-Duhân, 38-39)

Cenâb-ı Hak, bu kudret akışlarını bildirdikten sonra insanları da diğer varlıklar gibi belli bir maksat için yaratmış bulunduğunu bir başka âyet-i kerîmede şu şekilde bildirir:

اَفَحَسِبْتُمْ اَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَ اَنَّكُمْ اِلَيْنَا لاَ تُرْجَعُونَ

“Sizi boş yere yarattığımızı ve Biz’e döndürülmeyeceğinizi mi sandınız!” (el-Mü’minûn, 115)

Mikrodan makroya kadar her zerrede ilâhî sanatın hârika tezâhürleri mevcuttur. Tasavvuf, merkezi insan olmak üzere bu hakîkatlerin küllî ve umûmî bir mâhiyette kavranmasını temin eden bir görüş ve bu görüşün husûlü için başta “zikrullâh” olmak üzere riyâzât vb. rûhî temrinlerle insanoğlunu olgunlaştıran fiilî ve ilmî bir disiplindir.

Kur’ân âyetlerinde fizîkî âlemin hikmetlerine dikkat çeken

ve te'kîd için de bunları suâl yoluyla ortaya koyan beyanlar mevcuttur. Bu keyfiyet, fennî ilimlerin faâliyet sahasını ilgilendirmekle berâber, eşyânın sâdece fizîkî hûsûsiyetlerine münhasır değildir. Bu yüzden hikmeti kavrama konusunda bu ilimlerin salâhiyet ve imkânlarından daha fazla bir kudrete ihtiyaç vardır. Bu da rûhî temrinlerle kalbin tahassüs melekesini geliştirmeyi îcâb ettirir. İşte tasavvuf, insana bu imkân ve salâhiyeti bahşeden müstesnâ bir ufuktur.

Mâlum olduğu üzere mutasavvıfların nazarında dünya, esmâ-yı ilâhiyyenin tecellîgâhıdır. İçindeki her varlık büyük bir sanat hârikasıdır. Gündelik hayatta birçoğumuzun karşılaştığı ve pek düşünmeden geçip gittiği hâdiseler hakkında ciltlerle kitap yazılsa yine de azdır. Meselâ bir dut yaprağını ceylan yediğinde misk, ipek böceği yediğinde ise ipek olur. İşte bunun gibi kâinât, her gün müşâhede edegeldiğimiz, fakat üzerinde lâyıkıyla durup düşünmediğimiz hârikalarla doludur. Yeşeren otlara, açan çiçeklere, meyve veren ağaçlara ibret nazarıyla bakılsa ve bunların topraktan renk, koku ve lezzet gibi husûsiyetleri nasıl bulup da çıkarabildikleri düşünülse, ilâhî kudretin böyle tezâhürleri karşısında hayrette kalmamak mümkün olmaz. Kısacası mutasavvıflar, kâinatta hiçbir şeyin boşuna yaratılmadığını sadece sözleri ile değil, bütün kalbleri ile de kabul etmişlerdir.

Kur'ân ve insan gibi kâinât da Cenâb-ı Hakk'ın esmâ-yı ilâhiyyesinin terkipleriyle meydana gelmiştir. Bütün fennî ilimler bir bakıma bu terkiplerin kâinattaki tezâhürleri olan âdetullâhın hikmetlerini aramakla mükelleftirler. Bu mükellefiyetin îfâsında ise mutlak bir acziyete

mahkûmdurlar. Ancak, mânen terakkî ederek bir nevî kalbî alıcılara mâlik olabilenlerdir ki, sır ve hikmetleri kavrama husûsunda, fen ilimlerinin vâsıl olduğu merhalelerden daha ilerisine nüfûz edebilirler. İşte bu gibi noktalardan itibâren fennî ilimlerle tasavvuf kaynaşıp aynîleşir.

3. TASAVVUF VE EDEBİYAT

Türk edebiyatını vücûda getiren, geliştiren ve olgunlaştıran, tasavvuftur.
(Nihad Sâmi Banarlı)

Asıl faaliyet sahası gönül âlemi olan tasavvuf, mânevî ve derûnî his, fikir ve heyecanları belli bir üslûp ve âdâb dâhilinde satırlara, mısralara, yâni kelâma da aksettirmiştir. Böylece ferd olarak birebir ulaşamadığı nice sadırlara, satırlar vâsıtasıyla ulaşırken sâdece gönüllere değil, sahip olduğu engin muhtevâ ile de edebiyata büyük bir zenginlik kazandırmıştır. Bu itibarla edebiyatımız, insandaki görüş ufuklarını genişleten, gönlü derinleştiren, tefekkür ve tahassüs zarâfeti ile idrâke incelik veren bir bediî sanat olma vasfında müstesnâ bir zirveye ulaşmıştır.

Edebiyat târihimizde "Tekke Edebiyatı" adı altında kendini gösteren sâde, akıcı, bâzen lirik ve bâzen tâlimî (didaktik) türdeki edebî mahsullere, dînî-tasavvufî değerler yoğun bir şekilde aksetmiştir. Allâh'ın birliğinden bahseden tevhîd, O'na yanık ilticâları ifâde eden münâcaat ve Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e duyulan aşk, muhabbet ve hasreti mevzu edinen na't gibi edebî türler, halkın mâneviyâtının takviye edilmesinde, dertli ve yorgun gönüllerin tesellî bulmasında, günah, isyân ve gafletten uzaklaştırılmasında, cemiyette muhabbet, kardeşlik, sulh ve sükûn hâlinin tesisinde pek faydalı bir vazîfe icrâ etmiştir.

Yûnus Emre'nin, Moğol istîlâları hengâmesinden başlayıp zamânımıza kadar yedi asırdır devâm edegelen şiirleri, halkın

irşad ve tesellî kaynaklarından biri olmuştur. Yâni bu tür edebî mahsûller veren mutasavvıflar, dînî heyecânın geniş halk kitlelerine taşınmasında, mânevî değerlerin zinde tutulmasında mühim hizmetler vermişlerdir. Hoca Ahmed-i Yesevî, Hacı Bayram-ı Velî, Eşrefoğlu Rûmî ve Aziz Mahmûd Hüdâyî -kaddesallâhu esrârahum- Hazarâtı bunların başlıcalarıdır.

Dîvân edebiyatı ise, daha çok aruz vezniyle yazan ve sanatkârâne üslûbuyla dikkat çeken şâirlerin eserlerinden meydana gelmiştir. Nesir türünde de eserler verilmiş olmasına rağmen, manzûm eserlerin galebesi sebebiyle "dîvân edebiyatı" diye bilinen bu dönemde de tasavvufî tefekkür ve derinliğin büyük tesiri görülmüştür. Şiirlerin kelime hazînesinde bulunan pek çok rumuzlarla tasavvufî incelikler yüksek bir zevke hitâb eder tarzda ve mâhirâne bir sûrette ifâde edilmiştir.

Ayrıca edebî türlerin her birinde, farklı bir rûhî heyecanın tezâhürü hâkimdir. Tevhîdlerde coşkun bir rûh hâlinin sonsuz ilâhî ufuklara doğru kanat çırpışları sezilir. Husûsiyle mutasavvıf şâirlerin yazdığı tevhîdler, gönlü apayrı bir feyizle îman fezâsının seyyâhı eyler.

Na'tler, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e duyulan aşk ve muhabbetin, mısralara dökülmüş yanık terennümleridir. Gönüllerde resmedilen muhabbet tablolarıdır. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e duyulan engin tahassür ve iştiyâk, Fuzûlî'nin na'tinde ne güzel ifâde edilir:

Hâk-i pâyine yetem der ömrlerdir muttasıl

Ba ını ta tan ta a urup gezer âvâre su...

“(O raḥmet Peygamberi’nin) ayağının (değdiği, gezip dola tığı, mübârek) toprağına ula ayım diye, su(lar), hiç durmadan ömürler boyuş ba (lar)ını ta tan ta a vurarak âvâre (ve meclûb bir ekilde) akmaktadır.”

Mevlânâ, Fuzûlî, Nâilî, Nâbî, Nahîfî, Şeyh Gâlib ve daha nice şâirler, eserlerini tasavvufî neşveden beslenen bir gönül iklîminde meydana getirmişlerdir.

* * *

Bütün bunlar da gösteriyor ki, tasavvufî derinlik ve muhtevânın edebiyata apayrı bir zenginlik ve olgunluk kazandırdığı bir gerçektir. Şiir ve edebiyat zevkinin geniş halk kitlelerine ulaşmasında böyle bir muhtevâdan beslenmekte olmasının da büyük bir tesiri vardır. Nitekim, edebiyat târihçisi Nihad Sâmi Banarlı da;

“Türk edebiyatını vücûda getiren, geliştiren ve olgunlaştıran, tasavvuftur.” sözüyle bu hakîkati ifâde etmiştir.

Bu gerçeğin zirvede olduğu dönemlerde dünyevî bir şâir olarak bilinen Nedîm’in bile na’t yazması ve hattâ Tevfik Fikret gibi bir şâirin de başlangıçta tevhid yazarak meşhur olması, bu gerçeğin mânidar yansımalarıdır.

Diğer taraftan edebiyatın ve bilhassa şiirin insanları belli bir his ve fikre meylettirmesi için kullanılmasının takdîre şâyân bir keyfiyet olduğu, şu hadîs-i şerîfle de sâbittir:

Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ-, Hazret-i Peygamber -

sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in bu sahaya verdiği ehemmiyeti şöyle ifâde eder:

"Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, şâir Hassân bin Sâbit için mescidde husûsî bir minber koydurdu. Hassân, onun üzerine çıkıp oturur ve Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'i hicvedenlere şiirle cevap verirdi. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de onun hakkında:

«Allah Teâlâ, Hassân'ı, o, Allah Rasûlü'nü savunduğu müddetçe Rûhu'l-Kudüs'le te'yîd eder.» buyururdu." (Tirmizî, Edeb, 70; Ebû Dâvud, Edeb, 87)

Burada Cebrâîl -aleyhisselâm-'ın şiir söyleyen Hassân -radıyallâhu anh- ile olması, Hak yolundaki şâire Allah tarafından ilham bahşedilmesi ve ilâhî te'yîde mazhar kılınması demektir.

4. TASAVVUF VE GÜZEL SANATLAR

Temel harcı tasavvufla yoğrulan, yâni kalbî rikkat, hassâsiyet ve derinlik iklîminde icrâ edilen sanatlar, tarihimizde görüldüğü üzere medeniyetlerin inşâsına âmil olmuştur.

Sanat, kalbî derinlik ve duyuşların eşyâya aksetmesi ve müşahhas hâle gelmesidir. Hangi sahada olursa olsun bütün sanatlar, temelde insan rûhundaki tefekkür ve tahassüsün bir nevî tezâhüründen ibârettir. Sanatta incelik ve zarâfet, rûhî derinlikle paralel bir seyir tâkib eder.

Temel harcı tasavvufla yoğrulan, yâni kalbî rikkat, hassâsiyet ve derinlik iklîminde icrâ edilen sanatlar, tarihimizde görüldüğü üzere medeniyetlerin inşâsına âmil olmuştur. Hakîkaten, medeniyette zirveleşen milletler, yalnız siyaset, ekonomi ve askerlik gibi sahalarda değil, ilim ve sanatta da mümtaz bir mevkîye ulaşmışlardır. Târihimiz, bu inkişâfın zenginlikleriyle doludur. Güzel sanatların pek çok sahasında tezâhür eden tasavvufî motiflerin tamamını ifâdeye ne gücümüz ve ne de imkânımız olduğundan, burada sâdece bâzı sahalarda tasavvuf tesiriyle meydana gelen gelişmelere kısaca temâs ile iktifâ edeceğiz.

a. Mûsikî

İslâm, insan tabiatında mevcud olan özellikleri reddetmeyip, onları mükemmel bir sûrette nizamlayan yüce bir dîndir. Pek çok bediî sanat gibi mûsikî de insanoğlundaki fıtrî husûsiyetlerin tezâhür şekillerinden biridir. Tabiatiyle

onun da diğer husûsiyetler gibi ne tamâmen reddi ne de olduğu gibi kabulü mümkündür.

Mutasavvıflar, mûsikînin insan üzerindeki inkâr edilemez tesirini, İslâmî âdâb ve erkân dâhilinde, hayra hizmet etmek üzere kullanmışlardır. Mûsikîye, ulvî bir hedef tâyin ederek, nefse değil, rûha gıdâ olabilecek bir muhtevâ ve vasıf kazandırmışlardır. Bu vasfa uygun olanları da tasvîb ve teşvîk etmiş, uygun olmayanları ise reddetmişlerdir.

Hakîkaten, hayra istikâmetlendirildiği zaman mûsikî, kâh âhenkli sesler ile kâh onunla birlikte söylenen gazel, kasîde, ilâhî gibi manzûmeler yardımıyla rûhî coşkunluğu artırmak ve ulviyyât ile telezzüz netîcesinde de ferdleri rûhen yüceltmekte müstesnâ bir rol oynar. Dinleyenin ibâdet ve tâate rağbetini artıran, ona Allâh'ı hatırlatan, insanı günahlardan sakınmaya sevk eden, kalbe saf duygular ve feyizler bahşeden mûsikî hâlindeki beste ve nağmeleri, vakit ve makâmın gereğine de riâyet şartıyla dinlemek elbette faydasız değildir. Bu bakımdan uzun asırlar boyunca mutasavvıf zümreler diğer vâsıtalar meyânında, bu sanat dalından da istifâde etmişler ve böylece mûsikînin "tasavvuf mûsikîsi" adıyla bilinen bir şûbesinin ortaya çıkışına âmil olmuşlardır.

Bu bahiste mûsikînin mânevî bir terbiye vâsıtası olarak kullanılmasına tamâmen karşı olanlar bulunduğu gibi, bunun tahditli bir sûretle kullanılabileceğini ileri sürenler de mevcuttur. İkinci görüşü savunanlar, telli mûsikî vâsıtalarını reddederken, darbeyle âhenkli ses çıkartanlarını tecvîz etmişlerdir. Bunun cevâzını da, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in harplerde askerlerin

kahramanlık duygularını coşturarak onları cesaretlendirmek için yaptırmış olduğu benzer tatbikâtından çıkarmışlardır.

Bu husustaki münâkaşalardan ictinâb ederek, güzel ve âhenkli sese, şer'î ölçüler dâhilinde izin verildiğini ve hattâ bunun güzel görüldüğünü söylemekle iktifâ edelim. Güzel sesli müezzinlerin, cemaatin câmiye daha çok rağbetine vesîle olduğu herkesçe mâlumdur. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in ezân okutmaktaki tercihi de bu hususta pek mânidardır. Mescide dâvet şeklinin ne olacağı yönündeki istişârelerin sürdüğü günlerde, sâdık rüya yoluyla müjdelenen ezânı öğrenerek ümmet-i Muhammed'e ilk olarak haber verme şerefi Abdullâh bin Zeyd ve Hazret-i Ömer -radıyallâhu anhümâ-'ya nasîb olmuştu. Hâl böyleyken Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ezânı onlara değil de Bilâl -radıyallâhu anh-'a okutarak aynı zamanda bizlere bir ölçü sergilemiştir. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in meşhur müezzini Bilâl-i Habeşî'nin hayâtı boyunca bu vazîfeyi îfâ etmesinin, sesinin gür ve güzel olmasından neş'et etmiş bulunduğunu söylemek yanlış olmaz.

Tabiatiyle, başka vâsıtalar gibi mûsikînin de sâdece hayra elverişli olduğunu söylemek mümkün değildir. Bilhassa zamânımızda daha ziyâde nefsânî arzuların tahrîki için kullanılmış olmasından hareketle, onun tamâmını reddetmenin doğru olmadığı da bir gerçektir.

Nitekim Bahâeddîn Nakşibend -kuddise sirruh-'un müridlerinden biri olan Hoca Misâfir şöyle der:

"–Hoca Bahâeddîn Hazretleri'nin hizmetindeydim ve mûsikîye düşkündüm. Birgün müridlerden birkaçıyla bir

araya gelerek birtakım mûsikî âletleri bulup Hoca Hazretleri'nin meclislerinde mûsikî icrâ etmeyi ve böylelikle onun bu mevzudaki fikirlerini öğrenmeyi düşündük ve öyle de yaptık. Hoca Hazretleri ise bize engel olmadılar ve şöyle buyurdular:

«Biz bu işi yapmayız; ama inkâr da etmeyiz!»"

Şâh-ı Nakşibend -kuddise sirruh-'un bu sözü, nefsâniyete dönüşmesi mümkün ve muhtemel olan bu sahada ihtiyatlı olmanın zarûretine işâret etmektedir. Nitekim günümüzde, bu dengeyi koruyamayan kimi çevrelerin, tasavvufun özünden uzaklaşarak işi sadece mûsikîden ibâret gördükleri müşâhede edilmekte olduğundan, bu konudaki hassâsiyetin ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

b. Mîmârî

Güzel sanatlar içinde en çok tebârüz eden sahalardan biri de şüphesiz ki mîmârîdir. Mîmârî, hesap (matematik) ve hendese (geometri)nin, kalbî duyuşlarla tâyin edilen yüksek bir zevke âmâde kılınmasıdır. Diğer bir ifâdeyle zihnî ve rûhî istîdatların müşterek olarak taş ve tahta gibi maddelerde tecessüm ettirilmesidir.

Tasavvufun, mîmârîye pek çok değerler kazandırdığı mâlumdur. Meselâ İslâm tasavvufunun derinliği ile Süleymâniye Câmii ve külliyesi tahlîl edildiğinde, oraya İslâm rûhunun aksetmiş olduğu, göz alıcı bir ihtişamla rûhâniyetin mezcedildiği ve bâzı tasavvufî motiflerin burada mâhirâne bir üslûpla sembolize edildiği net bir sûrette görülebilir. Meselâ; merkezî kubbe ile etrafına öyle mükemmel bir şekil verilmiştir ki, binâ, zeminden itibaren tedrîcen yükselmekte

ve nihâyet o muazzam “Vâhid”e kapanmaktadır. Merkezî kubbenin yarım ve diğer kubbelerle uyumu ise, tasavvuftaki:

“Vahdette kesret, kesrette vahdet” sırrının muhteşem bir tezâhürüdür.

Gerçekten de Süleymâniye, birçok teferruattan muazzam bir “Vâhid”e, yâni tek olan Allâh’a varış, sonra da o Vâhid’den tekrar teferruata (kesrete) dönüşü sembolize eden müstesnâ güzellikte bir mânâ ve zarâfet zinciridir.

Ayrıca büyük kubbe, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’i remzetmektedir. Zîrâ kubbe, câmî-i şerîfte tilâvet olunan Kur’ân-ı Kerîm, yapılan duâ vesâireyi mü’minlere aksettirme vazîfesiyle, tıpkı Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in Yüce Mevlâ’dan aldığı emirleri ümmetine teblîğ edişini temsîl etmektedir.

İnsanüstü bir gayret ve titizliğin dehâ ile buluştuğu bu eşsiz âbidede, sükûnet ve asâlet, mükemmel bir sûrette mezcolmuş, son derece âhenkli bir silüet ortaya çıkmıştır. Semâya doğru yükselen minâreleriyle câmî-i şerîf, âdetâ ellerini kaldırmış, Allâh’a duâ ve niyaz hâlindedir.

Câminin içindeki havanın insan hâlet-i rûhiyesinde icrâ ettiği tesir de çok bârizdir. Bu âbidevî mâbedi ziyârete gelen farklı dinlere mensup pek çok insan dahî, karşılaştıkları rûhânî havanın câzibesine râm olup huzûr ve sükûn içinde rûhlarını dinlendirmektedirler.

Rivâyete göre, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’den rüyâ âleminde alınan emirle te’yîd edilerek yapımına başlanan bu muazzam mâbed ve benzeri diğer bâzı mâbedler, mîmârî bakımdan kıyâmete kadar ayakta kalması niyetiyle, imkânlar nisbetinde sağlam ve muhkem bir sûrette

inşâ edilmiştir.

Diğer taraftan tasavvufun müesseseleri demek olan dergâhlar, tekkeler, zâviyeler, âsitâneler, imârethâneler, İslâm beldelerinin manzarasına farklı bir görünüş ve mânâ katmışlardır. Bunlar gibi irili ufaklı pek çok eser, ekseriyetle fânîlik, sâdelik, hîçlik ve tevâzû hislerinin aksettiği, fazla gösterişli olmayan ve tasavvufî âdâb ve erkânın icrâ edilmesine kâfî gelecek mekânlar sûretinde îmâr edilmiştir. Bu eserler de maddeye sindirilmiş mânâ ve rûhâniyet tezâhürleriyle doludur.

c. Hüsn-i Hat

Hüsn-i hat, Kur'ân-ı Kerîm harflerini estetik ölçülerine bağlı kalarak en güzel bir şekilde ve sanatlı olarak yazmak demektir. Yâni hüsn-i hat, Kur'ân-ı Kerîm'i ona lâyık bir güzellikle yazma gayret ve rikkatinden doğmuş müstesnâ bir sanattır.

Târih boyunca tekke ve dergâhların, hat sanatının gelişmesinde de mühim bir rolü olmuştur. Hat sanatı, tasavvufî muhitlerden dâimâ teşvîk ve himâye görmüş, pek çok hüsn-i hat üstâdının yetiştiği ve talebelerini yetiştirdiği bir eğitim yuvası olmuştur. Çünkü hattın, müzeyyen bir nakış gibi rûhu okşayan kavislerle, tabiî ve fıtrî bir akışla yazılabilmesi; arınmış, duru bir kalbe sâhib olmayı gerektirir. Ayrıca hat sanatında kemâle erebilmek, büyük sabır ve teslîmiyet isteyen çileli bir iştir. Örnek alınacak kâmil bir üstâda ihtiyaç vardır. İşte bütün bu husûsiyetleri itibâriyle hat sanatı, tasavvufla müştereklik arz eder.

Meselâ kaba ve asabî bir insan, bir karalama yapsa, o

karalama, testere dişlerini andırır. Sert köşeli ve kırık çizgiler hâlinde görülür. Çünkü rûh muzdariptir. Tasavvufun gâyesi de nefisleri ıslâh etmek ve rûhu nefsin tasallutundan kurtararak ona incelik, hassâsiyet ve huzûr kazandırmaktır. İşte hattatların rûh âlemi de bu huzur, sükûn ve hassâsiyete muhtaçtır. Çünkü hüsn-i hat, sadece yazı yazmak sanatı değil, aynı zamanda rûhları inceltip zarifleştiren ve gönlü mânevî duygularla besleyen bir disiplindir.

Gerçekten de rûhî takviye, sanatta dâimâ büyük dehâların yetişmesine zemin hazırlamıştır. Hat sanatının numûne üstadları olan Şeyh Hamdullâh, Karahisârî, Yesârîzâde, Mustafa Râkım ve daha niceleri, tasavvufî muhitlerin rûh terbiyesiyle olgunlaşarak yetişmiş şahsiyetlerdir.

Tasavvufî neşveyle yoğrulmuş sanatkârların rûhî derinlik ve fedâkârlığını gösteren şu misâl ne ibretlidir:

Süleymâniye Câmii'nin kubbe hatlarını yazma vazîfesi Hattat Karahisârî'ye verilmişti. Karahisârî, hatları, câminin ihtişâmına yakışır bir şekilde tamamlamak için olağanüstü bir gayretle çalışmaya koyuldu. Öyle ki son çizginin son tashîhini bitirdiği an, gözlerinin feri de tükendi ve dünyâyı seyir penceresi kapandı.

Câminin inşâsı tamamlanıp da ibâdete açılacağı zaman Kânûnî Sultan Süleyman Han:

"–Câmî-i şerîfi ibâdete açma şerefi, onu böylesine muazzam ve muhteşem bir şekilde binâ ve inşâ eyleyen mîmârbaşımız Sinan'a âittir." dedi.

Sanatına önce tevâzûyu öğrenmekle başlamış olan Mîmar Sinan ise, zâhirdeki emsâlsizliğini, kalbî olgunlukta da göstererek o an hattat Karahisârî'nin fedâkârlığını düşündü

ve Sultân'ın sözlerine edeple şu mukâbelede bulundu:

"–Hünkârım! Hattat Karahisârî bu câmî-i şerîfi hatlarıyla tezyîn ederken gözlerini fedâ etti. Bu şerefi ona bahşediniz!.."

Bunun üzerine Kânûnî, orada bulunanların gözyaşları arasında, câmî-i şerîfi hattat Karahisârî'nin açmasını fermân eyledi.

Hat sanatının gelişmesi ve devâmı da, kendi kâideleriyle birlikte riâyet edilen mânevî ölçüler sâyesinde olmuştur. Bu bakımdan Kur'ân-ı Kerîm ve Hilye-i Şerîfe yazmak bir zirve kabul edilmiştir. Gelenek olarak da ancak hüsn-i hattın zirvesine çıkabilen hattatlar, Kur'ân-ı Kerîm ve Hilye-i Şerîfe yazmışlardır. Böylece bu kıymetli eserler, rûhları ve gönülleri okşayan müthiş câzibeleriyle âdetâ «**Oku!**» emrine aşk ve şevk ile icâbetin vesîlesi olmuşlardır.

Böyle ihlâs dolu bir anlayış ile hizmetin bereketi olan bu sanat, asırlar boyunca ücretsiz olarak tâliplerine öğretilmiştir. Araya maddiyat sokulmamış ve her hattat, bu yoldaki tâlim hizmetini, sanatının zekâtı bilmiştir.

* * *

Velhâsıl;

"...Allâh güzeldir, güzeli sever..." (Müslim, Îmân, 147) hadîs-i şerîfinin muktezâsından hisse alan bir mü'minin, güzelliğe alâka duymaması düşünülemez.

Bu mânâ çerçevesinde, insanın derûnî güzelliklerini -gurur ve kibre düşmemek ve dînin özüne mutâbık kalmak kaydıyla- estetik değerler seviyesinde ifâde etmesi gâyet tabiî bir

harekettir. Bu itibarla hangi sahada olursa olsun İslâmî âdâba uygun bütün sanatlar, tasavvufî muhitlerden dâimâ teşvîk ve himâye görmüştür. Tefekkür ve gönül dünyâsının derinliklerinde tasavvufla buluşan pek çok güzel sanat da, motiflerine taşıdığı bâzı tasavvufî değerler sâyesinde, daha yüksek bir estetik zevkine ve muhtevâ zenginliğine ulaşmıştır.

5. TASAVVUF VE FELSEFE

Kalbî hayat ve onun mânevî duyuş ve hissedişleri olmaksızın sırf akılla sonsuz hakîkatler âlemine geçilemez.

Fennî ilimler, varlıkları ve hâdiseleri tek tek tahlîl ederek, onların husûsiyetlerini umûmî kâideler hâlinde ifâde etmeye çalışırlar ki, bunlara "tabiat kânunları" denildiği, bilinen bir keyfiyettir. Bütün bu ilimlerin ortaya koyduğu ûmûmî hükümleri bir kere daha birleştirmeye yahut daha ûmûmî kâideler hâlinde ortaya koymaya çalışan beşerî ilim ve tefekkür ise "felsefe sahasını" teşkîl eder.

Bu bakımdan, ilimlerin ilmi olarak kabul edilen felsefenin, hakîkate ulaşma maksadıyla başvurduğu yegâne vâsıta "akıl"dır. Her felsefî ekolde akıl, felsefenin bir şûbesi olan "rasyonalizm"deki kadar -âdetâ- ilâh mevkiine yükseltilmezse de, yine de filozofların hakîkat arayışında dayandıkları tek vâsıta olarak kabul edilmiştir.

İslâm, aklı, mükellefiyetin asgarî şartlarından biri sayar. Bununla birlikte onun gerçeklere ulaşmak husûsunda kifâyetsizliğini kabul ettiğinden, "aklî" sayılan felsefeye nazaran aynı zamanda "nakli" de esas alır. İslâm'da ulvî bir anlayış ve mükemmellik arayışı demek olan "tasavvuf" da, birtakım metafizik gerçekler peşinde koşmuş olmasına rağmen, onun "keşif" hudûduna kadar dayanan fikrî faâliyeti, nassa bağlı olarak gerçekleşmektedir. Yâni temel tasavvufî düşüncelerin birer şer'î mesnede bağlı olmaları, bu fikrî faâliyetin de naklî olduğunu kabul etmeyi gerektirir. Akıl,

nassın hikmetine vukûf için kullanılmakla berâber, onun müstakillen faâliyeti, İslâmî ahkâmın tespitinde câiz görülmez. Bundan dolayıdır ki, İslâm'da aklın kâmil bir fayda sağlayabilmesi için, vahiyle terbiye edilmesi ve salâhiyetinin bu sûretle sınırlandırılması gerekir. Böylece yürünen yol, keşif sınırında tükenip de kalbî faâliyetlere bağlı olarak ulaşılan gerçeklerin câiz görülmesi veya benimsenmesi, umûmun kabulünü gerekli kılmaz. Bu gerçeği ifâde için:

"Keşif ehlinin keşfi, ancak kendisine delildir; başkasına değil." denilmiştir.

Bununla berâber aklın tâkat ve salâhiyetinin tükendiği noktada, hakîkatin de nihâyete ereceği iddiâ edilemeyeceğine göre, bu noktadan itibâren sonsuza doğru teselsül edip giden gerçeklere ulaşma temâyülü bertaraf edilemez. Çünkü bu fıtrîdir. Bundan dolayı gerek dînde ve gerekse dîn dışı tefekkürlerde, gerçeklerin bu kısmına lâ-kayd kalınmamıştır. Metafizik (fizikötesi) meselelere âit felsefî düşüncelerin muazzam bir külliyat teşkîl ettiği herkesçe mâlumdur. Ancak, filozoflar sırf aklı kullandığı için tenâkuzlardan kurtulamamış ve ortaya çıkan her filozof, kendinden öncekileri red ve tenkidle işe başlamıştır. Bunda benlik duygusunun ve nefsânî iddiâların ön planda tutulmasının rolü varsa da, asıl sebep, aklın tenâkuzlardan sâlim olamama özelliğidir.

* * *

Hakîkaten akıl, bir bıçak gibidir. İnsana terör de yaptırır, sâlih ameller de işletir. "Ahsen-i takvîm"e (kulun

ulaşabileceği en yüksek seviyeye) aklın yardımı olmaksızın gidilemez. Fakat insanı çoğu kez "bel hüm edall"e, yani idrâk bakımından hayvandan da aşağı bir seviyeye götüren de akıldır. O hâlde aklın bir disiplin altına alınması îcâb eder. O disiplin de vahiy terbiyesidir. Eğer akıl, vahyin kontrolünde ise, insanı selâmete götürür. Fakat, vahyin dışına çıkartılırsa, insanı felâkete götürür. Onun için aklın rızâ-yı ilâhî yönünde istikâmetlenmesi lâzımdır.

Tarih boyunca aklın zirvesindeki birçok zâlim, yaptıklarından en ufak bir vicdan azabı bile duymamıştır. Çünkü yaptıkları zulümler kendilerine göre en akıllıca hareketlerdi. Bağdat'a girip Dicle'nin sularında 400 bin mâsum insanı boğan Hülâgu hiçbir vicdan azâbı duymamıştı. Veya İslâm'dan önce Mekke devrinde bir efendi kölesini boğazlasa aslâ vicdânı sızlamaz, en ufak bir pişmanlık hissi duymazdı. Bir köle veya bir odunu kesmek onların akıl nazarında aynı idi. Hattâ bunu tabiî ve meşrû hakları olarak görürlerdi.

İşte bu insanlarda da akıl vardı, fakat vahyin terbiyesi altında olmadığı için, insanı idlâl ediyor, sayısız cinâyetlere sevk ediyor ve bunu da normal gösteriyordu. Böyle bir akıl, vicdanları köreltmiş; şefkat, merhamet ve acıma hislerinin önüne perde olmuştu.

Felsefe erbâbı, her şeyi akılla izâha kalkıştığı için, ne kendilerini ne de toplumları irşâd edebilmişlerdir. Zâten akıl bütün işi görebilecek kudrette olsaydı; hidâyet rehberi peygamberlere ihtiyaç olmazdı. Bu bakımdan, akıl, vahyin kılavuzluğuna muhtaçtır.

Bu gerçeği fark eden bâzı filozoflar, aklın bu âcizliğini îtiraf

ederek, hakîkati araştırma konusunda başka vâsıtalar aramaya koyulmuşlardır. Böyle filozoflardan biri olan Fransız filozof Henry Bergson (d.1859, ö.1941), "Entuisyon" denilen "hads", yâni sezgiyi hakîkate ulaşmanın vâsıtalarından biri olarak kabul etmiştir. Bu kelime, eskilerin "sünûhât-ı kalbiyye" dedikleri, mükâşefe ehlinin kalbî faâliyetinin adıdır.

Bergson, birtakım rûhî temrinlerle (tasavvufta zikir vs.) kalben arınan dindarların vâsıl oldukları mânevî bir mertebede içlerine doğan gerçeklere, fizîkî hakîkatlerdeki gibi laboratuvar tecrübeleriyle kontrol edilemedikleri gerekçesiyle itirazın yersiz ve mantıksız olduğunu ileri sürmüştür. Tasavvufî tecrübelerde olduğu gibi bütün mücerred gerçeklerin laboratuvar tecrübesine mevzû olmadığını belirtmiştir. Bu da, felsefenin pek az bir kısmının dîne ve netîce itibâriyle de tasavvufa yatkın bir mâhiyet arz ettiğini göstermektedir. Kâhir ekseriyetiyle filozoflar, hakîkate ulaşmak için akıldan başka bir vâsıta kabul etmemekte ve birbirlerini nakzetmekle vakit geçirmiş bulunmaktadırlar. Buna mukâbil enbiyâ ve onların vârisi mevkiindeki evliyâ, hep aynı kaynaktan, yâni vahiy ve ilham yoluyla feyizlendikleri için birbirlerini te'yîd edegelmişlerdir.

Büyük İslâm mütefekkiri İmâm Gazâlî -rahmetullâhi aleyh- şöyle buyurur:

"Felsefe mevzuundaki idrâk, tedkîk ve tenkid safhalarından sonra bu husustaki yoğun mesâimi sona erdirince maksadım itibâriyle bu ilmin de yetersiz olduğunu, aklın tek başına her şeyi kavramaya elverişli olmadığını, onun her meselenin üzerindeki perdeyi kaldıramayacağını anladım."

Gazâlî Hazretleri'nin akıl ve mârifet sahaları arasındaki hâlini, Necip Fâzıl Kısakürek bir eserinde şöyle anlatır:

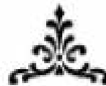
"«İslâm'ın hücceti» diye anılan büyük tefekkür adamı... O; ilmî, fikrî bütün kafa ve idrâk işlerini bir tarafa bırakıp gerçek mârifet istikâmetine yöneleceği zaman şöyle dedi:

«–Gördüm ki, her şey Peygamberler Peygamberi'nin ruh feyzine sığınmaktan ibâret ve gerisi sâdece yalan ve dolan, vehim ve hayal!.. Akıl ise bir hiç... Sâdece hudut!»

Ve cihânın bir eşini görmediği bu mutantan kafa, bütün istifhamlarını söndürüp, Peygamberler Peygamberi'nin rûh feyzine sığındı, hudutsuzu buldu." (*Velîler Ordusundan,* s. 213)

Hakîkaten mahdud bir akıl ile belli bir noktaya kadar gidilebilir. Fakat bütün hakîkat, bu sınırların muhtevâsından mı ibârettir!? Onun ötesinde hiç mi hakîkat yoktur? İşte bu gibi suâllerin tatmin edici cevâbını, felsefe gibi madde üstü bir tefekkür olan, fakat vahyin menbaından beslendiği için ondan tamâmen ayrılan tasavvufun gönül dünyâsında bulmak mümkündür.

İnsanı yaratan ve onun husûsiyetlerini en iyi bilen, Allah Teâlâ'dır. Bu sebeple hakîkat yolunda aklın, ilâhî tebliğin ışığında yürümeye mutlak bir sûrette ihtiyacı vardır. Aklın varabileceği son noktadan daha ötelerde ise kalb ve keşif yolunun devreye girmesi zarûrîdir. Kalbî hayat ve onun mânevî duyuş ve hissedişleri olmaksızın sırf akılla sonsuz hakîkatler âlemine geçilemez.

G. İLM-İ NÂFÎ (FAYDALI İLİM)

Bilmek, seyretmek değil, hikmet ve sırrı çözmektir.

Bilginin şahsîleşip, selîm bir idrâkin derinliklerine kök salmasına, "**irfân**" denir. **Ârif** ise, sahip olduğu bilgilerin derûnundaki sır, hikmet ve ilâhî tecellîlere vâkıf olmuş, yâni irfân sâhibi kimse demektir. Bu olgunluğa erişememiş ilim sâhipleri hakkında; "Âlimdir, fakat ârif değildir." denilir. Böyle kimselerin bilgileri, kitaplardaki gibi sâbit ve mahfûzdur. Bu durum, tıpkı ambardaki tohuma benzer. O tohum, ancak toprağa kavuştuğunda neşv ü nemâ imkânı bularak inkişâf eder ve çoğalır. Aksi hâlde böyle bilgiler, fikir îmâl etmeye ve zihinden kalbe inerek duyguları derinleştirmeye muvaffak olamaz. Bundan dolayı, böyle bilgilere **kitâbî bilgi** denir.

Yerinde ve doğru olarak kullanıldığı takdirde her ilmin bir fayda sağlayabileceği muhakkaktır. Ancak, insanın her iki cihân saâdet ve selâmeti için bu ilimlerin sırf zâhiren tahsîl edilmesi kâfî gelmez. Bu noksanlığın telâfîsi için de İslâm, ilimlerin doğru ve hayırlı yerlerde kullanılmasını sağlamak ve şerre âlet olmasına mânî olmak gâyesiyle **"ilm-i nâfî"** ile kalbî hayatı tezyîn eylemiştir.

Nitekim merhum Mâhir İz Hocaefendi de kalbî derinlikten mahrum bir ilmin noksan olduğunu ve bu noksanlığı bertaraf etmenin yegâne çâresinin mânevî irşâd görmek olduğunu ifâdeyle şöyle der:

"İlmin kîl ü kâlini dâimâ bir noktada toplamak mümkün olmadığından, hiçbir zaman ilmî tedkîkten geri kalmamakla

berâber; asıl hakîkate vâkıf olmanın, ancak ehlinin irşâdı sâyesinde mümkün olabileceğine inanırım. İşte bu sebeptendir ki, yakaza dışı bir işâretle, irâde merdivenimi, mârifet semâsına mîrâc için feyz-i Sâmî'ye rabteyledim." (*Yılların İzi,* s. 396)

* * *

Hakîkaten mânevî terbiye netîcesinde kazanılan kalbî olgunluk, insan idrâkini zâhirî ilmin üstünde bir ufka taşır ki buna "**mârifet**" denir. Bu ise ancak bâzı tasavvufî temrinler sâyesinde elde edilebilir. İnsan, bu görüş ufkuna ulaştığı zaman, ne kadar büyük bir âlim de olsa, acziyetini idrâk ederek ilmine mağrûr olma hastalığından kurtulur. Sonsuz ve girift hakîkatler meşherine doğru açılan tefekkürü, hayret ve acz duygularıyla dolar. Akl-ı selîm ile düşününce de anlar ki, bilmek sâdece zâhiri seyretmek değil; hikmet ve sırrı çözmektir. Bilmek, hakîkatte büyük nizâmın muammâsını çözmek ve ilâhî sırlara âgâh olabilmektir.

Hazret-i Mevlânâ, insanın ebedî saâdeti için lüzûmlu olan mârifetullâh ilmini elde etmenin ehemmiyetini ve buna bîgâne kalanların hazin âkıbetini aşağıdaki hikâyede ne güzel sergilemektedir:

Bir nahiv (dilbilgisi) âlimi gemiye binmişti. Sefer esnâsında ilmine mağrur bir şekilde gemici ile sohbete koyuldu. Gemiciye zaman zaman muhtelif suâller sordu ve muhâtabından «bilmem» cevabını alınca da ona karşı ilmiyle iftihâr etmek üzere:

"–Yazık! Cehâletin sebebiyle ömrünün yarısını hebâ ve

ziyân etmişsin.” diyerek onunla istihzâ etti.

Temiz kalbli gemicinin, bu küçük düşürücü davranışa gönlü kırıldı ise de, olgunluk gösterip nahivciye cevap vermedi, sustu. Derken şiddetli bir fırtına çıktı ve gemiyi müthiş bir girdabın içine sürükledi. Herkesi büyük bir telaşın kapladığı o hengâmede gemici, nahivciye döndü ve:

“–Ey üstad, yüzme bilir misin?” diye sordu.

Nahivci, solmuş sararmış bir vaziyette titrek bir sesle kekeleyerek:

“–Hayır bilmem!..” dedi.

Bunun üzerine gemici, mahzun bir edâ ile şu mukâbelede bulundu:

“–Nahiv bilmediğim için benim yarı ömrüm mahvolmuştu, öyleyse şimdi senin bütün ömrün mahvoldu. Zîrâ gemimizin bu girdaptan kurtulma imkânı yoktur. Ey nahivci! Bu deryâda nahivden ziyâde yüzme ilminin daha faydalı ve zarûrî olduğunu bilmiyor muydun?..”

Bu kıssadaki nahiv ilminden murâd, sadece dünyevî ve zâhirî ilimlerdir. Asıl faydalı ilim ise, ihtiyâca cevap veren ilimdir. Beşerin en büyük ihtiyâcı, bedenle birlikte rûhun da ebedî saâdetini temin etmektir. Bu da, Allah rızâsını kazanmaya bağlıdır. Allâh’ın rızâsı ise, kâmil îmânla birlikte sâlih amellerle elde edilebilir.

Yine kıssadan anlaşılacağı üzere; bu fânî vücut gemisi ölüm girdabında çırpınırken, yâni dünyâya büyük vedâ ânı olan ecel yaklaşınca; asıl ihtiyâca cevap vermeyen, yaşanmayan, irfâna dönüşmeyen, rûhsuz, kuru ve sırf nefsin rahatına hitâb eden bilgiler fayda vermeyecektir.

Öyleyse ecel gelmeden önce bütün bilgileri Allah rızâsını

kazanmaya medâr olabilecek bir vasfa dönüştürmek îcâb eder. Çünkü vücut gemisi ölüm ile çatırdarken, sırf toprağa terk edilecek bedenin rahatına yarayan ilimlerden bir medet umulamaz. O anda "kalb-i selîm"e ihtiyaç vardır. Kalbin ise ecel gelmeden önce, nefs engelini bertarâf etme netîcesinde bu vasfı kazanması gerekir. Bu merhaleye ulaşamayanlar, açıldıkları bu engin deryâda helâk olmaktan kurtulamazlar. Fakat nefsini ölmüş sayılabilecek derecede gurur, kibir ve heveslerden kurtaranı, deryâ misâli olan bu yeni âlem, başı üzerinde taşır, onu helâk olmaktan kurtarır. Bu keyfiyeti îzâh için buyrulmuş olan:

مُوتُوا قَبْلَ اَنْ تَمُوتُوا

"Ölmeden evvel ölünüz!" nasîhatine gönül vererek iç dünyâmızdaki nefsânî temâyülleri en az seviyeye düşürmeye gayret etmelidir. Nefsânî arzuları bertarâf etmek için, insanın zaman zaman kendini murâkabe etmesi lâzım geldiği husûsunda Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-'ın:

حَاسِبُوا اَنْفُسَكُمْ قَبْلَ اَنْ تُحَاسَبُوا

"İlâhî mahkemede hesâba çekilmeden evvel, nefsinizi hesâba çekiniz!" (Tirmizî, Kıyâmet, 25) îkâzını da hatırdan uzak tutmamalıdır.

* * *

Rivâyete göre bir âlim şöyle anlatır:

Yüzlerinde nûr ve hayrın açıkça görüldüğü bir cemaat

içinde İmâm Gazâlî'yi gördüm. Üzerinde yamalı elbise ve elinde bir ibrik vardı. Kendisine dedim ki:

"–Ey İmâm! Bağdat'taki Nizâmiye Medresesi'nin baş müderrisliği bundan daha iyi değil miydi?"

Bana derin derin baktı ve dedi ki:

"–Saâdet dolunayı irâde semâsına doğunca, akıl güneşi vuslat yolunu gösterdiği için böyle yaptım." (Muhammed b. Abdullâh el-Hânî, *Âdâb,* s. 9)

Bu sebepledir ki insanı dünyâ ve âhirette saâdet ve selâmete ulaştırmakta en müessir ilim, Allâh'ı en güzel bir sûrette kalben tanıyabilmek ve bu bilginin doğurduğu aklî, vicdânî ve kalbî bir mes'ûliyetle sâlih amelleri en mükemmel seviyede îfâ etmektir. Zîrâ bu duyuş, derinlik ve anlayış mevcut olmadığı takdirde, fayda hâsıl etmeye yarayan bütün ilimlerin maddî veya mânevî pek çok zararlı netîceleri bertaraf edilemez. Onun içindir ki ilm-i nâfî, aslında bir ufuk ve zihniyet meselesidir. O olmadan, ilimlerdeki istifâde imkânları da kuvveden fiile çıkamaz. Aksine şerre âlet olurlar ki, bu durumdan kurtulmanın yegâne çâresi, ilm-i nâfî dediğimiz kalbî olgunluk ve hasletlerin kazanılmasıdır.

Nitekim ilm-i nâfî olgunluğundan mahrum bir kimse, faraza hukuk tahsili gördükten sonra, hak ve adâlet tevzî edeceği yerde bir cellat; tıp tahsili yapmış bir kimse de şifâ dağıtacağı yerde bir insan kasabı kesilebilir. İlmî kâbiliyetine rağmen, merhamet ve muhabbetten mahrum bir idâreci ise emri altındakilere yalnız zehir saçar. Böyle kimseler, bir câhilin cehâletiyle yapamayacağı zararın daha beterini, ilim sâyesinde kolaylıkla irtikâb edebilirler.

Yûnus Emre Hazretleri ne güzel söyler:

İlim okumaktan murâd,

Ki i Hakk'ı bilmektir,

Çün okudun bilmezsin,

Ha bir kuru emektir!..

Bu itibarla her insan, dünya ve âhiret işlerinde muvaffak olup maddî-mânevî terakkî edebilmek için muhtelif ilimlerle meşgûl olurken her şeyden evvel ilm-i nâfî aydınlığına ve gönül derinliğine muhtaçtır.

Gerçekten, insanı gurur ve kibire sevk eden, sonunda da helâk girdabında boğan bir ilim, zâhiren güzel ve faydalı şeylerden ibaret olsa bile hakîkatte vebâlden başka nedir ki? Bunun için Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Cenâb-ı Hak'tan ilmi daimâ bu istikâmette talep etmiş ve:

"Yâ Rabbî! Sen'den ilm-i nâfî (faydalı ilim) istiyorum! Faydası olmayan ilimden Sana sığınırım!.." (Müslim, Zikir, 73) diye niyaz eylemiştir.

Bu mânâ çerçevesinde tasavvuf ilminin de özü sayılabilecek olan ilm-i nâfî; kulu zühd, takvâ ve ihsân ile tezyîn etme gayretidir. Böyle olanların ilmi, artık mârifet kıvâmına ermiş demektir.

Hazret-i Mevlânâ şöyle der:

"Sırf zâhir âlimi olanlar, sahalarına göre geometri, astronomi, hekimlik ve felsefenin inceliklerini bilirler. Bilirler ama, bunlar hep göz açıp kapayıncaya kadar gelip geçen u fânî dünyaya âit bilgilerdir. Bunlar, insana yedinci kat göğün üstüne, yâni mîrâca çıkacak yolu gösteremezler."

"Allâh yolunu ve o yolun varılacak menzillerinin bilgisini, nefislerine mahkûm gâfiller bilmezler! Allâh yolunun bilgilerini

ancak, gönül ehli olan ârifler, akılları ile değil, gönülleri ile bilirler!"

İlm-i nâfîden, yâni ilimdeki kalbî olgunluktan mahrum kimseler, netîcede ne öğrenirlerse öğrensinler, en büyük hakîkat olan Hakk'a vuslattan mahrum kalırlar. İlim, ancak kulak ve zihinden kalbe inip kalben de hazmedildiği takdirde, sâhibi için güzel tecellîler hâsıl eder. Ancak böyle bir ilim, sûretten sîrete, yâni güzel ahlâk, amel-i sâlih ve Allâh korkusuna inkılâb eder.

Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede şöyle buyurmuştur:

"(Rasûlüm) **de ki: Rabbim, ilmimi artır!.."** (Tâhâ, 114)

Bu artış, kulun takvâ ve haşyet duygularının seviye kazanmasıdır. Zîrâ yine Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulduğu üzere:

إِنَّمَا يَخْشَى اللّٰهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمٰٓؤُا

"...Kulları içinde ancak âlimler Allah'tan (gereğince) **korkar..."** (Fâtır, 28)

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de:

"İçinizde Allah'tan en çok sakınanınız (en muttakî olanınız) ve O'nu en çok bileniniz benim." (Buhârî, Îmân, 13; Edeb, 72) buyurmuştur.

Yezid bin Seleme el-Cûfî -radıyallâhu anh- anlatıyor:

"–Ey Allâh'ın Rasûlü! Ben Sen'den pek çok hadîs-i şerîf işittim. Ancak sonradan işittiklerimin, önceden işittiklerimi unutturacağından korkuyorum. Bana (hepsinin yerini tutacak) câmî bir söz söyle!" dedim.

«–Bildiklerin husûsunda Allâh'a kar ı müttakî ol (ve onlarla amel et! Bu sana yeter.)» buyurdular." (Tirmizî, İlim, 19/2683)

Demek ki ilim, gönle ulaşmamış ve sâhibini Allah sevgi ve korkusuna götürmemişse, sâhibine zâhiren âlim dense bile,

hakîkatte âlim sayılmaz.

İmâm Gazâlî -kuddise sirruh-, sırf dünyevî ilimlerle meşgûl olup, bunların “kîl ü kâl”iyle ömrünü tüketerek Rabbini unutan kimselere şöyle hitâb eder:

“–Ey oğul! Kelâm, mantık, belâgat, şiir, sarf, nahiv ve emsâli ilimleri irfâna geçirememişsen yazık sana! Allah -celle celâlühû-’nun, kendisine ibâdet edesin diye vermiş olduğu ömrü zâyi etmekten başka eline ne geçti?!”

Gerçekten de kulu Hak katında hüsrâna uğratıp cennet ve cemâlullâha kavuşmaya faydası olmayacak bir ilim neye yarar? İnsanı sonunda İblîs, Bel’am bin Baura ve Kârun’a benzeten ve onların gurur, kibir, kendini beğenme, herkese tepeden bakma, nihâyet Hakk’a isyân etme gibi kötü sıfatlarıyla dolduran bir ilme, ilim denilebilir mi? Aslâ! Bu bakımdan İslâm büyükleri ilim hakkında:

“İlim, idrâk etmektir. İdrâk gerçekle meden ilim tahakkuk etmez. Bu idrâkin müntehâsı ise mârifetullâhtır. Bu yönüyle mârifetullâh, bütün ilimlerin özüdür. İlimler bu ilme yakınlığı derecesinde değer kazanır...” demişlerdir.

Hazret-i Mevlânâ buyurur:

“Hünerli ve bilgili ki i iyidir ama, İblis’ten ibret al da ona pek değer verme! Zîrâ İblis’te de bilgi vardı. Ama o, Âdem’in topraktan yaratılı ını, dı yüzünü gördü de, onun hakîkatini göremedi.”

“Nice ilim, akıl ve anlayı vardır ki, hakîkat yolcusuna gulyabâni kesilir, yolunu vurur. Onun için cennetliklerin ekserisi, filozofların erlerinden korunabilmi , saf ve ehl-i kalb kimselerdir. Ey gâfil! Gururdan, kendini beğenmekten kurtul ve lüzumsuz eyleri üstünden at ki, her an sana ilâhî rahmetler yağsın.”

Hiçbir insan, sırf aklıyla hakîkate ulaşamaz. Zîrâ kâinât,

akılla tahlîl edildiğinde sayısız muammâ ile karşılaşılır. Akıl, dünya işlerini görmekte faydalıdır ama ilâhî vahiyden feyizlenmediği takdirde hakîkat yolunda kifâyetsizdir. Hakîkate ulaşmak, akla ilâveten bir îman ve aşk işidir. Vahiyle terbiye edilmiş selîm bir muhâkeme, hakîkat arayışında kulu bir noktaya ulaştırabilir. Onun ötesindeki sır ve hikmetlerin idrâkinde ise ancak gönül kanatları ile mesâfe alınabilir.

Hakîkatler ve sırlar âlemine açılmada aklın rolü, dar bir kapı gibidir. Buna rağmen akıl olmadan, irfâna ulaşmak mümkün olmadığı gibi, hiçbir akılsız da "ârif" olamaz. Lâkin sırf akıl da sâhibini "irfân"a nâil kılamaz. Aklın sathında kalarak dîni kâmil mânâsıyla idrâk etmek, mümkün değildir. Zîrâ akıl, bir basamaktır. Oradan aşka sıçrayabilmek gerekir. Hazret-i Mevlânâ, bu merhaleleri kat edebilmek için:

"Mustafâ'nın önünde aklı kurbân et." buyurmuştur.

Hakk'a giden yolda, aklın nihâyetinden sonra gönül vecdine ihtiyaç vardır.

Cümle ehlullâh, bu varlık denizinden aşk ile geçtiklerini ifâde ederler. Nitekim onlarda, hakîkate vuslatın vecdinden fışkıran aşk nağmelerini bol bol duyarız. Onların nazarında bu vîrân dünyanın kıymeti yok olmuştur. İstiğrak hâlindeki aşkın neşvesi onları sarmıştır. Bu sebeple dâimâ asıl gâyeye yönelirler. Allâh'ın velî kulları; birer ahlâk âbidesi olan peygamberlerin nefisleri terbiye etme vazîfelerini, insanlık içinde önce nefislerinde bizzat yaşamak ve ardındakilere misâl teşkîl etmek sûretiyle tamamlayan, rûh dünyâsının zirve şahsiyetleridir.

Kalb gözü açılan mü'min, her yerde Rabbin ilâhî tecellîlerini

müşâhede eder. Bu hâl, bir kerâmet değil, irfâna dönüşmüş bir ilimdir. Gönüldeki hakîkî aşkın mahsûlüdür. Hak dostları ilâhî aşkın verdiği bu görüş dirâyetiyle âlemi ilâhî kudret tecellîleri içinde müşâhede ederler. İnsanı, eşyâyı ve kâinâtı, kendi sır ve hakîkati ile görürler.

Hakîkaten bilgi, kalbe saplanan gurur vesîlesi bir diken olursa, onun gâyesi olan gülden ne râyiha duyulabilir?! Rüzgarların, ırmakların, dağların dilinden anlamayan; güllerden, ağaçlardan, çiçeklerden, kurtlardan, kuşlardan ibret alamayanlar için hayatın ne tadı olabilir?! Onların telkîn ettiği ilâhî sanatı hissedememek, kalbin olgunlaşmamış bulunduğuna alâmettir.

Sâdî-i Şîrâzî gönülleri hikmete yönlendirip, ilm-i nâfîye şöyle dâvet eder:

"Ayık ki iler nazarında ağaçların ye il yaprakları bile bir dîvândır. Her zerre, Cenâb-ı Hakk'ın ilâhî sanatını if â etmiyor mu?"

Kâinât, ilâhî neşvenin menbaından taşan tecellîler sergisidir. İnsan denilen meçhûl muammâ, ilâhî neşvenin kâmil bir tecellîsidir. İnsanoğlunu dünyâda kemâle erdiren, ulvî neşveler taşıyan bir yürek sâhibi olmasıdır. Hallâc, taşlanırken dahî kâmil bir kalb aradı. Gül atana esef etti. Öylece gitti.

Zîrâ kâinatta her zerre, her an bize ilâhî neşveden tâze bir haber ve selâm veriyor. Kundaktaki yavrunun gülüşünden bir kelebeğin kanat çırpışına, bülbüllerin feryâdından bahârın renk ve râyiha cümbüşüne kadar her şey ilâhî neşvenin binbir tecellîsi değil de nedir? İşte ilm-i nâfînin en ihtişâmlı tezâhürü, kâinât kitâbını gönül gözüyle okumaktır. Âlemin

hikmet, ibret ve ilâhî tecellîlerden ibâret olduğunun idrâkine varmaktır. Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmelerde:

"Biz gökleri, yeri ve bunlar arasında bulunanları, oyun ve eğlence olsun diye yaratmadık." (ed-Duhân, 38)

"Sizi abes yere yarattığımızı ve sizin hakîkaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?" (el-Mü'minûn, 115) buyurmaktadır.

Buna göre her ilim, insanı yaratılış gâyesi mûcibince ibret ve hikmete götürmeli, kâinattaki ilâhî ihtişâmı temâşa ile mutlak sanatkâra ulaştırmalıdır. Cenâb-ı Hak, tabiatı, rûha ferah râyihalar sunan rengârenk çiçeklerle tezyîn etmiştir. En abûs bir surat bile, bunları seyrederken rûhuna bir in'ikâs olur, yüzünde tebessümler belirir. İşte nebâtâtı mevzu edinen bir botanik ilminde bile, nâfî ilim olgunluğuna ermiş bir mü'minin kalbi, bütün beşeriyetin yüzünde tebessüm uyandıran bir çiçek bahçesi hâline gelir.

İlâhî sanatın teşhîr edildiği diğer bir sırlar hazînesi de insan vücûdudur. Bu hazîneyi keşfederek ilmini nâfî hâle getiren bir doktor, ilâhî kudret karşısında duyacağı hayranlıkla, hastasına Yaratıcı'sından ötürü tevâzû, şefkat ve hürmetle nazar edebilme fazîletine erer.

Diğer taraftan bu ufka ulaşamayan bir insan, ilim ve dünyevî mevkîlerde zirve noktada bile olsa, yine de noksandır. Zîrâ bir ilmin kıymeti, dünyâ ve âhirette faydası olacak kalbî olgunluk ve ahlâkî mükemmellikle ölçülür.

Bütün bunlardan anlaşıldığı üzere, ilm-i nâfînin yolu bâzı mânevî hasletlerin gönülde yer etmesinden geçmektedir. Yâni nefsin, riyâ, kibir, tamah, fahır, hubb-i riyâset vs. gibi bütün kötü sıfatlardan temizlenmesi; bunun netîcesinde de

gönlün, takvâ, huşû, merhamet, sabır, şükür, tevâzû, kanaat, zühd, verâ, Hakk'a tevekkül gibi ahlâk-ı Muhammediyye ile muttasıf olması zarûrîdir.

* * *

İlm-i nâfînin yeşerdiği iklim ve çerçeveyi İmâm-ı Rabbânî Hazretleri kısaca şöyle beyân buyurur:

"Ey dîn kardeşlerim! Hepimize en önce gereken şey, îtikâdımızı Kitab ve Sünnet'e göre düzeltmektir. Bid'at ve dalâlet ehli, kendi bâtıl hüküm ve îtikadlarını Kitab ve Sünnet'e uygun zannederler. Hâlbuki onların îtikadları hak ve hakîkatten fersah fersah uzaktır."

Bundan sonra da dînin hükümlerini, helâl ve haramı, farz, vacib ve sünnetleri bilmek ve bunları amel-i sâlihler sûretinde tatbik etmek lâzımdır. Ancak bütün bunların kâmil mânâda gerçekleşmesi için de her zaman kalbi tasfiye ve nefsi tezkiye etmek zarûrîdir. Zîrâ îtikad düzgün olmadığı takdirde dinî hükümleri bilmenin; dinî hükümler bilinmediği takdirde amel işlemenin; amel işlenmediği takdirde kalbi tasfiye ve nefsi tezkiyenin; tasfiye ve tezkiye gerçekleşmediği takdirde de îtikad, amel ve ilmin hiçbir faydası olmaz...

İşte ancak bu temel esasların oluşturduğu bir zeminde inkişâf edecek olan ilim ve davranışlar, ilm-i nâfî dâiresine girerek mârifet mâhiyetini kazanmış olur.

Ey Rabbimiz! Bizleri dâimâ ilm-i nâfî ile rızıklandırmanı niyaz eder, faydası olmayan her türlü ilimden Sana sığınırız!.. Bizleri ilmiyle amel edenlerden kıl! İlmini irfân haline getirip mârifetullâh semâlarına yükselen ve

böylece mîrâcına vâsıl olan bahtiyarlardan eyle!..

Âmîn!..

İKİNCİ BÖLÜM:

TASAVVUFÎ TERBİYE
(SEYR U SÜLÛK)

A-NEFS VE TEZKİYESİ

1- Nefsin Mâhiyeti

2- Nefsin Tezkiyesi

3- Nefsin Mertebeleri

a- Nefs-i Emmâre

b- Nefs-i Levvâme

c- Nefs-i Mülheme

d- Nefs-i Mutmainne

e- Nefs-i Râdıye

f- Nefs-i Merdıyye

g- Nefs-i Kâmile

B-KALB VE TASFİYESİ

1- Kalbin Mâhiyeti

2- Kalbin Çeşitleri

3- Kalbin Tasfiyesi

a- Helal Gıda

b- İstiğfar ve Duâ

c- Kur'ân Okumak ve Ahkâmına Tâbî Olmak

d- İbâdetleri Huşû ile Edâ Etmek

e- Geceleri İhyâ Etmek

f- Zikrullâh ve Murâkabe

g- Rasûlullâh'a Muhabbet ve Salevât-ı Şerîfe

h- Tefekkür-i Mevt

i- Sâlih ve Sâdıklarla Berâber Olmak

j- Güzel Ahlâk Sâhibi Olmak

4- Musaffâ Bir Kalb İle Âleme Bakış

C- TASAVVUFÎ TERBİYEDE TEMEL ESASLAR

D- MÜRŞİD-İ KÂMİL VE İRŞAD METODLARI

1- Mürşid-i Kâmil

2- İrşad Metodları

a- Muhabbet-Râbıta

b- Sohbet

c- Hizmet

d- Teveccüh

e- Duâ

E- TASAVVUFÎ ÜSLÛB

1- Hidâyet ve Rahmet Üslûbu

2- Hilm ve Şefkat Üslûbu

ş ***"Temizlenenşkimse kşu kusuz kurtulu a ermi tir"*** *(el-A'lâ, 14)*

TASAVVUFÎ TERBİYE

(Seyr u Sülûk)

Tasavvuf, Hazret-i Peygamber'e vâris ol-muş gerçek mürebbîlerin elinde; nefsin terbiye, kalbin tasfiye edildiği mânevî bir mekteptir.

İnsanlar istîdat ve iktidarları itibâriyle muhtelif seviyelerde yaratılmışlardır. Tasavvuftaki eğitim, sâlikin kalbî istîdat ve iktidârı ile mîzâcına göredir. Mîzaç ise büsbütün değiştirilemeyeceğinden, ilâhî emirlerle terbiye edilip yönlendirilebildiği ölçüde arzu edilen olgunluk hâsıl olur. Şeriatin, umûma mahsus ve herkes için aynı olan kâideler koymasına mukâbil, tasavvufta sâlike, tıpkı numaralı gözlükler gibi ferdden ferde değişen terbiyevî metodların kullanılması yolu tervîc edilmiştir. Bu ikisi arasında bir tezat ve aykırılık olduğu zannı yanlıştır. Zîrâ, tasavvuf-şeriat münâsebeti, meşhur misâli ile bir pergele benzetilegelmiştir. Pergelin sâbit ayağı şeriat, hareketli ayağı tasavvuftur. Bu iki ayak arasındaki açıklık ise, muhâtabın mizaç ve istîdâdına göre azaltılıp çoğaltılabilir.

Diğer taraftan tasavvufun bu hassas ölçüleri, Allâh'ın emir ve nehiylerine riâyeti ikmâl etmiş insanlar için mevzubahistir. Bu sebeple gerçek mutasavvıflar, zâhirî âlemlerini düzeltmiş ve iç âlemlerini terbiyeye yönelmiş kimselerdir. Zâhirdeki kemâlâtı, bir de bâtınî inkişâf ile taçlandırmanın gayreti içindedirler. Zîrâ, zâhirin ıslâh ve

ikmâli mühimse de, aslolan iç âlem, yâni kalbdir. Çünkü fiillere vücut veren irâde ise de, irâdeyi yönlendirenin de ekseriyâ hisler olduğu hatırdan uzak tutulmamalıdır. Hislerin mahalli ise kalbdir.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in mânevî terbiyede tâkib ettiği hassas düstûrlardan biri, muhâtabını itâb etmemek, hattâ kusûru kendisine hamlederek îkazda bulunmaktır. Pek çok vesîleyle; *"Bana ne oluyor ki sizleri böyle görüyorum."*[23] şeklinde vâkî olan kavilleri, bunun tipik bir misâlidir. Nitekim Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e bir adamdan menfî bir söz ulaştığı vakit; "Falan niye böyle söylemiş?" demezdi. Lâkin; *"İnsanlara ne oluyor da öyle öyle söylüyorlar?"* buyururdu. (Ebû Dâvûd, Edeb, 5/4788)

Bu kalbî rikkat ve hassâsiyet ölçülerine tâbî olan gönül ehli de, muâhezeyi nefsine, müsâmahayı ise muhataplarına tevcîh etmeyi şiâr edinmişlerdir. Onlar, zâhirden ziyâde kalb temizliği ve dolayısıyla kalb terbiyesiyle meşgul oldukları için, günahkâra dahî merhamet ve müsâmaha ile yaklaşırlar. Zîrâ onlar, günahkârı değil, günâhı bertarâf etmenin derdindedirler. Bu sebeple, insanın menfî hâllerini düzeltmeden önce, sohbetin feyz ve bereketiyle kalblerini yumuşatarak ıslâha hazır hâle getirirler. Nefislerdeki öfke ve gazap fırtınalarını dindirerek nedâmetin tatlı meltemlerinin vücut bulmasına zemin hazırlarlar.

Yûsuf -aleyhisselâm-'ın Mısır azîzi olduktan sonra, vaktiyle kendisini öldürmeye kastedip kuyuya atan kardeşlerinin yardım taleplerini reddetmemesi ve kendisini gizleyerek onlara îzâz, ikrâm ve ihsânlarda bulunması da kalbî terbiyede kâbına varılamaz bir inceliktir. Hâlbuki o an, elindeki güç ve

saltanat ile kardeşlerinden pekâlâ intikâm alabilirdi. Fakat o, kusurları başa kakmak sûretiyle gönül yıkmanın değil, kötülüğe bile iyilikle mukâbele edebilmenin, ayıp ve hatâları setretmenin, şahsına yapılanları Hakk'ın rızâsı uğruna unutuvermenin eşsiz fazîletine nâil olmuş bir hidâyet rehberiydi. Âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak, Yûsuf -aleyhisselâm-'ın kardeşlerine olan bu güzel muâmelesini şöyle beyân eder:

"(Yûsuf) **dedi ki:**

«–Bugün sizi kınamak yok. Allah sizi affetsin! O, merhametlilerin en merhametlisidir.»" (Yûsuf, 92)

Bu asîl ve âlicenap tavırlar karşısında kardeşleri de nedâmet gösterip tevbekâr oldular. Yûsuf -aleyhisselâm-'ın üstünlüğünü kabul ve hakkâniyetini tasdîk ettiler. Matlûb olan netîce de bu sâyede hâsıl oldu.

Aşağıdaki şu misâl de bu terbiyevî metodun bir başka tezâhürüne âittir:

Bir bölük gâfil genç, Dicle kenarında şarab içip eğleniyorlardı. Meşhur Hak dostlarından Mâruf-ı Kerhî -kuddise sirruh- oradan geçiyordu. Şimdi bu şeyhin, işlemekte oldukları mel'anetlerinden dolayı kendilerinin helâki için bedduâ edeceğini düşünen gençlerin keyfi kaçtı. Bunun da kızgınlığıyla içlerinden biri dayanamayıp kalktı ve müstehzî bir tavırla:

"–Yâ Şeyh! Haydi durma, bizim şu anda Dicle'nin azgın sularına gark olmamız için hemen bedduâna başla!." dedi.

Mâruf Hazretleri hiçbir gazap emâresi göstermeksizin merhametle ellerini kaldırdı ve:

"–Yâ İlâhî! Bu yiğitlere dünyâda hoş dirlik verdiğin gibi,

âhirette de dirlik ver.” dedi.

Ummadıkları bu tavır karşısında gençler:

“–Yâ Şeyh! Siz ne diyorsunuz? Bu sözün mânâsını anlayamadık.” dediler.

İhlâsı bereketiyle şu kısacık ve sâde sözlerine Cenâb-ı Hakk’ın tesir bereketi verdiği Mâruf-ı Kerhî Hazretleri şöyle dedi:

“–Evlâtlarım! Hak Teâlâ, size âhirette dirlik vermek isterse tevbe etmenizi nasîb eder.”

Yiğitler beklemedikleri bu müşfikâne tavır karşısında önce ne diyeceklerini bilemediler. Akabinde duydukları pişmanlıkla bir müddet nefs muhâsebesine daldılar. Derken intibâha gelerek nedâmet içinde şaraplarını döktüler, çalgılarını kırdılar ve tevbe ettiler. Her iki cihanın saâdet ve selâmetine tâlib oldular.

Yukarıda da zikrettiğimiz üzere tasavvuftaki kalbî terbiyenin diğer bir husûsiyeti de, her ferdin mizâcına göre bir ıslâh ve irşâd metodu tatbîk edilmesidir. Tarîkatlerin çeşitlenmesi, mizaçlardaki farklılıklara göre terbiye ve telkîn metodunun zarûretinden doğmuştur. Meselâ, umûmiyetle coşkun mizaçlı bir insan, Kâdirîliğin tâkip ettiği usûllerle daha kolay terakkî eder. Şâir, sanatkâr ve romantik mizaçlı kimseler, Mevlevîlik’te huzûr bulur. Vakûr ve sâkin mizaçlı insanlar ise Nakşî Tarîkati’nde kendilerine bir uygunluk görür ve bundan dolayı da o yolun telkînlerine ve terbiye usûllerine daha kolay râm olarak terakkî imkânı bulurlar.

Mizâcın yok edilmesi imkânsızdır. Mürşid-i kâmiller de ancak, sâliklerin mizaçlarındaki istîdatların nefsânî bir mecrâya akmasına mânî olarak, onları ulvî gâyelere

yönlendirmekle vazîfelidirler. Her talebenin mânevî âlemdeki şahsî hastalıklarına çâre olacak husûsî tedâvî reçeteleri sunarlar.

Câhiliye Arapları, kız çocuklarını diri diri gömen taş yürekli kimselerdi. Onlar, hakkın yalnız güçlüye âit olduğu, güçsüzün her türlü dayanak, barınak ve sığınaktan mahrum bulunduğu, merhametten nasipsiz bir toplumun insanlarıydılar. Bu toplum, hidâyet bulup Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in mânevî terbiyesiyle dünyânın en mümtaz insanları hâline geldi. Allah ve Rasûlü'ne duydukları muhabbeti, kalblerinde her an taze tutmakla kazandıkları zindelik sâyesinde, ibâdetleri huşû ile doldu. Fazîlet menkıbeleri, kıyâmete kadar müslümanların dillerinden düşürmeyecekleri, gönül âlemlerini tenvîr eden ahlâk-ı hamîde misâlleri oldu. Kendilerine "Ashâb-ı Kirâm" denildi.

Ashâb-ı Kirâm, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in terbiyesinde öyle bir mânevî seviyeye ulaşmıştı ki, Abdullâh bin Mes'ûd -radıyallâhu anh- bu durumu:

"–Biz yenilen lokmaların tesbîhlerini duyar hâle gelmiştik!" (Buhârî, Menâkıb, 25) sözleriyle ifâde etmiştir.

İşte tasavvuf, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in tezkiye ve terbiyesi sâyesinde ashâb-ı kirâmın ulaştığı bu mânevî seviyelerden nasiplenebilmenin ulvî bir yoludur. Yâni Hazret-i Peygamber'e vâris olmuş gerçek mürebbîlerin elinde; nefsin terbiye, kalbin tasfiye edildiği mânevî bir mekteptir. Bu mânevî terbiye mektebine dâhil olup insan-ı kâmil olma yolunda mesâfeler katetmeye "seyr u sülûk" tâbir olunur.

Bkz. Müslim, Salât, 119; Ebû Dâvud, Hâtem, 4; Edeb, 14.

A. NEFS VE TEZKİYESİ

1. NEFSİN MÂHİYETİ

Nefsini tanıyan Rabbini tanır...

Cenâb-ı Hak, insan neslinin atası olan Âdem -aleyhisselâm-'ı mahlûkâtın en mükerremi kılarak cennette yaratmıştır. Lâkin Hak Teâlâ, Hazret-i Âdem ve nesline lutfettiği şeref ve îtibârın îcâbı olarak, onun cennette bulunmasının sırf lutuf ile değil; istihkak netîcesinde, yâni bir bedel karşılığında mükâfat olarak gerçekleşmesini irâde buyurmuştur. Bu murâd-ı ilâhînin gerçekleşmesi için de Âdem -aleyhisselâm-, mâlum zelleye dûçâr olmuş ve bu zâhirî sebeple vatan-ı aslîsi olan cennetten çıkarılıp bir imtihan âlemi olan dünyâya gönderilmiştir.

Hazret-i Âdem ve neslinin tekrar cennete dönmesinin bir mükâfât olarak tecellî edebilmesi için, insanın birtakım güçlükleri aşması gerekli olmuştur.

İşte bu sebepledir ki Cenâb-ı Hak, diğer varlıklardan farklı olarak Hazret-i Âdem ve onun neslini zıt tecellîlere mazhar kılmıştır. Bunun netîcesinde de insanların, aşağıların en aşağısı demek olan **"esfel-i sâfilîn"** ile yücelerin en yücesi olan **"âlâ-yı illiyyîn"** arasında, hak ettikleri bir mevkîde bulunmalarını murâd etmiştir. Yâni eşref-i mahlûkât olan insan, hem fıtrî sermayesi hem de bu sermayeyi hayra veya şerre kullanmaya medâr olan cüz'î irâdesiyle, **"bel hüm edall"**, yâni "hayvandan da aşağı" bir mevkî ile "melekten bile üstün" bir nokta arasında yerini alır. Bu ise, kulun gayretine ve fıtratında mevcud olan müsbet ve menfî temâyüller arasındaki mücâdeleden hâsıl edeceği netîceye

göre gerçekleşecektir. İşte insanoğlunun birtakım müsbet temâyüllerle techîz edilmiş olmasına mukâbil, bâzı menfî temâyüllerle de mâlul kılınması, bu hikmete mebnîdir.

Tasavvufî anlayışa göre, insanoğlunda bir arada bulunan müsbet ve menfî temâyüller ise, “rûh-i hayvânî” ve “rûh-i sultânî” tâbir olunan merkezlerden neş’et etmektedir.

Rûh-i hayvânî, insanın hayâtiyetini devâm ettirmesini sağlayan, biyolojik yapıya hükmeden latîf bir güçtür ki, ona “cân” veya “nefs” de denilmektedir. Uykudaki bir insanda rûh-i hayvânî hükmünü icrâya devâm ettiği içindir ki, biyolojik faâliyetlerin pek çoğu bu esnâda da gayr-i irâdî devâm eder. Sultânî rûh ise, uyandığı anda geriye dönmek üzere uyuyan insanı terk eder. Bedeni hareket ettiren, konuşturan, velhâsıl her türlü faâliyetin icrâ ve îfâsına sebep teşkîl eden, ancak ölümle berâber bedenden çıkacak olan rûh, hayvânî rûhtur. Merkezi dimağ veya kalbde olup bedenin bütün uzuvlarına yayılmış ve asıl hükümranlığını kan üzerinde kurmuştur. Halk âleminden[24] olan ve davranışların başlangıç noktasını oluşturan bu rûh, terbiye edilmediği takdirde insan üzerinde menfî tasarruflarda bulunabilmektedir.

Rûh-i sultânî ise Cenâb-ı Hakk’ın insana kendi rûhundan üflediği rûhtur ki, insanı diğer canlılardan ayıran husûsiyet budur. Emir âleminden[25] olan bu rûhun bedenle berâberliği, müsbet tasarruflarda bulunmak içindir. İnsan, bedenine giydirilen bu rûh ile kulluk ve tâatte bulunur, sâlih amellere yönelir. Bu rûh, bedenin öldükten sonra çürüyüp yok olmasından etkilenmez. Ölümle ancak beden üzerindeki tasarrufu son bulur.

İnsan, kendi içindeki bu iki zıt kutbun çatışmalarıyla hâl ve gidişâtına istikâmet vermektedir. Sultânî rûh gâlip geldiğinde, sâlih amellere ve güzel ahlâka yönelmekte; aksine hayvânî rûh gâlip geldiğinde ise türlü günahlara ve ahlâksızlıklara düşmektedir.

İnsanoğlu, nefsini kendi irâdesi ile şekillendirebilme istîdat ve imkânına belli bir ölçüde sâhip kılındığı içindir ki, mükâfâta da mücâzâta da muhâtab olabilecek bir varlıktır.

Dünyâ imtihanında aşılması gereken en büyük engellerden biri olan "nefs", umûmiyetle insanın mâruz kılındığı menfî temâyülleri akla getirir. Hâlbuki onun özünde bir mücevher gibi müsbet bir mâhiyet de vardır. İnsanoğlunun vazifesi onu, toz-toprak hükmündeki menfîliklerden mânevî terbiye ile arındırarak özündeki cevheri ortaya çıkarmaktır.

Bir insan, gurbete çıktığında vatanına eli boş dönmemek için nasıl çalışıp didinirse, büyük bir gurbet diyârı olan bu dünyâda da âhiret saâdeti için öylece sa'y ü gayret göstermelidir. Zîrâ her insan, âhiretteki ebedî saâdet veya hüsranını bu dünyâdan götürecek, yâni bir bakıma istikbâldeki kaderini dünyâ hayatında tâyin edecektir.

Ebedî saâdet ve selâmetin en temel şartlarından biri, nefsi, sâlih amellere medâr olabilecek bir kıvâma ulaştırabilmektir. Böyle bir gâyeden mahrum olan nefs, azgın bir at gibidir. Azgın bir at, sâhibini menzil-i maksûda ulaştırmak yerine, uçurumlardan yuvarlayarak onun helâkine sebep olur. Fakat bir binek atı iyi terbiye edilip, güzelce gemlenmişse, sâhibini en tehlikeli yollardan bile selâmetle taşıyıp götürür. Nasıl ki, terbiye edilmemiş bir atla arzu edilen hedefe ulaşmak mümkün değilse, ıslâh edilememiş ve kontrol altına

alınamamış bir nefs ile de hayâtın ulvî gâyesini gerçekleştirmek mümkün değildir.

Hakîkaten nefs, mahlûkât içerisinde insanı hem mükerrem bir mevkîye yüceltebilen, hem de bunun zıddı olarak esfel-i sâfilîne düşürebilen, iki vecheli bir vâsıtadır. Islâh edildiğinde hayra; terbiye olunmadığında ise şerre vesîle olma istîdâdına sâhip olan, âdetâ iki ağızlı bir bıçak hükmündedir.

Mânevî irşad ve kontrolden mahrum her nefs, hakîkatleri gafletle örten acı bir mahrûmiyet sebebidir. Ancak yukarıda da söylediğimiz gibi insan, nefs engeline rağmen mezmûm ahlâktan kurtulup tezkiye edildiği takdirde, melekleri bile geçebilir. Zîrâ her netîcenin şerefi, ona ulaşmak için bertaraf edilen güçlükler nisbetindedir.

Allâh ile kul arasına bir gaflet perdesi olarak girip onu aslî istikâmetinden uzaklaştıran ve kalbleri Allah'tan gayrısıyla meşgûliyete sevk eden, yine nefsin mezmûm sıfatlarıdır. Onun bitmek tükenmek bilmeyen süflî iştiyak ve ihtiraslarına, ancak ciddî bir kararlılıkla tatbîk edilecek terbiyevî usûllerle karşı konulabilir. Bu da, dâimî bir uyanıklık ve azim isteyen amansız bir mücâdele demektir. Bu sebepledir ki Âlemlerin Efendisi bir hadîs-i şerîflerinde:

اَلْمُجَاهِدُ مَنْ جَاهَدَ نَفْسَهُ

"(Hakîkatte) mücâhid, nefsine kar ı cihâd eden kimsedir." buyurmuşlardır. (Tirmizî, Fezâilü'l-Cihâd, 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 20)

Nefs, kendisine karşı girişilen mücâhede ile ölmez, ancak kontrol altına alınabilir. Zâten matlûb olan da nefsi yok etmek değil, onu aşırılıklardan sakındırıp arzu ve

temâyüllerini ilâhî rızâya muvâfık düstûrlarla tahdit ve terbiye edebilmektir. Bu hususta İmâm Gazâlî, insanı bir süvârîye benzeterek şöyle der:

"Nefs, rûhun bineğidir. Eğer insan, nefsin dizginlerini salıverir ve onun gittiği istikâmete kendini bırakırsa helâk olması mukadderdir. (Bazı Hint dinlerinde ve mistik felsefelerde yapıldığı gibi) şâyet onu öldürmeye çalışırsa, bu sefer de hakîkat yolunda bineksiz kalır. O hâlde nefsinin dizginlerini elinde tut ve bineğinden istifade et!"

Nefsin terbiyesinde bu ölçüye riâyet edilmesi, aynı zamanda nebevî usûlün muktezâsıdır. Zîrâ Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, yememek, içmemek, aile hayatı yaşamamak üzere kendilerini ibâdete hasretmek isteyenlere mânî olmuş; İslâm'da bu çeşit bir tecerrüd ve ruhbanlığın mevcut olmadığını tâlim ederek, hayatın içinde ve cemiyetle bir arada iken de mümkün olan rûhî terakkînin yolunu göstermiştir.

Diğer taraftan pek zorlu bir mücâdele olan bu terbiye esnâsında, nefsin hâl ve mertebelerinde birtakım merhalelerle karşılaşılır. Nefsin en büyük âfetlerinden biri ise, geçirdiği bu tebeddülât (değişiklikler) ve terakkî esnâsında bir varlık vehmine kapılmak ve kendini beğenmişliğe sürüklenmektir. Bu, gizli bir kibir ve ucubdur. Nefse karşı girişilen mücâdelede en ufak bir ihmâl ve gevşeklik meydana gelirse o, derhal eski hâline avdet eder. Zîrâ o, dâimâ pusuda olduğu için şerrinden hiçbir zaman emîn olunamaz.

Bu sebeple her mü'min, bağrında taşıdığı bu müthiş müessirin, mânevî hayât için öldürücü tehlikelerine karşı

dâimî bir uyanıklığı zarûret bilmelidir. Nefsin serkeşliklerine, selîm muhâkeme ve vahiyle terbiye edilmiş bir irâde ile mukâbele edip onu itaat altına almalıdır.

İnsanın bineği mevkiinde olan, lâkin fıtratında azgınlık temâyülü bulunan nefsin tezkiyesi nasıl olmalıdır? Ayrıca, nefsin bu terbiye ve tezkiyesinde hangi merhalelere ulaşılabilir? İşte burada bu iki ehemmiyetli mesele üzerinde duracağız.

Halk âlemi: Zaman ve mekânla mukayyed olarak yaratılmış varlıklardan teşekkül eden âlemdir. Buna mülk veya şehâdet âlemi de denilir. Zâhirî beş duyumuzla hissettiğimiz şeyler bu âlemdendir.

Emir âlemi: Zaman ve madde mevzubahis olmaksızın Cenâb-ı Hakk'ın "kün" (ol) emri ile var olan âlemdir. Buna melekût veya gayb âlemi de denilir. Akıl, nefs, rûh, kalb, sır vb. letâifler bu âleme âittir.

2. NEFSİN TEZKİYESİ

Önemli olan, gül tabiatli olabilmektir. Yâni bu dünyâ bahçesinde dikenleri görüp onlardan incinerek dikenleşmek değil, araya kış gibi çileler de girse onları bahar iklimleriyle kucaklayarak bütün âleme bir gül olabilmek...

Tezkiye lügatte, temizlemek, arındırmak mânâlarının yanısıra, artırmak, geliştirmek, bereketlendirmek ve feyizlendirmek anlamlarını da ihtivâ eder. Bu çerçevede tezkiye, esâsen mânevî eğitimin bütün seyrini ifâde eder.

Nefsi tezkiye; öncelikle onu küfür, cehâlet, kötü hisler, yanlış îtikadlar ve fenâ ahlâklardan temizlemektir. Yâni şer'-i şerîfe aykırı her türlü îtikâdî, ahlâkî ve amelî yanlışlıklardan arındırmaktır. Onu temizleyip kötülüklerden koruduktan sonra da, îmân, ilim, irfân, hikmet, hayırlı duygular, güzel huylar gibi takvâ hasletleriyle terbiye ve tezyîn ederek, onu rûhâniyetle doldurmaktır.

Tasavvufta tezkiye, nefsin isteklerini azaltarak onun beden üzerindeki hâkimiyetini kırmak ve bu sûretle rûhun hükümranlığına imkân sağlamaktır. Bu da ancak nefse karşı irâdeyi güçlendirecek olan riyâzât yoluyla, yâni yiyip içme, uyuma ve konuşmada îtidâle riâyet gibi usûllerle sağlanabilir. Bundan dolayıdır ki, tasavvufta nefsi dizginlemenin usûlü; kıllet-i taam (az yemek), kıllet-i menâm (az uyumak) ve kıllet-i kelâm (az konuşmak)'dır, denilegelmiştir. Çünkü bunlar riyâzât ile nefse hâkimiyetin ilk adımlarıdır. Fakat her hususta olduğu gibi, bu usûlleri tatbikte de îtidâli elden

bırakmamak gerekir. Çünkü beden, Allâh'ın insanlara bir emânetidir.

Yâni kul, nefsini tezkiye ederken ifrat ve tefritten sakınmalı, onun azgınlıklarına set çekeyim derken, riyâzât ve mücâhedede aşırılığa düşmemelidir. Çünkü din, bütün hâl ve davranışlarda îtidâli emreder. İnsanlara her türlü ifrat ve tefritten uzak durmayı öğütler. Üstelik nefsi, mutlak sûrette bertaraf etmek mümkün olmadığı gibi, bu, matlûb da değildir. Buna göre nefsin tezkiye edilmesi, nefsânî temâyüllerin ilâhî emirler çerçevesinde dizginlenip terbiye edilmesi demektir.

Nefsin terbiye ve tezkiye edilmesi, beşerî âkıbetin felâket veyâ saâdet olarak gerçekleşmesinde en belirleyici faktördür. Bu terbiye ve tezkiye için evvelâ ilâhî irâdeye râm olup şehevî ihtiraslar ve çirkin hâllere karşı koymaya çalışmak îcâb eder. Her mü'min, kendi kusur, noksanlık, acziyet, hîçlik ve câhilliğini idrâk ederek; Rabbini bütün azamet, kudret ve kemâliyle kavramalı ve fiillerine bu idrâk ile yön vermelidir. İşte bu yapılabildiği takdirde, -Kur'ânî tâbirle- **"kötülüğü şiddetle emreden"**[26] nefs, mezmûm sıfatlardan arınıp makbûl bir hâle gelir.

Nefsi tezkiyeye çalışmak ve bu uğurda ciddî bir gayret ile seyr u sülûke girmek, ehemmiyetine ve zorluğuna binâen **"cihâd-ı ekber"** kabul edilmiştir.

Nitekim bu tâbiri Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, pek zorlu geçen **Tebük Gazvesi**'nden dönüşlerinde bizzat ifâde ederek ashâbına:

"– imdi küçük cihâddan büyük cihâda dönüyoruz." buyurmuşlardır.

Hâlbuki dönmekte oldukları sefer, pek büyük bir gazveydi.

Zirâ seferin evvelinden nihâyetine kadar münafıkların fitneleri ve şeytanın vesveseleri eksik olmamıştı. O yıl şiddetli bir sıcaklık ve kuraklık hüküm sürmüştü. Katedilen yol, oldukça uzundu ve yaya yürümeye müsâid değildi. Meyvelerin toplanacağı hasad mevsimi de gelip çatmıştı. Kendilerini kalabalık bir Bizans ordusunun beklemekte olduğu haberi ise, bu gazveyi daha da zorlu bir sefer kılmaktaydı. Otuz bin kişiyi aşan sahâbî ordusu, bin kilometre gitmiş ve geri dönmüştü. Medîne'ye yaklaşırken âdetâ şekilleri değişmişti. Derileri kemiklerine yapışmış, saç-sakal birbirine girmişti. Hâl böyleyken Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in söylediği bu sözün hikmetini merâk eden bâzı sahâbiler, hayretler içinde:

"–Yâ Rasûlâllâh! Hâlimiz meydanda! Bundan daha büyük cihâd olur mu?" dediklerinde Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"–Evet! imdi küçük cihâddan en büyük cihâda; nefsin hevâsı ile mücâhedeye dönüyoruz!" [27] buyurdular.

Diğer taraftan bütün gazvelere katılıp sâdece Tebük Gazvesi'nden -mâzeretsiz- geri kaldıkları için ihtilâttan men (yalnızlığa terk edilmek) ile cezâlandırılan ve bu sebeple ashâb ve Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in yüzlerine bakmadığı, kendileriyle konuşmadığı, selâmlarına bile mukâbele etmediği üç sahâbînin tasvîre sığmayan pişmanlık ve perişanlığı meşhurdur.[28]

Şimdi insaf ile düşünmeli ki, böyle bir cihâd, küçük cihâd addedilir ve küçük cihâddan geri kalmak, insanı daha dünyâ hayâtında bu kadar hakîr ve hacîl bırakırsa, en büyük cihâd olan nefislerin tezkiyesi ve kalblerin tasfiyesi husûsundaki

gaflet ve ihmâl, yarın huzûr-i ilâhîde insanı ne derece zor ve müşkil bir vaziyete dûçâr eyler!.. Bu ürpertici hakîkat önünde her akıllı mü'min, nefsini derhal derin bir muhâsebeye tâbî tutmalıdır. Yarın çok geç olmadan ve ilâhî hesap gelmeden evvel kendimizi, yine kendi irâdemizle hesâba çekmek mecbûriyetindeyiz.

Zîrâ yüce Mevlâmızın âyet-i kerîmedeki şu îkâzı gâyet şiddetlidir:

"Sizi boş yere yarattığımızı ve Biz'e geri döndürülmeyeceğinizi mi sandınız?" (el-Mü'minûn, 115)

Diğer bir âyet-i kerîmede de Cenâb-ı Hak:

"İnsan, kendisinin başıboş bırakılacağını mı zanneder?!" (el-Kıyâme, 36) buyurmuştur.

Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"Akıllı, nefsine hâkim olup onu hesâba çekerek ölümden sonraki hayat için çalı an, ahmak da nefsini hevâsına tâbî kıldığı hâlde Allah'tan (hayır) umandır." buyurmuştur. (Tirmizî, Kıyâmet, 25; İbn-i Mâce, Zühd, 31)

Bu itibarla her mü'min, tezkiyesi ile mükellef olduğu nefsine karşı ciddî bir mes'ûliyet şuuruyla hareket etmelidir. Kişinin, nefsini tezkiye etmeye çalışırken, bu işin ehemmiyet ve usûllerine vâkıf olması gereklidir. Aksi hâlde «kaş yapayım derken göz çıkarma» misâlinde olduğu gibi bir hatâya düşülebilir.

Nefsin tehlikelerine karşı Cenâb-ı Hak biz kullarını şöyle uyarır:

أَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلٰهَهُ هَوٰيهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكِيلاً

“(Ey Rasûlüm!) **Nefsânî arzularını kendisine ilâh edinen kimseyi gördün mü? Artık ona Sen mi vekîl olacaksın?”** (el-Furkan, 43)

Bir hadîs-i şerîflerinde Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de:

“–Ümmetim adına en çok korktuğum ey; nefislerinin hevâlarına uymalarıdır.” buyurmuştur. (Süyûtî, *Câmiu’s-Sağîr,* I, 12)

Bu sebepledir ki nefs tezkiyesi, her mü’min için son derece hayâtî ehemmiyeti hâiz ve büyük mes’ûliyeti mûcib bir keyfiyettir. Bu mes’ûliyeti Cenâb-ı Hak Kur’ân-ı Kerîm’de:

قَدْ اَفْلَحَ مَنْ زَكّٰيهَا وَ قَدْ خَابَ مَنْ دَسّٰيهَا

“Muhakkak ki nefsini tezkiye eden (kötülüklerden arındıran) **kurtuluşa ermiş, onu fenâlıklara gömen de ziyân etmiştir.”** (eş-Şems, 9-10) şeklinde ifâde buyurmaktadır. Yâni nefsini terbiye edip uslandıran, selâmetle yolunu katetmiş, bunun aksine onu azgınlık ve vahşîliğiyle başbaşa bırakan da ebedî bir hüsrân ve ziyâna dûçâr olmuştur. Görüldüğü üzere nefs, kendisine ölçüsüzce tâbî olunduğu zaman ebedî bir felâket sebebiyken, terbiye edilip itaat altına alındığında ise insanı meleklerden üstün bir mevkiye yükselten bir kazanç vesîlesidir.

Diğer taraftan infak, sadaka, hizmet gibi sâlih ameller, zâhiren başkalarına faydalı olmak sûretinde görünse de, hakîkatte nefse doğruyu, güzeli ve hayırlıyı telkîndir. Çünkü iyilikler bu sûretle benlikte yer eder ve rûh, bunlarla ünsiyet peydâ eder. Diğer bütün sâlih amellerle birlikte sözlerin en güzeli ve en doğrusu olan Kur’ân-ı Kerîm’i okumak,

nasîhatlerini can kulağıyla dinlemek ve ahkâmıyla âmil olmak da, nefsin ıslâhına en büyük vesîlelerden biridir. Hayatını bütünüyle Kur'ân istikâmetinde tanzîm eden bir kul, nefsinin şerrinden ve şeytanın desîselerinden kurtulur ve yalnız Hakk'ın rızâsını talep hâlinde yaşar. Kalbi ilâhî lutuf tecellîlerine mazhar olur. Bu duruma gelen bir kul için, artık gözün gördüğü, kulağın işittiği zâhirî iklîmin ötesine mânevî bir pancur açılmış ve kâinât, hikmetli ve azametli bir kitâb hâline gelmiştir.

O hâlde hiçbir mü'min, Kur'ân-ı Kerîm'deki ilâhî emir ve nehiylerden gâfil olmamalı, ebedî saâdet ve selâmetini tehlikeye atmamalıdır.

* * *

Yüce kitâbımız Kur'ân-ı Kerîm'de nefs tezkiyesiyle alâkalı pek çok âyet-i kerîme mevcuttur. Bu âyetlerde "tezkiye":

– Allah Teâlâ'nın tezkiye etmesi,

– Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in tezkiye etmesi,

– Kişinin kendi nefsini tezkiye etmesi şeklinde, umûmiyetle üç kısımda mütâlaa edilmiştir.

1. Allah Teâlâ'nın Tezkiye Etmesi

Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede şöyle buyurur:

فَلَا تُزَكُّوا اَنْفُسَكُمْ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنِ اتَّقٰى

"...Kendinizi (beğenip) **temize çıkarmayın. O, fenâlıktan sakınanın kim olduğunu çok iyi bilir."** (en-Necm, 32)

Merhum Elmalılı Hamdi Efendi bu âyet-i kerîmeyi şöyle tefsir eder:

"Kendinizi günahsız, kusursuz ve tertemiz addederek övmeyin. Zîrâ farkında olmadığınız birçok kusurunuz bulunabilir." (*Hak Dîni*, VII, 4605)

Bu mevzûda müfessir Âlûsî de şöyle der:

"Bu âyetin, «–Bizim namazımız, orucumuz, haccımız var!» diyen bir topluluk hakkında indiği rivâyet edilir. Ucub ve riyâ karışması endişesiyle kulun işlediği ibâdet ve hayırları gizli tutması daha makbûldür. Fakat böyle menfî bir niyet olmaksızın, sırf teşvîk maksadıyla söylenmesinde de bir beis yoktur." (*Rûhu'l-Meânî*, XXVII, 64)

Diğer bir âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

"Kendilerini temize çıkaranlara bakmadın mı? Bilakis, Allâh kimi dilerse onu temize çıkarır." (en-Nisâ, 49)

Bu âyetteki tezkiye, kişinin kendini överek temize çıkarma çabasından ibârettir. Hâlbuki tezkiye takvâya bağlıdır. Takvâ ise bâtında bir sıfattır ve onun hakîkatini ancak Allâh bilir. O bakımdan ancak Allâh'ın tezkiyesi makbûl olur, kendi kendimizi tezkiye etmemiz değil.

Nitekim Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"–Allâh'ım! Nefsime takvâsını ver ve onu tezkiye et! Sen onu tezkiye edenlerin en hayırlısısın. Sen onun velîsi ve Mevlâ'sısın." diye duâ ederlerdi. (Müslim, Zikir, 73)

Âyet-i kerîmede buyrulur:

"...Eğer üzerinizde Allâh'ın fazlı ve rahmeti olmasaydı içinizden hiçbiriniz ebediyyen temize çıkamazdı. Ancak Allah, kimi dilerse onu temize çıkarır. Allah hakkıyla işiten ve her şeyi kemâliyle bilendir." (en-Nûr, 21)

Görüldüğü gibi âyet-i kerîmede tezkiyenin Allâh'a âit olduğu ifâde ediliyor. Zîrâ Allah Teâlâ, fazlı ve rahmetiyle kulu tâatlere ve diğer tezkiye vâsıtalarını kullanmaya muvaffak kılar. Bu itibarla kul, benlik iddiâsından sakınarak, ilâhî tezkiye sâyesinde ulaştığı kemâli, kendi dirâyet, liyâkat ve gayretine hamletmemelidir. Cenâb-ı Hakk'ın tezkiye etmesi dışında kulun, âhirette kendini temize çıkaramayacağının idrâki içinde bulunması gerekir. Bu anlayış, ebedî kurtuluşa kavuşmanın en mühim vesîlelerinden biridir. Zîrâ tezkiye, her ne kadar azim ve gayret bakımından insana; irşâd ve tâlim yönüyle peygamberlere ve onun vârisi durumundaki mürşidlere nisbet edilirse de, ilâhî merhametiyle kullarını tezkiyeye muvaffak kılması ve bunu yaratması açısından Cenâb-ı Hakk'a nisbet edilmelidir.

2. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in Tezkiye Etmesi

Kur'ân-ı Kerîm'de Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in vazîfeleri hakkında şöyle buyrulmaktadır:

كَمَا اَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولاً مِنْكُمْ يَتْلُوا عَلَيْكُمْ اٰيَاتِنَا وَ يُزَكِّيكُمْ

وَ يُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ يُعَلِّمُكُمْ مَالَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ

"(Ey insanlar!) **Andolsun ki, kendi içinizden, size bir peygamber gönderdik. O, size âyetlerimizi okuyor, sizi tezkiye edip kötülüklerden arındırıyor, Kitâb'ı ve hikmeti**

tâlim edip bilmediklerinizi öğretiyor.” (el-Bakara, 151)

“Andolsun ki içlerinden, kendilerine Allâh’ın âyetlerini okuyan, (kötülüklerden ve inkârdan) **kendilerini temizleyen, kendilerine Kitap ve hikmeti öğreten bir Peygamber göndermekle Allah, mü’minlere büyük bir lutufta bulunmuştur. Hâlbuki daha önce onlar apaçık bir sapıklık içinde idiler.”** (Âl-i İmrân, 164)

Bu âyetlerden de açıkça anlaşılacağı üzere Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’in üç aslî vazîfesi vardır:

a. Allâh’ın âyetlerini insanlara okumak:

Peygamberlerin ümmetlerini hak yoluna dâveti, gelen vahyin okunmasıyla başlar. Ancak bu vazîfe, insanları umulan hedefe ulaştırmada ilk merhaledir ve bir zemin teşkîl eder.

b. Tezkiye etmek:

Tevhîd dâvetinin maksadına ulaşması, ancak nefisleri küfür, şirk ve günah gibi mânevî kirlerden temizleyip huşû ve huzûra erdirmekle mümkündür. Nitekim mâzîsi câhiliyye insanı olan ashâb-ı kirâm, hidâyet bulup Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in feyizli sohbeti ve mânevî terbiyesiyle gönüllerini arındırdıkları anda dünyânın en mümtaz insanları hâline geldiler. Onların, dillerde ve gönüllerde dolaşan fazîlet menkıbeleri çağları ve iklimleri aştı.

c. Kitap ve hikmeti öğretmek:

Bu merhalede ise uyulması gereken kânunları ve hükümleri beyân eden kitabın, yâni Kur’ân-ı Kerîm’in tâlimi gelir.

Kur'ân-ı Kerîm'in rûhunda derinleşebilmek, kalbî seviyeye bağlıdır. Kur'ân-ı Kerîm, asıl kalb ile okunup anlaşılır. Gözler ise kalbe ancak basit bir vasıta hükmündedir.

Kur'ân, kâinât ve insan, esmâ-yı ilâhiyye tecellîleriyle meydana geldiğinden sonsuz bir sırlar hazînesidir. Bu sır ve hikmetler de kalbî arınma ve olgunlaşmaya göre idrâkte tecellî eder.

Hikmetin tâlimi, bütün bu merhalelerden sonra gelir. Çünkü Allah Teâlâ, esmâ-yı ilâhiyyesinin beşer idrâkine kelâm sûretinde tecellîsi demek olan Kur'ân-ı Kerîm'in hikmet ve sırlarına, ancak arınmış bir kalbe sâhip kimseleri vâkıf eyler.

Âyet-i kerîmelerde tezkiye ile kitâb ve hikmetin tâliminin bir arada zikredilmesi, tezkiye olunmamış kimselerin ilim elde edemeyeceklerini, etseler de bu ilmin kendilerine bir fayda sağlamayacağını ifâde etmektedir. Zîrâ ilim ve hikmet öyle bir nûr ve zînettir ki bunu elde etmek için, onun mekân tutacağı yerin, yâni kalbin, evvelâ lüzûmsuz ve zararlı şeylerden tahliye edilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan peygamberler önce âyetleri okurlar, sonra bu âyetlere inanan ve gönül veren kimselerin, nefislerini aşırılıklardan, çirkinliklerden arındırırarak kalblerini mânevî kirlerden tasfiye ederler. Daha sonra da tezkiye ve tasfiye olunmuş kimselere kitâb ve hikmeti tâlim ederler. Kâinattaki sır ve kudret akışlarına da ancak böyle bir kalbin sâhipleri âşinâ olur ve bir hikmet menbaı hâline gelebilir.

Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in bu vazîfelerinden âyetleri okuyup haram ve helâli öğretmek, âlimler tarafından; nefisleri tezkiye, kalbleri tasfiye etme vazîfesi ise mürşid-i kâmiller vâsıtasıyla kıyâmete kadar

devâm edecektir.

3. Kişinin Kendi Nefsini Tezkiye Etmesi

Bu hususta Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

“Nefse ve onu düzenleyene, sonra da ona hem kötülüğü hem de ondan sakınmayı ilham edene yemin olsun ki, nefsini tertemiz yapan kurtuluşa ermiş, onu (cehâlet ve günahlar ile) **mâsiyetlere gömen de ziyân etmiştir.”** (eş-Şems, 7-10)

Âyet-i kerîme muktezâsınca ancak Allâh’ın temizlediği, yâni günahlardan arınmış, feyz ve takvâ ile terbiye olunmuş kimseler gerçek kurtuluşa ermişlerdir. Hak Teâlâ’nın:

“(Sâlih) **kullarımın arasına katıl ve cennetime gir.”** (el-Fecr, 29-30) âyetindeki beşâreti de yine bu mes’ûd kullar hakkındadır.

Diğer bir âyet-i kerîmede de Cenâb-ı Hak:

قَدْ اَفْلَحَ مَنْ تَزَكّٰى وَ ذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلّٰى

“Gerçekten temizlenen ve Rabbinin ismini zikredip O’na kulluk eden kimse, şüphesiz kurtuluşa ermiştir.” (el-A‘lâ, 14-15) buyurur.

Ayrıca âyet-i kerîmedeki sıralama da câlib-i dikkattir. Şöyle ki:

– Önce kalb, beden ve malı menfîliklerden güzelce temizlemek,

– Bu sâyede Rab ile kul arasına giren gaflet perdelerini kaldırıp atmak,

– Sonra da helâl gıdâlarla beslenmiş bir beden ve zâkir bir

kalb ile huşû içerisinde tam bir ibâdet iklîmine girerek gönlü rûhânî lezzetlerle tezyîn etmektir.

Müfessir Bursevî'nin beyânı vechile:

"Bu âyette, şeriate aykırı işlerden nefsi temizlemeye, kalbi dünyâ sevgisinden arındırmaya, gücü nisbetinde Allâh'a yönelmeye, hattâ **Allah'tan başkasını hatırlamaktan bile sakınmaya** işâret vardır." (*Rûhu'l-Beyân*, X, 410)

Nitekim Allah dostlarından Ebû Bekir el-Kettânî -kuddise sirruh-'a ölüm döşeğindeyken ne gibi bir ameli olduğu sorulduğunda, bu umdelerin âdetâ fiilî bir numûnesi mâhiyetinde şu güzel sözlerle mukâbele etmiştir:

"–Ölümüm yakın olmasa, riyâ olacağı endişesiyle size amelimden bahsetmezdim. Tam kırk yıl kalbimin kapısında bekçilik yaptım. Onu Allah Teâlâ'dan başkasına açmamaya çalıştım. Kalbim o hâle geldi ki, Allâh'tan başkasını tanımaz oldum."

İbn-i Abbas -radıyallâhu anh-, yukarıdaki âyette geçen "**tezekkâ**" kelimesini, "Kişinin **Lâ ilâhe illâllâh!** demesidir." şeklinde tefsir eder. (Kurtubî, *el-Câmî,* XX, 22) Zîrâ tezkiyede ilk adım, kalbin küfür ve şirkten temizlenmesidir.

Nitekim kelime-i tevhîd, önce **nefy** ile başlar. Yâni **"Lâ ilâhe"** diyerek kalbden âdetâ put hâline gelmiş nefsânî hevesler, çirkin ahlâk ve huylar çıkarılır. Sonra **isbât**a geçilir. Yâni **"İllâllâh"** demek sûretiyle, bir nazargâh-ı ilâhî durumunda olan kalb, Allah Teâlâ'nın tevhîd nûrlarıyla doldurulur.

Şâir bu gerçeği ne güzel ifâde eder:

Sür çıkar ağyârı dilden tâ tecellî ede Hak

Pâdi ah girmez saraya hâne mâmûr olmadan

“Gönül sarayından Allah’tan gayrı ne varsa hepsini çıkar. Zîrâ hâne mâmur olmadan pâdi ah saraya te rîf etmez.”

Tezkiyenin ehemmiyeti sadedinde İbrâhim Desûkî -kuddise sirruh- şöyle buyurur:

“–Ey oğlum! Gündüzlerini oruçla, gecelerini namazla geçirsen, temiz bir iç âlemine ve Hak ile hâlis bir muâmeleye de sâhip olsan, sakın benlik iddiâsında bulunma! Sakın gurûra mağlûb olup nefsin kandırmasına aldanma. Zîrâ nice derviş, nefsinin hevâsına kapılıp helâk oldu.”

Hâtem-i Esamm -kuddise sirruh- da şöyle buyurur:

“Muhteşem konaklara, verimli bağ ve bahçelere aldanma. Cennetten daha güzel bir yer yoktur. Fakat Hazret-i Âdem’in başına ne geldiyse, cennetin o sonsuz güzellikleri içindeyken geldi. Nefsi orada ebedî kalmak istedi. Yasak meyveye yaklaştı. Murâd-ı ilâhî îcâbı, dünyâya indirilmekle cezâlandırıldı.

İbâdet ve kerâmetinin çokluğuna aldanma. Zîrâ sâhib olduğu bunca kerâmete rağmen, Allah -celle celâlühû-’nun kendisine ism-i âzamı öğrettiği Bel’am bin Baura’nın[29] başına gelen hazîn âkıbet, ne kadar ibretlidir.

Sen, sen ol; ilim ve amel çokluğuna da aldanma. Çünkü onca ilim ve tâatine rağmen İblis’in başına neler geldi, bilmiyor musun?! Nefs ve şeytanın iğvâsıyla aldananlardan olma!

Nitekim kullarına merhameti sonsuz olan yüce Rabbimiz, âyet-i kerîmelerde şeytanın hîle ve tuzaklarına karşı îkaz sadedinde şöyle buyurur:

“İblis dedi ki: (Ey Rabbim!) **Yemin ederim ki, beni azdırmana karşılık, ben de insanları saptırmak için**

Sen'in doğru yolunun üstüne oturacağım." (el-A'raf, 16)

"(İblis) **dedi ki: Rabbim! Beni azdırmana karşılık ben de yeryüzünde onlara** (günahları) **süsleyeceğim ve onların hepsini mutlaka azdıracağım!"** (el-Hicr, 39)

Âbidlerin, zâhidlerin yanında bulunuyorum diye de kendine güvenme. Zîrâ kuru kuruya bir berâberlik faydasızdır. Sâlebe[30], Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in sohbetinde duygusuzca bulunduğundan fecî bir âkıbete uğradı.

Bir peygamber evlâdı olmasına rağmen Hazret-i Nûh'un oğlu, babasının dâvetinden kendisini müstağnî görmek gibi bir bedbahtlığa dûçâr oldu. Aralarındaki kan bağı dahî ona bir fayda vermedi. Netîcede, helâk edilenlerden oldu.

Hazret-i Lût'un karısı, kâfir ve fâsıklara olan ünsiyet ve muhabbeti sebebiyle yanıbaşındaki hidâyet nûrundan nasipsiz kaldı ve gaflet içerisinde küfrün karanlıklarına daldı.

Hülâsa; ilim, amel, mal, evlâd ve dost gibi ne kadar dayanak varsa âhiretteki kurtuluşun için bunlara çok güvenme! Bunlardan nefsine aslâ pay çıkarma!"

Âyet-i kerîmede, **"nefs engelini aşarak menfîliklerden arınanların kurtuluşa ereceği"** ifâde buyruluyor. Bu ifâdeden aynı zamanda "tezkiye olmayanların yâni benliklerini menfîliklerden arındırmayanların kurtuluşa eremeyecekleri" mânâsı ortaya çıkmaktadır.

Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurur:

إِنَّمَا تُنْذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ بِالْغَيْبِ وَ اَقَامُوا الصَّلٰوةَ

وَ مَنْ تَزَكّٰى فَاِنَّمَا يَتَزَكّٰى لِنَفْسِهِ وَ اِلَى اللّٰهِ الْمَصِيرُ

“...Sen ancak görmedikleri hâlde Rablerinden korkanları ve namaz kılanları uyarabilirsin. «Kim temizlenirse», sırf kendi faydasına temizlenmiş olur. Nihâyet varış Allâh’adır.” (Fâtır, 18)

Âyet-i kerîmede, peygamberlerin ümmetlerini fecî âkıbetlere dâir inzâr ve korkutmalarının, ancak görmedikleri hâlde kalbleri Allâh’ın haşyeti ile dolu olan, namaz kılan ve zâhirlerini ibâdet ile tezyîn etmiş bulunan kimselere fayda vereceği beyan buyrulmaktadır.

Günahkâr kişi, günâhının vebâlini ancak kendisi çekecek ve kimse ona ortak olmayacaktır. İşlenen hayırlar da sâdece sâhibine fayda verecektir. Temizlenen kimse de, kendi lehine temizlenecektir.

Âyetteki “tezekkâ”, haşyetullâh ve namazı huşû ile kılmaya da şâmildir.

“Allah’tan gerçek mânâda ancak âlim olanlar haşyet duyar.” (Fâtır, 28) âyeti, kişinin gerçek bilgiye eriştiği ölçüde, Allâh’a karşı kalbî ürperişler içinde olacağını ifâde eder. Rabbini bilmeyen ve O’ndan haşyet duymayan kimselerin kalbleri ölüdür. Böylelerine îkaz ve nasîhat tesir etmez. Yâsîn Sûresi’nin yetmişinci âyetinde buyrulan **“**(Peygamber, Kur’ân ile kalbleri) **diri olanları uyarsın diye...”** beyânı da bunu anlatır. Yâni bâtında haşyet, zâhirde de dosdoğru bir namaz olmalıdır.

Günahlardan temizlenmenin karşılığı, cennet ve onun yüksek dereceleridir. Âyet-i kerîmede buyrulur:

“Kim de sâlih amellerde bulunmuş bir mü’min olarak O’na varırsa, üstün dereceler işte sırf bunlar içindir. İçinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan Adn

cennetleri! İşte arınanların mükâfâtı budur.” (Tâhâ, 75-76)

Allah’tan başkasına gönül bağlamaktan kurtulmanın karşılığı ise cennetin de ötesinde bir nâiliyyet olan Cemâlullâh nîmetidir ki, orada Allah Teâlâ’nın târiflere sığmayan güzellikteki cemâlinin tecellîleri temâşâ edilir. Kim kendi irâde ve ihtiyârı ile ve hakkıyla Allâh’a yönelirse, O’nun dışında bir düşüncesi kalmaz. Allâh’ı tanımak, yâni mârifetullâh da, tezkiye edildikten sonra nefsin hakîkatini öğrenmekle başlar. “Nefsini bilen, Rabbini de bilir.” hakîkati, bu mânâya tekâbül etmektedir.

İşte insanlığın ekseriyetle maddeye râm olup nefsâniyet sultasında rûhlarını kararttığı günümüzde, nefsin süflî ihtiraslarından müstağnî kalabilen nûrânî zevâtın rehberliğine olan ihtiyâcımız daha da şiddetlidir. Bu münâsebetle Hak dostu mâneviyât sultanlarının, kalbleri ihyâ eden nasîhat ve tavsiyelerinden ve onların bir numûne-i imtisâl olan ibret ve hikmet dolu yaşayışlarından kendi nâmımıza hisseler almalıyız.

Millî târihimizin zâhir planında olduğu kadar mâneviyât âleminde de zirve şahsiyetlerinden biri olan Yavuz Sultan Selîm Han’ın, yolumuzu aydınlatmaya medâr olabilecek şu davranışı ne kadar mânidârdır:

O, zaferlerden zaferlere nâil olduğu Mısır Seferi’nden dönerken, İstanbul halkının kendisini büyük bir heyecanla beklediğini haber aldı. Bunun üzerine şehre yaklaşmış olmasına rağmen, ordusunu Çamlıca’nın arka eteklerinde konaklatarak hemen İstanbul’a girmedi. Nice muazzam ordulara gâlip gelmiş olan Sultan, nefsine mağlûb oluvermek

korkusuyla binbir endîşeye bürünerek lalası Hasan Can'a:

"–Lala! Hava kararsın, herkes evlerine dönsün de ondan sonra İstanbul'a girelim. Fânîlerin alkışları, zafer tâkları ve iltifatları bizi nefsimize mağrûr edip yere sermesin!.." dedi.

Nihâyet akşam olup her yer karanlığa gömüldükten sonra, gizlice ve alâyişsiz bir şekilde şehre girdi. Zîrâ o, ihtişam ve saltanatın nefsi düşürebileceği tuzaklara karşı uyanık bir sultan idi. Bir velînin kudsî nefesiyle irşâd olunmanın, dünyâ saltanatından da kıymetli olduğunu ifâde eden şu beyti pek meşhurdur:

Pâdi âh-ı âlem olmak bir kuru kavgâ imi

Bir velîye bende olmak cümleden âlâ imi

Her mü'min, sık sık nefsiyle iç hesaplaşmaya girerek, onu sîgaya çekmeli; mânevî vaziyetine ciddî bir şekilde çeki-düzen verip, gidişâtını kontrol altına almalıdır. Buna rûhiyât ilminde "bâtınî tefahhus" (nefs muhâsebesi) denilir. İnsan, hiç olmazsa başını yastığa koyduğu her yirmi dört saatte bir, o günün muhâsebesini yapmalı ve kendini sîgaya çekmelidir. Bunu alışkanlık hâline getirenlerin hatâda ısrar illetinden kurtulabilmeleri kolaylaşır.

Bu hususta İmâm Gazâlî Hazretleri'nin şu nasîhatlerine kulak verelim:

"Bir mü'min, sabah namazını kıldıktan sonra ve güne başlamadan evvel, bir süre nefsi ile başbaşa kalıp, onunla bâzı muâhedeler yapmalı ve birtakım şartlar üzerinde anlaşmalıdır. Nitekim bir tüccar da sermâyesini ortağına teslîm etmek mevkiindeyse onunla böyle muâhedeler yapar. Bu arada ona bâzı îkazlarda bulunmayı da ihmâl etmez. İnsan

da nefsine şu îkaz ve telkinlerde bulunmalıdır:

«–Benim sermâyem ömrümdür. Ömrüm gidince anaparam da gider ve artık kâr ve kazanç sona erer. Fakat bu başlayan gün, yeni bir gündür. Allah Teâlâ bugün de bana müsâade ederek ikramda bulundu. Eğer beni öldürseydi, elbette bir günlüğüne de olsa geri gönderilip burada devamlı sâlih ameller ve çeşitli hayırlarda bulunmayı temennî edecektim. Şimdi kabul et ki öldürüldün ve geri çevrildin. O hâlde bugün günah ve mâsıyete katiyyen yaklaşma ve sakın ola ki bugünün bir ânını bile boşa geçirme. Zîrâ her nefes, paha biçilemeyen bir nîmettir.

İyi bil ki bir gün, gece ve gündüzü ile yirmi dört saattir. Kıyâmet günü insanoğlunun önüne her gün için yirmi dört tâne kapalı kutu getirilir. Kutunun birini açıp, o saatte yaptığı amellerin mükâfâtı olarak, içinin nûr ile dolu olduğunu görünce, Allâh'ın lutfedeceği mükâfâtı düşünerek kul öyle sevinir ki, bu sevinci cehennem halkı arasında paylaşılsa, cehennemin acısını duymaz olurlardı. İkinci kutuyu açtığında, bundan karanlık ve pis kokular çıkar ki, bu da isyân ile geçirdiği saattir. Buna da öyle üzülür ki, eğer bu üzüntü cennet halkına dağıtılsaydı, kederlerinden cennetin zevkini kaybederlerdi. Üçüncü bir kutu daha açılır ki içi tamâmen boştur. Bu da uyku veyâ mübah şeylerle geçirdiği saattir. Fakat küçük bir hayrın ecrine dahî şiddetle ihtiyâç duyulan o günde, imkânı olduğu hâlde büyük bir kazancı kaybeden tüccarın hasreti gibi ve belki çok daha fazla yanar ve o saati boşa geçirmesinin acısıyla kıvranır.

O hâlde;

Ey nefsim! Fırsat eldeyken sandığını iyi doldur, sakın boş

bırakma! Tembelliğe düşme, sonra yüksek derecelerden düşersin!»”

Bedenin âzâları da, nefsin yardımcıları mevkiindedir. İnsan, onlara vazîfelerine göre husûsî tavsiyelerde bulunmalı, bu emânetleri kötü işlere bulaştırmamayı nefsine telkîn etmelidir.

Gözü; haramlara ve kalbi meşgûl edecek faydasız, boş şeylere bakmaktan men etmeli,

Dili; “âfât-ı lisân” tâbir olunan dedikodu, gıybet, iftirâ, yalan, söz taşıma, kendini övme, başkalarını yerme, yaltaklanma gibi mezmûm şeylerden alıkoyup dâimâ zikir ve hayır sözlerle meşgûl etmeli,

Mîdeyi; haram ve şüpheli gıdâlardan sakındırıp, helâlleri de asgarî seviyede kullanmaya alıştırmalıdır.

İnsan her hareketinde pek çok mübah şeylerle karşı karşıyadır. Gâyesiz meşgûliyetleri terk etmek ise, en muvâfık olanıdır. Nitekim Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz:

“Lüzûmsuz eyleri terk etmesi, ki inin iyi müslüman olu undandır.” buyurmuştur. (Tirmizî, Zühd, 11; İbn-i Mâce, Fiten, 12)

Yâni gerçek bir mü’minin konuşması zikir, bakışı ibret ve sükûtu tefekkür olmalıdır.

İşte nefs, bu gibi telkinlerle dâimâ gafletten uyanık tutulmalıdır.

Nefsi hesâba çekerken ihmâl edilmemesi gereken hususlardan biri de yaptığı amelin Allâh için mi, yoksa nefsi için mi olduğunu yoklamaktır. Zîrâ insan, zaman zaman Allâh için sâlih ameller işlediğini zannettiği hâlde, nefsânî

duygularını tatmin için de hareket etmiş olabilir.

* * *

Nefs tezkiyesi netîcesinde kalb, "selîm" hâle gelir. Kalb-i selîm merhalesinde şu üç hâl müşâhede edilir:

1- Kimseyi incitmemek. Bu, ittikâ ehlinin hâlidir. Kalb, nefsin şerrinden korunur. Güzel ahlâk teşekkül eder.

2- Kimseden incinmemek. Bu da, muhabbet ehlinin hâlidir. Fânîlerin medih ve yermeleri bir ehemmiyet ifâde etmez. Güneş ışığı karşısında aydınlatma ve karartmaların bir önemi olmadığı gibi.

Şâir bu hâli şöyle ifâde eder:

Cihân bağında ey â ık budur maksûd-ı ins ü cin

Ne kimse senden incinsin ne sen bir kimseden incin

3- Dünyâ menfaatiyle âhiret karşı karşıya gelince, âhireti tercih ederek rızâ-yı ilâhîyi hedeflemek.

Bütün bu söylediklerimizin hülâsâsı şudur:

Allah Teâlâ, bir imtihan âlemi olmasını murâd ettiği bu dünyada, her insanın önüne nefs engelini koymuş ve insanı, nefsin ortaya çıkaracağı güçlükleri yenerek muzaffer bir şekilde kendisine avdete memur eylemiştir. Nefs, hayra da şerre de vesîle olma istîdâdındaki bir vasıta hükmündedir. Dolayısıyla o, hem bir kazanç kapısı ve hem de kendisine tâbî olunduğu takdirde bir gayyâ kuyusudur. Nefsi tezkiyenin bereketi ise, dünyâda hiçbir şeyle mukâyese edilemeyecek derecede muazzamdır.

Cenâb-ı Hak cümlemizi nefsine gâlip gelenlerden

eylesin!

Âmîn!

Bkz. Yûsuf Sûresi, 53. âyet-i kerîme.

Bkz. Süyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* II, 73; Münâvî, III, 141/2873; Ali el-Müttakî, IV, 430/11260.

Bu üç sahabi, Mürâre bin Rabîi'l-Amrî, Hilâl bin Ümeyyeti'l-Vâkıfî ve şâir Ka'b bin Mâlik'tir. Bunlar, bütün gazvelere iştirâk etmişlerdi. İçlerinden Ka'b hâriç, diğer ikisi Bedr'e de katılmıştı. Ne var ki Tebük'e iştirak etmemekle içine düştükleri hatâ yüzünden kendilerine alınan tavır karşısında, dünyâ gönüllerine dar gelmişti. Hele Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ve ashâbın, selâmlarını dahî almayacak derecede onlardan yüz çevirmesi karşısında, yeryüzü âdetâ kendilerine yabancılaşmıştı. Öyle ki, hanımları bile kendileri için artık bir yabancı gibi idi. Zîrâ haklarında vahy-i ilâhî gelene kadar onlarla her türlü irtibat kesilecek ve tecrîd edileceklerdi. Çâresizdiler. Bu sebeple, gece gündüz nedâmet gözyaşları döktüler. Erimiş mumlara döndüler. Hatâ yapmışlardı ama, ihlâs, doğruluk, teslîmiyet ve tevbeden uzaklaşmamışlardı. Bu minvalde tam elli gün geçti. Nihâyet gerçeği olduğu gibi îtirâf etmeleri ve samîmî bir şekilde tevbe

etmelerinin bir mükâfâtı olarak şu âyet-i kerîme ile affa mazhar oldular:

“Allah, geri bırakılan üç kişinin de (tevbelerini kabul etti)**Yeryüzü, genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları kendilerini sıktıkça sıkmıştı. Nihâyet Allah’tan** (O’nun azâbından) **yine Allâh’a sığınmaktan başka çâre olmadığını anlamışlardı. Sonra** (eski hâllerine) **dönmeleri için Allâh onların tevbesini kabul etti. Çünkü Allah Tevbeyi çok kabul eden, pek esirgeyendir. Ey îman edenler! Allah’tan korkun ve sâdıklarla beraber olun.”** (et-Tevbe, 118-119)

(Tafsîlatlı mâlumât için bkz. Osman Nuri TOPBAŞ, *Nebîler Silsilesi*, IV, 289-294).

Bkz. A‘raf Sûresi, 175-176. âyet-i kerîmeler.

Sâlebe, önceleri mescidden ve Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in sohbetlerinden ayrılmazken, mal-mülk sâhibi olup dünyâ sevgisi gönlünde yer edince, zamanla cemaati terk etmiş, farz olan zekatını bile vermekten imtinâ ederek hazîn bir âkıbete dûçâr olmuştur. (Taberî, *Tefsîr*, XIV, 370-372; İbn-i Kesîr, *Tefsîr*, II, 388)

3. NEFSİN MERTEBELERİ

Nefsini kötülüklerden arındırmış bir insan, mutlak sanatkârın, yâni Rabbin bir sanat hârikasıdır. Zîrâ o, bütün cemâlî tecellîlerin mâkesidir.

Mânevî terbiye ve tekâmül esnâsında müşâhede edilen nefsin hâl ve mertebeleri, meşhûr tasnîfe göre yedi kısımda mütâlaa olunur:

a. Nefs-i Emmâre

Kulu, Rabbinden uzaklaştırarak kötülükleri işlemeye tahrîk eden en süflî durumdaki isyankâr nefstir. "Emmâre" çok emredici demektir. Bu sıfatı hâiz olan nefsin yegâne maksadı, hevâ ve heveslerini ölçüsüzce tatminden ibârettir. Şehvetin esîri, şeytanın avânesi olmuş; keyfine, zevkine, günâha düşkün olan nefstir.

Nefsin düşkünlükleri ve aşırı istekleri demek olan şehvetlere karşı her hangi bir mücâdele göstermemek, onun arzularına tâbî olarak şeytanın yoluna uyup gitmek de, nefs-i emmâre seviyesinde bulunan kimselerin ahvâli cümlesindendir.

Aslında nefs-i emmâre, sâhibine karşı şeytandan bile tehlikeli olabilmektedir. Nitekim bu husûsu İbn-i Atâullâh el-İskenderî şöyle îzâh eder:

"...Sen asıl nefsinden kork! O nefs ki senin aleyhine çalışır. Üstelik ölünceye kadar da sahibinden hiç ayrılmaz. Oysa şeytan bile hiç olmazsa Ramazan ayında insandan ayrılır. Çünkü Ramazan'da şeytanlara kelepçe vurulur. Fakat buna

rağmen Ramazan ayında da devâm eden cinâyet, hırsızlık ve ahlâksızlık vak'aları, şeytanın kandırmasından değil, nefsin azdırmasından ileri gelmektedir."

Cenâb-ı Hakk'ın:

إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ

"Muhakkak ki nefs, kötülüğü şiddetle emreder." (Yûsuf, 53) âyet-i kerîmesindeki beyânı, bu mertebedeki nefse dâirdir.

Diğer taraftan insanın mânevî âlemdeki mevkii itibâriyle nefs-i emmâre, hayvanât içerisindeki zehirli yılana teşbîh edilegelmiştir. Şüphesiz ki böyle bir teşbîhle, nefsin tehlikelerine ve fecî âfetlerine dikkat çekmek murâd edilmiştir. Nitekim şâir Nev'îzâde Atâî, bu hakîkati şöyle dile getirir:

Döndü ahlâk-ı zemîme mâre

âh-ı mârânı anın emmâre

"Her kötü ahlâk, bir yılana benzedi. Bu yılanların âhı da, nefs-i emmâre oldu."

Bu yüzden akl-ı selîm sâhibi her mü'min, nefs-i emmâre ile dâimî bir cihâd hâlindedir. Bu cihâdda akıl ve irâde kılıcını, gaflet kınına sokmaktan daha büyük bir ziyân düşünülemez. Zîrâ nefs, pek çok ulvîliklere mazhar olan nice kimselerin, bir anlık gafletlerinden istifâde ile, ebedî hüsrân ve bedbahtlığına âmil olmuştur. Ancak Allâh'ın yardım edip koruduğu ihlâslı kullar bundan müstesnâdır.

Nitekim Mısır azîzinin hanımı Züleyhâ ile Hazret-i Yûsuf -aleyhisselâm- arasında geçen şu hâdise pek ibretlidir:

Kur'ân-ı Kerîm'de bildirildiği üzere Yûsuf -aleyhisselâm-, büyüyüp gelişmiş, güzelliğiyle gösterişli bir genç olmuştu. Onun bu hâli, yaşadığı evin hanımı olan Züleyhâ'yı değişik düşüncelere sevk etmişti.

Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmelerde bu hâdiseyi şöyle bildirir:

"...Kadın, O'nun nefsinden murâd almak istedi. Kapıları sımsıkı kapattı ve: «–Sana söylüyorum; haydi beri gel!» dedi. O ise; «(Hâşâ), **Allâh'a sığınırım! Zîrâ kocanız benim velînîmetimdir; o bana güzel davrandı.** (Bana güzel bir mevkî verdi). **Gerçek şudur ki, zâlimler aslâ felâh bulmaz!» dedi."**

"Andolsun ki kadın onu elde etmeye iyice niyetlenmişti. Eğer Rabbinin işâret ve îkâzını görmeseydi, o da kadına meyletmiş olacaktı. İşte böylece Biz, kötülük ve fuhşu ondan uzaklaştırmak için (bürhânımızı gösterdik). **Şüphesiz o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı."** (Yûsuf, 22-24)

Yûsuf -aleyhisselâm-, Allah Teâlâ'nın lutf u keremiyle mânevî yardımlara nâil olmuş ve böylece nefs-i emmâreyi temsîl mevkiindeki Züleyhâ'ya meyletmekten kurtulmuştu. Biz âciz kullar da, Cenâb-ı Hakk'a takvâ ile yönelerek, kendimizi nefsimizin şerrinden ve tehlikeli hâllerinden uzak bulundurmak mecbûriyetindeyiz.

Yüce Rabbimizin, âkıbeti fecî olan birtakım fiillerin, daha evveliyâtına âit safhalarından bile kendimizi korumamızı emretmiş bulunması, bu hikmete binâendir. Meselâ, bir erkeğin helâl olmayan bir kadına şehvetle bakması, zinâya kapı aralayacağından, men edilmiştir. Diğer bütün mezmûm fiiller için de durum aynıdır.

Hakîkaten bu vak'a, büyük ibretlerle doludur. Zîrâ ebedî kurtuluşa bir bedel hükmündeki dünyevî imtihanları zor ve şiddetli kılan pek çok unsur, burada âdetâ üstüste çakışmıştı. Şöyle ki:

Yûsuf -aleyhisselâm-, güzelliği dillere destân olacak kadar alâka çekici, melek gibi bir genç idi. Güzelliği karşısında kadınlar parmaklarını doğradıkları hâlde, hayranlıklarından bunu hissetmemişlerdi. Şâyet Yûsuf -aleyhisselâm-, çirkin ve şehevî duyguları körelmiş bir ihtiyar olsaydı, ne bu imtihan bu kadar zor, ne de bu hâdise bu kadar irşâd edici olabilirdi.

Buna mukâbil Züleyhâ da, nefislerin en çok zebûnu olduğu üç vasfın; yâni servet, şöhret ve şehvetin şâhikasında bulunuyordu. Şâyet Züleyhâ da yaşlı veya çirkin bir kadın olsaydı, yine Hazret-i Yûsuf'un imtihânı bu derece zor olmaz ve bu hâdise, bu kadar müessir bir misâl teşkil etmezdi. Hâlbuki o da gençti, cemâl sâhibiydi ve pek çok kimseyi kendisine râm edebilecek bir câzibeler meşheri hâlindeydi. Üstelik odanın kapısını da sımsıkı kilitlemişti. Böylece gizlilik ve tenhâlığın, günâhları daha da kamçılayan hengâmında, Hazret-i Yûsuf'a şiddetli bir arzuyla:

"–Heyte lek!" yâni **"–Gelsene bana!"** diye seslenerek, çirkin bir fiile teşebbüs etmişti. Mukâvemet göstermekte nice irâdeleri eritebilecek böyle bir manzara karşısında, Yûsuf -aleyhisselâm-'ın bile hayli güç bir vaziyette kaldığını Yüce Rabbimiz:

"Şâyet bürhânımız (delil ve yardımımız) **yetişmeseydi, o da meylediyordu."** beyânıyla ifâde buyurmaktadır.

İşte Yûsuf -aleyhisselâm-, önüne serilen bunca dehşetli câzibelerin aldatmalarına kanmamak için "maâzallâh"

diyerek, yegâne çârenin yüksek bir takvâ ile “Allâh’a sığınmak” olduğunu ortaya koymuştu. Bu da ilâhî yardımın tahakkuk safhasına girmesi için, takvânın bir zarûret olduğunu göstermektedir. Yâni, nefs-i emmârenin şiddetli arzularına direnebilmek, ancak takvâ duygularının kuvvetlenmesi sâyesinde mümkün olabilmektedir.

Hakîkaten bir erkeğin, hayatı boyunca karşılaşabileceği imtihanların en ağırlarından biri; gençlik, güzellik, servet gibi her türlü câzibe unsuruna sâhip bir kadından, üstelik tenhâlıkta gelen dâvet ve iltifâta “hayır” diyebilmektir.

Nitekim Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bir hadîs-i şerîflerinde; hiçbir gölgenin bulunmadığı kıyâmetin o çetin gününde, Allah Teâlâ’nın yedi sınıf insanı, arşın gölgesi altında barındıracağını bildirdikten sonra, bu sınıflardan birinin:

“Güzel ve mevkî sâhibi bir kadının berâber olma isteğini, «–Ben Allah’tan korkarım.» diyerek reddeden genç...” olduğunu ifâde buyurmuşlardır. (Buhârî, Ezân, 36)

Zîrâ insanın en büyük zaaflarından biri, iltifata mağlûb olarak, kendini muhâfaza etme gücünü kaybetmesidir. Lâkin Hazret-i Yûsuf’ta bu olmadı. Zîrâ, takvâsı ve terbiye edilmiş nefsinin kâmile makâmında olması sebebiyle, ilâhî sıyânet onu korudu. Nefs-i emmârenin desîseleri karşısında onu güçlü kıldı.

İbrete şâyan diğer bir husus da şudur:

Züleyha, arzûsuna tâbî olmadığı takdirde Hazret-i Yûsuf’u zindan ile tehdîd etmişti. Hâlbuki Yûsuf -aleyhisselâm-’ın arınmış nefsi ona takvâyı ilham etmekte olduğu için o:

“Ey Rabbim! Zindan, onların beni dâvet ettiği şeyden

daha sevimlidir.” demişti.

Ayrıca O’nun Cenâb-ı Hakk’a ilticâsında:

“Eğer onların hîlesini benden uzaklaştırmaz isen, ben onlara meyleden câhillerden olurum.” diyerek, içine düştüğü vaziyetten kurtuluşun tek çâresi olan zindanı tercih etmesi, büyük bir takvâ nişânesiydi.

Bu da gösteriyor ki, insanı günahlara sürükleyen bütün dünyevî câzibelerin **“heyte lek” (gelsene bana)** dâvetlerine mukâvemet edebilecek yegâne güç, o anda kalbin **“maâzallâh”** diyerek sonsuz kudret sâhibi olan **“Allâh’a sığınabilmesi”**dir.

* * *

Kur’ân-ı Kerîm’de nefs-i emmârenin âfetlerinden korunmaya karşı en güçlü silahın takvâ olduğu bildirilmektedir. Yine yüce kitabımız Kur’ân-ı Kerîm’de nefsin hakîkatini gösteren bir vâkıa da şöyledir:

Mûsâ -aleyhisselâm-’a Tûr-i Sînâ’da peygamberliği tebliğ edildi ve müteâkıben:

“«–Asânı at!..» (denildi). **Mûsâ** (attığı) **asâyı yılan gibi deprenir görünce, dönüp arkasına bakmadan kaçtı.** (Bunun üzerine:) **«–Ey Mûsâ! Beri gel, korkma! Çünkü sen emniyette olanlardansın.» diye nidâ olundu.”** (el-Kasas, 31)

Azîz ve Celîl olan Allah, Mûsâ -aleyhisselâm-’a, kudretini o asâda göstermişti. Mûsâ -aleyhisselâm- da, asâ vâsıtasıyla Allâh’ın kudreti ile ünsiyet etti. Allah, O’nu peygamber olarak tâyîn edip kendisine yakınlaştırarak konuşunca ve bazı

mükellefiyetler verince, O'na hitâben şöyle buyurdu:

"–Şu sağ elindeki nedir, ey Mûsâ?" (Tâhâ, 17)

Mûsâ -aleyhisselâm- da:

"–O benim asâmdır. Ona dayanırım, onunla davarlarıma yaprak silkelerim. Benim ona başkaca ihtiyaçlarım da vardır." (Tâhâ, 18) şeklinde cevap verdi.

Bunun üzerine Allah -celle celâlühû-:

"–Yere at onu, ey Mûsâ!" (Tâhâ, 19) buyurdu.

Hazret-i Mûsâ, derhal emri yerine getirdi:

"Onu hemen yere attı. Bir de ne görsün, hızla sürünen bir yılan değil mi?" (Tâhâ, 20)

Bunu gören Mûsâ -aleyhisselâm- kaçmağa başladı. Ancak:

"Allâh buyurdu: «–Al onu! Korkma! Biz onu şimdi ilk hâline döndüreceğiz.»" (Tâhâ, 21)

Bazı müfessirler, Mûsâ -aleyhisselâm-'ın asâsını yere atması ile ilgili âyetin işârî açıklamasında, bunun Hazret-i Mûsâ'nın iç dünyâsına âit bir irşâd sadedinde olduğunu beyân etmişlerdir.

Mûsâ -aleyhisselâm-, izâfetleri, yâni fânî alâka, dayanak ve barınakları zikredince, Allah -celle celâlühû- bunların atılmasını emretti.

Nefs ve nefse bağlantılı olan şeyler, büyük bir yılan olarak temessül etti. Mûsâ -aleyhisselâm-'a nefsin hakîkati gösterildi. Korktu, ürktü ve ondan kaçtı. O'na işârî olarak âdetâ şöyle denilmiş oluyordu:

"–Ey Mûsâ, işte bu yılan, Allah'tan başka şeylere bağlılık vasfının tâ kendisidir. Bu nefsânî vasıf, şekillenmiş bir sûrette sâhibine gösterilince, ondan ürker ve kaçar.

Artık sen tevhîd sıfatı ile sıfatlanmışsın. Senin bir asâya

dayanman, senin için kendisine dayanacağın, ondan yardım dileyeceğin ve istifâde edeceğin bir şeyin var olması, nasıl doğru ve yerinde olabilir?.. Nasıl olur da sen, o asâ ile şöyle yapıyorum, ondan istifâde ediyorum ve onda benim için başka faydalar da var diyorsun?.. Tevhîd yolunda ilk adım, sebepleri terktir. Yâni mutlak tevekkül ve teslîmiyettir. Her türlü talep ve istekten vazgeç!"

Buyrulur ki:

"Hakk'ın nidâsını işiten ve O'nun cemâlinin nûrunu gören kişi, Allah'tan başka dayandığı her şeyi bırakır. Allâh'ın fazl u kereminden başka hiçbir şeye dayanmaz. Bu şekilde nefsin arzularından ve desîselerinden sıyrılır."

* * *

Şu fânî rüyâ âleminin beş dakîkalık sahte lezzetleri uğruna, hakîkî saâdeti ve ebedî âhiret saltanatını terk ettirip insanı, âlâ-yı illiyyînden esfel-i sâfilîne düşüren de, yine nefs-i emmâredir.

Nefs-i emmâreyle mâlul bir insan, kendi kurtuluşuna yarayacak hakîkatler önünde dahî, inat ve kibirle diklenmekten, etrâfındakilere ucub nazarıyla bakmaktan, yalan, dedikodu ve mâlâyâni ile meşgûliyetten âdetâ zevk duyar. Dînen nehyedilmiş çirkinliklerden kurtulamaz. Böyleleri, kısacık dünyâ hayâtının fânî ve nefsânî lezzetleri uğruna cennet ve Cemâlullâh'ı, ebedî saâdet ve selâmeti terk edecek kadar akıl, idrâk ve iz'ânı dumûra uğramış, kalb gözleri perdeli, câhil ve gâfil insanlardır.

Nefs-i emmârede rûh-i sultânî, tamâmen rûh-i hayvânînin

esîri hâline gelmiş, insanlık sıfatı kaybolup, hayvanlık sıfatı hâkim olmuştur.

Bu gibi kimseler hakkında âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

“Andolsun biz, cinlerin ve insanların birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalbleri vardır, onlarla anlamazlar; gözleri vardır, onlarla görmezler; kulakları vardır, onlarla işitmezler. İşte onlar hayvanlar gibidir; hattâ daha da aşağı seviyededirler. İşte asıl gâfiller onlardır.” (el-A‘râf, 179)

Böyleleri, dehşetli gaflet tuğyânı içinde hâlâ Allâh’ın merhametine gereğinden fazla güvenerek kendilerini avutur, günahlara devâm ederler. Cenâb-ı Hakk’ın azâbından emîn olmuş gibi:

“–Canım, haramı haram bilerek işlemek küfre götürmez ya! Nasıl olsa birgün tevbe ederim!” düşüncesi içinde boş tesellîlerle oyalanır dururlar.

İşte bu ve benzeri düşünceler, aslında, günahların kolaylıkla irtikâb edilmesini sağlamak ve bunu normal göstermek isteyen nefs ve şeytanın sinsi fısıltılarıdır.

Hâlbuki Cenâb-ı Hakk’ın îkâzı ne büyüktür:

“Ey insanlar! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Ne babanın evlâdı, ne evlâdın babası nâmına bir şey ödeyemeyeceği günden çekinin. Bilin ki, Allâh’ın verdiği söz gerçektir. Sakın dünya hayatı sizi aldatmasın ve şeytan, Allâh’ın affına güvendirerek sizi kandırmasın.” (Lokman, 33)

Diğer taraftan, nefs-i emmâre gafletine dalmış kimseler, âhiretlerini kurtaracak hayır ve hasenât işlerine koşmakta

tembel, kötülüklerden ictinâb etme husûsunda ise kayıtsızdırlar. Şâyet hasbe'l-kader küçük bir hayır işleseler, bunu gözlerinde büyütüp dâimâ bununla övünürler. Kendilerinden zuhûr eden kötülüklerden zaman zaman ve bir nebze pişmanlık duyabilirlerse de, bu nedâmet, onların hâl ve tavırlarında hayırlı bir değişikliğe vesîle olacak kuvvetten mahrumdur.

Bu mertebedeki bir mü'min, tedâvîye muhtaç bir hasta gibidir. Onun nefs-i emmâreden kurtulup nefs-i levvâmeye geçebilmesi için, mânevî tedâvîde tâkib etmesi gereken en mühim usûl ise, kendini ciddî bir sûrette hesâba çekmektir. Kul, azamet ve celâl sâhibi Rabbinin herşeyi bilmekte olduğunu, kabirdeki suâlleri, mahşerdeki hesâbı, cehennemdeki şiddetli azâbı düşünmeli ve tevbeye azmetmelidir. Fakat tevbe esnâsında kul, Cenâb-ı Hakk'a münâcâtını, sâdece sözle değil kalben de pişman olup büyük bir samîmiyetle îfâ etmelidir. Dil tevbe ederken, fırsat düştüğünde yine o günahı işleme arzusu kalbde hâkimse, bu tevbe makbûl olmaz. Bilakis bu, münâfık tevbesidir ve hattâ tevbeye muhtaç bir tevbedir. Bir taraftan tevbe edip diğer taraftan da günahlara devâm etmek, tevbe ile ilticâ edilen makâmı hafife almak ve onunla istihzâ etmektir. Tevbe, gerçekten pişman olup, bir daha dönmemek üzere kötülüklerden vazgeçerek Cenâb-ı Hak'tan mağfiret dilemektir.

Diğer taraftan kul, nefs-i emmâreden kurtulmak için en azından zarûrî olan şer'î ahkâma riâyet ederek kelime-i tevhîdin rûh ve hakîkatinde derinleşmeye çalışmalıdır. Kalbde âdetâ bir put hâline gelmiş bulunan ve kulu

Rabbinden gâfil bırakan bütün hevâ ve hevesler, daha **"Lâ ilâhe"** derken nefyedilip, Allah'tan gayrı bütün maksûdlar kalbden silinmelidir. Daha sonra da kalbin bu arınmış zemîninde **"İllâllâh"** hakîkatini sâbitleyip, gönlün yalnızca Allâh'a mahsus kılınmasına gayret edilmelidir. Bu şekilde kul, acziyet ve hiçliğini idrâk ederek îmânında taklidden tahkîke doğru terakkî etmeye çalışmalıdır. Îmânın kalbde gerçek mânâda mekân bulup kuvvet kazanması ise, kulu sâlih amellere ve netîcede ulvî mevkîlere sevk eder.

b. Nefs-i Levvâme

Nefs-i emmâresini pişmanlıkla hesâba çekip, onun çirkin hâl ve hareketlerinden kurtulmak için gayret gösterenler, nefs-i levvâmeye doğru mesâfe alırlar.

Böyle kimseler, nefs-i emmâredeki gibi "nasıl olsa Allâh affeder" düşüncesiyle avunma gafletinden nisbeten arındıkları için, kendilerini tesellî edemezler. Bu sebeple de nefslerini kınar, pişmanlıkla tevbe-istiğfâr ederler. İlmiyle âmil olamadığı için pişmanlık duyanlarla, ilim ve irfan meclislerinde gözyaşı döküp tevbe-istiğfâr ettikten sonra yine aynı kötülüklere dönenler de bu sınıfa dâhildirler.

Levm etmek, kınamak ve ayıplamak demektir. Nefs-i levvâme; yaptığı kötülüklerden, Allâh'ın emir ve yasaklarına karşı gösterdiği ihmâl ve kusurlardan pişmanlık duyarak vicdânı muazzeb olan ve bu sebeple de kendisini şiddetle kınayan nefstir. Bu mertebede olan kişi, nefs-i emmâredeki fiillerin bâzılarından tevbe edip kurtulmuştur. Yâni gafletten bir nebze sıyrılmış ve günah arzusu azalmıştır. Ancak bu hisler yeterince olgunlaşmadığı için dayanamayıp tekrar

günahlara düşmekten de kendini kurtaramaz.

Rûh-i sultânî, hayvânî rûhun esâretinden kurtulup ondan ayrıldığı için, günahların hemen akabinden pişmanlık zuhûr eder. Kul nefsini kınar ve istiğfarda bulunur. Ancak nefs, henüz mağlûb edilemediğinden tevbede tam olarak sebatkâr olunamaz. Böyle kimseler, kötülüklerden vicdânen rahatsız olsalar bile, hâriçten gelen menfî tesirleri reddedebilecek dirâyet henüz kendilerinde gelişmediği için günahlardan kurtulamazlar. Meselâ arkadaşlarını kıramadığı için onlarla birlikte günâha dalmak gibi...

Böyleleri, ekseriyâ yaptığı hasenât ile mesrûr, işlediği seyyiât ile de mahzundur. Şehevî arzuların taşkınlıklarından kendini korumaya ve onlara direnmeye çalışmaktadır. Tevbe temâyülleri kuvvetlenmiştir. Kalbi bir miktar nurlanmış ve o ölçüde de gafletten uyanmıştır.

Böyle kimselerin, Allah Teâlâ'nın emirlerine bağlılıkta ve sâlih amellerinde çoğalma görülür. Amelleri ekseriyetle Allâh içindir. Ancak ilâhî ilhâmların bahşettiği huzûr ve sükûna tam mânâsıyla kavuşamadıklarından, Allâh için yaptıkları sâlih amellerinin halk tarafından bilinmesini de içten içe isterler. Yâni nefs-i emmârenin bâzı kötü huyları devâm etmekte, ancak kul bu hâlinden dolayı kendini kınamaktadır.

Nefsin vâsıl olduğu bu merhalenin ismi, Kur'ân-ı Kerîm'deki:

وَ لاَ أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ

"Levvâme (pişmankâr) **nefse kasem ederim..."** (el-Kıyâme, 2) âyetinden gelmektedir.

İnsanın kendi nefsini levm etmesi, yâni onu şiddetle kınaması, sırf kuru sözlerle vukû buluyorsa, bunun umulan netîceyi hâsıl etmeyeceği âşikârdır. Zîrâ “levvâme” ve “emmâre” mertebeleri arasında gâyet hassas ve ince bir sınır vardır. Kişinin, nefsini azıcık levm etmesi (kınaması) sebebiyle içinde bir kibir hâli beliriyorsa, orada hâlâ gizli de olsa nefs-i emmârenin hükümranlığı devâm ediyor demektir.

Âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak:

وَ لَقَدْ خَلَقْنَا الْاِنْسَانَ وَ نَعْلَمُ مَا تُوَسْوِسُ بِهِ نَفْسُهُ

وَ نَحْنُ اَقْرَبُ اِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ

“Andolsun ki insanı Biz yarattık; nefsinin kendisine fısıldadıklarını da biliriz. (Zîrâ) **Biz ona şah damarından daha yakınız.”** (Kâf, 16) buyurmaktadır.

Bu itibarla insan, nefsini levm ederken bile, nefs-i emmârenin gizli desîselerinden ve kendisini emniyette hissetmek gafletinden şiddetle ictinâb etmelidir.

Çünkü bâzı insanlar, fıtratlarının bir îcâbı olarak değil, kendileri hakkında “mütevâzî” dedirtmenin nefsânî tatminkârlığı maksadıyla mütevâzî bir tavır takınır, nefislerini levmederler. Bu samimiyetsiz ve riyâkâr hâl, aslında “tevâzuun fahrı”ndan[31] ibârettir.

Tevbede sebatkâr olup kötü fiillerden arınabilmek, ancak mânevî terbiye ile mümkündür. Levvâme mertebesindeki nefs, şâyet mânevî terbiye altında ve sâlihlerle birlikte bulunuyorsa, kötü fiillerden kurtulur. Fırsat bulunca bunlara tekrar dönmez. Ancak kalbde kin, hased, kibir gibi bâzı kötü

huylar kalır.

Levvâmeden kurtulup mülhemeye geçiş, yine mânevî terbiyenin mühim bir usûlü olan "râbıta"ya devamla olur. Yâni her hâl ve tavırda haramlardan sakınmak ve ilâhî emirlere riâyet etmek üzere, kendisine söz verdiği ve mânevî terbiyede rehber bildiği mürşid-i kâmilin, mânen ve her an elinden tutmakta olduğu şuuruyla ve bu gönül berâberliği duygularıyla hareket etmelidir.

Nefsini dâimâ hesâba çekmeli, kendisinde hangi kötü ahlâk varsa bunların herbirini tedricî bir sûrette terk etmeye azmedip tevbe etmelidir. Daha sonra da bu kötü huyların tersi ve mukâbili olan güzel ahlâk ile ahlâklanmaya çalışmalıdır. Meselâ kibre mağlûb biriyse, tevâzû ve mahviyete bürünmelidir. Kin ve hasedle mâlul biriyse, mü'min kardeşlerini kendisinden üstün görüp, onların kusurlarından önce kendi kusurlarıyla meşgûl olmalıdır. Mü'minin mü'min için bir ayna olduğunu, kötü gözle baktığında kötülükler; iyi gözle baktığında ise güzellikler göreceğini düşünmeli ve nefsini, din kardeşlerinin güzel yönleriyle meşgûl etmelidir.

Yine bu mertebede zikrullâha devâm edip mâsiyete karşı âgâh bulunmalı ve kalb âlemini muhabbetullâh nurlarıyla aydınlatmaya gayret etmelidir.

c. Nefs-i Mülheme

Nefs-i emmâreden pişmanlık duyarak levvâmeye yükselen mü'min, bu merhalede de tevbe, istiğfar, günahlardan sakınmak, mânevî irşâda gönül vermek ve bâzı nefs mücâhedeleriyle mülheme mertebesine vâsıl olur.

Bu mertebede kul, Allâh'ın lutfuyla hayır ve şerri hassas bir

sûrette ayırt edebilme ve şehevî duygularının aşırılıklarına direnebilme dirâyetine kavuşur. Kalbi Allah'tan gâfil kılan her şeyden uzaklaşır. Artık halk nazarındakinden çok, Hak katındaki mevkiinin endîşesiyle dolar. Îmânın hakîkatleri kalbde inkişâf hâlindedir.

Nefsin bu mertebesinin "mülheme" tâbiriyle ifâde olunması da Kur'ân-ı Kerîm'deki:

"Nefse ve onu yaratılış maksadına uygun olarak şekillendirip, ona fücûr ve takvâsını ilham edene andolsun!" (eş-Şems, 7-8) âyetlerinden gelmektedir.

Nefs-i mülheme, ilhâma mazhar olan nefstir. Nefsin bu merhalesini yaşayanlar, ilâhî emir ve yasaklara güzelce riâyet bereketiyle, ledünnî hakîkatlerden, mârifet ve keşiften de bir nebze nasibdâr olmaya başlarlar. Kul, aşk ile rûhlar âlemine müteveccih bir hâle gelir, taraf-ı ilâhîden bâzı ilhâmlara ve kısmen Rabbânî esintilere mazhar olacak bir kıvâma ulaşır. Lâkin bu ilham esintilerinin Rahmânî olup olmadığını anlayabilmek için, bir mânevî rehberin kontrolüne mutlak sûrette ihtiyaç vardır.

Zîrâ girilen mücâhedede nefs mağlûb durumda ise de, yine boş durmayıp rûh-i sultânîyi gâlip mevkiinden düşürmek için gizli hîle ve vesveselerle kalbi meşgûl etmeye devâm eder. Bu sebeple mülheme mertebesindekilerin Cenâb-ı Hakk'a tevekkül ve teslîmiyetleri, kâmil mânâda değildir. Yâni zâhirî ve fiilî kemâlât, henüz bâtında gerçekleşmemiştir.

Kötü ve çirkin huylar, çoğu kez fiiliyâta geçmese de hâlâ mevcuttur. Zâhirî sebep ve illetler âleminden hakîkat iklîmine henüz geçilememiş ve bu sebeple de tereddüt, kuruntu, gönül darlıkları, vehim ve ihtiraslar tamamen atılıp,

teslîmiyetin huzur ve saâdetine kavuşulamamıştır. Gönüller, geçim ve ikbâl kaygıları gibi çeşitli tûl-i emellerle muzdariptir. Bugünün rızkına nâil oldukları hâlde yarınki rızıkları için endişe duyarlar. Zâhiren Cenâb-ı Hakk'ın "Rezzâk" sıfatını kabul ederlerse de belki farkında olmaksızın, kalben duydukları endişeyle bu sıfat-ı ilâhiyyeye îtimatsızlık mevkiinde kalabilirler. Bu ve benzeri diğer hâllerde de; Allâh'ın takdîrine rızâ, O'na teslîmiyet ve tevekkül, -henüz kalben ve tahkîkî olarak gerçekleşmediğinden-, sûretâ ve taklîdî bir şekilde îfâ edilmektedir.

Yine bu merhalede, nefsin arzu ettiği şeyleri terk edip, istemediklerini yapmak sûretiyle, nefs terbiyesinde bir nebze muvaffak olunmuştur. Ancak rûh-i hayvânî mağlûb olmuşsa da rûh-i sultânîden kaynaklanan temiz huylar ve güzel ahlâk henüz tam olarak yerleşmemiştir.

Bunun yerleşmesi, sâdece nefsin hoşlandıklarını terk edip hoşlanmadıklarını yapmakla, yâni sırf riyâzet ve mücâhede ile mümkün olmaz. Bunlarla birlikte "zikrullâh"a da ihtiyaç vardır. Fakat kalb, dünyevî endişe ve ihtiraslarla meşgûl bulundukça, zikrin safâsına ve netîcede itmi'nâna eremez. Zikrullâhın, âdâbına riâyetle îfâ edilebilmesi için de ehlullâhın mânevî irşâd ve rehberliğine ihtiyaç vardır.

Ne zaman ki kul, bir tedâvî ve telâfî maksadıyla değil de, derin bir zevk ve lezzet hâlinde, aşk ve vecd içinde Rabbini zikretmeye başlarsa, o an zikrin gerçek safâsına nâil olur. O zaman Rabbânî ilhâmlarla kâinâtın sırlarına vâkıf olur, orada sergilenen ilâhî kudret akışlarına hayran kalır ve gönlü mutmain olur.

Cenâb-ı Hakk'ın:

ادْعُ اِلٰى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَ الْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ

"(Rasûlüm!) **Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır."** (en-Nahl, 125) buyruğundan hisse almaya başlar, sözleri güzel ve hikmetli olur. Çünkü o, artık ilhâma mazhar olmuş bir kuldur.

Bu minvâlde mesâfe alındıkça da hayvânî rûh, yâni nefs, sultânî rûhun emrine râm olmaya ve bu sâyede de süflî temâyüllerin iğvâsından kurtulmaya başlar. Müsâmaha, sabır ve tahammül gücü artar; tevâzû, kanaat ve cömertlikte yüksek bir seviye kazanır.

Ancak bu mertebenin âfeti de, "bir şey oldum" zannına kapılarak gaflet ile kibir ve ucuba sürüklenivermektir. Bu sebeple mülhemedeki bir mü'min, dâimâ ilâhî müşâhede altında bulunduğunu bilip, hâl ve tavırlarını tevâzû ve fânîlik duygularıyla tâyin etmelidir. Öte yandan dünyâ hayâtını âhiret düşüncesinden gâfil olmaksızın mütâlaa edebilecek bir görüş ufkuna ulaşarak, tefekkür-i mevt olgunluğuna bürünmelidir.

Nitekim Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz:

"Ölümü çokça hatırlayın! Çünkü ölümü hatırlamak, (insanı) günahlardan arındırır, dünyâya kar ı zâhid kılar. Eğer siz zenginken onu anarsanız, zenginliği(n âfetlerini) giderir. Fakirken onu anarsanız, hayatınızdan ho nûd kılar." buyurmuştur. (Süyûtî, *Câmiu's-Sağîr,* I, 47)

Nefsi bu mertebeye erişmiş olan bir sâlik, Hazret-i Ömer -

radıyallâhu anh-'ın buyurduğu:

"Hesâba çekilmeden evvel kendinizi hesâba çekin. Henüz ilâhî terâzide tartılmadan önce amellerinizi bir tartın. Hiçbir amelinizin kendisine gizli kalmayacağı Cenâb-ı Hakk'ın huzûruna çıkmadan evvel, o büyük mahkemeye hazırlanın. üphesiz dünyada iken nefsini hesaba çeken kimse için kıyâmet günündeki hesap hafif olacaktır." (Tirmizî, Kıyâmet, 25/2459; İbn-i Kesîr, *Tefsîr,* I, 27) nasîhatlerinin muktezâsını yaşama azmi içinde bulunmalıdır.

d. Nefs-i Mutmainne

Cenâb-ı Hakk'ın emirlerine lâyıkıyla uyup, men ettiklerinden titizlikle sakınmak sûretiyle mânevî hastalıklardan kurtulmuş, hakîkî ve kuvvetli bir îman ile de huzûr, sükûn ve itmi'nâna kavuşmuş nefstir. Kalb, zikrullâh bereketiyle şüphe ve tereddütlerden arınmış, her an şükür ve senâ hâlindedir.

Bu mertebede kötü ve çirkin vasıflar, yerini güzel ahlâka terk etmiştir. Davranış olgunluğunda zirveyi teşkîl eden ve bütün beşeriyyete numûne olan Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in yüksek ahlâkı, târifsiz bir zevk ile güzelce yaşanmaktadır. Kulun kalbi, sabır, tevekkül, teslîmiyet ve rızâ ile taçlanmıştır. Mutmainne, ârif-i billâh olan, takvâ ve yakîn ehlinin nefsidir. Böyle kimselerin gönülleri dâimâ Hakk'ın zikriyle meşgûldür. Ahkâm-ı şer'iyyenin bâtınına da vâkıf olmuşlardır.

İmâm-ı Rabbânî Hazretleri:

"Nefs-i mutmainneye kadar yapılan ibâdetler ve kulluk taklidîdir. Nefs-i mutmainnede ise bunlar taklidden tahkîke dönüşür." buyurmuştur.

Kullukta tahkîke yükselmek ise şeriat, tarîkat, hakîkat ve mârifet sıralamasındaki "hakîkat mertebesine" vâsıl olmak demektir. Erişilen bu kemâlât, mes'ûliyet anlayışında da yüksek bir hassâsiyeti berâberinde getirir. Şöyle ki, şer'an âkıl-bâliğ olmayanlar, dînin hükümlerinden mes'ûl sayılmazlar. Mes'ûliyet ancak âkıl-bâliğ olanlara âittir.

Bunun gibi, tasavvufî yollardan birine intisâb eden bir sâlik de, seyr ü sülûkünü tamamlayıncaya kadar, mâsum bir çocuk gibi kabul edilerek tarîkat âdâbına dâir kusurları cihetiyle hoşgörülür. Zîrâ tarîkatte sâlik, ancak seyr u sülûkünü tamamladığı anda "rüşd"e ermiş sayılır. Artık, şeriat gibi tarîkat âdâbına dâir işlediği kusurlardan da mes'ûl olur. Ancak "hakîkat" cihetine dâir kusurlarından henüz mes'ûl sayılmaz. Bu mes'ul olmama durumu, mutmainne mertebesine adım atınca mes'ûliyete dönüşür. Zîrâ mutmainnede "hakîkat" cihetiyle de rüşde ermiş olur.

Bu sebepledir ki şeriatte mübâh olan bâzı şeyler, tarîkatte küçük günah gibi telâkkî edilir. Tarîkatte küçük günah olan şeyler ise, hakîkat ve mârifette büyük günah gibi ciddî ve mühim addedilir.

Meselâ şeriatte, doyduktan sonra yemek israftır. Tarîkatte ise doyuncaya kadar yemek israftır. Hakîkatte, kifâyet miktarını Allâh'ın huzûrundan gâfil olarak yemek israftır. Mârifette de, bütün bunlara ilâveten nîmetlerdeki ilâhî tecellîleri görmeden yemek israftır. Zîrâ Cenâb-ı Hak her şeyde kendi varlığına bir işâret sunmaktadır. Diğer bütün hususlarda da durum bunun gibidir.

İşte nefs-i mutmainne, Cenâb-ı Hakk'ın tevfîk ve inâyetiyle hakîkat, sekînet ve yakîne[32] kavuşarak, keder ve

endîşelerden kurtulmuş, bazı keşf ve ilhâmlara da nâil olmuştur.

Bu mertebede kalbin üzerindeki gaflet perdeleri kalkmıştır. Gönüller, öteleri ve hakîkatleri ayne'l-yakîn mertebesinde müşâhede hâlindedir. Yâni kalb, tereddüt ve şüphelerden arınmış, gerçek bir teslîmiyetle tam bir itmi'nân ve huzûra ermiştir. Bu hâle erişen bir kul, dînî mükellefiyetleri hem zâhiren ve hem de bâtınen tereddütsüz olarak kabul edip güzel bir şekilde îfâ eder. Üstelik bu kabul ve inanış öylesine sağlamdır ki, cümle âlem bir olup inandığının zıddını iddiâ etseler, onda en ufak bir tereddüt hâsıl edemezler. Çünkü o, maddî ve mânevî âlemi artık hakîkat penceresinden seyretmektedir.

Böyleleri, îmanları uğruna hiçbir çile ve mücâdeleden korkmazlar. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de kıssası anlatılan Firavun'un sihirbazları da, Hazret-i Mûsâ -aleyhisselâm-'dan gördükleri apaçık mûcize karşısında mutmain bir gönülle Allâh'a îman etmiş ve îmândaki kararlılıklarını canları pahasına muhâfaza etmişlerdir. Zâlim Firavun'un, îmânlarından dönmedikleri takdirde el ve ayaklarını çaprazlama kestireceği ve kendilerini hurma ağaçlarına astıracağı tehditlerine bile aslâ aldırış etmemiş:

"...Biz zaten Rabbimize döneceğiz. Sen sadece Rabbimizin âyetleri bize geldiğinde onlara inandığımız için bizden intikam alıyorsun. Ey Rabbimiz! Bize bol bol sabır ver ve müslüman olarak canımızı al!" (el-A'râf, 125-126) diyerek büyük bir îman heyecânı içinde canlarını seve seve fedâ etmişlerdir.

Zîrâ bu makâmda gözleri perdeleyen beşerî kesâfet fenâ

bulup, latîf duygularla hakîkat nûru zuhûr etmiş olduğundan:

يَٓا اَيَّتُهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ

“Ey itmi’nâna ermiş (itaatkâr) **nefs!”** (el-Fecr, 27) şeklindeki iltifatkâr hitâb-ı ilâhîye mazhariyet nasîb olmuştur.

Görüldüğü üzere, mutmainneden aşağı derecedeki nefisler, ilâhî iltifâta lâyık olamamışlardır. Ancak itmi’nâna ermiş olan nefs-i mutmainne ve daha üst mertebedeki nefisler buna mazhar olabilmektedirler. Bu iltifâta lâyık olabilmek ise ciddî bir cehd ve gayret sarfedip, nefsi itaat altına almakla mümkündür.

Mutmainneye nâil olan bahtiyar kullar, sırasıyla râdıye, merdıyye ve kâmile denilen üç yüce mertebeye daha yönelmiş olurlar ki, muvaffakıyetleri nisbetinde bunlarla Hakk’a yakınlık ve vuslatın zirvesine ererler.

e. Nefs-i Râdıye

Dâimâ Hakk’a yönelmek sûretiyle Allâh ile beraber olma şuuruna erişmiş, hikmetine ve hükmüne râm olarak Rabbinden râzı ve hoşnud hâle gelmiş olan nefstir. Bu mertebeye yükselen kul, kendi irâdesinden vazgeçip Hakk’ın irâdesinde fânî olmuştur.

Kur’ân-ı Kerîm’deki:

اِرْجِعِي اِلٰى رَبِّكِ رَاضِيَةً مَرْضِيَّةً

“Sen O’ndan, O da senden râzı olarak Rabbine dön!” (el-Fecr, 28) âyetindeki **“Sen O’ndan râzı olarak”** hükmünün bu makâma işâret ettiği beyân olunmaktadır.

Bu rızâ hâli, Hak'tan gelen bütün çileli imtihanlara karşı sabır göstermek ve bu hususta O'nun irâdesini cân u gönülden kabullenmektir. Âyet-i kerîmede buyrulur:

"Andolsun sizi biraz korku, biraz açlık, biraz da mallardan, canlardan ve mahsullerden noksanlaştırmakla imtihân edeceğiz. Sabredenleri müjdele!" (el-Bakara, 155)

Bu âyet-i kerîmede ifâde buyrulan "**sabredenler**" zümresinden olabilmek, ancak Cenâb-ı Hakk'ın takdîrine -velev ki o takdîr, umulduğu ve beklendiği gibi tecellî etmese bile- râzı olmak ve aslâ isyâna düşmemekle mümkündür. İşte nefs-i râdıye de, ilâhî irâdenin hayır veya şer olarak tecellî eden bütün kazâ hükümlerine tereddütsüz teslîm olup rızâ gösterenlerin, aslâ şikâyet etmeyenlerin makâmıdır.

Bu makâmın imtihanları öncekilere nisbetle daha ağırdır. Zîrâ insan mânen yükseldikçe iptilâlar artar. Nitekim Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

"İnsanlar içinde en iddetli iptilâlara uğrayanlar peygamberlerdir. Sonra da onlara yakınlık derecesine göre diğer kimselerdir. İnsan dindarlığı ölçüsünde iptilâlara mâruz kalır." (Tirmizî, Zühd, 57)

İnsan, ancak nefs engelini aştıktan sonra, iptilâ ve meşakkatlere lâyıkıyla sabır gösterebilecek ve onları verene karşı râzı olabilecek bir dirâyete erişir. Bunlar, mâneviyat yolunun cilveleridir. Onun için büyük mükâfâtlar, dâimâ büyük mukâvemet, sabır, sebat ve tahammüllerin ardından gelir.

Bu mertebedeki mü'minlerin nazarında, hayatın gam ve sürûru birdir. Zîrâ dünyâya kalben bağlanmadıkları için,

hayâtın sevinç ve kederleri onlar için müsâvî hâle gelmiştir. Hayır veya şer, her ne takdîr olunmuşsa hepsini Cenâb-ı Hak'tan bilip râzı olurlar.

Aşağıdaki şu mısrâlar, bu hâli ne güzel ifâde eder:

Ho tur bana Sen'den gelen,

Ya gonca gül, yâhud diken!

Ya hil'at ü yâhud kefen

Kahrın da ho , lutfun da ho !

Gâyet kolaylıkla söylenebilen şu kıtadaki gerçeklerin yaşanmasındaki büyük güçlük, iyi kavranmalı ve takdîr olunmalıdır. Ancak râdıye makâmında gerçekleşebilen bu veya benzeri sözleri, nefsinde bir varlık vehmine kapılarak veya taklid hevesiyle, vaktinden önce ve fütûrsuzca terennüm etmekten sakınmak gerekir. Zîrâ bu takdirde onlar birer iddiâ mâhiyetini taşırlar ki, Cenâb-ı Hak kulunun söylediği bu sözde samimi olup olmadığını imtihan ederse, pek çok kulun bu yolda yaya kalacağından korkulur!

Râdıye makâmındaki bir kul, esrâr-ı ilâhîye muttalî olmaya başlar. Vahdet-i ilâhîyi kâmil mânâda idrâk ederek, mânâ âlemindeki kemâlâtı müşâhedeye nâil olur. Cenâb-ı Hakk'ın isim ve sıfatlarının husûsî tecellîlerine mazhariyetle şereflenir. Onun şahsiyeti, hayrın, güzelin ve doğrunun feyyâz bir menbaı hâline gelir. İlâhî emir ve yasaklara huzûr ile ittibâ eder. İbâdetler, hâlisâne ve Allâh için îfâ edildiğinden, aslâ yorgunluk vermez. Zîrâ yorgunluk veren ibâdetlerin içyüzünde, ya mertebeler aşmak ya da kerâmet ve keşfe nâil olmak veyahut buna benzer maksatlar vardır. Bir kimse böyle emeller peşinde olursa, o emellerle kendi

kendisinin yolunu tıkamış ve bütün emeklerini boşa harcamış olur. Böyle olunca da zikri ve fikri unutturan bir yorgunluk belirir. Bunun için, seyr u sulûkün başından sonuna kadar Allah rızâsından başka hiçbir emel beslenmemelidir.

Hak Teâlâ, biz kullarına şah damarımızdan daha yakındır. Mühim olan bizim de bu yakınlığı idrâk ederek Rabbimizin yakınlığına nâil olabilmemizdir. Cenâb-ı Hak kullarından râzı olur. Yeter ki, kulları da O'nun yolunda gayret etsin, O'nun takdîr ve kazâsına rızâ göstersin, muhâtab olduğu ilâhî imtihan tecellîlerini olgunlukla karşılayabilsin ve O'ndan râzı olsun.

f. Nefs-i Merdıyye

Râdıye mertebesinde bulunanların, bu mertebenin bütün füyûzâtından istifâde edebilmeleri için, Cenâb-ı Hakk'ın da onlardan râzı olması îcâb eder. Yâni kulun Allah'tan râzı olması yetmeyip, kâmil bir terakkî için Allâh'ın da kulundan râzı olması gerekir. Diğer bir ifâdeyle Hak'tan rızâmız, O'nun yüce rızâsına mazhar olabilecek bir kıvam ve güzellikte olmalıdır. Bu gerçekleştiği takdirde "merdıyye" sıfatı Allâh'a râcî olmasına rağmen, kulun bunu temine medâr olan amelleri bereketiyle bu makam kula da izâfe edilmiştir. Buna göre râdıye, Allah'tan râzı olanların; merdıyye ise Allâh'ın da kendisinden râzı olduğu kimselerin makamıdır.

Cenâb-ı Hakk'ın bizzat râzı ve hoşnûd olduğu bir nefs olan merdıyyede kötü huylar yok olmuş, güzel huylar ve ahlâkî meziyetler inkişâf etmiştir. Öyle ki; Yaratan'dan ötürü yaratılanlara şefkat, merhamet, muhabbet, cömertlik,

affedicilik ve hassâsiyet onda bir lezzet hâlindedir. Bu mertebedeki bir mü'min, nefsini en güzel bir şekilde muhâsebe ve murâkabe eder. Her nefeste varlık ve benlik keyfiyetlerini gözeterek şeytânî hîlelere karşı boş bulunmaktan sakınır.

Yine bu mertebede kul, her hâlükârda ve bütün mevcûdiyetiyle Hakk'a teslîm olmuştur. Allah'tan gelen kahır veyâ lutuf tecellîlerinin her ikisine de gösterdiği rızâ bereketiyle ebediyyet âlemine göçerken, ilâhî rızâ ile müjdelenerek kendisine cennet hil'ati giydirilmiştir.

Yukarıda da zikredilen:

"Sen O'ndan, O da senden râzı olarak dön Rabbine!" (el-Fecr, 28) âyetindeki **"Rabbin de senden râzı olarak"** hükmü, bu hâli ifâde etmektedir.

Ayrıca Beyyine Sûresi'nin 8. âyetindeki:

رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ وَ رَضُوا عَنْهُ

"…Allâh onlardan hoşnud olmuş, onlar da Allah'tan hoşnûd olmuşlardır…" beyânı da bu hakîkatin diğer bir ifâdesidir.

Bu hâl ve hakîkatlere nâil olan bir kul, artık hâdisâtı "hakka'l-yakîn" mertebesinden seyretmektedir. Allâh'ın izniyle bâzı gaybî sırlara vâkıf olabilir. Cenâb-ı Hak; rızâ, tevekkül ve teslîmiyetleri sebebiyle böyle kullarının -âdetâ- gören gözü, işiten kulağı, konuşan dili, tutan eli… olur. Onların hâline, kâline ve güzel ahlâkına tesir kuvveti ihsân eder.

Yâni nefs-i râdıye makâmında müşâhede ettiği kemâlât tecellîlerini, şimdi bizzat nefsinde tatmakta ve o hâllerle

hâllenmektedir. Sabır, tevekkül, teslîmiyet ve rızâ gibi hasletler, onun davranışlarının hâkim vasfı durumundadır.

Peygamberlerin yüce ahlâkından bu güzel hâllere dâir birkaç misâl şöyledir:

Hazret-i Yâkûb -aleyhisselâm- üstüste gelen musîbetler sebebiyle hâlini, **"Bana düşen ancak sabr-ı cemîldir."** (Yûsuf, 18) diyerek beyân eder.

Dayanılmaz hastalık ve iptilâlara mâruz kalan Eyyûb -aleyhisselâm-, hanımının; "Rabbine duâ et de bu muzdarip hâlin son bulsun." şeklindeki talebine:

"–Hak Teâlâ bana seksen sene sıhhatli bir ömür verdi. Henüz o kadar hastalık çekmemişken sıhhat istemekten hayâ ederim." mukâbelesinde bulunmuştur.

İbrâhim -aleyhisselâm- da ateşe atılırken yardıma gelen meleklere:

"–Ateşi yandıran kimdir? O benim hâlimi biliyor. Sizden bir talebim yok!" buyurmuştur. (Bkz. Ahmed, Zühd, s. 80; Taberî, *Târîh*, I, 242; İbn-i Esîr, *el-Kâmil*, I, 99)

Aslında nefsin tezkiyesi yolunda kat edilen merhaleler, bunlardan ibâret olmakla berâber, kemâlât ehline tevdî olunan hizmetler itibâriyle bir merhale daha vardır ki, ona da nefs-i kâmile veya nefs-i sâfiye denir.

g. Nefs-i Kâmile/Nefs-i Sâfiye

Nefs-i kâmile, tezkiye netîcesinde arınmış, sâf, berrak, ulvî ve olgun nefstir. Bütün mârifet sırlarının tahsîl edildiği ve ancak Cenâb-ı Hak tarafından vehbî olarak lutfedilen bir makamdır; Hak vergisidir, sırf çalışmakla elde edilmez. Kader sırrına mebnî, ilâhî bir ihsandır.

Nefs-i kâmileye erişenlere umûmiyetle irşad hizmeti tevdî edildiğinden bu makâma aynı zamanda “irşad makâmı” da denilir. Cenâb-ı Hak, bu makamdakilerin hâl ve davranışlarındaki mükemmellikle, insanları gafletten îkaz edici bir tesir halkeder. Böyle zâtlar, bir fâsık ile görüşseler, o fâsığın hâlini anlar, kalbî hastalıklarının ilâcını, hâl lisânıyla kendilerine bildirirler. Fâsık, eğer kalbi mühürlenmemişse insafa gelir ve pişmanlıkla gafletten uyanır.

Tevâzuun fahrı: Tevâzû vâsıtasıyla övünme. Meselâ, kendini gösterme meyli içinde: “–Ben fakir, âciz, ancak üç günde bir hatim indirebiliyorum.” gibi ifâdeler bu kabildendir.

Yakîn: Kesin ve apaçık bilgiyi ifâde eden Arapça bir kelimedir. Yakînde şüpheye yer yoktur. Kalb, bir şeyin hakîkati konusunda tatmin olmuş durumdadır. Yine yakîn, delillerin ötesine geçip îman kuvveti ile apaçık görmeyi ifâde eder. Kuşeyrî, yakînin üç türlü olduğunu söyler:

İlme’l-yakîn: Bir şey hakkında habere dayanan bilgidir.

Ayne’l-yakîn: Bir şey hakkında görmek sûretiyle elde edilen bilgidir.

Hakka’l-yakîn: Bir şeyi bizzat yaşamak sûretiyle elde edilen bilgidir.

B. KALB VE TASFİYESİ

1. KALBİN MÂHİYETİ

Kalb, hayır ve şerrin, takvâ ve fücûrun, yâni melekî ve şeytânî güçlerin bir mücâdele sahasıdır. Gönüller, bir ömür boyu bu melekî ve şeytanî tecellî ve temâyüllerle çalkalanır durur.

Dînin temel gâyesi, Hakk'a kul olduğunun idrâk ve şuurunda olan zarif ve derin insanlar yetiştirmektir. Bu maksadın hâsıl olması, ancak ve ancak, Hakk'a kulluğun lâyıkıyla idrâk ve îfâ edilmesine bağlıdır. İnsanın olgunlaşarak mânen yüksek bir seviyeye ulaşması, kalb âlemindeki ulvî heyecan, lâhûtî ürperiş ve kudsî kıpırdanışlar nisbetinde gerçekleşir.

Kalb, bedenî ve rûhânî âlemimizin merkezidir. Onun bedenî hayâtın devâmında merkezî bir rolü vardır. Gerçekten insan vücûdundaki milyarlarca hücreden herhangi birine tâze kan ulaştırılması, âzamî dört saniyeden daha uzun bir müddetle kesintiye uğrarsa, o hücre hayâtiyetini kaybeder.

Bedenî hayât için böyle ehemmiyetli olan kalb, aynı zamanda insandaki tahassüs kudret ve kâbiliyetinin merkezini teşkîl eden mânevî bir cevherdir. Buna göre kalb, hem uzviyyet ve hem de mâneviyât cihetiyle insan varlığının sultânı mesâbesindedir. O derecededir ki, bir tefekkür merkezi olan beyin bile, ondan sâdır olan hissiyâtın tesiri altında fikir üretir. Bu demektir ki kalb, sahib olduğu tahassüs kâbiliyetiyle, dimâğ da dâhil olmak üzere bütün uzviyyete hâkim olan aslî bir rol oynar. Heyecanlanan birinin eli titrer, kalb çarpıntıları artar. Herhangi bir hâricî tesirin tahrîk ettiği

merhamet, öfke, muhabbet gibi hislerin tefekküre, irâdeye ve netîcede hareketlere yön verişi, bütün beşerî davranışlarda müşâhede edilen bir gerçektir.

Kalb, mânevî yönü itibâriyle bir hak ve hakîkat pusulasıdır. Bu vazîfe ona, Cenâb-ı Hakk'ın tâyini ile yüklenmiştir. Lâkin o, yaratılış maksadının aksine bir şartlandırılma ile bu fıtrî vazifeden uzaklaştırıldığı zaman, menfîliklere sürüklenmekten kurtulamaz. Bu takdirde sahibini dünyâ ve âhirette âbâd etmek yerine berbâd etmenin âmili olur. Bu sebepledir ki onu, yaratılış gâyesine göre yönlendirecek tesirlere tâbî kılmak ve murâd-ı ilâhîye mâtuf temâyüllerini takviye edip geliştirmek, beşerî terbiyede pek ehemmiyetli bir meseledir.

Âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak, kalbin dünyevî lezzetlere aldanarak, sâhibini ebedî âlemde mahrûmiyet içinde bırakmaması için, biz kullarını îkaz sadedinde:

"Ey insanlar! Allâh'ın vaadi elbette ki haktır. Sakın dünyâ hayâtı sizi aldatmasın! Hîleci şeytan, Allâh'a karşı sizi kandırmasın!" (Fâtır, 5) buyurmuştur.

Hazret-i Mevlânâ -kuddise sirruh- da, insanın aslî gâyesinden sapmaması için nefsânî arzularını dizginlemesi gerektiğini şöyle ifâde eder:

"Teni a ırı besleyip geli tirmeye bakma! Çünkü o, sonunda toprağa verilecek bir kurbandır. Sen, asıl gönlünü beslemeye bak! Yücelere gidecek ve ereflenecek olan odur."

"Bedenine yağlı ballı eyleri az ver. Çünkü onu gereğinden fazla besleyen, nefsânî arzulara dü üyor ve sonunda rezîl olup gidiyor."

ş *"Rûhaş mânevî gıdâlar ver. Olgun dü ünü , ince anlayı ve rûhî gıdâlar sun da, gideceği yere güçlü, kuvvetli gitsin."*

Lokman Hekim de oğluna gafletten îkaz sadedinde şu nasîhatte bulunur:

"Yavrum! Dünya, dipsiz bir deryâdır. Ârif olmayan âlimler ve pek çokları bunda helâk oldular. Bu deryâda senin gemin, Allâh'a mutmain bir kalb ile îman etmek olsun. Geminin donanımı ise takvâ ve ibâdet olsun. Denizlerde seyr u sefer ettiren bu geminin yelkeni de tevekkül olsun. Umulur ki ancak bu sûretle kurtulu a erebilirsin." (Beyhakî, *Kitâbü'z-Zühd,* s. 73)

Bir yönüyle bedenin, diğer yönüyle ise mâneviyâtın merkezi olan kalb, beden için ne derece lüzûmlu ve ehemmiyetli ise, rûhânî hayat için de o ölçüde büyük bir ehemmiyet taşır. Lâkin insanı insan yapan, sûretten ziyâde rûhî yapısı olduğundan, kalbin mânevî rolü, uzvî rolünden her yönüyle üstündür. Bu mânevî vasfı itibâriyle ve kendisindeki pek ince sır ve hikmetler sâyesinde insanın "insanlık" mânâ ve fazîletine kavuşmasını sağlayan yegâne müessir, kalbdir. Bu hikmete mebnîdir ki îman "dil ile ikrâr"dan önce, "kalben tasdîk" ile vücut bulur. Câlib-i dikkattir ki burada zihnen veya fikren kabullenişten ziyâde, kalbe âit bir "tasdîk" kâfî görülmüştür.

Nasıl ki, kâinâtın özü kabul edilen insanda hayır ve şer, ulviyyât ve süfliyyâta dâir istîdat ve temâyüller, fıtraten bir arada mevcut ise, aynen bunun gibi insanın özü olan kalbde de bu zıt istîdat ve temâyüller bir aradadır. Gerçekten o, melekî tasarruflar kadar şeytânî müdâhalelere de açıktır. Denilebilir ki kalb, hayır ve şerrin, takvâ ve fücûrun, yâni melekî ve şeytânî güçlerin bir mücâdele sahasıdır. Kalbler, bir ömür boyu bu melekî ve şeytanî tecellî ve temâyüllerle çalkalanır durur.

Melekî ve şeytânî vasıfların kalblerdeki tasarruf şekline gelince: Melekî vasıf ona; îmân, güzel huylar, amel-i sâlih, mahlûkâta şefkat, ibâdetleri huşû ile îfâ etmek gibi rûhânî hâller ile tasarrufta bulunur. Şeytânî vasıf ise küfür, şüphe, kötü ahlâk, şehevât, hevesât ve hevâiyyât gibi kötü hâlleri kalbe ilkâh eder (aşılar).

Şeytanın kalbden uzaklaştırılması, ancak ibâdet ve zikrullâh sâyesindedir. Kalbler zikrullâh ile huzûr ve sükûna kavuşur. Zikirle huzur ve sükûn bulan kalb, kendisinde îmânın kökleşip sağlamlaşmasıyla mümkün olan en ulvî itmi'nân derecesine yükselir. Bir an gelir ki kalb, bir pancur gibi açılır ve sâhibine lâhût (idrâk ve müşâhede edilemeyen) ve nâsût (idrâk ve müşâhede sahâsına giren) âlemlerinin sırları ayân olur. Bütün esrârıyla kâinât, okunmaya hazır bir kitap hâline gelir.

Melekî ve şeytânî vasıfların mücâdele sahası olan kalb, bu mücâdelede gâlib olan tarafın saflarına giren, onun vasfına bürünen, hareketli ve değişken bir yapıya sâhiptir. Kalb, beşerî irâdeye itaat ve teslim olma husûsunda diğer uzuvlardan farklıdır. Kalbin hayra da şerre de meyletmek husûsundaki fıtrî istîdâdı, dâhilî tesirlerden daha çok hâricî tesirlerle harekete geçer. Yâni hisler, "sünûhât" adı verilen ve kalbe kendiliğinden doğan havâtırdan (düşüncelerden) ziyâde, hâricî sebepler ile vücut bulur. Bu husûsiyetiyle kalb, âdetâ bulunduğu kabın şekil ve rengini alan suya benzer. Gönül ehliyse, tercih dirâyetini, kalbdeki müsbet temâyüllerden yana kullanarak selâmet iklîmine kavuşur.

Âyet-i kerîmelerde buyrulur:

"Ey îman edenler! Allah'tan korkun ve sâdıklarla

beraber olun.” (et-Tevbe, 119)

“(Ey Rasûlüm!) **Âyetlerimiz hakkında ileri-geri konuşmaya dalanları gördüğünde, onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan uzak dur. Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık o zâlimler topluluğuyla oturma.”** (el-En‘am, 68)

“… Allâh’ın âyetlerinin inkâr edildiğini ya da onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar bundan başka bir söze geçinceye (konuyu değiştirinceye) **kadar kâfirlerle berâber oturmayın; yoksa sizler de onlar gibi olursunuz.”** (en-Nisâ, 140)

İrâde, ona tesir edecek müsbet veya menfî müessirlerin başlangıçta tâyin, tespit ve tercihinde kullanılır. Bu hâliyle kalb, mâruz kaldığı tesirlere göre şekillenişiyle bir çocuk oyuncağı olan “rüzgar gülleri”ne benzer. Zâten “kalb” kelimesinin lügatlerdeki karşılığına bakıldığında görülecek olan, “bir şeyi zıddına çevirme, şekil ve renk değiştirme” mânâları da, insanın en merkezî uzvu olan kalbdeki bu husûsiyeti te’yîd eder mâhiyettedir.

Hadîs-i şerîfte buyrulur:

“Kalb, bombo bir arazide rüzgarların oraya buraya savurduğu bir ku tüyüne benzer.” (İbn-i Mâce, Mukaddime, 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 408)

Asr-ı saâdette cereyân eden şu hâdise, kalbdeki bu “değişme” husûsiyetini gâyet açık bir sûrette ifâde eder:

Hazret-i Ebû Bekir -radıyallâhu anh-, birgün Hanzala -radıyallâhu anh-’a rastladı. Hâl ve hatırını sordu. Hanzala -radıyallâhu anh- büyük bir teessür ve endîşe içinde:

“–Hanzala münâfık oldu, ey Sıddîk!” dedi.

Hazret-i Ebû Bekir:

"–Sübhânallâh! Bu nasıl söz böyle?" deyince, Hanzala -radıyallâhu anh- şöyle devâm etti:

"–Biz, Hazret-i Peygamber'in sohbetinde iken, O bize cennet ve cehennemi hatırlatıyor, hattâ onları gözle görüyormuş gibi bir hâle bürünüyoruz. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in huzûrundan çıkıp çoluk-çocuğumuz ve dünyevî maîşetimizle meşgûl olmaya dalınca da, duyduklarımızın pek çoğunu unutuyoruz. (O'nun sohbetindeki feyz ve rûhâniyetimizi kaybediyoruz.)" dedi.

Hazret-i Ebû Bekir -radıyallâhu anh-:

"–Vallâhi, buna benzer hâller bizde de oluyor." dedi.

Bunun üzerine ikisi de kalkıp hemen Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in huzûruna vardılar ve durumu kendisine arz ettiler. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz de:

"–Canım kudret elinde olan Allâh'a yemîn ederim ki, benim yanımdaki hâlinizi devâmlı muhâfaza edip, zikr-i dâimî üzere olabilseydiniz, yatakta yatarken de, yollarda yürürken de melekler sizinle musâfaha ederlerdi. (Sonra da üç defâ tekrarlayarak):

«–Yâ Hanzala! Bâzen öyle, bâzen de böyle olur!» buyurdu." (Müslim, Tevbe, 12)

Yâni hem âhiretin hakîkat ve sırlarıyla dolarak îfâ edilecek kulluk, hem de hayatın devâmı için dünyevî meşgaleler bir arada yürütülmelidir.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, kalbdeki **"telvîn"**, yâni bir hâlden diğer bir hâle geçme husûsiyetini bu sûretle îzah buyurmuşlardır. Tasavvufun başlıca hedeflerinden biri de, kalbdeki bu "telvîn" hâlini, sohbet ve zikrin bereketiyle

olabildiğince **“temkîn”** (istikamette istikrar) hâline dönüştürmektir. Yâni kalbi, ilâhî istikâmete yönlendirip o minvâl üzere sâbitleştirmektir. Sahâbî arasında Ebû Bekir -radıyallâhu anh-, bu hâlin en güzel misâlidir. Mîrâc hâdisesinde sergilediği kalbî sarsılmazlık ile, hiçbir tereddüt göstermeksizin, Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’i aynen tasdîk edişi, ancak kalbinin kazandığı temkîn ile îzâh olunabilir.

Nitekim müşrikler, Mîrâc hâdisesi üzerine derhal bir yalanlama furyası başlatmışlardı. Maksatları, mü’minlerin kalbine şüphe ve vesvese tohumları ekerek onları îmândan çevirmekti. Bu sebeple pek çok sahâbîye gittikleri gibi Hazret-i Ebû Bekir -radıyallâhu anh-’a da gittiler ve ona müstehzî bir tavırla:

“–Duydun mu, seninki semâlara çıktığından bahsediyormuş. Peki ya buna ne diyeceksin?” dediler.

Hazret-i Ebû Bekir -radıyallâhu anh- ise büyük bir îman vecdi içinde, müşriklerin kulaklarına daha önce hiç duymadıkları ve bedbahtlıklarını bir kat daha katmerleştiren şu dâsitânî sadâkat cümlelerini nakşetti:

“–O ne söylüyorsa doğrudur!.. Çünkü O, aslâ yalan söylemez! Ben O’nun her getirdiğine pe înen inanırım!” (İbn-i Hişâm, es-*Sîret,* II, 31)

Şirkin temsilcileri, iğvâ ve vesvese teşebbüslerinin akîm (başarısız) kalmasıyla, kendilerine kahrederek bir kez daha elleri boş döndüler.

* * *

Melekler, sırf hayra istîdatlı olarak yaratılmışlardır. Şeytanlar, sâdece şer ve iğvâya çalışan varlıklardır. İnsanlar ise, bu ikisi ortasında bir mevkîye yerleştirilmiştir. Bu sebeple insan, ifrat ve tefritten kalbini muhâfaza ederek, ne şeytânî bir hâlete düşmeli ne de beşer tâkatinin güç yetiremeyeceği nisbette kendini melekiyyete zorlamalıdır. Fıtratının gereği olan muvâzene ve ölçüyü muhâfaza etmelidir.

İnsanoğlunun hayatta en mühim vazîfesi ve en ciddî meşgalesi, mutlak ve sonsuz bir istikbâl olan "ölüm ötesi"ne hazırlanmak olmalıdır. Bu ise ancak, kalbin hakîkatini bilerek, onu kötülüklerden korumak ve rûhânî tesirlere tâbî kılmakla mümkün olur. Zîrâ dünyâda denge ve selâmet, âhirette huzur ve saâdet; kalb-i selîm sahibi olmaya bağlıdır. Böyle bir kalb ise "selîm", yâni yaratılıştan gelen temiz ve fıtrî husûsiyetlerini kaybetmemiş, selâmet-i dîniyye üzere olan kalb demektir. Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in mübârek dudaklarından:

"Her doğan çocuk, (İslâm) fıtratı üzere doğar. Daha sonra ana-babası onu (inançlarına göre) ya hristiyan, ya yahûdî, ya da mecûsî... yapar." (Müslim, Kader, 22) mânâsıyla ifâdeye dökülen bu hakîkatin gösterdiği gibi kalbin fıtrî ve selîm yapısı, "İslâm" üzeredir. Ancak kalb, ne zaman ki menfî tesirlere mâruz kalır, işte o zaman selîm yapısı bozularak istikâmetini kaybetme ihtimâli doğar.

Mânevî iklimlerin feyizli havasını teneffüs ede ede rûhânî tecellîlerle dolan kalblerde ise; güzel ahlâk, amel-i salih ve mânevî hâller husûle gelir. Kul, ancak bu sûretle fıtratındaki "ahsen-i takvîm"[33] sırrına nâil olur. Hâdiselere ve varlıklara

bakışta bir derinlik ve firâset kazanır ki bu da, varlığına âyetlerde işâret edilen “kalb gözü”nün[34] önündeki perdelerin kalkarak mâverâyı (ötelerin ötesini) görür hâle gelmesi demektir. Hiç şüphesiz ki bu görüş, baş gözünün görüş sahâsının ötesindeki hakîkatler için mevzubahistir.

Kalb gözü açılmaya istîdatlı kimseler, terbiye ve irşâd olunmayı cân u gönülden arzulayıp, Hak yolunda ilerlemek için ciddî bir gayret sarf ederler. Fakat bunu samîmiyetle arzu etmeyenler, yakîn mertebesine varmak arzusundan gâfil bulunanlar, enbiyâ ve evliyânın telkinlerine kulak vermezler. İnat edip tekebbür göstererek, zulmet ve kasvet batakllıkları içinde fâsıklaşırlar. Gideceği yönü ve yolu tâyin edemeyecek bir hâldeki âmâlara acırlar da, bizzat dûçâr oldukları mânevî körlüğün felâketinden bîhaberdirler.

İnsan, kendisine ilâhî emir ve nehiylerin teklîf edildiği bu imtihân âleminde, yalnız müsbete değil, menfîye de meyledebilecek şekilde, fiillerinde irâde ve ihtiyâr sahibi kılınmıştır. İrâde ve ihtiyârın ne şekilde tezâhür edeceğini tâyin eden, umûmiyetle kalbin sâhip olduğu müsbet veya menfî istikâmet çizgileridir. Kalbin ise birçok hâricî müessirlerin ve nefsânî temâyüllerin tesiri altında kalarak, zaman zaman yaratılış gâyesinden uzaklaştığı ve sâhibinin ebedî istikbâlini tehlikeye düşürecek bir hâle geldiği de, inkârı kâbil olmayan bir hakîkattir.

Nefsâniyetin sultasındaki kalbler; küfür, şirk, ahlâksızlık, şehevî ihtiraslar ve vesvese huylarıyla doludur. Böyle kalbler, yaratılış gâyesinin tersine, ulviyyâta karşı körelmiş, süfliyâta karşı iştihâlanmıştır. Yine böyleleri, Kur’ânî tâbirle “Bel hüm edall”[35], yâni hayvandan da aşağı bir derekeye düşerek,

dünyâ hayâtını gaflet serapları içinde ziyân ederler. Bu tip kalbler, illetli ve tedâvîye muhtaç durumdadır.

Ahsen-i takvîm: En güzel bir sûret ve kıvamda yaratılmış insan.

Bkz. Hac Sûresi, 46. âyet-i kerîme.

Bkz. Furkan Sûresi, 44. âyet-i kerîme.

2. KALBİN ÇEŞİTLERİ

Davranışlarımız kalbimizin grafiğini teşkil eder. Kalbimizin med ve cezirlerine göre davranışlar sergileriz.

Umûmî tasnif itibâriyle kalbleri;

a- Yaratılış gâye ve haysiyetini muhâfaza eden kalbler,

b- Mühürlenmiş ve ölü kalbler,

c- Hastalıklı ve gâfil kalbler, şeklinde mânevî durumlarına göre üç kısımda mütâlaa etmek mümkündür.

a- Yaratılış Gâye ve Haysiyetini Muhâfaza Eden Kalbler

Bunlar, zikir sâyesinde gafletten uyanmış zâkir kalblerdir. Nefse rûhâniyet hâkim olmuş, kalb, îman nûruyla dolmuştur. Böyleleri aşağıdaki âyet-i kerîmelerin muktezâsını edâ etmeye muvaffak olmuş kimselerdir:

"Ey îman edenler! Allâh'ı çok çok zikredin!.." (el-Ahzâb, 41)

"Rabbinin ismini zikret! Ve bütün varlığınla O'na yönel!" (el-Müzzemmil, 8)

"Öyle sâlih kimseler vardır ki, onları Allâh'ın zikrinden, namazı hakkıyla kılmaktan ve zekâtı vermekten, ne ticâret alıkoyar ne de bir alışveriş. Onlar, kalblerin ve gözlerin dehşetten hâlden hâle döneceği bir günden korkarlar." (en-Nûr, 37)

Bu kıvâmdaki bir kalbe sahib olan kullarda, Hak Teâlâ'nın cemâlî esmâsının tecellîleri, celâlî tecellîlere gâlip gelmiştir. Yine böyle bir kalbe sâhib olanlar, Allah -celle celâlühû-, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ve Kur'ân-ı Kerîm

ahlâkı ile ahlâklanarak kemâle ermiş kimselerdir. Allah ve Rasûlü'ne duyulan aşk, vecd ve muhabbet bereketiyle nefsânî temâyüllerinden sıyrılmış, nezdinde mâsivânın değerini kaybettiği kalblerdir. Bu nevî kalbler, Kur'ân-ı Kerîm'de "kalb-i selîm", "kalb-i münîb" ve "kalb-i mutmain" vasıflarıyla yâd olunmuştur. Cenâb-ı Hak katında makbûl olan bu kalbler, kısaca şu şekilde îzâh edilebilir:

Kalb-i selîm, nefsânî temâyüllerden ve onların tasallutundan korunmuş veya arındırılmış kalbdir. Allah Teâlâ'nın, kuluna temiz fıtratıyla birlikte ihsân ettiği ve ondan muhâfazasını taleb ettiği kalbdir. Kalbin bu sâfiyet hâline ise, ancak tezkiye-i nefs ve tasfiye-i kalb denilen tasavvufî usûllerle ulaşılabilir. Kul, bu sâyede kesâfetin galebesinden (günahların sıkletinden) kurtularak letâfetin hâkimiyetine nâil olur. İşte ilâhî nûrlara müstağrak olan böyle bir kalbde, bir merceğin üzerine düşen ışık huzmelerinin tek bir noktaya teksîfiyle ateş husûle geldiği gibi, rûhâniyetin tekâsüfü (yoğunlaşması) bütün nefsânî heves ve mâsiyetleri yakıp kül eder. Bu hâl, kalb-i selîme nâiliyettir ve Cenâb-ı Hakk'ın huzûrunda hüsn-i kabul görecek olan da böyle bir kalbdir.

Âyet-i kerîmede buyrulur:

"O gün, ne mal fayda verir, ne de evlâd. Ancak Allâh'a kalb-i selîm (temiz bir kalb) **ile gelenler müstesnâ."** (eş-Şuarâ, 88-89)

Şâir Bağdadlı Rûhî bu nükteyi şöyle ifâde eder:

Sanma ey hâce kim senden zer ü sîm isterler

Yevme lâ-yenfeu'da kalb-i selîm isterler

“Ey tâcir! Mâl ve evlâdın bile fayda vermeyeceği hesap gününde, sanma ki senden altın ve gümü isterler. Senden ancak kalb-i selîm isterler.”

Kalb-i münîb ise, dâimâ Hakk’a yönelen kalbdir. Fânî alâkaların esâretinden kurtulup aşk ve şevk ile sermedî âlemin zevklerini mütelezziz bir hâldedir. Kalb, ilâhî kudret akışlarının ulvî heyecanları ile ürperiş hâlindedir. Âyet-i kerîmede buyrulur:

“İşte size vaad edilen cennet! Ki o, Allâh’a yönelen, emirlerine riâyet eden, göremediği hâlde Rahmân’dan korkan ve “kalb-i münîb” (Allâh’a yönelmiş bir kalb) **ile gelen kimselere mahsustur.”** (Kâf, 32-33)

Kalb-i mutmain de, îman huzuru ile güzel ahlâkın kemâline doğru mesâfe almış kalbdir. İbâdetler, taklidden kurtulup tahkîkî hâle gelmiştir. Kalb, zikir ile nûrlanmış, nefse rûhâniyet hâkim olmuş; îman cevheri, hissiyât merkezi olan kalbde sarsılmaz bir sûrette mekân bulmuştur. “Tahkîkî îmân” ve “rızâ” hâlleriyle kalb, huzur, sükûn ve itmi’nâna kavuşmuştur.

اَلاَ بِذِكْرِ اللهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

“Kalbler, ancak Allâh’ın zikriyle itmi’nâna erer!” (er-Ra’d, 28) âyetinde buyrulan hâl tahakkuk etmiştir. Bu âyetin mefhûm-ı muhâlifinden, Allâh’ın zikrinden uzak kalan kalblerin, tatminsizlik ıztıraplarından hiçbir zaman âzad olamayacağı ve hakîkî huzûra kavuşamayacağı anlaşılmaktadır.

Selîm, münîb ve mutmain vasıflarına sâhip kalbin alâmeti;

rikkat (incelik), mahlûkâta merhamet, gözyaşı, hâle rızâ, hak ve hayra hizmet, şerden kaçma, nasîhat, irşâda koşma ve ilâhî aşkın hazzı ile dolu olmaktır.

Kalbe âit bu seviyenin sermâyesi, hâlisâne "duâ ve istiğfâr"la birlikte "helâl lokma"ya dikkat etmektir. Bu sermâyenin korunması ise ancak amel-i sâlihle mümkündür. İnsan olmak itibâriyle, günahlardan mutlak sûrette berî kalmak mümkün olmadığından ve günahlar da kalbin hassâsiyetini azaltıp onu hakîkate karşı mânen âmâ ve sağır hâle getirdiğinden, kalbin müsbet tecellîlere mazhar olabilmesi için, hâlisâne istiğfâr ile duâya sarılmak şarttır. Bu hikmete mebnîdir ki tasavvufî dersler, istiğfâr ile başlar. Çünkü *Mecelle*'nin meşhûr kâidesinde de ifâde edildiği gibi:

"Def-i mefâsid, celb-i menâfîden evlâdır." Yâni kötülüklerin bertarâf edilmesi, iyiliklerin celbinden daha ehemmiyetlidir ve öncelikle temin edilmelidir.

Helâl lokmaya gelince; bu hususta ehlullâh:

"Helâl yiyenin kalbini Allâh nurlandırır ve hikmet pınarlarını kalbinden lisânına akıtır." buyurmuşlardır.

Amel-i sâlih ise, kalbin kazandığı seviyeyi muhâfaza ve elde tutabilmenin teminâtıdır. Hak Teâlâ'dan gelen husûsî iltifatlar, ancak böyle kalblerin sâhipleri için mevzubahistir.

Bir de bunların üstünde Allâh'ın nûruyla mücehhez diri kalbler vardır ki, onlar peygamberlerin ve büyük Allah dostlarının kalbleridir. Onların kalblerini muhabbet-i ilâhiyye ihyâ ettiğinden dolayı, her iki dünyâya da, iltifat sayılabilecek bir nazarla ve hattâ göz ucuyla bile bakmazlar. Allah Teâlâ, peygamberleri ve onların vârisleri durumundaki ulemâ ve evliyâyı; insanların kalb gözlerini örten gaflet perdelerini

aralamak, güzel ahlâk ve hâlisâne ibâdetlere teşvik ile kalbleri ihyâ edip, onları vâsıl-ı ilâllâh edecek mârifetullâha sevketmek üzere, birer "dârüsselâm"[36] dâvetçisi kılmıştır.

Kalbî terbiye netîcesinde sâliklerin yükselmesi istenen seviye, kalbin sürekli Allâh ile berâber olma hâline (ihsâna) erişmesi ve bu sûretle "diri kalb" vasfını kazanmasıdır.

b- Mühürlenmiş ve Ölü Kalbler

Bu kısma giren kalbler, zâkir ve diri kalblerin tam zıddı olarak îmâna dâir nasib kapıları mühürlenmiş ölü kalblerdir. Böyle kalblerin, cehennem çukurlarından bir çukur olan bâzı mezarlardan farkı yoktur. Bu kalbler, peygamber, velî ve sâlihlerin kalblerinin tam zıddı olan kalblerdir. Nefsânî iştihâlardan başka bir talebi kalmamış olan böyle kalblere sâhib olanların, dünyâda yemek, içmek, gelgeç sevdalarla ömür tüketmekten başka bir maksatları yoktur. Hayattaki gâyeleri hayvanlarınkinden daha seviyeli değildir. Bâzen onlardan bile daha aşağı derekelerdedir. Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede buyurur:

"Muhakkak ki Allah, inanıp sâlih amel işleyenleri, altlarından ırmaklar akan cennetlere koyar; inkâr edenler ise, (dünyâdan) **faydalanırlar ve hayvanların yediği gibi yerler. Onların varacağı yer ateştir."** (Muhammed, 12)

Diğer bir âyet-i kerîmede ise şöyle buyurur:

"(Ey Rasûlüm!) **Yoksa onların çoğunu, hakkı işitiyorlar veya anlıyorlar mı zannediyorsun? Onlar, ancak hayvanlar gibidirler. Doğrusu gidişçe daha da aşağı mertebededirler."** (el-Furkan, 44)

Bütün hayâtî faâliyetleri, nefsânî emellere münhasır bulunan bu gibi kimselerin ömürleri, ebedî bir hüsrân içinde geçer. Âhiretteki hâlleri ise, tasvîre sığmaz bir fâciâ dehşetiyle sonsuza dek devâm edip gider.

Böyleleri, insan ve hayattaki sırlardan, kâinattaki ibretli nakışlardan habersizdirler. Kendileri dalâlete (sapıklığa) dûçâr oldukları gibi, tesiri altındaki kimselerin de -kudretleri nisbetinde- idlâline sebeb olurlar.

Onlar, dünyâda Allâh'ın mülkü ve nîmetleri içinde yaşadıkları hâlde, bu nîmetlerin sâhibini inkâr etmek, O'nun emir ve yasaklarını çiğnemek gibi büyük bir nankörlük içindedirler. Hak Teâlâ bu tip insanlar hakkında âyet-i kerîmelerde şöyle buyurur:

"İnsan görmez mi ki, Biz onu bir nutfeden yarattık. Bir de bakıyorsun ki, (Rabbine) **apaçık düşman kesilmiş."** (Yâsin, 77)

"Onlar, sağırlar, dilsizler ve körlerdir. Bu sebeple onlar gittikleri yoldan dönmezler." (el-Bakara, 18)

"Elbette Sen ölülere duyuramazsın! Sırt çevirmiş giderlerken, (gerçeklere karşı kulakları mühürlenmiş) **sağırlara o dâveti işittiremezsin!.. Sen** (hakîkate âmâ olan) **körleri de düştükleri dalâletten çıkarıp doğru yola getiremezsin! Sen ancak âyetlerimize inanıp da teslîm olanlara duyurabilirsin."** (en-Neml, 80-81)

Bu kimselerin kalblerinin kilitli ve mühürlü olduğu, âyetlerle sâbittir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu hakîkat:

خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَ عَلٰى سَمْعِهِمْ وَ عَلٰى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ

وَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

"Allâh onların kalblerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Onların gözlerine de bir çeşit perde gerilmiştir. Ve onlar için büyük bir azap vardır." (el-Bakara, 7) âyetiyle beyân buyrulmuştur.

Bu keyfiyet, bütün insanlığı korku ve haşyetle ürpertecek ilâhî bir sır ve hikmettir. Her insanda hem "Hâdî" ve hem de "Mudill" sıfatlarından bir nasîb bulunduğu için, daha dünyâda iken kalbin mühürlenip hidâyet kapılarının mutlak bir sûrette ve ilâhî irâdeyle kapanması düşünülemez. Zîrâ Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'i öldürmek gibi menhûs bir gâye ile yola çıkmış olan Hazret-i Ömer'e; Hazret-i Hamza'yı şehîd eden Vahşî'ye ve hattâ o mübârek sahâbînin cesedini tahrîb edip ciğerini hırsla ısıran Ebû Süfyân'ın karısı Hind'e bile bu hidâyet kapısı kapatılmamıştır.

Kur'ân-ı Kerîm'de kalbleri mühürlenen kimselerden bahsedilmekle birlikte, bunları şahıs-be-şahıs tâyin etmek mümkün değildir. Çünkü âkıbet meçhuldür. Firavun'un sihirbazları misâli, dalâlet üzere yaşayıp âhir ömürlerinde hidâyete erenler olduğu gibi, Kârun ve Bel'am bin Baura misâli, hidâyet üzere yürüyüp, sonunda defterini hüsranla kapatmış olanlar da mevcuttur.

Burada dikkat edilecek nokta, Kur'ân-ı Kerîm'de kalbleri mühürlenmiş olarak yâd edilenlerin; daha ziyâde **"zulüm"**, **"küfür"** ve **"fısk"** gibi cürümleri işleyenlerden bâzıları olduğu gerçeğidir. Bu vasıflara sâhib insanlara dâir Kur'ân-ı Kerîm'in yirmi altı yerinde, **"Allâh onları hidâyete erdirmez."** buyrulmuştur. Bu âyetlerin on ikisi zâlimler,

sekizi kâfirler ve altısı da fâsıklar hakkında vârid olmuştur. Ancak bu günahlardan vazgeçerek samîmî bir gönülle Allâh'a yönelen kullara hidâyet kapısı açıktır.

Onlar, daha dünyâda iken kalblerinin mühürlenmesi sûretiyle en ağır cezâya çarptırılmış bedbaht kimselerdir. Hidâyetten mahrûmiyetin, bu üç cürmün arkasından zikredilmesi, bu mahrûmiyetin sebebi hakkında bir ipucu teşkîl edebilirse de, gerçeği Allâh'a havâle etmekten başka çâre yoktur. Buradan hareketle, bu üç çeşit günahtan korunmaya daha büyük bir hassâsiyet gösterilmesi gerektiği netîcesini çıkarabiliriz.

Diğer taraftan, birçok hikmete binâen kaderin meçhûl kalması ve onu kurcalamanın pek de câiz olmaması sebebiyle bu noktayı derinleştirmekten sarf-ı nazar ediyoruz.

Hikmeti ne olursa olsun, inkârı kâbil olmayan bir gerçek şudur ki, kalbleri böyle mühürlü ve kilitli olanlar, Hakk'a ve hayra karşı kapıları kapanmış, gerçek insanlıkla ve mânevî hayatla alâkaları kesilmiş kimselerdir. Kalblerindeki mühür ve kilitleri kaldırabilecek yegâne kudretin sahibi, unutmuş oldukları yüce Mevlâ'dır. Biz kullarını böyle bir gaflete düşmekten îkaz sadedinde Cenâb-ı Hak:

"Allâh'ı unutan ve bu yüzden Allâh'ın da onlara kendi nefislerini unutturduğu kimseler gibi olmayın! Onlar yoldan çıkan kimselerdir." (el-Haşr, 19) buyurmuştur. Âyette, Allâh'ı unutan kimselerin, kendilerini bile hatırlayabilecek bir şuur ve iz'ândan mahrum kaldıkları vurgulanmaktadır.

Hakîkate âmâ olan bu tip kalbler, enbiyâ ve evliyânın kendilerine sundukları kurtuluş reçetelerini ve hidâyet

meş'alelerini, nefsânî ve behîmî arzularına ters düştüğü için îtirâz ile karşılar, yâhut bîgâne kalmak bahtsızlığına düşerler. Nefislerinin aldatıcı telkînleriyle ölüm ve âhireti olmayan bir hayal dünyâsı îmâr ederek, orada avunmaya çalışırlar.

Yarasaların, fıtrî temâyüllerinin îcâbı olarak karanlıklardan hoşlanması gibi, bunlar da şahsiyetlerinde meknûz olan menfîliklerin sultası altına girerek sefâletlerini saâdet sanmanın bedbahtlığı ve cesetlerinin hamallığı içinde yaşarlar. Yine onların bu hâli şâir Mehmed Âkif'in:

Îmandır o cevher ki İlâhî ne büyüktür!

Îmansız olan paslı yürek sînede yüktür!

beytini hatırlatmaktadır. Nefsâniyet ve îmansızlık batağına saplanmış olanlar, ölüm ânının korkunç zelzeleleri ve ölüm meleğinin ateşli darbeleri ile hakîkat âlemine uyanırlarsa da, artık bu uyanıştan hiçbir fayda elde edemezler. Çünkü Âdemoğlu için mükellefiyet, ölüm meleğini karşısında göreceği âna kadardır. O andan sonra fırsat, bir daha ele geçmemek üzere zâyî olmuş demektir. O zamandaki rücû ve nedâmet, tıpkı Firavun'un ölüm ânında geç kalmış tasdîki ve secdeye kapanışı gibi faydasızdır. Artık böylelerinin bundan sonraki âkıbeti, cesetleri yuttukça iştihâsı kabaran cehennem alevlerinin kucağı olacaktır.

c- Hastalıklı ve Gâfil Kalbler

Bunlar, sıhhatli ve ölü olan kalbler arasında mutavassıt bir mevkîdedirler. Böylelerinin hâli, bedenen hasta insanların muzdarip hayâtına benzer. Ne dünyevî hayatlarında bir âhenk ne de içlerinde bir huzur vardır. İç âlemlerindeki belirsizlik dış âlemlerini, dış âlemlerindeki düzensizlik de iç

âlemlerini menfî tesir altında bırakır. Dimağlarındaki karmaşa, bütün hâl ve hareketlerine sirâyet eder. Şüphe, kararsızlık ve tutarsızlık girdaplarında bocalayan bu tip hasta ve gâfil kalbler; cehâlet, şehevât ve ihtirasları sebebiyle bilumum ahlâksızlıklara düşme ihtimâliyle her an karşı karşıya bulunmak gibi mânevî illetlere mübtelâdırlar.

Âyet-i kerîmede bu zümre hakkında Cenâb-ı Hak:

"Onların kalblerinde hastalık vardır, Allâh da onların hastalıklarını artırmıştır. Söylemekte oldukları yalanlar sebebiyle, onlar için elîm bir azap vardır." (el-Bakara, 10) buyurmuştur.

Şüphe; bir hakîkat dalına konamamak sûretiyle, feyizli bir rûhânî hayattan mahrum kalma hastalığıdır ki, kalblere mânen ölüm sancıları getirir. Yine kalbi tatmîn edecek îmânî istikrardan mahrûmiyet, onları dâimî bir huzursuzluk hastalığına mübtelâ kılar.

Cehâlet; hakîkatten mahrûmiyetin ıztırabını dahî bilemeyecek derecede körlük, zavallılık, acı ve karanlık dolu bir yoldur. Bu hâl kendilerini istîlâ ederek, onları sonu mutlak hüsrân ve felâket olan bir yolda yürütür.

Şehevât ve ihtiraslar; kalbin rikkatini kaybederek duyarsızlaşması netîcesinde, doymak bilmeyen arzuların tahakkümü altında bulunması hastalığıdır. Bir nevî emel çılgınlığıdır ki, sükûnet bulacağı ve karar kılacağı yegâne yer, selvilerin koyu gölgeleri altındaki kabristanların kara toprağıdır.

Ahlâksızlık; kalbin mânevî kanseridir. Vaktinde tedâvî görürse Allâh'ın izniyle şifâ bulunabilir.

Kalbin korkunç bir hastalığı da **katılıktır** ki, zarîf ve latîf

neşvelerin, insânî duyguların ve rûhânî akislerin nârin temaslarını duyamamak mahrûmiyetidir. Böyle kalbler, itaat tanımaz, irşâd sesi dinlemez, inilti-feryâd duymaz, merhamet ve şefkat nedir bilmezler. Taşlar bile bu kalblere nazaran daha yumuşak, daha sıcak ve sevimli kalır. Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de bu hakîkati şöyle ifâde buyurmuştur:

"...(Ne var ki) **bunlardan sonra yine kalbleriniz katılaştı. Artık kalbleriniz taş gibi yahut daha da katıdır. Çünkü taşlardan öylesi var ki, içinden ırmaklar kaynar. Öylesi de var ki, çatlar da ondan su fışkırır. Taşlardan bir kısmı da Allâh korkusuyla yukarıdan aşağı yuvarlanır. Allah yapmakta olduklarınızdan gâfil değildir."** (el-Bakara, 74)

Âyet-i kerîmeden anlaşılacağı üzere kalbin katılığı, Allâh'ı hatırlamamak ve ilâhî hakîkatlerle uzun bir süre ünsiyetten mahrum kalmanın tabiî bir netîcesidir. Diğer bir âyet-i kerîmede de Yüce Rabbimiz şöyle buyurur:

"Allâh'ı zikretmek husûsunda kalbleri katılaşmış kimselere yazıklar olsun. İşte onlar apaçık bir sapıklık içindedirler." (ez-Zümer, 22)

Hasta ve gâfil kalblerle yapılan ameller, Hak katında kıymetini kaybeder. Kalbler, Hak nûruyla aydınlanmadıkça körleşir ve hissizleşir. Kâinattaki ilâhî esrârı fâş eden binbir nakışı ve kevnî âyetleri göremez hâle gelir. Âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak:

"(Ey Habîbim! Sana karşı gelenler) **hiç yeryüzünde dolaşmadılar mı?** (Şayet ibret nazarıyla dolaşmış olsalardı), **düşünebilecekleri** (hissedebilecekleri) **kalbleri, işitebilecekleri kulakları olurdu. Gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalbler kör olur."** (el-Hacc,

46) buyurmakla ibret nazarlarının kalbler için ihyâ edici bir uyarıcı mevkiinde bulunduğunu beyân etmektedir. Kalbin nûruyla bakmadıkça, göz penceresi bir işe yaramaz. Zîrâ buğulu bir camın arkasından net bir manzara seyretmek mümkün değildir.

Kalbin ihmâl edilen küçük hastalıkları dahî, telâfîsi mümkün olmayan büyük kayıplara ve hattâ onun mânen ölümüne sebebiyet verebilir. Bu sebeple kalblerin, büyük bir îman titizliği içinde muhâfaza edilerek, Allâh'ın irâdesine teslîm olması zarûrîdir. Cenâb-ı Hakk'a tam mânâsıyla teslîm olmuş bir insanı, Yaratan'ından başka sevk ve idâre edecek hiçbir güç yoktur. Şu hadîs-i şerîf, kalbi muhâfazanın zarûretini ne güzel ifâde eder:

أَلَا وَإِنَّ فِي الْجَسَدِ مُضْغَةً إِذَا صَلَحَتْ صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ

وَإِذَا فَسَدَتْ فَسَدَ الْجَسَدُ كُلُّهُ أَلَا وَهِيَ الْقَلْبُ

"Haberiniz olsun ki, insanda bir et parçası vardır. O iyi olursa bütün beden iyi olur; o bozuk olursa bütün beden bozuk olur. İ te o, kalbdir." (Buhârî, Îmân, 39)

Bu dünyâ, Cenâb-ı Hakk'ın imtihan ve teklîf sahrâsıdır. Üzerinde türlü türlü imtihan rüzgarları esmekte ve insan kalbini çeşitli tesirler altında tutarak, bir o yana, bir bu yana sürüklemektedir.

Dünyânın imtihân mekânı olarak takdîr edilmesinin tabiî bir netîcesi olarak cereyân eden birbirine zıt vukûat fırtınalarının, kalbi, bir kuru yaprak gibi önüne katıp sürüklememesi için, onun bu tesirlerden muhâfaza edilmesi

zarûrîdir. Bu itibarla da kalbi, Cenâb-ı Hakk'ın ilâhî nusret ve muâveneti cihetinden esen tatlı meltemlere teslîm etmek îcâb eder. Bu da ancak Allâh'a ilticâ etmek, O'nun emir ve nehiylerine itaat ve teslîmiyet göstermekle mümkündür.

Dârüsselâm: Cennet.

3. KALBİN TASFİYESİ

Kalb, berrak bir su gibidir. Fakat kötü işler ve günahlarla bulanınca hiçbir şey görünmez olur. Bu durumda mâneviyat incilerini ve hakîkat nûrlarını görebilmek için o suyu durultmak lâzımdır.

Selîm, münîb ve mutmain kalblerin bu meziyetlerini muhâfaza edebilmek, hasta kalbleri tedâvî etmek ve ebedî mahrûmiyetle mühürlenmiş kalblerin âkıbetine uğramamak için riâyet edilmesi gereken belli başlı şartlar şunlardır:

a. Helâl gıdâ
b. İstiğfâr ve duâ
c. Kur'ân okumak ve ahkâmına tâbî olmak
d. İbâdetleri huşû ile edâ etmek
e. Geceleri ihyâ etmek
f. Zikrullâh ve murâkabe
g. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e muhabbet ve salevât-ı şerîfeye devâm etmek
h. Tefekkür-i mevt
i. Sâlih ve sâdıklarla berâber olmak
j. Güzel ahlâk sâhibi olmak

Üzerinde ciddiyetle durulup gayretle tatbîk edilmesi gereken bu şartların, öncelikle doğru bir şekilde anlaşılması ve ehemmiyetlerinin idrâk edilmesi îcâb eder.

a- Helâl Gıdâ

İbrâhim Desûkî -kuddise sirruh-:

"Ey kardeşlerim! Haram yediğiniz sürece, hikmet ve

mârifet hakkında bir şey elde edeceğinizi zannetmeyin."

İbâdetler, rûhu besleyen mânevî gıdâların yanısıra, bir de vücûdun maddî gıdâlardan aldığı güç ve kuvvetle îfâ edilebilmektedir. Bünyeye helâl gıdâdan, rûhâniyet ve feyz aksederken, bunun zıddı olan haram ve şüpheli gıdâlardan ise kasvet, sıklet ve gaflet sirâyet eder.

Helâl gıda ile salih ameller arasında sıkı bir irtibat söz konusudur. Duânın kabulünde de helâl gıdanın ehemmiyeti pek büyüktür. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bu husûsu şöyle beyân eder:

"Ey insanlar! şüphesiz ki Allâh pâk ve her şeyden münezzehtir (tayyibdir). Bu itibarla tıyb (helâl) ve temiz olandan başkasını kabul etmez. Allah Teâlâ, peygamberlere emrettiği şeyleri mü'minlere de emretmiştir. (Âyet-i kerîmelerde buyrulur:)

«Ey peygamberler! Helâl olan şeylerden yeyin ve sâlih amellerde bulunun. Çünkü Ben sizin yaptıklarınızı pekâlâ bilirim.» (el-Mü'minûn, 51)

«Ey îman edenler! Size verdiğimiz rızıkların helâl olanlarından yeyin.» (el-Bakara, 172)

(Bu âyetleri tilâvet ettikten sonra) Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, uzun bir sefere çıktığı için saçı başı dağınık, toza toprağa bulanmış ve ellerini semâya kaldırarak: «Yâ Rabbî, Yâ Rabbî!» diye duâ eden bir adamdan bahseder ve:

"Bu adamın yediği haram, içtiği haram, giydiği haram iken ve haramla beslenmişken, duâsına nasıl icâbet edilsin?!" (Müslim, Zekât, 65) buyurur.

Gönül ehli Hak dostları, kalbî âlemlerinin inkişâfı için şu iki husûsiyete titizlik gösterirler ve:

“Yerken ağzınıza girene, konuşurken ağzınızdan çıkana dikkat edin!..” buyururlar.

Aşağıdaki hadîs-i şerîf de bize helâl ve haram husûsunda ne kadar ihtiyatlı olmamız gerektiğini pek güzel ve veciz bir şekilde beyân buyurmaktadır.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz buyurdular ki:

“ üphesiz helâl bellidir. Haram da bellidir. Fakat bu ikisi arasında (helâl veya haram olduğu açıkça belli olmayan) birtakım üpheli
ş eyler vardır ki, pek çok kimse onları bilemez. üpheli eylerden
Ş kaçınan bir kimse, dînini ve haysiyetini korumu olur. üpheli
ş eylerden sakınmayan bir kimse ise, zamanla harama dü er. Tıpkı sürüsünü ba kasına âit bir arazinin etrafında otlatan çoban gibi ki, sürünün bu araziye girme tehlikesi vardır. Dikkat edin! Her padi ahın girilmesi yasak bir arazisi vardır. Unutmayın ki, Allâh’ın yasak arazisi de haram kıldığı eylerdir.” (Buhârî, Îmân, 39)

Allâh’ın emrine itaat, teslîmiyet ve rızâ hâlinde olan kalbler; hikmet, hayır ve feyz mecraı olur. Bunun zıddına, haramlardan ve şüpheli şeylerden korunmayan kalb ve bedenler ise, baştanbaşa bir kötülük barınağı ve ahlâksızlık yuvasına döner.

Bu titizlik ve hassâsiyetin ehemmiyeti husûsunda şu misâller ne kadar ibretlidir:

Ebû Bekir Sıddîk -radıyallâhu anh-’ın bir kölesi vardı. Bu köle kazancının belli bir kısmını ona verir, o da bundan yerdi. Yine birgün köle kazandığı bir şey getirdi. Ebû Bekir -radıyallâhu anh- da onu yemeye başladı. Bunun üzerine köle:

“–Yediğin şeyin ne olduğunu biliyor musun?” diye sordu.

Ebû Bekir -radıyallâhu anh-:

“–(Hayır bilmiyorum) Nedir söyle bakalım?” diyerek onun açıklamasını istedi.

Köle:

“–Falcılıktan anlamadığım hâlde câhiliye devrinde falcılık yaparak bir adamı aldatmıştım. Bugün onunla karşılaştık. Adam o yaptığım işe karşılık size ikram ettiğim bu yiyeceği verdi.” deyince Hazret-i Ebû Bekir -radıyallâhu anh-, parmağını boğazına götürerek (tüm eziyetine rağmen) yediklerinin hepsini çıkardı. (Buhârî, Menâkıbu’l-Ensâr, 26)

Diğer bir rivâyete göre köle:

“–Bir lokma için bu kadar eziyete değer miydi?” dediğinde Hazret-i Sıddîk:

“–Canımın çıkacağını bilsem bile, yine de o lokmayı çıkarırdım.” cevâbını verdi. (Ahmed b. Abdullâh et-Taberî, *er-Riyâdu’n-Nadra,* II, 140-141)

Hızır -aleyhisselâm-’ın, meşhûr Hak dostlarından **Abdülhâlık Gucdevânî** -kuddise sirruh-’u ziyâreti esnasında aralarında geçen şu konuşma da pek ibretlidir.

Hızır -aleyhisselâm-, Gucdevânî Hazretleri’nin ikrâm ettiği yemekleri yemez ve sofradan kendisini geriye çeker. Abdülhâlık Gucdevânî -kuddise sirruh- hayretle:

“–Bunlar helâl lokmalardır; niçin yemiyorsunuz?” der.

Hızır -aleyhisselâm- ise şu cevâbı verir:

“–Evet, helâl lokmalardır; lâkin pişiren, öfke ve gafletle pişirmiştir.”

Görüldüğü üzere yenilen bir yemeğin helâl olup-olmamasının da ötesinde, hangi hâlet-i rûhiye içinde pişirildiğinin dahî, insanın hâl, hareket, muâmelât ve ibâdetlerinin rûhâniyetine tesir ettiği anlaşılmaktadır. Bu

durum, gıdâlar karşısında takınılması gereken tavrın ehemmiyet ve nezâketini ortaya koymaktadır.

Sâlih insanların gıdâlar husûsundaki bu hassâsiyetleri, onları çarşı-pazardan aldıkları gıdâ maddelerini, evlerine kapalı bir sûrette taşımaya sevketmiştir. Zîrâ alınan bir gıdâ üzerinde "takılı gözler" kalmamalı ve gıdâlardan umulan enerji ve kuvvette, ihtiyaç sahiplerinin iç çekişlerinin, gariplerin ve mahrûmların mahzun nazarlarının menfî tesirleri bulunmamalıdır.

Mü'min, haram ve şüpheli olan şeylerden titizlikle sakınmanın yanında, helâl nîmetleri kullanırken de, tasarruf dengesini iyi muhâfaza etmeli ve israftan kaçınmalıdır. Âyet-i kerîmede:

"Bir de akrabâya, yoksula ve yolcuya hakkını ver! Gereksiz yere de saçıp savurma! Zîrâ böylesine saçıp savuranlar, şeytanların arkadaşlarıdır. Şeytan ise Rabbine karşı çok nankördür" (el-İsrâ, 26-27) buyrulmaktadır.

Mesnevî'de helâl lokmanın beden ve rûh üzerindeki tesirini Hazret-i Mevlânâ mecâzî üslûbuyla şöyle ifâde eder:

"Dün gece ilhâm, bize ba ka türlü tecellî etti. Çünkü mîdeye inen birkaç üpheli lokma, ilhâmın yolunu tıkadı.

Nefsin arzu ettiği üpheli gıdâlar, seni Hak yolundan alıkoyan, ayağına batmı dikenler gibidir. Bu yüzden lokmaya dikkat etmeyenler âsîlerden oldular.

Ey beden! Senin içinde öyle güzel bir gül var ki onu korursan, etrâfa yayılan güzel kokulardan, sayısız irfân ve mârifet gülistânı meydana gelir."

Abdülkâdir Geylânî -kuddise sirruh- da lokmanın kalb

tasfiyesindeki ehemmiyetine şöyle dikkat çeker:

"Bak evlâdım! Haram yemek kalbi öldürür. Lokma vardır, kalbini nûrlandırır; lokma vardır onu karanlığa boğar. Yine lokma vardır, seni dünyâ ile meşgul eder; lokma vardır ukbâ ile meşgul eder. Lokma vardır, seni her iki dünyânın da zâhidi yapar; lokma vardır, seni dünyâ ve âhiretin Hâlıkı'na yöneltir. Haram yemek, seni dünyâ ile meşgul eder ve masıyetleri sana sevimli gösterir. Mübah yemek, seni âhiretle meşgul eder ve taatleri sana sevdirir. Helâl yemek ise kalbini Mevlâ'ya yaklaştırır. Yiyeceklerin keyfiyeti ve tesiri ancak mârifetullâh ile bilinebilir. Mârifetullâh ise kalbde olur, kitap ve defterde değil. Mârifet-i ilâhiyye, Hâlık'tan kalbe ihsân edilir; mahlûktan değil. Bu ise tevhîd-i ilâhîyi tasdîk ve ilâhî ahkâmla amel ettikten sonra tahakkuk eder."

İbrâhim Desûkî -kuddise sirruh- ise:

"Ey kardeşlerim! Haram yediğiniz sürece, hikmet ve mârifet hakkında bir şeyler elde edeceğinizi zannetmeyin." buyurur.

Yine helâl yemekle ilgili Ubeydullâh Ahrâr -kuddise sirruh- ile Seyyid Kâsım Tebrizî -kuddise sirruh- arasında geçen şu konuşma ne kadar câlib-i dikkattir:

Ubeydullâh Ahrâr Hazretleri anlatıyor:

Birgün Seyyid Kâsım Hazretleri bana dediler ki:

"–Baba! Bilir misin, zamanımızda hikmet ve hakîkat niçin az zâhir oluyor? Çünkü bu devirde bâtın tasfiyesi pek az insanda kalmıştır. Kemâl, bâtın tasfiyesindedir. Bâtın tasfiyesi ise helâl lokma yemekle mümkündür. Bu devirde helâl lokma pek azdır. Bâtını tasfiye görmüş insan ise yok gibi bir şey... Nasıl istersin ki, böylelerinde ilâhî esrar tecellî etsin?"

b- İstiğfâr ve Duâ

“(Ey Rasûlüm!) **De ki: Sizin duâ ve niyazlarınız olmadıktan sonra, Rabbim size ne diye değer versin?..”** (el-Furkân, 77)

Başta peygamberler olmak üzere bütün velîler, sâlihler ve sâdıklar, darlıkta ve bollukta, kederde ve sevinçte dâimâ Cenâb-ı Hakk’a ilticâ etmişler ve O’na niyaz hâlinde bulunmuşlardır. Çünkü peygamberlerde de “zelle”[37] bulunması sebebiyle, duâ ve istiğfârdan müstağnî kalabilecek hiçbir kul tasavvur olunamaz. Duâ ve istiğfâr, gerçek mâhiyetiyle derûnî bir nedâmet ve ilticâ mânâsını ihtivâ ettiğinden, Allâh’a kurbiyyetin en müessir vâsıtasıdır. Arapça’da namazın, duâ mânâsına gelen “salât” kelimesi ile ifâde edilmesinin bir hikmeti de, onun en şümûllü bir duâ ve niyaz mâhiyetinde olmasıdır.

Diğer taraftan, duânın evveli istiğfârdır. Allah Teâlâ’dan af dilemektir. Bu, gerekli vasıfta ise, yâni affı istenen günâhın bir daha yapılmaması husûsundaki kat’î bir azim ve nedâmet ihtivâ ediyorsa, kalbin hassâsiyetini körelten kir ve pası silip, onu hakîkat karşısında âdetâ mücellâ (parlak) bir ayna hâline getirir. Kalb, ancak bu sûretle, füyûzâta (feyizlere, nûrânî tecellîlere) müsâit bir duruma gelir.

İşlenen günahlar neticesinde kararan kalblerin istiğfarla aydınlanacağını beyan sadedinde Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in şu hadîs-i şerîfi, kalb tasfiyesi bakımından ne kadar irşad ve îkâz edicidir:

“Kul bir hatâ i lediği zaman kalbine siyah bir nokta vurulur. âyet o günahı terk edip istiğfâra sarılarak tevbeye yönelirse kalbi cilâlanır. Böyle yapmaz da tekrar hatâlara dönerse, siyah noktalar

artırılır ve neticede bütün kalbini kaplar.

İ te Hak Teâlâ Hazretleri'nin:

كَلاَّ بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

"Hayır, doğrusu onların işleyip kazandıkları (kötü) **şeyler sebebiyle, kalblerinin üzeri pas tutmuştur."** (el-Mutaffifîn, 14) *diye zikrettiği durum budur."* (Tirmizî, Tefsîr, 83)

Cihânı gönül gözüyle temâşâ ettiğimizde görürüz ki bütün mahlûkât, ilâhî nîmetlere şükürden önce acziyetlerini îtirâf mevkiinde bulunmaktadır. İrâde sâhibi olan ve bu irâdeyi kullanmakta hatâdan mutlak bir sûrette sâlim bulunması mümkün olmayan Âdemoğlu için istiğfâr, Allâh'a takarrub (yakınlaşma) yolunda atılacak ilk adımdır.

Duâ, merhamet-i ilâhiyyeyi dâvete medâr olmak vasfıyla, mukadder ibtilâlardan kurtulabilmeyi sağlamak gibi büyük bir tesir gücüne sahiptir. Bundan dolayıdır ki, yukarıda başka bir vesîleyle ifâde etmiş olduğumuz gibi, bütün tarîkatlerde mânevî derse istiğfâr ile başlanır.

Duânın ehemmiyetiyle ilgili olarak âyet-i kerîmelerde şöyle buyrulur:

قُلْ مَا يَعْبَؤُا بِكُمْ رَبِّى لَوْلاَ دُعَاؤُكُمْ

"(Ey Rasûlüm!) **De ki: Sizin duâ ve niyazlarınız olmadıktan sonra, Rabbim size ne diye değer versin?.."** (el-Furkân, 77)

"(Ey Rasûlüm!) **Kullarım Sana Ben'i sorduğunda onlara de ki: Muhakkak ki Ben onlara çok yakınım. Bana duâ ettikleri zaman onların duâlarına icâbet ederim. Öyleyse**

(kullarım da) **Ben'im dâvetime icâbet edip Bana inansınlar. Bu sâyede onlar, umulur ki rüşde** (doğru yola) **erişmiş olurlar."** (el-Bakara, 186)

"Rabbinize tazarrû ve niyaz ile gizlice duâ edin. Zîrâ O, haddi aşanları sevmez." (el-A'râf, 55)

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz hadîs-i şerîflerinde şöyle buyurmuştur:

"Allah katında O'na duâ etmekten daha kıymetli bir ey olamaz. Duâ, ibâdetin (kulluğun) özüdür." (Tirmizî, Deavât, 1)

"Sıkıntı ve darlık zamanında duâsının kabul olmasını isteyen kimse, bolluk ve rahat zamanında da duâyı bol yapsın." (Tirmizî, Deavât, 9)

"Kime ki duâ kapıları açılmı tır, ona rahmet kapıları açılmı demektir." (Tirmizî, Deavât, 101)

"Kabul edileceğine inanarak Allah Teâlâ'ya duâ ediniz. unu bilin ki Cenâb-ı Hak, gâfil bir kalble yapılan duâyı kabul etmez." (Tirmizî, Deavât, 65)

Hadîs-i şerîf muktezâsınca gâfil bir kalble ve lâubâlî bir üslûpla yapılan duâların Allâh indinde kabûl edileceğini zannetmek, şeytanın aldatmasından başka bir şey değildir.

İmâm-ı Rabbânî -kuddise sirruh-:

"Bir savaş iki ordunun ittifâkıyla kazanılır. Biri leşker-i gazâ (serhat ordusu), diğeriyse leşker-i duâ (duâ ordusu)dur." der.

Nitekim ashâb-ı kirâm hazarâtı da, cihâda giderlerken kendi duâlarına ilâveten zaferleri için ayrıca Ashâb-ı Suffe'den de duâ talebinde bulunurlardı.

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"Bir mü'minin bir mü'mine gıyâbında duâsından daha çabuk

kabul edilen hiçbir duâ yoktur." (Tirmizî, Birr, 50) buyurmuştur.

İnsanlar, duâsının kabul edileceğini ümit ettikleri kimselerden duâ talebinde bulunurlar. Hâlbuki duânın kabulünü temin eden asıl sâik, bunu yapanın ind-i ilâhîdeki makbûliyyetinden ziyâde, talepteki ihlâs ve samîmiyetidir. Bu demektir ki, bir günahkârın mü'min kardeşine ihlâsla yapacağı yürekten duâ, Allah katındaki mevkî itibâriyle ondan fersah fersah ilerde bulunan bir başkasının gönülsüz duâsından daha hayırlıdır. Kul günahkâr olmakla, Cenâb-ı Hak -hâşâ- onu terk etmiş demek değildir. Böyle olsaydı günahkârın kusurlarını söylemek "gıybet" nâmıyla büyük günahlardan biri addedilmezdi. İşte burada kim olursa olsun, Allâh'ın kullarından birinin gönlünü yapmanın ve onun samîmî duâlarını almanın değerini idrâk etmek gerekir.

Ashâb-ı kirâm, Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e sordular:

"–En makbûl duâ hangisidir?"

Buyurdular ki:

"–Gecenin son kısmında ve her farz namazın ardında yapılan duâdır." (Tirmizî, Deavât, 78)

Duânın kabulü için talebin sırf lafzen ifâde edilmesi kâfî değildir. Kalb, seçilen kelimelerin yüklendiği mânâya âit arzularla titremeli ve duâ bir günâhın af edilmesi istikâmetinde ise, onun bir daha işlenmemesi husûsunda kat'î bir azîm ve kararlılıkla birlikte talep edilmelidir.

Diğer taraftan duâların Hak katına yükselebilmesini temin etmesi bakımından istikâmet ve amel-i sâlihin ehemmiyeti pek büyüktür. Nitekim âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

"Ona (Yüce Allâh'a) **tertemiz kelimeler** (samimî duâ ve

niyazlar) **yükselir. Bu yükselişi de sâlih amel gerçekleştirir.”** (Fâtır, 10)

Duâları, “havf ve recâ”, yâni korku ve ümid arasında yapmaya gayret etmek îcâb eder. Duâ ve istiğfâr, ferd ve milletleri selâmete götürür, gelecek musîbetleri izâle eder.

Kalbî hastalıklardan kurtulabilme ve duânın kabulü sadedinde Hazret-i Mevlânâ -kuddise sirruh- şöyle buyurur:

“–Nedâmet ate iyle dolu bir gönülle, nemli gözlerle duâ ve tevbe et! Zîrâ çiçekler, güne li ve ıslak yerlerde açar!”

İlk tevbe, ilk peygamber Hazret-i Âdem -aleyhisselâm-’la başlamıştır. O tevbesinde:

رَبَّنَا ظَلَمْنَا اَنْفُسَنَا وَ اِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَ تَرْحَمْنَا

لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ

“Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan, mutlaka ziyân edenlerden oluruz.” (el-A’râf, 23) diye niyazda bulunmuştur. Bu duâ, kendilerinden sonra kıyâmete kadar gelecek evlâtlarına bir istiğfâr numûnesi olmuştur.

Cenâb-ı Hak, kalblerin gafletten uyanması ve mânevî hastalıklardan şifâ bulması için kullarını tevbeye davet ederek şöyle buyurur:

“Ey îman edenler! Samîmî bir tevbe ile Allâh’a dönün! (Ancak böyle yaptığınız takdirde) **umulur ki, Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter!..”** (et-Tahrîm, 8)

Allâh’a yöneliş ve kalbin yüce bir seviye kazanmasında, duâ ve istiğfâr son derece önemlidir. Muhtelif tesirler sebebiyle

her an değişip Hak'tan sapması muhtemel olan kalbin hidâyetten ayrılmaması için, insanın duâya sarılmaktan başka çâresi yoktur. Bu hususta yüce Rabbimiz kullarına şöyle duâ etmelerini tâlim etmektedir:

رَبَّنَا لاَ تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا وَ هَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً

اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ

"Rabbimiz! Bizi doğru yola ilettikten sonra kalbimizi bâtıla kaydırma ve katından bize rahmet bağışla. Muhakkak lutfu en bol olan Sen'sin." (Âl-i İmrân, 8)

Bu ilâhî tâlimi, hayatının virdi hâline getiren Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, sık sık:

يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ ثَبِّتْ قَلْبِى عَلَى دِينِكَ

"Ey kalbleri evirip çeviren Allâhım! Kalbimi dînin üzere sâbit kıl." (Tirmizî, Kader, 7) şeklinde duâ ederlerdi.

Duâ, kalblerin temizlenmesinin en mühim vasıtalarından biridir. Şu âyet-i kerîme, kalbin mânevî kirlerden arınmasında duânın ehemmiyetine ne güzel işaret eder:

"(Muhâcir ve ensardan) **sonra gelenler** (Rablerine) **şöyle duâ edip yalvarırlar:**

Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce îman etmiş kardeşlerimizi bağışla! Îman edenlere karşı kalblerimizde hiçbir kin bırakma! Ey Rabbimiz! Sen sonsuz şefkat ve merhamet sahibisin." (el-Haşr, 15)

Çünkü önce hedefe varmaya mânî olan menfîliği izâle etmek ve bu sûretle kalb zemînini asıl gâyeye müsâid hâle

getirmek gerekir. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- kalbin duyarsızlığından ve onda bulunan menfî duygu ve düşüncelerden arınmak için, Allâh'a ilticâ ve niyaz hâlinde bulunmak gerektiğini kendi şahsında şöyle misâllendirir:

"Allâhım! Fayda vermeyen ilimden, ürpermeyen kalbden, doymayan nefisten ve kabul olunmayacak duâdan Sana sığınırım." (Müslim, Zikr, 73)

"Allâhım! Beyaz elbiseyi kirden arındırdığın gibi, kalbimi de günahlardan temizleyip arı duru eyle." (Buhârî, Deavât, 39)

Kalb-i selîme vâsıl olabilmek, ancak yüce Rabbimizin lutfuyla gerçekleşir. Nitekim Rabbine selîm bir kalb takdîm etmeye muvaffak olan Hazret-i İbrâhim -aleyhisselâm- gizliliklerin ortaya serileceği mahşer gününde mahcûb olmamak için Rabbinden şu niyazda bulunur:

"(Rabbim!) **Malın ve evlâdın fayda vermediği, yalnız Allâh'a kalb-i selîm getirenlerin fayda göreceği o diriliş gününde, beni mahcûb etme!"** (eş-Şuarâ, 87-89)

Nebiyy-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz de cedd-i mükerremleri İbrâhim -aleyhisselâm- gibi, Rabbine aynı şekilde ilticâ ve niyazda bulunmuştur:

"Allâhım! Sen'den doğru söyleyen bir dil ve selîm bir kalb isterim." (Tirmizî, Deavât, 23)

Diğer taraftan duâda tekrar ve sebat da ehemmiyetlidir. Sebat için duânın en az üç kere tekrarlanması nebevî bir usûldür. Duâ, samîmi olduğu takdirde aslâ ve kat'â reddedilmez. Lâkin bâzı talepler, samîmî olmasına rağmen, bâzen "kader-i mutlak"a muvâfık düşmez. Bundan dolayı duâ eden, fütûr (bezginlik) göstermemeli ve duâya devâm etmelidir. Zîrâ dünyada icâbet edilmeyen duâların karşılığı,

âhiret âleminde görülecektir.

c- Kur'ân-ı Kerîm Okumak ve Ahkâmına Tâbî Olmak

Kalbimizin, Kur'ân'ın rûhâniyetinden feyz alarak hikmet ve sırlarla dolabilmesi, ancak onu okurken sâhib olduğumuz kalbî seviyeye bağlıdır.

Cenâb-ı Hakk'ın lutfettiği ikramların en büyüklerinden biri de, insanı Kur'ân'a muhâtap kılmasıdır.

Rûh ve bedenin gerçek huzûr ve sükûnuna âit mükemmel ölçüler, Kur'ân-ı Kerîm'in feyizli muhtevâsında mevcuttur. İnsanın saâdet ve selâmeti, bu ideal ölçülerden aldığı hisse nisbetinde mümkündür. Kur'ân'ın rûhâniyetine sığınmayıp, ona sırt çevirmek sûretiyle muvâzenesini kaybeden bir kimse, insanlık haysiyetine yazık etmiş, bu nîmete nâiliyet karşısında en dehşetli bir nankörlüğe sürüklenmiş, hevâ ve heves girdaplarında kendisini helâk etmiş demektir.

Kur'ân, kanayan rûhlara ve yorgun gönüllere, şifâ ve tesellî bahşedici ilâhî hikmetler menbaıdır. Dehşetengiz ve kaçınılmaz "ölüm" gerçeğini, mü'min bir kulun Rabbine kavuşmasında bir vuslat vâsıtası olarak, "şeb-i arûs" (düğün gecesi) hükmünde karşılayabilmenin ölçülerini takdîm eden ilâhî bir lutuftur.

Yüce Rabbimiz, ilâhî kelâmını bütün insanlığa şöyle takdim eder:

يَآ اَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ

وَ شِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَ هُدًى وَ رَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ

“Ey insanlar! Size Rabbinizden bir öğüt, gönüllere bir şifa, mü’minler için bir hidâyet ve rahmet gelmiştir.” (Yûnus, 57)

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- hadîs-i şerîflerinde şöyle buyurmuşlardır:

“Her ziyâfet çeken, ziyâfetine (insanların) gelmesini ister ve bundan memnun olur. Kur’ân da Allâh’ın ziyâfetidir. Ondan uzak durmayınız.” (Dârimî, Fezâilü’l-Kur’ân, 1)

“Kur’ân okuyunuz... Çünkü Allah, içinde Kur’ân bulunan bir kalbe azâb etmez...” (Dârimî, Fezâilü’l-Kur’ân, 1)

“Gerçek Kur’ân ehli, ehlullâhtır ve onlar Allâh’ın has kullarıdır.” (Hâkim, *Müstedrek,* I, 743)[38]

Zikrullâh ve Kur’ân tilâvetinden mahrum kalbler, kasvete dûçâr olur. Nitekim sahâbe-i kirâmdan Ebû Musâ el-Eş’ârî -radıyallâhu anh- kendisini ziyarete gelenlere:

“Kur’ân okumaya devam ediniz! Sakın, uzun müddet Kur’ân okumayı terk etmeyin! Aksi hâlde sizden öncekiler gibi sizin de kalbleriniz katılaşır.” tavsiyesinde bulunmuştur. (Müslim, Zekât, 119)

Kur’ân-ı Kerîm’in hayvânât ve melekleri dahî tesiri altına aldığını ifâde eden şu hâdise çok ibretlidir:

Üseyd bin Hudayr -radıyallâhu anh- anlatıyor:

Bir gece Bakara Sûresi’ni okuyordum. Atım da yanıbaşımda bağlı olduğu hâlde duruyordu. Bir ara at şahlanmaya başladı. Okumayı kestim; at sâkinleşti. Tekrar okumaya başladım, at yine şahlandı. Hattâ oğlum Yahyâ’yı atın çiğnemesinden endişe ederek yanıma aldım.

O esnâda semâya baktığımda üzerimde kandillere benzer bir şeyler olduğunu gördüm. Sonra onlar göğe doğru yükselip

gözden kayboldu.

Sabahleyin, olup biteni Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e anlattığımda bana:

"–Oku ey Üseyd, oku!" buyurdu... Ve sonra:

"–Ey Üseyd! O gördüklerinin ne olduğunu biliyor musun?" diye sordu.

"–Hayır." dedim.

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"–Onlar, senin Kur'ân tilâvetini dinlemeye gelen meleklerdi. Eğer sen okumaya devâm etseydin, sabaha kadar seni dinleyeceklerdi. O melekler, insanlara gizli kalmayacak, insanlar da onları görebileceklerdi." buyurdular. (Buhârî, Fezâilu'l-Kur'ân, 15)

Kur'ân, insana nâzil olmuştur. O, "gönül insanı" için derin bir tefekkür hazînesidir. Kur'ân'ın rûhâniyetinden uzak kalmanın netîcesi, mutlak ve ebedî bir hüsrândır. Kur'ân'daki hikmet, ibret ve esrâr deryâsından gâfil kalanlar için Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

اَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْاٰنَ اَمْ عَلٰى قُلُوبٍ اَقْفَالُهَا

"Onlar, Kur'ân'ı inceden inceye düşünmezler mi? Yoksa (onların) **kalbler**(i) **üzerinde kilitler mi var?"** (Muhammed, 24)

Kur'ân-ı Kerîm, Cenâb-ı Hakk'a âit esmânın bizim idrâk dünyâmıza kelâm sûretinde aksettirilmiş bir tezâhürüdür.

Cenâb-ı Hak, âyet-i kerîmede Kur'ân-ı Kerîm'in sonsuz mânâ ihtişâmını şu şekilde ifâde buyurur:

"Şâyet yeryüzündeki ağaçlar kalem, denizler de arkasından yedi deniz katıl(arak mürekkep ol)**sa yine**

Allâh'ın sözleri (yazmakla) **tükenmez. Şüphe yok ki Allah, mutlak gâlip ve hikmet sâhibidir."** (Lokman, 27)

Kalbimizin, Kur'ân'ın rûhâniyetinden feyz alarak hikmet ve sırlarla dolabilmesi, ancak onu okurken sâhib olduğumuz kalbî seviyeye bağlıdır. Bu sebeple Kur'ân'ın hakîkatine vâsıl olabilmek için, kalbe irtifâ kazandırmak îcâb eder. Zîrâ bir hidâyet rehberi olan Kur'ân-ı Kerîm, kendisine yaklaşanın, kalbî niyet ve durumuna göre hem irşâda hem de idlâle götürebilecek bir mâhiyet taşır.

Yüce Rabbimiz, hakkıyla okunan Kur'ân âyetlerinin mü'minlerin gönül âlemlerinde yapacağı tesiri ve meydana getireceği mânevî coşkuyu şöyle beyan buyurur:

"...Rablerinden korkanların, bu Kitâb'ın tesirinden dolayı tüyleri ürperir, derken hem bedenleri hem de gönülleri Allâh'ın zikrine ısınıp yumuşar." (ez-Zümer, 23)

"...Allâh'ın âyetleri mü'minlere okunduğunda, onların îmanlarını artırıp güçlendirir." (el-Enfâl, 2)

Kur'ân-ı Kerîm'den lâyıkıyla istifâdenin birinci şartı, ona ihtiram ile yaklaşmaktır. Çünkü o ihtiram, Kur'ân'a atfedilen ehemmiyetin bir tezâhürüdür.

Gerçekten Kur'ân-ı Kerîm, kıyâmete kadar beşeriyyetin ihtiyaçlarını karşılayabilecek kemâlât, hakîkat ve esrârı muhtevî bulunmasıyla da, muhteşem bir kılavuz hüviyetindedir. Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'in bu husûsiyetini şöyle beyan eder:

"Şüphesiz ki bu Kur'ân en doğru yola iletir; sâlih amellerde bulunan mü'minlere, kendileri için büyük bir mükâfat olduğunu müjdeler." (el-İsrâ, 9)

Kur'ân-ı Kerîm, rehberliği kıyâmete kadar devâm edecek

olan ilâhî bir kitap olduğundan, onun gölgesi altındaki her mü'min de, ölümün ebediyyet kapısı aralanıncaya kadar Kur'ân hükümlerine ve Kur'ân hayâtına sâdık kalmak mecbûriyetindedir. Bu dünyâda kalbî saâdet ve selâmet, âhirette ise Cenâb-ı Hakk'ın rızâsına nâil olarak ilâhî nîmetlere gark olmak, ancak bu sûretle mümkündür.

Kur'ân'dan lâyıkıyla istifâde edebilmek, onun kalben okunabildiği nisbette gerçekleşir. Şu hadîs-i şerîf, bu kalbî hâli ne güzel ifâde eder:

Kur'ân tilâveti için hangi ses ve kıraat daha güzeldir, diye sorulduğunda, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

"Kur'ân okuyu unu duyduğunda, sende Allah'tan korktuğu hissi uyandıran kimsedir." (Dârimî, Fezâilu'l-Kur'ân, 34)

Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-'ı dehşete getirip hidâyetine vesîle olan da, kız kardeşi Fâtıma'nın evinde huşû içinde okunan Kur'ân-ı Kerîm idi.

Şu âyet-i kerîmeler, Kur'ân-ı Kerîm'in nasıl bir keyfiyetle okunması gerektiği hususunda bizlere ışık tutmaktadır:

"(Rasûlüm!) **Bu Kur'ân, âyetleri üzerinde** (insanlar) **inceden inceye düşünsünler, selîm akıl sahipleri ibret alsınlar diye Sana indirdiğimiz feyiz kaynağı mübârek bir kitaptır."** (Sâd, 29)

"(Ey Rasûlüm!) **Kur'ân'ı tertîl üzere** (tane tane) **oku."** (el-Müzzemmil, 4)

Öte yandan Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-'ın, Bakara Sûresi'ni on iki yılda ikmâl ettiği ve bitirince de şükür kurbanı olarak bir deve kestiği rivâyet edilmiştir. (Kurtubî, *el-Câmî,* I, 40)

Abdullâh bin Ömer -radıyallâhu anh- da, Bakara Sûresi'ni sekiz senede bitirebilmiştir. (*Muvatta,* Kur'ân, 11)

Sahâbe-i Kirâm, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'den on âyet öğrendiklerinde, bunlardaki emir ve hikmetleri iyice anlayıp tatbîk etmeden diğer on âyete geçmemişlerdir. Kur'ân'daki ilimlerle âmil olmuş ve yine Kur'ânî hikmetlerle de kâmil hâle gelmişlerdir. (Ahmed, V, 410)

Bütün bunlar Allâh'ın kitabını tilâvet ederken, sırf telaffuz muhtevâsında kalmayıp, onun bâtınından hisse almak, ahkâmına tâbî olmak ve ahlâkıyla ahlâklanmak îcâb ettiğini göstermesi bakımından câlib-i dikkat misallerdir.

İslâm târihinin asr-ı saâdetten sonra en seviyeli devrini idrâk etmiş olan Osmanlı'nın, Kur'ân-ı Kerîm'e yüksek bir ihtiram bereketiyle vücûda gelmiş olduğu unutulmamalıdır. Gerçekten, o devletin bânîsi velî sultan Osman Gâzi Hazretleri'nin, Şeyh Edebali hânesinde bir geceyi, duvarda asılı Kur'ân-ı Kerîm'e hürmetsizlik olacağı düşüncesiyle uykusuz geçirmiş olduğu, pek yaygın bir târihî rivâyettir. Diğer taraftan ona abdestsiz el sürülememesi husûsundaki dînî esas da ihtirâmın vücûb ve ehemmiyetini göstermektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'i bel hizâsından aşağı bir mevkîde tutmamanın, İslâmî âdâb içindeki ehemmiyeti de mâlumdur. Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerîm'i sâdece okumak değil, yazılarına bakmak bile, onunla ünsiyetin bir vâsıtası olduğundan makbûl ve hattâ sevâb sayılmıştır.

Buna göre Kur'ân-ı Kerîm'e hürmette kusur etmemeye çalışmalı ve onu mümkün olduğu sıklıkta -az da olsa- okumayı âdet hâline getirmelidir. Üstelik, Kur'ân-ı Kerîm'in

ilk emrinin « اِقْرَأْ », yâni **“Oku!”** (el-Alak, 1) diye nâzil olmasındaki hikmet de, hiçbir zaman hatırdan uzak tutulmamalıdır. Bu okuma keyfiyetinin ehemmiyeti, kıraatsiz bir namazın sahih olmamasıyla da sâbittir.

Emevî halîfesi Süleyman bin Abdülmelik’in halka ilk konuşması şöyleydi:

“Ey Allâh’ın kulları! Siz, Allâh’ın kitâbını rehber edinin. Onun verdiği hükme râzı olun. Onunla amel edin. Çünkü bu Kur’ân, sabah aydınlığının geceyi izâle ettiği gibi, şeytanın kurduğu tuzağı ve hîleyi bertaraf eder.” (Beyhakî, *Kitâbü’z-Zühd,* s. 61)

Bütün bunlar dikkate alındığında Kur’ân-ı Kerîm’le ünsiyetin hayatımızda ne kadar mühim bir yer işgâl etmesi lâzım geldiği kolayca anlaşılır. İlâhî Kelâm’ın lâhûtî sürûr ve neşesiyle gönüllerimizin dolup taşmasını Rabbimizden niyaz etmeliyiz. Nitekim Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’in bir duâsı da şöyleydi:

“...Rabbim! Kullarından herhangi birine öğrettiğin, kitabında indirdiğin, ya da bilgisini katında gizlediğin her bir güzel ismin hürmetine, Sen’den niyâzım udur ki; Kur’ân’ı gönlümün baharı, sadrımın nûru, hüzün ve kederimin çâresi eyle!” (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 391)

d- İbâdetleri Huşû ile Edâ Etmek

“Allâh’a, O’nu görüyormuşçasına ibâdet et! Her ne kadar sen O’nu göremezsen de, O seni görmektedir.” (Buhârî, Îmân, 37)

İbâdetler, kulun Rabbiyle ezelde yaptığı ahde, vefâ üzere

bulunduğunu gösteren bir sadâkat ispâtıdır. İbâdet anları, kulluk şartları içinde Cenâb-ı Hakk'a en çok yaklaşılan vuslat demleridir. İnsanın dünyevî meşgalelerine âit tüm dertlerini gönlünün dışına iterek, yalnız sâhibinin rızâsı için birşeyler yapabilmenin huzûruyla rûhunu dinlendirip güçlendirdiği husûsî bir âlemdir. Çünkü namazda eller kulaklara götürülerek alınan tekbîr, herşeyin arkaya atılıp doğrudan doğruya Allâh'a teveccüh etmenin ifâdesidir.

İbâdetler, insanoğlunu ölüm ötesinin kaygı ve endîşelerinden âzâd edebilecek en müessir şifâ ve tesellî kaynağıdır. Ebedî âlem için yapılacak yatırımların yegâne yolunun kendisinden geçtiği bir rûh iklîmidir. Bu vasıflarıyla ibâdetler, kalbî muvâzene ve selâmetin temini yolunda aslâ ihmâl edilmemesi gereken bir feyz kaynağıdır.

İbâdetlerin arzu edilen netîceyi hâsıl etmesi için huşû ile edâsı şarttır. Huşû ise, kalbî huzûr ve sükûn ile, sevgi ve korku duygularının berâberliğinde ilâhî huzûrda durabilmektir. Huzûrunda bulunduğu yüce Sultân'ın haşyetiyle, ağyâr ile ihtilâttan kesilmek, yalnız O'nunla olmak ve yalnız O'na ibâdet için yaratıldığının şuuruna ermektir.

İbâdetler içinde en ihtişâmlı ve şümûllü olanı ise **"namaz"**dır. Namaz, Allâh'ın kullarına en büyük hediyelerinden biridir. Hadîs-i şerîfte buyrulur:

" âyet bir mü'min önce güzelce abdest alır, sonra da kalkıp ba tan sona kalbiyle ve yüzüyle (yâni bütün varlığıyla) namaza yönelip tam bir huzur ve hu û içinde iki rekat kılarsa cennet ona vâcip olur." (Müslim, Tahâret, 17)

İnsana kazandırdığı rûhî meziyetler itibâriyle gerçek bir namazın yerini tutabilecek hiçbir ibâdet yoktur. Böyle bir

namaz için, Hak'tan gayrı her şeyin hattâ insanın kendi nefsinin dahî gözden ve gönülden düşmesi gerekir.

Süleyman Dârânî -kuddise sirruh-:

"İki rekat namaz kılmak veya Firdevs Cenneti'ne girmek arasında muhayyer bırakılsam, iki rekat namazı tercih ederdim. Çünkü Firdevs Cenneti'ne girmek nefsin hoşlanacağı bir istektir. Fakat iki rekat namaz kılarsam Rabbimle berâber bulunmuş olurum." buyurmuştur.

Namaza duran bir kimse, namazdan başka hiçbir şeyle meşgûl olamaz. Namaz onu, her türlü mâsivâdan alıkoyar. Gerçek bir namazda, kalblerdeki perdeler kalkar ve hakîkat nûrları tecellî eder. Hak Teâlâ ile berâber târifsiz bir vuslat yaşanır. Diğer ibâdetlerdeyse hâl böyle değildir. Meselâ oruçlu biri, pazarda müşteri de olur, satıcı da... Hacceden de kezâ böyledir. Ama musallî, ne satıcı olur, ne de alıcı... O, sâdece musallîdir. Yâni maddesi de mânâsı da, huzûr-i ilâhîde bulunmaya mecburdur.

Dosdoğru kılınan bir namaz, verdiği feyiz ve rûh ile mü'mini, nefsânî temâyüllerin girdabına düşmekten kurtarıp, dâimâ ilâhî huzurda ve murâkabe altında bulunduğu şuuruna taşıyan fazîletli bir ibâdettir.

Nitekim Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- hadîs-i şerîflerinde:

"Allâh'a, O'nu görüyormu çasına ibâdet et! Her ne kadar sen O'nu göremezsen de, O seni görmektedir." (Buhârî, İmân, 37)

"Namazında ölümü hatırla. Çünkü bir ki i ölümü hatırlayarak namaz kılarsa, o namaz kâmil ve güzel olur. Namazını, son namazını kıldığını dü ünen kimse gibi kıl. Sonunda özür dilemeni gerektirecek her eyden de uzak dur." (Deylemî, *Müsned,* I, 431)

buyurmuşlardır.

Âyet-i kerîmede de hakkıyla edâ edilen bir namaz için:

"...Namazı da dosdoğru kıl! Gerçekten kâmil mânâda kılınan namaz, fahşâdan (çirkinlik, edepsizlik, fuhşiyâttan) **ve münkerden** (dînin ve akl-ı selîmin tasvib etmediği herşeyden insanı) **men eder."** (el-Ankebut, 45) buyrulur.

Namazın kötülüklerden koruması, namazdaki huşû ve huzur hâlinin, namazdan sonra da devam etmesine bağlıdır. Eğer namaz kılan kimsede böyle bir muhâfaza görülmüyorsa, o gerçek mânâda musallî değildir.

Âyet-i kerîmede bu şekilde namaz kılanlar hakkında vârid olan ilâhî tehdit, muhatapları için ne acıdır:

"Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar! Onlar, bütün işlerinde riyâkârlık eden ve en küçük yardımın yapılmasına bile mânî olan kimselerdir." (el-Mâûn, 4-7)

O hâlde kim ki, namazını tâdil-i erkâna riâyet ile kılmaz, huzûr-ı ilâhîde bulunduğundan habersiz olur ve aklı-fikri ticâretine veya başka dünyevî meşgalelere takılı kalırsa, onun kıldığı namaz, kendisinden beklenen füyûzâtı hâsıl etmez. Böyle namazlar mecbûriyet kabîlinden, sadece borcun îfâsını temin eder.

Cenâb-ı Hak, hakîkî ve ideal mânâdaki bir namazı âyet-i kerîmede şöyle ifâde buyurur:

"Gerçekten mü'minler kurtuluşa ermiştir; onlar ki namazlarında huşû içindedirler..." (el-Mü'minûn, 1-2)

Sahâbeden Abdullâh bin Şıhhîr -radıyallâhu anh-, Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in namazdaki hâlini şöyle tasvîr eder:

“Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’i namaz kılarken gördüm. Ağlamaktan dolayı göğsünden tencere kaynamasına benzeyen bir ses duyuluyordu.” (Ebû Dâvud, Salât, 156-157; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 25)

Hazret-i Ali -radıyallâhu anh- namaza durduğunda benzi sararır, kendi vücûdu dâhil her şeyden sıyrılırdı. Bir muhârebede mübârek ayağına batan okun çıkarılması için namaza durmuştu. Zîrâ bu takdirde okun çıkarılışındaki ızdırâbı hissetmeyeceğini biliyordu. Lâkin bu ölçüde dünyâ ile alâkayı keserek namaz kılabilmek kaç kula müyesserdir?

Namazı bu vasıf ve mükemmellikte kılamayanlar ise, ye’se kapılıp onu terk etmeye kalkışmamalıdırlar. Zîrâ, en azından farz olan borcu ödemeye yarayan o şeklî namazları devâm ettiren her musallî birgün bu istikâmette az veya çok, bir kemâle ulaşır.

Her gün belli vakitlerde edâ edilen beş vakit namaz, insanın zamânını bir programa tâbî kılarak, ona intizamlı bir yaşama disiplini kazandırır ve mes’ûliyet duygusunu kuvvetlendirir. Hayatı, âhenk ve insicâm üzere olmayan bir insanın iç âleminde denge, huzûr ve sükûn üzere bulunmasından söz edilemez. Bunun yanında namaz, mânen de îmâna sağlam bir muhâfaza, tefekküre derinlik, korku anlarına tesellî ve neş’e zamanlarına ulvî bir lezzet teşkîl eder. Yine namaz, rûhâniyete destek, kalbe neş’e ve sâfiyet veren, ilâhî ünsiyeti artıran feyz ve bereketlerle dolu bir ibâdettir.

Hayat mücâdelesinde zarûrî olan; sabır, irâde, nefsânî arzulara mukâvemet gibi hâllerin takviyesiyle ahlâkı mükemmelleştiren diğer bir ibâdet de oruçtur.

“Oruç”, aslî gâyesi itibâriyle dâimî bir ibâdet şuuru içinde

nefs engeline karşı mücâdele etmek ve onu kontrol altında tutarak tesirini asgarîye indirebilmektir.

Yine oruç, insanı, sabr u sebât, kanaat, hâle rızâ ve meşakkatlere karşı metânet gibi ahlâkî fazîletlere erdirmekle berâber, mahrûmiyet ve açlıkla, nîmetlerin kadrini hatırlatır. Zengin-fakir herkese açlığı tattırmak sûretiyle onları bu noktada eşitler. Bu vesîleyle varlıklı insanlara; yoksul, aç ve sefil insanların hâlini hatırlatıp yardım ve merhamet hislerini geliştirir. Netîcede insanların birbirlerine karşı şükran duygularını takviye eder.

Oruç, insandaki takvâ hislerini canlandırarak, kalbî sâfiyeti artırır. Âyet-i kerîmede:

“Ey îman edenler! Oruç sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki bu sâyede takvâya erersiniz.” (el-Bakara, 183) buyrulmuştur.

İrâde terbiyesi için oruçtan daha müessir olabilecek bir başka usûl mevcut değildir. İrâde ise, insandaki tabiî ve nefsânî temâyüllerin aşırılık ve azgınlıklarına karşı koyabilmenin temel vâsıtalarından biridir.

Hazret-i Mevlânâ -kuddise sirruh- ebedî âlemin nîmetlerine nâil olmak için, bu dünyâda az yemek gerektiği husûsunda şöyle buyurur:

“İnsanın asıl gıdâsı, ilâhî a k ve hikmettir. Bu sebeple ona haddinden ziyâde ten gıdâsı vermek muvâfık değildir.”

“İnsan, asıl rûhânî gıdâsını unutup ten gıdâsının endî esine dü tüğü için huzursuzdur. Çünkü doymak bilmez. İhtirâsından yüzü sararmı , ayakları titremekte, kalbi tela la çarpmaktadır. Hâlbuki nerede yeryüzü gıdâsı, nerede sonsuzluğun gıdâsı?!.”

*“Allah, ehidler için «**onlar, Rableri katında***

***rızıklanmaktadırlar*»[39] *diye buyurdu. O mânevî gıda için ne ağız, ne de beden vardır.”*

Orucun hakîkatine ulaşmak ve rûhâniyetinden istifâde edebilmek için onu zedeleyebilecek ihmallerden şiddetle kaçınmak îcâb eder. Hadîs-i şerîfte buyrulur:

“Oruç, sadece yemek, içmek vesâireden kesilmek değildir. Kâmil ve sevaplı oruç, ancak faydasız söz ve i lerden, kötü söylemekten (dedikodudan) vazgeçmektir. âyet biri sana söver yâhut sana kar ı câhilce herhangi bir harekette bulunursa, ona: « üphesiz ki ben oruçluyum!» de!” (Hâkim, *Müstedrek,* I, 595)

Nefsânî arzuları dizginleyerek, irâdeyi terbiye eden oruç ibâdetinin yanısıra, varlıklı insanların servete râm olma netîcesinde meydana gelebilecek muhtemel azgınlıklarına sed çekmek, muhtaçlarda da zenginlere karşı kin ve hased gibi menfî temâyüllerin filizlenmesini engellemek, ictimâî hayâtı korumak ve fertleri birbirine muhabbetle bağlamak için, **“zekât”**, farz kılınmıştır. İslâm ictimâî nizâmında, fakir ve zengin arasındaki muhabbeti temin edip, hased ve husûmeti bertaraf etmek için **“zekât ve infâk”** ibâdeti son derece mühimdir.

Zengin, malını nereden kazanıp nereye sarf ettiğinden, kazancının helâl olup olmadığından, zekât ve sadakasını verip vermediğinden Allâh’ın huzûrunda ağır bir hesâb verecektir. O, servetinin muayyen bir kısmını fakirlere vermeye memûr kılınmakla, mâlî bakımdan büyük bir imtihâna tâbîdir. Ancak diğer mükellefiyetlerle birlikte, bu imtihanı da kazandığı takdirde rızâ-yı ilâhîye ve cennet nîmetlerine nâil olabilir.

Kur’ân-ı Kerîm’de birçok yerde zikredilen zekât ibâdetinin, 27 yerde de dinin temel direği olan namazla birlikte

zikredilmesi, ona atfedilen ehemmiyeti göstermektedir.

Zekât, imkânı olanın muhtâc olana Allâh'ın emrettiği belli miktardaki bir borcudur. Kur'ân-ı Kerîm'de:

"Sâilin (ihtiyâcını arz edebilen fakirin) **ve mahrûmun** (iffeti dolayısıyla hâlini arz edemeyen yoksulun)**, onların servetlerinde muayyen bir hakkı vardır."** (ez-Zâriyât, 19) buyrulmaktadır.

Bu itibarla zekât, nisâb miktarından fazla olan malların muayyen bir miktarının, ilâhî bir vergi hâline getirilip geride kalan kısmının helâl kılınmasıdır. Böylece zekât olarak alınan mal, kısım kısım, derece derece cemiyetin mağdurlarına intikâl ettirilir. Bu sâyede zenginin serveti temizlenir ve toplumda muvâzene, adâlet ve ictimâî âhenk meydana gelir. Bu gerçeği kavramak için de:

"...Zekâtı verenler (de temizlenip) **felâh buldu."** (el-A'lâ, 14) âyet-i kerîmesine bakmak kâfîdir. Zîrâ zekâtın, kelime itibâriyle "tezkiye", yâni "temizleme" mânâsına da gelmesi bu hususta câlib-i dikkat bir nüktedir.

Zekât, Allâh'ın zengine yüklediği asgarî bir borçtur. Hâlbuki buna ilâveten infak ve sadakalarda bir nisbet konulmamış ve buna mukâbil varlıklı kimseleri teşvîk için de bunların karşılığı olan sevab, aynen oruçtaki gibi gizli tutulmuştur. Cenâb-ı Hak geçmiş ümmetlerden farklı olarak ümmet-i Muhammed'in seyyiâtına (günahlarına) bire bir, hasenâtına (amel-i sâlihlerine) ise bire on karşılık verir. Buna ilâveten bire yedi yüze kadar, hattâ bundan da ziyâde ecir ile mukâbele gören ameller de vardır. Ancak, oruçla birlikte infâkın karşılığı olan sevâbın miktârı, teşvîk için saklı tutulmuştur. Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede buyurur:

“(Ey Peygamber!) **Onların mallarından sadaka al ki, bununla kendilerini** (günahlarından) **temizlemiş ve arıtıp yüceltmiş olasın. Ve onlar için duâ et! Çünkü Sen’in duân, onlar**(ın yürekleri) **için sükûnettir** (huzur kaynağıdır).**”** (et-Tevbe, 103)

Âyet-i kerîme muktezâsınca zekât ve infâkın, hem malı hem de kalbi temizleyen iki cihetinin varlığı mevzubahistir.

Allah Teâlâ âyet-i kerîmelerde ilâhî bir tehdîd ile şöyle buyurur:

“…Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda infâk etmeyenler yok mu, işte onlara elem verici bir azâbı müjdele!” (et-Tevbe, 34)

“O gün cehennem ateşinde (bu biriktirilen altın ve gümüşler) **kızdırılıp bunlarla, onların alınları, yanları ve sırtları dağlanır.** (Ve onlara denilir ki:) **«İşte bu, nefisleriniz için biriktirdiğiniz servettir. Artık yığmakta olduğunuz şeylerin** (azâbını) **tadın!»”** (et-Tevbe, 35)

Buna göre mala duyulan muhabbetin kalbe yerleşmesiyle, o malın infâk edilme meziyetini kaybetmesi netîcesinde muhtâcın hakkı gasbedilmiş olur. Böyle hâllerin de hazîn bir âkıbeti mûcib olacağı, yukarıdaki âyet-i kerîmelerin îkâzıyla sâbittir.

Diğer taraftan sadece iki nîmet için “fitne” tâbiri kullanılmıştır. Bu iki nîmet, “evlât” ve “mal”dır. Evlâtla birlikte mala âit muhabbetin kalbe nüfûz ve hâkimiyet tesis etme tehlikesi, Cenâb-ı Hak tarafından:

“Doğrusu evlâtlarınız ve mallarınız sizin için bir fitnedir (imtihan vesîlesidir)**…”** (et-Teğâbun, 15) şeklinde ifâde buyrulmuştur. Bunları fitne olmaktan koruyacak olan

keyfiyet, aşırı muhabbeti firenlemek ve onları kalbe sokmamaktır. Zekât, infâk ve sadaka gibi ilâhî emirlere lâyıkıyla ittibâ edebilmek, ancak ve ancak dünyâlık muhabbetinin kalbde kökleşmesine fırsat vermeyip onun bir "emânet" olduğu idrâkine sâhip olmakla mümkündür.

Bu husustaki -yukarıda kısmen nakletmiş bulunduğumuz- ilâhî îkazlar karşısında iyi düşünmeli ve zekâta ilâveten sadakalar ve infaklarla mecbûrî olan kırkta biri de aşmaya gayret etmelidir.

Âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak:

وَ يَسْئَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ

"...Yine sana iyilik yolunda ne harcayacaklarını sorarlar. «İhtiyaç fazlasını» de..." (el-Bakara, 219) buyurmaktadır.

Şükredici ve cömert zenginler ile sabırlı ve haysiyetli fakirler, insanlık şerefinde ve ilâhî rızâda berâberdirler. Ancak İslâm'da kibirli, hasîs zenginler ile buna mukâbil sabırsız ve neticede isyandan kurtulamayan fakirler zemmedilmiştir.

Zekât, mal ve servet sahiplerinin fiilî bir şükür ifâdesidir. Şükrün ise, nîmeti artıracağı, bir va'd-i ilâhîdir. Allah Teâlâ buyurur:

لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ

"...Andolsun ki, eğer şükrederseniz, size olan nîmetlerimi artırır da artırırım..." (İbrâhim, 7)

Nitekim Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-,

infâk etmeyi çok severler ve teşvîk ederlerdi. Bir hadîs-i şerîflerinde:

“Ey insanoğlu! İnfâk et ki sana da infâk edilsin...” buyurmuşlardır. (Buhârî, Nefekât, 1)

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, cömertliğin, bir müslümanın tabiat-ı asliyesi hâline gelmesini de çok arzu ederlerdi. Buyururlardı ki:

“Yalnız iki ki iye gıpta edilir. Biri, Allâh’ın, mal verip hak yolunda harcamaya muvaffak kıldığı ki i; diğeri de Allâh’ın, kendisine ilim verip de onunla amel eden ve bunları ba kasına öğreten (yâni ilmini infâk eden) kimsedir.” (Buhârî, İlim, 15)

Hülâsa insan, yaratılışı itibâriyle dünyâya meyyâldir. Dünyâ malı ise nefse câzip gelir. Ona aldananlar doymak bilmezler. Mal yığıldıkça insanın hırsı artar, muhteris olur. Gözünü madde ve mal hırsı bürümüş olan insanda, merhamet ve şefkat hissi azalır. İnfak etmek zor gelir. Nefsi ona:

“Daha zengin ol; ilerde daha çok hayır ve infak yaparsın!” diye iğvâda (aldatıcı telkînde) bulunur. Böyle insan, ten rahatını elde etse de rûhen hastadır. Nitekim:

“Yarın yaparım diyenler helâk oldu!..” buyrulmuştur.

İşte zekât, dünyâ malına karşı harîs olmak gibi kalbî hastalıkların devâsıdır.

Cenâb-ı Hak, âyet-i kerîmede ölüm ânında rüyadan uyanır gibi kendisine gelen insanın, ebedî bir pişmanlıkla şöyle dediğini bildirir:

رَبِّ لَوْلَٓا اَخَّرْتَنِى اِلٰى اَجَلٍ قَرِيبٍ فَاَصَّدَّقَ وَ اَكُنْ مِنَ الصَّالِحِينَ

“...Rabbim! Beni(m ölümümü) **yakın bir süreye kadar**

geciktirsen de sadaka verip sâlihlerden olsam!” (el-Münâfikûn, 10)

Zekât ve sadakada edebe riâyet çok mühimdir. Bilhassa veren, alana teşekkür hissiyâtı içinde olmalıdır. Çünkü onu farz olan bir borçtan kurtarıp ecre nâil eylemektedir. Verilen sadakalar aynı zamanda, veren kişi için hastalık ve musîbetlere karşı birer siper-i sâikadır. Sadaka verirken hassas bir gönülle onu muhtaca takdim etmenin ehemmiyetini tebârüz ettirmek için âyet-i kerîmelerde:

“...Sadakaları Allâh alır!” (et-Tevbe, 104)

“Ey îman edenler! Allâh’a ve âhiret gününe inanmadığı hâlde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek sûretiyle, yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın! (Sadakalarınızı imhâ etmeyin!)” (el-Bakara, 264) buyrulmaktadır.

Bütün canlılar, Allâh’ın mülkünde yaşayıp rızıklanmaktadır. Cenâb-ı Hak, küre-i arz üzerindeki bir avuç toprağı, sürekli bir istihâle (değişme) ile, sonsuz sayıda canlıyı besleyecek bir gıdâ ambarı sûretinde kullanmaktadır. Bütün canlılar içinde akıl ve iz’ân ile mücehhez yegâne varlık olan insanlar, bu gerçeği görüp de Rabbin mü’min-kâfir, âciz-kâdir bilcümle canlıları doyurması karşısında, kimin malını kimden esirgediklerini hiç düşünmezler mi?

Cenâb-ı Hak kâinatı bir muhabbet sâikıyla (sebebiyle) yaratmış ve bu muhabbeti hürmetine de, pek çok ikrâm, ihsân ve lutuflarda bulunmuştur. Zîrâ sevmenin tabiî netîcesi fedâkârlıktır. Seven, sevilene karşı sevgisi ölçüsünde fedâkârlık yapmayı bir zevk ve vazîfe telâkkî eder. Bu hâl, bir âşığın, mâşûku uğruna can vermesine kadar varır. O âşık bu

hareketiyle, bir fedâkarlık yaptığı hissine bile kapılmaz. Allâh için, O'nun mahlûkâtına yapılan infâk, sevenin sevdiğine karşı en güzel bir muhabbet tezâhürüdür.

Bu mâlî ibâdetlerin yanında, hem mâlî hem de bedenî bir ibâdet olan **"Hac"** da, nebîler silsilesinin ilki Âdem -aleyhisselâm-'dan, âhir zaman nebîsine kadar, yanık gönül terennümleri ve çeşitli ulvî hâtıralarıyla, îman cevherini gönüllerde kemâle erdiren ve mahşerin bir benzerini daha bu âlemdeyken yaşatarak:

« مُوتُوا قَبْلَ اَنْ تَمُوتُوا » , yâni *"Ölmeden evvel ölünüz!"* sırrına ermeye vesîle olan ulvî bir ibâdettir.

Hac ibâdetinin dünyevî ve uhrevî pek çok hikmetleri vardır. Gerçek bir hac, Allâh'ın sonsuz rahmetinin tecellîsiyle, af ve mağfirete mazhar olan müslümanların derin bir îmân, aşk ve vecd heyecânı içinde kaynaştığı, muhteşem ve mübârek bir ibâdettir.

Hac, varlık ve nefs elbisesinden sıyrılıp, rûhun derinliğine nüfûz ederek nefsânî kasırgalardan kurtulmaya çalışmaktır.

Hac, insan rûhunun âhengini, iklîmini ve rengini bulduğu, aslî hüviyetini kazandığı, kalbin mânevî feyz yağmurlarıyla temizlenip arındığı rûhâniyet tezâhürleriyle dolu bir ibâdettir.

Mü'minlerin kıblesi Kâbe-i Muazzama, Cenâb-ı Hakk'ın Kur'ân-ı Kerîm'de:

"Secde et ve yaklaş!" (el-Alak, 19) buyruğu ile ikâmesini emrettiği namaz ibâdetinin istikâmet hedefidir. Aynı zamanda bütün müslümanların müştereken teveccüh ettiği nokta, yâni İslâm dünyâsının nabzının attığı yerdir. İlâhî nazarların insandaki tecelligâhı, kalb; kâinattaki tecelligâhı

ise Kâbe'dir. Yâni kâinât içinde Kâbe, bir mânâda insan vücûdundaki kalb mesâbesindedir. Bu sebeple hac, Kâbe'nin ihtişâmını idrâk ederek, hassas bir kalb ile îfâ edilmesi gereken ve îtinâ isteyen bir ibâdettir.

Hac, programı itibâriyle, insanı kalbî hassâsiyetlere yönlendirir. Çünkü bu nâzik ibâdet, Allâh'ın mahlûkâtını incitmemek gibi şefkat, merhamet ve muhabbet tezâhürleriyle doludur.

Hac, bembeyaz ihramlar içerisinde meleklerin letâfetinden hisse alma gayretidir. İhramda bir av avlanmamalı, bir ot, hatta kasıtlı olarak bir kıl bile koparılmamalıdır. **Orada rafes yok, fısk yok, cidâl yok...**[40] Yalnız Yaratan'dan dolayı yaratılanlara şefkat, merhamet ve nezâket var.

Unutmamak lâzımdır ki ölüm, bütün canlıların tatmaya mecbûr kılındığı mutlak ve müşterek bir kaderdir. Zamanı, dakîkası ve nefes sayısına kadar tâyîn olunmuş ve bir hükme bağlanmıştır. Ecelin takdîm ve tehirinin, beşerî kudretle mümkün olmadığı, apaçık bir hakîkattir ve ecelden kaçanların kurtulduklarına dâir bir haber de işitilmemiştir. Hacca gitme imkânına sahip olanlar, bunları iyice tefekkür edip, "hac" ibâdetini ifâ etme konusunda gevşeklik ve lâkaydîlikten şiddetle sakınmalıdır. Aksi hâlde Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in şu dehşetli ihtârıyla karşılaşılır:

"Bir kimse, yiyecek, içecek ve binecek masraflarına mâlik olup da Beytullâh'a gitmek mümkün iken haccetmezse, artık onun yahudî veya hristiyan olarak ölmesine hiçbir mânî yoktur!" (Tirmizî, Hac, 3)

Bu îkâz-ı peygamberî, haccetmenin bütün şartlarını hâiz

olup da, gafletleri sebebiyle bu ibâdeti ihmâl edenlerin, acı bir kayıp içinde olacaklarını ve azâb-ı ilâhîyi tadacaklarını ihtar etmektedir.

Müslümanların, günahlardan arındırmak sûretiyle kalblerini tasfiye edecek hac ibâdetinden bîgâne kalmaları, ne büyük bir gaflet ve kayıptır!..

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyurur:

“Her kim, u Kâbe-i Muazzama’ya hac niyetiyle gelip de, fısk ve rafes i lemeden haccını yerine getirirse, anasından doğduğu gibi günahsız bir ekilde tertemiz olarak evine döner.” (Müslim, Hac, 438)

e- Geceleri İhyâ Etmek

Doldur o şerâbdan, yine doldur, yine bir sun!

Dursun gece, ey dost onu durdur, ne olursun!

Vur uykumu zincirlere vur, geçmesin anlar.

Varmaz gecenin farkına, varmaz uyuyanlar!

İnsanın kendi iç dünyâsına yönelerek, gündüzlerin maddî ve mânevî sıkletlerini üzerinden atabilmesi, gecenin sükûnetine bürünmekle mümkündür. Zîrâ gündüzler, gecenin rûhî ve sıhhî istirahatini vermekten uzaktır. Gecelerin nîmetini bilmeyenler için gündüzün hayrını düşünmek de mümkün değildir.

Gecenin ilâhî ve mânevî manzaralarına girebilmek için, onu gâyeli kullanmak mecbûriyeti vardır.

Kalb ehli için gecenin sükûnetinden daha feyizli bir zaman olamaz. Geceleri -belli miktarda- uyanık geçirerek onun feyz ve berekâtından istifâde etmek îcâb eder. Bu hususta âyet-i

kerîmelerde şöyle buyrulur:

تَتَجَافٰى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَ طَمَعًا

وَ مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ

"(O müttakî kimseler, geceleri namaz kılmak ve istiğfâr etmek için) **yanlarını** (tatlı) **yataklarından kaldırırlar... Rablerine, azâbından korkarak ve rahmetini umarak duâ ederler** (murâdlarını isterler, yalvarırlar). **Kendilerine verdiğimiz rızıklardan da hayır yollarına infâk ederler."** (es-Secde, 16)

"Gecenin bir kısmında O'na secde et! Gecenin uzun bir bölümünde de O'nu tesbîh et!" (el-İnsân, 25-26)

Cenâb-ı Hakk'ın geceye verdiği kıymet ve onun içine yerleştirdiği sırlar, sayısızdır. Bu hususta Rabbimizin: **«Geceye ve karanlığın kapladığı her şeye andolsun ki...»** (el-İnşikâk, 17); **«Sükûna erdiği zaman geceye andolsun ki...»** (ed-Duhâ, 2) ve **«Kararmaya yüz tuttuğunda geceye; ağarmaya başladığında sabaha andolsun!»** (et-Tekvîr, 17-18) şeklinde kasem buyurmasındaki sır, idrâkimize ve gönlümüze nice hakîkatleri seyrettirmek için açılan ilâhî bir penceredir.

Olgunluğa erişmiş mü'minler için geceler, derûnundaki sükûnet ve feyz dolayısıyla müstesnâ bir ganîmettir. Bu ganîmetin kıymetini lâyıkıyla bilenler -bilhassa gece yarısından sonra- bütün mahlûkâtın istirâhate çekilerek, âlemi derin bir sükûnetin kapladığı hengâmda, duâ, ibâdet ve yanık ilticâlarla Rablerine yönelmenin en feyizli zemînini

bulurlar.

Hazret-i Mevlânâ, gecelerde yaşadığı aşk ve vecdi *Dîvân-ı Kebîr*'inde şöyle mısralara döker:

Sâkî! Kadehi, a k-ı ilâhî ile doldur!

Mestâneye, ekmek sözü etmekten uzak dur!

Sun kevseri, kansın suya hep te ne gönüller,

Deryâda yüzen canlı, sudan ba ka ne ister.

Doldur o erâbdan, yine doldur, yine bir sun!

Dursun gece, ey dost onu durdur, ne olursun!

Vur uykumu zincirlere vur, geçmesin anlar.

Varmaz gecenin farkına, varmaz uyuyanlar![41]

Gece ve seherleri uyanık geçirmek husûsunda Cenâb-ı Hak, kendisinden sakındıkları için ilâhî nîmetlere mazhar olacaklarını beyân ile medhettiği o bahtiyar kulları hakkında şöyle buyurur:

كَانُوا قَلِيلاً مِنَ الَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ وَ بِالْأَسْحَارِ هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ

"O muttakîler, geceleri pek az uyurlar, seher vakitlerinde de istiğfâra devâm ederlerdi." (ez-Zâriyât, 17-18)

"(O Rahmân'ın kulları ki,) **Rablerinin huzûrunda kıyâma durarak ve secdelere kapanarak gecelerini ihyâ ederler."** (el-Furkân, 64)

Diğer bir âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

"(Ey Rasûlüm!) **Allah,** (gece namaza) **kalktığın vakit Sen'i ve secde edenler arasında dolaştığını görüyor..."** (eş-Şuarâ, 218-219)

Bu âyet-i kerîme hakkında Kâdî Beyzâvî diyor ki:

“Ümmet için beş vakit namaz farz olup da gece namazı sünnet hâline gelince, Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, ashâbın ahvâlini müşâhede sadedinde gece vakti hücre-i saâdetlerinden dışarı çıkıp ashâbın evleri arasında dolaşmış ve o evleri, Kur’ân tilâveti, zikir ve tesbîh sesleriyle arı kovanları gibi uğuldar bir hâlde bulmuştu.” (*Envâru’t-Tenzîl*, IV, 111)

Cenâb-ı Hak gecenin seher vaktinde îfâ edilen zikre, sâir zamanlardakinden daha fazla kıymet vermektedir. Zîrâ seherlerde zikir ve ibâdetle meşgûl olabilmek, diğer zamanlardan daha zordur. Bu sebepledir ki seherleri ihyâ, kulun Rabbine karşı duyduğu hâlisâne muhabbet ve tâzîmin bir ifâdesidir. Gönüldeki aşk ve muhabbet-i ilâhiyyenin şiddeti ne kadarsa muhakkak ki gece namazına ve tesbihâta rağbet de o derecede tezâhür eder. Bu bakımdan da, gece namazı ve tesbihleri, -âdetâ- yâr ile buluşup sohbet etme mâhiyeti taşır. Herkes uyurken uyanık bulunmak, Mevlâ-yı Müteâl’in rahmet iklîmine girerek, mağfiret, muhabbet ve mârifet meclisine dâhil olan müstesnâ kullarından olmak demektir.

Eğer bir mü’min, geceyi gâyeli kullanabilir ve seherdeki zikrin rûhâniyetinden nasîb alabilirse, gecesi gündüzünden -mânen- daha aydınlık ve hayırlı olur. Lâkin, gâyesiz ve uykuya mahkûm olarak geçirilen bir gece ise, taşa, denize ve çöle yağan yağmur gibi faydasız ve telâfîsi zor bir kayıptır. Böyle bir gecenin gündüzü de mânen karanlıktır.

Seherde başlayan tevhîdin rûhâniyeti, günlerimizi ve gönüllerimizi ihâta ederse, son nefesimiz, yâni dünyâdaki her

şeye büyük vedâ demek olan ölüm de, kelime-i tevhîdin rûhâniyeti ile -inşâallâh- bir “şeb-i arûs”a[42] dönüşür.

Abdullâh bin Amr bin Âs -radıyallâhu anhümâ-, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in kendisini şöyle îkaz ettiğini bildirmiştir:

“–Ey Abdullâh! Falan kimse gibi olma! Çünkü o, gece ibâdetine devâm ederken, artık kalkmaz oldu.” (Buhârî, Teheccüd, 19; Müslim, Sıyâm, 185)

Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, ashâb-ı kirâma hitâben:

“Gece ibâdetine dikkat ediniz! Çünkü o sizden önceki sâlih kimselerin âdetidir. üphesiz gece ibâdete kalkmak Allâh’a yakla maya vesîledir. (Bu ibâdet) günahlardan alıkor, hatâlara keffâret olur ve bedenden dertleri giderir.” (Tirmizî, Deavât, 101)

Bütün bir geceyi uykuyla geçirmeyip arada bir kalkmanın, insan vücûdunun sıhhati için ehemmiyetli olduğu da tıbben tespit edilmiştir. Hakîkaten uzun bir uykudan uyananlar, baş ağrısından muzdarip olurlar. Bu, uyurken nefes alıp-vermenin yavaşlaması ve beynin kâfî miktarda oksijenle beslenememesinin bir netîcesidir. Uykuyu bölenler, fiilî hareketlerle nefes alıp vermeyi normalleştirdiklerinden, az bir uykuya rağmen yataklarından daha zinde kalkarlar.

Diğer taraftan bilhassa ihtiyarlarda ölümler, daha ziyâde sabaha karşı vâkî olur. Bundan dolayı doktorlar, “seher vakti”ne “ölüm saati” adını verirler. Bunun sebebi, uykunun en derin olduğu saatte kalbin çalışmasının yavaşlamasıdır. Bu saatte uyananlar, üstelik bir de soğuk suyla abdest alırlarsa, bütün vücut fonksiyonlarını normalleştirmiş olurlar.

Dînin emirleri bu gibi dünyevî faydalar için olmayıp Allâh’a

kulluğu gerçekleştirmek maksadıyla vaz olunmuşlarsa da, onların her birinde böyle dünyevî faydalar da mevcuttur. Namaz, oruç vs. ibâdetlerde de böyle sayısız dünyevî hikmetler ve menfaatler vardır. Fakat tabiatiyle bunlar, o ibâdetlerin varlık sebebi değil, faydalı birer yan tesiri mesâbesindedir.

f- Zikrullâh ve Murâkabe

“Kalbler ancak zikrullâh ile itmi’nâna (hakîkî huzura) **erişir”** (er-Ra’d, 28)

“İnsan” kelimesi, menşe itibâriyle bir görüşe göre “nisyân”dan gelir. “Nisyân”, zikrin (hatırlamanın) zıddıdır ve unutkanlığı ifâde eder ki, insanoğlunun en büyük zaaflarından biridir. Bu hakîkat halk arasında, “Hâfıza-yı beşer nisyân ile mâlüldür.” darb-ı meseliyle de ifâde edilegelmiştir. Nisyânı asgarîye indirebilmenin en esaslı yolu, zikirdir.

İnsanın yaratılış maksadına muvâfık yaşayabilmesi için, rûhların Bezm-i Elest’te[43] Rabbiyle yapmış olduğu ahd ü mîsâka sâdık kalarak Yaratıcı’sını aslâ hatır ve gönlünden çıkarmaması îcâb eder. İşte bu sebeple, insanda fıtrî olarak mevcut bulunan “nisyân”dan doğan zararların telâfîsi için “Allâh” ve ona karşı “kulluk” idrâkinin dâimâ canlı ve zinde tutulması maksadıyla her şeyden önce “zikr”e ihtiyaç vardır. Zîrâ her tekrar, tekrar edilen şeyin idrâk ve iz’andaki yerini kuvvetlendirir.

Cenâb-ı Hak, kulunun sûret yapısına değil, kalbine nazar eder. Bu bakımdan her mü’min, ilâhî nazarların tecellî ettiği kalbini gafletten koruyup, zikir ile meşgûl etmeyi vazîfe

bilmelidir.

Kulluk vazîfeleri içindeki bu husûsî ehemmiyeti sebebiyle, zikir kelimesi Kur'ân-ı Kerîm'de iki yüz elliden ziyâde yerde geçmektedir. Cenâb-ı Hakk'a hakîkî mânâda kulluk yapabilmek ve bu sûretle mârifetullâha ulaşmak, zikrin kalbde kazandığı mevkî ve hissedilişindeki derinlik nisbetinde gerçekleşir. Bu yüzdendir ki "mârifetullâh", yâni Rabbin hakîkatine kalben nâil olmak, ilmin en fazîletlisi sayılagelmiştir. Çünkü insana asıl lâzım olan bilgi budur.

Cenâb-ı Hak, kullarının, zikrin rûhâniyetinden gâfil bulunmamaları için bu husustaki âyetlerin bir kısmında şöyle buyurmuştur:

اَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا اَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللّٰهِ

وَ مَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ

"Îman edenlerin, zikrullâh ve Hak'tan inen Kur'ân sebebiyle kalblerinin huşû içinde ürperme zamanı henüz gelmedi mi?" (el-Hadîd, 16)

"Allâh'ı zikretmek; elbette en büyük (ibâdet)**'tir."** (el-Ankebût, 45)

"Siz Ben'i zikredin, Ben de sizi zikredeyim. Bana şükredin, nankörlük etmeyin!" (el-Bakara, 152)

Cenâb-ı Hak, Mûsâ ve Hârûn -aleyhimesselâm-'ı Firavun'a tebliğe gönderirken dahî:

"Sen ve kardeşin birlikte âyetlerimi götürün. İkiniz de Ben'i hatırlayıp anmakta gevşeklik göstermeyin." (Tâhâ, 42) buyurarak, zikirden gâfil kalmamalarını emretmiştir.

Allâh'ı zikretmek, hiç şüphesiz ki "Allah" lafzının sâdece kelime olarak tekrarlanması değil, onun tahassüs merkezi olan kalbde mekân bulmasıdır.

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyururlar:

"Allâh'ı zikreden kimseyle zikretmeyenin misâli, diri ile ölü gibidir." (Buhârî, Deavât, 66)

"Allâh'ı sevmenin alâmeti, Allâh'ı zikretmeyi sevmektir." (Süyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr,* II, 52)

Nitekim zikirden uzak kimseler, Allah sevgisinden de uzak oldukları için ilâhî tehdîd altındadır. Âyet-i kerîmede buyrulur:

"Allâh'ı zikretmek husûsunda kalbleri katılaşmış olanlara yazıklar olsun!.." (ez-Zümer, 22)

Bu tehdîdden sâlim olabilmek için, devamlı zikir hâlinde bulunmanın lüzûmu, Cenâb-ı Hak tarafından şu şekilde beyan buyrulmuştur:

"Rabbini, kendi içinde (kalbinde)**, yalvararak ve ürpererek, yüksek olmayan bir sesle, gece-gündüz zikret! Gâfillerden olma!"** (el-A'râf, 205)

Yine âyet-i kerîmelerde zikirden uzaklaşmanın tehlikesini ifâde maksadıyla şöyle buyrulmuştur:

"Kim Rahmân (olan Allâh)**'ı zikretmekten gâfil olursa, yanından ayrılmayan bir şeytanı ona musallat ederiz.**

Şüphesiz bu şeytanlar, onları doğru yoldan alıkoyarlar da onlar, kendilerinin doğru yolda olduklarını sanırlar.

Şeytana dost olan o kimse, sonunda Biz'e (huzûrumuza hesap vermeye) **gelince, arkadaşına: «–Keşke, benimle senin aranda doğu ile batı arası kadar uzaklık olsaydı! Meğer sen, ne kötü bir arkadaşmışsın!..» der."** (ez-Zuhruf,

36-38)

“Kim Ben’im zikrimden yüz çevirirse, şüphesiz onun hakkı dar bir geçimdir ve Biz onu kıyamet gününde kör olarak haşrederiz. (O zaman) **O:**

«–Rabbim beni niçin kör olarak haşrettin? Hâlbuki ben daha önce gören bir kimseydim.» der.

Allah Teâlâ:

«–Evet öyleydi. (Hani dünyâda) **sana âyetlerimiz gelmişti de sen onları unutmuştun. İşte bugün de sen öylece unutulursun.» buyurur.”** (Tâhâ, 124-126)

Güzel ahlâk ve hasletler, ancak Cenâb-ı Hak’tan korkan, O’nu çok seven ve çok zikredenlere mahsustur. Allah Teâlâ buyurur:

“Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan her şey O’nu tesbîh eder. O’nu hamd ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur... Ne var ki siz, onların tesbîhini anlayamazsınız! O, Halîm’dir, bağışlayıcıdır.” (el-İsrâ, 44)

* * *

Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz de zikir ve zikir meclislerinin fazîleti hakkında bir kudsî hadiste şöyle buyurmuşlardır:

“Allah Teâlâ buyuruyor ki:

Ben kuluma, Ben’im hakkımdaki zannına göre muâmele ederim. O Ben’i zikrettiğinde Ben onunla berâberim. O Ben’i, kendi içinde zikrederse, Ben de onu zikrederim. O beni bir topluluk içerisinde zikrederse, Ben de onu o topluluktan daha hayırlı bir topluluk içerisinde anarım.” (Buhârî, Tevhid, 15)

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- birgün ashâb-ı kirâma hitâben:

"–Amellerinizin Allah katında en temizini, derecelerinizin en yükseğini, altın ve gümü sadaka vermenizden daha hayırlısını, dü manlarınızla kar ıla ıp boyunlarını vurmanızdan ve onların da sizin boynunuzu vurmasından daha hayırlısını haber vereyim mi?" diye sordu.

Onlar da:

"–Haber ver, ey Allâh'ın Rasûlü!" dediler.

Bunun üzerine Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"–Allâh'ı zikretmektir." buyurdu. (Tirmizî, Deavât, 6)

Zikrullâh ferdî olarak yapılabildiği gibi topluluk hâlinde de yapılabilir. Nitekim Muâviye -radıyallâhu anh- mescidde halka hâlinde oturan bir cemaatin yanına geldi ve:

"–Burada niçin toplandınız?" diye sordu.

"–Allâh'ı zikretmek için toplandık." diye cevap verdiler. O tekrar:

"–Allah aşkına doğru söyleyin. Siz burada sadece Allâh'ı zikretmek için mi oturdunuz?" diye sordu.

"–Evet, sadece bu maksatla oturduk." dediler. Bunun üzerine Muâviye -radıyallâhu anh- şöyle dedi:

"–Ben sizin sözünüze inanmadığım için yemin vermiş değilim. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e benim kadar yakın olup da benden daha az hadis rivâyet eden yoktur. Birgün Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- halka hâlinde oturan sahâbîlerinin yanına geldi de onlara:

«–Burada niçin oturuyorsunuz?» diye sordu.

«–Bize İslâmiyet'i nasip ederek büyük bir lutufta bulunması

sebebiyle Allâh'ı zikretmek ve ona hamdetmek için oturuyoruz.» diye cevap verdiler. Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

«–Allâh adına doğru söyleyin. Gerçekten siz burada sadece Allâh'ı zikretmek için mi oturdunuz?» diye sordu.

«–Evet, vallâhi sadece bu maksatla oturduk.» dediler. Bunun üzerine Allâh'ın Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

«–Ben size inanmadığım için yemin vermi değilim. Fakat bana Cebrâil gelerek Allah Teâlâ'nın meleklere sizinle iftihar ettiğini haber verdi de onun için böyle söyledim.» buyurdu." (Müslim, Zikir, 40)

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, kalbî eğitim husûsunda ashâb-ı kirâmın istîdâdına göre zikir tâliminde bulunurdu. Ümmü Hânî ile arasında geçen şu konuşma, bunu ne güzel misâllendirir:

Ebû Tâlib'in kızı Ümmü Hânî -radıyallâhu anhâ-, Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e mürâcaat ederek:

"–Yâ Rasûlallâh! Ben ihtiyarladım ve zayıfladım. Bana oturduğum yerde yapabileceğim bir ibâdet tavsiye eder misin?" diye sordu.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de:

"–Yüz defâ «sübhânallâh»,

Yüz defâ «elhamdülillâh»,

Ve yüz defâ «lâ ilâhe illâllâh» de!" buyurdular. (İbn-i Mâce, Edeb, 56; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 344)

Zikirler içinde bilhassa kelime-i tevhîdin topluluk hâlinde zikredilmesinin husûsî bir yeri vardır. Nitekim sahâbeden Şeddâd bin Evs -radıyallâhu anh-'ın rivâyet ettiği şu hadîste bu husûsa işâret buyrulmuştur:

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- yanında bulunduğumuz bir sırada bize hitâben:

"–Aranızda yabancı biri var mı?" diye sordular. Buradaki "yabancı" ile Ehl-i Kitâb'ı kasdetmişti.

Biz de:

"–Hayır, yoktur yâ Rasûlallâh!" dedik.

Bunun üzerine Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, kapıların kapatılmasını emrederek şöyle buyurdu:

*"–Ellerinizi kaldırın ve **Lâ ilâhe illâllâh** deyin!"*

Şeddâd bin Evs -radıyallâhu anh-, bu zikir meclisinin devâmını şu şekilde anlatır:

"–Ellerimizi bir müddet kaldırıp söylenildiği şekilde (**Lâ ilâhe illâllâh!** diyerek) zikrettik. Müteâkıben Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ellerini indirdi ve şöyle duâ etti:

«–Allâh'ım, Sana hamd olsun! Rabbim, beni "bu cümle" ile gönderdin. Onu (söylemeyi ve gereğini yerine getirmeyi) bana emrettin. Buna kar ılık bana cenneti va'd ettin. Sen va'dinden asla dönmezsin!»

Daha sonra Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ashâbına şöyle buyurdu:

«–Müjdeler olsun size! Muhakkak ki Allah Teâlâ sizi bağı ladı.» (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV, 124)

Bir başka hadîs-i şerîfte de şöyle buyrulur:

*"–**«Lâ ilâhe illâllâh!»**, Allah katındaki yeri ve değeri pek büyük olan bir kelimedir. Kim tam bir ihlâs ve sadâkat içinde onu söylerse, Allah onu cennete koyar. Kim de onu inanmadığı hâlde sadece diliyle söylerse, canı ve malı korunur; lâkin yarın Allâh'a kavu unca, Allah da onun hesâbını görür."* (Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* I, 26)

Her an zikrullâh ve murâkabe şuuru içinde bulunmanın luzûmunu ifâde eden şu hadîs-i şerîf de câlib-i dikkattir.

"Allâh'ı unutarak lüzumsuz konu malara dalmayın. Çünkü Allâh'ı unutarak yapılan çok konu malar, kalbi katıla tırır. Allah'tan en uzak olan kimse ise kalbi katı olandır." (Tirmizî, Zühd, 62)

Görüldüğü üzere zikrullâh, bizzat Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- tarafından pek çok vesîleyle tâlim, teşvîk ve telkîn edilmiştir. Bu denli tervîc edilen bir ibâdetin feyzinden uzak kalmak ne büyük bir kayıp ve hakkıyla edâ edildiğinde nâil olunacak uhrevî nîmetlere mukâbil, ne acı bir mahrûmiyettir.

Bu dünyâ hayâtında Rabbimizi ne kadar çok ve ne ölçüde derinden hissederek anarsak, yarın âhirette ilâhî vuslata o nisbette nâil olacağımız muhakkaktır.

Sevenler sevdiklerini, duydukları muhabbetin şiddeti nisbetinde yâd etme ihtiyâcı hissederler. Diğer taraftan o yâd ediş de, sevilene karşı duyulan muhabbeti artırır. Îman halâvetinden (lezzetinden) nasîb alanlar da bu istikâmette merhaleler kat ettikçe, Cenâb-ı Hakk'a olan iştiyakları kadar zikredişleri de artar. Nefsânî iştihâlarla rûhânî iştihâlar arasında tatmîn yönünden de bir fark vardır: Yemek içmek gibi nefsânî iştihâlar tatmin oldukça sönerken, rûhânî iştihâlar ise artıp çoğalır. Bu, susuzluğunu gidermek için âdetâ tuzlu su içmeye benzer. Her içilen su, iştihâyı biraz daha artırır.

Böyleleri her hâl ve fırsatta dâimî bir zikir hâlinde bulunup göklerin ve yerin yaratılışındaki ince ve dakîk hikmetlere dalarlar da:

“...Yâ Rabbî! Sen bunları boşuna ve abes yaratmadın; Sen’i tesbîh ederiz. Bizleri cehennem azâbından koru!” (Âl-i İmrân, 191) diye tefekkür ve niyazda bulunurlar.

Hayatı îman ve itmi’nânla idâme ettirmenin, ilâhî neşveler ve safâlara erişmenin ve nihâyet kâmil bir îmanla Hakk’a kavuşmanın yolu, dâimî zikirden geçmektedir. Zîrâ insan nasıl yaşarsa öyle ölür ve öldüğü hâl üzere haşrolunur. Nitekim hadîs-i şerîflerde de buyrulduğu üzere:

“İnsanlar kıyâmet gününde öldükleri hâl üzere diriltileceklerdir.” (Müslim, Cennet, 83)

“Ki i ya adığı hâl üzere ölür ve öldüğü hâl üzere ha rolunur.” (Münâvî, *Feyzü’l-Kadîr,* V, 663)

Hiçbir şey, insanın tahassüs ve tefekkür iştiyâkını, kâinâtın Hâkim ve Nâzım’ı olan Cenâb-ı Vâcibü’l-Vücûd’un varlığına vukûf ve O’na muhabbet derecesinde tatmîne medâr olamaz. Zîrâ âyet-i kerîmede buyrulduğu üzere:

أَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ

“Kalbler, ancak zikrullâh ile itmi’nâna (hakîkî huzura) **erişir.”** (er-Ra’d, 28)

g- Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e Muhabbet ve Salevât-ı Şerîfe

“Şüphesiz ki Allah ve melekleri, Peygamber’e çokça salât ederler. Ey mü’minler! Siz de O’na salevât getirin ve tam bir teslîmiyetle selâm verin.” (el-Ahzâb, 56)

Bir yaratılış hârikası olan Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’i, beşerî istîdat ve tâkat dâhilinde kâmilen

kavrayabilmemiz mümkün değildir. Bu âlemden alınan intibâlar, O'nu îzah ve idrâkte kifâyetsiz kalır. Bir bardağa, bir ummânı sığdırmak mümkün olmadığı gibi, Nûr-i Muhammedî'yi idrâk de lâyıkıyla mümkün değildir.

Bu hakîkati ifâde sadedinde âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

إِنَّ اللهَ وَ مَلٰئِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَ سَلِّمُوا تَسْلِيمًا

"Şüphesiz ki Allah ve melekleri, Peygamber'e çokça salât ederler. Ey mü'minler siz de O'na salevât getirin ve tam bir teslîmiyetle selâm verin." (el-Ahzâb, 56)

Âyet-i kerîmedeki ilâhî ferman mûcibince, O Fahr-i Kâinât'a salât ü selâm getirmek mecbûrîdir. Bu, Cenâb-ı Hakk'ın Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e karşı bütün ümmetin yapmasını murâd ettiği ve emir buyurduğu âdabdandır. Cenâb-ı Hakk'ın sayısız melekleri ile birlikte kendisine **"salât ve selâm"**da bulunduğu O yüce Peygamber'in fazl ü kemâline yaklaşmak bir îman muktezâsıdır. Zîrâ Rabbimiz âyet-i kerîmede şöyle buyurmuştur:

"(Ey Rasûlüm) **de ki: Eğer Allâh'ı sevdiğinizi iddiâ ediyorsanız, bana tâbî olunuz ki, Allah da sizi sevsin ve günahlarınızı mağfiret buyursun."** (Âl-i İmrân, 31)

Muhakkak ki mü'min, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in muhabbeti karşısında, ilâhî ürperişlerini, edeb duygularını hissettiği, rûhunu nefsâniyete âit bütün çizgi ve görüntülerinden boşalttığı vakit, O'nun muhabbetinden ve

örnek şahsiyetinden hisse alma yoluna girmiş olur.

O'nun mübârek şahsiyetinden hisse alarak O'nda fânîleşen ümmetin gönül erleri, Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in muhabbetine ne güzel örnekler sergilemişlerdir.

Muhabbetin kaynağına, Allah ve Rasûlü'nde erişenler, kıyamete kadar ümmet-i Muhammed'in dostu olarak yaşarlar, fânî hayatlarından sonra da hep rahmet ve duâlarla yâd edilirler. Bu hâle erişen sayısız Rasûlullâh âşıklarından ikisinin hâli şöyledir:

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- dîn-i mübîni yaymak ve öğretmek maksadıyla etrafındaki kabîlelere muallimler gönderirdi. Fakat gönderdiği bazı muallimlere ihânet edilmişti. Nitekim bunlardan biri de Recî Vakası'nda gerçekleşmiştir:

Adal ve Kare kabîleleri Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'den İslâm'ı öğretecek muallimler istedi. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de on kişilik bir heyet gönderdi. Kâfile, Recî mevkiine varınca tuzağa düşürüldü, sekizi şehid edildi, ikisi de esir alınıp Mekkeli müşriklere teslim edildi.

Esir edilen sahâbîler, Zeyd ve Hubeyb -radıyallâhu anhümâ-idi. İkisi de zalim müşrikler tarafından şehid edildi. Şehid edilmeden önce Zeyd'e sordular.

"–Hayatının kurtulmasına mukâbil, senin yerinde Peygamberinin olmasını ister miydin?"

Zeyd -radıyallâhu anh-, bu suâli soran Ebû Süfyan'a acıyarak baktı ve:

"–Benim, çoluk-çocuğumun arasında olup Peygamberimin burada olmasını istemek şöyle dursun, O'nun ayağına diken batmasına bile aslâ gönlüm râzı olmaz." dedi.

Ebû Süfyan bu muhabbet karşısında dondu kaldı:

“–Hayret doğrusu!” dedi. “–Ben, dünyada Muhammed’in ashâbının O’nu sevdiği kadar, birbirini seven iki kimse daha görmedim.”

Sonra Hubeyb -radıyallâhu anh-’ın yanına gittiler. Ona, dîninden vazgeçerse kurtulacağını söylediler.

Hubeyb -radıyallâhu anh-:

“–Dünyayı verseniz bile dînimden dönmem!” dedi.

Zeyd -radıyallâhu anh-’a sorduklarını ona da sordular ve aynı cevabı aldılar.

Hubeyb’in ise şehîd edilmeden evvel bir tek arzusu vardı:

“Hazret-i Peygamber’e muhabbetle selâm göndermek!..”

Lâkin kiminle gönderebilirdi ki! Yanında bir tek müslüman yoktu! Gözlerini mahzun bir şekilde semâya kaldırdı ve ilticâ hâlinde:

“–Allâhım! Burada selâmımı Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e ulaştıracak kimse yok. O’na selâmımı Sen ulaştır!” dedi.

O sırada ashâbıyla Medine’de oturmakta olan Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in, “onun üzerine de selâm olsun” anlamında:

“Ve aleyhisselâm” buyurduğunu etrafındakiler duydular. Ashâb-ı kirâm hayretle:

“–Yâ Rasûlallâh! Kimin selâmına karşılık verdiniz?” diye sorunca:

“–Karde iniz Hubeyb’in selâmına.” buyurdu.

Nihâyet kâfirler her iki sahâbîyi de ağır işkenceler altında şehid ettiler. Şehid edilirken Hubeyb’in söylediği sözlerden biri çok mânidardır:

“Müslüman olarak öldükten sonra, şöyle veya böyle ölmek ne gam!..”[44]

İşte sahâbînin îmân, aşk ve cesâreti!.. Böyle bir işkence tablosu bizi dehşete düşürürken, Allah ve Rasûlullâh âşıkları böyle bir manzara karşısında aslâ ürküntü duymuyorlardı. Bütün dertleri, Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in teveccühüne mazhar olmaktı. Onların ihlâs ve muhabbetleriyle selâmları yerine ulaşıyordu; hem de selâm iletenlerin en yücesi Cenâb-ı Hak tarafından...

Ashâbın Hazret-i Peygamber’e hasret ve muhabbetini sergileyen şu misâl de bizler için ne kadar ibretlidir:

Abdullâh bin Zeyd el-Ensârî -radıyallâhu anh- Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e gelip:

“–Yâ Rasûlallâh! Sen bana nefsimden, malımdan, evlâdımdan ve ehlimden daha sevgilisin. Eğer, gelip de Sen’i görme gibi bir nîmet olmasaydı ölmeyi arzu ederdim.” dedi ve ağladı.

Bunun üzerine Rasûlullâh Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“–Niçin ağlıyorsun?” diye sorduklarında Ensârî:

“–Yâ Rasûlallâh! Birgün Siz’in de bizim de öleceğinizi, Siz’in peygamberlerle beraber yüksek makamlarda olacağınızı, bizim ise eğer cennete girsek bile aşağı makamlarda olacağımızı düşünerek (Siz’i göremeyeceğim endişesiyle) ağladım.” cevabını verdi.

Merhamet ummanı Peygamberimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- cevap vermeyip sükût ettiler. Bu sırada şu âyet-i kerîme nâzil oldu:

“Kim Allâh’a ve Peygamberine itaat ederse işte onlar,

Allâh'ın kendilerine nîmet verdiği nebîler, sıddîklar, şehidler ve sâlihlerle beraber olacaklardır. Onlar ne güzel dostlardır!" (en-Nisâ, 69)

Abdullâh bin Zeyd el-Ensârî -radıyallâhu anh-, bahçesinde çalıştığı bir anda oğlu nefes nefese gelip büyük bir üzüntü ile Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in vefat haberini verdi. Bu acı haberle sarsılan Ensârî şöyle duâ etti:

"–Allâh'ım! Gözümü al ki artık bundan böyle tek sevdiğim Hazret-i Muhammed -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'den başka kimseyi görmeyeyim."

Abdullâh bin Zeyd el-Ensârî'nin duâsı kabul oldu ve oracıkta gözleri görmez oluverdi.[45]

İşte aşk ve muhabbet, iki kalb arasında bir cereyan hattıdır. Sevenler, hiçbir zaman sevilenleri gönüllerinden ve dillerinden düşürmezler. Sevdiklerine canlarını ve mallarını bezletmek sûretiyle fedâkarlıklarının huzuru içinde yaşarlar ve ölürler. Âyet-i kerîmede buyrulur:

"Namazı kılın, zekâtı verin ve Peygamber'e de itaat edin; umulur ki, bu sâyede ilâhî merhamete nâil olursunuz." (en-Nûr, 56)

"Seven, sevdiğinin her şeyini sevip ona meftûn olur." düstûrunca, üsve-i hasene olan Habîb-i Kibriyâ'ya her bakımdan ittibâ şarttır. Öyle ki, bu husustaki aşk, muhabbet ve ittibâ, Hakk'a muhabbetin bel kemiğini oluşturur.

Kelime-i tevhîdde "Lâ ilâhe illâllâh"dan sonra "Muhammedün Rasûlullâh" cümlesi gelir. Her kelime-i tevhîd ve her salevât-ı şerîfe, Hakk'a muhabbet ve yakınlığın sermayesini teşkil eder. Dünya ve ahiretin saâdet hayatı ve bütün mânevî fetihler, O'nun muhabbet sermayesiyle

kazanılır. Cihan, ilâhî muhabbetin tezâhürüdür. O zuhûrun öz cevherini, "Muhammedî nûr" teşkil eder ve Zât-ı Ulûhiyyet'e varabilmenin yegâne yolu da O'na muhabbettir.

İbâdetteki rûhâniyet, muâmelâttaki zarâfet, ahlâktaki nezâket, gönüldeki letâfet, sîmâlardaki nûr-i melâhat, lisanlardaki selâset, duygulardaki incelik, nazarlardaki derinlik, velhâsıl bütün güzellikler, O varlık nûruna olan muhabbetten kalblere akseden parıltılardır.

Hazret-i Mevlânâ ne güzel buyurur:

"Gel ey gönül! Hakîkî bayram, Cenâb-ı Muhammed'e vuslattır. Çünkü cihânın aydınlığı, o mübârek varlığın cemâlinin nûrundandır."

* * *

İlâhî feyz ve bereketin kalbe nakşolabilmesi için, bütün zaman ve mekânlarda, husûsiyle seher vakitlerinde Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'le râbıtayı güçlendirmek ve O'nun rûhâniyetinden hisseler alabilmek için salevât-ı şerîfenin pek büyük bir ehemmiyeti vardır.

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in hakîkatinde hayat bulan Hak dostları, salât ü selâm getirmek ve bu vesîleyle Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e yaklaşmaktaki fazîletleri şöyle sıralamışlardır:

1. Emr-i ilâhîye imtisâl ile Cenâb-ı Hakk'ın ve meleklerin salevâtına muvâfakat edilmiş olur.

Âyet-i kerîmede buyrulur:

"Şüphesiz ki Allah ve melekleri, Peygamber'e çokça salât ederler. Ey mü'minler! Siz de O'na salevât getirin ve

tam bir teslîmiyetle selâm verin." (el-Ahzâb, 56)

Allâh'ın, meleklerin ve ümmetin salât ü selâmları arasında mânâ cihetiyle farklılıklar olduğu muhakkaktır. "Allâh'ın salâtı", nebîsine rahmet edip onu yüceltmesidir. "Meleklerin salâtı", Hazret-i Peygamber için istiğfar ve duâdır. "Mü'minlerin salâtı" ise, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- hakkında duâda bulunmalarıdır.

2- Günahların affedilmesine vesîledir.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyurur:

"Kim bana bir defa salât getirirse, Allâh o kimseye on defâ salât eder, on hatâsı silinir ve on derece yükseltilir." (Nesâî, Sehv, 55)

3- Kıyâmette Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e yakınlığa vesile olur.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyurur:

"Kıyâmet gününde insanların bana en yakın olanları; bana en çok salât ve selâm getirenlerdir." (Tirmizî, Vitr, 21)

4- Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, salât okuyana mukâbelede bulunur.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyurur:

"Selâm veren kimsenin selâmına mukâbele etmem için Allah, rûhumu bana iâde eder." (Ebû Dâvud, Menâsik, 96)

5- Her salât getirenin ismi Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'e arz edilir.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyurur:

"Yeryüzünde Allâh'ın seyyah melekleri vardır. Onlar ümmetimin selâmını (ânında) bana ula tırır." (Nesâî, Sehv, 46)

6- Salât ü selâm okuyan kimse, Allah ve Rasûlü'nün muhabbetini diğer muhabbetlere tercih etmiş olduğu için, O'nun ahlâkıyla ahlâklanmada seviye alır, kötü ahlâktan

kurtulur, fazîlete erer.

7- Nebiyy-i Ekrem'in kendisine olan muhabbeti arttığı gibi, onun da Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e olan muhabbeti devam eder ve katlanarak artar.

8- Allah Teâlâ'nın Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ile bize ihsân ettiği lutuflar, sayıya gelmeyecek kadar fazla olmasına rağmen, salât ve selâm ile Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in üzerimizdeki hakkını çok az da olsa ödemeye çalışmış oluruz.

9- Allah Teâlâ'nın rahmetinin üzerimize inmesine vesîledir.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyurur:

"Kim bana bir defa salât ü selâm getirirse, bu sebeple Allah Teâlâ da ona on misli merhamet eder." (Müslim, Salât, 70)

10- Unutulan sözün hatırlanmasına sebep olur.

11- Duâların kabulüne vesîle olur:

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- namazdan sonra Allâh'a hamd etmeden ve salât ü selâm getirmeden duâ eden bir adam gördü. Bunun üzerine:

"Bu adam acele etti." buyurdu. Sonra o adamı yanına çağırdı ve şöyle dedi:

"Biriniz duâ edeceği zaman önce Allah Teâlâ'ya hamd ü senâ etsin, sonra bana salât ü selâm getirsin. Daha sonra da dilediği ekilde duâ etsin." (Tirmizî, Deavât, 64)

Diğer bir hadîs-i şerîfte de şöyle buyrulur:

"Duâ eden bir kimse, Peygamber'e salât okumadığı müddetçe duâsı perdelidir. (Hedefine ula amaz.)" (Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb,* III, 165)

12- İlâhî itâba mâruz kalmaktan korunur:

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyurur:

"Yanında ismim zikrolunduğu hâlde bana salevât getirmeyen kimsenin burnu sürtülsün." (Tirmizi, Deavât, 100)

13- Allah Teâlâ, Nebîsine salât eden kulunun işlerinde ona yeter ve onun hem dünya hem de âhiret kederlerini izâle eder.

Nitekim Übey bin Kâ'b -radıyallâhu anh- diyor ki:

"Hazret-i Peygamber'e:

«–Yâ Rasûlallâh! Ben Sana çok salevât-ı şerîfe getiriyorum. Acaba bunu ne kadar yapmam gerekir?» diye sordum.

«–Dilediğin kadar yap.» buyurdu.

«–Duâlarımın dörtte birini salevât-ı şerîfeye ayırsam uygun olur mu?» diye sordum.

«–Dilediğin kadarını ayır. Ama daha fazla yaparsan senin için hayırlı olur.» buyurdu.

«–Öyleyse duâmın yarısını salevât-ı şerîfeye ayırayım.» dedim.

«–Dilediğin kadar yap. Ama daha fazla yaparsan senin için hayırlı olur.» buyurdu.

Ben yine:

«–Şu hâlde üçte ikisi yeter mi?» diye sordum.

«–İstediğin kadar. Ama artırırsan senin için iyi olur.» buyurdu.

«–Öyleyse duâya ayırdığım zamanın hepsinde Sana salevât-ı şerîfe getirsem nasıl olur?» deyince:

«–O takdirde Allah bütün sıkıntılarını giderir ve günahlarını bağı lar.» buyurdu." (Tirmizî, Kıyâmet, 23)

Salât ü selâm getirmek, Hazret-i Peygamber'in rûhâniyetiyle irtibat kurmayı ve O'nun nûrundan istifâde etmeyi temin eder. Bu salevâtların mükâfâtı ise, kulun Hazret-i Peygamber'e olan muhabbeti ve ihlâsı

mukâbilindedir.

Ey Rasûl, ey Nebî, sonsuz salât ve selâm Sana olsun!..

Dahîlek yâ Rasûlallâh!..[46]

h- Tefekkür-i Mevt

Ne dünyâda ölümden kaçacak bir zaman ve mekân ne kabirde tekrar geriye dönecek bir imkân ne de kıyâmetin şiddetinden sığınacak bir barınak vardır...

İnsan, hayatın akışı içinde yaşama sevinci ile ölümden ürperiş gibi iki müthiş zıtlığın içinde çalkalanır durur. Dâimî bir akış hâlinde olan hayât ve ölümün hakîkî manâları idrâk edilmeden, yaratılış sır ve hikmeti ile insanın gerçek mâhiyeti de kavranamaz.

İstisnâsız her hayat seyyâhının başına gelecek olan ölüm, idrâk sahibi olan bütün varlıkların çözmeye mecbur bulunduğu bir muammâdır.

Mülk Sûresi'nin 2. âyetinde:

اَلَّذِى خَلَقَ الْمَوْتَ وَ الْحَيٰوةَ لِيَبْلُوَكُمْ اَيُّكُمْ اَحْسَنُ عَمَلاً

"O ki, hanginizin (ihsan duygusu içinde) **daha güzel amel işleyeceğini denemek için ölüm ve hayâtı yaratmıştır."** buyrulur.

Enbiyâ Sûresi'nin 35. âyetinde de:

"Her canlı ölümü tadar. Bir imtihân olarak sizi hayırla da şerle de deniyoruz. Ve siz ancak Biz'e döndürüleceksiniz..." buyrulmaktadır.

Dünyâ, ilâhî bir îman dershânesi, ölüm ise, zarûrî bir intikal kanunudur. Hazret-i Mevlânâ:

“Dirilmek için ölünüz!” buyurur.

Kalbin dirilişi, ancak nefsâniyetten vazgeçebilmekle mümkündür. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“Bütün zevkleri kökünden yok eden ölümü çokça hatırlayınız!” buyurur. (Tirmizî, Kıyâmet, 26)

Tefekkür-i mevt, ölüm gelmeden önce ölümü hatırlamaktır. Böylece nefsâniyetten uzaklaşarak, irâdî bir şekilde Rabbin huzûruna hazırlanmaktır. Bu, îmâna dayanan bir tefekkür ve şuurdur.

İnsanın, bitmek-tükenmek bilmeyen dünyevî emelleri, fânî ümit ve tesellîleri, kabir toprağına düşen ne müthiş bir yaprak dökümüdür.

Kabristanlar, fânî hayatlarını tüketen ana-baba, çoluk-çocuk, sevgili, hısım, akraba, dost ve arkadaş adresleri ile doludur. Dünyâ hayâtı ister sarayda isterse samanlıkta yaşansın, bütün yolların ve kıvrımların mecbûrî çıkış noktası kabirdir. Ondan kaçıp kurtulacak ne bir zaman, ne de bir mekân vardır.

Âyet-i kerîmede buyrulur:

“De ki, doğrusu kendisinden kaçmakta olduğunuz ölüm, sizi mutlaka yakalayacaktır. Sonra gizliyi de âşikârı da bilen (Allâh’a) **döndürüleceksiniz. O size neler yaptığınızı tek tek haber verecektir.”** (el-Cum’a, 8)

Ölüm sessizliğine bürünmüş her mezar taşı, lisân-ı hâl ile konuşan ateşli bir nasihatçidir. Kabristanların şehir içlerinde, yol kenarlarında ve câmî avlularında tesis edilmiş olması, bir nevî fiilî tefekkür-i mevt yâni ölümü düşünüp dünyâyı ona göre tanzim etmek içindir. Ölümün ürkütücü

ağırlığını kelimelerin zayıf omuzları taşıyamaz! Ölüm karşısında bütün iktidarlar sona erer ve erir.

Dünyâ, aldatıcı bir serap, âhiret ise ölümsüz bir hayattır. Umûmiyetle insan, hayatın binbir cilve ve tezâhürleri içinde aynadaki yalanların esîridir. Her an bu yalanlar ile vefâsızlığını devam ettiren şu dünyâ, bir aldanış mekânı değil de nedir?

İnsan ibret almaz mı ki, her fânî varlığın tâzelik ve zindeliği zaman değirmeninde dâimî bir sûrette öğütülmektedir! Âhiret gerçeğinden habersiz yaşanan bir hayat ile nefsânî arzuları tahrik eden dünyevî iltifatlara ve fânî oyuncaklara dalıp gitmek, büyük ve sonsuz istikbal karşısında ne korkunç bir aldanıştır!.. Gâfilâne bir hayat; çocuklukta oyun, gençlikte şehvet, erginlikte gaflet, ihtiyarlıkta elden gidenlere hasret ve binbir türlü çırpınış ve nedâmetten ibârettir.

Ölüm, kişinin husûsî kıyâmetidir. Kıyâmetimizden evvel uyanalım ki, nedâmete uğrayanlardan olmayalım. Zîrâ her fânînin meçhûl bir zaman ve mekânda Azrâil'le karşılaşacağı muhakkaktır. Ölümden kaçılacak hiçbir mekân yoktur. O hâlde insan, vakit kaybetmeden **"Allâh'a koşun..."** (ez-Zâriyât, 50) hitâbından nasîb alarak, rahmet-i ilâhiyyeyi yegâne sığınak ve barınak kabul etmelidir.

Ölümün en net tefekkürü, ölenlerin mor dudaklarında düğümlenen çözülmez sükûtun sırrında gizlidir.

Ölümün öğüt vermekteki belâgati karşısında dünyâdan gelen cevaplar, ancak gözyaşları ve kuru hıçkırıklardır.

Ne tuhaftır ki insan, birkaç gün misafir olarak bulunduğu bu dünyada kendini aldatır. Hergün cenâze sahnelerini seyrettiği hâlde, ölümü kendine uzak görür. Kendisini, kaybedilmesi her

an muhtemel olan fânî emânetlerin dâimî sâhibi sanır. Hâlbuki insan, rûhuna cesed giydirilerek bir kapıdan dünyaya dâhil edildiğinde, artık bir ölüm yolcusu demektir. O yolun bir hazırlık mekânına girmiş olduğu hâlde bu hakîkatten ekseriyâ gâfil yaşar. Bir gün gelir, ruh cesedden soyundurulur. Âhiret kapısı olan kabirde, diğer bir büyük yolculuğa uğurlanır.

Zaman şeridinden düşen her ânın, bizi hakîkat sabahına yaklaştırmasını, âyet-i kerîme ne güzel ifâde eder:

"Kime uzun bir ömür verirsek, Biz onun yaratılışını (güç ve kuvvetini alarak) **tersine çeviririz. Hiç** (bu manzarayı) **düşünmüyorlar mı?** (Bu ibretli yolculuğu idrâk etmiyorlar mı?)" (Yâsîn, 68)

Âyet-i kerîmede, insana en güzel şekilde nasîhat edilmektedir. Dünyanın fârik vasfı, vefâsızlıktır. Verdiğini geriye çabuk alır. Birgün yükseltir, ertesi gün kuyunun dibine indirir. Gölge gibidir. Onu yakalamak istersen dâimâ kaçar. Sen kaçarsan da peşini bırakmaz. Arkasında koşulan şeylere bugün-yarın nâil olayım derken, bir de bakarsın ki ömür bitivermiş. Dünyaya gönül verilirse o, huysuz bir acûze olur. Zaman zaman insanı yere çarpar. Vesvese ve dırdırının ardı arkası kesilmez. Tavır ve hareketleri vefâsızdır. Kendisine bağlananları çok çabuk fedâ eder.

Düşünmelidir ki, ne dünyâda ölümden kaçacak bir zaman ve mekân, ne kabirde tekrar geriye dönecek bir imkân, ne de kıyâmetin şiddetinden sığınacak bir barınak vardır...

Bir sahâbî Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e:

"Hangi mü'min daha akıllıdır yâ Rasûlallâh?" diye sordu.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de şöyle

buyurdular:

"Ölümü sıkça hatırlayıp, ölümden sonrası için en iyi hazırlık yapan kimsedir. İ te gerçek akıllı insanlar onlardır..." (İbn-i Mâce, Zühd, 31)

Yine Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

"Ölümü ve öldükten sonra ceset ve kemiklerin çürümesini hatırlayın. Âhiret hayatını isteyen, dünya hayatının süsünü terk eder." (Tirmizî, Kıyâmet, 24)

Fudayl bin Iyaz der ki:

"İnsanlara nasîhat için ölüm kâfîdir."

Ashâb-ı kirâmdan biri vefât etmişti. Arkadaşları, ondan övgüyle bahsettiler ve ibâdetinin çok olduğunu söylediler.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- sessizce onları dinliyordu. Onlar sözlerini bitirince, Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"–Bahsettiğiniz kimse, ölümü çokça anar mıydı?" diye sordu.

Onlar da "hayır" dediler.

"–Peki, nefsinin lüzumsuz ve a ırı isteklerinden çoğu zaman vazgeçebiliyor muydu?"

Ashâb-ı kirâm:

"–Hayır, yâ Rasûlallâh!" diye karşılık verdiler.

Bunun üzerine Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"–Arkada ınız, bahsettiğiniz kadar değilmi ." buyurdu. (Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* X, 308-9)

Abdullâh bin Ömer -radıyallâhu anh- anlatır:

"Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- beni tuttu ve:

«Dünyada tıpkı bir garip hatta bir yolcu gibi davran! Kendini ölülerden ve kabir ehlinden say.» buyurdu."

Tâbiînin büyüklerinden Mücâhid bin Cebr -rahmetullâhi aleyh- diyor ki:

Abdullâh bin Ömer -radıyallâhu anh- bu hadîsi naklettikten sonra bana şu nasihatte bulundu:

"Ey Mücâhid! Sabaha çıkınca nefsine akşamdan söz etme! Akşam olunca da nefsine sabahtan bahsetme! Hastalıktan önce sıhhatinden, ölmeden evvel de hayatından istifâde et! Çünkü ey Allâh'ın kulu, sen yarın ne hâlde olacağını (ölü mü, diri mi olacağını) bilmiyorsun!" (Tirmizî, Zühd, 25)

Enes bin Mâlik -radıyallâhu anh- der ki:

"Yer, her gün şu on öğüt ile insana seslenir:

Ey Âdemoğlu!

1. Üzerimde gezinip durursun; hâlbuki dönüşün banadır.
2. Üzerimde türlü günah işlersin; hâlbuki içimde azap göreceksin.
3. Üzerimde gülüp eğlenirsin; hâlbuki içimde ağlayacaksın.
4. Üzerimde sevinirsin; hâlbuki içimde üzüleceksin.
5. Üzerimde mal toplayıp durursun; hâlbuki içimde pişman olacaksın.
6. Üzerimde haram yersin; hâlbuki içimde kurtlar seni yiyecek.
7. Üzerimde böbürlenirsin; hâlbuki içimde hor ve hakir olacaksın.
8. Üzerimde neşe ile yürüyorsun; hâlbuki içimde hüzne boğulacaksın.
9. Üzerimde aydınlıkta gezinirsin; hâlbuki içimde karanlıkta kalacaksın.
10. Üzerimde topluluklar içinde dolaşırsın; hâlbuki içime tek başına gireceksin." (İbn-i Hacer el-Askalânî, *Münebbihât*,

37)

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ashâbına, hikmet ve fesâhat ehli Kuss bin Sâide'den bahsederek şöyle buyurmuştur:

"Kuss bin Sâide'yi Ukaz panayırında bir devenin üzerinde insanlara öyle seslenirken görmü tüm:

«Ey insanlar! Geliniz, dinleyiniz, iyice belleyiniz ve ibret alınız. Ya ayan ölür, ölen fenâ bulur, olacak da olur. Yağmur yağar, otlar biter, çocuklar doğar, analarının babalarının yerini tutar. Sonra da hepsi mahvolup gider. Hâdiselerin ardı arkası kesilmez, birbirini tâkib eder. Gökte haber var, yerde ibretli eyler var. Yeryüzü serilmi bir dö ek, gökyüzü yüksek bir tavan. Yıldızlar yürür; denizler durur. Gelen kalmaz, giden gelmez. Acaba vardıkları yerden ho nud oldukları için mi orada kalıyorlar; yoksa alıkonulup da uykuya mı dalıyorlar...

Ey İyâd kabilesi! Hani babalarınız ve dedeleriniz? Hani müzeyyen kâ âneler ve ta tan hâneler yapan Âd ve Semûd? Hani dünya varlığına mağrur olup da kavmine hitâben "Ben sizin en büyük Rabbinizim" diyen Firavun ve Nemrud?

Bu yer onları değirmeninde öğüttü, toz etti. Kemikleri bile çürüyüp dağıldı. Evleri de yıkılıp ıssız kaldı. Yerlerini imdi köpekler enlendiriyor. Sakın onlar gibi gaflet etmeyin. Onların yoluna gitmeyin. Her ey fânî, ancak Cenâb-ı Hak bâkîdir.

Ölüm ırmağının girecek yerleri çoktur ama çıkacak yeri yoktur..."
[47]

Hayat sahnesinin son perdesi olan ölüm, herkesin kendi âkıbetini haber vereceği bir ayna gibidir. Bir kul, nefs sultasında ve dünyayı gâye edinerek yaşarsa, kabir ona karanlık bir dehliz olarak görülür. Ölümün hatırlanması bile

hiçbir şeyle mukâyese edilemeyecek derecede onu muzdarip kılar.

İnsan nefs engelini aşar ve tefekkür-i mevt netîcesinde rûhunda meknûz olan melekiyet istikâmetinde merhaleler kat ederse, ölüm, hayâl ötesi muazzam ve müteâl olan Rabb'e vuslatın mecbûrî bir şartı olarak görülür. Böylece ekseriyetle insanlarda soğuk ürpertilere sebeb olan ölüm, onda bir sevgiliye kavuşma heyecanına dönüşür. Böyle ölümler, tasavvuf yolunun büyüklerinden Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin tâbiriyle "Şeb-i Arûs", yâni düğün gecesidir. Bu öyle bir yoldur ki beşer için en dehşet verici vâkıâ olan ölümü güzelleştirir. "Ölümü güzelleştirmek" içinse nefs engelini aşıp tevbe, zühd, tevekkül, kanaat, zikir, teveccüh, sabır, murâkabe ve rızâ gibi kalbî hâllerle kemâle ermek zarûrîdir.

Kalbin bu sâfiyete ermesinde tefekkür-i mevtin başka hiçbir şeyle mukâyese edilemeyecek mühim bir tesiri vardır. Bu hususta Rebî bin Hüseyin şöyle der:

"Kalbim, ölümü hatırlama i inden uzakla ırsa, onun fesâda uğramasından korkarım. âyet kendimden öncekilere muhâlefet edecek olmasaydım, ölünceye kadar kabristanda otururdum." (Beyhakî, *Kitâbü'z-Zühd,* s. 212)

Kalb, nefsâniyet ve rûhâniyet ihtilâçları arasında ölene dek çalkalanır durur. Ölüm, âhiret yolculuğunun zarûrî bir başlangıcıdır. Bu yolculuğa çıkmadan önce, kalbi mârifetullâh ile ölüme hazırlamak, ölümün endişe ve kaygılarından kurtularak kalbî sıhhat ve selâmeti temin edebilmek, aslâ ihmâl edilmemesi gereken bir keyfiyettir. Böylece, *"Ölmeden önce ölünüz."* sırrı tahakkuk eder ve insan -âdetâ- yok edilmiş nefs hâkimiyeti yerine Allâh'a muhabbet ve itaati, kâmil

mânâsıyla gerçekleştirmiş olur.

i- Sâlih ve Sâdıklarla Berâber Olmak

"Ey îmân edenler! Allah'tan ittikâ edin ve sâdıklarla berâber olun!" (et-Tevbe, 119)

Kalbin mâsivâdan muhâfaza edilmesi ve dâimâ hayır telkînlerine muhâtap kılınması için, rûhâniyetlerinden feyz alınabilecek gönül ehli sâlih ve sâdıklarla ünsiyet zarûrîdir. Çünkü her uzuvda bir irâde bulunmasına rağmen, yalnız kalbde irâde yoktur ve kalb, çevresinden gelen tesirlerin kendisine telkîn ettiği istikâmete tâbî olmak temâyülündedir.

Kalb, içinde bulunduğu vasatın rengine, şekline ve âhengine bürünür. Ancak, bu hâl kalbde belli tesirlerin kök salıp yerleşmesindeki başlangıç hâlidir. Sonradan vâkî olan müsbet veya menfî tesirler, evvelkilere benzerlik veya zıtlık sebebiyle müsbet de olabilirler, menfî de. Lâkin kalb, başlangıçta iyi tesirlere tâbî kılınıp belli bir kıvâma getirilmedikçe, büyük bir tehlikeye mâruzdur. Zîrâ haricî tesirlere muhâtap olan kalb, muhabbeti ölçüsünde onların etkisi altında kalırken; nefreti nisbetinde de onları reddedici bir rol oynar. İşte bu sebepledir ki, insanın mânen yükselip alçalmasında, muhabbet ve husûmetin yerinde kullanılması pek mühim bir müessirdir. Gerçekten muhabbeti lâyıkına, husûmeti de müstehakkına tevcîh edebilmek, sâhibini âbâd eder. Bunun aksine, muhabbeti lâyık olmayana, husûmeti ise gayr-ı müstehakkına tevcih ise, sahibini, bu tevcîhlerdeki isâbet ve şiddeti nisbetinde bedbaht kılar.

Bu hakîkat göz önünde tutulduğunda, mânevî terakkî için Allâh'ın sâlih kullarıyla berâber olup, onların tesir dâiresi

içinde yaşamanın lüzûm ve ehemmiyeti, bâriz bir şekilde ortaya çıkar. Ancak, bu takdirde de istifâde, muhâtaba duyulan muhabbet nisbetinde gerçekleşir. Yoksa rûhî derinliğe bîgâne olarak kuru kuruya bir berâberlik, az çok bir fayda sağlasa da, matlûb olan netîceyi hâsıl etmez. Bu hususta Bâyezîd-i Bistâmî -kuddise sirruh-'tan nakledilen şu kıssa pek ibretlidir:

Müridlerinden biri Bâyezîd'e:

"–Efendim, kürkünüzden bir parça verseniz de teberrüken üzerimde taşısam!.." der.

Bâyezîd ise cevâben:

"–Oğlum, sen istikâmet üzere olmadıktan sonra Bâyezîd'in kürküne değil, derisini yüzüp içine girsen bile fayda vermez!.." buyurur.

Bütün kâinâtta bir aynîleşme temâyülü mevcuttur. Bu, varlığın aslının tek olmasından doğan bir keyfiyettir. Üstelik bu umûmî aynîleşme temâyülü, hem fizikî keyfiyetler hem de rûhî hâller için geçerlidir. Meselâ; bir odanın herhangi bir köşesinde keskin bir kokunun şişesi devrilse, bundan etrâfa yayılan râyiha, odayı dolduran havanın bütün zerrelerinde eşit hâle gelinceye kadar, o râyihayı fazlaca emmiş olan hava zerrelerinden diğer zerrelere doğru bir sirâyet (geçiş) cereyân eder. Sıcak - soğuk gibi bütün zıt tecellîler için de aynen geçerli olan bu keyfiyet, bir fizik kânunudur. Ancak bu kânunun, beşerî hayâtta tezâhür edebilmesi için, aynîleşmeyi sağlayacak bir vâsıtaya ihtiyâç vardır ki, o da **muhabbet**tir.

Halk lisânında bu nükteyi ifâde maksadıyla "Kalbden kalbe yol vardır." şeklinde bir söz meşhûr olmuştur.

Ekseriyetle güçlü ve enerjik şahsiyetler, zayıflara ilham

kaynağı olagelmiştir. Esâsen insan tabiatında mevcut temâyüllerden biri de, taklit hissidir. Bir çocuk başlangıçta bütün fiil ve hareketlerini bu his ile tanzîm eder. Lâkin bu temâyül, hayat boyu az veya çok dâimâ mevcut olur. Bu bakımdan sâlih ve sâdıkların ibâdetlerindeki huşû, ahlâklarındaki yüksek seviye, şefkat, merhamet, rûhî incelik ve derinlikleri etrâfındakilerde bu hâli taklit ve tâkip hissi uyandırır. Nitekim mâzîsi câhiliye insanı olan sahâbîler de, eşsiz bir numûne şahsiyet olan Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e karşı duydukları bu his ile zirveleşmişlerdir.

Bizler, zâhirî âlemdeki müşâhedelerimizden biliriz ki, herhangi bir dersin hocası talebelerine kendisini sevdirirse, o ders talebeye kolay gelir ve huzur verir. Çünkü muhabbet, zahmetleri rahmete inkılâb ettiren sihirli bir rol oynar. Sevilen bir meşgale ne kadar ağır olsa da kolaylıkla deruhte edilirken; sevilmeyen bir işin külfeti, gerçekte olduğundan kat be kat daha ağır gelir. Ruhta muhabbet vâkî olunca, yirmi rekatlık teravih namazı hafif gelirken, muhabbetsiz kılınan dört rekatlık sabah namazı ağır gelir. Bunun gibi davranışlardaki ağırlık ve tembellik de muhabbetsizliğin bir netîcesidir. İşte bu misâller tahlîl edildiğinde görülür ki, sâlih ve sâdıklarla berâberlikte muhabbet hisleriyle dolu olmak, mâneviyât yollarındaki nice güç yokuşları bertaraf eden rûhânî ve âdetâ sihirli bir tesiri hâizdir.

Diğer taraftan kalbî huzûrun muhâfazası için de gâfil ve fâsıklarla ünsiyetten şiddetle sakınmak gerekir. Zîrâ teaffün etmiş (kokuşmuş) mezbele ve leşler üzerinden geçip gelen bir rüzgar, onların mülevves kokularını alarak etrâfa yayar, nefesleri tıkar ve rûhları daraltır.

Şeyh Ubeydullâh Ahrâr -kuddise sirruh-, bu hususta yârânına şöyle nasîhat eder:

"–Ağyâr ve bîgânelerle berâber olmak, kalbe fütûr, rûha dağınıklık ve gönle perişanlık verir."

Nitekim Bâyezîd-i Bistâmî birgün, içinde böyle bir perişanlık ve huzursuzluk hissetti. Bir türlü kendisini o hâlden kurtaramadı. Meclisindekilere:

"–Hele bir bakın, aramızda yabancı biri var mı?" dedi.

Araştırdılar, kimseyi bulamadılar. Fakat Bâyezid-i Bistâmî ısrâr etti:

"–Hele iyi araştırın. Asâların olduğu yere de bakın." dedi. Tekrar araştırdılar ve gâfil birinin asâsını buldular. O asâyı dışarı çıkardılar; Bâyezid-i Bistâmî'nin gönül huzûru da yerine geldi.

Yine birgün Hâce Ubeydullâh Ahrâr Hazretleri, huzûruna gelen yakınlarından birine:

"–Senden yabancılık kokusu geliyor." dedi ve ilâve etti:

"–Gâlibâ sen, yabancı birinin elbisesini giymişsin."

O kimse hayretle:

"–Evet öyle." dedi ve o elbiseyi değiştirip tekrar geldi.

Menfî hâllerdeki bu sirâyet özelliği, müsbet hâllerde de aynen geçerlidir. Bunun en güzel misâli, Yûsuf -aleyhisselâm- ile babası Yâkûb -aleyhisselâm- arasında vâkî olmuştur. Hazret-i Yâkûb, oğlu Yûsuf'ta kendi husûsiyetlerini görünce, ona diğer çocuklarından daha fazla meyletti. Bu muhabbetle öyle aynîleşme oldu ki, daha sonra Yûsuf'un gömleği Mısır'dan kendisine getirilirken, Yâkûb -aleyhisselam- Ken'an ilinde olduğu hâlde gömleğin kokusunu almaya başladı. Hâlbuki ondan başka hiç kimse hattâ gömleği getiren oğlu

Yehûda bile, o kokudaki sırrı hissetmemekteydi. Ne zaman ki gömlek Hazret-i Yâkûb'un yüzüne sürüldü, o vakit gözleri açıldı ve görmeye başladı. Bu hâl, eşyâya bile sirâyet eden rûhâniyet ile râbıtanın bir tezâhürüdür.

Mânevî hâllerin eşyâya bile sirâyet etmesi karşısında, eşyâdan daha hassas olduğunda şüphe bulunmayan insan kalbini, ne denli titizlikle muhâfaza etmek gerektiği ortadadır.

Yine büyükler bu hususta derler ki:

"Halkın amel ve ahlâkından cansız varlıklar bile in'ikâs alır. Bu itibarla türlü çirkinliklerin irtikâb edildiği bir yerdeki ibâdetle, amel-i sâlih ve hayırlara mekân olmuş bir yerdeki ibâdet, kıymetçe birbirinden çok farklıdır. Bunun içindir ki, Kâbe hareminde kılınan bir namaz, sâir yerlerde kılınanlardan kat be kat üstündür."

Bu gibi mübârek mekânlardaki feyz ve rûhâniyete mukâbil öyle mekânlar da vardır ki oralardan da kasvet sirâyet eder. Nitekim binbir meşakkat dolu Tebûk Seferi'nden dönüşte ashâb-ı kirâm, gölgelenmek ve su temin edebilmek için Hicr Vâdisi'nde Semûd Kavmi'nin taşları oyarak yapmış olduğu köşklere girmişlerdi. Bunun üzerine Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"–Bu mekânda Cenâb-ı Hak Semûd Kavmi'ni helâk etti. O kahırdan bir hisse gelmemesi için buralardan su almayınız." buyurdu.

Ashâb:

"–Yâ Rasûlallâh! Kırbalarımıza su doldurduk ve bu sudan hamur yaptık." deyince Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“–Suları bo altın ve hamurları develere yedirin!” emrini vermiştir. (Buhârî, Enbiyâ, 17)

Bu ve benzeri hâdiseler, hâlet-i rûhiyenin, cemâdâta (cansız varlıklara) dahî sirâyet ve in’ikâsını gösteren canlı birer misâldir.

* * *

Kalbî meziyetlerin inkişâfı ve irtifâ kazanması için sâlih ve sâdıkların güzel hâllerinden feyz (mânevî enerji) almaya gayret etmelidir. Böyle müsbet in’ikâsın en güzel şekli mânevî sohbetlerde gerçekleşir. Nitekim Lokman -aleyhisselâm-’ın oğluna yaptığı şu tavsiyeler de bu hususa dikkat çekmektedir:

“Yavrum! Âlim kimselerle berâber ol ve onların sohbetinden ayrılmamaya çalı ! Zîrâ Allah Teâlâ, yağmurla toprağı canlandırdığı gibi, hikmet nûruyla da kalbleri canlandırır.” (Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü’z-Zühd*, hd. no: 551)

Sohbetlerin ehemmiyetini ve mü’mine kazandıracağı mânevî dereceleri şu hadîs-i şerîf ne güzel ifâde eder:

“Allâh’ın evlerinden birinde, Allâh’ın kitâbını okumak ve aralarında müzâkere etmek için toplanan bir cemaatin üzerine mutlakâ sekînet iner, onları rahmet kaplar ve melekler onları ku atır. Allâh onları kendi yanındakiler arasında zikreder.” (Ebû Dâvûd, Vitr, 14; İbn-i Mâce, Mukaddime, 17)

Ebû İdrîs el-Havlânî de şöyle anlatıyor:

Şam’da Ümeyye Câmii’ne girdim. Bir de baktım ki parlak dişli, güler yüzlü bir genç oturuyor. Etrâfında insanlar toplanmış, bir şeyler hakkında konuşuyorlar. İhtilâfa

düşünce de o gence mürâcaat ediyorlar ve onun sözünü kabul ediyorlardı. Oradakilerden onun Muâz bin Cebel -radıyallâhu anh- olduğunu öğrendim.

Ertesi gün erkenden mescide gittim. O benden de erken gelmiş, namaz kılıyordu. Namazını bitirmesini bekledim. Sonra huzûruna gittim, selâm verdim ve dedim ki:

"–Vallâhi, ben seni Allâh için seviyorum."

Muâz -radıyallâhu anh- üç kez:

"–Gerçekten Allâh için mi?" dedi. Ben de her seferinde:

"–Evet, Allâh için." dedim.

Bunun üzerine elbisemden tuttu ve beni yanına çekerek şöyle dedi.

"–Sana müjdeler olsun! Ben, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in, Rabbinden rivâyetle şöyle buyurduğunu işittim:

«Ben'im rızâm için birbirini seven, bir arada oturan, birbirini ziyâret eden ve kendilerini Ben'im rızâma adayan kimselere muhabbetim vâcib olur.»" (İmâm Mâlik, *Muvattâ,* Şaar, 5)

Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede şöyle buyurur:

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَ كُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ

"Ey îman edenler! Allah'tan ittikâ edin ve sâdıklarla berâber olun!" (et-Tevbe, 119)

Hâllerdeki sirâyet, yukarıda temâs edilmiş olduğu üzere muhabbet ve ünsiyet nisbetinde gerçekleşir. Kâmil bir mü'min olabilmek için, sâdık ve sâlihlerle ünsiyet hâlinde bulunmak, yâni onları sevmek ve onlara yakın bulunmaya çalışmak, bu temâyülün kuvvetlenip arzu edilen netîceyi hâsıl etmesi için şarttır.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de sâdıklarla berâber olmanın ehemmiyetini şu misâlle ne güzel ifâde buyurur:

"İyi arkada la kötü arkada ın misâli, misk ta ıyanla körük çeken insanlar gibidir. Misk sâhibi ya sana kokusundan ikrâm eder veya sen ondan satın alırsın.

Körük çekene gelince, o, ya senin elbiseni yakar, yahut da onun pis kokusu sana sirâyet eder." (Buhârî, Buyû, 38)

Hayatta iken sâlihlerle beraberlik çok mühim olduğu gibi, kabirde bile onların kabirlerine komşu olmanın ehemmiyetini Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle ifâde buyurur:

"Ölülerinizi sâlih insanların arasına defnediniz." (Deylemî, *Müsned,* I, 102)

İhtiyaçların dahî sâlihler vâsıtasıyla temin edilmesinin ehemmiyetini şu hâdise ne güzel sergiler:

İbnü'l-Firâsî'nin anlattığına göre, babası:

"–Ey Allâh'ın Rasûlü! (ihtiyacımı başkasından) isteyeyim mi?" diye sormuş, Efendimiz -aleyhissalâtu vesselâm- da:

"–Hayır, isteme! Ancak istemek zorunda kalırsan, hiç olmazsa sâlihlerden iste!" buyurmuşlardır. (Ebû Dâvud, Zekat, 28; Nesâî, Zekat, 84)

Yine Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuşlardır:

"İnsanlar arasında Allâh'ın zikrinin anahtarları vardır. İnsanlar onları gördüklerinde hemen Allâh'ı hatırlarlar." (Heysemî, X, 78)

Kadı Şurayh Hazretleri, Hazret-i Ömer'e mektup yazarak (nasıl hükmedeceği hakkında) sormuştu. Ömer -radıyallâhu anh- cevâben şunları yazdı:

“Allâh’ın Kitabı’nda olanlarla hükmet. Eğer onda bulamazsan Allah Rasûlü’nün sünnetiyle hükmet. Allâh’ın Kitabı ve Rasûlü’nün sünnetinde de bulamazsan sâlihlerin verdiği hükümlerle hüküm ver. Sâlihlerin verdiği hükümler arasında da yoksa istersen devam et hükmünü ver, istersen geri dur. Geri durup hüküm vermemenin senin için daha hayırlı olduğu kanaatindeyim. Ve’s-selâm.” (Nesâî, Kudât, 11/3)

* * *

Bâyezîd-i Bistâmî’ye mürâcaat eden bir derviş:

“–Beni Allâh’a yaklaştıracak bir amel tavsiye et.” deyince Bâyezîd -kuddise sirruh-, ona şu nasîhatte bulunmuştur:

“–Allâh’ın velî kullarını sev! Sev ki onlar da seni sevsinler. Onların gönlüne girmeye çalış! Çünkü Allah Teâlâ, o âriflerin kalblerine her gün 360 defâ nazar eder. Bu nazarlar esnâsında seni de orada bulsun!..”

İşte bu sebeple tasavvufî terbiyede, sâlikin mensûb olduğu yere ve sâdıklara âit muhabbetini tâze ve zinde tutabilmesi maksadıyla **“râbıta”**,[48] dâimî bir temrin hâlinde kâideleştirilmiştir.

Düşünmelidir ki, günah ve mâsıyet yolundaki bir insan, bu kalbî bağlılığın güzel tesirleriyle, belki telâfîsi mümkün olmayan pek çok mânevî kayıptan kurtulabilir. Yine bunun yanında, kalbî râbıtanın bereketiyle hayır yolunda nice mânevî kazançlara nâil olabilir.

Râbıta, muhabbetin şiddetiyle, kalbî duyuş ve hissedişte

yüksek bir mânevî hat vücûda getirir. Bu hattın iki ucundaki şahsiyetlerde **"aynîleşme"** istikâmetinde bir rûhî alışveriş başlar. Bu alışverişte alıcı durumundaki mü'minler terakkî ederken, verici durumundaki sâlih ve sâdıklar belli ölçüde zarar da görebilir. Feyz kaynağı olan sâlihlerin, huzûrlarına mânen binbir kir-pas ile gelenleri arındırmaları demek olan bu hâl, âdetâ kirli bir işçi tulumunu yıkamaya benzer. Ancak, irşâd salâhiyetine sâhip olan sâlih zâtlar, terbiyesiyle mükellef oldukları insanlardan gelen mânevî kir ve pasları, engin bir deniz mesâbesinde bulunan gönül âlemlerinde, eritip yok ederler. Böyle zâtlar -tâbir câizse- toplulukta bir tasfiye cihâzı gibi rol oynarlar. Tıpkı çürüyüp kokuşmuş, gübre hâline gelmiş birtakım maddeleri, rengârenk çiçeklere, lezzetli meyvelere inkılâb ettiren nebatlar gibi.

Durum böyle olmakla birlikte, irşâda salâhiyeti bulunan her sâlih ve sâdık zâtın hayâtında, uzun veya kısa bir uzlet devresi vardır. Bu, sâdece Rabbe yakınlık arzusundan değil, aynı zamanda hayatın çirkinliklerinden belli bir müddet âzâde kalmak ihtiyacından ileri gelmektedir.

Ünsiyetle takviye edilen muhabbet, sonunda o hâle gelir ki, seven, sevdiğinin varlığında âdetâ yok olur. Hazret-i Mevlânâ -kuddise sirruh-, ancak aşk netîcesinde gerçekleşen bu hâli şu sözleriyle ifâde eder:

"Denize kavu an bir nehirde nehirlik biter, girdiği denizin bir parçası olur. Yediğimiz bir ekmek, bünyemiz içinde erir ve vücûdumuzun bir parçası hâline gelir. Seven bir kimsenin varlığı da, duyduğu muhabbetin iddeti kadar sevdiğinde kaybolur."

Hazret-i Mevlânâ devamla, bu aynîleşme ve ifnâ hâlindeki hâlet-i rûhiyeyi de şöyle beyân eder:

“A k geldi, kan gibi damarlarıma, derime doldu. Beni benden aldı, varlığımı sevgiliyle doldurdu. Vücûdumun bütün cüzlerini dost kapladı. Benden bana kalan, ancak bir isim. Ötesi hep O...”

Tasavvufta, **“fenâfillâh”** ve **“bekâbillâh”**[49] denilen keyfiyet işte budur. Ancak, muhabbetullâh istikâmetinde bu derecede ilerleyebilmek için, kalbin ona tahammül edecek bir liyâkat ve kifâyet kazanması lâzımdır. Bu ise, beşerî muhabbet temrinleriyle elde edilebilir.

Kalb için bir hazırlık teşkîl etmesi sebebiyledir ki, meşrû ölçüler dâhilindeki beşerî aşka müsâmaha nazarıyla bakılır ve o, “aşk-ı mecâzî” adıyla yâd olunur. Tıpkı bir kişinin âilesine olan muhabbeti gibi. Ancak aşkın mânâ ve seviyesini tâyinde, yine Hazret-i Mevlânâ’nın şu sözlerinin muhtevâsı içinde bulunmak gerekir. Hazret-i Mevlânâ şöyle buyurur:

“İnsaf et, a k iyi bir eydir. Onu zedeleyen ise senin kötü huyundur. Sen ehvete a k adını koymu sun. Âh! Bir bilebilsen; ehvetle a k arasında ne uzun bir mesâfe var!..”

“İlâhî a k ve vecd, mü’mini uyanık tutar. Dünyevî ve ehevî a klar ise insanı ahmak ve sersem eder. A k, su ve topraktan yaratılmı insanın yanı ı ve çırpını ıdır. Damarlarda kanın dola ması, yâni hayâtın devâm etmesi değil, ciğerin a kla kavrulması mühimdir.”

Beşerî aşkın zirvelerinde, seven, muhabbetindeki şiddet nisbetinde sevdiğiyle bir aynîleşmeye muvaffak olur. Tasavvufta mürîdin, mürşidine muhabbette bu noktaya ulaşıp, şeyhinin varlığında -âdetâ- yok olduğu makâma **“fenâ fi’ş-şeyh”** tâbir olunur.

Hazret-i Ebû Bekir -radıyallâhu anh-, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’le her yeni buluşma ve

sohbetinde, ayrı bir vecd ve istiğrâk hâli yaşardı. Huzurlarındayken bile O'na olan muhabbet ve hasreti teskîn olacağı yerde daha da ziyâdeleşirdi.

Nitekim birgün Hazret-i Peygamber -sallallâhu aleyhi ve sellem-:

"Ebû Bekr'in malından istifâde ettiğim kadar ba ka hiçbir kimsenin malından faydalanmadım." buyurdu.

Allah Rasûlü'nün aşkıyla benliğinden geçip artık Rasûlullâh'ın varlığında vücut bulmuş olan Hazret-i Sıddîk ise, bu nebevî iltifat karşısında bir "muhâtap" kabul edilmenin zımnında mevcut olan ağyârdan biri olarak görüldüğü hissine kapıldı. Bu his ile rûhunun derinliklerinde firkat ateşlerine benzeyen yakıcı bir ıztırap duydu. "Gayr"dan telâkkî edilme endişesi içerisinde:

"–Yâ Rasûlallâh! Ben ve malım sâdece ve sâdece Sana âit değil miyiz, yâ Rasûlallâh!.." dedi. (İbn-i Mâce, Mukaddime, 11)

Hazret-i Mevlânâ'nın dilinde:

"Altın ne oluyor, can ne oluyor... İnci mercan da nedir bir sevgiye harcanmadıktan, bir sevgiliye fedâ edilmedikten sonra?!" sözleriyle ifâde bulan hakîkat, sanki onun bu hâlini resmediyordu.

Yine birgün gönüller sultanı Fahr-i Kâinât Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in rahatsızlandığını duyan Hazret-i Sıddîk, üzüntüden kendisi de yatağa düşmüştü.

Bu aynîleşme sebebiyledir ki Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de:

"–Ebû Bekir bendendir, ben de ondanım. Ebû Bekir dünyâda ve âhirette karde imdir." (Deylemî, *Müsned,* I, 437) buyurarak mânâ âlemindeki berâberliği ve kalbden kalbe vâkî olan hâl

akışını te'yîd buyurmuştur.

Yine Hazret-i Ebû Bekr'in bu hâli karşısında Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz ölüm döşeğinde iken:

"Bütün kapılar kapansın; yalnız Ebû Bekr'inki kalsın!" (Buhârî, Ashâbü'n-Nebî, 3) iltifâtıyla, karşılıklı kalbî akımı ne güzel ifâde buyurmuşlardır.

Şeyh Sâdî Şîrâzî de, hâllerdeki sirâyet husûsiyetini şöyle ifâde eder:

"Ashâb-ı Kehf'in köpeği, sâdıklarla berâber olduğu için büyük bir şeref kazandı. Nâmı Kur'ân-ı Kerîm'e ve târihe geçti. Lût Peygamber'in karısı ise fâsıklarla berâber olduğu için küfre dûçâr oldu."

Ehl-i gaflet ile ünsiyetin kalbe vereceği zararı Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle ifâde buyurur:

"(Âhir zamanda) ümmetimden bir kısım insanlar dinde fakih olduklarını iddiâ edecek, Kur'ân okuyacak ve öyle diyecekler:

«–Biz idârecilere gider, onların dünyâlıklarından nasiplenir ve onları dînimize karı tırmayız.» Hâlbuki böyle olmayacak. Nasıl diken ağacından sadece diken toplanabilirse, onlara yakın olanlar da ancak onların menfîliklerini tahsîl edecektir." (İbn-i Mâce, Mukaddime, 23)

Sâlih ve sâdıklarla ünsiyetle meydana gelen hâl sirâyeti ve netîcesindeki "aynîleşme"yi *"Gülistan"* adlı eserinde Şeyh Sâdî temsîlî bir şekilde şöyle hikâye eder:

"Bir kişi hamama gider. Hamamda dostlarından biri kendisine temizlenmesi için güzel kokulu bir kil verir. Kilden, rûhu okşayan enfes bir râyihâ yayılır. Adam kile sorar:

«–A mübârek! Senin güzel kokunla mest oldum. Haydi söyle,

sen misk misin, anber misin?»

Kil ona cevâben şöyle der:

«–Ben misk de amber de değilim. Bildiğiniz, alelâde bir toprağım. Lâkin, bir gül fidanının altında bulunuyor ve gül goncalarından süzülen şebnemlerle her gün ıslanıyordum. İşte hissettiğiniz, gönüllere ferahlık veren bu râyiha, o güllere âittir.»"

İşte bu misâldeki mânânın da işâret ettiği üzere, samîmiyet, teslîmiyet ve tevâzû ile, gönüllerini Hak dostlarının önüne serenler, tâlibi oldukları güzelliğin akislerine bir tecellîgâh hâline gelirler. Tıpkı gökteki ayın, zâtına âit bir ziyâsı olmamasına rağmen, güneşe bakan yüzünün, aldığı nûr huzmelerini aksettirmek sûretiyle, güneşin bir husûsiyetinden hisse alması gibi böyleleri de beşeriyetin zulümât ile kararmış gecelerine -âdetâ- parlak birer kandil olurlar.

* * *

j- Güzel Ahlâk Sâhibi Olmak

"Kıyâmet günü, mü'min kulun terazisinde güzel ahlâktan daha ağır bir şey bulunmaz. Allah Teâlâ çirkin hareketler yapan, çirkin sözler söyleyen kimseden nefret eder." (Tirmizi, Birr, 62)

Cenâb-ı Hak insanı, incelik, zarâfet ve ulvî derinlik istîdatlarıyla techîz etmiştir. İnsanın asıl kıymeti de bu meziyetlerini gönül âleminde yeşertip geliştirdiği nisbettedir. İnsanın sâdece sûreten değil, sîreten de insan

olabilmesi; ancak güzel huylarla bezenip kötü huyları tesirsiz hâle getirmesiyle mümkündür.

Rûhâniyet dolu kalbler, güzel ahlâk, amel-i sâlih ve mânevî hâllerin tezâhürüne âmil olur. Bu şekilde kul, en güzel sûrette yaratılmış varlık olmanın îcâbını gerçekleştirmiş olur.

Kalblerin rûhâniyetle dolu olmasının zıddına, onda nefsâniyetin galebesi sözkonusu ise, küfür, şirk, kötü huy, şehvetperestlik ve vesvese gibi çirkin tezâhürlere sebeb olur. Neticede kalb, Rabb'ini unutup, yaratılış gâyesinin tersine bir istikâmete yönelerek körelir. Hattâ bâzan diğer mahlûkâttan daha aşağı bir derekeye düşer.

Kâinâtın Hâlık'ı, insanı muhâtab alarak onun böyle bir derekeye düşmemesi ve kendisine dönmesi için îkaz eder:

يَٓا اَيُّهَا الْاِنْسَانُ مَا غَرَّكَ بِرَبِّكَ الْكَرِيمِ الَّذ۪ي خَلَقَكَ

فَسَوّٰيكَ فَعَدَلَكَ ف۪ٓي اَيِّ صُورَةٍ مَا شَٓاءَ رَكَّبَكَ

"Ey insan! Seni yaratan, sana şu sâlim uzuvları veren, (onları birbirleriyle dengeli yapmak sûretiyle) **sana şu nizam ve îtidâli bahşeden, keremi bol Rabbine karşı seni aldatan nedir?"** (el-İnfitâr, 6-8)

Yine Rabbimiz, Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَ اللّٰهُ يَدْعُٓوا اِلٰى دَارِ السَّلَامِ

"Allah, kullarını «Dârü's-Selâm»a (saâdet yurdu olan cennete) **dâvet etmektedir."** (Yûnus, 25) buyurmaktadır.

Lâkin fânîlerin dâvetlerine dahî bir icâbet şartı vardır. Herkes her yere dâvet edilmez. Liyâkat şartı aranır. Rabbimizin "Dârü's-Selâm"a dâvetine ise ancak "kalb-i selîm" ile icâbet edilebilecektir.

Hakîkî mânâda insanlık vasfıyla yaşayabilmenin yegâne şartı, dîn ve ahlâkın ulvî hedeflerine ulaşabilmektir. İnsanlığın kemâli ve güzel ahlâkın zirve noktadaki misâli de, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'dir. Cenâb-ı Hak ondaki bu vasfı te'yîd ve tasdîk sadedinde:

"Şüphesiz Sen yüce bir ahlâk üzeresin." (el-Kalem, 4) buyurmuştur.

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de hadîs-i şerîflerinde şöyle buyurmuşlardır:

"Beni Rabbim terbiye etti ve terbiyemi ne güzel yaptı." (Süyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr*, I, 12)

"Kıyâmet günü, mü'min kulun terazisinde güzel ahlâktan daha ağır bir ey bulunmaz. Allah Teâlâ çirkin hareketler yapan, çirkin sözler söyleyen kimseden nefret eder." (Tirmizî, Birr, 62)

"Ben, güzel ahlâkı tamamlamak üzere gönderildim." (İmâm Mâlik, *Muvattâ,* Hüsnü'l-Hulk, 8)

Târihte, hayâtının tamamı en ince teferruâtına kadar tespit edilebilen tek peygamber ve tek insan, Hazret-i Muhammed Mustafa -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'dir. Onun bütün söz, fiil ve duyguları an-be-an kaydedilerek târihe bir şeref levhası hâlinde geçmiştir. Hazret-i Peygamber'deki "üsve-i hasene", yâni örnek şahsiyet, bütün bir beşeriyyet için zirve teşkîl etmiştir. Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede bunu şöyle bildirmiştir:

"Andolsun ki Rasûlullâh'ta sizin için; Allâh'a ve âhiret

gününe kavuşmayı umanlar ve Allâh'ı çok çok zikredenler için, bir «üsve-i hasene» (güzel örnek) **vardır."** (el-Ahzâb, 21)

Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in kalbî hayatından ve ahlâk-ı hamîdesinden nasiplenmek zarûrîdir. Bu da ancak O'na duyulan muhabbet ve O'nun rûhâniyetine bürünebilme nisbetinde gerçekleşir. Bu in'ikâs ve insibâğ (mânevî boyanma) netîcesinde mü'minde merhamet, şefkat, ikram, sehâvet, affedebilme, kendi imkânlarını bir din kardeşiyle paylaşabilme hasletleri bir sürûr ve lezzet hâline gelir. Ashâb-ı kirâm, evliyâullâh, sâlihler ve sâdıklar, bu hâlin en güzel numûneleridir.

Bu ince ruhlu zarif mü'minler, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in hakîkatine yaklaşabilmek için O'nun rûhâniyeti etrâfında âdetâ pervâne olarak, O'nda fânî olmayı dünyânın en büyük nîmeti saymış ve bu sûretle ilâhî lutuflara gark olmuşlardır. Târih boyunca Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in üsve-i hasenesinden nasîb alan mü'minler, îmâna âit tekâmül çıkışlarını zirveleştirmişler, fıtrattaki ilâhî neş'eleri olgunlaştırarak insanlığa kudsî meş'aleler olmuşlardır. Hasta ve gâfil kalblerin en müessir dermânı, O'na olan muhabbettir.

İşte O'nun yüksek yaratılış, ahlâk ve davranışlarının tipik misâllerinden bazıları:

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in mübârek yüzü, yüzlerin en güzel ve temizi idi. Yahudî âlimlerinden Abdullâh ibn-i Selâm, hicrette merakla Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'i sormuş, vech-i mübâreklerine bakınca da:

"Bu yüzün sâhibi yalancı olamaz." diyerek müslüman

olmuştu. (Tirmizî, Kıyâmet, 42/2485; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 451)

Çünkü O'ndaki güzellik, heybet, nûrâniyet ve letâfet, o derecede idi ki, Allâh'ın peygamberi olduğuna dâir, ayrıca bir mûcize, delîl ve bürhâna ihtiyaç yoktu.

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bir şeyi arzu etmediği zaman, derhal sîmâlarından farkedilir, bir şeyi beğenince de memnûniyeti hissedilirdi.

İlk yaratılan nûr, O'nun nûrudur. Cism-i nazîfânelerinde zindelik, kuvvetli hayâ ve müthiş bir azim, bir arada idi. Örtüsüne bürünmüş bâkire bir genç kızdan daha edepli idi.

Rikkat-i kalbiyyesinin derinliğini îzâh etmek mümkün değildir.

Fuzûlî söz söylemeyip her kelâmı hikmet ve nasîhat idi. Lügatinde aslâ dedikodu ve mâlâyâni yoktu. Herkesin akıl ve idrâkine göre söz söylerdi.

Mülâyim ve mütevâzı idi. Gülmesinde kahkaha gibi aşırılık olmazdı. Dâimâ mütebessimdi.

O'nu ansızın gören kimseyi haşyet sarardı. O'nunla ülfet ve sohbet eden kimse, O'na cân u gönülden âşık ve muhib olurdu.

Derecelerine göre fazîlet erbâbına ihtirâm eylerdi. Akrabâsına da ziyâdesiyle ikrâm ederdi. Ehl-i beytine ve ashâbına hüsn-i muâmele ettiği gibi, diğer insanlara da rıfk ve lutf ile muâmele ederdi ve:

"Sizden herbiriniz kendi nefsi için istediğini, mü'min karde i için de istemedikçe kâmil mü'min olamaz." buyururdu. (Buhârî, Îmân, 7; Müslim, Îmân, 71-72)

Hizmetkârlarını pek hoş tutardı. Kendisi ne yer ve ne

giyerse, onlara da onu yedirir ve giydirirdi. Cömert, ikram sâhibi, şefkatli ve merhametli, gerektiğinde cesur ve gerektiğinde halîm idi.

Ahid ve vaadinde sâbit, sözünde sâdık idi. Ahlâk güzelliği, akıl ve zekâ yönüyle de cümle insanlardan üstün ve her türlü medh u senâya lâyık idi. Sûreti güzel, sîreti mükemmel, misli yaratılmamış bir vücûd-i mübârek idi.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in hüznü dâimî, tefekkürü sürekliydi. Zarûret olmaksızın konuşmazdı. Sükûnet hâli uzun sürerdi. Bir söze başlayınca yarım bırakmaz, onu tamamlayarak bitirirdi. Az sözle çok mânâlar ifâde ederdi. Sözleri tâne tâne idi. Ne lüzûmundan fazla ne de az idi. Yaratılış olarak yumuşak huylu olmasına rağmen gâyet salâbetli ve heybetli idi.

Öfkelendiği zaman yerinden kalkmazdı. Hakk'a îtiraz edilmesinin, hakkın çiğnenmesinin hâricinde öfkelenmezdi. Kimsenin farkına varmadığı bir hak çiğnendiği zaman öfkelenir, hak yerini buluncaya kadar öfkesi devâm ederdi. Ancak hakkı tevzî ettikten sonra sükûnete bürünürdü. Aslâ kendisi için öfkelenmezdi. Kendisini de müdâfaa etmez, kimseyle münâkaşaya girişmezdi.

O, kimsenin hânesine izin almadıkça girmezdi. Evine geldiği zaman da evde kalacağı müddeti üçe bölerdi; birini Allâh'a ibâdete, diğer vaktini âilesine, üçüncüsünü de şahsına ayırırdı. Kendisine ayırdığı zamânını, avâm-havâs insanların hepsine tahsîs eder, onlardan kimseyi mahrum bırakmazdı, hepsinin gönlünü fethederdi.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in her hâl ve hareketi, zikrullâh ileydi.

Belli bir yerinde oturmanın âdet edinilmesini önlemek için mescidlerin her yerinde oturduğu olurdu. Yerlere ve makamlara kudsiyyet izâfe edilmesini ve meclislerde tekebbüre medâr olacak bir tavır takınılmasını istemezlerdi. Bir meclise girince, neresi boş kalmışsa oraya oturur, herkesin de öyle yapmasını arzu ederdi.

Kim O'ndan herhangi bir ihtiyâcını gidermek için bir şey istese, o ister ehemmiyetli, ister ehemmiyetsiz olsun, onu yerine getirmeden huzur bulamaz, ihtiyâcı halletmesi mümkün olmadığı takdirde, hiç olmazsa güzel bir söz ile muhâtabının gönlünü almaktan geri kalmazdı. O, herkesin dert ortağı idi. İnsanlar, hangi makam ve mevkîde olursa olsun, zengin-fakîr, âlim-câhil, O'nun yanında insan olmak haysiyetiyle müsâvî bir muâmeleye nâil olurlardı. Bütün meclisleri hilim, ilim, hayâ, sabır, tevekkül ve emânet gibi fazîletlerin cârî ve hâkim olduğu bir mahaldi.

Ayıp ve kusurlarından dolayı kimseyi kınamaz, îkaz ihtiyâcı belirdiğinde bunu, karşısındakini rencide etmeyecek bir şekilde zarîf bir îmâ ile yaparlardı.

"Müslüman karde inin uğradığı felâketi sevinçle kar ılama! Allah Teâlâ onu rahmetiyle o felâketten kurtarır da seni musîbetle imtihân eder." (Tirmizî, Kıyâmet, 54) buyururlardı.

Hiç kimsenin zâhire çıkmamış ayıp ve kusuruyla meşgul olmadığı gibi, bu tür hâllerin araştırılmasını da şiddetle men ederlerdi. Zîrâ başkaları hakkında zan ve tecessüs, ilâhî emirlerle men olunmuştu.

Sevâbını umduğu meseleler hâricinde konuşmazdı. Sohbet meclisleri vecd içinde idi. O konuşurken etrâfındakiler öyle büyülenir ve can kulağıyla dinlerdi ki, Hazret-i Ömer -

radıyallâhu anh-'ın ifâdesiyle, başlarına bir kuş konmuş olsa, uçmadan saatlerce durabilirdi. O'ndan ashâbına akseden edeb ve hayâ o derecede idi ki, kendisine suâl sormayı bile -çoğu kere- cür'et telâkkî eder ve çölden bir bedevî gelerek Hazret-i Peygamber'le sohbete vesîle olsa da, O'nun feyz ve rûhâniyetinden istifâde etsek diye beklerlerdi. (Bkz. İbn-i Sa'd, I, 422-425; Heysemî, IX, 13)

Ebû Hüreyre -radıyallâhu anh-, O'nun merhamet ve şefkatinin enginliğini şu şekilde ifâde eder:

"Biz, bir gazâda kâfirlerin yok olması için Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in bedduâ etmesini istedik. O ise:

«Ben, lânet etmek için değil, (âlemlere) rahmet olarak gönderildim.» buyurdu." (Müslim, Birr, 87)

Allah Teâlâ, Kur'ân-ı Kerîm'de Habîb-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz için:

وَ مَا اَرْسَلْنَاكَ اِلاَّ رَحْمَةً لِلْعَالَمِينَ

"Sen'i ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik." (el-Enbiyâ, 107) buyurmuştur.

Hak dostu Ahmed er-Rifâî Hazretleri, mânevî evlâtlarına şu nasîhatte bulunmuştur:

"Ey irfan tâlibi! Bütün varlığını Hak yolunda harca. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in sünnet-i seniyyesine tâbî ol. Gece ve gündüzünü huşû dolu ibâdet iklîminde ve güzel muâmele ile geçir... Ancak böylelikle mârifete nâil olabilirsin. Aksi takdirde bundan bir nasîb alamazsın. O'nun hâli ile hâllenemez, kusurlu bir kul olursun."

Burada kelimelerin mahdûd imkânlarıyla hülâsâ etmeye

çalıştığımız Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in yüksek yaratılışındaki ahlâkî meziyetler, O deryadan idrâkimize damlayan şebnemler mesâbesindedir. Vâsıl-ı ilallâh olabilmenin sırrı, Allâh'ın kitâbına ve Varlık Nûru'nun sünnet-i seniyyesine, yâni yüksek ahlâk ve davranışlarına hâlis bir kalb ile yakınlaşabilmektir. Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in hissiyâtından istifâde edebilmenin temel sâikı da, O'na muhabbet ve O'nun düşmanlarına nefrettir.

Zelle: Gayr-i irâdî hatâ.

Kur'ân-ı Kerîm'i sâdece ezberlemekle kalmamış, aynı zamanda onun ahkâmına tâbî olup ahlâkıyla ahlâklanmış olan ehl-i Kur'ân'a Hak Teâlâ Hazretleri birçok ihsânda bulunmuştur. Hattâ bâzı hâfız efendilerin, Cenâb-ı Hakk'ın husûsî bir ikrâmı olarak, vefatlarından sonra cesetlerinin çürümediği bile müşâhede edilmiştir. Nitekim Allah dostlarından Mahmud Sâmi Ramazanoğlu -kuddise sirruh-, Adana'da bu vasıflara sâhip bir hâfızın, vefâtından otuz yıl sonra yol açma zarûretiyle kabrinin açıldığına, ancak bu kimsenin cesedinin hiç bozulmamış olduğuna, üstelik kefeninin bile sapasağlam durduğuna bizzat şâhid olduğunu ifâde etmişlerdir.

Âl-i İmrân Sûresi, 169. âyet-i kerîme.

Bkz. Bakara Sûresi, 197. **Rafes**: Cinsî münâsebette bulunmak, bu konuyla ilgili sözler sarf etmek ve hatta her nevî kötü söz söylemek gibi mânâlara gelmektedir. **Fısk:** Her türlü günah fiiller. **Cidâl**: Lüzûmsuz münâkaşa ve tartışmalar.

Dîvân-ı Kebîr'den nazmen dilimize çeviren: Yard. Doç. Emin Işık. (Marmara Ü. İlâhiyat Fak. Emekli Öğretim Üyesi).

Şeb-i arûs: İlâhî vuslat gecesi.

Bezm-i Elest (Ruhların Ezel Toplantısı): Rûhlar âleminde Allah Teâlâ'nın:

"–Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" suâline, bütün rûhların:

"–Evet, Sen bizim Rabbimizsin!" diye cevap vererek Cenâb-ı Hakk'ın rubûbiyyetini ikrâr etmeleridir. Bkz. Âraf Sûresi, 172. âyet-i kerîme.

Bkz. Buhârî, Megâzî, 10; Vâkıdî, Megâzî, s. 280-281.

Bkz. Kurtubî, *el-Câmî li-Ahkâmi'l-Kur'ân,* V, 271.

Dahîlek yâ Rasûlallâh: Yâ Rasûlallâh! Sen'in şefaat ve merhametine muhtacım!

Bkz. Beyhakî, *Kitâbü'z-Zühd,* II, 264; İbn-i Kesîr, *el-Bidâye,* II, 234-241; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* IX, 418.

Geniş bilgi için bkz. s. 249-257.

Bu ıstılahların tasavvufî kaynaklarda muhtelif târifleri yapılmıştır. Bunlardan biri de şudur:

Fenâfillâh: Allah'ta fânî olmak demektir ki bütün dünyevî alâkalardan kalben sıyrılarak nefsânî vasıflardan arınmaktır.

Bekâbillâh: Nefsânî vasıflardan arınan kulun, Allâh'ın ahlâkıyla ahlâklanmasıdır. Bu hâl ise Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ve Kur'ân-ı Kerîm'in ahlâk ve rûhâniyetine bürünmekle tahakkuk eder.

4. MUSAFFÂ BİR KALB İLE ÂLEME BAKIŞ

Bu âlem, akıl sâhipleri için seyr-i bedâyî (ilâhî tecellî, tanzim ve sanatı ibretle temâşâ), ahmaklar için de yemek ve şehvetten ibârettir.

Kalb, tasfiye edile edile, beşerî ve tasavvufî temrinlere munzam (ilâve) olan Allâh'ın lutf u keremiyle, yolun nihâyetinde öyle bir hâle gelir ki, sâhibini sûreten insan bırakmakla berâber, sîreten âdetâ melekiyet derecesine yükseltir. Bu durumda olanlardan bâzıları, fezâdaki sonsuz yıldızlardan herhangi biri gibi, kendi âlemlerinde ve dışa karşı tam bir meçhûliyet içinde yaşarlar. Böyleleri bilinemez.

Bunlardan diğer bâzıları ise uhdelerine verilmiş olan ictimâî vazîfeler dolayısıyla -belli ölçüde- bilinirler ve kendi zamanlarından geleceğe doğru bir hidâyet meş'alesi olarak, beşerî hayatta memuriyetlerini devâm ettirmek üzere bekâ sırrından nasip alırlar. Hâdiselerin arkasında bulunan sebepler zincirindeki nihâî sebebi, yâni murâd-ı ilâhîyi kavrarlar. Bundan dolayı, hikmete vukûfiyetin huzur ve sükûnu içinde yaşarlar. Telâş ve endişe gibi birçok beşerî zaaftan masûndurlar (korunmuşlardır).

Onlar için artık "abes" yoktur. "Yaratılanı hoş gör, Yaratan'dan ötürü." ölçüsüyle başlayan mânevî terakkîde, hikmete îtibâr ile âlemin kâffesini ibret, muhabbet ve hayret hisleriyle dolu olarak seyre başlarlar.

Kudret-i ilâhiyyenin tecellîleri olarak; doğan güneşe, ışık

huzmelerinin gurûbda resmettiği rengârenk tablolara, hayrete gark olmuş bir sûrette bakarlar. Onlar, bir yılana bile bu gözle nazar ettiklerinden, başkalarının duyduğu ürküntü yerine, bu hayvanın derisindeki hârelere, ayakları bulunmamasına rağmen hareketlerindeki sür'at ve cevvâliyete meftûn olurlar.

Bu Hak dostları, mahlûkâta muhabbet ve hikmet nazarıyla baktıklarından, vahşî hayvanların tasallutundan bile sâlimdirler. Çünkü muhabbet, muhâtabını itaatkâr kılma husûsunda, zamânımızda keşfedilmiş radyasyon gibi bir tesir icrâ eder.

Diğer insanlardaki kâinât hârikalarını alelâde görme hâli, onlarda bulunmaz. Gerçekten, sıradan bir insan, bir ressamın tabiatı taklid ederek vücûda getirdiği tabloları takdirle temâşâ ederken, kâinât ve onun Hâlık'ı karşısında aynı takdir hissini duyamaz. Bütün hârikaları "ef'âl-i âdiye" (sıradan işler) olarak telâkkî eder.

Musaffâ kalb sâhibi olan Hak dostları ise, ressamın sırf nâmını devâm ettirmek için vücûda getirdiği bu tablolar yerine, asıl sanatkâr ve O'nun eserleri karşısında hayret ve heyecân duyan bir kalb ile yaşarlar. Kudret-i ilâhiyyenin tabiatta vücûda getirdiği sonsuz hârikalardaki ilâhî sanatın zevkine ererler. Sermâyesi aynı toprak olan bitkilerin rengârenk yaprak ve çiçeklerine, bunlardaki menevişlere, ağaçların renk, koku, lezzet ve şekilde sonsuz farklılık arz eden meyvelerine, ancak bir iki haftalık ömrü olduğu hâlde, kelebeğin kanatlarındaki hârika desenlere, insanın yaratılışındaki hârikulâdeliğe nazar ederler ve gözün görmesi, beynin idrâk etmesi gibi sonsuz ilâhî hârikalar ve

bunların “lisân-ı hâl” denilen sırlı beyanlarına dikkat eder, kulak kabartırlar.

Böyleleri için bütün bir kâinât, artık okunmaya müheyyâ (hazır) bir kitap gibidir. Bunlar, satırdaki ilimleri aşmışlar, sadırdaki ilme ulaşmışlardır. Tıpkı bir zamanlar Selçuklu Medresesi’nde kitaplarına gömülmüş kendi hâlinde bir müderris iken, gönlü aşkla dolu Şems adlı meczub bir dervişin irşad nazarlarıyla kıvılcım alıp, aşk ateşiyle yanmaya başlayan Mevlânâ gibi. O Mevlânâ ki, bu sûretle aşk iklîmine yeniden doğduktan sonra, zâhirî ilme âit kitapları ikmâle ilaveten onların bâtınına da nüfûz etmiş, böylece kâinâtın esrâr ve nakışlarını okumaya başlamıştır. Ancak bundan sonradır ki, insan, kâinât ve Kur’ân’ daki sır ve hikmetleri fâş eden bir feryadnâme olan *Mesnevî* adlı şâheser vücut bulabilmiştir.

İşte bu gibi hâllerle mütehallî olabilmek, ancak mü’minin kalbindeki aşk, istîdat ve iktidârını inkişâf ettirdiği nisbette mümkündür.

Böyle kalbler, artık tecellîgâh-ı ilâhî olmak yönünden âdetâ zirveleşmiştir. Hazret-i Mevlânâ, bu derecede musaffâ (arınmış) bir kalbin değerini -muhtemelen onun husûlünde beşerî irâde bulunduğu için- tekrîm ederek:

“Kâbe bünyâd-ı Halîl-i Azer’est

Dil, nazargâh-ı Celîl-i Ekber’est”

Yâni, “Kâbe, Âzeroğlu Halil İbrahim tarafından yapılmıştır. Gönül ise, yüce ve büyük Allâh’ın nazargâhıdır.” buyurmuştur.

Sûfîlere âit menâkıb kitaplarında gönlün Kâbe’ye teşbîhine

sıkça rastlanır. Bu keyfiyet, zübde-i kâinât (kâinâtın özü) olan insandaki kalbin, kâinât içinde Kâbe'nin mevkîine benzemesinden dolayıdır. Gerçekten her ikisi de tecellîgâh-ı ilâhî olmak yönünden merkezî bir durumdadır. İlâhî tecelliyâtın birer temerküz (merkezîleşme) noktalarıdır. Bu menkıbelerde bâzen gönlün Kâbe'ye tercîh olunan bir üslûb ile takdîmi, kısmen âşıkâne bir coşkunluk ve kısmen de gönlü bu hâle getirmenin ehemmiyetini anlatmak ve bu husustaki gayretlere rağbet ettirmek içindir.

Gönlü tecellîgâh-ı ilâhî hâline gelenler hakkında İbn-i Ömer -radıyallâhu anh-'ın Kâbe-i Muazzama'ya hitâben söylediği şu sözler çok câlib-i dikkattir:

"Sen ne büyüksün (ey Kâbe!). Senin şânın ne yücedir. Fakat gerçek bir mü'minin Allah katındaki şerefi senden de üstündür." (Tirmizî, Birr, 85)

Kalb, îmânın mahallidir. Kâmil bir mü'min kalbinin Kâbe'den efdal olduğu, İbn-i Ömer -radıyallâhu anh-'ın bu ifâdesinden de anlaşılmaktadır.

Nitekim Hazret-i Mevlânâ, -âdetâ bu hakîkati te'yîd sadedinde- şöyle buyurmuştur:

"Eğer sende basîret varsa, gönül Kâbe'sini tavâf et! Topraktan yapılmı sandığın Kâbe'nin asıl mânâsı gönüldür."

"Cenâb-ı Hak, görünen, bilinen sûret Kâbe'sini tavaf etmeyi, mâsiyetten temizlenmi , arınmı bir gönül Kâbe'si elde edesin diye sana farz kılmı tır."

" unu iyi bil ki sen, Allâh'ın nazargâhı olan bir gönlü incitir, kırarsan, Kâbe'ye yaya olarak da gitsen, kazandığın sevâb, gönül kırmanın günâhını dengeleyemez."

Abdülkâdir-i Geylânî -kuddise sirruh- Hazretleri ise bu

yüceliğin şartını şöyle ifâde eder:

“Gönül, ancak mâsivâdan arınmış, mârifetullâh tâliplerine Kâbe olur.”

Bu hususta İsmâil Hakkı Bursevî de şöyle der:

“Kalbe giren kimse Kâbe’ye giren kimseden daha üstündür. Bu sebeptendir ki sâlih kullara ve Allah dostlarına: «Bizi de gönlünüzden çıkarmayınız.» derler ve böylece istimdâd-ı feyz ve taleb-i himmet[50] ederler.”

İmâm-ı Rabbânî -kuddise sirruh- Hazretleri, insanın “küçük bir kâinât” olduğu gerçeğini şöyle ifâde eder:

“İnsan, âlemin küçültülmüş bir hülâsasıdır. Binâenaleyh âlemde var olan her şeyin bir numûnesi de insanda mevcuttur.”

Bu, yukarıda birçok kereler ifâde ettiğimiz üzere, insanın “hayır” ve “şer” olmak üzere iki kutupluluk gerçeğine de işâret etmektedir. Dînin emirleri ve bunlara ilâveten tasavvufî temrinlerin gâyesi, şer temâyülleri mümkün olduğunca tesirsiz hâle getirerek, insan benliğine hayrın galebesini sağlamaktır. Bunun için bütün uzuvları ilâhî emirlere itaat çerçevesinde kullanmak gerekir. Lâkin, bu hususta kalble alâkalı ameller ve temrinler, her şeyden daha ehemmiyetlidir. Çünkü bir hissiyât merkezi olan kalb, tefekküre, tefekkür ise irâdeye yön verir. Bu demektir ki, bütün irâdî fiillerin temel sâikı kalbdir. Orada yerleşip kök salan hislerdir. Kalb ise irâde karşısında en müstakil bir uzuvdur. Onun ilâhî emirler çerçevesine oturtulması, diğer uzuvlardan daha ehemmiyetli ve daha güçtür. Yukarıda hasta kalbler için işâret ettiğimiz tedâvî yollarına âit güçlükler, bu keyfiyeti isbât için kâfîdir. Ancak elde edilen her netîcenin

değeri, ona ulaşabilmek için katlanılan güçlükler nisbetinde olduğundan, kalbin zabt u rabt altına alınmasının da ind-i ilâhîdeki değeri pek büyüktür. Bunda muvaffak olanlara Cenâb-ı Hakk'ın melekiyet ve bâzan da ondan daha üstün hasletler lutfetmesi, bu hikmete mebnîdir.

Kalb ve onun mânevî varlığının adı olan gönül, insanın saâdet ve selâmetini teminde bu kadar ehemmiyetli olduğu içindir ki, başkası tarafından incitilmesi, bütün tasavvuf erbâbınca çok ağır bir cürüm sayılmıştır. Nitekim Hazret-i Mevlânâ gönül incitenleri şöyle îkaz eder:

"Senin bir saman çöpü kadar değer vermediğin yıkık gönül, Ar 'tan da üstündür, Kürsî'den de, Levh'ten de, Kalem'den de!.. Hor bile olsa gönlü hakîr tutma! O, horluğuyla gene de üstünler üstünüdür. Yıkık gönül, Allâh'ın nazar ettiği varlıktır. Onu yapan can, ne mubârektir. Kırılmı , iki yüz parça olmu gönlü tâmir etmek, Allah katında birçok hayır hasenâttan yeğdir... Sus! Her kılında ikiyüz dil olsa da söylesen, gönül, yine de anlatılamaz."

İnsan vücûdundaki sultânî mevkii sebebiyle ilâhî tecellîlerin muhâtabı ve akis mahalli olarak, kalb tercih edilmiştir. Nitekim yukarıda başka vesîlelerle temâs etmiş olduğumuz üzere, îmânın vücûdu için "kalb ile tasdîk" şartı aranır. Âyet-i kerîmede vahye mâkes ve muhâtab olmak üzere de bir tefekkür merkezi olan dimağ değil, tahassüs merkezi olan kalb zikredilmiştir. Âyet-i kerîmede buyrulur:

نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْاَمِينُ عَلٰى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ

بِلِسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ

“(Ey Rasûlüm!) **Uyarıcılardan olasın diye Rûhu’l-emîn** (Cebrâil) **onu** (Kur’ân’ı)**, apaçık Arap diliyle, Sen’in «kalbine» indirmiştir.”** (eş-Şuarâ, 193-195)

Kalb terbiyesinde mesâfe kat etme -diğer bütün faâliyetlerde olduğu gibi- beşerî gayretlere Allâh’ın nusret, lutuf ve keremlerinin inzimâm etmesiyledir. Zîrâ beşerî gayret ve amel-i sâlihler, mânevî bir zemin teşkîl etmekle berâber ilâhî lutuf ve yardımlara birer vesîle mesâbesindedir. Bu itibarla kul, bu yola girdiği takdirde Allâh’ın lutuf ve keremine ümit bağlamalıdır. O ilâhî lutuflar kendisini -az veya çok- mutlakâ bir yere getireceği cihetle her hâlükârda kazanç muhakkaktır. Elverir ki Cenâb-ı Hakk’ın kuluna lutuf ve ikramda bulunmak için beklediği gayretler -imkân nisbetinde- ortaya konulabilsin.

Eskiler, « مَالاَ يُدْرَكُ كُلُّهُ لاَ يُتْرَكُ كُلُّهُ », yâni “Bir şeyin tamâmı elde edilemiyorsa, elde edilebilen kısmından da vazgeçmek gerekmez.” derlerdi. Kalb terbiyesinde de böyle düşünmeli ve elden gelenin gerçekleştirilmesinde ihmâlkârlık gösterilmemelidir.

Tasavvufta yaygın bir darb-ı mesel vardır:

“Baba himmet! Evlât gayret!” derler. Yâni üstâdından himmet bekleyen biri, az çok bir gayret sâhibi olmalıdır. Lutuf ve keremi sonsuz olan Cenâb-ı Hakk’ın kalb terbiyesi husûsunda da bir kuldan beklediği; *“Nefsini bilen, Rabbini tanır.”* hakîkatinin muktezâsınca, ilâhî azamet önündeki acziyet ve **“hîç”**liğini idrâk ederek samîmî ve hâlisâne gayretlerde bulunmasından ibârettir. Zîrâ bu nefs mücâhedesinde gayret kuldan, tevfîk ise Allah’tandır. Muhakkak ki Cenâb-ı Hakk’ın bir kuldan soracağı hesap da, onun üzerinde gerçekleşmiş

olan ilâhî lutuflar nisbetindedir. Mühim olan, bir kulun nâil olduğu nîmetler nisbetinde hakka ve hayra istikâmetlenmesidir.

Yâ Rab! Bizlere gönül aynamızda hakîkat parıltılarını, iki cihânın sır ve hikmetlerini seyrettirerek, gözlerimizi ve gönüllerimizi öyle nurlandır ki, öbür âlemde cemâlinle müşerref olalım!

Âmîn!

İstimdâd-ı feyz: Feyze tâlip olmak.

Taleb-i himmet: Mürşidin teveccühünü istemek.

C. TASAVVUFÎ TERBİYEDE TEMEL ESASLAR

İnsanın kemâle ermesi, kalbî ölçü ve hassâsiyetlere riâyet neticesinde, ham sıfatlardan sıyrılarak kâmil bir hüviyet kazanmasıyla mümkündür.

Tasavvuf ehlinin büyüklerinden Abdülhâlık Gucdevânî -kuddise sirruh-Hazretleri'nin tespit ettiği bâzı prensipler vardır. Husûsan Nakşî yolunun tâkib ettiği seyr u sülûk usûlünde, yâni ham vasıflardan kurtulup, kâmil insan hüviyetine ulaşmayı hedefleyen mânevî terbiyede bu prensiplere riâyet, müstesnâ bir ehemmiyeti hâizdir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. **Hûş der dem:** Her alınıp verilen nefeste mânen uyanık bulunmak.
2. **Nazar ber kadem:** Gözün ayak ucuna bakması.
3. **Sefer der vatan:** Her adımda Hakk'a yürümek.
4. **Halvet der encümen:** Halk içindeyken bile Hâlık ile beraber olmak.
5. **Yâd-kerd:** Kalbin zâkir hâle gelmesi.
6. **Bâz-geşt:** Matlûb ve maksûdun ancak Allah rızâsı olması.
7. **Nigâh-dâşt:** Şeytânî ve nefsânî havâtırdan korunmak.
8. **Yâd-dâşt:** Kendini dâimâ Allâh'ın huzûrunda bilmek.
9. **Vukûf-i zamânî:** Her an kendini yoklamak ve zamanı iyi değerlendirmek.
10. **Vukûf-i adedî:** Zikir sayısına dikkat ve riâyet etmek.
11. **Vukûf-i kalbî:** Kalbin dâimâ zikr-i ilâhî ile meşgûl

olması ve zikirde kalbe yönelmek.

Bu kıymetli prensipler üzerinde kısaca durmakta fayda mülâhaza ediyoruz:

1- Hûş der dem: Her alıp verilen nefeste mânen uyanık bulunmaktır.

Mevlânâ Sâdeddin Kaşgarî bu ölçüyü;

"Bir nefesten diğer bir nefese geçerken bile asla gaflete düşmemek ve dâimâ Allâh ile huzurda olmak." şeklinde târif eder.

Her nefeste uyanık olmak, zâkirin gerek zikir esnâsında, gerekse sâir zamanlarda, Allah'tan gâfil olmaması demektir. Nefesleri gafletten kurtarmak, kalbe huzur bahşeder. Her nefes alıp-verişte kalbin Allâh ile huzurda olması; Allâh'a itaat bereketiyle nefesleri ihyâ etmeye bağlıdır. Bir insanın kalbi Allâh ile beraberliğin huzur ve şuuruna erişince, buna bağlı olarak diğer hâl ve tavırlarında da düzelme görülür.

2- Nazar ber kadem: Ayak ucuna bakarak yürümek demektir. Sâlik, gözünün ve ona bağlı olarak da gönlünün etrafa fazlaca takılıp kalmaması için, yolda ayaklarının ucuna bakarak yürümelidir. Çünkü lüzûmunu aşan mâsivâ alâkaları, kalbî huzûru dağıtır, Hak ile araya perde olur.

Hadd-i zâtında bu usûl, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in yürüyüş tarzını tatbikten ibârettir. Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, yürürken gerekmedikçe etrafına bakınmaz, umûmiyetle ayaklarının ucuna bakarak, sanki yokuştan iniyormuş gibi serî ve vakarlı yürürlerdi. Yâni bu prensip, Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve

sellem-'in örnek ahlâkından muktebestir.

Hakîkaten göz nereye bakarsa, gönül de oraya akar. Gözün âdetâ bir kamera gibi çektiği filimler, kalbi çoğu zaman lüzûmsuz yere meşgul eder. Bu bakışlar gönül arşivinde lüzûmsuz yer işgâl eder. Bu sebeple gönlün dağınıklıktan ve perişanlıktan sâlim kalabilmesi, bir bakıma oraya akseden görüntülerin keyfiyetine bağlıdır.

Çünkü sâlikin kalbi mâsivâya takılınca, vesveseler başlar. Şâyet gâfillerle ihtilât ederse, onların katı kalblerinin kasveti, kötü huyları, bozuk fikirleri kalbine akseder. Bu ise son derece tehlikelidir.

Bu sebeple sâlikin, tevâzu ehline yakışan edeb ve üslûb ile, mümkün olduğunca ayak uçlarına bakarak yürümesi gerektiği gibi, sâir zamanlarda da bakışlarına dikkat etmesi îcâb eder. Yürürken ayak uçlarına bakmakta; tevâzû, edeb, haddini bilmek, gözü haramdan korumak ve Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in sünnetine bağlılık vardır.

3- Sefer der vatan: Bir mürşid-i kâmile varabilmek kastıyla çıkılan yolculuğun yanısıra, sâlikin, kötü ahlâktan ve günahların kesâfetinden arınıp güzel ahlâk ve latîf duygulara, yâni aslî hüviyetine yönelmesini ifâde eder. Sâlik hiçbir zaman içinde bulunduğu mânevî hâli kâfî görmeyip, daha güzel bir hâle ulaşmaya çalışmalıdır. Yahut bir makamdan, daha yüksek diğer bir makama sefer gayretinde olmalıdır.

Ebû Osman el-Mağribî Hazretleri buyurmuşlardır ki:

"Sâlik, hevâ ve hevesini terk edip Allâh'a ibâdet ve tâata dönmelidir. «Sefer der vatan» sözüyle kastedilen, bir memleketten diğer bir memlekete yolculuk etmek değil,

insanın kendi iç âleminde Allah -celle celâlühû-'ya vuslatıdır. Sâlik, bir mürşid-i kâmil bulduğu zaman zâhirî yolculuğu bırakıp bâtınî yolculuğa başlar."

Seyr u sülûkte bu düstûr ile sâlik, **"Ben Rabbime gidiyorum."** (es-Sâffât, 99) diyen İbrahim -aleyhisselâm- gibi, her adımda Rabbine gitmekte olduğunun idrâkine ulaşır.

4- Halvet der encümen: Halk içindeyken bile Hâlık ile beraberlik şuurunu muhâfaza edebilmektir. Yâni sâlik, zâhiren insanlarla ihtilat hâlindeyken ve günlük işleriyle meşgulken bile, bâtınen Hak Teâlâ ile berâber olma dirâyetine erişmelidir. Bu sâyede etrâfına hissettirmeksizin Rabbiyle beraberliğini sürdürmüş ve aynı zamanda beşerî hayatın îcaplarını da aksatmamış olur. Nitekim "el kârda, gönül yarda" kelâm-ı kibârı, bu hâli pek veciz bir sûrette ifâde eder.

Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'de bu kalbî dirâyete sâhip kullarını şöyle tavsif buyurur:

رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَ لَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللّٰهِ وَ اِقَامِ الصَّلٰوةِ

وَ اِيتَاءِ الزَّكٰوةِ يَخَافُونَ يَوْمًا تَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَالْاَبْصَارُ

"Onlar, ne ticâretin ne de alış-verişin kendilerini Allâh'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı kimselerdir. Onlar, kalblerin ve gözlerin allak bullak olduğu bir günden korkarlar." (en-Nûr, 37)

Nakşîlikte sohbet ve ictimâîleşmek esastır. Bu sebeple de tek başına tenhâ bir yerde halvete girmek değil, zâhiren

kalabalıklar içinde bulunulsa bile kalben Hak Teâlâ ile halvet hâlini sürdürebilmek daha makbûl görülmüştür.

5- Yâd-kerd: Kalbin zâkir hâle gelmesidir. Nefy ü isbât yoluyla (Lâ ilâhe illâllâh zikriyle) kalbde bir nevî put hâline gelmiş bulunan bütün mâsivâ kirleri çıkarıldıktan sonra, yegâne maksûdun Allâh olduğu fikri kalbde sâbitlenir.

Zikrin latîf harâretinin kalbden bütün vücuda yayılması netîcesinde, insanın şuuraltında meknuz bulunan ulvî duyguları canlanıp bir şuur hâline gelerek, davranışlara aksedecek kıvâma ulaşır. Zîrâ zikri ve fikri Allâh ile olan bir insanın merhamet, sabır, sehâvet ve affedebilme gibi ilâhî ahlâktan nasipsiz kalması düşünülemez. Bütün bunlar ise kâmil bir insan olabilmenin mecbûrî şartlarındandır. Bu sebeple kalbin zikirle intibâha getirilmesi, tasavvufun en mühim prensiplerindendir.

6- Bâz-geşt: Matlûb ve maksûdun ancak Allah rızâsı olmasıdır.

Nefy ü isbât zikrinin sonunda « إِلٰهِي أَنْتَ مَقْصُودِي وَرِضَاكَ مَطْلُوبِي », yâni "Allâh'ım, maksûdum ancak Sen'sin ve matlûbum ancak Sen'in rızândır", denilerek yapılan zikrin tefekküründe derinleşmektir. Bu, nefy ü isbâtın mânâsını te'kîd edip, tevhîd sırrının kalbde gerçek mânâda yerleşmesi içindir.

Böylece Allâh ile arada perde olan bütün gâye ve arzular nefyedilerek kalbî itmi'nân hâsıl olur. Diğer taraftan zikir gibi mânevî bir temrin ile mertebeler aşmak, kerâmetlere nâil olmak gibi gönle gelebilecek muhtemel vesveseler de tamâmen reddedilip, asıl gâyenin Allâh'ın rızâsını kazanmak

olduğu düşüncesi gönle bir kez daha nakşedilir.

Bu sûretle yapılan zikrin mânâsı şuura iyice yerleşip hayata aksedince de artık fânî ve îzâfî takıntılar gözden düşüp her şeyde ilâhî tecellîler müşâhede edilmeye başlanır.

7- Nigâh-dâşt: Nefsânî ve şeytânî havâtırdan korunmaktır. Gözü uygunsuz şeylere bakmaktan, aklı kötü düşüncelere dalmaktan muhâfaza etmek ve Hakk'ın tecellîgâhı olan kalbi dâimâ kontrol altında tutarak, mâsivânın orayı istîlâ etmesine mânî olmaktır.

Tasavvufun bir hedefi de, kalbi menfî havâtırdan ve fâsid fikirlerden muhafaza etmektir. Kalbi bunlardan muhafaza etmek ise çok zor bir iştir. Buna muvaffak olan kimse tasavvufun gerçek semeresini elde etmiş olur.

8- Yâd-dâşt: Kulun dâimâ Cenâb-ı Hakk'ın huzûrunda bulunmakta olduğunu hatırında tutması ve bu şuurla hareketlerine dikkat etmesidir. Buna "murâkabe" de denilir.

Âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak:

"Andolsun, insanı Biz yarattık ve nefsinin kendisine fısıldadıklarını da biliriz. Biz ona şah damarından daha yakınız." (Kâf, 16) buyurmaktadır.

Bu sebeple ihsân duygusunu, yâni Cenâb-ı Hakk'ın, kulunu her an görmekte ve her hâlini bilmekte olduğu şuurunu hiçbir zaman kaybetmemek îcâb eder. Hakîkaten bu duygu, günahlara karşı sağlam bir zırh gibidir. Zîrâ bir insan, kendini ilâhî huzurda bilmekteyken ve kalbi Allâh ile berâberken nasıl günah işleyebilir?

9- Vukûf-i zamânî: Her geçirilen saati "huzur" veya

"gaflet" nokta-i nazarından muhâsebeye tâbî tutmak ve zamanı iyi değerlendirmektir. Sâlik, içinde bulunduğu vaktin kıymetini iyi bilmeli ve lüzumsuz şeyleri terk edip zamânını en kıymetli şeye hasretmelidir. Zamânı ne derecede değerlendirebildiği husûsunda da sık sık nefsini hesâba çekmelidir.

Diğer bir mânâda vukûf-i zamânî, sâlikin her an kendi hâlinden haberdâr olması ve hâlinin şükür mü yoksa özür mü gerektirdiğini bilerek mûcibince amel etmesidir. Hakîkaten sâlik, her gece ve gündüz işlediği amellerini birer birer muhâsebe etmeli, sâlih amelleri kendine müyesser kılan Allâh'a şükredip daha ötelere varmağa gayret göstermeli, hataları için tevbe ve istiğfâr edip pişmanlıkla Allâh'a yönelmelidir. Ömrün son derece kıymetli olan her ânını ve hâssaten Cenâb-ı Hakk'ın husûsî bir bereket bahşettiği müstesnâ zamanları bir fırsat ve ganîmet bilmeli, bütün gücü ile mânevî uyanıklık içinde idrâk ve ihyâsı için gayret göstermelidir.

Velhâsıl her ân ve her hâlin muhâsebesini yaparak huzûrda geçirdiği ânına ve hâline şükredip, gafletle tükettiği zamanlar için tevbekâr olmalıdır. Bir başka ifâde ile kabz hâlinde istiğfâra, bast hâlinde ise şükre devam etmelidir. Bu sûretle her hâlükârda gafletten sakınan bir kimse, gereksiz mâzî endişesinden ve istikbâl telâşından kurtularak, yaşamakta olduğu hâlin ihyâsıyla meşgûl olur ki tasavvuftaki "Sûfî, ibnü'l-vakt olmalıdır." prensibi de bunu ifâde eder.

10- Vukûf-i adedî: Zikrin adedine dikkat ve riâyet etmektir. Mürşid-i kâmiller, sâlikin mânevî hâline göre belli

miktarda zikir verirler.[51] Çünkü zikrin de umulan netîceyi hâsıl edebilmesi için, belli bir tekrar sayısı, tâbir câizse bir dozajı vardır. Bu sebeple sâlikin zikir esnâsında dikkatinin dağılıp gönlünün vesveseye düşmemesi için, mürşidinin söylediği ölçülere ve verdiği sayıya riâyet etmesi gerekir. Zîrâ zikirde her ne kadar evveliyetle keyfiyet mühimse de, zikrin kemmiyeti, yâni muayyen bir hudûdu ve ölçüsü olmadığı zaman, bâzen zihnî ve kalbî huzursuzlukların görülmesi de muhtemeldir. Bu durum her şeyde olduğu gibi, zikirde de ifrat ve ölçüsüzlükten doğabilecek hatâların bir neticesidir. Bu sebeple zikri hem keyfiyet ve hem de kemmiyet itibâriyle en güzel bir sûrette îfâ etmeye gayret göstermelidir. Zîrâ zikirde sayıya riâyet, mücerred olarak sayı saymak değil, sayı çerçevesi içinde "kalbî zikri" derinleştirmektir. Bunun ise zikrin keyfiyetine mânî olmadığı gibi, aslında onu takviye eden bir şart olduğu açıktır.

Hakîkaten zihin, muhtelif düşüncelerle dolu ve kalb de çeşitli endişelerle huzursuz bir hâlde iken yapılan zikirde, adede riâyet de çoğu zaman mümkün olmaz. Bu sebeple aklı dağınıklıktan koruyup, zikir esnâsında dikkati zikrin mânâsı üzerinde teksîf etmekle berâber, zikrin adedine de riâyet etmek, aynı zamanda bu işe gösterilen ciddiyetin bir ifâdesidir.

11- Vukûf-i kalbî: Kalbin dâimâ zikr-i ilâhî ile meşgul olmasıdır. Bu, ihsân duygusunun dâimî bir şuur hâline gelmesi demektir. Sâlik her fırsatta kalbini yoklamalı, onun ne hâlde olduğuna bakmalıdır. Zîrâ zikirde asıl matlûb, kalbin zikredilenden haberdâr olmasıdır. Zikir, ağızdan kalbe

inmeyen kuru lafızların tekrarından ibâret değildir. Bu sebeple zikir esnâsında murâkabe hâlinde olmalı, bütün dikkati zikredilene teksîf etmeye çalışmalıdır. Sâdât-ı kirâm hazarâtı, vukûf-ı kalbînin, yâni dikkati kalbe yöneltmenin zikirde şart olduğunu söylerler. Zikrin gerçek muhtevâsını tadabilmek için, bütün varlığın ve husûsan kalbin de Allâh'a yöneltilmesi îcâb eder.

Kur'ân-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hak:

وَ اذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَ تَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلاً

"Rabbinin ismini zikret ve bütün varlığınla O'na yönel." (el-Müzzemmil, 8) buyurur.

Rasûlullâh Efendimiz'in, şahısların durumlarını dikkate alarak farklı miktarlarda zikir tâliminde bulunduğuna dâir, bkz. sf. 196-197.

D. MÜRŞİD-İ KÂMİL VE İRŞAD METODLARI

1. MÜRŞİD-İ KÂMİL

Rûhlara nizâm ve hayat aşısı yapacak olanlar, nefsini arındırmış sâlihlerdir.

Mâneviyat yolunda ilerleyen bir mü’min, çok değişik tecellîlerle karşılaşır. Zîrâ insan kalbi, okyanus gibidir. Bu okyanusun suları bazen çok durgundur, bazen de korkunç dalgalı bir fırtına hâlindedir. Bu sebeple okyanusu geçip sâhil-i selâmete ulaşmak için geminin sağlamlığı kadar dirâyetli bir kaptana da ihtiyaç vardır. Eğer kaptan fırtınalar esnâsında gemisine hâkim olamazsa, onu okyanusun derinliklerine gömüverir. Henüz yolun başındakilerde bu gibi tecellîler pek görülmez. Ancak bu deryada açıldıkça Rahmânî mi şeytânî mi olduğu bilinemeyen zuhûratlar, ferdden ferde değişen bâzı mânevî cilveler, inkıbâz ve inbisât[52] gibi birtakım hâller kendini göstermeye başlar. İşte bunların tespiti ve tedbiri için dirâyetli ve kâmil bir mürşidin rehberliğine ihtiyaç vardır.

Her mü’min bu istikâmete ermek için kendisini bir disiplin altına almalıdır. Ümmete en büyük numûne şahsiyet olan Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in kalbî hayâtını da titizlikle ve tâkat nisbetinde tatbîk etmeye çalışmalıdır. Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’in Hakk’a teslîmiyetini, belâ ve sıkıntılar karşısında sabır ve şükür hâlini, nîmetler, derya gibi önünde akarken sergilediği istiğnâ, tevâzû ve mahviyeti, imkân nisbetinde hayata geçirmelidir. Bu sebeple kalbî inkişâf yolundaki engelleri aşabilmek için, peygamber vârisi olan

âlimlerin, âriflerin ve mürşid-i kâmillerin rehberliğine tevâzû ve edeble mürâcaat edip, tavsiyelerini cân u gönülden tatbîke gayret etmelidir. Hak dostlarının yakınında ve terbiyesi altında bulunmayı nîmet bilmelidir. Çünkü nûrunu güneşten alan ay, nasıl güneşin varlığına bir delil ise, nûr-i Muhammedî ile nûrlanmış velîler de Hazret-i Peygamber'in birer şâhidi ve vârisidir.

Tasavvuf, kişide fıtraten -az veya çok- var olan mânevî istîdâdı inkişâf ettirmektir. Her gönül -tâbir câizse- altında petrol bulunan bir arâzî gibidir. Fakat sondaj vurulmadığı için o petrol, kendi başına hiçbir zaman dışarı çıkma imkânı bulamaz. İşte o alt zemindeki petrol, Cenâb-ı Hakk'ın insana verdiği mânevî bir istîdattır. Bu da tıpkı akıl gibi her insanda muhtelif seviyededir.

Bu istîdâdın inkişâfı için mânevî sondajı vurarak o cevheri açığa çıkaracak olan, mürşid-i kâmildir. Ancak bu petrolün yukarı çıkabilmesi için tâ mâdenin bulunduğu mıntıkaya kadar o sondajın ulaşabilmesi gerekir. Ve sondaj âletinin bir kayaya çarpıp parçalanmaması için de sağlam olması îcâb eder. Bu demektir ki mânevî rehberliğine teslîm olunacak mürşidin muktedir ve dirâyetli olması da son derece mühimdir. Bunun da belli bâzı kıstasları vardır. Yeri gelmişken bu mühim meseleye bir nebze temâs etmek isteriz:

Gerçek bir mürşid-i kâmili, sâhib olduğu şu üç vasıfla tanımak mümkündür:

Birinci vasıf:

Kitap ve sünnete tam bir ittibâdır. Kâmil bir mürşidin hayatı ve amelleri Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Seniyye

ahlâkının yaşanmasından ibârettir. Mürşid-i kâmillerin Kitap ve Sünnet'e bağlılıkları daha bir üst derecededir. Tıpkı karlı arâzideki bir şahsın, adımlarını önden giden rehberin ayak izlerine, tam bir hassâsiyetle basarak yürümesi gibidir. Bunun için mürşid-i kâmile *"veresetü'l-enbiyâ"*, yâni peygamber vârisi denir. Tabiî ki, böyle bir bağlılığın muhtevâsında nefsânî bir hayat yaşanamaz.

İkinci vasıf:

Söz ve hâlleriyle Allâh'ı hatırlatmasıdır. Allâh'ın velî kulları esmâ-yı ilâhiyye tecellîlerine kâmilen mazhar olup, cemâlî sıfatları ahlâka inkılâb ettirdiklerinden, etrafındakilere dâimâ Allâh'ı hatırlatırlar. Nitekim ashâb-ı kirâm:

"–Allâh'ın velî kulları kimlerdir?" diye sorduklarında, Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

اَلَّذِينَ إِذَا رُئُوا ذُكِرَ اللهُ عَزَّ وَجَلَّ

(Allâh'ın velî kulları) yüzlerine bakıldığında Allah Teâlâ'yı hatırlatan kimselerdir." buyurmuştur. (Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* X, 78; İbn-i Mâce, Zühd, 4)

İşte Allah dostu bir mürşid-i kâmilin sîmâsının da muhâtabının gönlüne huzur vermesi, onu mânevî bir âleme taşıması, Allâh'ı ve âhireti hatırlatması îcâb eder. Çünkü onlar, Allah ve Rasûlü'nün ahlâkıyla ahlâklanmışlardır.

Cenâb-ı Hakk'ın en çok bilinen isimlerinden ikisi "Rahmân" ve "Rahîm"dir. Allâh'ın velî kulları da çok merhametlidirler. Cenâb-ı Hak, "Settâru'l-uyûb" dur. Bir velî de ayıp araştırmayıp bilâkis örter. Cenâb-ı Hak, Kerîm'dir; evliyâullâh da cömerttir ve ikrâm etmekten haz duyar. Cenâb-ı Hak

Gafûr'dur; velîler de hatâ ve kusurları affederler. Cenâb-ı Hak, Halîm'dir; evliyâullâh da hilm sâhibidirler.

Kâmil mürşidler, Allâh'ın dostudurlar. Bu sebeple onlar, diğer insanlardan pek çok yönleriyle farklıdırlar. Kalbleri Allâh'a yakındır. İbâdetlerinde ciddiyet ve huşû vardır. Davranışlarına çok dikkat ederler. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in izinden yürüdükleri için onların duâları diğer insanların duâlarından daha makbûldür. Vücutları zâkir hâle gelip sadırları da berraklaştığı için girdikleri yerlere ferahlık verirler.

Samîmî bir mü'min, bir fâsıkla ihtilâtın mânevî sıkletinden müteessir olur. Hâlbuki sâlih bir mü'minle birliktelik, onun rûhuna huzûr bahşeder. Lâkin bir mü'min için Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'le berâberlik, hayâl ötesi bir güzelliktir. O peygamberler sultanının mânevî heybetine muhâtab olmanın şerefi karşısında bir mü'minin alacağı mânevî hazzı târif etmek mümkün değildir. İşte mürşid-i kâmiller de Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in izinden yürüdükleri, sünnet-i seniyyeye kâmilen ittibâ ettikleri ve nebevî ahlâka en çok onlar yaklaşabildikleri için, kaynağı Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'den gelen mânevî bir heybet ve feyiz taşırlar. Nasıl ki; elektriğe tutulan bir insan sarsılır, gerçek bir mürşidin de insanın rûhunu önce biraz sarsması, sonra da onu ihyâ edip mânevî ufuklara götürmesi lâzımdır.

Üçüncü vasıf:

Mânevî tâyindir. Bir zâtı mürşid tâyin etmek üzere bir zümrenin toplanması yeterli olmaz. Bu vazîfe, Hazret-i

Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e kadar uzanan sahih bir silsileden icâzetli bir mürşid-i kâmilin tensib ve tâyini ile olur. Böyle bir tâyin olmadığı zaman silsile orada kesilir. Bu sebeple bâzı mürşid-i kâmiller, salâhiyetli birini bulamadıkları zaman kendilerine halef olarak, yollarını devâm ettirecek birini bırakamazlar. Bâzen bir tane, bâzen de -Hâlid-i Bağdâdî Hazretleri gibi- bir zuhûrât ile çok sayıda mürşid bırakırlar. Bunun hikmeti, Cenâb-ı Hakk'a âit bir keyfiyettir.

Hülâsa, kalbin olgunlaşması ve mânevî hakîkatleri alıcı hâle gelmesi, bâzı temrinlerle mümkündür. Bunun için mânevî kemâlâtın yollarını bilmek ve tatbîk etmek îcâb eder. Bu yollardaki engelleri selâmetle aşabilmek için de Hak dostlarının rehberliğine ihtiyaç vardır. Her sâlik, mânevî inkişâf için kendisine rehber olacak bir mürşid aramalı, ancak terbiyesi altına gireceği mürşidde de bâzı vasıfların mevcut olup olmadığına dikkat etmelidir.

* * *

Birkaç Mühim Îkâz:

Buraya kadar anlattığımız husûsiyetleri ile mürşid-i kâmiller, müstesnâ birer Hak dostu ve seçkin kullar olarak tebârüz ettiklerinden elbette ki, onlara karşı edeb ve hürmette kusur etmemek ve kendilerinden mânen istifâde etmek îcâb eder. Ancak bu edeb, hürmet ve istifâdeyi, olması gereken sınırların dışına taşırarak ifrat ve tefritlerin arasında boğulmamalıdır. Zîrâ bütün peygamberler de, sâlih zâtlar da, öncelikle hepsi birer kuldur. Cenâb-ı Hak,

kendilerine ilim, hikmet, mârifet deryâlarından neleri nasîb etmişse, ancak onlara nâil olmuşlardır. Zaman gelir, gözlerine ve gönüllerine iki cihânın sırları açılır, zaman gelir bir adım ötesini göremeyebilirler.

Şeyh Sâdi *Gülistan* adlı eserinde rivâyet eder ki:

Bir kişi Hazret-i Yâkub'a:

"–Ey kalbi münevver, akıllı peygamber! Yûsuf'un gömleğinin kokusunu Mısır'dan gelirken duydun da, neden yanıbaşındaki kuyuya atılırken onu göremedin?" diye sordu.

Yâkub -aleyhisselâm- da cevâben şöyle buyurdu:

"–Bizim bu hususta nâil olduğumuz ilâhî nasîb, çakan im ekler gibidir. Bundan dolayı gerçekler, bize bazan ayân olur, bazan kapanır!"

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de, birgün kendisine o an için bilmediği bazı suâller soran bir kimseye, vahyin kesin olarak geleceğine istinâden, «inşâallâh» lafzını söylemeden:

"–Yarın gel, cevabını vereyim!" buyurmuştu.

Ancak ertesi gün ilâhî vahiy gelmedi ve bu hâl onbeş gün devam etti. Böylece âlemlerin kendisi hürmetine yaratıldığı o Varlık Nûru dahî âciz kaldı. Nihâyet ilâhî vahiy ancak:

"(Rasûlüm!) **Allâh'ın dilemesi olmadan** (inşâallâh demeden) **hiçbir şey için «Bunu yarın muhakkak yapacağım.» deme!"** (el-Kehf, 23-24) îkâzıyla birlikte gelmeye başladı. (Bkz. İbn-i Kesîr, III, 83; Âlûsî, XV, 247)

Bu ölçü, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- hakkında bile tahakkuk ettikten sonra, onun muhtevâsının, bütün kullara ne derecede şâmil olduğunu iyi anlamak lâzımdır. Bu bakımdan, meselâ Allâh'ın sevgili bir kulu, duâ

ettiğinde mutlaka kabul olacak veya bir hastaya okuduğunda kesinlikle şifâ bulacak denilemez. Zîrâ bu hususlar, her iki tarafın ihlâsı yanında, bir de Cenâb-ı Hakk'ın murâdına muvâfık düşmelidir ki, maksad hâsıl olsun. Ayrıca yapılan duâ ve ilticâların hepsinin kabulünün, hemen bu dünyâda değil, daha sonra, yâni âhirette de tecellî edebileceğini ve bunların da Hakk'ın irâdesine bağlı keyfiyetler olduğunu hatırdan çıkarmamalıdır.

Başka bir önemli husus da, hem peygamberlerin hem de evliyâullâhın farklı farklı meşreb ve tasarruflara sahip olmasıdır ki, birinde öne çıkan üstün bir vasıf, diğerinde aynı seviyede bulunmayabilir. Onun için hepsinden aynı meşreb ve tasarrufları beklemek doğru olmaz.

Kur'ân-ı Kerîm'de de bildirildiği gibi Musâ -aleyhisselâm-'a bir ilim verilmiştir, o Hazret-i Hızır'da yoktur; Hızır -aleyhisselâm-'a bir ilim verilmiştir, o da Hazret-i Mûsâ'da yoktur. Aynı şekilde Hazret-i Geylânî bir Hazret-i Mevlânâ olamayacağı gibi, Hazret-i Mevlânâ da bir Hazret-i Geylânî olamaz. Zîrâ her iki tarafa verilenler ve kendilerinden istenilen hizmetler ayrı ayrıdır. Ama elbette ki, hepsinde asıl gâye, kulluk ve mârifettir. Çünkü Rabb'e giden yollar, mahlûkâtın nefesleri sayısınca çoktur.

Diğer bir mühim husus ise, peygamberlerin dışında hiçbir kulun ilâhî teminat altında olmadığı hakîkatidir. Yâni bir kul zirvelerin zirvesine de çıksa, her an ayak kayması tehlikesi ile karşı karşıyadır. Nitekim bir zamanlar sâlih bir kimse olan Bel'am bin Baura, daha sonra nefsine uyarak ebedî hüsrâna uğramıştır. Bu hâdise Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle bildirilir:

"Onlara, şeytanın peşine taktığı ve kendisine

verdiğimiz âyetlerden sıyrılarak azgınlardan olan kişinin hâdisesini anlat. Dileseydik onu âyetlerimizle üstün kılardık; fakat o, dünyaya meyletti ve hevesine uydu. Onun hâli, üstüne varsan da, kendi hâline bıraksan da, dilini sarkıtıp soluyan köpeğin durumu gibidir.” (el-A’râf, 175-176)

Kasas Sûresi’nde bildirilen Kârun’un misâli de böyledir. O da pek müstesnâ sâlih bir kul iken, sefil bir gâfil ve rezil bir âsî olarak ebedî saâdetini perişan etmiştir. Cenâb-ı Hak, onu, dayanıp güvendiği ve sırtını yaslayarak böbürlendiği servetiyle beraber yerin dibine geçirmiştir. Dolayısıyla hangi mânevî makam, mertebe ve üstünlük olursa olsun, her hâlükârda kulların içindeki nefisler dâimâ pusuda beklemekte ve fırsatını bulur bulmaz gönülleri hüsrâna uğratabilmektedir. Bu itibarla Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- bile:

“Allâh’ım! Rahmetini umuyorum. Gözümü açıp kapayıncaya kadar dahî beni nefsimin hevâsıyla ba ba a bırakma! Her hâlimi ıslâh eyle! üphesiz Sen’den ba ka ilâh yoktur...” (Ebû Dâvud, Edeb, 100-101) şeklinde Hakk’a ilticâda bulunmuştur.

Hak dostları da, dâimâ bu hadîs-i şerîfin muhtevâsı içinde yaşarlar ve hiçbir zaman «bizim işimiz tamam oldu» şeklinde bir vehme kapılmazlar. Zîrâ seyr u sülûklerini bitirseler de bu vehme kapılanlar, hep yarı yolda kalmışlardır. Ancak «daha olamadım» diyerek kendi noksanlarını görenler, acziyet içinde ve ilticâ hâlinde olarak hiç durmadan yol almışlardır. Öyle ki, peygamberlerin sertâcı olan Hazret-i Muhammed Mustafâ -sallâllâhu aleyhi ve sellem- dahî, o kâbına varılmaz kulluk tezâhürlerine rağmen, geceleri ayakları şişinceye

kadar namaz kılmayı hiçbir zaman terk etmemiş ve O’nun bu hâlinin sebebini soran Hazret-i Âişe’ye:

“–Yâ Âi e, ükreden bir kul olmayayım mı?” buyurmuştur. (Müslim, Münâfikûn, 79)

Yine O Fahr-i Kâinât, ezvâc-ı tâhirâtın rivâyetine göre:

“Rabbine hamdederek O’nu tesbîh et; O’ndan mağfiret dile! Çünkü O, tevbeleri çok kabul edendir.” (en-Nasr, 3) âyetinden sonra her an bir öncekinden daha fazla hamd ve senâ ile meşgul olmuştur.

O hâlde Hak yolunda kim hangi dereceye varırsa varsın, hiçbir zaman kulluk mes’ûliyetinden kurtulamaz ve amellerinde hiçbir şekilde eksiltme ve muâfiyet ihdâs edemez. Yâni farzlar, vacipler, sünnetler, haramlar, helâller, mübahlar, müstehaplar ve diğer bütün ilâhî düstur ve mükellefiyetler, kulluk yolundaki herkesin omuzlarına konmuş olup ölüm vaktine kadar da alınmayacaktır. Onun için gerçek mürşid-i kâmiller, bütün bir ömrünü:

“Rabbini hamd ile zikret, secde edenlerden ol ve ölünceye kadar Rabbine kulluk et.” (el-Hicr, 98-9) emrine tâbî olarak yaşayabilme gayreti içinde olurlar.

Böyle mânevî rehberler, halka karşı yaptıkları hizmetten dolayı en küçük bir talepte bulunmazlar. Hattâ Rablerine kullukları için bile bir karşılık beklemezler. Çünkü bilirler ki karşılık bekleyerek amel-i sâlih işleyenler, yaptıklarının değer ve derecelerini düşürürler. Bu itibarla Hazret-i Ali ile Hazret-i Fâtıma, kendileri oruçlu oldukları hâlde, iftarlıklarını bir akşam kapılarına gelen bir miskine, diğer akşam bir yetime, üçüncü akşam da bir esire vererek üç gün suyla iftar etmişler, ayrıca o kimselerin teşekkürlerine de:

“–Biz, sizden teşekkür bekleyerek böyle davranmadık. Yegâne maksad ve niyetimiz, Rabbimizin rızâsıdır…” şeklinde mukabele etmişlerdir.[53]

Hâsılı gerçek mürşid-i kâmiller, örnek bir şahsiyet sergilemek sûretiyle peygamberlerin terbiye ve tezkiye vazîfelerini devam ettiren rûh dünyâsının zirveleridir. Aynı zamanda bu Hak dostları, Allâh’a ve O’nun ulvî sıfatlarına ârif olarak îmanlarında ihsan derecesine ulaşmış kimselerdir. Böylece kendilerine Hak katında ilm-i ledün, hikmet, mârifet vesâir nîmetler bahşedilmiştir. Lâkin hiçbiri bir sahâbe derecesinde değildir. Elbette sahâbe de peygamberlerin merbetesinde, peygamberler de Hazret-i Peygamber’in makâmında değildir. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e gelince, o da, Hak Teâlâ’nın sadece kulu ve Rasûlüdür.

Bu hakîkate binâen insanlara aşırı değer vermekten sakınmalı ve hepsine ancak bulundukları hâle göre muâmele etmelidir. Yâni Veysel Karânî ve hattâ İslâm hukukunu tedvîn eden İmâm-ı Âzam bile hiçbir zaman bir sahâbe derecesinde olamaz. Zaman zaman bazı gâfillerin, üstad belledikleri şahısları sahâbeden, hattâ Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’den üstün tutarcasına bir saygı, ihtirâm ve -gûyâ- bağlılık sergilemeleri ise, hatâdan öte bir dalâlettir. Bu dalâlet, Cenâb-ı Hakk’ın taksimâtını tersine bir mübâlağa içinde hakîkatten uzaklaştıran garip bir ifrattır. Bunun içindir ki, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- böylesi hâllere düşülmesi endişesiyle, gâfilâne medh ü senâlardan menetmiş ve övülecek hususlar şâyet nefsâniyete sebebiyet verecekse, medheden kişiyi kastederek:

"Onun yüzüne toprak serpin!" (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* VI, 5) buyurmuştur.

Çünkü nefsi tahrik edecek iltifatlar, kalbin felâketine atılan imzâlardır.

İnkıbâz (kabz) ve **inbisât** (bast), sâlikte bulunan iki zıt hâldir. İnkıbâz, korku ve benzeri duygularla mânevî daralma; inbisât ise ümîd ile mânevî ferahlamadır.

Bkz. el-İnsân, 8-11; Vâhidî, s. 470; Zemahşerî, VI, 191-192.

2. İRŞAD METODLARI

Varlıklar âlemi, muhabbet ve râbıta ile ayakta durur. Çünkü râbıta, varlığın özünü teşkil eden muhabbetin bir tezâhürüdür. Muhabbetin tâzelik ve zindeliğinin devâm ettirilmesidir.

a. Muhabbet-Râbıta

Tasavvufun özüne ve gâyesine baktığımızda; onun seyr u sülûkte temel sâikının "muhabbet", nihâî gâyesinin de "âdâb" olduğunu görürüz. Bunlardan "muhabbet" vâsıta, "âdâb" ise netîcedir. Bu iki mefhûmun ehemmiyeti üzerinde ne söylense azdır.

Bir varlığa duyulan muhabbet şiddetlendikçe, bu muhabbetten o varlığa herhangi bir "nisbeti", yâni yakınlığı, benzerliği veya ilgisi olan her şeye, o yakınlığın şiddeti derecesinde bir pay isâbet eder.

Meselâ, mürşidini aşırı derecede seven bir mürîd, ona âit tavırlardan -nâkıs da olsa- benzer davranışlara sâhip olanlara bile, o davranışlar mürşidini hatırlattığı için muhabbet duyar. Mürşidinin bir yakınıyla karşılaşsa, onu Kâbe'den henüz dönmüş bir hacıya mülâkî olmuşçasına iltifatlara gark eder. Mürşidinin kullandığı herhangi bir eşyâya sâhib olmak, onun rûhunda nihâyetsiz bir sürûr meydana getirir. Bu keyfiyet, Veysel Karânî Hazretleri'nin Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- tarafından kendisine gönderilen Hırka-yı Saâdet karşısında duyduğu sürûrun bir benzeridir.

Muhabbetin ziyâdeleşmesine paralel olarak, sevilen varlığa

"nisbet" keyfiyeti, gitgide en kuvvetli nisbetten en zayıfına doğru bir şümûl kazanır. Burada şunu da ifâde edelim ki, muhabbetin şümûlünü, merkezinde sevilen varlık olmak üzere, yakın ve uzak bütün nisbetleri ihtivâ edecek şekilde bir dâire gibi sonsuza kadar genişletmenin tasavvuftaki adı "aşk-ı mutlak"tır.[54] Bu keyfiyet Yûnus'un:

"Yaratılanı ho gör

Yaratan'dan ötürü"

mısralarında ifâde ettiği gibi, sıfat, mâhiyet ve amelleri her ne olursa olsun, Yaratan'ı hürmetine bütün mahlûkâtı, muhabbet ve merhametle kucaklayabilme hâlidir. Bu, âşığın ulaşabileceği son merhaledir. Bu merhaleye kadar bulunduğu -hemen hemen- her noktadaki hâlinin ifâdesi ise, "aşk-ı mecâzî"dir.

Sâlik, mürşidine aşk ve muhabbetle bağlandığı anda, bu "aşk-ı mecâzî" başlamış olur. Bu aşk da "mecâzî"dir. Çünkü kalb, Allâh'a mahsus bulunduğundan, hakîkî mâşuk, Allah'tan gayrısı olamaz. Diğer sevilenler ve onlarla yaşanan hâller, bir saraya çıkıştaki merdiven basamakları mesâbesindedir. Bunlar, kalbin muhabbetullâha hazırlanması yönündeki alıştırmalar hükmündedir. Tâbir câizse "Leylâ"dan "Mevlâ"ya ulaşma gayretidir. Bu gayretlerde en feyyâz merhale, gerçek bir mürşid-i kâmile mülâkî olmak ve onunla ünsiyet ve muhabbetin mânevî heyecanını yaşamaktır. Bunun en verimli tezâhürü ise râbıtadır. Muhabbetin böyle sıradan ve basit alâkalarla kıyaslanamayacak derecede bir şiddete ulaşması, "râbıta"nın ta kendisidir.

Râbıtanın lügattaki mânâsı, bağ ve alâkadır. Bu yönüyle

esâsen kâinatta râbıtasız hiçbir canlı yoktur. Her şey birbiriyle irtibat hâlindedir.

Diğer bir ifâde ile râbıta, varlığın özünü teşkîl eden muhabbetin bir tezâhürüdür. Muhabbetin tâzelik ve zindeliğinin devâm ettirilmesidir.

Üç türlü râbıta vardır:

1- Tabiî Râbıta:

Ferdin yakınlarına duyduğu muhabbettir. Bu, fıtrî sâiklerin eseridir. Bir annenin evlâdına olan muhabbeti gibi.

2- Bayağı (Süflî) Râbıta:

Menedilmiş olan şeytânî temâyüllere bağlanmadır. Bir kumarbazın kalbinin devamlı kumarla meşgûl olup çoluk-çocuğunu dahî unutması gibi.

3- Ulvî Râbıta:

Mukaddes mefhumlara ve ulvî duygularla insanı Allâh'a götüren vesîlelere râbıtadır. Kalben tecliye (cilâlanma) ve müşâhede makâmına vâsıl olmuş kimselerin rûhâniyetinden istifâde etmek için, fiilen veya mânen dâimî bir sûrette onlarla birlikte olmaktır.

Biz burada, râbıtanın yukarıda saydığımız bu üç nev'inden sonuncusunu anlatacağız. Bu, sâlikin mürşidinden lâyıkıyla istifâde edebilmesi için, onun muhabbetini gönlünde dâimî bir sûrette tâze tutmak üzere gerçekleştireceği bir mümâreseyi ifâde eder.

Tasavvufî eğitim metodlarından biri olan râbıta, her tarîkatte adı ve tatbik şekli az çok farklı olmakla berâber, umûmiyetle mürîdin mürşidini gözünün önünde

canlandırması ve onun hâl ve tavırlarını hatırlayarak, ulvî duygularla hemhâl olması demektir. Mürşide duyulan hürmet ve muhabbetin bu sûretle dâimâ tâze tutulması, müride mânevî bir zindelik kazandırır.

İnsan, tesire açık bir varlıktır. Bazı hastalıklarda olduğu gibi insanoğlunun "hâl"lerinde de sirâyet özelliği vardır. Rûhlar arasındaki mânevî alışveriş, hayatın inkâr edilemeyecek gerçeklerinden biridir. Husûsiyle faal ve müessir şahsiyetlerdeki kuvvetli rûhî temâyüller, onların yakınında bulunanlara istîdatları nisbetinde -az veya çok- intikâl eder. Bu intikâl, sirâyet eden "hâl"in müsbet veya menfî olmasına da bağlı değildir. Her hâlükârda intikâl vâkî olur. Yeter ki arada muhabbet ve ünsiyet bağları bulunsun.

Meselâ, aşırı derecede merhametli, ferâgat sâhibi ve fedâkâr insanların hâlleri, içinde bulundukları cemaate tesir eder. Muhabbetin bir tezâhürü olan râbıta, böyle ahlâkî meziyetlere dâir rûhî alışverişi çoğaltmak ve süratlendirmek ve bunları daha ziyâde ahlâka inkılâb ettirmek içindir. Bu sebeple akl-ı selîm sâhibi her mü'min, takvâ sâhibi sâlih kimselere muhabbet duyarak ve onlarla ünsiyet kurarak, bu güzel hâl in'ikâsını âzamî dereceye çıkarmaya gayret etmelidir.

Ne hikmettir ki, temiz ve güzel bir elbiseye çamur sıçramasından bîzâr olan akıl, şâyet vahyin nûruyla aydınlanmamışsa, günahlarla kararmış kalblerdeki çirkin huyların rûhu istîlâsından, çoğu kez azıcık bir teessür bile duymaz. Çünkü nefsânî ve şeytanî telkinlerin bir çeşit mânevî narkozuna mâruz bulunduğundan, bu rûhî sıkıntıyı fark edemez. Bu sebeple gönül gözünü açmak ve ebedî kâr ile

ziyânı iyi hesâb etmek îcâb eder. Zîrâ müsbet tesirlerin yanısıra, menfî şekilde de gerçekleşebilen ve bir nevî "şahsiyet transferi" demek olan bu sirâyetler karşısında insan, tercihinde muhayyer bırakılmıştır. Ancak, Allah Teâlâ, bu tercihin doğru olanını da Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle haber vermiştir:

"Ey îman edenler! Allah'tan korkun ve sâdıklarla berâber olun!.." (et-Tevbe, 119)

Dikkat edilecek olursa Cenâb-ı Hak, bu âyet-i kerîmede kullarına, **"Sâdık olun!"** buyurmamış, takvânın muhâfazası için **"sâdıklarla berâber olmayı"** emretmiştir. Çünkü sâdık olma yolunda atılacak ilk adım, sâdıklarla berâber olmak, yâni onlarla muhabbetli bir ünsiyet içinde bulunmaktır. Sâdık olmak, bu durumun tabiî bir netîcesidir. Nitekim "Üzüm üzüme baka baka kararır." sözü de, bu hakîkatin bir ifâdesidir.

Sâlih ve sâdıklarla berâberlik, nefsi uslandırmakta radyasyon gibi, müşâhedesi imkânsız, fakat netîcesi mutlak bir tesir icrâ eder. Sâlih insanların muhîtinde bulunmak, onların hâl ve tavırlarını müşâhede etmek ve hattâ onların nûrânî çehrelerine bakmak bile bu kabildendir. Bundan dolayıdır ki mâneviyat büyüklerinin huzurlarında bulunabilmek büyük bir nîmettir. Çünkü hâller, sirâyet eder. Nasıl ki gül bahçesinde eğlenen insanın üzerine gül kokuları sinerse, sâlihler meclisi de ruhlardaki mânevî alışverişin pazarı gibidir.

Hâce Ubeydullâh Ahrâr Hazretleri şöyle buyurmuşlardır:

"Kur'ân-ı Kerîm'in:

«Ey îman edenler, Allah'tan korkunuz ve sâdıklarla

berâber olunuz!» âyetindeki **«beraber olunuz!»** emri, dâimî bir sûrette beraberliği ifâde eder. Yâni beraber olmak, mutlak bir sûrette zikredildiğinden, hem fiilî ve hem de hükmî olarak iki yönlüdür. Fiilî beraberlik, sâdıkların meclisinde kalb huzûruyla fiilen bulunmaktan ibâret olduğu gibi, hükmî beraberlik de gıyâblarında onların hâllerini tahayyül etmekten ibârettir."

Bu itibarla nasıl ki Hak dostlarıyla zâhirî beraberlikte, edeben ulvî duygularla bulunulması zarûrî ise, o hâli gıyâblarında da kalbî bir beraberlik sûretinde devâm ettirmelidir. Çünkü Hak dostları ile fiilî beraberlik her zaman mümkün olmayabilir. Bu takdirde kalbî berâberliği devâm ettirmek için **râbıta**ya ihtiyaç vardır.

Fakat daha evvelce de ifâde etmiş olduğumuz gibi tasavvufî eğitimde kuru kuruya bir fiilî berâberlik de makbul değildir. Zîrâ kimileri, bir mürşid-i kâmilin dizi dibinde bulunurlar da gafletlerinden dolayı bir hisse kapamazlar. Öte yandan uzak diyarlardaki nice mürîdler, mürşidlerine duyduğu engin hürmet, hasret, aşk ve bağlılıkları vesîlesiyle müstesnâ nasiplere, güzel hâllere, ilhamlara ve mânevî duyuşlara nâil olabilirler. Büyüklerin buyurduğu; "Yemen'deki yanımda, yanımdaki Yemen'de." sözü de esâsen bunu ifâde eder. Bu sebeple mühim olan, nerede olursa olsun, kalbî berâberlik duygusunu yitirmemektir.

Ayrıca, mânen dirâyetli insanların, etrâfındakileri kendi hâliyle hâllendirme istîdâdı her ne kadar âzamî derecede olsa bile, bu tek başına yeterli değildir. Zîrâ tasavvuftaki hâl intikâli, öyle bir mânevî akıştır ki, o akışın, sürat ve tesirinden âzamî istifâdenin hâsıl olması, mürşid-i kâmilin

dirâyeti kadar, müridin istîdâdına ve muhabbetinin seviyesine de bağlıdır. Onun içindir ki her mürîd -sırf mürîd olması sebebiyle- aynı merhaleye ulaşamaz. Fark, müridden mürîde değişen istîdat ve muhabbetteki seviyeden doğar. Bir misâl ile söylemek gerekirse, bir kimsenin su almak gâyesiyle kabını, küçük bir göle ya da uçsuz bucaksız bir okyanusa daldırması arasında fark yoktur. Her iki hâlde de ancak kabının hacmi kadar su elde eder. Bu sebeple mürîdin de istîdatlı ve bu istîdâdını kullanma gayreti içinde olması îcâb eder.

Yûnus Emre Hazretleri ne güzel söyler:

Çe melerden bardağın

Doldurmadan kor isen

Bin yıl anda durursa

Kendi dolası değil

* * *

Râbıta ve murâkabelerde başvurulan diğer bir usûl de, silsile-i şerîfe[55] okunmasıdır. Bu, sâlihlerin yâd edilmesiyle kalblere inmesi umulan rahmetten ve yâd edilen o zevâtın güzel hâllerinin in'ikâsından bir hisse alabilmek içindir. Nitekim büyük âlimlerden Süfyân bin Uyeyne:

"Sâlihlerin zikredildiği meclislere rahmet iner." buyurmuştur. (Aclûnî, *Ke fü'l-Hafâ,* II, 70)

Esâsen Allah dostlarının menkıbelerini ihtivâ eden çeşitli kitapların telifi de, onlara muhabbetle yaklaşan kimselerde hep böyle bir ilhâmı gerçekleştirmek içindir.

İşte râbıtanın gâyesi de, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e ulaşan Allah dostları silsilesiyle gönüllerin feyizyâb olmasıdır. Muttasılan bir elektrik kablosuna tutunan râşedâr (titreyen) insanlar gibi en sondaki de aynı akımdan istîdâdına göre bir hisse alır.

Mürşide huzûrundayken gösterilen edeb ve muhabbeti, gıyâbında da gösterip, onun ahlâkıyla ahlâklanmaya medâr olacak derecede râbıtanın seviye bulmasına **fenâ fi'ş-şeyh** tâbir olunmuştur.

Fenâ fi'ş-şeyh makâmının daha da ötesinde **fenâ fi'r-rasûl** makâmı vardır. Nitekim İslâm semâsının yıldızları mevkiindeki ashâb-ı kirâmın bâzıları, İslâm'la şereflenmezden evvel fıtrata ters bir hayat yaşıyorlardı. Fakat hidâyet bulduktan sonra Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in duygularının kendilerine yansımasıyla, dünyânın en fazîletli insanları hâline geldiler. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'den silsile hâlinde mürşid-i kâmilin gönlüne aktarılan feyz de, sâliklere râbıta ve sohbet ile intikâl eder. Bu sâyede Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in örnek şahsiyeti, mürîde istîdâdı nisbetinde akseder.

Bu mertebede, hayâtın her ânında Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in huzûrundaymış gibi hareket edilerek O'nun ahlâkıyla bütünleşilir. Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e olan râbıtayı, yâni bağlılığı kuvvetlendirmek için de salât ü selâmlarla ve sünnet-i seniyyeye ittibâ ile gönülde sağlam bir sevgi ve beraberlik hattı oluşturmak gerekir.

Mâlum olduğu üzere fenâ fi'r-rasûl hâli, en güzel bir şekilde Ebû Bekir Sıddîk -radıyallâhu anh-'da gerçekleşmiştir.

Ondaki bu hâl karşısında Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz de:

“Ebû Bekir benden, ben de Ebû Bekir’denim. Ebû Bekir, dünya ve âhirette karde imdir.” buyurmuşlardır. (Deylemî, *Müsned,* I, 437)

Bu hadîs-i şerîf, karşılıklı kalbî yakınlığı ne güzel ifâde etmektedir.

Bu kalbî berâberliğin daha üst merhalesi de **fenâ fillâh** makâmıdır. Kur’ân-ı Kerîm’deki:

وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَا كُنْتُمْ

“Nerede olursanız olun, O sizinle berâberdir…” (el-Hadîd, 4)

“Biz insana şah damarından daha yakınız!” (Kâf, 16) âyetlerinin sırrına lâyıkıyla nâil olmak da, fenâ fillâh makâmına mazhariyetle mümkündür.

Cenâb-ı Hak’ta fânî olmuş bir mürşid-i kâmilin kalbi, esmâ-yı ilâhiyyenin tecellîlerine mazhariyetle feyizlenmiştir. Bu itibarla mürşidin kalbi, âdetâ ışık huzmelerini bir noktaya teksîf etmiş olan mercek gibidir. Bu tecellîlerin bereketiyle bütün menfîlikleri yakıp kül eder. Mürîd, râbıta ile bu bereketten istifâdeye çalışır. Kalbden nefsânî ve bencil duygular gider, onun yerine örnek şahsın hâlleri intikâl eder. Kalbi işgâl eden dünyevî her şey, kalbin dışına çıkarılarak lâyık olduğu mevkîde tutulur.

Mürîdle mürşid arasındaki bu hâl geçişi, mürîd için aynîleşme istikâmetinde bir gelişmeye mazhariyet demektir.

Hadîs-i şerîfte:

“Ki i sevdiği ile berâberdir…” buyrulmaktadır. (Buhârî, Edeb,

96)

Nitekim bu hususta, Kur'ân-ı Kerîm'de geçen Ashâb-ı Kehf kıssası,[56] çok câlib-i dikkattir. Ashâb-ı Kehf'in köpeği Kıtmîr, sâlih ve sâdıklara bekçilik yaptığı için kendisine sadâkat in'ikâs etmiştir. O da sâdıklardan olarak cennete girecektir.[57] İşte Kıtmîr, samîmî bir şekilde sâdıklara bekçilik etmesiyle bu dereceye çıkarsa, hakîkî bir mü'minin de, Allah dostlarına ve sâlihlere muhabbetle bağlanmak sûretiyle ne büyük ölçüde terfî edeceği âşikârdır.

* * *

Burada, tasavvufta ehemmiyetli olan râbıtayla ilgili bir başka bahse de değinmek istiyoruz.

Râbıta-i Mevt (Tefekkür-i Mevt):

Tasavvufta ölüm ile râbıta kurmaya "tefekkür-i mevt" denir. Ölümü tefekkür etmenin, insanın hâl ve tavırları üzerinde büyük bir tesiri vardır. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyururlar:

أَكْثِرُوا ذِكْرَ هَاذِمِ اللَّذَّاتِ يَعْنِي الْمَوْتَ

"Bütün zevkleri kökünden yok eden ölümü çokça hatırlayınız!" (Tirmizî, Zühd, 4)

Gerçekten tefekkür-i mevt, insanı huzursuz eden nefsânî arzuları ve dünyâ sevgisini azaltır. Çünkü dünyânın gelip geçici mal, mertebe, mevkî ve nefsânî güzelliklerini aşırı derecede sevmek ve onlara gönül bağlamak, gaflet gibi

mânevî hastalıkların başıdır. Kalbimizin bu gibi bağlılıklardan korunması için kabri düşünmek ve istikbalde başımızdan geçecek kabir ahvâlini tefekkür etmek; bizleri samîmî bir tevbeye ve ibâdetlerde huşûa sevk ederek dünyevî ihtiraslardan, boş hevâ ve heveslerden korur. Devâm ettiğimiz zikir ve râbıtalarımız, âhiret kurtuluş ve saâdetine vesîle olur.

İslâm büyükleri, gâfil kalbleri uyandırmak ve ölmüş gönülleri ihyâ etmek için bu yönde pek çok nasîhatlerde bulunmuş ve halkı îkaz etmişlerdir.

Nitekim Hazret-i Ali -radıyallâhu anh-, oğlu Hasan -radıyallâhu anh-'a vasiyetinde şöyle buyurmuştur:

"Ey oğul! Ciddî olarak ölümü an ve ölümü anmakla kalbini terbiye et. Netîcede her şeyin yok olacağını unutma ve bu yoklukta karar kılacağını bil! Kalbine dünyanın muhtemel tehlikelerini zaman zaman hatırlat!"

Hakîkaten zaman dümdüz bir çizgi gibi akıp gitmeyeceği için, acı ve sıkıntılı günlerin de iyileri gibi mümkün, muhtemel ve mukadder olabileceğinden gâfil olmamak gerekir.

İmam Gazâlî -rahmetullâhi aleyh- de şöyle nasîhat eder:

"Ey oğul! İstediğin kadar yaşa, nasıl olsa birgün öleceksin! Dilediğini sev, nasıl olsa birgün ayrılacaksın! İstediğini yap, nasıl olsa birgün hesâbını vereceksin!..

Ey oğul! Maksadın, rûhunu olgunlaştırmaya, nefsine hâkim olmaya, bedenini de ölüme hazırlamaya gayret etmek olmalıdır. Çünkü son durağın kabir olacaktır. Kabirdekiler, «Ne zaman geleceksin?» diye beklemektedirler. Sakın oraya azıksız gideyim deme!"

Ömer bin Abdülaziz'in son hutbesindeki nasîhatlerinden bir kısmı ise şöyledir:

"Ey insanlar!

Dehşet saçan âhiret yamandır. Sırr-ı Celâl'e mazhar olan peygamberler ve mukarreb melekler bile o cezâ gününün dehşetinden titrerler. Celâl-i ilâhînin karşısında kimde tâkat ve tahammül kalır?

Bununla berâber, Allâh'ın hudutsuz genişlikteki rahmeti sebebiyle de ümitsiz olmayınız!

Yine muhakkak biliniz ki yarın mahşerde selâmette olmak, bugün Allah'tan korkan, küfür ve isyandan sakınan, bâkîyi fânîye tercih eden insan içindir. Aksi harekette bulunan aldanır, ömür sermâyesini lâyık olmayan işlere sarfeder ve sonra eli boş kalır.

Bugün geçmişlerin yerine sizler geldiniz. Sizin yerinize de elbette başkaları gelecektir!..

Görüyorsunuz ki gelenler gidiyorlar; gidenler dönmüyorlar. Bu gayr-i ihtiyârî gidiş, varlıktaki bu akış, Cenâb-ı Allâh'adır.

Aranızdan ayrılıp âhirete gidenleri hemen her gün yolcu ediyorsunuz, ebedî istirahatgâhlarına götürüyorsunuz da bunlardan hiç mi ibret almıyorsunuz!? Onları kara toprak altında yataksız, yastıksız, tek ve yalnız bırakıp gidiyorsunuz. Ölüm acısını tadan o fânîlerin hâli ne kadar acınacak, ibretli bir durumdur. Tanımadıkları bir âleme gitmişler, sevdiklerinden ayrılmışlar, bu geçici hayâtın gafletinden uyanmışlardır. Gerçeği görmüşler ama, iş işten geçmiş, kuş yuvadan uçmuş, telâfî ve tedârik sebepleri elden çıkmıştır. Ellerinde hayırlı amellerinden başka bir şey kalmamıştır. O cezâ gününde, günahları gözlerinde büyümüş, üzüntü dolu

hâlleriyle âkıbetlerini beklerler. Perişân bir sûrette mukadder olan mahşerin dehşetiyle titrerler."

Ölüm, bir başka âlemde uyanma ve gerçeğe vâkıf olma sebebidir. Lâkin, o âlemdeki uyanış bir fayda sağlamayacağından, ölmeden evvel gaflet perdelerini yırtıp uyanmak îcâb eder.

Tefekkür-i mevt, mürîdi ihtiraslardan, dünyâya bel bağlamaktan ve her türlü nefsânî temâyüllere iltifat etmekten koruyan bir vâsıtadır. Tasavvufta temel gâye nefse galebe çalmak olduğundan, tefekkür-i mevt hemen her tarîkatta bu maksat için başvurulan bir usûldür.

* * *

b. Sohbet

Sohbet ve zikir meclisleri, ilâhî rahmet ve sekînetin sağanak sağanak yağdığı, dünyâdaki cennet bahçeleridir.

Mürşid-i kâmillerin, sâlikin rûh ve kalbine tesir maksadıyla kullandıkları en mühim vâsıtalardan biri, "söz" yâni sohbettir. Nefsini tezkiye, kalbini tasfiye etmiş bir kimsenin sözlerinde, yaşadığı hâlin duyguları yüklüdür. Bu duygularla ve ihlâsla söylenen sözler, muhâtabın kulağından kalbine yol bularak, hayırlı tesirler hâsıl eder.

Sohbeti tesirli kılan en temel faktör ise, "**ihlâs**"tır. Tam bir ihlâs ile, kelimelere yüklenen birtakım mânâ ve duyguları muhâtaba intikâl ettirmeye çalışan mürşid-i kâmilin bu faâliyeti, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in sünnetine ittibâdan ibârettir. Bu müessiriyeti husûle getiren "ihlâs"

keyfiyeti, bildiğiyle amel etmek ve muhâtaba telkîn ettiği şeyi gerçekten ve yürekten istemekten ibârettir.

Sözün müessiriyetinin diğer bir sebebi de "veciz" olmasıdır. Sözü veciz bir şekilde ifâde etmek ise, lisâna mutlak hâkimiyet ile maksada en uygun kelimeleri seçebilmekle mümkündür. Bu kudretin zirvesi ise, Kur'ân-ı Kerîm'dir.

Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in Mekke devrini idrâk ettiği zamanda, meşhûr Arap şâiri İmru'l-Kays'ın kızı sağ idi. Kendisine Zilzâl Sûresi'ni okudular. Belâğat, fesâhat ve îcâzın ne demek olduğunu çok iyi bilen bu kadın, hayretten donakalmış ve:

"–Böyle bir söz, kul sözü olamaz. Hiçbir beşer bu seviyede bir söz söylemeye muktedir değildir. Yeryüzünde böyle bir kelâm varken, artık babamın şiirinin Kâbe'de asılı durması uygun değildir. Lütfen gidip onu indiriniz ve bunu oraya asınız!" demiştir.

Bu sebepledir ki hadîs-i şerîfte:

إِنَّ مِنَ الْبَيَانِ سِحْرًا

"Muhakkak ki bir kısım sözler, sihir (gibi bir tesir gücüne sâhip)tir." buyrulmuştur. (Buhârî, Nikâh, 47) Yâni söz, kalbde âdetâ büyüleyici bir tesir husûle getirir.

Bu bakımdan sözle irşâdın, yâni sohbetin ehemmiyeti pek büyüktür. Bilhassa Hazret-i Peygamber'in sohbetindeki bereketin ne demek olduğunu lâyıkıyla anlayabilmek için, o sohbetlerin vâkî olduğu asra, insanlık târihinde "saâdet asrı" denilmesinin sebep ve hikmetlerini düşünmek kâfîdir. Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in bir müekked sünneti olan sohbetler, hemen bütün tarîkatlerde ve bilhassa

Nakşîlikte, kalbden kalbe feyz nakli için husûsî bir mevkîyi hâizdir.

Sözün, müsbet veyâ menfî tesir kudretini ifâde husûsunda Yûnus Emre'nin şu mısraları ne kadar vecizdir:

Söz ola kese sava ı

Söz ola kestire ba ı

Söz ola ağulu a ı

Bal ile yağ ede bir söz

Ashâb-ı kirâmın, mâzileri itibâriyle çorak topraklara benzeyen gönül âlemleri, Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in sohbet meclislerindeki mânevî iklimin rahmet ve bereket sağanaklarıyla yoğruldu. Bu sâyede, vaktiyle üzeri toprakla örtülmüş bulunan eşsiz fazîlet ve mânâ tohumları, neşv ü nemâ buldu. Sadırdan sadıra in'ikâs eden muhabbet ve rûhâniyet alışverişiyle, yıldız şahsiyetler inkişâf etti. Câhiliyye devrinin merhametsiz, vicdansız, kız çocuklarını diri diri toprağa gömecek kadar katı kalbli, hak ve hukuk tanımaz insanı eridi, kayboldu. Aynı silüet içinde, fakat bu defa gözü-gönlü yaş dolu, diğergâm, ince, rakîk, hassas bir insan hüviyeti teşekkül etti.

Bu meyanda "sahâbî" ve "sohbet" kelimelerinin aynı kökten neş'et etmiş olmaları da câlib-i dikkattir. Ashâb-ı kirâm, Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e duydukları muhabbet, hürmet ve edeb hissiyâtı içinde, mânevî sohbet ve terbiyeden murâd edilen istifâdenin en müşahhas ve mükemmel bir numûnesi oldular. Ancak, nâil oldukları bu istifâdenin âdetâ şartını beyan sadedinde, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in sohbetinde büründükleri huzur

ve edeb hâlini:

"–Sanki başımızın üzerinde bir kuş var da kıpırdasak uçuverecek zannederdik."[58] şeklinde ifâde ederlerdi.

O insanlar, Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in şahsiyetini ve yüce ahlâkını, gittikleri her yere taşıdılar. Kıyâmete kadar menkıbeleri devâm edecek eşşiz fazîlet numûneleri sergilediler. Onlar hakkında âyet-i kerîmede Yüce Rabbimiz şöyle buyurur:

"(İslâm dînine girme hususunda) **öne geçen ilk muhâcirler ve ensâr ile onlara güzellikle tâbî olanlar var ya, işte Allâh onlardan râzı olmuş, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. Allâh onlara, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu, büyük kurtuluştur."** (et-Tevbe, 100)

İbâdet vecdi içinde geçen bütün sohbetler, Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in sohbetlerinden bir akistir. Zîrâ mânevî istifâdenin merkezi O'dur. Rûhî heyecânlarla dolu sohbetler de, hep o merkezden teselsülen naklolan parıltılardır. Bundan dolayı bir kul, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in nûrundan bir Hak dostu vâsıtasıyla nasîb alsa, bu nûr, aynı merkezden olduğu için, bizzat Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'den alınmış gibidir. Tıpkı bir mumla, başka mumların veya kandillerin yakılması gibi... Kandilleri yakan ve onlar vâsıtasıyla etrâfı aydınlatan alev, aynı alevdir. Kul, bu kandillerin en sonuncusuyla da aydınlansa, o ziyâ, ilk ışıkla parıldadığından, dâimâ ilk kaynağı aksettirir.

Sohbet ve zikir meclisleri, ilâhî rahmet ve sekînetin sağanak sağanak yağdığı, dünyâdaki cennet bahçeleridir. Hadîs-i

şerîfte buyrulur:

“Bir topluluk Allâh’ı zikretmek üzere bir araya gelirse, melekler onların etrafını ku atır. Allâh’ın rahmeti onları kaplar, üzerlerine sekînet iner ve Allah Teâlâ onları, yanında bulunanlar arasında zikreder.” (Müslim, Zikir, 39)

Sâdık ve sâlihlerin böyle meclisleri ganîmet bilinmelidir. Çünkü bu meclisler öyle bir mânâ cennetidir ki, içinde ilâhî aşk ile çağlayan gözler ve gönüller gizlidir.

Gönül erleri, sâlihler ve ârifler de, kalblerindeki muhabbet, aşk ve vecdlerini sohbetlerine taşırlar. Kalblerindeki esrârın nûru cemaate akseder. İn’ikâs ve insibağ (mânevî boyanma) neticesinde kabiliyet ve istîdâda göre gönüller, feyz ve hakîkatin nûru ile dolar. Tıpkı gül, karanfil ve nâdîde çiçeklerle bezenmiş bir bahçe üzerinden esen sabah melteminin, gittiği yerlere ve gönüllere bahar ferahlığı veren latîf râyihalar götürmesi gibi.

Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede buyuruyor:

ِكْرٰى تَنْفَعُ الْمُؤْمِنِينَ وَ ذَكِّرْ فَاِنَّ الذّ

“Sen onlara öğüt ver. Çünkü öğüt, mü’minlere fayda verir.” (ez-Zâriyât, 55)

Bu âyet-i kerîmeyi kâmil mânâda yaşayan Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“Din nasihatten ibârettir.” buyurmuştur. (Buhârî, Îmân, 42)

Nasihatin iki mânâsı vardır. Biri hayra davet, diğeri samimiyettir.

Abdullâh bin Revâha -radıyallâhu anh-, ashâb-ı kirâmdan biriyle karşılaştığı zaman:

“Gel (kardeşim!) Allâh için bir müddet oturup Rabbimize

imânımızı tâzeleyelim (O'nu zikredelim)." derdi.

Bunun ne demek olduğunu anlamayan bir sahâbî, gidip durumu Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e anlattı. Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de ona:

"Allah, Abdullâh bin Revâha'ya rahmet etsin. O, meleklerin medhettiği zikir meclislerini çok sever." [59] diye karşılık verdi.

Sohbetin ehemmiyeti bakımından şu hadîs-i şerîf de pek mühimdir:

Bir kadın Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e geldi ve:

"–Ey Allâh'ın Rasûlü! Sen'in sözlerinden hep erkekler yararlanıyor. Bizlere de bir gün ayırsanız da, o gün toplanıp Allâh'ın Sana öğrettiklerinden bize de öğretsen!" dedi.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"–Peki şu gün şurada toplanınız!" buyurdu.

Kadınlar toplandılar. Nebî -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de gidip Allâh'ın kendisine öğrettiklerinden onlara öğretti. (Buhârî, İlim, 36)

Bu sohbetlerin bereketi ile bütün ümmete numûne anneler hâline gelen sahâbî hanımlar, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'i görmekte geciken veya uzun zaman görüşmeyen evlâtlarını îkaz ederlerdi. Nitekim Huzeyfe -radıyallâhu anh- birkaç gün Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'i görmediği için annesi onu azarlamıştır. Kendisi bunu şöyle anlatmaktadır:

Annem bana sordu:

"–Peygamber Efendimiz'le en son ne zaman görüştün?"

Ben de:

"–Birkaç günden beri O'nunla görüşemedim." dedim.

Bana çok kızdı ve fenâ bir şekilde azarladı. Ben de:

“–Dur kızma! Hemen Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’in yanına gideyim, O’nunla beraber akşam namazını kılayım, sonra da hem bana hem de sana istiğfâr etmesini O’ndan taleb edeyim.” dedim. (Tirmizî, Menâkıb, 30; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 391-2)

Büyüklerden Muhammed Ziyâuddin -kuddise sirruh- Hazretleri, zaman zaman küçük çocukları başına toplar, onlarla sohbet ederdi. Yine böyle bir sohbetin ardından hanımı sordu:

“–Onlar daha küçük, sohbetten ne anlar?”

Hazret şöyle cevap verdi:

“–Onlar da az çok istifâde eder. Fakat benim asıl maksadım, onların bir şey anlaması değildir. Sohbet meclisleri Allâh’ın rahmetini çeker. Ben o rahmetin peşindeyim. Bu çocuklar bir vesîle...”

Büyük velî Şâh-ı Nakşibend -kuddise sirruh- diyor ki:

“Bizim terbiye yolumuz sohbet üzerine kuruludur. Hayırlar, Allâh için sâlih insanlarla beraber olmadadır. Onlarla sohbete devam ede ede hakîkî îmâna kavuşmak nasip olur.”

Âlimlerden Câfer bin Süleyman -rahmetullâhi aleyh- de, sâlih insanlarla beraberliğin kendisine kazandırdıklarını şöyle anlatır:

“Kalbimde bir katılık hissettiğim zaman, kalkar hemen Muhammed bin Vâsî’nin yanına gider, meclisine katılır, yüzüne bakardım. Böylece kalbimdeki katılık gider, içime ibâdet neşesi gelir, tembellik üzerimden kalkar ve bir hafta bu neşe ile ibâdet ederdim.”

Ömer bin Abdülaziz -rahmetullâhi aleyh- de:

“Medine’nin fakihlerinden Ubeydullâh bin Abdullâh ile bir

mecliste bulunmak, benim için bütün dünyadan daha sevimli ve hayırlıdır. Onun gibilerle oturup kalkmakla akıl nûrlanır, kalb huzura erer, edep elde edilir." buyururdu.

Büyük velî Ebu'l-Hasan Şâzelî -kuddise sirruh-'un talebelerinden birisi, sohbetleri terk etmişti. Birgün Hazret, bu talebesiyle karşılaştı. Ona:

"–Niçin bizden ayrıldın, sohbetlerimizi terk ettin?" diye sordu.

Talebesi:

"–Bu zamana kadar sizden aldıklarım ve öğrendiklerim bana yeter, artık size ihtiyacım kalmadı." cevabını verdi.

Bu duruma üzülen Şâzelî Hazretleri, onu şöyle uyardı:

"–Bak evlâdım! Eğer bir kimsenin, birisinden aldığı feyz ile yetinmesi doğru olsaydı, Hazret-i Ebû Bekir Sıddîk -radıyallâhu anh-'ın, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'den aldığı feyz ile yetinmesi gerekirdi. Hâlbuki o, Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- vefat edinceye kadar O'ndan ayrılmadı..."

Elbette sadece Ebû Bekir -radıyallâhu anh- değil, bütün ashâb-ı kirâm, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in sohbetine apayrı bir iştiyakla koşar ve feyz alırdı. Zaten Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de, her vesîleyle ashâbını buna teşvik ederlerdi. Zîrâ O'nun en mühim terbiye usûllerinden biri de sohbetti.

Sohbetle nâil olunacak güzellikleri elde etmeye iştiyaklı olmak kadar önemli bir husus daha vardır ki, o da, sohbetin zaman ve zemînine dikkat etmektir. Bu mevzuda Abdullâh ibn-i Mes'ud -radıyallâhu anh- şöyle demiştir:

"Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bizi bıktırmamak

için öğüt vermekte en uygun zamanı kollardı.” (Buhârî, İlim, 11)

Ashâb-ı kirâmdan Ebû Vâkıd el-Leysî -radıyallâhu anh- anlatıyor:

Birgün mescidde bir grup insanla beraber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in huzurunda bulunuyorduk. O esnâda üç tane adam kapıda göründü. Biri içeri girmeden gitti. Diğer ikisi ise içeri girip Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in yanına kadar geldiler. İçlerinden birisi, halkada gördüğü bir boşluğa oturdu. Diğeri ise, yer kalmadığı için ve kimseyi de rahatsız etmemek düşüncesiyle halkanın hemen arkasına oturuverdi.

Bir müddet sonra Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- sohbetinin bir yerinde şöyle buyurdular:

“Size u üç ki inin hâlini anlatayım mı? Halkaya oturan birincisi Allah Teâlâ’ya sığındı. Allah da onu himâyesine aldı.

İkincisine gelince, o kimse Allah’tan hayâ etti, edebe sarıldı. Allah Teâlâ da o kulundan hayâ etti; onu azâbından emin kıldı.

İçeri girmeyen diğerine gelince; o, bu meclisten yüz çevirdi. Allah da ondan yüz çevirdi.” (Buhârî, İlim, 8)

Bu hadîs-i şerîfteki hikmeti idrâk eyleyen bütün İslâm büyükleri, ilmin zirvesinde de olsalar, dâimâ Hak dostlarının sohbet meclislerinde gönüllerini yoğurmuşlar ve hiçbir zaman böyle meclislerde bulunmaktan imtinâ etmemişlerdir. Nitekim büyük mezhep imamlarından Ahmed bin Hanbel -rahmetullâhi aleyh-, sık sık büyük velî Bişr-i Hafî -kuddise sirruh-’un yanına gider, onunla sohbet ederdi. Tam mânâsıyla ona bağlanmıştı.

Bir defasında talebeleri dediler ki:

“–Ey imâm! Sen, Kur’ân ve sünnet ilimlerinde müctehid bir âlimsin. Buna rağmen böyle sıradan bir insanın yanına gidip gelmen sana yakışır mı?”

Büyük İmam şu cevabı verdi:

“–Evet, saymış olduğunuz hususları ben ondan daha iyi bilirim. Ama o, Cenâb-ı Hakk’ı benden daha iyi bilmekte ve tanımaktadır.”

c. Hizmet

Makbul bir hizmet; ihlâs, merhamet ve diğergâmlık dolu bir gönülle mahlûkâta yönelmek sûretiyle Allah rızâsının aranmasıdır.

Hizmet ehli, mayın tarlasında yürür gibi bir hassâsiyetle, muâmelelerinde nezâkete dikkat etmelidir. Zîrâ muhâtabı, nazargâh-ı ilâhî olan gönüllerdir.

Tasavvufî terbiyede hizmetin ehemmiyeti pek büyüktür. Gönüllere; tevâzû, mahviyet ve mahlûkâta şefkat duygusunu yerleştirmenin en müessir yolu hizmetten geçer. Bu bakımdan bütün mürşid-i kâmiller, sâliklerin terbiyesinde hizmeti mühim bir vâsıta telâkkî etmişlerdir.

İslâm ahlâkının esâsını ararsak onu, Rabb’e aşk ve ihlâs ile yönelişte; bu yönelişin yegâne nişanını da hiç şüphesiz **“hizmet”**te buluruz. Zîrâ «hizmet eden himmete nâil olur» düstûru çerçevesinde hizmet, gönülleri ilâhî zirvelere ulaştıracak müstesnâ ve ulvî bir basamaktır.

Öyle bir basamak ki, ilâhî vuslat ve sonsuz mükâfâta mazhar olanların cümlesi, peygamberler ve evliyâ, hep bu basamağın üzerinde yücelmişlerdir. Yâni bir ömür Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in:

"Bir kavmin efendisi, onlara hizmetkâr olandır..." (Deylemî, *Müsned,* II, 324) hadîs-i şerîfinin müşahhas numûneleri olmuşlardır.

Buna göre kullar için zirvelerin yolu ve ebediyyet kazancı, samîmi bir gönülle yapılan hizmetlerden geçmektedir. Öyle ki, yerine göre ilâhî rızâya muvafık küçük bir hizmet, nice nâfile ibâdetlerden üstün olabilmektedir.

Nitekim sıcağın pek şiddetli olduğu bir seferde Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- uygun bir yerde konaklamışlardı. Sahâbenin bir kısmı oruçlu, bir kısmı değildi. Oruçlu olanlar yorgunluktan uykuya daldılar. Oruçlu olmayanlarsa, oruçlulara abdest için su taşıdılar ve onlara gölgelenecek çadırlar kurdular. Ancak iftar vakti olunca Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"–Bugün, oruç tutmayanlar daha fazla ecre nâil oldu." buyurdu. (Müslim, Sıyâm, 100-101)

Ümmetine böyle nice hizmet kandilleri uzatan Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Kuba Mescidi ve Mescid-i Nebevî inşâ edilirken ashâbının bütün ısrarlarına ve mânî olma gayretlerine rağmen, mübârek sırtlarında taş taşımışlardır. Varlık Nûru'nun bu yüksek tevâzuu ve hizmet rûhu, bütün ümmet için eşsiz bir numûnedir. Esasen onun hayâtı, baştan sona Hakk'a, insanlığa ve bütün mahlûkâta hizmetle geçmiştir.

Dolayısıyla o mübârek varlığı kendilerine örnek alan bahtiyarların hayatlarında da hizmet, en bâriz vasıflardan biri olmaktadır. Yâni her Hak âşığı ve Peygamber mecnûnu olan gönül, ehl-i hizmettir. Ehl-i hizmet olanlar da, gökteki ay ve güneşe benzerler ki, etraflarını aydınlattıkça kendilerinin

parlaklığı artar. Ne sonbaharın ne de kışın solgunluğu onlara bir zarar eriştirir. Diğer bir ifadeyle onlar, uzun yollar boyunca binbir canlıya; hayvanâta, ağaca, güle, sümbüle, bülbüle hizmet ederek akıp giden bir ırmak gibidir ki, varacakları menzil, ancak cânânın sonsuzluk ve vuslat deryâsıdır.

Bu hakîkate âşinâ olanlar, halka pâdişah bile olsalar kendilerini devamlı olarak bir hâdim, yâni hizmetkâr olarak addetmişlerdir. Koca Osmanlı pâdişâhı Yavuz Sultan Selîm Han'ın, mübârek beldeler devletine emânet edilip de hutbede kendisi hakkında:

"Hâkimü'l-Haremeyni'ş-Şerîfeyn (Mekke ve Medîne'nin hâkimi)" denilince yaşlı gözlerle imâma itiraz edip:

"Bilâkis Hâdimü'l-Haremeyni'ş-Şerîfeyn (Mekke ve Medîne'nin hizmetçisi)" diye düzeltmesi de hep ulvî bir hizmet anlayışının ve kulluktaki asıl gâyeyi idrâkin tezâhürüdür.

Nitekim Ubeydullah Ahrâr -kuddise sirruh-, eriştiği mertebeyi hizmetin bereketine atfederek -tahdîs-i nîmet kabîlinden- şöyle buyurur:

"Biz bu yoldaki mesâfeleri, sâdece tasavvuf kitaplarını okuyarak değil, okuduklarımızı imkân nisbetinde tatbik etmekle ve halka hizmetle kat ettik. Herkesi bir yoldan götürürler, bizi hizmet yolundan götürdüler."

Bu ise, sâdece bilmenin kâfî olmadığını ve bildiğini mutlakâ hizmete taşımak gerektiğini de ifâde eder.

Ancak yapılan hizmetin Hak katında makbûl olması, bazı vasıfları hâiz olarak icrâ edilmesine bağlıdır. Buna göre makbul bir hizmet; ihlâs, merhamet ve diğergâmlık dolu bir

gönülle mahlûkâta yönelmek sûretiyle Allah rızâsının aranmasıdır. Yâni hizmet, herhangi bir nefsî menfaat gözetmeksizin samîmî olarak yapılmalı ve onunla âhiret kazancı hedeflenmelidir. Böyle olduğu takdirde hadîs-i şerîfte bahsedilen bir «yarım hurma» dahî ebedî kurtuluşa vesîle olur.

Ubeydullâh Ahrâr Hazretleri anlatır:

Birgün pazara gitmiştim. Aç bir kişi yanıma geldi ve:

"–Açım, beni Allah rızâsı için doyurur musun!.." dedi.

O an, hiçbir imkânım yoktu. Sâdece eski bir sarığım vardı. Bir aşçı dükkanına gittim. Aşçıya:

"–Şu sarığımı al. Eski, ama temizdir. Bulaşıklarını kurularsın. Yalnız bunun mukâbilinde şu aç insanı doyurur musun?" dedim.

Aşçı, o fakîre yemek verdi; sarığımı da bana iâde etmek istedi. Bütün ısrarlarına rağmen kabul etmedim. Kendim de aç olduğum hâlde o fakîr doyuncaya kadar bekledim.

Ubeydullâh Ahrâr Hazretleri, Cenâb-ı Hakk'ın lutfuyla sonradan büyük bir servete sahip oldu. Öyle ki çiftliklerinde binlerce işçi çalışıyordu. Fakat o mübârek zât, buna rağmen hizmetten geri kalmadı. Zenginlik zamanına âit hâlini kendisi şöyle anlatır:

"Semerkant'ta Mevlânâ Kutbuddîn Medresesi'ndeki dört hastanın hizmetini üzerime almıştım. Hastalıkları arttığından, yataklarını kirletirlerdi. Ben onları elimle yıkayıp, çamaşırlarını giydirirdim. Devamlı hizmet ettiğim için hastalıkları bana da sirâyet etti ve yatağa düştüm. Fakat o hâlimle bile, testilerle su getirip hastaların altlarını temizlemeye, elbiselerini yıkamaya devâm ettim."

* * *

Büyüklerin hayatındaki, Hak yolunda infak ve hizmet fazîletine dâir ideal davranışlar, bizler için güzel bir numûnedir. Bir müslüman ne kadar zengin olursa olsun, maddî imkânlarının hakkını ve bedelini ancak mânevî dirâyetini artırdığı ve kalbî hayatını seviyelendirdiği nisbette verebilir. Mâneviyatta terakkî ettikçe zühd ve takvâ ölçülerine riâyet ve zenginliğe rağmen kâmil bir tevâzû sâhibi olabilmek, Ubeydullâh Ahrâr Hazretleri'nin kıssasındaki kadar ideal bir noktaya varır.

Hizmette ulaşılması güç mertebelerden biri de Hak dostu Mâruf-i Kerhî Hazretleri'nin şu kıssasında müşâhede edilmektedir:

Yaşlı ve muzdarip bir hasta, Mâruf-i Kerhî Hazretleri'ne misafir olmuştu. Adamcağız bîçâreydi; saçı dökülmüş, yüzünün rengi uçmuştu; canı, vücûdunu bir çengel gibi pârelemekteydi. Mâruf-i Kerhî Hazretleri, bir yatak serdi ve hastanın istirahatini temin etti.

Hasta, ıztırâbının şiddetiyle inim inim inliyor, feryâd ü figân ediyordu. Gece sabaha kadar kendisi bir nefes uyumadığı gibi feryatlarıyla hâne halkından da hiç kimseyi uyutmadı. Üstelik gittikçe huysuzlaştı ve ev halkına sitemler yağdırıp onları rahatsız etmeye başladı. Nihâyet onun bu sert tabiatına ve kötü davranışına tahammül edemeyen evdekiler, birer-ikişer başka yerlere kaçtılar. Evde, hasta ile Mâruf-i Kerhî'den başka kimse kalmadı.

Mâruf-i Kerhî, geceleri de uyumuyor; bu huysuz hastanın

ihtiyaçlarını görmek, ona hizmet edebilmek için çırpınıp duruyordu. Ancak birgün uykusuzluğu had safhaya ulaşınca gayr-i ihtiyârî uykuya daldı. Onun uyuduğunu gören gâfil hasta da, kendisine şefkat ve merhametle kucak açan bu sâlih zâta teşekkür edeceği yerde sitem ediyor ve kendi kendine:

"–Bu nasıl derviş böyle!.. Zaten bu gibilerin zâhirde adları-sanları var; hakîkatte ise riyâcıdırlar. Her işleri hevâdır. Bunların dışları temiz ama, içleri kirlidir. Başkalarına takvâyı emrederler, kendileri yapmazlar. Bu yüzden şu adam da benim hâlimi düşünmeden uyuyor. Kendi karnını doyurup uykuya dalmış kimse, sabaha kadar gözlerini yummayan bîçâre hastanın hâlinden ne bilir!.." diye söyleniyordu.

Mâruf-i Kerhî ise, işittiği bu acı sözlere karşı da sabır ve kerem gösterdi. Duymazdan geldi. Lâkin sabrı taşan hanımı daha fazla dayanamadı ve Mâruf-i Kerhî'ye sessizce şunları söyledi:

"–Şu huysuzun neler söylediğini duydunuz. Artık onu bu evde barındıramayız. Bize daha fazla ağırlık vermesine ve size cefâ etmesine müsâade etmeyelim. Söyleyin buradan gitsin de başka yerde başının çâresine baksın. İyilik, kıymet bilene yapılır. Nankörlere iyilik yapmak, kötülüktür. Onları daha da azdırır. Alçak kimsenin başı altına yastık konulmaz. Böyle zâlim kimselerin başları, taş üstünde gerektir."

Hanımının bu sözlerini sükûnetle dinleyen Mâruf-i Kerhî, mütebessim bir şekilde şöyle buyurdu:

"–Ey hanım! Onun söylediği sözler seni niye incitir ki?.. Bağırmış ise bana bağırmış; terbiyesizlik yapmış ise bana yapmıştır. Onun nâhoş görünen sözleri, bana hep hoş gelir. Görüyorsunuz ki, o dâimî bir ıztırap içindedir. Baksana;

zavallı bir nefes bile uyuyamıyor!.. Hem bilesin ki asıl hüner, asıl şefkat ve merhamet, böyle kimselerin cefâsına katlanabilmektir…”

Bu kıssayı nakleden Şeyh Sâdî de, şu nasîhatlerde bulunur:

“Hizmetteki fazîlet, kendini güçlü-kuvvetli ve sıhhatte gördüğün zaman, ükrâne olmak üzere zayıfların yükünü çekmektir.”

“Muhabbetle dolan kalb, affedici olur. Eğer sen, yalnız kuru bir sûretten ibâret olursan, öldüğün zaman cismin gibi isminle de ölürsün. Eğer kerem sâhibi ve ehl-i hizmet olursan, ömrün, cesedinden sonra da fedâkârlığın ve gönüllere girdiğin kadarıyla devam eder. Görmez misin ki, Kerh’de birçok türbe var. Fakat Mâruf-i Kerhî’nin türbesinden daha mâruf ve ziyâretçisi bol olanı yoktur.”

Ehlullâh ne güzel söylemiş:

“Tasavvuf, yâr olup bâr olmamaktır.” Yâni herkesin yükünü çekmek ve buna rağmen kimseye yük olmamaktır.

Bilhassa merhamet ve fedâkârâne hizmetlerle ümmete rahmet kapıları aralanır. Bir hizmetin değeri, onun îfâsı için katlanılan fedâkârlığın büyüklüğüne ve bir ibâdet vecdiyle icrâ edilmesine bağlıdır. Yine makbul bir hizmet, sırf Allah rızâsı gâyesiyle ve hizmete muhâtab olanı incitip küçük düşürmeyecek bir üslûb ile îfâ edilmelidir. Abdullâh bin Münâzil -kuddise sirruh-’un da ifâde ettiği gibi:

“Hizmette edeb, hizmetten daha azizdir.”

Bu gerçeğe istinâden Hazret-i Mevlânâ buyurur:

“Allâh a kı için çalı , Allâh a kı için hizmette bulun. Halkın kabul etmesi veya reddetmesi ile senin ne i in var? Bu fânî dünya pazarında sana bol bol kazandıracak bir mü teri olarak Allah kâfî değil mi? Allah’tan alacağın kar ısında insanların verebilecekleri ne

ki!.. O hâlde gözünü ve gönlünü insanlardan gelecek te ekkürlere değil, Allah'tan gelecek mazhariyete döndür!..”

İşte tasavvuf yolunun gönülleri ulaştırmak istediği güzellik ve yücelik budur. Bu meyânda Emir Külâl Hazretleri, talebesi Bahâeddin Nakşibend -kuddise sirruh-'a, derûnundaki nefsânî temâyüllerin bertarafı için şu tavsiyelerde bulunmuştur:

“Gönül almaya bak; güçsüzlere hizmet et! Zayıfları, gönlü kırıkları koru! Onlar öyle kimselerdir ki halktan hiçbir gelirleri yoktur. Bununla berâber, onların birçokları tam bir kalb huzûru, tevâzû ve eziklik içinde kalıp giderler. Böyle kimseleri ara bul ve onlara hizmet et!”

Nitekim Şâh-ı Nakşibend -kuddise sirruh-, intisâbının ilk yıllarında, gurur ve kibrin zıddı olan “hîçlik” hâline ulaşmak için, hasta ve muzdarip insanlara, yaralı hayvanlara hizmet etmiş ve hattâ insanların geçeceği yolları temizleyerek tam yedi sene, kâbına varılmaz bir hizmet hayatı yaşamıştır.

Kendisi şöyle anlatır:

“Hocamın emrettiği yolda uzun süre çalıştım. Bütün hizmetleri îfâ ettim. Benliğim o hâle geldi ki, yoldan geçerken, Allâh'ın herhangi bir mahlûku karşısında olduğum yerde durur, önce onun geçip gitmesini beklerdim. Bu hâlim yedi sene devâm etti. Bu hizmetin mukâbilinde öyle bir hâl tecellî etti ki, onların inilti sûretinde hazin hazin sesler çıkarıp Hakk'a ilticâ etmelerini hisseder hâle geldim.”

Yukarıdaki bu misâl, Hâlık'tan ötürü mahlûkâta, Hâlık'ın muhabbetiyle nazar ederek, fedâkârâne hizmetin müşahhas bir tezâhürüdür.

Cenâb-ı Hak, sâlih mü'minler hakkında âyet-i kerîmede:

“...Onlar hayırda birbirleriyle yarışırlar.” (Âl-i İmrân, 114) buyurmaktadır. Sâlih mü’minlerin, bu hayır yarışındaki en güzîde hizmet ürünleri de **vakıf** müesseseleridir. Vakıf insanlar, insanlığın en zirvesinde bulunan peygamberler, velîler ve onların terbiyesinde kemâle eren mü’minlerdir. Onlar, gönüllerindeki îman heyecânını dünyânın dört bir tarafına taşımışlar ve târihin en güzîde altın sayfalarını yine onlar doldurmuşlardır.

Elbette ki hizmetler muhteliftir. Allah rızâsı için yapılan gayretlerin tamâmı, hizmet dâiresi içine girer. Mühim olan; gerek maddî gerekse mânevî olarak gönüllerin, liyâkat, istidad ve iktidarları ölçüsünde bir hizmeti gerçekleştirmesidir. Zîrâ Allah Teâlâ, herkese bir hizmet takdir etmiş, onu yaratılışına göre bir işe lâyık kılmış ve bunun için maddî-mânevî gerekli imkânları da bahşetmiştir.

Çok ibretlidir ki Vedâ Haccı’nda takrîben yüz yirmi bin sahâbî mevcuttu. Bunlardan yüz binin üzerindeki sahâbî, dünyânın muhtelif bölgelerine yayılarak kendilerini ilâhî rızâ istikâmetinde hizmete vakfetmişler ve oralarda vefat etmişlerdir. Nitekim Hazret-i Osman ve Abbas -radıyallâhu anhümâ-’nın oğullarının türbeleri Semerkant’ta, pekçok sahabînin kabri de İstanbul’da bulunmaktadır. Mekke ve Medine’de kalanların büyük bir kısmı da merkezi korumuşlar ve oradaki hizmetleri deruhte etmişlerdir.

Hâlid bin Zeyd Ebû Eyyûb el-Ensârî Hazretleri’nin seksen küsûr yaşında ve o ihtiyâr hâline rağmen iki sefer İstanbul’un surları önüne kadar gelmesi ve orada rûhunu teslîm etmesi, insanları hidâyete çağırarak, onları dünyâ ve âhiret saâdetine kavuşturabilmenin cihanşümûl gayretlerinden biridir.

Hizmet aşkı ve âhireti kurtarabilme mücâdelesi, onları dünyânın dört bir tarafına sevketmiştir.

* * *

Hizmet rûhunun muazzam misâllerinden biri de Vehb bin Kebşe -radıyallâhu anh-'tır. Bu mübârek sahâbînin türbesi Çin'dedir.[60] Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- onu, Çin'de tebliğ hizmetinde bulunmak üzere vazîfelendirmiştir. Hâlbuki o zamanın şartlarıyla Çin, bir yıllık mesâfededir. Bu sahâbî oraya kadar gidip uzun bir müddet tebliğde bulunduktan sonra gönlünü kavuran Rasûlullâh hasretini bir nebze dindirebilmek ümîdiyle Medîne yollarına düşmüştür. Bir yıl süren çileli bir yolculuğun ardından nûrlu Medîne'ye vasıl olmuş, fakat ne yazık ki Hazret-i Peygamber vefât etmiş olduğu için O'nu görememiştir. Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in kendisine emrettiği hizmetin kudsiyyetinin idrâki içinde tekrar Çin'e avdet etmiş ve bu hizmetteyken rûhunu teslîm etmiştir.

Bunlar, ancak îman vecdiyle tâkat getirilebilecek muhteşem ve fedâkârâne hizmet tablolarıdır. Onların hizmet aşk ve rûhu, bizler için ebedî kurtuluş yollarını aydınlatan parlak birer yıldız hükmündedir.

Hiç şüphesiz ki, sahâbe-i kirâm bu mertebeye Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in müstesnâ terbiyeleri ışığında hizmet mevzûunda bilhassa şu dokuz husûsa titizlikle riâyet ederek nâil olmuşlardır:

1. Allâh'a hizmet; emir ve nehiylerini severek edâ etmek,

2. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e hizmet; O'na gönülden muhabbet duyarak, sünnet-i seniyyesi üzere yaşamak,

3. İslâm büyüklerine hizmet; sevgi, vefâ ve sadâkat göstermek,

4. Anne babaya hizmet; öf dahî demeden rızâlarını kazanmak,

5. Evlâda hizmet; sâlih bir mü'min olarak yetişmelerini temin etmek,

6. Akrabaya hizmet; sıla-i rahimde ve kendilerine ihsanda bulunmak,

7. Mü'minlere hizmet; acılarını ve sevinçlerini paylaşmak,

8. Bütün insanlara hizmet; eliyle diliyle faydalı olmaya çalışmak,

9. Mahlûkâta hizmet; bütün varlıkları şefkat kanadı altına almak.

Bütün bu hizmetleri îfâ hususunda, Ali Râmitenî Hazretleri'nin şu ifâdeleri pek ibretlidir:

"Minnetle (ba a kakmak sûretiyle) hizmet eden çoktur. Ancak hizmeti nîmet bilenler ise pek azdır. Siz hizmette bulunma fırsatını ele geçirmi olmayı nîmet bilir ve hizmet ettiklerinize minnettar kalırsanız, herkes sizden memnun olur ve ikâyetçiniz azalır..."

Farkında olsak da olmasak da aslında hepimizin aradığı, rûhumuzun selâmeti, yâni huzur ve sükûna kavuşmasıdır. Bu da ibâdet vecdiyle îfâ edilen hizmetlerle elde edilebilecek derûnî bir hazînedir. Bu sebeple hizmet rûh ve şuuruna sahip bir mü'min, her hâlükârda hizmet vâsıta ve fırsatları bulmasını bilir. Allah rızâsı için yaptığı fedâkârlıklarda,

dünyevî menfaatler peşinde koşanların gösterdiği gayret ve hırstan daha fazla gayretli olur.

Aşk iklîminden beslenen hizmet arzusu, kalbde mekân bulduğunda, kulu sonsuzluğun seyyâhı eyler. Kalb, Haccâc-ı Zâlim'in katılığından çıkar, Yûnus'un şefkat postuna bürünür. Bu rûh ile sahib olunan ilim, sanat ve ahlâk, mest edici bir ebedîliğe kavuşur. Bu itibarla samîmî ve gerçek hizmetler, kalbî olgunluğun bir şâheseridir. Böyle kalbler, "nazargâh-ı ilâhî"dir.

Hâl böyleyken ömrü, kalbî meziyetlerden uzak bir sûrette geçirmek ne büyük bir hüsrandır. Ne mutlu, gönlünü gerçek mânâda hizmet aşkıyla doldurabilenlere!

d. Teveccüh

Teveccüh, mürşidin bütün mânevî gücünü mürîdin kalbi üzerine yöneltmesi ve bu sûretle ona hâl aktarmasıdır. Diğer bir ifâdeyle, mürşid-i kâmilin güzel hâllerini mürîde intikâl ettirmesi ve netîcede onun rûh ve kalbinde tasarrufta bulunmasıdır. Bunun aslî ve fer'î pek çok vâsıtaları vardır.

Biz bu teveccüh vâsıtalarından; "göz" (nazar) ve "öz"den bahsedeceğiz.

Göz (Nazar):

Göz, bakış vâsıtasıdır. Bu sûretle vâkî olan tesir için "göz" kelimesi kullanıldığında, bundan onun yaptığı iş olan "nazar", yâni "bakış" kastedilir. Ancak halk arasında, "nazar" kelimesi daha ziyâde bakışla husûle gelen tesir için kullanılır. Üstelik bu tesirin sadece menfî olanı kastedilir. Nazar veya "isâbet-i ayn" denildiğinde bir kimsenin bakışıyla husûle

gelen maddî veya mânevî zarar ifâde edilmek istenir. Hadîs-i şerîflerde nazarın bu çeşidine şöyle işaret edilir:

"Göz değmesi (nazar) haktır." (Buhârî, Tıb, 36)

"Nazar, insanı kabre, deveyi tencereye sokar (öldürür)." (Süyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr,* II, 60)

Bu mânâda nazarın tesiri hakkındaki bilgi ve hattâ müşâhede, harc-ı âlemdir. Yâni herkesçe bilinen ve kabul edilen bir gerçektir. Ancak göz ile vâkî olan tesir -halkın zannettiği gibi- sırf zararlı olmayıp, faydalı olarak da tezâhür edebilir. Bunun sebebi, bakan gözden muhâtaba mâhiyeti tam olarak bilinemeyen bir şuânın yöneltilmiş olmasıdır. Tesir, bu şuânın müsbet veya menfî vasfından doğmaktadır.

Zamanımızda şuâ (ışık) hakkındaki fizikî bilgiler, onun tesirini ilmî bir hakîkat olarak kabul etmemizi îcâb ettirecek kadar ilerlemiştir.

Bu asırda keşfedilmiş olan "lazer" de bir şuâ çeşididir. Onunla kalın demirlerin kesildiği, ameliyatların yapıldığı, bugün herkesin bildiği bir gerçektir. Diğer taraftan şuâ karşısında bâzı cisimlerin ve hâssaten onların renklerinin gösterdikleri aksülameller de öteden beri mâlûmdur.[61]

Gözden çıkan şuâ karşısında maddî varlıklarda husûle gelen tesir, hem bakan ve hem de bakılan kimse için her zaman aynı derecede değildir. Gerçekten bâzı gözlerden çıkan -ister menfî, ister müsbet- şuâlar kuvvetli olduğu gibi, bu şuâların her muhâtabdaki tesirleri de bir değildir. Bâzılarında müteessir olmak (etkilenmek) istîdâdı fazla, bâzılarında ise oldukça azdır. Halk, gözünden kuvvetli fakat menfî şuâ çıkan insanları "nazarcı" olarak adlandırır ve böylelerinin nazarlarından korunmaya çalışır.

Nazar gerçeği bazı hayvanlarda bile cârîdir. Meselâ engerek yılanının bakışları o kadar etkilidir ki, hâmile bir kadının çocuğunu düşürmesine ve hatta bir kısım canlıların ölümüne bile sebep olabilmektedir.[62]

Halkın, -ilmen olmasa da- hissî veya naklî bir sûrette bildiği "nazar" keyfiyetinin tasavvufta, dolayısıyla sâlikin mânevî terbiyesinde büyük bir rolü vardır. Zîrâ mürşid-i kâmiller, riyâzât ve kalbî arınma netîcesinde nazarlarındaki tesir gücü hadd-i âzamîye çıkmış kimselerdir. Bu salâhiyet ve kudret, vârisi bulundukları Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'den muktebestir.

İnsanlığın mânevî kademeleşmesinde birinci sırada yer alan peygamberler silsilesinin hemen arkasından "sahâbe-i kirâm" gelir. "Sohbet" kelimesiyle aynı kökten türetilmiş olan "sahâbe" kelimesi, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in feyyâz sohbetinde, O'na îman etmiş olarak bulunma şerefine nâil olmuş kimseleri ifâde eder. Ancak onlarda mevcut olan şân, şeref ve îtibârın bir sebebi "sohbet-i peygamber ile müşerref olma bereketi" ise de, asıl müessir, o mübârek varlığın "nazarlarına muhâtab olmuş bulunma" keyfiyetidir. Gerçekten "sahâbelik" için çeşitli kıstaslardan bahsedilmekteyse de bunların en çok bilineni, bir kimsenin îman etmiş olarak Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in nazarlarına muhâtab olması, yâni O'na bakmış ve O'nun bakışına muhâtap bulunmuş olmaları keyfiyetidir.

Evliyâullâh'ın en üst mertebesindeki bir velî bile, en alt mertebedeki bir sahâbe ile aslâ ve kat'â kıyaslanamaz. Zîrâ, sahâbede, nazar-ı peygamberîye muhâtab olmaktan doğan ve başka bir sâikle kazanılması aslâ mümkün olmayan büyük bir

fark mevcuttur. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'den sonra gelen müslümanlar, bu nazara nâil olamadıkları için sahâbîlik makamına varamamışlardır. Yine Hazret-i Peygamberi görerek sahâbîlik şerefine mazhar olanları görmekle şereflenen mü'minler de "tâbiîn", onları görenler ise "tebe-i tâbiîn" olmakla şereflenmişlerdir.

Bununla berâber evliyâullâh hazarâtı, Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in mâneviyat vâdisindeki tasarruflarının vârisleri bulunduğundan, onlar da bu hususta başkalarıyla kıyaslanamayacak bir salâhiyet ve iktidara sâhiptirler. Bu sebepledir ki bir mürşid-i kâmilden lâyıkıyla istifâde için, onun muhibbânından, yâni sevenlerinden olmak yetmeyip bir de onun nûrlu nazarına muhâtap bulunmanın şeref ve feyzini kazanmak şarttır.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"Mü'minin firâsetinden sakınınız! Çünkü o, Allâh'ın nûruyla bakar." (Tirmizî, Tefsîr, 15) buyurmak sûretiyle her mü'minin firâsetinin îmânı nisbetinde olduğuna işâret etmişlerdir. Bu itibarla kâmil mü'minler olan evliyâullâhın firâseti ise diğerlerine nazaran çok daha kuvvetlidir.

Hadîs-i şerîfte zikredilen "Sakınınız!" îkâzı, "Kâmil mü'minlerin huzûruna gizli hesaplar ve gönül bulanıklığıyla gitmeyin! Çünkü onlar, müstesnâ bir firâset ile sizin gizlemeye çalıştıklarınızı da görürler." demektir. Zîrâ nazarı bu kuvvete erişenlere zâhirî perdeler zâil olduğundan, gerçekler net bir sûrette ayandır. Bundan dolayıdır ki âlimin karşısında dili, ârifin karşısında ise gönlü muhâfaza etmek, dînî bir edeb îcâbıdır.

Bir mürşidin terbiye metodu olarak kullandığı en önemli

vâsıtalardan birinin göz (nazar) olması itibâriyle, sâlikler için mürşidinin nazarına erişebilmek, büyük bir bahtiyarlık olarak kabul edilmiştir.

Bir Hâtıra

İmam Hatip Lisesi'nde okuduğum yıllardı. Ahmed Can isimli güzel bir gönül insanı tanıdım. Pakistanlı idi. Sâmî Efendi Hazretleri'ne meftûndu. Rahmetli babam Mûsâ Efendi -kuddise sirruh-'u da çok sever, yanından ayrılmak istemezdi. Nitekim sık sık Türkiye'ye Sâmî Efendi Hazretleri'ni ziyârete geldiğinde, bahçemizde bulunan misâfirhânede kalırdı.

Gönlü öyle derin bir muhabbetle doluydu ki, sohbet olmadığı günlerde dahî Sâmî Efendi Hazretleri'ni görmek iştiyâkıyla yanıp tutuşur ve Hazret-i Pîr'in evinin etrafında dolaşır dururdu. Bir akşam bu muhabbetin kendisinde nasıl husûle geldiğini şöyle nakletti:

"Bir hac mevsimiydi. Ravza-i Mutahhara'da Ashâb-ı Suffe denilen mevkîde oturuyordum. Bir ara gâyet zarîf, temiz yüzlü ve sîmâsına bakıldığında Allâh'ı hatırlatan bir zât-ı muhterem, berâberinde bulunan nûrlu bir cemaat ile önümden geçti. Tam benim hizamda iken de fakîre şöyle bir **nazar** lutfetti.

İşte o melek gözlerin nazarı ile bir anda başka bir iklîme, ayrı bir dünyâya girdim. Her şey değişti. Aldığım mânevî hazdan kendimi kaybeder gibi oldum. Bir anda o emsâlsiz insana meftûn olmuş, yarı baygın bir hâle düşmüştüm. Az sonra biraz kendime gelince, derhal o zâtı bulmaya azmettim, ancak Ravza-i Mutahhara'nın o meşhur kalabalığı arasında bu mümkün olmadı.

Tekrar aynı yerden döner düşüncesi ile orada beklemeye başladım. Şükür ki, ümîdim boşa çıkmadı. Sevinçle kendilerini takip ettim. Etrafındakiler beni bir dilenci zannetmiş olacaklar ki, birkaç kişi yanıma yaklaşıp sadaka vermek istedi. Fakat kabul etmedim. Aslında varlıklı bir kimse de değildim, ama o sâlih zâtın nazarlarının berekâtı ile dünyaya âit her şey gözümde değerini yitirmiş ve artık değişik bir kanaat deryâsına garkolmuştum. Nihâyet bir eve vardılar ve içeri girdiler. Ben de arkalarından eve girmek isteyince yanındakiler beni tanımadıklarından dolayı gâyet tabiî mânî oldular. Fakat o ârifler sultanı Hazret-i Sâmî, ardına döndü ve lutfedip beni de içeriye kabul buyurdu. O gün, o evde de bu büyük zâtın nice tecellîlerine, **nazar** ve **teveccüh**lerine mazhar oldum.

Elhamdülillâh, o nazar ve teveccühlerle bütün hayatım değişti, güzelleşti ve artık bambaşka, pek lâtif ve ebedî bir dünyânın insanı hâline geldim. Şimdi her sene bir miktar para biriktirip de buralara gelerek onun nazar ve teveccühlerinden istifâde edebilmek, gönlümün en büyük mânevî kazancı ve yegâne neşvesidir."

Öz:

Mürşidin, mürîdin rûh ve kalbinde tasarruf için kullandığı en müessir ve kestirme vasıta "öz"dür. Bu, "kuddise sirruh" diyerek andığımız velîdeki "sırr"ın kullanılması sûretiyle icrâ edilir. Bu vâsıtanın mâhiyetini ancak onu kullanan bilir. Bu, tasavvufun hâl kısmına dâhildir, kâl (söz) kısmına âit olmadığından kitaplarda yer almaz.

e. Duâ

Mürşid-i kâmilin sâliki yönlendirme husûsunda başvurduğu vâsıtalardan bir diğeri de duâdır. Bu da, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in sünnetine ittibâdan doğmuş olan bir keyfiyettir.

Bilindiği üzere Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-, müslüman olmadan önce, tasavvur olunabilecek kötülüklerin en müthişi olan Hazret-i Peygamber'i katletme cürmüne azmetmişti. Fakat, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in daha evvel vâkî olan bir duâsı bereketiyle bu cürmünden vazgeçip hidâyete ermişti. Fahr-i Kâinât Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in hayâtında buna benzer vak'alar pek çoktur.

Yine mâlum olduğu üzere Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'den, Taif muhâsarasında müslümanlara pek çok zâyiât verdirmiş olan Sakîf kabilesine bedduâ etmesi istenildiğinde, o Rahmet Peygamberi, onların hidâyeti için duâ etmiş ve bu duânın bereketiyle kısa bir müddet sonra o kabîle müslüman olarak huzûr-ı Rasûlullâh'a gelmişti.[63]

Şeybe adında bir sahâbî şu vak'ayı nakleder:

"Huneyn günü Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'le berâber harbe iştirâk ettim. Fakat müslüman olduğum ve peygamberi kabul ettiğim için değil, sâdece Hevâzin kabilesinin Kureyş için asker toplaması ve savaş açması zoruma gittiği için savaşıyordum. Muhârebe esnâsında Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'le berâber bulunurken kendisine:

"–Ben siyah beyaz (ala) atlar görüyorum." dedim.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“– *eybe! Müslümanların yardımına gelen bu atları ancak kâfirler görür.*” buyurdu. Sonra elini sırtıma vurdu ve:

“–*Yâ Rabbî! eybe’ye hidâyet ver.*” diye duâ buyurdu. İkinci ve üçüncü sefer aynı duâyı tekrarlayarak sırtıma vurdu. Üçüncüsünde elini sırtımdan kaldırdığı zaman yeryüzünde bana O’ndan daha sevimli başka bir kimse yoktu.” (İbn-i Kesîr, *el-Bidâye,* IV, 333)

Meşhûr râvî Ebû Hüreyre’nin annesi de îman etmesi yönünde oğlunun müteaddid tekliflerini reddetmiş bulunduğu hâlde, sonunda Hazret-i Peygamber’in duâsı bereketiyle hidâyete ermiştir.[64]

Duânın bu müessiriyeti Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in vârislerinde de âzamî derecededir. Bu da, bereketli bir tasarruf, yâni ıslah vâsıtasıdır.

Duâ, her hâlükârda bir netîce hâsıl eder. Eğer duâdaki talep, “kader-i mutlak”a muhâlif olup da bu sebeple neticesiz kalırsa onun mukâbilindeki ilâhî ikram âhirette tecellî eder. Bu husus da hadîs-i şerîflerle sâbittir.[65]

Diğer taraftan duânın bir bereket hâsıl edebilmesi için mutlakâ yüksek ve sâlih bir şahsiyetten sâdır olması da şart değildir. Yeter ki duâ, hâlisâne ve cidden arzu edilerek yapılmış olsun. Bu takdirde bir mü’min kardeşi için, günahkâr bir mü’minin duâsı dahî büyük bir kıymet ifâde eder. Zîrâ Cenâb-ı Hak, kulu ne kadar günahkâr olursa olsun, ondan vazgeçmiş değildir. Şâyet öyle olsaydı, kusurlu birinin hatâsını söylemeyi “gıybet” nâmıyla büyük bir günah olarak îlân buyurmazdı.

Bu sebepledir ki -hasbe’l-beşer- günahtan sâlim olamayan kimselerin “Benim duâmdan ne çıkar!” düşüncesiyle, ümmet-

i Muhammed'e ve sevdiklerine duâda bulunmaktan imtinâ etmeleri, doğru bir davranış değildir. En günahkâr bir kulun bir başkasına duâsı dahî, hâlisâne ve kendisi için istiyormuşçasına olduğu takdirde, fevkalâde makbûl olabilir. Cenâb-ı Hak, dilediği kulunun duâsını kabul eder.

Bu vesîle ile duânın başka husûsiyetlerinden de bir nebze bahsetmek faydalı olacaktır:

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, mü'minlerin birbirlerine gerek huzurlarında ve gerekse gıyablarında duâda bulunmalarını her fırsatta tavsiye etmişlerdir. Umre için kendisinden izin isteyen Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-'a:

"–Bizi de duânda unutma karde im!" (Tirmizî, Deavât, 109; Ebû Dâvud, Vitr, 23) buyurarak ondan duâ talep etmiştir.

Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-, bu iltifâtkâr talep karşısındaki hâlini:

"–O kadar sevindim ki sanki dünyâlar benim oldu." cümlesiyle ifâde etmiştir.

Şüphesiz ki Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Allah katında mahlûkâtın en şereflisidir. Öyle olduğu hâlde o Varlık Nûru, ashâbından duâ taleb etmiştir. Bu durum kemâl ehli olan zâtların, makâm itibâriyle kendilerinden daha aşağı seviyede bulunanların duâlarından da istifâde edebileceklerine bir işârettir.

Yine Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-'a:

"–Tâbiînin en hayırlısı Üveys adlı biridir. O, Allâh'a yemîn etse, Cenâb-ı Hak onu yemîninde mutlaka sâdık çıkarır. Artık sizden kim onunla kar ıla ırsa, o sizin için mağfiret talebinde bulunsun." [66]

buyurmuş, Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh- da bilâhare Veysel Karânî Hazretleri'yle karşılaşıp duâsını talep etmiştir.

Görüldüğü üzere fazîlet ve takvâ sâhibi sâlih zâtlardan belâ ve sıkıntıların def'i ve hayırların celbi için duâ talebinde bulunmak, bizzat Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in ümmetine tavsiyelerindendir.

Kur'ân-ı Kerîm, mü'minlerin Allâh'a olan sevgisinin son derece ileri olması gerektiğini, وَالَّذِينَ اٰمَنُوا اَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ **"Mü'minlerde Allah sevgisi her sevgiden daha şiddetlidir."** (el-Bakara, 165) âyetiyle beyan eder ki, bu derecedeki sevgi, dilimizde "aşk-ı ilâhî" şeklinde ifâde edilmektedir.

Silsile-i Şerîfe: Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e kadar uzanan mürşidler zincirine verilen addır.

Kehf Sûresi, 9-26. âyetler.

Bilgi için bkz. İ. Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-Beyân,* V, 226.

Bkz. Ebû Dâvud, Sünnet, 23-24.

Bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* III, 265.

Çin'in Guangzhou şehrinde de Sa'd bin Ebî Vakkas -radıyallâhu anh-'a nisbet edilen bir makam bulunmaktadır. Sahâbe-i kirâm ve ehlullâh kabirlerinin çoğu zaman bulundukları bölge halkının dînî duygularının zinde tutulması ve korunmasında etkili olduğu, bilinen târihî bir gerçektir. Nitekim Orta Asya'da Semerkant, Buhâra, Türkistan ve Taşkent gibi bölgelerde bunun pek çok örnekleri mevcuttur.

Bâzı kütüphânelerde okuma masaları üzerine yeşil bir örtü sererler. Bu, gözlerin yorulmasını önlemek içindir. Çünkü insan gözü denize ve ufka baktığında nasıl dinlenirse bunun

gibi yeşile baktığında da durum aynıdır. Yazın insanların umûmiyetle beyaz elbise giymeleri, bu rengin güneş ışınlarını geriye aksettirmesi sebebiyledir. Siyah rengin ışınlara karşı reaksiyonu ise tam tersinedir. Koyu renkli elbiseler güneş şuâlarını geri aksettirmeyip yutarlar. Bundan dolayı da insan vücûdunu sıcak tutarlar. Doktorlar, hastahâne dâhilinde temizlik sembolü olan beyaz renk önlüklerle dolaştıkları hâlde, ameliyathânelerde cam göbeği rengine yakın yeşil elbiseler içinde görünürler. Bu durum, yeşil rengin gözleri yormayıp bilakis dinlendirme husûsiyetinden kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan koyu sarı ve koyu mâvî renklerin de şuâyı kendine celb edip emme istîdâdı vardır. Bakışların çocuklara bir zarar vermemesi yâni halk tâbiriyle "nazar değmesin" düşüncesiyle altın yada mâvi boncuk takılması, bu sebeplere mebnî olsa gerektir.

Bkz. Buhârî, Bed'u'l-halk, 14.

Bkz. İbn-i Hişâm, *es-Sîre,* IV, 103.

Bkz. Müslim, Fezâilü's-sahâbe, 158.

Bkz. Ahmed İbn-i Hanbel, *Müsned*, III, 18.

Bkz. Müslim, Fezâilü's-sahâbe, 223-225.

E. TASAVVUFÎ ÜSLÛB

1. HİDÂYET VE RAHMET ÜSLÛBU

Sen (dâimâ) **af yolunu tut, iyiliği emret...**
(el-A'râf, 199)

Tasavvufta irşâdın muhtevâsı kadar üslûbunun da ehemmiyetini çok iyi bilen mürşid-i kâmiller, bu konuda da nebevî bir yol tâkip ederek nice hidâyetlere vesîle olmuşlardır. Mânevî terbiyede sâliklerin terakkîsi bakımından onlara şefkat ve merhametle yaklaşmayı kendilerine düstûr edinmiş ve böylece semereli netîceler elde etmişlerdir. Allah dostlarının hayatı, bu hususla alâkalı sayısız misâllerle doludur. Büyük mutasavvıf İbrahim Hakkı Erzurûmî Hazretleri'nin şu kıssası pek ibretlidir:

Ramazan-ı Şerîf'te va'z u nasîhat için Erzurum'un bir köyüne davet edilen İbrahim Hakkı Hazretleri'ni alıp köye getirmek üzere, ücret karşılığında bu işleri yapan gayr-ı müslim bir hizmetçi ile bir at gönderilmişti. Yola çıkıldı. Fakat binit bir tane olduğundan İbrahim Hakkı Hazretleri, Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-'ın Kudüs'e giderken kölesiyle beraber nöbetleşe deveye binmesi hususundaki ahlâk-ı hamîdesini tatbik etti. Gayr-ı müslim hizmetçi buna her ne kadar:

"–Köylüler bu durumu işitirlerse, beni azarlarlar; ücretimi de vermezler!" diye itiraz etti ise de, Hazret:

"–Evlâdım, son nefeste hâlimizin ne olacağı meçhul! Sen köylülerin seni azarlamasından endişe ediyorsun, ben ise Allah huzurunda verilecek olan büyük hesaptan korkuyorum!.." buyurup ata binme işini sıraya koydu.

Hikmet-i ilâhî, tam köye girecekleri esnâda, aynen Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-'ın misâlinde olduğu gibi, sıra hizmetçiye geldi. Köylülerden korkan adamcağız, hakkından ferâgat ettiğini belirterek, ata Hazret'in binmesini ısrarla istediyse de İbrahim Hakkı Hazretleri:

"–Sıra senindir!" dedi ve atın önünde yürüyerek köye girdi.

Halk bu hâli görünce, hemen hizmetçinin etrafını sardı ve:

"–Vay densiz! Gençliğine bakmadan ata kurulmuş, şu ak sakallı ihtiyar üstâdı yürütmektesin ha! Bu mu senin sadâkatin! Biz böyle mi tenbih ettik sana!.." şeklinde muhtelif ifâdelerle azarlamaya başladı.

Durum bu minvâldeyken, İbrahim Hakkı Hazretleri'nin meseleyi îzâh etmesi üzerine azarlamaktan vazgeçtiler. Bu esnâda köylülerden biri, müslüman olmayan hizmetçiye seslendi:

"–Be adam! Bu kadar fazileti gördün ve yaşadın! Bâri müslüman ol!"

Hizmetçi, bir-iki dakikalık sükûttan sonra oradakilere şu ibretli cümleyi söyledi:

"–Eğer sizin dîninize davet ediyorsanız, aslâ! Ama şu mübârek zâtın dînine dâvet ediyorsanız, o dîne daha yoldayken îman ettim bile!.."

Engin gönüllü bir Hak dostu tarafından sergilenen bu misâl, bir hidâyet ve rahmet üslûbu ortaya koymaktadır. İnsana, daha ziyade onun özüne bakarak davranmak, bir mânâda yaratılana, Yaratan'ın nazarıyla bakabilmektir. Bunun için sâlih gönüller, insana Cenâb-ı Hakk'ın yeryüzündeki "halîfe"si olma şerefi bahşedilmiş olduğunun ve ona âyetteki ifâdesiyle Rabbin; **"Kendi ruhundan** (kudretinden bir sır)

üflemiş”[67] bulunduğunun şuurundadırlar. Onlar, günahlarla ne kadar kirlenmiş olursa olsun, kulun özündeki mükemmelliğe bakarak ona sırtlarını dönmezler. İnsandan kolay kolay ümîd kesmez, ayrıca onun da ümidini yitirmemesini sağlarlar. Bu, gerçekten inkâr olunamayacak aklî ve hissî bir sebeptir. Nitekim Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'de bize en çok **“Rahmân ve Rahîm”** esmâsını telkîn etmiş ve hattâ merhameti bütün mahlûkâta şâmil mânâsına gelen “er-Rahmân” ism-i şerîfini taşıyan bir sûre inzâl buyurarak ilk âyetini de “er-Rahmân” diye başlatmıştır.

Bu bakımdan insana bu gönül penceresinden, yâni hidâyet ve rahmet üslûbu nokta-i nazarından yaklaşmak, ilâhî rızâya en muvâfık ve netice bakımından da son derece bereketli ve insanda meknûz olan ulvî güzellikleri yeşertici bir husûsiyet ihtivâ eder. Çünkü bu üslûp, hem tatbik edene, hem tatbik edilene, yâni her iki tarafa da ayrı bir letâfet, olgunluk, muhabbet ve Hakk'a rağbet hasletleri kazandırıcı bir vasıftadır. Bu üslûp, Yûnusları Yûnus, Mevlânâları Mevlânâ yapan bir iksîr ve mânen ölmekte olan nice hasta rûhlara da bir âb-ı hayât gibidir.

Onun için tasavvufun gerek muhtevâsı, gerekse de İslâmî teblîğde ona âit üslûbun kullanılması, her zaman büyük bir ehemmiyet arz etmiştir. Târihî bir gerçektir ki, Anadolu'nun ictimâî nizâmının Moğol istilâlarıyla sarsıldığı devirde yetişen Mevlânâ ve Yûnus Emre Hazretleri gibi büyük mutasavvıflar, âdeta birer sulh, sükûn ve huzûr pınarları olmuş, bunalan kitlelere, kanayan yaralara ve yorgun gönüllere şifâ ve tesellî sunmuşlardır. Onlar, nice gâfilleri, kurtarılmayı bekleyen birer hasta olarak telâkkî etmişler ve

muâmelelerinde "kin ve nefret"ten dâimâ uzak yaşamışlardır. Yûnus ne güzel söyler:

Ben gelmedim dâvî[68] *için*

Benim i im sevi için,

Dostun evi gönüllerdir,

Gönüller yapmaya geldim!

Bu büyük şahsiyetler gönül yapmaya geldiklerinden, insanlara hep gönül penceresinden bakmışlar, etraflarına dâimâ muhabbet ve şefkat tevziinde bulunarak nicelerinin hidâyetine vesîle olmuşlardır. Eğer onlar, bu güzel ve firasetli davranışların aksine hareket etselerdi, neticede, arada uçurum bulunan insanlarla irtibat tamamen kopar ve nihâyet bu gibi kimselere Hakk'ı tebliğ etme imkânı zâyî olurdu. Bu da, ilâhî murada ters düşerdi. Zîrâ Cenâb-ı Hak, kullarının, içine düştüğü bataklıktan kurtulmasını istemektedir. Bunun için insanlık tarihi boyunca, binlerce peygamber göndermiş ve en güzel üslûpla gönülleri tezkiye etmelerini onlara emir buyurmuştur. Yine aynı gâyeye mâtuf olarak insanlara lutfedilen ehlullâh da, onların mânevî terbiyesinde bu nebevî üslûbu devâm ettirmişlerdir.

Şefkat ve merhametin yegâne kaynağı olan Yüce Rabbimiz, kullarının Hak dîne dâvette takip etmeleri gereken tesirli üslûbu şöyle beyân etmektedir:

"(Ey Rasûlüm! İnsanları) **Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve** (lüzûmu hâlinde) **onlarla en güzel bir üslûpla mücâdele et..."** (en-Nahl, 125)

"Sâlih ameller işleyip de, ben Allâh'a teslim olanlardanım diyerek insanları Allâh'a çağıran kimseden

daha güzel sözlü kim olabilir! İyilik ve kötülük müsâvî değildir. Sen kötülüğü en güzel bir tarzda önlemeye çalış. O zaman (göreceksin ki) **seninle arasında düşmanlık bulunan kimse sanki candan ve sıcak bir dost oluvermiştir."** (Fussilet, 33-34)

Tavsiye edilen bu ilâhî üslûbun tatbiki neticesinde tarihte nice dikenleşmiş ruhlar güle dönmüş ve zindan gibi sîneler nûra gark olmuştur.

Bu hakîkatten hareketle Hazret-i Mevlânâ -kuddise sirruh-, gerek inançsız, gerek günahkâr insanları doğru yola istikametlendirmenin ehemmiyetini ve bu hususta gerekli olan üslûbu şöyle telkin buyurur:

"Demir, kapkara ve nûrsuz olmakla beraber, silinip cilâlandığı zaman ondaki pas gider! Bir ayna, demirden de olsa, cilâlanınca, yüzü parlar ve güzelle ir; orada ekiller, sûretler görülür."

"Gönül ehrinin suyunu bulandırma ki, orada ay ve yıldızları dola ır hâlde göresin! Çünkü insanlar, ırmağın suyuna benzerler; su bulanınca, onda hiçbir ey göremezsin!"

* * *

Hazret-i Mevlânâ'nın buyurduğu gibi insanın rûhu, berrak bir su gibidir. Fakat kötü işler ve günahlarla bulanınca hiçbir şey görünmez olur. Bu durumda maneviyat incilerini ve hakîkat nûrlarını görebilmek için o suyu durultmak lâzımdır. Dolayısıyla tasavvufun gâyesi, bencil ve nefsânî duyguları terbiye edip, fertleri ve netîcede toplumları sulh, sükûn ve huzûra kavuşturmaktır. Zîrâ Cenâb-ı Hak, insanı incelik, zarâfet ve ulvî derinliklerle tezyîn etmiştir. İnsanın asıl

kıymeti de bu meziyetleri kalb âleminde yeşertip geliştirdiği nisbettedir. Rûhâniyet dolu kalbler, güzel ahlâk, amel-i sâlih ve mânevî hâllerin tezâhürüne mazhardır. Bu şekilde kul, en güzel sûrette, yâni "ahsen-i takvîm" olarak yaratılmış olmanın îcâbını gerçekleştirmiş olur.

Bu itibarla küfür, şirk ve günahta ne kadar ileri gitmiş olursa olsun hiçbir insan, hidâyet dâvetine muhâtab olmaktan mahrum bırakılamaz. Bunun asr-ı saâdetteki sayısız misâllerinden biri de şöyledir:

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, amcası Hazret-i Hamza'yı şehîd ederek kendisini derin bir teessüre gark eden Vahşî'yi, İslâm'a dâvet etmesi için ashâbından birini gönderdi. Vahşî ise Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e cevâben:

"–Yâ Muhammed! Sen; **«Bir kimseyi öldüren, yâhud Allâh'a şirk koşan veyâ zinâ eden biri, kıyâmet günü iki kat azâba uğrar ve cehennemde hor ve hakîr olarak ebediyyen kalır.»** (el-Furkân, 68-69) diye Allâh'ın hükmünü beyân etmiş iken, beni nasıl oluyor da İslâm'a dâvet edebiliyorsun? Ben ki bu çirkinliklerin hepsini yaptım. Benim için nerede bir kurtuluş yolu olacak ki?" dedi.

Bu hâdise üzerine Allah Teâlâ:

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ اَسْرَفُوا عَلٰى اَنْفُسِهِمْ لاَ تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ
اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا اِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

"De ki: Ey nefislerine zulmetmekte aşırı giden kullarım! Allâh'ın rahmetinden ümîdinizi kesmeyiniz! Çünkü Allâh bütün günahları affeder. Muhakkak O, Gafûr ve

Rahîm'dir." (ez-Zümer, 53) âyetini inzâl etti.

Nihâyet Vahşî, âyet-i kerîmedeki müjde ile ferahladı ve:

"–Rahmetin ne kadar da büyük ey Rabbim!" diyerek ve tevbe-i nasûhta bulunarak arkadaşlarıyla birlikte müslüman oldu.

Hazret-i Hamza'yı Uhud'da şehîd eden Vahşî, artık Hazret-i Vahşî -radıyallâhu anh- idi. Ve bu hidâyet ve mağfiretin mânevî hazzı içinde, kendisini affettirebilmek ümîdiyle, Hazret-i Hamza'ya diyet olarak, peygamberlik iddiâsında bulunan Müseylemetü'l-Kezzâb'ı bütün tehlikeleri göze alıp katletti ve böylece bir fitneye son verdi.

Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in yanındaki sahâbîler:

"–Yâ Rasûlallâh! Bu af ve merhamet sâdece Vahşî'ye mi mahsustur, yoksa bütün müslümanlara mı?" diye suâl ettiklerinde Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"–Bütün müslümanlar içindir." [69] buyurdular.

Tevbe-i nasûha yönelen gönüller, bu rivâyette de görüldüğü gibi gerçek ve kâmil mânâdaki merhamet ve muhabbetin en tesirli ifadelerini Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'den duymuştur. Ezcümle bütün insanlık âlemi, tesellî, şifâ ve ferahlık veren terennümleri, O'nun mübârek dudaklarından işitmiştir. Uçsuz bucaksız af ve kerem denizini ve onun ümit sâhilini yine "Varlık Nûru"nun keremiyle görmüştür. Bütün günahlara rağmen **"Ey benim kullarım!"** şeklindeki müşfikâne ilâhî hitâba da yine o Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in yüzü suyu hürmetine nâil olmuştur.

Bu bakımdan, Allâh'ın rahmet ve merhametini ön plana

çıkararak ümit verici bir üslûp ile telkînde bulunmak, zamanımızda -menfî materyalist tesirlerle- batıdakine benzer bir mânevî buhrân içinde kalan cemiyetimiz için de fevkalâde ehemmiyetlidir. İnsanları akıl kavgalarına sürüklemek değil, hissen kazanmak, daha gerçekçi bir yoldur. Zîrâ birçokları, aklen yanlış bir şekilde şartlandırılmış durumdadırlar. Onun için "cedel ve münâkaşa" ile iknâ edilip kazanılmaları çoğunlukla imkân dâhilinde olmaz. Çünkü menfî şartlanmalar, aklî delilleri kabule mânî olur. Kalblerin hakîkatle ülfet edebilmesi için, evvelâ müsâmaha ile yaklaşılıp içlerdeki yüce temâyüllerin yeşermesine çalışmak, daha çok tesirli olacak bir metoddur.

* * *

Hatâ, isyân ve günahlara batmış bir insanı, tenkit etmeden, ayıplamadan ve dînî emirleri yerine getirmesini istemeden evvel, onun kalbini kazanmaya öncelik verilmelidir. Bunun için şahsî yakınlık ve telkînin tesir zemînini oluşturacak muhabbetli bir alâka tesisine çalışılmalıdır. Muhâtabın kalbi böylece hazır bir hâle getirildikten sonra hatâlar yavaş yavaş düzeltilebilir. Ayrıca, maddî ve mânevî ikrâm ve iltifatların, muhatapta uyandıracağı rûhî alâkanın bereketli semeresini göz önünde bulundurmak gerekir. Bu hususta Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in günah dumanlarıyla boğulmuş gönüllere semâvî bir pencere açıp da, taze nefesler sunan bir ikrâm sadedinde buyurduğu:

"*efaatim özellikle ümmetimden büyük günah i lemi olanlar içindir.*" (Ebû Dâvud, Sünnet, 20) beyânındaki inceliği

kavramak lâzımdır.

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in günahkârlara karşı bu tavır ve ifâdesini Hazret-i Mevlânâ ne güzel îzâh eder:

"İlaç, iyile tirmek için, hasta ve yaralı kimseler arar. Nerede bir dert varsa, devâ oraya gider. Nerede alçak ve çukur yer varsa, su oraya akar."

"Sana rahmet ve merhamet suyu gerekliyse, sen de böyle yap!"

Ancak, ilâç ve merhemin tesiri için, öncelikle yaranın mikroplardan arındırılması îcâb eder. Bu da, hasta gönüllerin günah mikrobundan temizlenmesi, yâni tevbe suyuyla yıkanması demektir. İlaç, yâni şefâat, bundan sonra gerçekleşir.

Nitekim diğer bir hadîs-i şerîfteki:

"Günahlarına (nedâmetle) tevbe eden, hiç günah i lememi gibi olur!" (İbn-i Mâce, Zühd, 30) beyânı, bir taraftan müjde, diğer taraftan da bu müjdenin şartını ifâde edici bir mâhiyette bir merhamet tezâhürüdür.

Bu ölçü çerçevesinde hidâyet ve rahmet üslûbundaki ulvî inceliğe bütün peygamberler riâyet ettiği gibi, onların izinden giden evliyâullâh da hassasiyetle riâyet etmiştir. Buna binâen îmânın ilk meyvesi merhamet olarak telâkkî edilmiş ve kulluk, kısaca şu iki ölçü çerçevesinde târif edilmiştir:

- "Ta'zîm li-emrillâh", yâni Allâh'ın emirlerini ihtiram ile yerine getirmek.

- "Şefkat li-halkillâh", yâni Yaratan'dan ötürü yaratılanlara şefkat ve merhamet göstermek.

Allah dostlarından Fudayl bin Iyâz'ın hâli, bu ölçülerle yaşayan mü'min gönlüne ne güzel bir misâldir:

Kendisini ağlarken gördüler:

"–Niçin ağlıyorsun?" dediler.

O da:

"–Bana zulmeden bir zavallı müslümana üzüldüğümden ağlıyorum! Bütün kederim, onun kıyamette rezil olmasındandır..." buyurdu.

Bu kâmil insanları, böylesi bir rahmet ve merhamete sevkeden hususu îzah sadedinde Hazret-i Mevlânâ şöyle buyurur:

"Rahmet denizleri co unca, ta lar bile âb-ı hayat içer. Yüz yıllık ölü mezarından çıkar, eytan ruhlu kara sîmâlar, hûrilerin bile kıskanacakları güzel bir melek olur."

Nakledildiğine göre İbrahim bin Edhem Hazretleri, bir sarhoşun pis kokulu ve bulaşık ağzını yıkamış, bunu niçin yaptığını soranlara da:

"–Eğer yüce Allâh'ın adını zikretmek için yaratılan dil ve ağzı, bulaşık olarak bırakırsam, hürmetsizlik olur..." demişti.

Adam ayıldığında ona:

"–Horasan zâhidi İbrahim bin Edhem ağzını yıkadı..." dediler.

Bu durumdan mahcup olan sarhoşun gönlü de uyandı ve:

"Öyleyse ben de tevbe ettim..." dedi.

Böyle bir hâle vesîle olan İbrahim bin Edhem Hazretleri'ne rüyâsında Hak katından şöyle buyruldu:

"–Sen Biz'im için onun ağzını yıkadın; Biz de senin için onun kalbini yıkadık!.."

* * *

Cenâb-ı Hak, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e ve O'nun şahsında bütün ümmete Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurur:

"Sen (dâimâ) **af yolunu tut, iyiliği emret..."** (el-A'râf, 199)

Bu emri tatbik hususunda hiç şüphesiz ki Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bizler için en güzel ve mükemmel bir örnektir. O'nun sergilediği güzel ahlâk, merhamet ve af tezahürleri âdeta melekleri dahî imrendirecek, erişilmez bir yücelikteydir. İşte bunlardan bir tanesi:

Mekke'nin fethi günü Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, umûmî bir af ve emân ilân etmişti. Yıllardır zulüm ve düşmanlıktan başka bir şeye şahid olmayan Mekke, o gün sergilenen büyük bir af bayramıyla tarifsiz bir muhabbet ve merhamet tecellîleri yaşıyordu. Ancak Mekkelilerden Fedâle isimli bir şahıs, bu güzelliğe gölge düşürmek istercesine Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'i öldürmek kastıyla mübârek yanlarına sokuldu. Onu ve niyetini fark eden Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, hiçbir telâş ve kızgınlık göstermeyip yine şefkat ve rahmet kanatlarını açarak Fedâle'ye sükûnetle:

"–Sen Fedâle misin?" diye sordu.

Fedâle:

"–Evet!" dedi.

Ardından O Rahmeten li'l-Âlemîn:

"–Ey Fedâle! Zihninde kurduğun eyden tevbe ve istiğfâr et!" buyurdu ve mübârek ellerini Fedâle'nin göğsüne koydu.

Böylece daha o anda zihnindeki öldürme düşüncesi giden Fedâle'nin kalbi îman nûru ile doldu ve Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bir anda kendisi için,

yaratılanların en sevimlisi hâline geldi.[70]

Hiç şüphesiz ki bu hâl, **“Seni öldürmeye gelen sende dirilsin!”** şeklinde ifâde edilen çok üstün bir davranış ve olgunluktur ki, İslâm tarihi, bunun kâbına varılmaz sayısız misâlleriyle doludur. Nitekim başta Hazret-i Ömer ve daha niceleri hep bu güzel üslûbun kıymetli birer meyveleri olmuşlardır. Hazret-i Mevlânâ buyurur:

“Allâh’ın rahmetinin kemâli ve kerem deryasının dalgalanması neticesinde her çorak yere yağmur yağıyor, her susuz yer suya kavu uyor!”

“Ey hidâyete çağıran! Bilesin ki, kem gözün ilacı, iyi gözdür! İyi göz ve güzel bakı , kem gözü ayağı altında ezip yok eder. İyi göz ve temiz nazar; Allâh’ın rahmetinin, kahrından daha üstün olu undandır. Rahmettendir. Kem göz ise, kahırdan, yâni lânetten ileri gelir. Dolayısıyla güzel bakı Hakk’ın rahmetinden olduğu için, kem göze gâlip olur. Bu hâl, hadîs-i kudsîdeki: «Rahmetim gazabımı geçmi tir.» (Buhârî, Tevhîd, 55) *beyânının bir tecellîsidir. Hem bilesin ki, Allâh’ın rahmeti, her zaman kahrından üstündür. Bu bakımdan her peygamber, kendisine kar ı çıkan dü manlarına üstün gelmi tir.”*

“Öyleyse belâyı gidermenin çâresi, sitem etmek, zulüm etmek değildir. Onun çâresi affetmek, bağı lamak ve kerem eylemektir. «Sadakalar belâyı defeder»[71] *nebevî îkâzı seni uyandırsın. Artık hastalık ve belâları tedavi usûlünü iyi anla!..”*

“Ancak unu da unutma ki, zâlimleri affetmek, mazlumlara zulmetmektir! Hırsızlara ve her türlü kötü insanlara acımak; zayıf insanları dövmek, onlara merhamet etmemektir!”

Bu dengeyi güzel ayarlamak gerekir. Çünkü Allah, “Gafûru’r-Rahîm”, yâni çok bağışlayıcı ve merhamet sahibi

olmakla birlikte; "Azîzün Zü'ntikâm", yâni zulüm ve haksızlık zebûnu hâlindeki insanlara ve hakka mütecâviz olanlara karşı da intikam alıcı bir izzet sahibidir.

Onun için Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- bir hadîs-i şerîflerinde:

"–Kavga eden iki karde inizi gördüğünüz zaman zâlime de mazlûma da yardım ediniz." buyurmuşlar ve sahâbenin:

"–Yâ Rasûlallâh! Mazlûmu anladık. Fakat zâlime nasıl yardım edeceğiz?" suâline mukâbil:

"–Onun da zulmüne mânî olmak sûretiyle..." (Buhârî, İkrâh, 7; Müslim, Birr, 62) cevabını vermişlerdir.

Hâsılı söylemek istediğimiz şudur ki, bugün dünyâ ile birlikte ülkemiz insanları da îmânî ve İslâmî bakımdan birer yaralı kuş gibidirler. Dikkatli ve hassas bir şekilde onların yaralarını sarmak, bunun için de merhamet ve muhabbetle yaklaşmak zarûrîdir. Bu da, elbette ki yukarıdan beri anlatmaya çalıştığımız üslûp ve muhtevâ içerisinde gerçekleşebilecek bir keyfiyettir.

Bkz. Hicr Sûresi, 29.

Dâvî: Dâvâ, iddiâ.

Bkz. Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* X, 214-215.

İbn-i Hişâm, *es-Sîre*, IV, 46; İbn-i Kesîr, *es-Sîre*, III, 583.

Bkz. Tirmizî, Zekat, 28; Süyûtî, *el-Câmiu's-Sağîr,* I, 108.

2. HİLM VE ŞEFKAT ÜSLÛBU

Günahkâra olan müsâmahayı günâha taşırmamalı; günâha olan düşmanlığı da günahkâra sıçratmamalıdır. Bu şuurda bir mü'min, tebliğ ve irşadda üslûp olarak "muâhezeyi kendisine, müsâmahayı gayriye" yöneltmelidir.

İnsana mutasavvıfâne bir gözle bakmak, onun günahlarla kirlenmiş durumundan ziyâde aslına îtibar ve iltifât etmeyi gerektirir. Tasavvufî üslûbun -günâhı değil- günahkârı hoş görüp merhametle kucaklamasının derin bir hikmeti de işte budur. Gerçek bir mutasavvıf, günahkâr insanı, kanadı kırık bir kuş gibi şefkat ve alâkaya muhtaç bir varlık olarak telâkkî eder. Onun buhranlı rûhunu teskîn etmenin, yeniden sıhhat ve huzûra kavuşturmanın endişesini sînesinde hisseder. Çünkü Hâlık için mahlûka gösterilecek şefkat ve müsâmaha, mü'minleri kemâle ve fazîlete erdiren en kuvvetli bir müessirdir.

Anlatıldığına göre, ashâb-ı kirâmdan Ebu'd-Derdâ Hazretleri Şam'da kadılık yapıyordu. Birgün halkın bir günahkâra sövüp saydıklarını işitti ve onlara:

"–Siz kuyuya düşmüş bir adam görseniz ne yaparsınız?" diye sordu.

Oradakiler:

"–İp sarkıtıp çıkarmaya çalışırız." deyince Ebu'd-Derdâ Hazretleri bu defa:

"–Öyleyse ona ağır sözler söylemeyin, size âfiyet veren Allâh'a hamdedin. Günah kuyusuna düşmüş olan bu kardeşinizi kurtarmaya çalışın." dedi.

Şaşırdılar:

"–Sen bu günahkâra düşmanlık duymaz mısın?" dediler.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in terbiyesinde yetişmiş

bulunan Ebu'd-Derdâ Hazretleri şu hikmetli cevabı verdi:

"–Ben, onun kendisine ve şahsiyetine değil, günahına düşmanım. O günâhı terk ettiği zaman o yine benim din kardeşimdir."[72]

Bu misâlde Ebu'd-Derdâ Hazretleri'nin mü'min gönüllere yerleştirmek istediği pek derin hikmetler vardır. Bu hikmetler, Cenâb-ı Hakk'ın emir ve rızâsı ile Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in yüce ahlâkından ümmete yansıyan ulvî pırıltılardır ki bunlar, İslâm tarihinde hep birer olgunluk düstûru olarak hidâyet sürûr ve nûruna vesîle telâkkî olunmuş ve amel-i sâlih toprağında kökleşerek bir üslûp hâline gelmiştir.

Bu üslûp, günahkârı, günahı içinde boğmayıp, onu müsâmaha, af, merhamet ve muhabbet ikliminde, tevbe deryasında arındırma gayretidir. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Ebû Cehil gibi müşriklerin en azgınına dahî böyle bir incelikle yaklaşmış ve muhatabının günah çukurlarını çomaklayıp rezâletleriyle uğraşmamış, sadece ve sadece îmânın kurtuluş ve saâdet deryasında tertemiz olmaya çağırmıştır. Nitekim Cenâb-ı Hakk'ın îman ve tevbeye sarılan kimsenin evvelki günahlarını silmesi, hiç işlememiş gibi muâmele buyurması, hattâ kulunun samîmiyeti ölçüsünde o günahların hepsini sevap defterine aktarması, bu hususta bize yol gösteren büyük bir hikmet meş'alesidir. Âyet-i kerîmede buyrulur:

"Ancak (yaptığı kötülüklerden) **vazgeçip îman ederek sâlih ameller işleyenler var ya, işte Allâh onların kötülüklerini iyiliklere** (günahlarını sevaplara) **çevirir. Allah çok bağışlayıcı, engin merhamet sahibidir."** (el-Furkân, 70)

Bu yüce merhametten nasip alamayanlar, hem kendilerinin hem de insanlığın düşmanıdırlar. Merhamet ve şefkat bilmeyen böyle gâfiller, ebedî nasiplerinin yollarını tıkayan zavallılardır. Ancak merhamet kaynağına ulaşan Mevlânâlar ve Yûnuslar gibi Hak

dostları ise, insanların da dostları olarak herkes tarafından, hatta kurdu ve kuşuyla bütün bir kâinât tarafından sevilen, nûr yüzlü, mütebessim birer cennet gülleridir. Onlar dikenlerin üzerinde dahî âleme güzellik dağıtır ve yaralı gönülleri tedavi ederler. İşte önemli olan budur; gül tabiatlı olabilmek, yâni bu dünyâ bahçesinde dikenleri görüp onlardan incinerek dikenleşmek değil, araya kış gibi çileler de girse, onları bahar iklîmleriyle kucaklayarak bütün âleme bir gül olabilmek... Hazret-i Mevlânâ ne güzel buyurur:

"Ay geceden ürkmediği, karanlıklardan kaçmadığı içindir ki nûrlandı,
ş *ı ık saçmaya ba ladı. Gül de o güzel kokuyu diken ile ho geçindiği için kazandı."*

"Bu hakikati gülden de i it. Bak o ne diyor: Dikenle beraber bulunduğum için neden gama dü eyim, neden kendimi kedere salayım? Ben ki gülmeyi, o kötü huylu dikenin beraberliğine katlandığım için elde ettim. Onun vesîlesiyle âleme güzellikler ve ho kokular dağıtma imkânına kavu tum..."

Eşrefoğlu Rûmî Hazretleri, bu hâle erişebilmek için zarûrî olan üslûbu bir beytinde şöyle hülâsa eder:

Ol dost için ağuları,
eker gibi yutmak gerek!..

* * *

Ashâbdan biri, ceza vere vere artık bıktıkları bir içki mübtelâsı hakkında lânet etmişti. Bunu işiten Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

"Ona lânet etmeyin. Allâh'a yeminle söylüyorum, bu adam hakkında bildiğim bir ey varsa, o da, onun Allah ve Rasûlü'nü seviyor olmasıdır." (Buhârî, Hudûd, 5)

Merhûm Ramazanoğlu Mahmûd Sâmî -kuddise sirruh- Hazretleri'nin bir talebesi, geçirdiği buhran dolayısıyla zaafa uğrar ve sarhoş bir vaziyette üstâdının kapısına gelir. Kapıyı açan kişi:

"–Bu ne hâl! Hangi kapıya geldiğinin farkında mısın?" diye azarlayınca bitkin ve bîçâre adamcağız:

"–Beni merhametle kucaklayacak başka bir kapı mı var ki!.." diyerek çaresizliğini dile getirir.

Olup biteni içeriden işiten Sâmi Efendi, hemen kapıya gelir ve o gönlü yaralı talebesini içeriye buyur ederek, can sarayına alır. Onun vîrâne olmuş gönlünü merhamet, şefkat ve muhabbetle ihyâ eder. Bu gönül inceliği üslûbu ile irşâda mazhar olan o şahıs da, bütün menfî hâllerinden kurtularak zamanla sâlihler zümresine dâhil olur.

Allah dostlarında müşâhede edilen "Hâlık'ın nazarıyla mahlûkâta şefkatle bakabilme" ahlâk-ı hamîdesi, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in şu cihânşümûl hadîs-i şerîfinde ne güzel ifâde edilmektedir:

"Nefsim kudret elinde bulunan Allâh'a yemîn ederim ki, birbirinize merhamet etmediğiniz sürece cennete giremezsiniz."

Ashâb-ı kirâm:

"–Yâ Rasûlallâh! Hepimiz merhametliyiz." dediklerinde, Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"–(Benim kastettiğim) merhamet, sizin anladığınız ekilde yalnızca birbirinize olan merhamet değildir. Bilakis bütün mahlûkâta âmil olan merhamettir, (evet) bütün mahlûkâta âmil merhamet!.." buyurmuştur. (Hâkim, *Müstedrek,* IV, 185)

İnsan, asıl gâyesinden ne kadar uzak kalırsa kalsın "insan" olmak haysiyetiyle yine de yüce bir şeref sâhibidir. Onun öz cevherindeki yüceliklerden habersiz olarak günah bataklığına saplanması, tıpkı Kâbe-i Muazzama'nın duvarındaki Hacerü'l-Esved'in, oradan yere düşüp kir pas içinde kalması gibidir. Bu hâle

lâkayd kalarak feverân etmeyecek hiçbir mü'min vicdânı tasavvur olunamaz. Bu hâlde bile mü'minler Hacerü'l-Esved'e hürmetten vazgeçmezler. Onu derhal tozu toprağıyla kapar, gözyaşları içinde temizleyerek eski yüce ihtiram mevkiine koymak için birbirleriyle yarışırlar. Onun cennetten çıkmış bulunduğunu ve özündeki yüce değeri düşünürler. Hâlbuki insan da Hacerü'l-Esved gibi cennetten çıkmadır. İşlediği günahlar sebebiyle ne kadar düşerse düşsün, onun özündeki değer bâkîdir.

Diğer taraftan hiçbir liyâkatli doktor, hastasına, "niye hasta oldun" diye kızmaz. Hastalık, kişinin kusuru sebebiyle ortaya çıkmış olsa bile bunu, hastanın fiil veya düşüncesinden kaynaklanan acziyetinin doğurduğu bir netice olarak yorumlar. Böylece hastaya, hasta olmasına sebep olacak hususlar dolayısıyla kızmak yerine, onun çektiği ıztırap ve elemi göz önünde bulundurarak vakit geçirmeden büyük bir merhamet ve şefkatle tedâvîsine yönelir. Kendini bu tedâviyle mükellef görür. İşte mutasavvıf da, cemiyet içinde hastahâne koğuşlarını gezen bir doktorun bu hissiyâtıyla yaşar. Davranışlara hâkim kılınan bu hissiyât da, yoldan çıkmışlar için âdetâ bir can kurtaran simididir.

Böyle bir can simidi uzatmak ve dînen günahkâr olan bir insanı, içine düşmüş olduğu günah bataklığından kurtarmak, pek ulvî bir saâdet vesîlesidir. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in, Hayber fethi esnasında harp meydanında Hazret-i Ali'ye yaptığı şu tenbih, câlib-i dikkattir:

"–Yâ Alî! Bir kimsenin, senin vâsıtanla hidâyete ermesi, senin için en kıymetli dünyâ nîmeti olan kızıl develere sâhip olmaktan daha hayırlıdır." (Buhârî, Cihâd, 143)

Bu hakîkat bir âyet-i kerîmede de şöyle ifâde olunmaktadır:

وَ مَنْ اَحْيَاهَا فَكَاَنَّمَا اَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا

“...Kim onu (bir insanı) **ihyâ ederse, bütün insanları ihyâ etmiş gibi olur...”** (el-Mâide, 32)

Bu, bir îman meselesidir. Şüphesiz insanî duygu ve düşüncelerin hatâ bakımından en ağırı küfürdür. Bundan bile kurtulabilme şansı, yumuşak bir üslûp ile daha fazla mümkün olduğundandır ki Cenâb-ı Hak, Mûsâ -aleyhisselâm-’ı Firavun’a îman telkîni için gönderdiğinde, ona “kavl-i leyyin” yâni yumuşak sözle hitap etmesini emir buyurmuştur. Zîrâ hidâyete davet edenin bundaki muvaffakıyeti, yukarıda ifâde buyrulduğu üzere kazançların en büyüğüne köprü olan bir amel-i sâlihtir. Allah Teâlâ, Firavun’un küfürdeki şiddetinden -hâşâ- gâfil değildi. Dolayısıyla muhâtap, küfürde Firavun derecesinde şiddetli olsa bile bizim telkîn üslûbumuz, asıp kesmek, tehdit savurmak gibi his taşkınlıkları sûretinde değil, yumuşak söz söylemenin vakarlı istikametine yönelten ilâhî tâlimat çerçevesinde olmalıdır. Hazret-i Mevlânâ ne güzel buyurur:

“Allâh’ın; «Ey Mûsâ! Firavun’a kar ı yumu ak söz söyle, ona yumu aklık göster!» sözünü iyi anla!”

“Zîrâ kaynayan yağa su dökersen ocağı da harap edersin, tencereyi de...”

Cenâb-ı Hakk’ın, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in şahsında bütün ümmete ifâde buyurduğu şu âyet-i kerîme de bu hakîkati beyân eder:

فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللّٰهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ

“(Ey Rasûlüm!) **O vakit Allah’tan bir rahmet ile onlara yumuşak davrandın! Şâyet Men kaba ve katı yürekli olsaydın, hiç şüphesiz etrafından dağılıp giderlerdi. Şu hâlde onları affet; bağışlanmaları için duâ et...”** (Âl-i İmrân, 159)

Bu üslûp, sırf günahkâr ve kâfirler için değil, belki en zirve

noktalarda İslâm'ı yaşamakta olan insanlarda bile beşeriyet îcâbı görülebilecek birtakım zaaf ve kusurlara karşı da lüzûmludur. Zîrâ kusûru düzeltmeye çalışırken muhâtabı ezip onu rencide edecek sert ve kaba bir üslûp, maksadın hilâfına ve belki de tam zıt istikâmette netîcelere sebep olabilir. Çünkü böyle bir üslûpla yapılan îkazlarda insanlar, bazen ana-babalarına karşı bile tahammülsüz olabilmektedirler ki, başkalarına tahammüllü olmaları elbette daha zordur. Böyle durumlarda söylenen doğrular da gönüllere tırtıklı bir bıçak tesiri yapmakta; fayda ve câzibesini kaybetmektedir. Hazret-i Mevlânâ buyurur:

"Bir kabahatin dolayısıyla seni azarladığı zaman baban bile senin gözünde bir canavar gibi saldırıcı ve ısırıcı görünür..."

"Bu hâl, onun azar ve cefâsından kaynaklanan derdin bir tesiridir. Yâni babanın îkâzı, senin iyiliğin için olduğu hâlde, ettiği azar ve cefâ, onun gönlündeki merhamet ve acıyı ı sana canavar gibi göstermektedir..."

İşte insandaki bu psikoloji unutulmamalı ve ne kadar günâha batmış olursa olsun onun kıymetli bir varlık olduğu idrâki ile hareket edilmelidir. Bunun içindir ki hadîs-i şerîfte Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz:

"İnsana günah olarak müslüman karde ini küçük görmesi yeter." buyurmuşlardır. (Müslim, Birr, 32)

Bu hadîs-i şerîfin hikmetini kavramış bulunan Bezmiâlem Vâlide Sultan'ın, hizmetçilerin şahsiyetlerinin ezilmemesi için onların kırdığı eşyaları tazmin etmek üzere Şam'da bir vakıf kurması, bizlere engin bir gönül ufku göstermektedir.

Bu şuurda bir mü'min, tebliğ ve irşadda üslûp olarak **"muâhezeyi kendisine, müsâmahayı gayriye"** yöneltmelidir. Zîrâ Allah Teâlâ buyurur:

"...Birbirinizin suçunu araştırmayın; kimse kimseyi çekiştirmesin (dedikodu yapmasın); **hanginiz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır? Ondan tiksindiniz** (değil mi?)**..."** (el-

Hucurât, 12)

Bu ilâhî tâlimatlar istikâmetinde yaşayabilen ideal insanlar, hiçbir zaman dünyâyı ukbâ cephesinden ayrı mütâlaa etmeyen büyük ahlâk ve fazîlet kahramanları olmuşlardır. Böyle mânâ sultanlarının izinde yürüyerek târihe yön vermiş dünyâ sultanlarından biri olan Osman Gâzi'nin mânevî hâmîsi Şeyh Edebali Hazretleri tarafından ona ve onun şahsında gelecek olan bütün devlet adamlarına ve hattâ âileden başlamak üzere en alt kademeden en üst kademedeki her bir idareciye yapılan şu tavsiyeler, ne kadar derin ve mânâlıdır:

"Ey oğul! Beysin! Bundan sonra öfke bize; uysallık sana... Güceniklik bize; gönül almak sana... Suçlamak bize; katlanmak sana... Âcizlik, yanılgı bize; ho görmek sana... Geçimsizlikler, çatı malar, uyumsuzluklar, anla mazlıklar bize; adâlet sana... Kötü göz,   om ağız, haksız yorum bize; bağı lama sana..."

"Ey oğul! Bundan sonra bölmek bize; bütünlemek sana... Tembellik bize; uyarmak, gayretlendirmek,   ekillendirmek sana..."

Bu eşsiz nasîhatler, şahsına karşı bir kusurda bulunsalar bile insanları, Allâh için affedebilip, Allâh'ın kullarına, ne olursa olsun şefkat, merhamet ve muhabbetle bakabilme tarzındaki gönül zenginliğinin ve ulvî fazîletin kâbına varılmaz bir tezâhürüdür.

Nitekim Rasûlullâh Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bir topluluktaki suçlu şahsı bilse bile onu rencide etmemek için -âdetâ- belirsiz hâle getirir ve o kusurdan bütün topluluğu sakındırırlardı. Bazen de muhâtaplarının hatâsını onlara yakıştıramadığını hissettirmek maksadıyla:

"–Bana ne oluyor ki sizi böyle görüyorum." (Buhârî, Menâkıb, 25; Müslim, Salât, 119) buyurarak, kendilerine âdetâ galat-ı ru'yet (yanlış görme) izâfe ederlerdi.

İşte bu, kusurluyu utandırmamak ve onu küçük düşürmemek üslûbudur ki, tasavvufu doğru anlayıp yaşamakta olanların

müşterek bir vasfıdır. Çünkü Allah yolu, gönül yıkmak değil, gönül yapmaktan geçer. Yûnus Emre ne güzel söylemiş:

Gönül Çalab'ın tahtı,
Çalap gönüle baktı.
İki cihan bedbahtı,
Kim gönül yıkar ise!

Gerçekten, kusurlarından dolayı kınanarak dışlanan ve hor görülen birçok kimse, ancak bu üslûb ve anlayışın bereketiyle tekrar rahmet iklîmine dâhil olabilmiştir.

* * *

Nakledildiğine göre, Cüneyd-i Bağdâdî Hazretleri'nin bir talebesi vardı. Birgün onu, kendisini lekeleyecek bir durumda yakalamışlardı. Bundan son derece mahcûb olan talebe, oradan ayrıldı ve bir daha dergâha gelmedi. Aradan bir müddet geçtikten sonra, gönül hânesi harab olmuş bu talebe, sohbet arkadaşlarıyla çarşıdan geçmekte olan Cüneyd-i Bağdâdî'nin gözüne ilişiverdi. Talebe, hocasını fark edip, utancı sebebiyle oradan hızla uzaklaştı. Durumu sezen Cüneyd -kuddise sirruh-, yanındaki sohbet arkadaşlarına dönüp:

"–Siz gidin, benim yuvamdan bir kuşum kaçmış!" deyip, talebesinin ardınca gitti. Geri dönüp bakan talebe, hocasının kendisini tâkib etmekte olduğunu görünce, daha da heyecanlandı ve adımlarını sıklaştırdı. Gide gide bir çıkmaz sokağa girdi. Mahcûbiyetin verdiği telaşla, gayr-ı ihtiyârî başını duvara çarptı. Hocasını karşısında gördüğünde ise renkten renge girdi ve başını önüne eğdi. Cüneyd -kuddise sirruh-:

"–Evlâdım! Nereye gidiyorsun, kimden kaçıyorsun? Bir hocanın

talebesine yardım ve himmeti asıl böyle zor günlerde ve müşkil zamanlarda olur." dedi ve onu şefkatle alıp dergâha götürdü. Hocasının ayaklarına kapanan talebe, yaptığına pişman olup tevbe etti.

İşte bu hâl, bir insan ne kadar kusurlu olursa olsun, onu reddetmeyip bilakis ona bir baba şefkatiyle yaklaşabilme olgunluğunun mânevî irşaddaki bereketli netîcelerinden biridir.

Diğer taraftan hatâ ve kusurları affedebilmenin de ötesinde, kötülüğe dahî iyilikle muâmele edebilmek ve hattâ kötülüğünü gördüğü birinin ıslah ve hidâyeti için duâ edebilmek, olgun bir müslümanın fârik vasfı olmalıdır. Bu vasfa, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in Tâif'te kendisini taşlayanlara bedduâda bulunmayıp hidâyetleri için duâ etmesi kâfî bir misâldir. Yine O'nun, getirdiği dînin izzetini korumak için Mekke'de insanların kahrolup gazab-ı ilâhî ile helâk olmalarını değil, her birinin hidâyet dâiresi içine girmelerini istemesi şeklindeki üslûbu, nice azgınların kurtuluşuna vesîle olmuştur.

Hadîs-i şerîfte şöyle buyrulur:

"Size iyilik yapanlara kar ı iyilik yapmak, fenâlık yapanlara da fenâlık yapmak meziyet değildir. Asıl meziyet, size fenâlık yapanlara kar ı aynı ekilde mukâbelede bulunmayıp iyilik yapabilmektir." (Tirmizî, Birr, 63)

Zîrâ iyilik yapılan kimse düşmansa dost olur; ortadaysa yaklaşır; yakındaysa muhabbeti ziyadeleşir. Bugün, dünyâda materyalizmin acımasız sultasına kapılarak büyük bir mâneviyat buhranına sürüklenmiş olan insanların, rûhî bir rahatlama için daha ziyâde mistik telâkkîlere rağbet etmekte olmalarının hikmeti budur. İslâm'ın takdim ve telkîninde tasavvufî üslûbun kullanılması da bu yönden daha muvaffakıyet vericidir. Bugün Batı'da hidâyete eren seçkin zümrenin çoğu, rûhundaki boşluğu tatmin için Hazret-i Mevlânâ ve İbn-i Arabî gibi büyük mutasavvıfların eserlerine

mürâcaat etmektedirler. Yine Batı âleminde revaçta olan İslâmî eserlerin başında da tasavvufî eserler gelmektedir. Bu sebeple günümüzde:

"Gel! Gel! Ne olursan ol, yine gel!

Kâfir, mecûsî veyâ putperest olsan da gel!

Bizim dergâhımız (olan İslâm) ümitsizlik dergâhı değildir.

Yüz kerre tevbeni bozsan, yine de gel!"

diyen Mevlânâ'nın bütün insanlık âlemini kuşatan kalbî enginliğine şiddetle ihtiyaç vardır.

Mevlânâ Hazretleri'nin bu müsâmahakâr dâvetindeki gâye, insanı, öz cevheriyle tanıştırıp onu şefkat ve müsâmahanın feyizli zemîninde hatâlarından kurtararak İslâm ile şereflendirmektir. Yoksa herkesi bulunduğu eski hâli üzere kalmak şartıyla gâyesizce kabullenmek değildir. Maksad, o kişinin iç âlemini düzeltmektir. Bir tâmirciye âletin bozuğu götürülür. Böyle zâtların gönül dergâhları da bir tâmirhâneye benzer ki, orada yapılan iş, yanlışları düzeltmek olduğu için, dâvetin daha ziyâde hatâlı insanlara hitâben yapılması gâyet tabiîdir.

* * *

Dînî hayâtın alabildiğine zayıfladığı ve dînî ölçülere göre insanların bir hayli kusurlu bulundukları zamanlarda muhâtaba, bilhassa tasavvufî bir diğergâmlık, merhamet ve müsâmaha ile muâmele etmek gerekir. Zîrâ bu davranış; günah, fitne ve isyânın her yönden kuşattığı bu gibi kimselerin düzelip kurtulma ihtimâlini artıracak en bereketli bir tavırdır.

Ancak ifâde edilmelidir ki, günahkâra karşı müsâmaha ferdî hususlardadır. Yoksa kul hakkını çiğneyici bir mâhiyette cemiyete

taşan, toplumun huzur ve saâdetini perişan eden kusur ve zulümleri hoş görmek ve onlara af nazarı ile bakmak tasvip edilemez. Ayrıca dînini sathî ölçüler muhtevâsında yaşayan kimselerin, günahkâra "öfke" duygusuyla bakması da hiç şüphesiz ki yanlış değildir. Onlar için günahkârdan uzak durmak, kalbin onunla ülfetten doğacak zararlardan korunması için zarûrîdir. Zîrâ hayâtı gâfilâne yaşayan kimselerde günahlar, tatlı bir mûsikî gibi nefislere hoş gelir ve âdetâ ağırlıkları hissedilmeden işlenebilir. Bu sebeple günahkârın günâhını hoş görmek, hem ilâhî ölçüleri hafife almaya, hem de kalbin o günahlara bulaşmasına sebep olacağından, umûm için tehlikelidir. Yâni günahkâra olan müsâmahayı günaha taşırmamalı; günâha olan düşmanlığı da günahkâra sıçratmamalıdır.

Bütün bunların ardından söylenecek son sözümüz ise:

"Kolayla tırınız, zorla tırmayınız! Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz!.." (Buhârî, İlim, 11) hadîs-i şerîfidir.

Tabiî ki, dînin özüne zarar vermemek ve istikâmetten ayrılmamak şartıyla...

Yâ Rabbî! Bizleri, gönülleri ilâhî hikmetlerle dolu, gerçek aşk ehlinden kılıp iki cihânın sırlarına âşinâ eyle! Kalblerimizi, Hâlık'tan ötürü mahlûkâta karşı merhamet, şefkat ve hamiyetin menbaı eyle! Günah ve kusurlarımızı, sevap ve güzelliklere tebdîl eyle!

Yâ Rabbî! Bizleri «Rahmetim gadabımı geçmiştir.» sırrı çerçevesinde hareket ile dâimâ af yolunu tutarak hidâyet rehberi olan sâlihler zümresine ilhâk eyle!

Âmîn...

Bkz. Abdurrazzâk, Musannef, XI, 180; Ebû Nuaym, Hilye, I/225.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

MÂRİFETULLÂH
VE
İLÂHÎ MEVHİBELER

A-MÂRİFETULLÂH

1- Zât-ı Ulûhiyyet

2- Sıfât-ı İlâhiyye ve Tecellîleri

3- Mârifetullah ve Âriflerdeki Tecellîler

B-İLÂHÎ MEVHİBELER

1- Ledünnî İlim

2- Firâset

3- Tasarruf - Keramet

4- Sadık Rüyalar

"Nefsini tanıyan Rabbini de tanır."

A. MÂRİFETULLÂH

1. ZÂT-I ULÛHİYYET

Cenâb-ı Allah, o kadar zâhirdir ki, âdetâ zuhûrunun şiddetinden gâibdir.

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in:

"Allâh'ın yarattıkları üzerinde tefekkür edin, Zât-ı üzerinde düşünmeyin. Zîrâ siz O'nun kadrini (O'na lâyık bir sûrette) aslâ takdîr edemezsiniz..." (Deylemî, *Müsned,* II, 56; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* I, 81) beyânı, Cenâb-ı Hakk'ın Zâtî mâhiyetini kavramanın mümkün olmadığını ifâde eder.

Zâten beşer idrâkini îman ve irfan iklîmine götürüp hidâyet nûruna vâsıl edecek olan Allah hakkındaki bilgiler de, Zât'ının mâhiyetine dâir değil, sıfatlarına dâirdir. Zîrâ Allah Teâlâ, zaman ve mekândan münezzehtir. İnsan idrâki ise, zaman ve mekânla şartlandığından onun mantığı, ancak maddî âlemden aldığı intibâlarla faâliyet gösterir. Bir şeyi kavrayabilmek için o şeyin görülebilen âlemde bir benzerinin ve bunun da zihinde bir intibâının olması lâzımdır. Allâh ise, yarattıklarına benzememe sıfatı ile muttasıftır (muhâlefetün li'l-havâdis). Bu, sonradan meydana gelmiş olan hiçbir şeye benzememeyi, onlardan mutlak bir sûrette farklı, üstün ve mükemmel olmayı ifâde eder. Bu mantıkî gerçek, kâinâta hâkim olan nizâmın mükemmelliğini idrâk etmenin bir netîcesidir. Böyle bir âlemi yaratmak kudretindeki ilk sebep, yâni Hâlık Teâlâ Hazretleri, -hâşâ- eseriyle aslâ mukâyese edilemez. O, bütün yaratılmışların üzerinde bir kemâl, azamet ve kudret sâhibidir. Böyle olması lâzım geldiği de, aklî ve mantıkî bir zarûrettir. Bu itibarla eşi ve benzeri

bulunmayan Allâh'ın zâtî mâhiyeti hakkında fikir yürütmek, beşer için ne mümkün ne de doğrudur.

Yâni Allah Teâlâ hakkında bizim mükellefiyetimiz, sıfatlardan yola çıkarak Zât'ın var olduğunu idrâk ve kabul etmektir. Onun için Cenâb-ı Hakk'ın Kur'ân-ı Kerîm'de bizlere kendisi hakkında takdîm eylediği misâl ve îzahlar da bu mâhiyete göredir. Âyet-i kerîmede buyrulur:

"Allah, göklerin ve yerin Nûr'udur. O'nun nûrunun misâli, içinde çerağ (yanan ışık) **bulunan bir kandil yuvasına benzer. O çerağ, cam bir fânus içindedir. Cam fânus ise, sanki inci gibi parıldayan bir yıldızdır.** (O çerağın) **yakıtı, ne doğuda ne de batıda eşine rastlanmayan mübârek** (bereketli, bitip tükenmeyen) **bir zeytin ağacından alınmaktadır. Ve o ağacın yağı,** (öyle arıduru ve öyle parlaktır ki) **neredeyse ateş değmese bile, ışık verecek. Nûr üstüne nûr! Allah dilediğini nûruna kavuşturur. Allah insanlara** (anlayıp idrâk edebilsinler diye işte böyle) **misâller veriyor. O, her şeyi bilir."** (en-Nûr, 35)

Dikkat edilirse âyet-i kerîmedeki temsille beşer idrâki, önce kavrayabileceği intibâlarla yoğruluyor, sonra da hayâl ve idrâk ötesi bir hakîkat ile o intibâlardan tecrid edilerek en öz ifadeyle **"nûr üzerine nûr"** deniliyor. Yâni O'nun nûru, temsilden zannedileceği gibi sınırlı birkaç çeşit nûr değil, birisi veya tamamı da değil, sınırsız olarak her nûrun üzerinde, sınırlanması ve bilinmesi mümkün olmayan bir nûrdur. Fakat herkes hak delili göremez, Hakk'ın âyetlerini bilemez ve Hakk'ın isteğine eremez. Çünkü görüleni idrâk etmek, nûra bağlı olduğu kadar, görecek gözün var olmasına da bağlıdır. Çünkü gözle görülmeye müsâit olan her şey,

nûrun bereketiyle gözü olan herkese âşikâr olurken âmâlara aslâ gözükmez. O hâlde varlık ve hakîkati gösteren nûr kadar, gören bir rûh da, müşâhede için vazgeçilmez bir rükün gibidir. Çünkü ancak gören ruh, idrâk edici ve anlayıcıdır.

Diğer taraftan Cenâb-ı Hakk'ın, âyet-i kerîmede kendisini «Nûr» ile tavsif etmesi ve «Allah, göklerin ve yerin nûrudur.» buyurması, bütün âlemi yaratan, şu engin kâinâtı gösteren, gizli-açık sayısız hakîkatleri bildiren, gözleri ve gönülleri şenlendiren varlığın, ancak kendisi olduğunun bir ifâdesidir. Zîrâ Cenâb-ı Hakk'ın o yüce nûru olmasaydı, hiçbir şey bilinmez, bulunmaz; hiçbir hakîkat sezilmez ve hiçbir neşe gönle dolmazdı.

Bu meyânda varlıkların tezâhür ve müşâhedesinin yegâne müessiri olan bütün nûrlar, o yüce nûrun bir tecellîsinden ibârettir. Dolayısıyla göklerdeki nûrların derecelerine, dünya âleminde de bir misâl vardır. Meselâ güneşin ışınları aya vurup oradan yeryüzünde bir evin içine girerek duvardaki bir aynaya düşse, sonra bundan diğer duvardaki bir aynaya aksetse, sonra ondan su dolu bir tasa düşse, daha sonra bundan evin tavanına yansısa, bunların en güçlüsü, ilk kaynak olan güneşteki, ikinci olarak aydaki, üçüncü olarak birinci aynadaki, dördüncü olarak ikinci aynadaki, beşinci olarak sudaki, altıncı olarak da tavandaki nûrdur. Ve hepsinde ilk çıkış noktasına yakın olan, uzak olandan daha güçlüdür. Göklerdeki diğer nûrların derecelenmesi de aynen bunun gibidir. Yâni istifâde edilen nûr, istifâde edenden daha kuvvetlidir. Ve bütün bu nûrlar, artarak ve güçlenerek en büyük ve sonsuz nûrda nihâyete erer ki, bu da Allah Teâlâ'nın nûrudur.

Yâni her şeyin ortaya çıkışı ve bilinmesi, ancak göklerin ve yerin nûrlandırıcısı olan Allah Teâlâ'nın açığa çıkarması ve bildirmesiyledir. Zîrâ O'nun nûru olmadan varlığın ortaya çıkması ve görünmesi mümkün değildir. Ancak, gündüz ışığında baharın yeşilliğine bakan insan, gözüne görünen türlü türlü renkler karşısında:

"–Yeşillikten başka bir şey görmedim!" diyerek bahar ve yeşilliğe dalar da gerçekte onları görmesini sağlayan ışığı fark etmez. Hâlbuki gördüğü bütün renkleri ışık sâyesinde idrâk etmiştir. Bu durumda ışık, aslında âşikâr oluşunun şiddetinden dolayı gizli kalmıştır.

Bu gerçekten hareketle mârifet erbâbı şöyle buyurur:

"Cenâb-ı Allah, hakîkatte gâib değildir. Ancak bizim beşerî istîdat ve idrâkimiz açısından zuhûrunun şiddetinden gâibdir."

Hüdâyî Hazretleri buyurur:

Zuhûru perde olmu tur zuhûra

Gözü olan delil ister mi nûra?

Diğer bir tâbirle, bir odada beş bin voltluk bir ışık yansa, insanın gözündeki istîdat, bu ışığın altında hiçbir şey görmeye güç yetiremez. Hâl böyleyken milyonlarca voltluk ışıktan da sonsuz mâhiyette üstün bir nûrun sâhibi olan Hak Teâlâ da elbette ki beşer idrâki açısından bir gâibdir. Bu nükteyi ifâde için Kur'ân-ı Kerîm'de mü'minler hakkında:

"Onlar ki gayba îman ederler..." (el-Bakara, 3) buyrulmuştur.

Fakat ehl-i basîret için bu öyle bir gaybdır ki, nûrunun tecellî şiddetiyle en belirgin varlıklardan daha zâhirdir. Şöyle

ki:

Hava ile yaşıyor, fakat bizi çepeçevre kuşattığı hâlde onu göremiyoruz. Sadece teneffüs etmek sûretiyle hissediyoruz. Bunun için de onu göremediğimiz halde inkâr etmek bir tarafa, hayatî bir zarûret ile:

"Hava olmazsa yaşayamayız!" diyoruz.

Sudaki canlılar da bizim gibidir. Onlar da deryâ içinde suyun farkına varamazlar. Hâlbuki su, kendilerini çepeçevre kuşatmıştır.

Bu demektir ki, bir varlık karşımızda, sağımızda, solumuzda veya diğer yönlerde olursa, onu idrâkimiz kavrayabilir. Ancak her tarafımızı çepeçevre kuşatınca, bütün cihet kayıtlarından sıyrılır ve varlığının zuhûru, idrâkimizin üzerine çıkar; böylece yönlerle kayıtlı olan gözlerimize gizli kalır. Bu böyle olmasaydı da meselâ hava gözlere âşikâr olsaydı, hayat yaşanmaz olurdu. Zîrâ sisli bir havada diğer varlıkların tamamı görünmez hâle gelirdi. Yâni bizi çepeçevre kuşatan bir varlığın görünmesi, diğer varlıkların görünmemesine sebeptir. Onun içindir ki, Cenâb-ı Hak bu âlemde gözlere gizli kalmıştır. Eğer zâhir olsaydı, insanlar hem O'nun cemâlinin güzelliğinden, hem de kendilerini çepeçevre kuşatmış olmasından dolayı başka hiçbir şey göremezlerdi ve tabiî o zaman dünyâ hayatı diye bir şey olmazdı.

O hâlde müteâl, yâni hayâl ve idrâk ötesi bir varlık olan Cenâb-ı Hak, hem en gizli, hem de en âşikârdır. Daha doğrusu zât olarak gizli, tecellî olarak âşikârdır.

Âşikârdır; çünkü bütün varlıklar, O'nun Zât'ının nûrundan peydâ olur.

Gizlidir; çünkü gözlerin, O'nun nûruna bakmaya gücü

yetmez...

Âşikârdır; O'ndan gayri ne varsa, ancak O'nun sıfatlarıyla tecellî eder.

Gizlidir; eşi benzeri olmadığı için... Çünkü insanın bilgisi, umûmiyetle eşyâyı zıddıyla tanımaktan geçer. Bu sebeple hiç zıddı olmayan ve aslâ değişmeyenin gizli kalması da gâyet tabiîdir.

Böyle bir varlığı idrâk husûsunda mahlûkâttan şuur sâhibi hiçbir varlık, elbette ki kâfî bir kabiliyete sahip değildir. Bu sebepledir ki îman, O'nun Zât'ının hakîkatine vukûfiyet değil, varlığını kabulden ibârettir. Çünkü var olup olmama keyfiyeti başka, var olan bir şeyin mâhiyeti hakkındaki hüküm, başka bir şeydir.

Bu bakımdan Cenâb-ı Hak, Zât-ı ulûhiyyetinin sâdece var olup olmama keyfiyetini kavraması için insanı, akıl nîmetiyle techîz etmiştir. Ayrıca müşâhede edilebilen âlemi de sıfat tecellîleriyle doldurarak onlarla eserden müessire intikal etme imkânını sunmuştur. Aşağıdaki misâl bu gerçeği ne güzel aksettirir:

Evliyâullâhın büyüklerinden Cüneyd-i Bağdadî Hazretleri, birgün pek çok kimsenin telaş ve merak içerisinde bir yere doğru koştuğunu gördü. Onlara:

"–Böyle telaş ve heyecan ile nereye gidiyorsunuz?" diye sordu.

Onlar da:

"–Falan yerden bir âlim gelmiş! Allah Teâlâ'nın varlık ve birliğini binbir delîlle îzâh ediyormuş! Onun bu delil ve îzahlarından istifâdeye gidiyoruz. İstersen sen de buyur!" dediler.

Bunun üzerine Cüneyd Hazretleri, buruk bir tebessümle onlara bakarak şöyle dedi:

"–Gören gözler, işiten kulaklar ve hisseden kalbler için kâinatta sayısız ilâhî şehâdet terennümleri ve deliller var. Bizzat Cenâb-ı Hakk'ın, kendisi hakkında nice şehâdeti var. Ey ahâlî! Bütün bunlara rağmen şüphesi olan varsa, buyursun gitsin! Bizim gönlümüzde gümânın (şüphenin) kırıntısı dahî yoktur."

Kısacası gören gözler için Cenâb-ı Hak, âlemin özü olan insanda, sözsüz bir Kur'ân olan kâinatta ve sözlü bir kâinât olan Kur'ân'da sayısız ilâhî sıfat tecellîleri bahşetmiştir. Ayrıca bunlardan istifade husûsunda yardımcı ve yol gösterici olarak peygamberler göndermiştir. Peygamberler vâsıtasıyla da, görülen ve görülemeyen âlemlerin hakîkatlerini, belli ölçüde tıpkı Kur'ân-ı Kerîm'de müşâhede edilmekte olduğu gibi, beşerin idrâk seviyesine uygun bir şekilde "kelâm" sûretinde lutfetmiştir.

Dolayısıyla kelâmın imkânları içerisinde Allah hakkında öz olarak şunları söyleyebiliriz:

Hakîkatte Mutlak Varlık, hiçbir kayıtla kayıtlanamaz; O'nun kendisini vasıflandırması dışında hiçbir sıfatla tavsif edilemez. Hatta O'na bizim sınırlı olan idrâkimiz ile "mutlak" dememiz bile O'nu kayıtlamaktır; fakat anlatabilmek için böyle söylemek gerekmektedir. Yoksa insanın hatırına her ne gelirse gelsin, Allah, ondan başkadır.

Böyle bir sübhân olan Mutlak Varlık'ın sıfatlarını izhâr etmesi ise, Zât'ının gereğidir. Tıpkı parlak bir kandilin ışıklarını yansıtması gibi... Bütün varlıklar, Mutlak Varlık'ın bilgisinde mücmel olarak sâbit olur ki, kâinât bu hakîkatin bir

tezâhürüdür. Şehâdet âlemi dediğimiz bu âlemdeki varlıklar, izâfî olarak mevcuttur; kendi varlıkları bakımından hiçbiri var olamaz. Mutlak Varlık'ın sıfatlarının; eserlerinin, hükümlerinin, kudretinin, yaratıcılığının mazharları olmak itibâriyle mevcut sayılırlar. Zât-ı ulûhiyyet, bütün varlıklarda yaratıcılığını, kudretini, hikmetini, tedbirini, tasarrufunu, sıfatlarını izhâr etmekle beraber varlık âlemi, hiçbir vakit Zât'ın zuhûru da değildir. Yâni varlık âlemi, Zât'ın değil sıfatların zuhûrudur.

Dolayısıyla Zât, her şeyden mukaddes ve münezzehtir. Güneş olmazsa ışığı olamaz; fakat güneşin ışığı, güneşten ayrı bir varlığa sahip olmamakla beraber güneş değildir. Her şeyi O bilmek ve tanımak; kâinâtı, varlık âlemini ilâh kabul etmektir ki bu, "Bir"i "her" olarak düşünen maddeciliğe yol açar. Eflatun'un ortaya attığı panteizm denilen inanç, işte bu vahim ve yanlış saplantıdan kaynaklanmıştır. Bazıları Vahdet-i Vücûd'u da bu inanç sistemi içine çekmek istemiş ve o sistem içinde kabul etmişse de gerçek sûfîler, böyle bir sapık inancı dâimâ reddetmişlerdir. Çünkü her şeyi, O'nun varlığıyla var olmuş bilmekle beraber, Zât'ı her şeyden tenzih, gerçek Vahdet-i Vücûd[73] inancıdır. Yâni kâinât, Hakk'ın sıfatlarının mazharlarıdır; fakat Zât'ı, kâinât değildir. Zîrâ yaratıcı, aslâ yaratılmış şeklinde zuhûr etmez. Bunun zıddı bir kanâate sahip olmak, apaçık küfürdür. Çünkü Cenâb-ı Hak, muhâlefetün li'l-havâdistir. Yâni eşi ve benzeri yoktur, yaratılmışların hiçbirine benzemez. Dolayısıyla O, her türlü antropomorfik (beşerî) sıfatlarla tavsiften münezzehtir. Bu hakîkatten uzaklaşarak yahûdîlerin Üzeyr -aleyhisselâm-'a, hristiyanların da Îsâ -aleyhisselâm-'a -hâşâ- Allâh'ın oğlu

diyecek kadar ileri gittikleri mâlûmdur. İnsanoğlunun kendi hayâl iklîminde üretip sonra da inanmaya kalktığı bütün bu dalâlet tezâhürlerine ilâhî bir cevap olarak Allah Teâlâ şöyle buyurur:

“Onlar (müşrikler ve münkirler) **Allâh’ı hakkıyla tanıyıp bilemediler. Kıyamet günü bütün yeryüzü O’nun tasarrufundadır. Gökler O’nun kudret eliyle dürülmüş olacaktır. O, müşriklerin ortak koşmalarından yüce ve münezzehtir.”** (ez-Zümer, 67)

Bu itibarla İslâm inancının temelini teşkîl eden kelime-i tevhîd, hakîkatte **«lâ ilâhe»** lafzı ile gönülden bütün yanlış inanç ve ilâh telâkkîlerini kaldırmak, yerine **«illâllâh»** ifâdesi ile en doğru, yâni Cenâb-ı Hakk’ın kabul buyurduğu müteâl bir Allah anlayış ve inancını yerleştirmektir. Nitekim âyet-i kerîmelerde buyrulur:

“Allah ki, O’ndan başka ilâh yoktur; O, dâimî diri ve (her şeyin kendisiyle var olduğu bir) **Kayyûm’dur. Kendisine ne bir uyuklama ne de bir uyku gelir. Göklerde ve yerdekilerin hepsi O’nundur…”** (el-Bakara, 255)

“…O’nun benzeri hiçbir şey yoktur. O işitendir, görendir.” (eş-Şûrâ, 11)

“(Ey Rasûlüm!) **De ki: O Allâh birdir. Allah samed’dir. O, doğurmamış ve doğmamıştır. Onun hiçbir dengi yoktur.”** (el-İhlâs, 1-4)

Hâsılı bizim Zât husûsundaki idrâkimiz, ancak kendi âlemimizden alacağımız intibâ ve hikmetler çerçevesinde O’nu bilmek ve O’na teslîm olmaktır. Yâni kul, şu fânî âlemde ve fânî ölçüler içerisinde hangi hâl ve kabiliyete sahip olursa olsun, Zât’ı idrâk husûsunda âcizdir, âcizdir, âcizdir…

Kur'ân-ı Kerîm'de bildirildiği üzere Mûsâ -aleyhisselâm-, Tûr Dağı'nda Cenâb-ı Hak'la konuşunca, bundan büyük bir mânevî lezzet duydu. Tattığı ilâhî tecellî ile kendisinden geçti. Dünyâda mı, âhirette mi olduğunu unutarak âdetâ zaman ve mekânın dışına çıktı. Büyük bir aşk, vecd ve istiğrâk içinde Allâh'ın yüce Zât'ını görmeye gönlünde şiddetli bir arzu uyandı ve Cenâb-ı Hak'tan bunu taleb etti. Allah Teâlâ da:

«Len terânî; Ben'i aslâ göremezsin!» buyurdu ve ona, dağa nazar etmesini, şâyet onu yerinde görebilirse, kendisini de müşâhede edebileceğini bildirdi. Rivâyetlere göre sayısız hicâbların arkasından Cenâb-ı Hak'tan bir nûr tecellîsi dağa aksetti. Dağ infilâk etti. Bu dehşetten Mûsâ -aleyhisselâm- bayıldı. Ayıldığında, haddi aştığı için Cenâb-ı Hakk'ı tesbîh ederek istiğfâr etti.[74]

İşte bu Kur'ânî hakîkat de, Zât-ı İlâhî'yi idrâkte beşerin mutlak bir acziyete mahkûm olduğunun açık bir delilidir.

Bununla birlikte hadîs-i şerîflerde bildirildiği üzere, mü'minler cennette Zât-ı İlâhî'yi, bu dünyâda ayın ondördünü gördükleri gibi müşâhede edeceklerdir. Bu gerçek ile yukarıda söylediğimiz hakîkat arasında bir tezat yoktur. Çünkü dünyadaki şartlar ile âhiretteki şartlar aynı değildir. Yâni mü'minlere, cennette Zât-ı İlâhî'yi müşâhedeyi mümkün kılacak farklı bir istîdat ve kabiliyet ihsân edilecektir. Nitekim Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in bu dünyâ şartları içinde bırakılmayıp Cebrâil tarafından göğsünün yarılarak mânevî ameliyattan geçmesi, bir bakıma üstün vazîfeleri kaldırabilecek bir yapı ve kabiliyeti O'na kazandırmak içindi. Aksi hâlde Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in tâkati, normal bir beşerî yapı ile, ne bu vazîfelere ne de mîrâc gibi

yüce bir tecellîye kâfî gelirdi...

Velhâsıl **îmândan ihsâna** yücelebilenler, işte bütün bu ilâhî sırlar ışığında hakîkat ve mârifete nâil olabilenlerdir. Böyle kullar, kâinâtın göz bebeği ve özü olurlar. Bunlar, gerçek insan-ı kâmildirler. Dâimâ ezel âlemini, yâni Mutlak Varlık'a vuslatı arar ve özlerler. Şu kayıtlar âlemine, bu izâfî varlık âlemine düşmüş olmak, onlar için âdetâ bir gurbettir. Ama onlar, bu âlemde kendi fânî varlığından sıyrılmış, Hak varlığıyla var olduklarını bilmiş ve irâdelerini Hakk'ın irâdesine teslîm etmişlerdir.

Cenâb-ı Hak, cümlemizi en doğru ve yakînî bir îmâna müyesser kılsın. Îman bağımızı da rızâsı istikâmetindeki amel-i sâlih goncalarıyla güzelleştirsin. Habîbine komşu eyleyip Zât'ının Cemâl-i bâ-kemâliyle müşerref buyursun!..

Âmîn!..

Vahdet-i Vücûd, Muhyiddîn ibn-i Arabî Hazretleri tarafından sistemleştirilmiş tasavvufî bir telâkkîdir. Bu hususta "Vahdet-i Şühûd" denilen diğer bir telâkkî daha vardır ki, bu da "Müceddid-i Elf-i Sânî" / "ikinci binin yenileyicisi" ünvanını almış olan İmâm-ı Rabbânî Hazretleri'ne âittir. Bu iki görüş, aslında aynı şeyi farklı pencerelerden îzâhtan başka bir şey değildir. Yâni her ikisi de, Cenâb-ı Hakk'ın «Vücûd» sıfatının mâhiyeti ile görebildiğimiz âlemdeki vücud/varlık arasındaki farkı,

kavrayış ve açıklayıştır. Bir farkla ki Vahdet-i Vücûd, tevhîdi hissetmek; Vahdet-i Şühûd ise tevhîdin tecellîlerini müşâhede etmektir. Esâsen bunlar birer hâl olup akılla yapılan felsefî yorumlarla karıştırılmamalıdır.

Bkz. A'râf Sûresi, 143. âyet-i kerîme.

2. SIFÂT-I İLÂHİYYE VE TECELLÎLERİ

Hakk'ın nûru ile bakan kişi, zerrede ebediyeti görür, bir katrede bütün ummânı seyreder. (Hazret-i Mevlânâ)

Cenâb-ı Hakk'ın zâtı birdir; sıfatları ise saymakla bitmez. Yâni O'nun sıfatları belli bir miktarda değil, sonsuzdur. Tamamını yalnız kendi bilir. Bunlardan bir kısmı ise, sâdece peygamberlere, bir kısmı da -doksan dokuz esmâ gibi- diğer insanlara bildirilmiştir. Âlimler de, doksan dokuza dâhil olmayan birçok sıfât-ı ilâhiyyeye vâkıftırlar.

Bilinen ve bilinmeyen bütün ilâhî sıfatlar ise, öncelikle kâinâtın yegâne Yaratıcı'sının noksan sıfatlardan münezzeh, kemâl sıfatlarla muttasıf bir müteâl, yâni hayâl ötesi mükemmel oluşunu ifâde içindir. Bu bakımdan:

a. Zâtî

b. Subûtî olarak iki kategoride tasnif edilen ilâhî sıfatlardan herhangi birinin noksanlığı veya bunlara uygun olmayan bir başkasının ilâvesi mümkün değildir.

Şöyle ki:

O'nun varlığının kemâli; diri, devamlı ve mutlak **hayat sahibi** olması iledir. O'nun hayat sıfatı, zıddı ölüm olan bir hayat değil, bilakis yalnız O'na mahsus bir hayattır. Bu husus Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle tavsîf edilir:

"Şânında ölmek olmayan, dâimâ hayat sâhibi..." (el-Furkân, 58)

O'nun **ilmi**, düşünce ve fikir mahsûlü olmaktan münezzehtir. Şu kâinatta görülen, hiçbir akıl ve irâdenin erişemeyeceği derecede ince ve hassas nizâm ve âhenk,

Cenâb-ı Hakk'ın ne kadar sonsuz bir ilim sahibi olduğunun en sâdık delîlidir. Öyle ki bu kâinatta insanoğlu, küçücük bir buluşa bile sayısız kişi ve asırlarca zamanın birbirine ilâvesinin yardımıyla nice ilim ve kâideler neticesinde ulaşabilmektedir. Meselâ bugün pek yaygınlaşan cep telefonlarıyla irtibat husûsiyeti, insanın yaratılışından ne kadar sonra ve nice tecrübelerin üstüste birikmesi ile ancak gerçekleşebilmiştir. Diğer terakkîler de böyledir. Hâlbuki bu keşif, îcâd ve henüz çözülememiş sonsuz sırlar, Cenâb-ı Hakk'ın, kâinâtın nizâmına bir anda ilm-i ilâhîsi ile yerleştirdiği husûsiyetlerdir.

Cenâb-ı Hakk'ın ilmiyle mahlûkâtın ilmi arasındaki sonsuz farkı şu misâl ne güzel ifâde eder:

Hızır -aleyhisselâm-'ın, Mûsâ -aleyhisselâm-'a acâip, garâip ve hikmeti meçhul hâdiseler gösterdiği seyahat esnâsında bir serçe kuşu gelerek bindikleri geminin kenarına kondu. Sonra denizden gagasıyla su aldı. Hızır -aleyhisselâm- bu manzarayı Mûsâ -aleyhisselâm-'a göstererek şu teşbihte bulundu:

"–Allâh'ın ilmi yanında senin, benim ve bütün mahlukâtın ilmi, u ku un denizden gagasıyla aldığı su kadardır." (Buhârî, Tefsîr, 18/4)

Bu hakîkatler ışığında Hazret-i Mevlânâ, **ilim, semî'** ve **basar** sıfatlarının beşere tâlim edilmesindeki hikmeti şöyle ifâde eder:

"Cenâb-ı Hak, korkasın da fesat çıkarmayasın ve bozgunculuğa kalkı mayasın diye kendisinin alîm, yâni «her eyi çok iyi bilen» olduğunu bildirdi."

"Çirkin ve kötü sözlere dudaklarını kapatasın diye kendisinin semî', yâni «her eyi çok iyi i iten» olduğunu bildirdi."

“Gizli saklı kötülüklere bula maman için kendisinin basîr, yâni «her eyi çok iyi gören» olduğunu bildirdi.”

Var olan bütün kelâmlar da Cenâb-ı Hakk’ın **kelâm sıfatı**nın birer tecellîsidir. Böylece Allah Teâlâ, kelâm sıfatındaki sonsuz kudreti tezâhür ettirmekte, ayrıca kendi yüce ism-i şerîfini sayısız lisân ile zikrettirmektedir. O, cansız zannedilenler de dâhil, her mahlûka kelâm sıfatından onlara has bir lisân bahşetmiştir. Âyet-i kerîmede buyrulur:

“Yedi gök, yer ve bunlarda bulunan her şey O’nu tesbîh eder; O’nu hamd ile tesbîh etmeyen hiçbir şey yoktur; fakat siz onların tesbihlerini anlamazsınız...” (el-İsrâ, 44)

Şüphesiz bütün tesbîh edişler, isimlerle olduğundan, Allah Teâlâ’yı tanımanın, insan için mümkün olan yegâne vâsıtası, O’nun idrâk sahamızda olan sıfât-ı ilâhiyye tecellîleridir.

Bu sıfatlar ise, mânâları düşünüldüğünde «sıfat», vasıflandırdığı zâta delâletleri göz önünde bulundurulduğunda «isim»dir. Yâni Allah, bu sıfatlarla o derecede muttasıftır ki, bunlar O’nun için isim derecesindedir. Nitekim insanlar arasında da şahıslar, sıfatlarıyla yüksek seviyede bir vasıflanma içindeyse, o sıfatlar neticede onlar için bir isim olarak kullanılır. Hazret-i Sıddîk, İmâm-ı Âzam, Meyyitzâde vs. gibi.

Dolayısıyla sıfât-ı ilâhiyye tecellîlerine **“esmâ tecellîleri”** de denilir. Bu meyanda O’nun sıfatları, bizzat Cenâb-ı Hak tarafından da:

لِلّٰهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنٰى

“En güzel isimler Allâh’ındır...” (el-A’râf, 180) âyetiyle birer isim olarak ifâde buyrulmuş ve yüce Mevlâ, kendisini

ilâhî isimleri vâsıtasıyla kullarının idrâkine takdîm etmiştir.

Zîrâ kul, ulûhiyet ile irtibatını isimle sağlar. Bu gerçek, Allâh'ı tenzih için, O'nun adının vazgeçilmez bir unsur olduğunu ortaya koyar. Bu bakımdan kulun, O'na karşı yaptığı iyi veya kötü fiiller, ulûhiyetinin hakîkatine değil, ismine yönelir. Böylece hakîkati dâimâ münezzeh kalır.

Gerçekten de insan, eğer Cenâb-ı Hakk'ın has ismi olmasa, O'na karşı münâsebetlerini düzenlemekte zorluk çeker. Çünkü insan, varlığı isimde görüp isimle ifâde etmeye alışkındır. İnsan için isim, varlığın tescilidir. Bunun içindir ki, Cenâb-ı Hak, Âdem -aleyhisselâm-'ı yarattığı zaman ona bütün isimleri öğretmiş ve Hazret-i Âdem'in meleklere olan üstünlüğünü bununla ifâde buyurmuştur. Zîrâ bir varlığın adını bilmek, bir anlamda onun zâtî varlığını da tanımak demektir. Nitekim bizler, Cenâb-ı Hakk'ı yüce isimleriyle bilmesek, O'nun hakkında ne bilebiliriz ki?

Yâni insan, Rabbinin husûsiyetlerini belirten isimlere dâimâ muhtaçtır. Her kul, yaşadığı çeşitli durumlarda, Rabbini, hâline uygun bir ismiyle çağırmak ister. Bu isimler olmasaydı, O'nunla olan irtibatı çok noksan kalırdı, belki de mümkün olmazdı. Denilebilir ki bu isimler, zât ve ulûhiyet karşısında kulun dilsizliğini bir dereceye kadar gideren ifâdeler, yâni beşer idrâkinin çıkmazlarını açan anahtarlardır. Zîrâ Allâh'ın isimlerini sadece zikretmek bile îmânı beslemekte, ilâhî huzûru hissettirmekte, O'na olan aşk ve muhabbeti artırmakta, O'na karşı huşû sahibi kılmakta, O'nun katında olanlara rağbet ettirmekte, dünyadan ve onun fânî lezzet ve hazlarından vazgeçirip ebedî olana yönlendirmekte ve Hakk'a dönüş/vuslat arzusuyla tutuşturmaktadır. Hazret-i

Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in, çeşitli durumlarda okunmasını tavsiye buyurduğu duâ ve zikirlerin, Allâh'ın isimleriyle dolu olması da, bu faydaları gösterir.

Çok güç şartlar içinde bulunan, ilâhî merhamete çok muhtaç olan bir mü'min, Rabbinden yardım isterken bu hâlini ifâde edip özetleyecek bir tâbir arar; «Rahmân ve Rahîm» isimlerine sarılır. Günâhlarının ağırlığı altında ezilirken, gönül bağının koptuğunu hissederken Hakk'a yaklaşacak bir vesîle arar; «Gaffâr ve Settâr» isimlerine sığınır. Kâinatta veya kendi rûhunda tecellî eden ilâhî kudret ve azameti temâşâ ederken, kitaplarda ifâde edilemeyecek duygu ve mârifetini dile getirecek bir beyân arar; «Allâhu Ekber» diyerek, dalgalanan rûhu sükûnet bulur. Hâsılı kul, kendisinin muhtelif hâllerinde, Cenâb-ı Hakk'ın muhtelif sıfatlarının aracılığı ile rûhunun kilitlenmiş kapılarını açar ve hissettiği nice ihtilâç ve ihtiyaçları giderir.

Bunun içindir ki Cenâb-ı Hak, kendisini, hakîkate mutâbık olarak, fakat insanların anlayabileceği tarzda tanıtmıştır. Yâni O'nun, kendisini; Alîm, Hakîm, Kadîr, Gafûr vb. birtakım sıfatlar vasıtasıyla tanıtmasında ve insanın da O'nu böyle tanımasında, aslında insana âit şahsî bir sebep vardır. Zîrâ insan, bu vasıfların bir kısmını -son derece sınırlı da olsa- kendisinde bulur. Bu da, beşer idrâkinin îman ve hidâyeti için lutfedilmiş bir ilâhî mevhibedir.

Bir bakıma Allâh'ın sıfat ve fiillerinin tecellîsi, «beşerî anlayışa yönelen ilâhî tenezzülât»tan ibârettir. Tecellî, tecellî edeni izhâr eder. Fakat bu izhâr, O'nu Zât'ında olduğu gibi değil, bizim idrâkimize tenezzülât hâlinde gerçekleşir. Bu gerçeğin ışığında Hazret-i Mevlânâ şöyle buyurur:

“Hakk’ın nûru ile bakan ki i, zerrede ebediyet, yani sonsuzluk güne ini görür, bir katrede bütün denizi seyreder.”

İbrahim Gülşenî Hazretleri de, bu inceliği idrâk ile şu terennümde bulunur:

Nedir bu katrelerde bahr-ı ummân olduğun cânâ?

Nedir bu zerrelerde ems-i tâbân olduğun cânâ?

“Ey can, u damlaların içinde bir ummân denizi olu un nedir? u zerrelerin içinde parlak bir güne olu un nedir ey cân?”

Bu suâlin cevabı da Hazret-i Mevlânâ’nın şu sözlerinde gizlidir:

“Hikmetinden suâl olunmayan Hakk’ın i ini kim anlayabilir? O i in hakîkatine kim eri ebilir? Bu söylediğim sözler, ancak anlatmak için söylenmi zaruri sözlerdir.”

“Aslında din i i, hayran olmak, a ırıp kalmaktan ba ka bir ey değildir. Fakat bu hayranlık, tamamen akıl eremediği için hakîkat kıblesine sırt çevirmek değil, aksine dostun mest ve müstağrakı olarak hayrete dü mektir.”

“Zîrâ uykuya varırsak, O’nun a kıyla kendimizden geçmi iz, O’nun mesti olmu uzdur. Uyanık bulunursak O’nun yazdığı destanda, nice sırlar ya arız.”

“Eğer ağlarsak, O’nun rızıklarla, bereketlerle dolu bulutuyuz; gülersek, O’nun parlak im eği oluruz.”

“Kızar, hiddete kapılır, sava a girersek, bu, O’nun kahrının aksi, celâlinin tecellîsi olur. Barı ır, özür dilersek, bu da O’nun sevgisinin açığa çıkı ıdır, görüntüsüdür.”

“Bu girift âlemde biz kim oluyoruz? Biz birer gölge varlık, birer hiçten ibaretiz. Hiçbir harfle birle meyen, hiçbir nokta almayan elif gibiyiz. Bizden zuhûr eden her hareket, her hâl, O’nun esmâ ve ilâhî

sıfatlarının tecellîsidir.”

Hazret-i Mevlânâ’yı böyle bir hayret ve hayranlık deryâsına daldıran sâik, Cenâb-ı Hakk’ın sıfat ve isimlerinin, kendisinde ve âlemdeki, akıllara durgunluk verecek derecede ulvî ve sonsuz tecellîleridir. İşte bu gerçek, yâni Allâh’ın isimlerinin çokluğu, O’nun fiillerinin çokluğunu anlamayı kolaylaştırır. Ulûhiyetinin muhtevâsındaki sınırsızlığı ifâde eder. Onu; kısıtlayıcı, dar anlayışlardan münezzeh kılar. Özellikle zıt vasıflar, ulûhiyeti sınırlandırmak temâyülü taşıyan anlayışlara müessir bir engel olur. Kimisi O’nu, sadece Zâhir olarak görmek ister. Öyledir, ama Allah, aynı zamanda Bâtın’dır.

Yâni Allah Teâlâ, “câmiu’l-ezdâd”dır; zıt sıfatları varlığında cem etmiştir.

Bu yücelik, bütün varlıkların birbirinden farklı olmalarına sebebiyet vermiştir. Buna göre beşerî idrâke sığabilen keyfiyetler, zıtlıklar sâyesinde kavranabilmektedir. Üstelik, zıtlık ne kadar kâmilse (tam ise) idrâk, o kadar berrak olur.

Diğer taraftan, bizim âlemimizde zıtlar, bir arada barınamayıp birbirlerini yok etme ve aynîleşme temâyülündedirler. Bu, varlığın aslının tek olmasından doğan bir keyfiyettir ki, hem fizikî âlemde ve hem de metafizik hakîkatler sahasında mutlak bir sûrette cârîdir. Yâni “âdetullâh” gereğidir. Aydınlık, karanlığı; sıcaklık, soğukluğu yok etmek sûretiyle aynîleşme temâyülünde bulunduğu gibi, tefekkür ve tahassüste meydana gelen rûhî alışverişler de hep bu ilâhî kânun îcâbıdır. Ancak Zât-ı ilâhiyede zıtlıklar, âlemimizdeki gibi birbirlerini yok etme temâyülünde değil, berâber barınma istîdat ve iktidârındadırlar. Bir bakıma

Cenâb-ı Hakk'ın hiçbir sıfatının kendi zâtında bir zıddı yoktur. Yâni O, hayat sahibidir. Ancak hayatı, mahlûkât için zıddı olan ölümden münezzehtir. Vardır; varlığı, bunun zıddı olan yokluktan münezzehtir. İlim sahibidir; bunun zıddı olan cehâletten münezzehtir. İhtiyaçları giderir; muhtaçlıktan münezzehtir, ilâ-âhir her sıfat-ı ilâhî böyledir.

Bu itibarla zıt sıfatların Allah katındaki mutlak muhtevâlarına vukûf kudretimiz olmadığı ve biz, ancak müşâhede sahamıza giren âlemden aldığımız intibâlarla düşünme iktidârında bulunduğumuz için, o keyfiyeti idrâk ve tahlîl etmek, tâkatimizin üzerindedir. Bunu şöyle bir misâlle anlatabiliriz:

Bir elektrik kablosundan, alıcının istîdâdına göre, buzdolabında soğutma, bir sobada ise ısıtma gibi iki zıt netîce elde edebiliriz. Bunları, faraza aynı odada faâliyete geçirsek, ısıtma ve soğutma keyfiyetleri, belli ölçüde birbirlerinin tesirini yok ettiği hâlde, bu durum, onların menşei olan elektrik kablosunda ortaya çıkmaz. Buna göre Cenâb-ı Hak, bütün varlıkları belli bir istîdat ve iktidar ile techîz ettiğinden, onlar da esmâ tecellîsine bu çerçevede mâkes olmakta ve zıtların birbirleriyle mücâdelesi, fazladan aza doğru bir galebe ifâdesi taşımak üzere ebedî olarak devâm edip gitmektedir.

Demek ki âlemimizde zıtlar arasındaki mücâdele, aslında bir yok etme ameliyesinden ziyâde, galebe sağlamak maksadına mâtuftur. Çünkü, her zıt keyfiyet, bir veya birkaç esmâya dayandığı ve esmâ-yı ilâhiyye de ebedî olduğu için bu zıtlık, ortadan kaldırılamaz.

Bu düşüncenin tabiî bir neticesi şudur ki mü'minlerde,

Allâh'ın "Hâdî" (hidâyet verici) sıfât-ı ilâhiyyesi galebe hâlinde tecellî etmişken, kâfirlerde de "Mudill" (dalâlete götürücü) sıfatı tecellî hâlindedir. O hâlde âlemimizde îman-küfür zıtlığı da kıyâmete kadar devam edecektir. Bunlar arasındaki kavganın "galebe" vasfından ileri geçip, birinin diğerini tamâmen yok etme şeklinde netîcelenmesi mümkün değildir. Zîrâ bütün esmâ-yı ilâhiyyenin tecellîsi kesintisiz ve ebedîdir.

Bunun bir diğer netîcesi de şudur: Kâfirler ne kadar kuvvet ve kudret sâhibi olsalar da, îmânı yok edemezler. Aynı gerçek mü'minler için de geçerlidir. Beşerî bir faâliyet sahası olarak, îman-küfür için temâs ettiğimiz bu gerçek, kâinattaki bütün zıtlıklar için de geçerlidir.

* * *

Diğer taraftan, bütün esmâ-yı ilâhiyyenin tecellî terkipleriyle vücûda gelen kâinât, böyle bir tecellîye mazhar olmak yönünden tek değildir. Aynı keyfiyet, **insan** ve **Kur'ân** hakkında da vâkîdir.

Kâinât, bu tecellîde fiilî bir âlem teşkîl ederken, Kur'ân, o kâinâtın bütün gerçeklerinin "kelâm" sûretinde ifâde edildiği bir hakîkatler manzûmesidir. İnsan ise bu oluşta aynen kâinât gibi, bütün esmâ-yı ilâhiyyenin tecellîlerine mazhar olmak yönünden kâinâtın özü, tohumu, zübdesi mevkiindedir. Bundan dolayıdır ki ona "âlem-i sağîr" yâni küçük âlem denilmiştir.

Esmâ-yı ilâhiyyedeki zıtlıkların, onların kâmil bir tecellî mekânı olan insanda da mevcut olması asıldır. Buna göre,

"Hâdî" sıfât-ı ilâhiyyesinin galebesi olan bir mü'minde, mutlakâ "Mudill" sıfat-ı ilâhiyyesinden de bir nebze mevcuttur. Böyle bir şahsın îmânı, buna âmil olan sıfatın o şahısta galebesinin netîcesidir. Kâfirde ise bu durum aksinedir.

Bu keyfiyetin tabiî bir netîcesi şudur ki, her mü'minde küfre, her kâfirde de îmâna -az veya çok- bir istîdat mevcuttur. Bundan dolayı mü'minlerin "beyne'l-havfi ve'r-recâ" yâni "korku ile ümîd arasında" yaşamaları, mühim bir meseledir. Buna göre, mü'minlerin, her an ayaklarının kayabileceği ihtimâlini hatırdan çıkarmamaları gerekmektedir.

Bunun yanında en şiddetli bir kâfirin dahî birgün gelip "Hâdî" sıfât-ı ilâhiyyesinin galebesine mazhar olabileceğini hatırdan uzak tutmayarak, onu bu ümid ve ihtimâlin ışığında muhâtab kabul etmek gerekir.

Hadîs-i Şerîfte de bu hususa dikkat çekilerek:

"Bir kimse uzun zaman cennetliklerin amelini i ler, sonra ameli cehennemliklerin ameliyle sona erdirilir. Bir kimse de uzun zaman cehennemliklerin amelini i ler, sonra ameli cennetliklerin ameliyle hitâma erdirilir." buyrulmuştur. (Müslim, Kader, 11)

İşte bunun için her mü'minin gönlü, korku ve ümîd arasında bulunmalı ve Cenâb-ı Hakk'ın:

"...Sana yakîn (ölüm) **gelinceye kadar Rabbine ibâdet et!"** (el-Hicr, 99) emrindeki ilâhî düstûru kendisine şiâr edinmelidir.

Îman ve inkâr bakımından kaderin meçhûliyeti sebebiyledir ki, mutlak emniyet de, mutlak yeis de küfürdür. Çünkü son nefeste vâkî olacak durumu hiç kimse bilemez. Zîrâ

peygamberlerle onların işâret ettiği zevâttan (aşere-i mübeşşere gibi) başka hiç kimse için bir teminat yoktur.

Yukarıda ifâde ettiğimizi gibi, zıt sıfatlar Zât-ı ilâhiyyede birbiriyle içiçe ve sükûn hâlinde iken, Cenâb-ı Hakk'ın bu sıfatları, imtihan âlemi olan dünyamızda birbirlerine galebeye meyyal bir vasıfta tecellî etmiştir. Yâni zaman zaman "Hâdî" isminin tecellîsiyle hidâyet bulanların gâlib olması, zaman zaman da "Mudill" isminin galebesiyle küfürdekilerin ziyâdeleşmesi gibi. Hattâ peygamberlerin tahammül üstü gayretlerine rağmen, kâfir ve fâsıklar dâimâ toplumda bulunmuş, kâfir ve zâlimlerin saltanat sürdükleri devirlerde de yine mü'minler îmanlarını koruyarak devâm edegelmişlerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'le sâbittir ki Ashâb-ı Uhdûd, ateş dolu hendeklerin içine atılırken, ilk Îsevîler aslanların dişleri arasında can verirken, Habîb-i Neccar zâlim bir kavim tarafından taşlanırken, Firavun'un sihirbazları ise Mûsâ -aleyhisselâm-'a îman etmeleri sebebiyle kolları bacakları kesilip hurma dallarına asılırken dahî bir îman zaafiyetine uğramadan:

رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَتَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ

"...Yâ Rabbî! Üzerimize sabır yağdır ve canımızı müslümanlar olarak al!" (el-A'râf, 126) diyerek son nefeslerinde îman mücâdelesi vermiş ve şehîden Rablerine kavuşmuşlardır.

Bu hakîkatlerden, bize îtikâdî ve terbiyevî bir netîce sâdır olmaktadır. Buna göre bir kimse küfründe ne kadar şiddetli

olursa olsun, onu hiç kimsenin İslâm'ın dâvetinden mahrum etme hakkı yoktur. Zîrâ o, bir an gelip şuuraltındaki "Hâdî" sıfat-ı ilâhiyyesinin tecellîsine revaç vererek şahsiyet itibâriyle bir değişikliğe uğrayabilir. Yâni en azılı bir kâfirde dahî hidâyet ihtimâli vardır. Bu hakîkati, Cenâb-ı Hak, Firavun'u hidâyete dâvet ile vazîfelendirdiği Hazret-i Mûsâ ve kardeşi Hazret-i Hârûn'a:

فَقُولاَ لَهُ قَوْلاً لَيِّنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ اَوْ يَخْشٰى

"Ona yumuşak söz söyleyin. Belki o, nasihat dinler veya Allah'tan korkar." (Tâhâ, 44) buyurarak ifâde eylemiştir.

Hiç şüphesiz bu âyet-i kerîme, aynı zamanda bize İslâm'ı tebliğ husûsunda mükemmel bir metod sunmaktadır. Bu metodun ise iki esâsı mevcuttur:

1. Hakîkati muhâtaba onun enâniyetini tahrik etmeyecek yumuşak bir üslûb ile tebliğ etmek:

Nitekim Firavun, Mûsâ -aleyhisselâm-'ın mûcizeleri karşısında pek çok defâ îmâna temâyül ettiyse de, Hâmân ve etrâfı ona mânî oldular. Kendisi de gurura ve kibre kapılarak îman etmedi. Lâkin Kızıldeniz'de boğulma ânında acziyet içinde kaldığından, yeis hâlinde "Hâdî" ism-i ilâhîsine sarılmak istedi:

"Gerçekten, İsrâiloğulları'nın inandığı ilâhtan başka ilâh olmadığına ben de îman ettim. Ben de müslümanlardanım." (Yûnus, 90) dedi.

Ancak bir ömür "Mudill" isminin tecellîsine tâlip olarak yaşamış bulunan Firavun'un sekerât ânındaki bu îmânı kabul edilmedi ve o amansız zâlim, kâfir olarak âhirete intikâl etti.

Diğer bir âyet-i kerîmede de:

“(Rasûlüm!) **Sen, Rabbinin yoluna hikmet ve güzel öğütle çağır ve onlarla en güzel şekilde mücâdele et!..”** (en-Nahl, 125) buyrularak bu metod te’kîd edilmiştir.

2. Hangi durumda olduklarına bakılmaksızın tebliğin bütün insanlara şümûllendirilmesi:

Firavun, îman etmeye yanaşmayan bir zâlim ve bedbaht olduğu gibi aynı zamanda Mûsâ -aleyhisselâm-’ı yok etmek uğruna binlerce yavruyu katletmiş bir cânî idi. Böyle olduğu hâlde, ilâhî teblîğe muhâtab oldu. Üstelik âyet-i kerîmede:

“Ona yumuşak söz söyleyin. Belki o, nasihat dinler veya Allah’tan korkar.” (Tâhâ, 44) buyruldu.

Bu ilâhî beyân, tebliğin, hangi durumda olurlarsa olsunlar, bütün insanlara şümûllendirilmesi gereğini ortaya koymaktadır.

Nitekim Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Ebû Cehil’e defâlarca tebliğde bulunmuştur. Ebû Cehil ise, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in apaçık nübüvvetini vicdânen kabul ettiği hâlde, nefsâniyetinin galebesi ve kibri sebebiyle onu ikrâr edememiştir. Lâkin Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in bu üstün davranışı, Ömer bin Hattâb, Ebû Süfyan, Hind ve Vahşî gibi başlangıçta İslâm düşmanı olan nice kimselerin hidâyetine vesîle olmuştur.

İşte bu bakış açısı, gerek İslâmî hizmetlerde ve gerekse bütün beşerî münâsebetlerde fiilî durumlar kadar muhtemel hâllerin de dikkate alınmasından doğan bir güzellik, yumuşaklık ve zarâfeti gerçekleştirme imkânı sağlar. İşte mutasavvıfların davranışlarında en olgun ve feyizli bir müessir olarak müşâhede edilen temel bakış açısı da budur.

* * *

Cenâb-ı Hak, kendi zâtî varlığının ve vahdâniyetinin kalb ile tasdîk ve dil ile ikrârıyla, bu îmânın doğurduğu tabiî ve vicdânî bir mecbûriyet olarak ibâdetlerle tekrîm olunmayı murâd etmiş ve bunu gerçekleştirecek istîdâdı varlıklar içinde sâdece insanlara ve bir de cinlere lutfetmiştir. Onları, idrâk ve iz'ânla techîz ettiği için, bu idrâk ve iz'ânın seviyesi nisbetinde mes'ûl ve mükellef kılmıştır.

Cinler, sayıca insanlardan çok olmasına ve bu sebeple Kur'ân-ı Kerîm'de birlikte ifâde edildikleri her âyet-i kerîmede insanlardan önce zikredilmelerine rağmen, şeref ve yücelik namzetliğinde en üstün mevkî, insana mahsustur. Böyle olmakla berâber, insanlar ve cinler, yaratılış gâyeleri olan ibâdet ve kulluk mükellefiyetlerinde berâberdirler. Cenâb-ı Hak bu husûsu Kur'ân-ı Kerîm'de:

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ

"Ben cinleri ve insanları, ancak Bana kulluk etsinler diye yarattım." (ez-Zâriyât, 56) âyet-i celîlesiyle bildirmiştir.

Rahmeti gadabına gâlib olan ve sonsuz bir merhamet sâhibi bulunan Allah Teâlâ, insanlar ve cinleri mükellef kıldığı "kulluk" vazîfesinin îfâsı için onları techîz eylediği akıl, idrâk, iz'ân ve temyîz kudretiyle bırakmayıp bunlara ilâveten ilâhî yardımlarla da taltîf etmiştir (lutuflandırmıştır). Kâinât, Cenâb-ı Hakk'ın varlığına her unsuruyla bir deliller meşheri iken, ins ü cinnin aklıyla bu delillerden kendisine intikaldeki güçlüğü hafifletmek üzere bir de peygamberler ve mürşid-i

kâmiller kafilesi ile onlara yardımda bulunmuştur. Gerçekten, bu ilâve yardımdan hiçbir ferdin hâriç kalmaması için de, onu ilk insanla başlatmış, insanoğlunun atası olan Hazret-i Âdem'i nübüvvetle taçlandırmıştır. Ancak, insanın cinlere üstünlüğü sebebiyledir ki, bütün peygamberler insanlardan zuhûr etmiş ve onlardan bâzıları cinler üzerine de vazîfeli kılınmıştır.

Peygamberlerin tebliğleri mücerred hakîkatler bakımından birbiriyle aynı olduğu hâlde, ictimâî hükümler, insan hayâtının kaydettiği tekâmüle paralel bir seyir tâkib ederek Âhirzaman Nebîsi'nde ve ona gönderilen Kur'ân-ı Kerîm ile kemâle erdirilmiştir. O, artık bir daha hükümden kaldırılmayarak kıyâmete kadar bir beyân mûcizesi hâlinde devam edecektir. Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz de ins ü cin âleminin her ikisine me'mûr edilmiş bulunduğundan O'nun bir sıfatı da "Rasûlü's-Sekaleyn"dir. Sekaleyn, insanlar ve cinler âleminin her ikisine de şâmil bir isimdir.

Esmâ-yı ilâhiyye terkibleriyle vücûda gelen kâinât, kudret-i ilâhiyyenin göz kamaştıran bir teşhîr yeridir. İlimler ilerledikçe ilâhî sanatın hârika tecellîleri, daha derinden ve şümûllü bir sûrette kavranmakta ve Allah Teâlâ'nın kudretine intikal husûsunda her an daha büyük merhaleler kat edilmektedir. Zamanımızdaki fezâ çalışmalarından genetik ilminin kaydettiği terakkîlere ve bilgisayar hârikasına kadar bütün ilmî faâliyetler bu hükmümüzü doğrular bir mâhiyettedir. Bundan dolayıdır ki Kur'ân'da:

"...Kulları içinde ancak âlimler, Allah'tan (gereğince) **korkar."** (Fâtır, 28) buyrulmuştur.

Zîrâ ilimler, kaydettiği her terakkî ile beşer idrâkine kudret ve azamet-i ilâhiyyeden yeni deliller sunmaktadır. Kâinât bu vasfıyla, insan idrâkinin keşfine âmâde sonsuz bir hakîkatler manzûmesidir. Bu hâliyle o, âdetâ kelimelere dökülmemiş bir şiir ve mufassal bir kitaptır. İlâhî emirlere riâyetle ilimde rüsûh sâhibi (inceliklere vâkıf) olanlar, satırlara aksetmiş olan gerçekleri aşıp, mânevî bir salâhiyetle kâinât kitâbındaki hikmet ve esrârı okumaya başlarlar.

Fennî ilimler âleme hâkim olan ilâhî nizâmı, "tabiat kânunları" adı altında kâideleştirmeye çalışırlar. Lâkin, ilimde rüsûh sâhibi olanlar, tabiat kânunları denilen bu gerçekleri daha küllî bir noktadan kavrayarak kâinâta hâkim olan murâd-ı ilâhîye ulaşırlar.

Bir küçük kâinât demek olan insan da âlemler gibi beşer idrâkine sunulmuş sonsuz bir hakîkatler manzûmesidir. İnsana "zübde-i kâinât" yâni kâinâtın özü, tohumu denilmesinin hikmeti budur. Nasıl ki, bir tohumda kendi neslinin bütün husûsiyetleri meknûz ise, aynı şekilde insana da kâinât ve Kur'ân'daki bütün sır ve hakîkatler, birer nüve hâlinde yerleştirilmiştir.

Diğer bir ifâdeyle; varlığı, yarattıklarının varlığına benzemeyen, zâtını kavramak mümkün olmayan, ancak eser ve sanatını idrâk yolunu açık bırakan Hak Teâlâ, insanı yeryüzünde "halîfe" olarak yaratmıştır. Onu mahlûkâtın en şereflisi kılmış ve kâinâtın özü hüviyetinde var etmiştir. Kendisinde meknûz hakîkatler itibâriyle insan, küçük bir kâinattır. İlim de bu bakımdan, insana öncelikle kendisini tanıtmalı, varlığın gâyesini bildirerek mârifetullâha kapı aralamalıdır.

Yûnus Emre Hazretleri de ilmin aslî gâyesini şöyle ifâde eder:

İlim ilim bilmektir

İlim kendin bilmektir

Sen kendini bilmezsin

Bu nice okumaktır!

Okudum bildim deme

Çok tâat kıldım deme

Eğer Hakk'ı bilmezsen

Bu kuru lâf demektir.

Allah Teâlâ'nın insana lutfettiği bu husûsî kıymet ve mevkî, daha ziyâde tasavvufî muhitlerin engin dünyâlarından neş'et eden gönül eserlerinde ifâdesini bulmuştur. 18. yüzyıl şâirlerinden **Şeyh Gâlib**'in bu mevzûdaki meşhur şiiri, insanı lâyık olduğu değerlerle târif eden eserlerin ilk akla gelenlerindendir. Şâir, bu şiirinde "insan"a şöyle hitâb eder:

Sendedir mahzen-i esrâr-ı mahabbet sende

Sendedir mâden-i envâr-ı fütüvvet sende

"Ey insanoğlu! Bilesin ki, muhabbet sırlarının mevcud olduğu mahfaza (gönül) sendedir, sende... Yaratılı temizliği, kerem ve mürüvvet nûrlarının kaynağı da sendedir, sende..."

Gizli gizli dahî vardır nice hâlet sende

Mârifet sende, hüner sende, hakîkat sende

"Ayrıca sende nice gizli hâller vardır; nitekim mârifet, hüner ve hakîkat de sendedir..."

Nazar etsen yer ü gök, dûzah u cennet sende

Ar u kürsiyy ü melek, sendedir elbet sende

“ öyle dikkatlice bir baksan göreceksin ki, âdetâ yer, gök, cennet, cehennem sendedir; hattâ ar , kürsü ve melek de elbet sendedir...”

Ho ça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen

Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen

“Bu sebeple ey insan, kendi varlığına ho ça bak ki, sen, kâinâtın özüsün; varlıkların gözbebeği olan âdemsin...”

Hâsılı insan, beşerî idrâkin ancak sebepten müsebbibe, eserden müessire, sanattan sanatkâra intikâl yoluyla kavramaya çalıştığı Yüce Rabbinin ihtişamlı hakîkatlerinden bu fânî âleme tenezzül etmiş bir tecellî zübdesidir. Bu mazhariyetiyle insan, değişik tecellîde bir kâinattır ve canlı bir Kur’ân olmaya yegâne namzettir.

Lâkin, ilmî araştırmalar, kâinattaki meçhûlleri mâlum kılmak husûsunda kazandığı seviye ve muvaffakıyeti, henüz “insan” üzerinde elde edememiştir. Bunun sebebi, insanın “rûh” ve “beden”den mürekkeb bulunması ve rûh hakkında insanlara -ilâhî takdîrle- az bir bilgi verilmiş olmasıdır. Bu sebepledir ki iç âlemiyle insan, -hâlâ- kâinattan daha büyük bir meçhûliyet arz etmektedir. Onun bedeni hakkındaki bilgi, bundan iki bin yıl evvelkine nazaran pek büyük bir değişiklik ve gelişme arz ettiği hâlde, rûhuyla ilgili çalışmalar buna muvâzî bir seyir tâkip edememiştir. Bu keyfiyet:

“Sana rûh hakkında suâl ederler. De ki: Rûh, Rabbimin emrinden (bir cevher)**dir. Size ancak az bir bilgi verilmiştir.”** (el-İsrâ, 85) meâlindeki Kur’ânî hakîkatin bir te’yîdinden ibârettir.

Kâinâta gelince, o, âdetullâh veya sünnetullâh dediğimiz son derece girift ve mükemmel kâidelerle sistemli bir şekilde örülmüştür. Bunlar, aynı zamanda Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz ilim ve kudretine delâlet eden gerek fizik ve gerek metafizik âlemlere âit, hikmetli kânunlardır. Bunlardaki değişmez ve ortak husûsiyetler, bu kânunları koyanın tek ve bir varlık olduğuna, bu kâinât eserinin tek bir elden çıktığına şâhitlik eden birer âyet (delil)'dirler. İslâm, insanı tıpkı Kur'ân âyetlerini okur gibi, kâinât kitâbındaki bu tecellîleri görmeye dâvet eder. Çünkü Allah Teâlâ, kendisini, kullarına yarattıklarındaki hikmet, ibret ve sırlar vâsıtasıyla tanıtır. Âyet-i kerîmelerde buyrulur:

"Onlar yeryüzüne bir bakmazlar mı? Orada her güzel çiftten nice bitkiler yetiştirdik." (eş-Şuarâ, 7)

"Allâh'ın rahmetinin eserlerine bir bak: Arzı, ölümünün ardından nasıl diriltiyor?! Şüphesiz O, ölüleri de mutlaka diriltecektir. O, her şeye kâdirdir." (er-Rûm, 50)

"O ki, birbiri ile âhenkli ve nizamlı yedi göğü yaratmıştır. Rahmân olan Allâh'ın yaratışında hiçbir nizamsızlık göremezsin. Gözünü çevir de bir bak, bir bozukluk görebiliyor musun? Sonra gözünü, tekrar tekrar çevir bak; göz (bir kusur bulmaktan) **âciz ve bitkin hâlde sana tekrar dönecektir."** (el-Mülk, 3-4)

"(İnsanlar) **devenin nasıl yaratıldığına, göğün nasıl yükseltildiğine, dağların nasıl dikildiğine, yeryüzünün nasıl yayıldığına bir bakmazlar mı?!"** (el-Gâşiye, 17-20)

"Üstlerindeki göğe bakmazlar mı ki, onu nasıl binâ etmiş ve nasıl donatmışız?! Onda hiçbir çatlak da yok." (Kâf, 6)

Şu uçsuz bucaksız kâinatta akılları hayret ve acze düşüren bir nizam ve âhenk olduğu âşikâr bir gerçektir. Bu nizam ve âhenk, son derece mükemmel, ince ve hassas hesapların ebedî dengesi içerisinde hiç şaşmadan kâinât yaratıldığından beri devam edip gitmektedir. Bu cümleden olarak mâlumdur ki, şâyet dünyânın ekseninde 23,5 derecelik bir eğim olmasaydı, mevsimler meydana gelmezdi. Bu durumda yaz olan yer ebedî yaz, kış olan yer ebedî kış olurdu. Yahut güneşle dünyamız arasındaki mesafe biraz daha fazla olsaydı, her yer kutuplara dönerdi. Ya da mevcut olandan biraz daha yakın olsaydı, her şey yanar kavrulurdu. Bu ve benzeri keyfiyetler, bütün semâvî cisimlerin hayatı mümkün kılacak bir şekilde programlanmış olduğu gerçeğini ortaya koyar.

Elhâsıl gören gözler idrâk eder ki, ilâhî saltanat ve tanzim karşısında bu dünya, fezâda yüzen milyarlarca, trilyonlarca tozdan sadece bir tanesidir. Dağlar, ovalar, okyanuslar ve insan da bu tozun içerisindedir. İşte bu acziyetiyle insan, kulluğu dışında sadece bir hiçten ibârettir!..

Cenâb-ı Hakk'ın, sonsuz derecede mükemmel, girift (içiçe), çok ince bir hesap mekanizması ile şânına lâyık bir şekilde yarattığı insanlar, yerler ve göklerdeki kudret ve azameti, ilerleyen ilimle birlikte çok daha iyi anlaşılacaktır. Âyet-i kerîmede buyrulur:

"Gerek ufuklarda (dış âlemde)**, gerek kendi nefislerinde** (iç âlemde) **âyetlerimizi yakında onlara göstereceğiz. Nihâyet onun** (Kur'ân'ın) **hak olduğu şüphesiz kendileri için de apaçık meydana çıkacaktır. Rabbinin her şeye hakkıyla şâhid olması sana kâfî değil mi?"** (Fussilet, 53)

Gerçekten kâinât hakkındaki araştırmalar ilerledikçe,

Kur'ân-ı Kerîm'in incelikleri biraz daha şümûllü bir sûrette idrâk olunmaktadır. Çünkü fennî ilmin her yeni keşfi, Kur'ân'ı tasdik edegeldiği gibi, bu keşifler bâzan da onun anlaşılması güç olan âyetlerini açıklığa kavuşturmaktadır.

Nitekim insanın yaratılış safhalarına işâret eden Kur'ân âyetleri karşısında embriyoloji, anatomi ve biyoloji gibi sahaların insaflı âlimleri hayretlere düşmüş ve hakîkati teslîm etmek durumunda kalmışlardır. Kur'ân-ı Kerîm'de insanın ana rahmindeki teşekkülü husûsunda şöyle buyrulur:

"Andolsun Biz insanı, çamurdan (süzülüp çıkarılmış) **bir özden yarattık. Sonra onu sağlam bir karargâhta nutfe hâline getirdik. Sonra nutfeyi aleka** (aşılanmış yumurta) **yaptık. Peşinden, alekayı, mudğa** (bir çiğnem et) **hâline soktuk. Bu bir çiğnem eti kemiklere** (iskelete) **çevirdik. Bu kemikleri etle kapladık. Sonra onu başka bir yaratışla insan hâline getirdik. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allâh pek yücedir."** (el-Mü'minûn, 12-14)[75]

Kur'ân-ı Kerîm, astronomi, botanik, biyoloji, jeoloji vb. gibi ilimlere münhasır bir kitap olmadığı ve cevâmiu'l-kelim[76] sıfatına sahip bulunduğu için, ilim ve tekniği tafsîl etmek vazîfesinden berîdir. Ancak ilim ve teknoloji alanındaki her yeni buluş, Kur'ân'ın sarâhat cihetiyle değil, işâret yoluyla temâs ettiği hikmet, ibret ve hakîkatleri te'yîd ederek, ilâhî mesajların gün geçtikçe daha açık bir hâle gelmesine hizmet etmektedir. Bu hakîkatlerin en sarîh ve tafsîlatlı bir sûrette yer aldığı âlem ise kâinattır. Bunun sebebi, insanda öz ve meknûz bir sûrette mevcut olan gerçeklerin, Kur'ân'da biraz daha açık bir şekilde yer almasına rağmen yine de birçok hükmün örtülü kalmış bulunmasıdır.

Kur'ân'ın veciz olma keyfiyeti, sonsuz hakîkatleri ihtivâ etmesi sebebiyledir. Zîrâ, ilmî çalışmalarla ortaya çıkan hakîkatler, Kur'ân'da açık ve tafsîlatlı bir sûrette yer alsaydı bundan iki mahzur doğardı:

a. İnsanlar yaşadıkları devrin ilmî seviyesi itibâriyle bunları kabullenmekte zorlanır ve inkâr yoluna saparlardı. Allah, rahmet ve merhameti gereği, bu hakîkatleri zamanla anlaşılabilecek bir perdeleyişle kullarına lutfetmiştir.

b. Şâyet bütün hakîkatler Kur'ân-ı Kerîm'de açık ve detaylı bir şekilde yer almış olsaydı, onun muhtevâsı alabildiğine genişler -bırakın ezberlenerek muhâfaza edilmesini- bir baştan bir başa okunup bitirilmesi bile imkânsız hâle gelirdi. Zîrâ Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmelerde:

"(Ey Rasûlüm!) **Sana bu kitabı her şeyin apaçık bir beyânı, bir hidâyet, bir rahmet ve müslümanlar için bir müjde olmak üzere peyderpey indirdik."** (en-Nahl, 89)

"...Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır." (el-En'âm, 59) buyurarak Kur'ân-ı Kerîm'de, âlemdeki bütün hakîkatlere öz itibâriyle işâret edildiğini beyân etmiş;

"Onlar, Kur'ân üzerinde inceden inceye düşünmezler mi? Yoksa kalbler(i) **üzerinde kilitler mi var?"** (en-Nisâ, 82) âyet-i kerîmesiyle de kullarını Kur'ân'ın gerçek tefekkür iklîmine dâvet etmiştir.

Kur'ân-ı Kerîm, -kendi tâbiriyle söylemek gerekirse- bir **"furkân"**dır. Yâni hidâyet ile dalâlet, hayır ile şer, nûr ile zulmet arasındaki farkı ortaya koyan ve bunlar arasındaki ayrılığı tebârüz ettiren mübârek bir kitaptır. Kendisine yaklaşanların nasip, niyet ve istîdâdına göre netîce verir. Ona ifsâd edilmemiş bir kalb ile yaklaşıldığında, yeni yeni

bürhanlara vukûfiyetle îmânın ziyâdeleştiği, âyetle sâbittir. Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulur:

"Gerçek mü'minler, Allâh anıldığı zaman yürekleri titreyen, kendilerine Allâh'ın âyetleri okunduğunda îmanları artan ve yalnız Rablerine dayanıp güvenen kimselerdir." (el-Enfâl, 2)

Diğer taraftan Kur'ân-ı Kerîm'e menfî bir şartlanma ile bakanların da dalâletleri artar. Zîrâ herhangi bir şeye, muhabbet nazarıyla bakıldığında, ondaki bütün güzellikler daha da âşikâr olacağı gibi; aksine şartlanmayla bakıldığında ise, onda var olan hiçbir meziyet görülemez. Tıpkı Ebû Cehil'in İslâm'a bakışı gibi. Böylelerinin, Kur'ân-ı Kerîm'i okudukça, onun yüceliğine erişemediklerinden acziyet çalkantıları içerisinde küfür ve ilhad yolundaki hisleri katmerleşip ziyâdeleşir. Yâni sevmediği bir rakip tarafından mağlubiyete uğrayanların hırs ve çılgınlıklarına benzer bir gayz hâlinde olurlar. Netîcede, müstehak olacakları cezâ da artar. Bu hususta âyet-i kerîmelerde şöyle buyrulur:

"Biz, öyle bir Kur'ân indiriyoruz ki o(nun âyetleri)**, mü'minler için bir şifâ ve rahmettir; zâlimlerin ise ancak hüsrânını artırır."** (el-İsrâ, 82)

"...De ki: O (Kur'ân), **îman edenler için bir hidâyet ve şifadır. İman etmeyenlere gelince, onların kulaklarında** (hakikati duymalarına mânî) **bir sağırlık var ve bundan dolayı** (Kur'ân), **onlara kapalı, anlaşılmaz gelir. Onlar, kendilerine çok uzaklardan seslenilen** (insanlar) **gibidirler."** (Fussilet, 44)

Görüldüğü üzere Kur'ân'ın muttakîler için bir hidâyet rehberi olmasına mukâbil, o hakîkat güneşine karşı inatla

gözünü kapayan kâfirlerin ancak küfür ve hüsrânını artırdığı, ilâhî beyân ile sâbit olmaktadır.

Yine böyle kimseler hakkında âyet-i kerîmede şöyle buyrulur:

"(Ey Habîbim! Sana karşı gelenler) **hiç yeryüzünde gezmediler mi?** (Şâyet ibret nazarıyla gezip dolaşsalardı) **onların düşünebilecek kalbleri, işitebilecek kulakları olurdu! Ama gerçek şu ki, gözler kör olmaz; lâkin göğüsler içindeki kalbler kör olur."** (el-Hacc, 46)

Yukarıda ifâde ettiğimiz üzere kâinât, ilâhî sıfatların tecellî terkîbiyle vücûda gelmiş bir varlıklar manzûmesi, Kur'ân-ı Kerîm ise bu varlıklar manzûmesinde mevcut ve meknuz hakîkatlerin kelâma in'ikâsıdır. İnsan ise, bunların her ikisinin özü, hülâsası ve bir nevî tohumu olmak itibâriyle, onda bütün zıt tecellîlerden -az veya çok- bir nasip mevcuttur.

* * *

Kâinâtı ve içindekileri esmâ-yı ilâhiyyenin tecellî terkipleriyle yaratmış olan Cenâb-ı Hak, bu sıfatların kâmil tecellîlerini sâdece insanoğluna nasîb etmiştir. İnsanoğlunu "eşref-i mahlûkât" kılan sebep de budur. O da kendi kabiliyeti nisbetinde "câmiu'l-ezdâd", yâni zıt sıfatlarla muttasıftır. Güler-ağlar, sever-nefret eder vs. Yâni insanın varlığında rahmet sıfatı da vardır; kahır, öfke ve gadab sıfatı da... Onun içindir ki, insandan lutuf ve kerem de zâhir olabilir, hiddet ve kin ateşi de tezâhür edebilir. Onda hilim ile hışım duyguları dâimâ med-cezir hâlindedir.

Velhâsıl insan, Allâh'ın birçok sıfatından nasibdâr olmuştur. Ancak, bu sıfatların tecellî dereceleri, insandan insana sonsuz bir farklılık arz eder. En asgarîsinden en âzamîsine kadar bu tecellîden nasîb alış, beşerî kademelenmeyi vücûda getirir.

Meselâ, her insanda Allâh'ın **"Rahmân"** veya **"Rahîm"** sıfatından belli nisbette mutlakâ bir tecellî vardır. Fakat bu, insandan insana, dâimâ değişiklik ve derecelenme arz eder. Kiminin "Rahmân" ve "Rahîm" sıfatı yalnız kendi nefsine veya en fazla, yakın âile efrâdı ve arkadaş çevresine münhasırken, kimininki bütün insanlığı şümûlüne alır ve hattâ hayvanâta bile şâmil olur. Meselâ, "Rahmân" sıfatının kâmil tecellîsine şu hâdiseleri misâl gösterebiliriz:

Bâyezid-i Bistâmî, bir yerden diğer bir yere seyahat ederken bir ağaç altında durur ve yemek yer. Yemeğini bitirip yoluna devâm eden Bâyezid, hayli yol aldıktan sonra torbasının üzerinde bir karınca görür. Hazret:

"–Allâh'ın bu mahlûkunu vatan-cüdâ ettim." diyerek geri dönüp karıncayı tekrar o ağacın altına bırakır.

İşte kâbına varılmaz merhamet örneklerinden bir diğeri:

Serî-i Sakatî -kuddise sirruh-, dersinde talebelerine; *"Mü'minlerin dertleriyle dertlenmeyen onlardan değildir."* (Hâkim, *Müstedrek,* IV, 352; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* I, 87) hadîsini îzâh ederken, bir talebesi heyecanla içeri girer ve:

"–Üstâdım! Sizin mahalle yandı, kül oldu. Yalnız sizin ev kurtuldu." der.

Serî-i Sakatî sevinç içinde "elhamdülillâh" der.

Otuz sene sonra bir dostuna:

"–Ben o vakit «elhamdülillâh» demekle bir anlık da olsa sırf

kendimi düşünmüş, felâkete uğrayanların ıztırâbından uzak kalmış oldum. İşte otuz senedir o hâlimin tevbesi içindeyim." der.

Dolayısıyla rahmet ve muhabbet, bir temerküz noktası olarak kim ve nereden başlamış olursa olsun, bütün mahlûkâtı şümûlüne almak istikâmetinde bir gelişmeye mazhar olursa, sahibini kâmil mü'min veya diğer bir tâbirle hakîkî âşık yapar. Aşk, tomurcuklanan bir çiçek gibi muayyen sevgilere temâyül ve meclûbiyetle başlamış olsa da, Hâlık'tan ötürü bütün mahlûkâta doğru şümûllendiği anda gerçek **"aşk"** olmaya yönelir.

"İlâhî aşk" denilen merhamet ve muhabbet alâkasının hudutları sonsuz bir ufka doğru itilmedikçe, o merhamet ve muhabbet, aşk sûretinde ifâde edilmez. Belki bunun ibtidâî şekillerine izâfeten **"aşk-ı mecâzî"** denilen safhada kalır.

Esmâ-yı ilâhiyyenin tecellî terkipleri, insan sayısı kadar farklı mizâcın husûle gelmesini netîcelendirmiştir. Nasıl ki, çeşitli boyaların birbirine karıştırılmasından hâsıl olan netîce, fazlalık ifâde eden renk istikâmetinde olursa, aynen onun gibi esmâ tecellîlerinin terkîbi de, gâlip tecellî hangi sıfatta ise ona yakın bir muhtevâ arz eder. Bu keyfiyet, mizâca uygun yol tutulup daha kolay terakkî sağlanması için tarîkatlerin çeşitlenmesini îcâb ettirdiği gibi, her mürîdin terbiyesi için de farklı bir eğitim metodunun lüzûmunu ortaya koyar.

Hakîkaten, temel ve hâkim vasıfları itibâriyle mizaçlar da genel bir tasnife tâbî tutulabilir. Tıpkı mahlûkâtın; insan, hayvan, nebat ve cansızlar olmak üzere farklı kategorilere ayrıldığı gibi. Fakat, aynı kategorideki iki varlığın sâhip

olduğu herhangi bir vasfın asgarîsiyle âzamîsi arasındaki fark, iki ayrı kategori arasındaki farktan daha fazla olabilir. Meselâ, en aşağı mevkîdeki bir insandan en yüksek derecedeki bir insana kadar olan mesâfe ve kademelenme, hayvanla insan arasındaki kademelenişten daha bârizdir. Bu kadar farkı meydana getiren unsur, terkibe medâr olan tecellîlerdeki muazzam farktır. Bu, müsbet sıfatlarda olduğu gibi, menfîlerde de müşâhede olunur. Zulmün veyâ küfrün, en alt kademesinde bulunanla, zirvedeki benzeri arasında baş döndürücü bir keyfiyet farkı vardır.

Meselâ, "Mudill" sıfatının gâlip olduğu en alt kademedeki bir kâfir, kendi hayatının hudutları içinde sefih bir şekilde yaşar. Mü'minlerin îmânı onu alâkadar etmez. Fakat Ebû Leheb ve benzerlerinde olduğu gibi, küfrün derecesi şiddetlendikçe, bu hâl o şahsı Peygamber ve sâlihlerle mücâdeleye kadar götürür. Zulüm de bunun gibidir. Gıdâ maksadıyla değil de, zevk için avcılık yapan bir avcının, zaman içinde kalbi katılaşarak zulmü, sadizme kadar gider. Târihte Roma'nın zâlim krallarının, ilk Îsevîleri sirklerde aslanlara parçalattırarak kahkahalarla seyretmeleri, Kur'ân-ı Kerîm'de buyrulan:

« بَلْ هُمْ اَضَلُّ » yâni **"Onlar hayvanlardan daha aşağıdır."** tesbîtine bir misâldir.

* * *

Gerek eşyâ-yı tabîiyyede, gerekse insanda terkîbe medâr olan tecellîler arasındaki sonsuz çeşitlilik, bu âlemin temel

kânunlarından birinin “farklılık” olduğu gerçeğini ortaya koyar. Bütün âlemi değil, iki varlığı birbirine eşit kılma gayreti bile abesle iştigalden başka bir şey değildir. Zîrâ sonsuz esmâ tecellîleri gereğince, kâinatta ikiz varlık yoktur. Maddesi ve mânâsıyla, tam anlamıyla ikiz bir insan; dal, yaprak ve meyve sayısıyla ikiz bir ağaç olmadığı gibi.

Allah, insan ve kâinâtı bu temel perspektiften (görüş ufkundan) kavrayabilmek, insana, zıtlarına tahammül etme, hattâ -çoğu kere- onlara merhamet ve müsâmaha ile muâmele etme olgunluğunu kazandırır. İşte tasavvuf, ondan nasîb alamayanların umûmiyetle öfkelendiği keyfiyetlere bile, böylesi bir muhabbet ve müsâmaha ile bakabilme olgunluğudur. Bu, zâhirî görüntünün hikmetine vâkıf olabilmenin kazandırdığı bir fazîlettir.

Bu fazîlet ve olgunluk ise, bizlere nice meziyetler kazandırır. Öncelikle günahkâra öfke yerine acıma hissiyle, kâfire mahrûmiyetini düşünerek yumuşaklık ve ümitle muâmele etmemizi sağlar. Tebliğ husûsunda bize bir güç ve cesâret verir. Onları, tıpkı âmâlar gibi tehlikeler karşısında îkaz ve irşâda muhtaç kimseler olarak görmemizi sağlar. Kanadı kırık bir kuş gördüğü zaman ona acıyanların, günahkâr karşısındaki öfkelerinin mantıksızlığını kavramamızı temin eder. Muhabbet ve merhamet hislerimiz çağlayanlaşarak sıhrî alâkaları aşıp bütün insanlığı ihâta istikâmetinde bir gelişmeye mazhar olur. Böyle insanlardan teşekkül eden bir cemiyette cinâyet ve kavgalar, yerini müşfikâne yardımlaşmalara terk eder. Çoğu mâzîde kalmış sâlih kimselerin adedi çoğalır. Onların Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’i emsâl alarak gerçekleştirdikleri

“ahlâk-ı hamîde”, mümkün olduğunca umûmîleşir. Kusurlu insanlara karşı bütün muâmeleler şu parlak misâlde görüldüğü gibi bir olgunluk kazanır:

Tasavvuf târihinin meşhur sîmâlarından biri olan Belh meşâyıhından Hâtem-i Esamm -kuddise sirruh-, Allah ve Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in mânevî terbiyesi ile nefsini ve rûhunu incelterek ahlâkını yüce bir mertebeye yükseltmeye muvaffak olmuş müstesnâ bir şahsiyettir. Hazret-i Pîr’in, işitme hissi gâyet sıhhatli olmasına rağmen “Esamm” yâni “sağır” lakâbıyla meşhûr olması pek ibretli bir hâdiseye dayanır:

Birgün kendilerine mâruzâtta bulunmak üzere dertli bir kadıncağız geldi. Tam merâmını anlatmaya başlamıştı ki, kadından gayr-ı irâdî olarak, kazâ ile çirkin bir ses sâdır oldu. Kadın bir mum gibi eridi, âdetâ mahvoldu. Hâtem Hazretleri ise, kadının mahcûb olup müşkil durumda kalmaması için hiçbir şey duymamış gibi kendisini işitmezliğe verdi ve elini kulağına götürerek:

“–Bacım, kulağım zor işitiyor; biraz yüksek sesle söyle! Duyamadım...” dedi.

Böylece kadıncağız, kusurunun gizli kaldığını düşünerek rahatladı. Merâmını yüksek sesle tekrar anlatmaya başladı.

Rivâyete göre bu hâdiseden sonra Hâtem Hazretleri, kadının duyup da incinmemesi için, o ölene kadar tam on beş yıl herkese karşı sağırmış gibi davrandı. Bu münâsebetle de **“Hâtem-i Esamm”** yâni “Sağır Hâtem” lakabıyla şöhret buldu.

Bu misâldeki parlak inceliği ve ahlâkî seviyeyi sâdece kitaplardan edinilen mâlumat ile hayâta geçirmek elbette ki

mümkün değildir. Hâtem Hazretleri'nin sergilediği bu nezâket ve fazîlet, onun Cenâb-ı Hakk'ın **"Settâru'l-uyûb"** yâni "ayıpları örtücü" sıfatından aldığı hisseyi ahlâka inkılâb ettirebilmiş olmasıyla îzâh edilebilir. Böyle davranışlar, özellikle tasavvufta "**Allâh'ın ahlâkıyla ahlâklanma**" şeklinde tâbir olunmuştur.

Bu itibarla gerçek Allah dostları, Hak Teâlâ'nın yüce sıfatlarının tecellîlerine müstağrak olarak kendi irâdelerini O'nun irâdesine râm ederler. O'nun her murâdının yerli yerince olduğunu bilirler ve etraflarını bu yolda istikâmetlendirirler. Bu meyanda şu misâl ne kadar hikmetlidir:

Sünbül Sinan Hazretleri birgün mürîdlerine sordu:

"–Evlâdlarım! Faraza Cenâb-ı Hak şu kâinâtın sevk u idâresini size verse neylersiniz?"

Her mürîd bir şey söyledi. Kimi:

"–Bütün kâfirleri yok ederim!"

Kimi:

"–Bütün içki içenleri ortadan kaldırırım!"

Kimi de:

"–Bir tane sigara içen bırakmam!" şeklinde uzayıp giden cevaplar verdiler. Mürîdlerin arasında bulunan ulemâdan Muslihiddin Efendi ise hiçbir cevap vermeden susmaktaydı. Şeyh Hazretleri, bu defa ona dönerek:

"–Evlâdım! Ya siz ne yapardınız?" diye sordu.

Muslihiddîn Efendi pür-edeb şöyle cevap verdi:

"–Efendim! Hâşâ Cenâb-ı Hakk'ın irâde ve idâresinde bir noksanlık mı var ki başka bir şey düşünüp dileyeyim? Cevabım, sadece her şeyi aynen devam ettirirdim, demekten

ibârettir."

Bu cevaptan pek memnun olan Sünbül Sinan Hazretleri:

"–İşte şimdi iş merkezini buldu!" buyurdular.

O günden sonra Muslihiddin Efendi, "Merkez Efendi" olarak anıldı ve üstâdı Sünbül Sinan Hazretleri'nden sonra mânevî emânet ona verildi.

İbrâhim Hakkı Erzurumî Hazretleri de âdetâ bu hâli hulâsa edercesine Hakk'a tefvîzini şöyle dile getirir:

Hep i leri fâyıktır,

Birbirine lâyıktır,

Neylerse muvâfıktır;

Mevlâ'm görelim neyler,

Neylerse güzel eyler!

Hâsılı bu güzel ve yüksek hâllere nâil olmak, özde Allâh'ın sıfatlarının tecellîlerine bürünmekle mümkündür. Aksi hâlde üzerinde yazılan yazıdan ve yapılan resimden haberi olmayan bir kâğıttan farkımız kalmaz. Hazret-i Mevlânâ ne güzel söyler:

"Bir kağıda gamlı bir adam resmi yapsan, o resim ve kâğıt, gamdan da sevinçten de habersizdir."

"Resim görünü te gamlıdır, ama resmin de kâğıdın da gamdan haberi bile yoktur. Resmi gülen bir adamın da, güldüğünden haberi yoktur."

Dolayısıyla bizler insan olmak şerefinden ötürü ne kadar ilâhî sıfat tecellîlerine mazhar olursak olalım, eğer bunlardan habersiz isek, o kâğıt ve kupkuru resme benzeriz. Onun için bize imtihan sebebiyle verilmiş olan bütün fânî ve izâfî sıfatları Cenâb-ı Hakk'ın yüce sıfatlarının tecellîsinde

eritmeliyiz. Bilmeliyiz ki, O'nun yüce zâtına âit bütün sıfatların muhtevâları târiflere sığmayacak bir genişlik ve sonsuzluk arz eder. Onların hepsi ezelî ve ebedîdir. Hepsi O'nda mutlaktır ve sonsuz bir husûsiyetle muttasıftır. Yâni hiçbir sıfatının hudut ve sâhili yoktur. Bu itibarla O'nun ilmi, kelâmı, kudreti, tekvîni ve diğer bütün evsâfı bu mâhiyetleriyle her türlü teşbîh ve îzahtan da münezzehtir. Bizim ve dünyâmızın husûsiyetleri ise hem mahdut, hem de fânîdir. Bir zıll-i zevâlden ibârettir. Bu hâliyle daha kendisini kâmil mânâda tanıyamayan insanoğlunun, elbette ki Cenâb-ı Hakk'a âit, O'na mahsus, yâni husûsî mâhiyette olan sıfatları lâyıkı vechile idrâki mümkün değildir. Nasıl ki Allah Teâlâ'nın zâtının hakîkat ve mâhiyetini idrâk edemiyorsak, sıfatlarının da hakîkat ve mâhiyetini kâmil mânâda idrâk edemeyiz.

Bu hakîkate vâkıf olup kendindeki görme, duyma, anlama, konuşma vs. bütün sıfatları Allah Teâlâ'nın sıfatlarının kırıntı kabîlinden bir tecellîsi olduğunu idrâk edenler, hiçlik iklîminde mârifet feyizleriyle yaşar ve gerçek îmânın derin hazzı içinde fânîleşerek:

لَامَوْجُودَ إِلاَّ هُوَ

"Allah'tan başka varlık yoktur." derler.

Gönül ve dimağları irfânın zirvesinde:

"Yâ Rab! Sen nasılsan öylesin!" hikmetiyle yoğrulur.

Böylece onlar, her türlü vehim ve vesveseden âzâde bir kalb-i selîm ile Rablerine vâsıl olur, velîler defterine yazılırlar.

Bir derviş Bâyezîd-i Bistâmî'ye sordu:

"–Efendim, Allâh'ın en büyük isimleri hangileridir?"

Bâyezîd cevap verdi:

"–Evlâdım, Allah Teâlâ'nın hangi ismi küçüktür ki?!. Gâfil olma; Allâh'ın bütün isimleri büyüktür. Sen O'ndan talebinin kabul edilmesini istiyorsan, kalbini mâsivânın işgâlinden korumaya bak! O'nun esmâsı gâfil kalblerde tecellî etmez. Lâkin O'nun nûruyla mâmur kalbe Allah Teâlâ her an nice esmâsıyla nazar eyler!"

Nitekim Allâh'ın ismine birçok âyet-i kerîmede «yüce» sıfatı verilir:

"Rabbinin yüce ismini tesbîh et!" (el-Vâkıa, 96) buyrulur.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, namaz kılarken rukûda «sübhâne Rabbiye'l-azîm» (Azamet sâhibi Rabbimi bütün noksan sıfatlardan tenzîh ile tesbîh ederim.), secdede de «sübhâne Rabbiye'l- a'lâ» (Yüceler yücesi Rabbimi bütün noksan sıfatlardan tenzîh ile tesbîh ederim.) diyerek bu emri yerine getirmiştir.

Allâh'ım! En güzel isimlerin hürmetine, husûsiyle has ismin hürmetine bizlere mârifetullâh ve muhabbetullâh sırrından bir hisse nasîb eyle!

Âmîn!..

Kur'ân'daki, insanın yaratılış safhalarına dâir bu âyetler, anatomi sahasında araştırmalarıyla ün yapmış olan Prof. Dr. Marshall Conson'ı da hayrete düşürmüştür. Özellikle "mudğa"nın husûsiyetlerine dâir âyet-i kerîmede verilen bilgiler son derece dikkatini celbetmiştir:

"Bir çiğnemlik et (mudğa)**..."** Tam dişlerin dizilişine göre

şekillenmiş vaziyette. Sanki çiğnenmiş bir etin üzerinde kalan diş izleri görüntüsü... Tamâmı bir santimetre (âdetâ bir çiğnemlik).

Mudğada insanın bütün husûsiyetleri mevcut. Ancak kimi faal, kimisi henüz faaliyete geçmemiş! Tıp, bu durumu anlatabilecek bir tâbir bulamıyor. Organlar iş yapıyor dese, yapmayanlar var; yapmıyor dese, yapanlar var. Oysa Kur'ân, bunu **"belli belirsiz** (uzuvları tam olarak değil de kısmen teşekkül etmiş) **bir çiğnem et"** (el-Hacc, 5) diye tavsîf ederek mudğa ile ilgili bütün bilgileri ihtivâ eden bir tâbirle, bu gerçeği asırlar öncesinden haber vermiştir.

Kur'ân-ı Kerîm'i önce peşînen reddedip sonra da tamâmen kabul etmek zorunda kalan Prof. Marshall, bu hakîkatler karşısında şöyle demekten kendini alamamıştır:

"Evet, ilim ehline ışık tutan bu Kur'ân, Allah tarafından indirilmiştir. Zamânı geldikçe onun hakîkatleri böyle tek tek açılacak ve zuhûr edecektir. Allâh'ın buyurduğu:

«(Kur'ân'ın bildirdiği sayısız hakîkatlerden olan) **her haberin tahakkuk edeceği bir zaman vardır. Yakında siz de gerçeği bileceksiniz.»** (el-En'am, 67) âyeti tecellî edecektir." (Bkz. Abdülmecid Zindânî, *Kur'ân'da İlmî Mûcizeler*, s. 31-36)

Cevâmiu'l-kelim: Az sözle, çok mânâlar ifâde edebilme.

3. MÂRİFETULLÂH VE ÂRİFLERDEKİ TECELLÎLER

Mârifetullâha eren kâmil insan, Hakk'ın aşk ve muhabbetinin tecellîsi altında olduğu için, mercek altında bir kağıdın yanması gibi nefsânî temâyüller onda ömrünü tüketmiştir.

Mârifetullâh, bütün kâinattaki sır ve hikmetleri muhtevî, sınırsız ve sonsuz bir ilm-i ilâhîdir. Bu ilmi, tam anlamıyla târif etmek, beşer idrâkinin üzerindedir. Ancak herkes, iktidar, istîdat ve gayreti nisbetinde bu ilimden haz duyar ve nasiplenir. Bu sebeple Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz:

لاَ أُحْصِى ثَنَاءً عَلَيْكَ أَنْتَ كَمَا أَثْنَيْتَ عَلَى نَفْسِكَ

"(Allâh'ım!) Sen'i lâyık olduğun ekilde medh ü senâdan âcizim! Sen kendini nasıl medh ü senâ etmi sen öylesin!" buyurmuşlardır. (Müslim, Salât, 222)

Hadîs-i kudsî olarak rivâyet edilen:

"Ben gizli bir hazine idim, mârifetime (tanınmama) muhabbet ettim ve Ben'i tanımaları için mahlûkâtı yarattım." [77] ifâdeleri de, mârifetullâhın ehemmiyetine işaret eder.

Kur'ân-ı Kerîm ve Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in hadîs-i şerîflerinden sonra Rabbin mârifete ermiş has kullarının davranış ve sözlerinden daha güzel hiçbir söz ve davranış yoktur. Çünkü, onların müstesnâ fiil ve sözleri, derûnî ve ledünnîdir, kesbî değildir. Bu sebeple onlara

“veresetü’l-enbiyâ” denir. O has kulların davranışlarını müşâhede eden ve kelâmlarını işitenlerin gönülleri feyz ile dolar. Gayretleri artar, sırlar kendilerine ayân olmaya başlar, şeytânî vesveselerden ve dünyevî ihtiraslardan halâs olurlar.

Bu Hak dostlarının bir kısmı, Hazret-i Âdem sıfatlı; bir kısmı Hazret-i İbrâhim sıfatlı, bir kısmı Hazret-i Mûsâ sıfatlı, bir kısmı Hazret-i Îsâ sıfatlı; bir kısmı da Muhammediyyü’l-meşrebdir.

Muhammediyyü’l-meşreb olanların fârik vasıfları; mârifet, muhabbet ve tevhîd ehli olmalarıdır. Bu zevât-ı kirâm içerisinde öyleleri de vardır ki onlar bütün fârik vasıfları kendilerinde cem ettiklerinden bî-sıfattırlar. Yâni îzahtan vârestedirler.

Cenâb-ı Hak, sevdiği bu kullarına, hâllerine göre muhtelif tecellîler bahşetmiştir. Bu meyanda kimini Şâh-ı Nakşibend eyleyip tasarruf ve mârifetullâhta sonsuz ve eşsiz bir himmet deryâsı kılmış; kimini Mecnûn gibi aşk çöllerinde dolaştırmış; kimini hayret vâdîlerinde gezdirmiş; kimini azamet-i ilâhiyye karşısında dilsiz eylemiş, kimini Yûnus Emre gibi aşk bülbülü kılmış, kimini de Hazret-i Mevlânâ gibi dilinden hikmetler fışkıran ve nâdîde inciler saçan bir mânâ deryâsı eylemiştir.

Cenâb-ı Hak, bu farklı tecellîlere mazhar kıldığı cümle velîlerini, dostluk iklîminde mârifet ilmiyle donatıp müstesnâ rehberler hâlinde bütün insanlığa ihsân buyurmuştur.

Mârifetullâha eren kâmil insan, Hakk’ın aşk ve muhabbetinin tecellîsi altında olduğu için, mercek altındaki bir kağıdın yanması gibi, onda nefsânî temâyüller ömrünü tüketmiştir. Böylece, nûrânî bir câzibe merkezi hâline

geldiğinden, diğer insanlar da gayr-i ihtiyârî olarak onu sever ve sayarlar. Ancak o, fânî iltifat ve alâkaların kıskacından kendini kurtarmış olduğundan; gurur, kibir ve ucub gibi mezmûm sıfatların girdabına düşmez. Halk içinde Hak ile berâberdir. "Ta'zîm li emrillâh" yâni Allâh'ın emirlerine hürmetle riâyet ve "Şefkat li halkillâh" yâni Allâh'ın mahlûkâtına şefkat ve merhamet duygularıyla yaşar. Ancak Allâh'a muhabbeti muktezâsınca, zıdd-ı kâmili olan zâlim ve nankörlere aslâ muhabbet ve meyil göstermez. Yalnız, merhameti îcâbı, onlara da acır, hidâyetlerine duâ eder.

Mal-mülk ve dünyâya âit bütün servetler, ona yalnız infak için lâzımdır. Kâmil insan, kendini mârifetullâha ve vâsıl-ı ilâllâh olmaya adamıştır. Artık o, bu cihânın kendine âit dert ve ıztıraplarına aldırmayan, has bir kuldur.

* * *

Mevlânâ -kuddise sirruh-, ruhların, nefislerin ve istîdatların insandan insana farklı olduğunu, herkesin kendi aynasında kâinât nakışlarını, değişik açılardan ayrı ayrı gördüklerini ve kalabalıklar içinde dahî Allâh ile berâber olma hâllerini şu kıssa ile ne güzel ifâde eder:

"Bir sûfî, neş'elenip tefekküre dalmak için müzeyyen bir bahçeye gider. Bahçenin rengârenk tezyînâtı karşısında mest olur. Gözlerini kapayarak murâkabe ve tefekküre dalar.

Orada bulunan gâfil bir kişi, sûfîyi uyur zanneder. Onun bu hâline hayret eder, canı sıkılır. Sûfîye:

«–Ne uyuyorsun? Gözünü aç da üzüm çubuklarını, çiçek açmış ağaçları, yeşermiş çimenleri seyret! Allâh'ın rahmet

eserlerine nazar et!» der.

Sûfî de ona şöyle cevap verir:

«–Ey gâfil! Şunu iyi bil ki, rahmet-i ilâhiyyenin en büyük eseri gönüldür. Onun dışındakiler bu büyük eserin gölgesi mesâbesindedir. Ağaçlar arasında bir dere akıp gider. Onun berrak suyunda iki tarafın ağaçlarının akislerini görürsün...

Su içine aksedip görülenler, hayâlî bir bağ-bahçedir. Asıl bağ ve bahçeler, gönüldedir. Çünkü gönül, nazargâh-ı ilâhîdir. Onların zarîf ve latîf akisleri, su ve çamurdan olan dünya âlemindedir.

Eğer bu âlemdekiler, gönül âlemindeki o neş'e selvisinin aksi olmasaydı, Cenâb-ı Hak bu hayal âlemine, aldanış mekânı demezdi.

Âl-i İmrân Sûresi'nin 185. âyet-i kerîmesinde:

«...(Bu) **dünya hayatı, aldanma metâından başka bir şey değildir.»** buyrulur.

Gâfil olanlar ve dünyayı cennet zannederek «Cennet budur!» diyenler, bu derenin görüntüsüne kananlardır.

Asıl bağ ve bahçelerden, yâni evliyâullâhtan uzakta kalanlar, o hayâle meylederek aldanırlar.

Birgün bu gaflet uykusu nihâyete erer. Gözler açılır, hakîkat görülür. Fakat son nefeste o manzaranın ne faydası olur?

Ne mutlu o kimseye ki, ölmeden evvel ölmüş, onun rûhu, bu bağın hakîkatinden koku almıştır...»"

Gerçekten bir kimse, dünyanın nefsanî lezzetlerine itibar etmez, ondan yüz çevirirse, Allah -celle celâlühû-, o kulun rûhunu saf, kalbini nurlu kılar.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"İçine nur giren kalb, açılır ve geni ler." buyurduğunda;

"–Yâ Rasûlallah, bunun alâmeti nedir?" diye sorulmuş, O da:

"*–Fânî dünyadan uzakla mak, ebedî olan âhiret yurduna gönül vermek ve ölmeden evvel ölüme hazırlanmaktır.*" (Taberî, *Tefsir,* VIII, 37) şeklinde cevap vermişlerdir.

Bu şerefli mârifet yolunun sâdık yolcuları olan ehlullâh, yâni Hak dostlarının gönülleri, nîsan yağmuru damlalarından iri inciler peydâ eden sedefler gibidir. Kendilerine muhabbet gösteren nice ham gönülleri, Allâh'ın lutfu ile birer iri inci sedefi yapmaktan uzak kalmazlar. Yeter ki bu tâlipler, bu sedefte saklanacak yağmur damlasını idrâk edebilsin!

Mesnevî şerhinde buyrulur:

"Kelâm sâhibi olan Allah, bulutun kulağına bir sır söyledi, onun gözünden su tulumu gibi yaşlar boşandı. Gülün kulağına bir sır söyledi; onu renk ve râyiha saltanatıyla güzelleştirdi. Taşa bir sır söyledi; onu mâden içinde akik etti. Yâni latîf sıfatıyla tecellî edip buluttan su akıttı, gülü güzelleştirdi, taşı da kıymetlendirdi.

İnsan vücûduna da bir sır verdi; o sırrı muhâfaza eden mârifet ehlini sonsuzluğa yüceltti. İlâhî âlemden ilham alan bu Hak dostları, cisimden kurtulup Hakk'a yakınlığın sırrına erdi."

Hiç şüphesiz ki bu sırlar, farklı tecellîler hâlinde mârifete medâr olan muhabbet sırrıdır. Muhabbet sırrı ki, her şeyin kemâli ve güzelliği onun feyizli iklîminde gizlenmiştir.

Yüksek seviyedeki Allah dostlarında zâtî muhabbet tecellîleri ziyâdeleşir. Zâtî muhabbet, bir kişinin bir fânîyi gayr-i irâdî sevmesi ve bir aşk bağlantısı kurmasıdır. Bu muhabbet mecâzîdir. Hakîkî zâtî muhabbet ise Rabb'e bu tür

bir meclûbiyet ve O'nda fânî olma hâlidir.

Bu zâtî muhabbet tecellîlerine mazhar olan Hak dostları, ikram gördükçe seven, kahra uğrayınca da sevgisi zayıflayan kişiler değildir. Şu mecâzî hikâye, zâtî muhabbete âit güzel bir misâl teşkîl eder:

Mevlânâ Câmî -kuddise sirruh- anlatıyor:

"Pîrimiz Mevlânâ Sâdeddîn Kâşgarî'nin sohbet halkasında bir genç vardı. Bu gençte, riyâzat, halvet ve aşk, en ileri derecede idi. O da benim gibi, bir fânî güzele tutulmuştu. Böylece gönlünde biriktirdiği kıymeti bir lahzada o tarafa devretmişti.

Altından ve pırlantadan hediye sadedinde bir şey alıp, o güzelin geçeceği yola bırakmış ve oradan geçenlerden birinin onu almaması için de bir kenara gizlenmişti. Fikrince sevgilisi oradan geçecek ve hediyeyi görüp alacaktı. Fakat kimden ve nasıl geldiğini bilmeyecekti. Ben vaziyeti öğrenince ona dedim ki:

«–Ne garip bir iş işlemektesin! Türlü zahmetlerle elde ettiğin şeyi onun yolu üzerine bırakıyorsun! Bulsa, görse, alsa bile, kimden ve niçin olduğunu bilmeyecek. Bâri bir şey yap ki, onun senden geldiğini bilsin!»

Genç âşık, gözyaşları ile sarsılarak cevap verdi:

«–Sen ne diyorsun? Yaptığım işin tuhaflığını ben bilmiyor muyum sanıyorsun! Bu işi yaparken hiçbir karşılık beklemiyorum. Zîrâ hediyelerimden dolayı onun bana karşı bir minnet altına girmesini istemiyorum!»

Bu cevaptan titredim. Bir fânîye olan mecâzî muhabbet, bu gibi derinlik, incelik, zarâfet ve davranış güzelliği sergiler ise, kimbilir, «zâtî muhabbet»e nâil olanlar, mârifetullâhın ne

ulvî tecellîlerine mâkes olurlar."

Kalbin bu safhalarını îzah sadedinde Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Selçuklu Medresesi'nde zâhirî ilimlerin zirvesinde "dersiâm" iken, içinde bulunduğu hâlini "hamdım"; mârifetullâh tecellîlerine nâil olup kâinattaki sırlar kendine ayân olmaya başladığındaki hâlini "piştim"; zâtî muhabbette fânî oluş hâlini ise "yandım" diye ifâde etmiştir.

Mârifetullâha erişebilmek, ancak Zât-ı Ulûhiyyet'e mutmain bir îman ve ilâhî tecellîlere, beşer idrâkine sığabilecek ölçüde bir vukûfiyet kesbetmekle mümkündür.

Allâh'ım! Bizlere lutfettiğin emânetlerin hakkını liyâkatle edâ edebilmeyi nasîb eyle! Bizleri, âhirette rahmetinin âzamîsine nâil edecek derecede amel-i sâlih sâhibi eyle! Kalblerimizi muhabbetullâhın ihtişamlı tecellîlerine mâkes eyle! Kullarına muhabbet ve merhametinin tecellîsi olarak ihsân ettiğin "ahsen-i takvîm" sırrına erdirerek gönüllerimizi rahmet şebnemleriyle ihyâ ve âbâd eyle!

Âmîn!..

Bkz. Aclûnî, *Ke fü'l-Hafâ*, II, 132.

B. İLÂHÎ MEVHİBELER

İlâhî mevhibelere nâiliyet, kalbin kıvâmına bağlıdır.

Allah'tan gayrı bütün varlıklar, yüce Rabbimizin "Latîf" sıfatının tecellîsiyle, yâni O'nun lutfetmesiyle yaratılmıştır. Mahlûkâtın hiçbiri, hak ederek ve bedel ödeyerek var olmuş değildir. Varlıkların fânî ve izâfî vücutları ile onların yaratılış hikmetlerine bağlı olan bütün vasıf ve imkânları, tamamen birer ilâhî mevhibedir.[78] Bu demektir ki bütün mevcudâtın var olması, Cenâb-ı Hakk'ın lutuf, kerem ve ihsânından ibârettir.

Yaratılmış her şeyin var oluşu ve onların sâhip kılındıkları vasıflar, aslında birer "mevhibe-i ilâhiyye" olmakla berâber, biz bu tâbiri, tasavvuf yoluna girmiş bulunanların kat ettikleri merhaleler nisbetinde, vehbî olan nâiliyyetleri için kullanırız. Halk içinde istîdatlı olanlar, bu yolda ilerledikçe müstesnâ birtakım lutuf ve meziyetlere, daha âhirete intikâl etmeden nâil olmaya başlarlar. Bu nâiliyyetlerin başlangıcında irâde-i cüz'iyyeyi kullanmakla bir istihkak (hak etme) mevzubahis olsa bile, netîcede lutuf, istihkâka gâlip olduğundan, bunları sırf bir ilâhî mevhibe olarak telâkkî etmek ve "mevhibe" kelimesini bunlara hasretmek âdet olmuştur. Zîrâ, burada hak edişle nâiliyyet arasındaki büyük fark, istihkâkı "yok" farzetme temâyülünü doğurmuştur. Bu görüş, istihkâka medâr olan şahsî imkânın da esâsen bir ilâhî mevhibe olması sebebiyle pek de yanlış sayılmaz.

Tasavvufî eğitimle rûhen seviye bulan bazı istîdatlı şahıslar, bu mânevî yolculukta pek çok kemâlât tecellîlerine nâil

olurlar. Öyle ki; kimi Hak dostlarına hikmetler ayân olur ve birçok sırlı düğümler birer birer çözülür. Meçhuller keşfolmaya, muammâlar fetholmaya başlar. Selîm bir kalbdeki sünûhât ve ilhamlar, kulu Hak ve hakîkatin özüne yöneltir. Levh-i mahfûzun istikbâle âit pek çok gerçeğinin kalbe aksedişiyle vücut bulan sâdık rüyâlar görülür. Kul, her şeyde ilâhî murâdı sezen firâsetli bir nazar ve olgun bir tefekküre ulaşır.

Samîmî gayretlere ilâveten ancak ilâhî lutuf ve ihsanların netîcesinde kavuşulan bu hâllerin, daha pek çok değişik tezâhür şekilleri vardır. Bu nâiliyyetlerin bir ilim olarak ifâdesine "ledünniyât" denildiği bir vâkıadır. Ledünnî bilgiler, insan idrâk ve ihâtasını aşan bir muhtevâda ise de bundan, Cenâb-ı Hakk'ın lutuf ve keremiyle hissedâr olanlar, kaydettikleri terakkî nisbetinde şümûllü bir idrâk ve iz'âna ulaşırlar. Şimdi, bu ledünnî ilmin muhtevâsını -beşerî tâkat ve dînî cevaz nisbetinde- açıklamaya çalışalım.

İlâhî mevhibe: İlâhî bağış ve lutuflar.

1. LEDÜNNÎ İLİM

Ben kulumu sevince onun (âdetâ) konuşan lisânı, akleden kalbi, işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum. Benden ne isterse, mutlaka veririm. Bana sığınırsa, onu korurum. (Buhârî, Rikak, 38)

Bu ilim, ancak Allah Teâlâ'nın lutfetmesiyle nâil olunan tamamen Hak vergisi, **vehbî** bir ilimdir.

Kur'ân-ı Kerîm'de bu ilim hakkında **"bizim katımızdan, bizim tarafımızdan bir ilim"** mânâsına gelen « مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا »[79] ifâdesi kullanılmıştır. **"Ledünnî ilim"** tâbiri de buradan gelir.

Esâsen, Cenâb-ı Hakk'ın Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e bildirdiği hakîkatler, üç kategori teşkil eder. Bunların **birinci** kategorisindeki gerçekler, ancak nûr-i nübüvvetle idrâk olunabildiğinden, bunlar, Allah Teâlâ ile O'nun yüce Peygamberi arasında bir sır olarak kalmıştır. Böyle gerçekleri Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ashâbından hiç kimseye ifşâ etmemiştir.

Allah Teâlâ ile Rasûlü arasında böyle ifşâsı câiz ve mümkün olmayan, ifşâ edilse bile anlaşılma imkânı bulunmayan gerçeklerin mevcûdiyeti, bâzı hadîs-i şerîflerin mazmûnundan anlaşılmaktadır. Nitekim Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ashâbına:

" âyet bildiklerimi bilseydiniz; az güler, çok ağlardınız." buyurmuştur. (Buhârî, Küsûf, 2; Müslim, Salât, 112)

Diğer bir hadîs-i şerîfte de:

“Benim Cenâb-ı Hak ile öyle anlarım olur ki, onlara ne bir mukarreb melek ne de herhangi bir peygamber vâkıf olamaz.” buyurmuştur. (Münâvî, *Feyzü’l-Kadir,* IV, 8)

Cenâb-ı Hakk’ın Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e bildirdiği **ikinci** grup bir hakîkatler manzûmesi de vardır ki bunlar, ancak aklen ve rûhen yükselmiş, “havâs” veya “havâssü’l-havâs”[80] tâbir olunan ehil ve istîdatlı zevât tarafından -doğru olarak- kavranabilir. Bu kategorideki gerçekleri, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in Hazret-i Ebû Bekir ve Hazret-i Ali gibi bâzı büyük sahâbeye nakletmiş olduğu, bilinen bir gerçektir. Bunların sadırdan sadıra intikâli, bir an’anedir. Zîrâ, satıra geçtiği takdirde ehil olmayanların da bunlara muttalî olmak ve -yanlış anlamaları sebebiyle- hatâya sürüklenmek ihtimalleri mevcuttur. Bununla birlikte kişinin bu hususta kalbî istîdat ve iktidârı kadar mes’ûliyeti vardır. Kul, kendi selâmeti için bu istîdâdı inkişâf ettirmek mecbûriyetindedir.

Cenâb-ı Hakk’ın Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e bildirdiği hakîkatlerin **üçüncü** grubunu teşkîl edenler ise, şer’î gerçeklerdir. Bu kategorideki bilgiler hakkında, bütün insanlık âleminin, îman ve amel mükellefiyeti vardır. Bu sebeple de Cenâb-ı Hak bu hükümleri asgarî seviyedeki kullarını da dikkate alarak, onların da tâkat getirebileceği bir şekilde takdîr etmiştir. Bunlar, herkese lâzımdır ve umûmun mükellefiyetini tâyin sebebine binâen, âleme ilân olunmuştur.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, ashâbına zaman zaman kıyâmete kadar olacak hâdiseler husûsunda îzahlarda bulunur, ancak ashâbın pek çoğu bunları lâyıkıyla

kavrayamazdı. Bir kısmı da unutup giderdi.[81]

Ancak yukarıda ifâde etmiş olduğumuz gibi bazı ehil kişilere, anlaşılması güç birtakım hakîkatleri haber verdiği ve bunların pek çoğunun da sırf sadırdan sadıra intikal ettiği bilinmektedir. Çünkü bunlar, umûma lâzım olmadığı gibi, pek çok kimsenin idrâk ve ihâtasını aşan gerçeklerdir. İstîdatlılar arasında böyle bilgilerin teselsülünün, herkese hitâb sûretiyle değil, çoğu kez sadırdan sadıra, yâni ehil bir ferdden, diğer bir ehil ferde intikâl sûretiyle gerçekleştiği, târihî bir an'anedir.

Hazret-i Ebû Bekir ve Hazret-i Ali'ye ilâveten sahâbeden İbn-i Mes'ûd, Ebû Hüreyre, Muaz bin Cebel ve Hârise bin Mâlik -radıyallâhu anhüm- de bu husûsî ilme âit bâzı sırlara mazhar olanlardandır.

* * *

Allah Teâlâ, kendisinden hakkıyla ittikâ eden, beşerî irâde ve arzularını ilâhî irâdeye râm edebilen kullarının kalblerine, gözlerin görmediği, akılların tartamadığı birçok lutuflarda bulunur. Nitekim yüce Rabbimiz, böyle muttakî kullarına husûsî bir ilim ve hikmet lutfettiğini, Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle bildirmektedir:

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اِنْ تَتَّقُوا اللّٰهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا

وَ يُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّاٰتِكُمْ وَ يَغْفِرْ لَكُمْ وَ اللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

“Ey îman edenler! Eğer Allah’tan ittikâ ederseniz, O, size bir furkan (iyi ile kötüyü ayırd edecek bir ilim, firâset ve anlayış) **verir, günahlarınızı örter ve sizi bağışlar. Çünkü Allah, büyük lutuf sahibidir.”** (el-Enfâl, 29)

“Ey îman edenler! Allah’tan korkun ve Peygamberine inanın ki O, size rahmetinden iki kat versin ve size ışığında yürüyeceğiniz bir nûr lutfetsin...” (el-Hadîd, 28)

Hadîs-i şerîfte de:

“Öğrendikleriyle amel edene Allah Teâlâ bilmediklerini öğretir.” buyrulmuştur. (Ebû Nuaym, *Hilyetü’l-Evliyâ,* X, 15)

Bir hadîs-i kudsî de şu mealdedir:

“Her kim Ben’im velî bir kuluma dü manlık ederse, ben ona kar ı harb îlân ederim. Kulum, kendisine emrettiğim farzlardan daha sevimli herhangi bir eyle Bana yakınlık sağlayamaz. Kulum Bana (farzlara ilâveten i lediği) nâfile ibâdetlerle de durmadan yakla ır; nihâyet Ben onu severim. ***Kulumu sevince de Ben*** *(âdetâ)* ***onun i iten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum.*** *Benden ne isterse, mutlaka veririm, Bana sığınırsa, onu korurum.”* (Buhârî, Rikâk, 38)

Görüldüğü üzere farzları âdâb ve erkânına riâyet ederek ihlâsla edâ ettikten sonra, aşk, şevk ve vecd ile gönülden yapılan nâfile ibâdetler, Cenâb-ı Hakk’ın böyle muhteşem lutuf ve ikrâmlarına birer vesîle teşkîl etmektedir. Bunun için nefsin süflî arzularına karşı koyarak haram ve şüphelilerden sakınmalı, sünnet-i seniyyeyi hayat tarzı edinmelidir. Bu lutuflara nâiliyyet için bedenî hazları hadd-i lâyığında (gerektiği ölçüde) tutup, rûhî âlemi inkişâf ettirmelidir. Çünkü bu öyle büyük bir lutuftur ki, Cenâb-ı Hak, insanın beşerî zaafları ile perdelenen idrâkini, doğruya, gerçeğe,

hikmete açıverir. İnsan her hâl ve hareketinde ilâhî irâdeye göre adım atar. Teşhis ve tahminlerinde isâbet eder. Sebep ve bahâneler, zâhirî görüntüler, irâdesi Hakk'ın irâdesinde erimiş böyle bir kulu aldatamaz. Kul, hâdisâtın içyüzünü keşfetmeye ve ileri görüşlülüğe nâil olur.

Kalbe gelen ilhamlarla isâbetli tahmin ve teşhiste bulunmanın yanısıra bir de akla gelen ve zihne doğan hoş ve ince fikirler vardır ki bunlar kelimelerle değil, çoğu zaman işâret ve rumuzlarla ehline bildirilen, kalb ahvâline dâir rakîk mânâlardır. Bunlara **"latîfe"** veyâ bunun çoğulu olan **"letâif"** tâbir olunmuştur. Bu mânâlar, Hak Teâlâ'nın mâneviyat yolundaki sâlih kullarına lutfettiği işâret ve rehberlerdir.

Ayrıca, Cenâb-ı Hak, sâlih kullarına düştükleri müşkil durumlarda gâibden gelen seslerle îkaz etmek sûretiyle de yardımda bulunabilir. Buna **"hâtif"** denilmiştir ki sâhibinin görülmediği, gizliden gelen sesler demektir.[82] Sâlikin kalbinde ortaya çıkan ve onu Hakk'a dâvet eden seslerdir.

Şu hâdise, hâtiften ses işitmenin bir hakîkat olduğuna delâlet eder:

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- vefât ettikten sonra O'nu gasletmek isteyen ashâb, acabâ diğer ölülerimiz için yaptığımız gibi Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'i elbisesini çıkarıp da mı gasledelim, yoksa elbisesi üzerindeyken mi yıkayalım, diye ihtilâfa düşmüşlerdi. Bu ihtilâf üzerine Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in, elbisesi çıkarılmadan yıkanacağı, gâibden gelen bir sesle bildirilmiştir.[83]

* * *

Allah Teâlâ, peygamberleri vâsıtayla insanlara, “Kitâb”ı, “Hikmet”i ve diğer bilmediklerini öğretmiştir. Bu tâlim, bazen açıktan, bazen de ledünnî olarak doğrudan kalbe gelen ilhamlar şeklinde gerçekleşmiştir. Ancak bu hâller, yukarıda da ifâde ettiğimiz gibi çoğu zaman insan idrâkiyle kavranması güç bir keyfiyette tezâhür ettiğinden, insanların ekserisine meçhûl kılınmıştır. Fakat ledünnî ilmin hak ve hakîkat olduğu, Kur’ân ve sünnetle sâbittir.

Nitekim Kur’ân-ı Kerîm’de[84] ve Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in bâzı hadîs-i şerîflerinde anlatılan, Hazret-i Mûsâ -aleyhisselâm- ile Hızır -aleyhisselâm- arasında cereyan eden şu hâdise, ledünnî ilmin muhtevâsından muhteşem pırıltılar aksettirmektedir:

Hazret-i Mûsâ ve ona inananların peşine düşmüş olan Firavun ordusu, İsrâiloğulları’nın gözleri önünde Kızıldeniz’e garkolmuştu. Bu ilâhî lutfun ardından Hazret-i Mûsâ -aleyhisselâm- kavmini topladı. Onlara çok fasih, belîğ ve ateşli bir vaaz verdi. Öyle ki dinleyenlerin kalbleri yumuşadı, gözleri yaş döktü. Kavmi, Hazret-i Mûsâ’nın ilim ve mârifetteki derinliğine hayran kaldı. İçlerinden biri, bu sohbetin feyziyle mest olarak:

“–Ey Allâh’ın peygamberi, dünyada senden daha âlim bir kimse var mı?” diye sordu.

Hazret-i Mûsâ -aleyhisselâm- ise hoşuna giden bu suâle “Allah bilir” demeksizin:

“–Hayır, böyle bir kimse bilmiyorum.” diye cevap verdi. Bu

sûretle bir zelle[85] işlemiş oldu. Allah Teâlâ bu cevâbı hoş görmedi ve o esnâda Hazret-i Mûsâ'ya vahyederek:

"–İki denizin birleştiği yerde bir kulum var ki, o senden daha âlimdir. Ona, husûsî bir ilim (ledünnî ilim) vermişimdir." buyurdu.

Mûsâ -aleyhisselâm- bu ilmi öğrenmek arzusuyla:

"–...O iki denizin birleştiği yere kadar durup dinlenmeksizin gideceğim, (gerekirse) **senelerce yürüyeceğim, dedi."** (el-Kehf, 60)

Daha sonra kızkardeşinin oğlu Yûşâ bin Nûn ile yola çıktı. Seyahat esnâsında bâzı tecellîler yaşandı. Nihâyet aradıkları şahsı buldular. Kur'ân-ı Kerîm'de bu buluşma şöyle bildirilir:

"Derken, kullarımızdan bir kul buldular ki, ona nezdimizden bir rahmet vermiş, yine ona tarafımızdan bir ilim (ledünnî ilim) **öğretmiştik."** (el-Kehf, 65)

Mûsâ -aleyhisselâm-'a vahiyle işâret edilen bu zât, bir kayanın üzerinde yeşil bir hırkaya bürünmüş vaziyetteydi. Hazret-i Mûsâ yaklaşıp selâm verdi ve:

"–Ben Mûsâ'yım." dedi.

Hızır[86] -aleyhisselâm- da:

"–Demek Benî İsrâil peygamberi Mûsâ sensin." dedi.

Mûsâ -aleyhisselâm-:

"–Bana Allah tarafından, insanların en âlimi olarak bildirilen zât sen misin?" diye sordu.

Hızır -aleyhisselâm- cevâben:

"–Yâ Mûsâ, Allah sana bir ilim vermiştir, o bende yoktur; bana bir ilim vermiştir, o da sende yoktur." dedi.

Mûsâ -aleyhisselâm-, Hızır -aleyhisselâm-'a:

"–Allâh'ın sana öğrettiği rüşd'ü (hakîkate ulaştıracak ilim

ve hikmeti) **bana da öğretmen için sana tâbî olabilir miyim?”** (el-Kehf, 66) dedi.

Mûsâ -aleyhisselâm-, Hızır -aleyhisselâm-’dan bu ilmi tahsîl etme arzusunu böylece bildirdi. Görülüyor ki bu ilmin tahsîli için âyet-i kerîmede geçtiği üzere “tâbî olmak” gerekiyor. Zîrâ bu ilim sadırdan sadıra intikâl edecektir. Bunun için de bir maiyyet, yâni maddî-mânevî berâberlik mecbûriyeti vardır.

Mûsâ -aleyhisselâm- zâhiren anlaşılması mümkün olmayan, kendisine acâip ve garâipten görülen bâzı hakîkatlerin hikmetini Hızır -aleyhisselâm-’dan öğrenmek istiyordu. Hızır -aleyhisselâm- ise Musâ -aleyhisselâm-’a:

“–Doğrusu sen benimle berâberken sabretmeye aslâ muktedir olamazsın! İç yüzünü bilmediğin bir bilgiye nasıl sabredeceksin?” (el-Kehf, 67-68) dedi.

Hızır -aleyhisselâm-, aslında daha bu sözüyle, Hazret-i Mûsâ’nın psikolojik durumu hakkında ilk keşfi yapmış, O’na kendini anlatmış oluyordu ki, bu hâl sonunda gerçekleşecekti. Çünkü bu ilim büyük bir sabır istiyordu ve Mûsâ -aleyhisselâm- ise çok hareketli bir hayattan geliyordu. Burada Hazret-i Mûsâ’nın alacağı ders, ilâhî hakîkat ilmi karşısında kendi mevkîini ve acziyetini görmekti.

Mûsâ -aleyhisselâm- ise ısrarla:

“–İnşâallâh beni sabırlı bulacaksın. Sana hiçbir işte karşı gelmeyeceğim.” (el-Kehf, 69) dedi.

Hızır -aleyhisselâm-:

“–Mâdem bana uyacaksın, ben sana bir şey söylemedikçe, hiçbir konuda bana suâl sorma!” (el-Kehf, 70) dedi.

Bunun ardından sâhilde berâberce yürüdüler. Nihâyet iki kardeşe âit bir gemiye bindiler. Hızır -aleyhisselâm- kendilerinden ücret bile almayan bu sâlih kimselerin gemisini delmeye başladı. Mûsâ -aleyhisselâm- heyecanla:

"–Gemi halkını boğmak mı istiyorsun! Niye deldin gemiyi? Bu geminin sahipleri zâten fakir kimseler, buradan ekmek paralarını çıkartıyorlar. Bu gariplerin gemisinden ne istedin? Doğrusu çok şaşılacak bir iş yaptın!" dedi.

Hızır -aleyhisselâm- ise evvelki îkâzını hatırlatarak:

"–Ben sana, benimle beraberliğe sabredemezsin demedim mi?" cevabını verdi.

Mûsâ -aleyhisselâm-:

"–Unuttuğum bir şeyden dolayı beni hesâba çekme; bu iş sebebiyle bana zorluk çıkarma." dedi.

Tam bu sırada bir serçe kuşu gelerek geminin kenarına kondu. Sonra denizden gagasıyla su aldı. Hızır -aleyhisselâm-, bu manzarayı Mûsâ -aleyhisselâm-'a göstererek şu teşbihte bulundu:

"–Allâh'ın ilmi yanında senin, benim ve diğer mahlûkâtın ilmi, u ku un denizden gagasıyla aldığı su kadardır."

Bir müddet sonra gemiden indiler ve birlikte yürümeye başladılar. Nihâyet bir erkek çocuğa rastladılar. Hızır -aleyhisselâm-, hemen o çocuğu öldürdü.

Mûsâ -aleyhisselâm-:

"–Tertemiz bir canı, bir can karşılığı olmaksızın katlettin ha! Gerçekten çok fena bir şey yaptın!" dedi.

Hızır -aleyhisselâm- ise yine aynı şekilde mukâbele etti:

"–Ben sana, benimle beraberliğe sabredemezsin, demedim mi?"

Mûsâ -aleyhisselâm-, verdiği sözde duramamanın büyük mahcûbiyeti içinde:

“–Eğer bundan sonra da bir şey sorarsam, artık bana arkadaşlık etme. Hakikaten, sana ileri sürebileceğim mâzeretlerin sonuna ulaştın.” dedi.

Yine yürüdüler. Nihâyet bir köy halkına varıp onlardan yiyecek bir şeyler istediler. Ancak köy halkı onları misafir etmekten kaçındığı gibi, üstelik onlara bir de kötü muâmelede bulundu. Hazret-i Mûsâ ve Hızır -aleyhimesselâm- köyden çıkarken orada yıkılmak üzere bulunan bir duvar gördüler. Hızır -aleyhisselâm-, kerpiçle o duvarı yeni baştan örüp doğrulttu. Bunun üzerine Mûsâ -aleyhisselâm-:

“–Kendilerine geldiğimiz hâlde bize ilgi gösterip ağırlamayan, açlığımızı dindirecek bir-iki lokmayı bile bize çok gören şu insanlara sen bedâva iş yapıyorsun. Dileseydin, elbet buna karşı bir ücret alabilirdin.” dedi.

Hızır -aleyhisselâm- ise şöyle dedi:

“–Artık birbirimizden ayrılma vakti geldi. Şimdi sana, sabredemediğin üç hâdisenin içyüzünü haber vereceğim:

O deldiğim gemi, denizde çalışan yoksul kimselerindi. Onu kusurlu göstermek istedim. Çünkü onların arkasında, bütün sağlam gemileri gasbetmekte olan bir kral vardı.

Erkek çocuğa gelince; yarın âsî biri olacaktı. Onun ana-babası ise, sâlih kimselerdi. Bunun için çocuğun onları azgınlık ve nankörlüğe sürüklemesinden, onlara eziyet etmesinden korktuk. Böylece istedik ki, Rableri onun yerine kendilerine, ondan daha temiz ve daha merhametlisini versin.

Doğrulttuğum duvar ise, köydeki iki yetim çocuğun idi.

Altında da onlara âit bir hazine vardı. Çocukların babası, sâlih bir kimseydi. Rabbin murâd etti ki, o iki çocuk, güçlü çağlarına erişsinler ve Rablerinden bir rahmet olarak hazinelerini çıkarsınlar. **Ben, bunu da kendiliğimden yapmadım**. İşte, sabredemediğin hâdiselerin içyüzü budur."[87]

Bu kıssadaki hikmetli, ibretli ve esrarlı noktalara dâir pek çok şey ifâde edilmiş ve şerhler yapılmıştır. Bu mevzudaki hikmet dolu nüktelerden birkaçını şöyle ifâde edebiliriz:

Ledünnî ilim, hâdisâta, zâhirî şartların, beşerî kıstasların ötesinde, keyfiyeti çoğu insanlara meçhul bir nizâmın ölçüleriyle bakıştır.

Meselâ bütün ilimlerde "suâl", öğrenmenin en mühim anahtarı kabul edilirken; bu ilimde ise suâl, îtiraz, münâkaşa ve münâzara yoktur. Buna mukâbil, sükût, sabır ve teslîmiyet vardır. İşlerin nihâyetine ve netîcesine bakılır. Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri ne güzel söyler:

Hak erleri hayreyler

Zannetme ki gayreyler

Ârif ânı seyreyler

Mevlâ görelim neyler

Neylerse güzel eyler!

Deme niçin u öyle

Yerincedir o öyle

Var sonunu seyreyle

Mevlâ görelim neyler

Neylerse güzel eyler!

Kıssada geçen gemi seyahatinde sâlih gemici kardeşler, Hazret-i Mûsâ ve Hızır -aleyhimesselâm-'dan ücret almamışlardı. Bu sûretle Hak dostlarına yapılan küçük bir iyiliğin büyük bereketiyle karşılaştılar. Gemileri, telâfisi mümkün küçük bir zarar ile gasbolunmaktan kurtuldu. Yâni kendisiyle ihsânda bulunulan helâl sermâye, zâyî olmadı.

Yine geminin kusurlu kılınarak kralın gasbına mânî olunması, işârî mânâda, kişinin ömür deryâsında yüzen gemisi mevkiindeki nefsini kusursuz gördüğü takdirde kibir ve ucub girdabında mânen helâke sürüklenebileceği, bu sebeple de dâimâ acziyet ve kusurunu îtirâf hâliyle mânevî kayıplardan sakınması gerektiği şeklinde şerh edilmiştir.

Hızır -aleyhisselâm-'ın mâsum bir çocuğu öldürmesinde de birçok hikmet vardır:

İnsanoğlu, kalbindeki çoluk-çocuk, ana-baba, kardeş ve arkadaş sevgileri gibi beşerî fakat mâsum sevgileri, lâyık olduğu kıvamda tutup Allah sevgisinin üstüne çıkarmamalıdır. Aksi hâlde bunlar, insanı aslî maksadından alıkoyar, hattâ onu yoldan çıkarır.

Cenâb-ı Hakk'ın yüce isimlerinden biri de **"er-Rakîb"**dir. Bu ise Allah Teâlâ'nın, sevdiği kullarının kalbindeki Allah sevgisinin üstüne başka sevgilerin gölgesinin bile düşmesine râzı olmaması demektir. Yâni Allâh'a muhabbet, ortak kabul etmez.

Hâlbuki vaktiyle Yâkub -aleyhisselâm- da, oğlu Yûsuf'un alnındaki nübüvvet nûrunu sezmiş ve kalbinde ona karşı şiddetli bir muhabbet akışı olmuştu. Yâkûb -aleyhisselâm-'ın, oğluna aşırı muhabbet ve düşkünlüğü, gayretullâha dokundu.

Bu sebeple Allah Teâlâ, ona bir iptilâ vermeyi murâd etti. Netîcede ise mâlûm olduğu üzere oğluyla arasına uzun ayrılık yılları girdi. Fazla muhabbet, ardından acı bir firâk getirdi.[88]

Bâzı büyük hakîkatler, sosyal verâset yoluyla halkın harc-ı âlem malı hâline gelir ve topluluğun müşterek kültür mahsullerine akseder. Aslında putlaştırılan sevgilerle ilgili olan bu nükte de, bir halk türküsüne "çok muhabbet, tez ayrılık getirir" şeklinde aksetmiştir.

Gerçekten çok ibretli ve hikmetlidir ki Hızır -aleyhisselâm-'ın öldürdüğü çocuğun anne-babası da, elbette çocukları doğduğunda sevince garkolmuş, öldüğü zaman ise büyük bir mâteme bürünmüşlerdi. Hâlbuki çocuk yaşasa kendisiyle beraber ana-babasının dünyâ ve âhiretini mahvedecekti. Karar, anne-babaya bırakılsa ölmesini hiç istemezlerdi. Fakat merhameti sonsuz olan Cenâb-ı Hak, o sâlih kullarını, bir ana-babanın evlâdına beslediği sevgiden daha çok sevdiği için, o çocuğun ölümünü takdîr buyurup yerine sâlih bir evlâd vermekle onları aslında lutuflandırdı. Ölen çocuk, mâsum olarak bu âlemden âhirete intikâl ettiği için onun fânî dünyâ hayatına mukâbil, ana-babasıyla birlikte ebedî bir âhiret hayatı da korunmuş oldu. Yâni kahır sûretinde gelen bir lutuf ile zararın küçüğü, büyüğüne tercih edilmişti.

Demek ki kulların hâdiseleri değerlendirmeleri, ilâhî hikmete vâkıf olamadıkları için ekseriyetle yanlıştır.

Yüce Rabbimiz Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyuruyor:

وَ عَسىٰ اَنْ تَكْرَهُوا شَيْئاً وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئاً

وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللّٰهُ يَعْلَمُ وَ اَنْتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ

"...Hoşunuza gitmeyen bir şey çoğu kere sizin için hayırlı olabilir. Yine sevdiğiniz bir şey de çoğu kere hakkınızda şer olabilir. Allah bilir, siz bilemezsiniz." (el-Bakara, 216)

Günahsız, mâsum bir insanın katli, pek tabî ki büyük bir cürümdür ve şer'an kısas gerektirir. Fakat bu kıssadaki gibi bir örneğin, şer'î hükümlerin tasvip etmediği bir şekilde ve sırf bâtın ilmine dayanılarak gerçekleştirilmesi, zâhirle mükellef olan ümmet-i Muhammed hakkında mümkün değildir. Bu yüzden kalbî ilme sâhip büyük zâtlar da, zâhirî sebepler teşekkül etmeksizin harekete geçmez, sebepler dünyâsından ayrılmazlar. Şer'î hükümlerin sınırları, herkes için vazgeçilmez ölçülerdir.

Mûsâ -aleyhisselâm- şeriat sahibi bir peygamberdir ve onu tatbîk etmekle vazîfelendirilmiştir. Hızır -aleyhisselâm- ise Allâh'ın bildirdiği bir ilim dâhilinde hareket etmektedir. Yâni yaptıklarını kendi arzusuyla değil, Rabbinin emriyle yapmaktadır. Mûsâ -aleyhisselâm-'ın, Hızır -aleyhisselâm-'a îtiraz etmesi ise, Allâh'ın koyduğu hudutları gözetmek içindir. Bu kıssayı Kur'ân-ı Kerîm'de insanlara bildiren de yine Yüce Rabbimizdir. Demek ki kıssadaki hâdiseler, zâhiren şer'î gerçeklere muhâlif gibi görünse de hakîkatte birbirini tamamlayan farklı tezâhürlerdir. Hazret-i Mûsâ -aleyhisselâm- bu tecellîlerin sırrını öğrenince îtirazı bıraktı. Anladı ki şeriat beden, hakîkat de rûh gibidir. Şer'î kâideler herkese şâmil olduğundan, insanların ekseriyetinin bâtınî gerçeklere vâkıf olamamaları sebebiyle mükellefiyetleri de

sırf zâhirî sebeplere göredir.

Diğer taraftan köylülerin tardetmelerine rağmen Hızır -aleyhisselâm-'ın muhatab oldukları bu kötü muâmeleye bakmadan ve hiçbir maddî menfaat ummaksızın köyde yıkılmak üzere olan bir duvarı tâmir etmesi, aslında yetimlerin himâyesinin ne derece mühim bir vecîbe ve yüksek bir fazîlet olduğunu tebârüz ettirmek içindir. Ayrıca helâl kazancın da zâyî edilmeyeceği hikmetinin ifâdesidir. Hakîkaten sâlih kulların helâl kazançları, Allah tarafından korunur, zâyî olmaz.

Hazret-i Osman -radıyallâhu anh- duvarın altında olan bu hazine hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Hazîne, altından yapılmış bir levha idi. Üzerinde şu yedi satır yazılıydı:

1. Ölümü bilip de gülen kimseye şaşarım.

2. Dünyânın fânî olduğunu bilip de ona rağbet eden kimseye şaşarım.

3. Her şeyin bir kader ile tâyin edildiğini bilip de elden çıkan şeye üzülen kimseye şaşarım.

4. Hesâba tâbî tutulacağını bildiği hâlde mal toplayan kimseye şaşarım.

5. Cehennem ateşini bildiği hâlde günah işleyen kimseye şaşarım.

6. Allâh'ı yakînen bildiği hâlde, O'ndan başkasını anan kimseye şaşarım.

7. Cenneti yakînen bildiği hâlde dünyâda istirahat ümid eden kimseye ve şeytanı düşman olarak bildiği hâlde ona itaat eden kimseye şaşarım." (İbn-i Hacer el-Askalânî, *Münebbihât,* s. 29)

Yine bu kıssada işârî mânâ ile, Hazret-i Mûsâ ve Hızır -aleyhisselâm-'ın buluştukları iki denizin birleştiği yerden maksad, zâhir ilminde Hazret-i Mûsâ'nın, bâtın ilminde de Hızır -aleyhisselâm-'ın derin bir deryâ misâli olmalarıdır.

Hazret-i Mûsâ'nın ledünnî ilmi tahsîl maksadıyla Hızır -aleyhisselâm-'a tâbî olması, tasavvuftaki mürîd-mürşid münâsebetlerine benzerlik bakımından da hayli dikkat çekicidir. Bu bakımdan denilebilir ki bir kimse, ilimde Hazret-i Mûsâ -aleyhisselâm- kadar derin olsa dahî, kendisinde bulunmayan bir ilmi tahsîl için tevâzû ve mahviyet içerisinde mânâ sultanı Allah dostlarının önünde diz çökebilmeli, onların irşâdını taleb edebilmelidir.

Sevgili Peygamberimiz'e:

"–Yâ Rasûlallâh! Kur'ân'da ve sünnette çözümünü bulamadığımız bir meseleyle karşılaştığımızda ne yapalım?" diye sorduklarında o Varlık Nûru:

"–Onu, fakihlere ve âbidlere (sâlihlere) sorun ve onların isti âresine arz edin. O konuda ahsî görü ünüzle amel etmeyin." buyurmuştur. (Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* I, 178)

Büyük fıkıh âlimi, müctehid, İmâm Şâfiî Hazretleri, gönül ehli bir kimse olan Şeybân-ı Râî Hazretleri'nden mânevî istifâde için önünde bir talebe gibi büyük bir edeple diz çöker, bâzı hususları istişâre ederdi. Talebeleri:

"–Yâ İmâm! Sizin gibi bir âlim nerede, Şeybân nerede? Bunca hürmet ve iltifâtın hikmeti nedir?" diye sorduklarında, o büyük İmâm:

"–Evlâtlarım! Bu zât bizim bilmediklerimizi bilir!" derdi.

Ahmed bin Hanbel ve Yahyâ bin Main de, bazı meseleleri Mârûf-i Kerhî'ye başvurup ondan sorarlardı.

Mânâ üstadlarına zâhirî ilimleri değil, kalbî ilimleri tahsîl için gidilir. Çünkü onlar, Allâh'a ulaştıran yolların rehberleridir. Nitekim, nice büyük tefsir, hadis, fıkıh âlimleri, tasavvufa intisâb etmiş, bilmedikleri incelikler husûsunda Hak dostlarını rehber edinmişlerdir. İbn-i Âbidîn, Âlûsî ve diğerleri gibi...

Dünyanın en büyük hukukçularından biri olan İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe Hazretleri de, Câfer-i Sâdık Hazretleri'nin sohbetinden tefeyyüz etmiştir.

Ebû Hanîfe Hazretleri'nin mâneviyat ehline büyük hürmetini ifâde eden şu hâdise de pek mühimdir:

Anlatıldığına göre, birgün Hak dostlarından İbrahim bin Edhem'in yolu İmâm-ı Âzam Hazretleri'ne uğradı. Ebû Hanîfe'nin etrafındaki talebeler İbrahim bin Edhem'e küçümseyen, garipseyen gözlerle baktılar. İmâm-ı Âzam bu hâli görünce İbrahim bin Edhem'e:

"–Buyrun efendimiz, meclisimize şeref veriniz!" diye seslendi.

İbrahim bin Edhem mahcûb bir edâ ile selâm verip geçti. İbrahim bin Edhem oradan ayrılınca, İmâm-ı Âzam'a etrâfındaki talebeleri sordu:

"–Bu kimse efendilik ve büyüklük sıfatına ne bakımdan lâyıktır? Sizin gibi bir zât ona nasıl efendimiz der?"

Bunun üzerine İmâm-ı Âzam, yüksek tevâzuunu da ifâde eden şu cevâbı verdi:

"–O, dâimî bir sûrette Allâh ile meşgûl, biz ise işin kîl u kâliyle..."

* * *

Öte yandan her hususta olduğu gibi ledünnî ilmin tahsîlinde de ilâhî tâyinle konulmuş olan âdâb ve erkâna riâyet etmek gerekir. Bu âdâbın en mühimlerinden biri, kulun acziyet ve hiçliğinin şuurunda olarak tevâzûya bürünmesidir.

Nitekim, **«Kelîmullâh»** şânına mazhar ve "ülü'l-azm" bir peygamber olan Mûsâ -aleyhisselâm-, "Kavmimle uğraşmam lâzım, bana Tevrat kâfîdir, zâten vahye muhâtab biriyim, Cenâb-ı Hak'tan istesem O, bana bu ilmi doğrudan öğretmeye kâdirdir..." dememiş; yüksek bir tevâzû sergileyerek murâd-ı ilâhîye tâbî olmuştur. Böylece, gelecek insanlığa bu hususta bir ölçü ve davranış mükemmelliğinden bir örnek sunmuştur.

"–O âlimi bulmak için gerekirse yıllarca yürümeye kararlıyım." demesi de bunun açık bir delîlidir. Hazret-i Mûsâ -aleyhisselâm-'ın Hızır'a karşı gösterdiği bu tevâzu, ilim ve mârifet tâlibi herkese güzel bir numûnedir.

Cenâb-ı Hak dileseydi Hızır ile Musâ -aleyhisselâm-'ı hemen karşılaştırabilirdi. Hâlbuki onları, meşakkatli bir yolculuk sonunda karşılaştırmayı murâd etti. Demek ki bu yolda, aşk ve istiğrak içinde bir azim, kararlılık ve gayret ile "lutf-i ilâhî" gerekiyor.

Aynı zamanda Hazret-i Mûsâ ile Hızır arasındaki bu hâller, bâtın ilminin de sebeplere ve usûle uygun olarak, bir üstaddan alınması gerektiğine işârettir. Yâni bu ilme ekseriyetle, sebepsiz, rehbersiz ve mürşidsiz olarak ulaşılamaz. Ancak Veysel Karânî Hazretleri gibi **"Üveysî**

meşreb” olanlar istisnâdır. Bu yolda maksada ulaşmak için büyük bir azim ve yüce bir himmete ihtiyaç vardır.

Öte yandan Hazret-i Mûsâ’nın Hızır -aleyhisselâm-’dan ilim tahsîl etmek istemesi; “Nasıl olur da bir velî, büyük bir peygambere ders verebilir?” şeklindeki bir suâli akla getirebilir.

İşte bu durumda şu husûsa dikkat edilmelidir ki, Hazret-i Mûsâ -aleyhisselâm-’ın Hızır -aleyhisselâm-’dan ilim tahsîl etmek istemesi, onun hiçbir ilim ve mârifete sahip olmadığı, kendisine keşf ve ilhamdan hiçbir nasîb lutfedilmediği mânâsına gelmez. Bu hâl, herhangi bir hususta daha kâmil olandan, o husûsun tahsîli gibidir.

Meselâ Mîmar Sinan’ın mîmârîdeki ilmî dirâyet ve kâbiliyeti, Süleymâniye Câmii inşâsında çalışan bütün sanatkârlardan hiç şüphesiz daha üstündür. Sinan’ın o câmîdeki bir mermerci kadar mermeri işleme sanatını bilmemesi, onun için bir kusur sayılmaz. Çünkü o sanatkârlar da Sinan’ın tâlimâtı altındadır.

Bu itibarla Hızır -aleyhisselâm-’ın Musâ -aleyhisselâm-’a belli bir müddet üstad olması sebebiyle Musâ -aleyhisselâm-’dan üstün olduğu söylenemez. Haddi zâtında burada bir üstünlük mukâyesesi de söz konusu olamaz. Çünkü Mûsâ -aleyhisselâm- ile Hızır -aleyhisselâm-, kıyas kabul etmeyecek şekilde farklı vâdîlerdedir. Buradaki hikmet, ilâhî ilim karşısında peygamberler de dâhil bütün mahlûkâtın acziyet içinde olduğu gerçeğinin bütün insanlığa gösterilmesidir.

Peygamberler de bir beşer olmakla birlikte, ilâhî vahye mazhar olmuş, seçilmiş kimselerdir. Cenâb-ı Hakk’ın bu

müstesnâ kulları günah işlemezler. Ancak onlar da âciz birer beşer olmak itibâriyle nâdiren “zelle” denilen hatâlara düşerler. Cenâb-ı Hak bu sûretle onlara da, kâh ahkâm zâhir olsun diye, kâh insanlığa emsâl olsun diye beşer olmanın acziyetini tattırır ve onları çoğu kez bize meçhûl bir keyfiyette terbiye eder. Burada da Mûsâ -aleyhisselâm- ilâhî ilmin sonsuzluğu karşısında beşerin sâhib olduğu ilmin acziyetini anlayacak, kendisine bildirilmeyen daha nice ilimlerin mevcut olduğunu görecektir. Kıyâmete kadar gelecek olan insanlık da onun kıssasından birçok ibretler alacaktır.

Gerçekten peygamberler bile nübüvvet gibi büyük bir kudret ve salâhiyete sâhip olmalarına rağmen, kendilerine bahşedildiği kadar ilme vâkıf olmuş ve Hak Teâlâ’nın lutfettiği nisbette de gayba muttalî olabilmişlerdir. Ledünnî ilim vehbî olduğundan, onlar bile Cenâb-ı Hakk’ın bildirdiğini bilir, bildirmediğini bilemezler. Nitekim Şeyh Sâdî’nin *Gülistan*’ında geçtiği üzere bir kişi Hazret-i Yâkûb’a:

“–Ey kalbi münevver, akıllı peygamber! Yûsuf’un gömleğinin kokusunu Mısır’dan gelirken duydun da, neden yanıbaşındaki kuyuya atılırken Yûsuf’u göremedin?” diye sorar.

Yâkûb -aleyhisselâm- ise cevâben:

“–Bizim bu hususta nâil olduğumuz ilâhî nasîb, çakan im ekler gibidir. Bundan dolayı murâd-ı ilâhîye bağlı olarak gerçekler bize bâzen ayân olur, bâzen kapanır!..” buyurur.

Nitekim, Mûsâ -aleyhisselâm-’ın Hızır -aleyhisselâm-’dan ilim taleb ederken kullandığı tâbir de, **“sana verilen ilim”** şeklindedir. Yâni ilim, kullara değil, Hak Teâlâ’ya izâfe

edilmelidir. Bütün ilimlerin mutlak menbaı Allâhu Azîmuşşân'dır. O, dilediğine, dilediği kadar bundan ihsân eder. Bâzı ilimlerin tahsîli için birtakım zâhirî sebepleri vâsıta kılar, bâzı ilimleri ise bizzat kulunun kalbine lutfeder.

Diğer taraftan bir kul, oruçluyken sehven (unutarak) bir şey yese, orucu bozulmaz. Tıpkı bunun gibi Hazret-i Mûsâ -aleyhisselâm-'ın Hızır -aleyhisselâm-'a verdiği sözü unutarak ona îtiraz etmesi, beraberliklerinin devâmına mânî olmamıştı. Fakat Hazret-i Mûsâ -aleyhisselâm- bu ilimden gelmesi muhtemel nasîbini -mecbûr olmadığı hâlde- bir mahcûbiyet heyecanıyla:

"Eğer bundan sonra sana bir şey sorarsam, beni yanında bulundurma." (el-Kehf, 76) diyerek şarta bağladığı için, netîcede nasîbi bu kadarla mahdud kaldı.

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"Allah, Mûsâ'ya rahmet buyursun. Eğer o sabredebilseydi, Allah Teâlâ onlar vasıtasıyla bize (daha pek çok esrârengiz ve acâib) hâdiseler bildirecekti." buyurmuştur. (Müslim, Fezâil, 170; Buhârî, Tefsîr, 18/2)

Demek ki bu yolda sabır ve temkin ehli olmak esastır.

Tasavvuf ehlinin bu kıssayla ilgili değerlendirmelerinden biri de şöyledir:

Rivâyet edildiğine göre, Hazret-i Mûsâ -aleyhisselâm-'a bu seyahatinde refâkat eden genç, Mûsâ -aleyhisselâm-'ın kız kardeşinin oğlu ve kendisine îman edenlerin, yâni ashâbının önde gelenlerinden Yûşâ bin Nûn idi. Bu zât, Mûsâ -aleyhisselâm-'ın vefâtından sonra da halîfesi olmuştur.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz de hicret yolculuğunda, hakkında hadîs-i şerîfte *"üçüncüleri*

Allâh olan ikinin ikincisi” (Buhârî, Ashâbü’n-Nebî, 2) buyrulan ve ümmetinin en fazîletlisi olan Hazret-i Ebû Bekir -radıyallâhu anh-’ı yol arkadaşı olarak tercih etmişti. Bu misâller, mânevî yoldaki Allah rızâsı için olan hakîkî dostlukların ehemmiyetini tebârüz ettirmektedir.

Binbir sır ve hikmetlerle dolu olan Mûsâ -aleyhisselâm-’ın bu kıssası bile, bize ledünnî ilmin muhtevâsından sadece birkaç misâl sergilemektedir.

* * *

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- bir hadîs-i şerîflerinde şöyle buyurmuşlardır:

“ üphesiz ben, sizin görmediklerinizi görürüm ve i itmediklerinizi i itirim. Gök (âdetâ) gıcırdadı ve gıcırdaması da hakkıdır. (Çünkü) gökte dört parmak yer yoktur ki bir melek Allâh’a secde etmek üzere (o yere) alnını koymasın. Allâh’a yemin ederim ki benim bildiğim gerçekleri siz bilseydiniz, az gülerdiniz ve çok ağlardınız... (Evlerinizden) sahrâlara dökülüp Allâh’a yüksek sesle yakarı ta bulunurdunuz.”

Hadîsi nakleden Ebû Zerr-i Gıfârî -radıyallâhu anh- bu sözler üzerine:

“–Vallâhi ben kesilen bir ağaç olmamı cidden temennî ettim!..” demiştir. (İbn-i Mâce, Zühd, 19)

Ledünnî hakîkatler karşısında bazı sahâbîler de, düştükleri hayret ve dehşet okyanusundaki acziyet duygularını, şu kelimelere yüklemişlerdir:

Hazret-i Ebû Bekir -radıyallâhu anh-:

“Kuşların gagaladığı bir hurma tanesi olsaydım!”

Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-:

“Keşke bir ot olsaydım! Keşke hiçbir şey olmasaydım!” buyurmuşlardır.

Mü’minlerin annesi Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ- ise:

“Keşke şu ağaçta bir yaprak olsaydım!” demiştir.

Allâh’ın kudret ve azameti karşısında onları iki büklüm yapan bu durum, acz ve havf makâmıdır.

Ashâb-ı kirâmdan Hâris bin Mâlik el-Ensârî -radıyallâhu anh-, Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in sohbetinde vecd ile dolar ve istiğrak hâlinde yaşardı. Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- bir sabah ona:

“–Yâ Hârise, nasıl sabahladın?” diye sorduğunda Hârise -radıyallâhu anh-:

“–Hakîkî bir mü’min olarak!” cevâbını verdi. Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- bu defâ:

“–Yâ Hârise! Her hâl ve hakîkatin bir delîli vardır. Senin îmânının hakîkatinin delîli nedir?” buyurdu.

Hârise -radıyallâhu anh-:

“–Yâ Rasûlallâh! Dünyadan el-etek çekince, gündüzlerim susuz, gecelerim uykusuz hâle geldi. Rabbimin arşını açıkça görür gibi oldum. Birbirlerini ziyâret eden cennet ehli ile, yekdiğerine düşman kesilen cehennem ehlini görür gibiyim.” dedi.

Bunun üzerine Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“–Tamam yâ Hârise! Bu hâlini muhâfaza et! Sen Allâh’ın, kalbini nûrlandırdığı bir kimsesin.” buyurdular. (Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid,* I, 57)

Yine Hârise -radıyallâhu anh- hakkında Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“Bir kimse Allâh’ın kalbini nûrlandırdığı bir ahsı görmek isterse Hârise’ye baksın.” buyurmuşlardır. (İbn-i Hacer, *el-İsâbe,* I, 289)

Hazret-i Mevlânâ, beyitlerinde bu hâdiseyi gönül lisânıyla temsilî olarak şöyle anlatır:

“Hârise -radıyallâhu anh-, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’den:

«–Gördüklerimi anlatayım mı?» diyerek izin ister ve anlatmaya ba lar:

«–Yâ Rasûlallâh! İnsanların yarın olacak diye inandıkları mah er gününü bugün ortaya koyayım. Ha r ve ne rin bütün sırlarını açığa vurayım. Emret, bu sırların perdelerini yırtayım. İçimdeki ilâhî hikmetler cevheri, göklerin güne i gibi parlasın!»

«Yâ Rasûlallâh! Emret, kimler dünyanın kir ve çirkinlikleri arasında hâlis altın ve pırlantalar gibi kalmayı bildi; kimler küfrün kızıl ve kara rengiyle paslandı, anlatayım.»

«Nübüvvetinin zâil olmaz ı ığında nifâkın yedi uçurumunu ayân edeyim.»

«Âhirette akîlerin giyeceği elbiseyi halka göstereyim. Orada peygamberler için çalınacak davul ve kösün sesini de duyurayım.»

«Co kun ve ta kın bir hâlde bulunan kevser havzını göstereyim de, suyu halkın yüzüne serpilsin, sesi de kulaklarına değsin!»

«Susamı kimselerin o havuz etrafında ko tuklarını açıkça göstereyim! Onların omuzları omuzlarıma dokunuyor. Bağrı maları kulağıma geliyor!»

«Cennetlikler sevinçlerinden gözümün önünde kucakla arak birbirleri ile musâfaha ediyorlar.»

«Cehennemliklerin de âh-vâh âvâzeleri ile inleyip feryâd ü figân etmeleri âdetâ kulağımı sağır edecek!»

«Bunlar derinden söylediğim birtakım i âretlerdir. Daha da

söyleyeceğim, ama Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in azarlamasından korkuyorum!..»

O, sekr-i mânevîye müstağrak olarak böyle söylüyordu. Görülmemi bir vecd ile kendinden geçmi , (âdetâ) uûrunu kaybetmi , bütün sırları açığa vuracak hâle gelmi ti.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, onu bu hâlden uyandırmak için:

«–Kendini topla! Sus!» diyerek Hazret-i Hârise'nin yakasını çekti ve öyle buyurdu:

«–Kendine gel! Dilinin dizginini tut ki, söylenmeyecek sözleri söyleyecek hâle geldin. Rûhunun aynası ten kılıfından dı arı fırladı. Ancak unutma ki, nâil olunan sırları açığa vurmak, onları hazmedemeyi tendir. Allâh'ın isimlerinden biri de Settâr'dır. Bunu bil ve bu sıfatla vasıflanmanın saâdetini kuru bir hazımsızlığa kurban etme!»"

Kâinâtın her zerresinde ilâhî bir denge olduğu gibi, rûhî âlemdeki tecellîler karşısında da kul, muvâzene ve îtidâli muhâfaza etmek mecbûriyetindedir. Her hususta ümmetine en güzel bir numûne olan Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, rûhâniyetin zirve noktasında bile ölçülerin dışına çıkmamış, istikâmetten ayrılmamıştır.

Bazı zamanlarda Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- öyle bir mânevî feyz ile dolardı ki, bu hâle uzun süre tahammül etmek mümkün olmazdı. Hâssaten vahyin nüzûlü esnâsında fevkalâde ıztırap çeker, inci tanesi gibi terler dökerdi. Feyz ve istiğrâkının had safhaya vardığı bazı anlarda:

"Yâ Âi e, rûhâniyet beni istilâ etti. Gel biraz benimle konu !"[89] diyerek beşerî iklîme rücû ederdi.

Bunun aksine dünya gâlip gelince de:

"Yâ Bilâl! Haydi namaza çağır da ferahlayalım!" (Ebû Dâvud, Edeb, 78) buyurarak beşeriyet ve rûhâniyet iklîmleri arasındaki dengeyi sağlardı.

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, iç âleminde son derece ölçülü olduğu gibi, dışa karşı da dâimâ îtidâl üzere davranmıştır. Allah Teâlâ'nın kendisine lutfettiği akıl üstü yüksek hakîkatleri ehlinden gayrısına bildirmemiştir. Bu husûsun ehemmiyetine binâen Hazret-i Ali -radıyallâhu anh-da:

"İnsanlara anlayacakları ekilde konu unuz." (Buhârî, İlim, 49) buyurmuştur ki bu, kendi aklınızın erdiği kadar değil, onların akıllarının kavrayacağı derecede söyleyin, demektir.

Ebû Hüreyre -radıyallâhu anh-, bu sırlı hakîkatlerle alâkalı olarak, halkın anlayamayacağı endişesiyle bir kısım hadîs-i şerîfleri rivâyet etmediğini şöyle ifâde eder:

"Ben, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'den iki kap (dolusu ilim) belledim. Bunlardan birini halka yaydım. Ötekine gelince, şâyet onu yaymış olsaydım şu boynum kesilirdi." (Buhârî, İlim, 42)

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, şöyle buyurmuşlardır:

"Hikmeti ehlinden gayriye verirseniz, zulmetmi olursunuz." (Dârimî, *Mukaddime,* 34)

Bu cümle, mefhûm-ı muhâlifiyle şu mânâyı da ifâde eder:

"Hikmet ve esrârı ehlinden men ederseniz, bu takdirde yine zulmetmiş olursunuz."

Âyet-i kerîmede buyrulur:

"Allah hikmeti dilediğine verir. Kime hikmet verilirse, ona pek çok hayır verilmiş demektir. Ancak akıl sahipleri

düşünüp ibret alırlar.” (el-Bakara, 269)

* * *

Temkin ehli büyükler, bu ilimden kendilerine verilen nasîbi, sığ idrâklere teklîf etmemişlerdir. Zîrâ aklın kavramakta âciz kaldığı bu mahrem sırlar, ehli olmayanlardan gizlenmelidir. Nitekim Allâh’ın bazı kullarına lutfettiği bu müstesnâ sırlara sahip olanlardan Hallâc-ı Mansûr, kalbindeki tecellîlerden ufacık bir huzmeyi fâş ettiği için kanı heder edilmiş, îdamla cezalandırılmıştır.

Vahdet deryâsına dalan Hallâc, derin bir vecd ve sekr hâlindeyken, üzerindeki tecellîlerin şiddetli girdabına kapılmış ve “Ene’l-Hak” diye feryâd etmiştir. Mahrem bir sırrın böylece dile dökülmesi, insanların akıl kıstası ile ölçmelerine sebep olmuş ve akıl, bu nezâketi tartamamıştır.

Hallâc’daki bu hâl, birçok velîde de görülmüştür. Fakat bu, ne bir tespit, ne de bir teşhistir. Bu, sâdece geçici bir hâldir ki fenâfillâh makâmındayken temkin hâlini muhâfaza edemeyip, akla riâyeti kaybeden velîlerde zuhûr eder. Aklın zâhirî kıstas ve kıyaslar âlemini terk ettiği, yâni tükendiği bu hâlde, sâhibine şer’an bir teklif yoktur. Zîrâ ilâhî ölçüyle, şer’î mes’ûliyetin ilk şartı “akıllı olmak”tır. Aklın ise böyle sözlerde hiçbir hissesi yoktur. Bu hâllerin akılla idrâk edilmesi mümkün değildir.

Böyle hâller cezbenin galebesiyle vâkî olduğundan, böylelerine tasavvuf tâbiriyle “meczûb”[90] denilir. Onların zâhir ölçülerine sığmayan bu gibi hâlleri, ehlince mâzur

görülürse de avâm-ı nâs tarafından takbîh edilmesi de kınanmaz. Bunun için Hallâc-ı Mansur'un misâlimizdeki zikrettiğimiz sözü ve âkıbeti hakkında; "Hallâc da haklı, onu öldürenler de." sûretinde hükmedilegelmiştir. Bu sebepledir ki tasavvufta "temkin" çokça tavsiye edilmiş ve meczup değil, câzip olmaya gayret etmek makbûl sayılmıştır.

Rivâyete göre cellât Ebu'l-Hâris, infaz için Hallâc'ın önüne geçmiş ve şiddetli bir darbe indirmişti. Öyleki Hallâc'ın burnu, yüzü paramparça olmuştu. O anda Şiblî de, etrafındakilere meçhûl bir sâik ile çığlık atarak cübbesini parçalamış ve bayılmıştı.

Hallâc'daki bu tecellî bir hâldir. Bu hâl geçince Hak Hak'tır, eşyâ da eşyâdır. Şeyh Şiblî der ki:

"–Biz, Hallâc ile aynı merhalelerden geçtik. Bana mecnun dediler ve kendi hâlime bıraktılar, ona ise akıl nisbet ederek îdâm ettiler."

Yine Şiblî şöyle anlatır:

"Hallâc îdâm edilince gece vakti mezarının başına gittim. Sabaha kadar namaz kıldım. Seher vakti olunca münâcâtta bulundum:

«–İlâhî! Bu, Sen'in mü'min, ârif ve muvahhid bir kulun idi. Bu kuluna verdiğin musîbetlerin hikmeti nedir?»

Bu esnâda bana uyku galebe çaldı. Rüyamda kıyâmetin koptuğunu gördüm. Orada Hakk'ın şu hitâbını işittim:

«–Sırrımızı, nâ-ehiller arasında yaydığından, onun başına bu iptilâyı getirdik!»"

Bu ifâdelerden de anlaşılacağı üzere, Hak'ta fânî olarak hakîkat sırrına nâil olmak değil; nâil olunan sırrın sürükleyebileceği mânevî sarhoşluk hâlinde ehil olmayanlara

fâş edilmesi mahzurludur. Bu ölçüye riâyet etmemekten kaynaklanan bâzı heyecan taşkınlıklarını ve istisnâî misâlleri şümûllendirerek, gerçek tasavvuf ve Hak dostları hakkında ileri-geri konuşmak, son derece mahzurludur. Allâh'ın sevgili kulları hakkında kötü söz söylemek ve onların kıymetini takdîr edememek, cehâlet ve basîretsizlikten ileri gelir. Bir mü'minin onları reddetmesi ise aslâ düşünülemez.

Bu itibarla mânevî yolda en temel esas, mukaddes ölçülere sımsıkı bağlanmak; lâkin ebedî esrârı da reddetmemektir. Bunun yanında Cenâb-ı Hak ile kulu arasındaki mahrem sırlardan kelimelere aslâ pay çıkarmamak îcâb eder.

Bütün bunlar, rûhî istiğrak hâllerinde ve aklın verâsında (ötesinde) yaşanan tecellîlerdir. Nitekim böyle husûsî hâller aşılıp tekrar akl-ı selîme avdet edildiğinde, bu tip taşkınlıklar yerini sükûnete terk eder.

Bâzı Hak dostları da rûhlarına gâlip gelen müstesnâ tecellîlerin tesiriyle mûtad dışı birtakım davranışlara sürüklenmişlerdir. Fakat akıl ve irâdenin elden gittiği o âlemden uyanınca yine aslî istikâmetlerini devâm ettirmişlerdir.

Bir defâsında Cüneyd -kuddise sirruh-'a şöyle soruldu:

"–Bâzı evliyâullâh, vecd hâline girerek mûtadın dışına çıkıyorlar. Onların bu hâli hakkında ne dersiniz?"

Cüneyd -kuddise sirruh- şöyle cevap verdi:

"–Onları kendi hâline bırak, Allâh ile huzur bulup rahata erişsinler. Şeriatin açıkça yasakladığı hususlar hâriç, onların hâllerini kınama. Dikkat et ki bu yol, onların ciğerlerini yakıp kavurmuş, sa'y ü gayret kendilerini yormuş ve birçok iptilâlara katlanmışlardır. Bunları, içinde bulundukları hâlleri

aşmak için yaparlar. Bunda da bir mahzur yoktur."

Rivâyete göre Hallâc-ı Mansur'un, idam edilmeden önce yaptığı şu duâ, aynı zamanda onun mânevî seviyesini ve ihlâsını da sergilemektedir:

"–Allâh'ım! Sen'in kulların, Sana olan yakınlıklarından ve dinlerine bağlılıklarından dolayı beni öldürmek için toplandılar. Onları bağışla. Çünkü Sen, bana lutfettiğin sırları, onlara da nasîb etseydin, hakkımda böyle düşünmeyeceklerdi. Şâyet onlardan gizlediğin şeyleri, benden de gizlemiş olsaydın, böyle ifşaatta bulunmazdım. Yâ Rabbî onları affet! Çünkü onlar, beni Sana kavuşturuyorlar."

Hallâc'ın hâlini mânâ âleminde seyredenlerden nakledilir ki, onu darağacında astıkları vakit İblis yanına geldi ve:

"–Bir **«ene»**[91] sen dedin, bir **«ene»** de ben dedim. Nasıl oluyor da bu yüzden senin üzerine rahmet, benim üzerime ise lânet yağıyor!" diye sordu.

Hallâc, İblis'e şöyle cevap verdi:

"–Sen, «Ene» demekle kendini Âdem'den üstün gördün. Kibrini ortaya koydun. Ben ise «Ene'l-Hak» dedim, kendimi Hak'ta ifnâ ettim. Benliği ortaya koymak olan kibir, cehennem alâmetidir. Benliği ortadan kaldırmak, yâni Hak'ta fânî olmak ise «hîç»liğin ifâdesidir. Bu sebepten bana rahmet, sana ise lânet ve zillet indi."

İbrahim bin Fâtik, Hallâc'ı ziyaret için gittiğinde, kendisine şu nasihatte bulunduğunu nakleder:

"–Ey oğlum! Bazı insanlar benim küfrüme inanıyorlar, bazıları da velâyetime kâil oluyorlar. Küfrümü ilan edenler, velî olduğumu söyleyenlerden Allah katında ve benim nazarımda daha sevimlidir."

Ben:

“–Niçin böyle söylüyorsunuz?” dediğim zaman o:

“–Velî olduğuma inananlar, bana olan hüsn-i zanlarından dolayı; küfrüme kâil olanlar ise, dinlerine olan bağlılıkları sebebiyle böyle yapıyorlar. Dînine sadâkat gösteren kimse, sadece hüsn-i zan besleyenden Allah katında daha sevimlidir.” buyurmuştur.

Hallâc’daki tecellîlerin çok daha ötesine geçen Hazret-i Mevlânâ ise:

“Eğer Hallâc, benimle Rabbim arasındaki tecellîlerden haberdâr olsaydı, o da beni taşlardı.” buyurmuştur.

Bu ve benzeri hâller, Hak’ta fânî olmanın zâhire taşan ifâdeleridir. Mevlânâ Hazretleri fenâfillâhı beyitlerinde şu teşbîh ile îzâh eder:

“Sonsuz olan hayat nehrini görünce, kâsedeki suyunu, yâni u fânî ömrünü, sonsuzluk nehrine kat! Su hiç nehirden kaçar mı?”

“Kâsedeki su, nehir suyuna karı ınca, orada kendi varlığından kurtulur, nehir suyu olur.”

“Böyle olunca, o kâsedeki suyun vasfı, sıfatı yok olur da, zâtı kalır. Artık bundan sonra o ne eksilir, ne kirlenir, ne de kokar.”

Mevlânâ ve emsâlleri gibi mânevî kıvâma ermiş bir kalbe sâhib olanların, her his ve fikri ilâhî hikmete müteveccih bulunduğu için, Cenâb-ı Hak onların âdetâ gören gözü, tutan eli... olur.

Mevlânâ âşığı bir mütefekkir, ondaki derûnî hâllerin idrâkinde insanların ekserisinin acziyet içinde olduğunu ifâde sadedinde şöyle der:

“Biz, Mevlânâ Celâleddîn’in vecdinin feryadlarını dinledik. Daldığı huzur denizinin derinliklerini görmemize imkân yok.

Denizin tâ dibinden sıyrılıp, tâ suyun yüzüne ne vurdu ise onu görüyoruz. Biz Hazret-i Mevlânâ'nın aşkını değil, sadece aşkının dile gelen feryadlarını elde ettik. Peltek dilimizle anlatmaya çalıştığımız, bütün bundan ibâret. Huzur denizine yalnız o daldı. Bize vecdinin fırtınasından çıkan sesler kaldı. Heyhât! Onu Mevlânâ zannediyoruz."[92]

Aşk, vecd ve istiğrak hâli öyle bir ummandır ki ancak ehline mâlum olan bir cilve-i Rabbânî'dir.

Yine bu sır ilminden bir kısmını, rumuzlu bir şekilde de olsa satırlara aksettiren Muhyiddîn ibn-i Arabî'ye, ehlullâh büyük değer vermiş, ifâdelerinin derûnundaki kâbına varılmaz sırların hakîkatlerini seyretmiş, onu "Şeyh-i Ekber" diye yâd etmişlerdir. Bâtınî âlemden uzakta olanlarsa bu nükteyi çözemedikleri için, onu küfürle ithâm etmişlerdir.

Eğer sırlara tahammül edecek dost ve sırdaş bulunmazsa, susmak evlâdır. Çünkü herkese aklının erebileceği ölçüde söz söylemek gerekir. Yoksa hâlden anlamayana hikmet ve mârifetten bahsetmek, hakîkate zulmetmektir.

Bu itibarla Muhyiddîn ibn-i Arabî -kuddise sirruh-:

"Hâlimize âşinâ olmayanlar, eserlerimizi okumasınlar." buyurmuştur.

Hazret-i Mevlânâ da şöyle der:

"Ben bu esrârı, kapalı ve muhtasar söyledim. Çünkü geniş beyân etmeye çalışanın dili, dinleyenin de idrâki yanardı."

Yine Mevlânâ Hazretleri, birbirinden çok farklı istîdat ve kabiliyetlere takdîm edilen *Mesnevî*'sinde, sığ idrâklerin yanlış yollara düşmemesi için, anlaşılması güç ilâhî esrârı ve mücerred hakîkatleri, ya basit ve müşahhas kıssalarla anlatmış, ya da rumuzlarla örterek yalnız ehline mâlum

kılmıştır. Bu sâyede kalbî derinliği bulunmayanlara *Mesnevî*'nin mânâsındaki incelikleri setretmiştir.

Mevlânâ -kuddise sirruh- şöyle der:

"Benim beyitlerim, beyit değil, bir mânâ cihânıdır. Hezlim de hezil değil, te'dîbdir. Kıssalarım, basit ve sıradan sözler değil, tâlimdir. Sırları îzah ve idrâk ettirmek içindir."

Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-, şâhid olduğu bir hâdiseyi şöyle anlatır:

"Birgün Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in huzûruna girdim. Hazret-i Ebû Bekir -radıyallâhu anh- ile tevhîd-i ilâhî hakkında sohbet ediyorlardı. Aralarında oturdum. Sanki Arapça bilmeyen biriymişim gibi sözlerinden hiçbir şey anlayamadım. Ebû Bekir'e:

"–Bu hâl neyin nesidir? Siz Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ile hep böyle mi sohbet edersiniz?" diye sordum.

Hazret-i Ebû Bekir -radıyallâhu anh-:

"–Evet, bazen Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ile başbaşa iken böyle sohbet ederiz."[93] buyurdu.

Hazret-i Ömer gibi dehâsından şüphe edilemeyecek derecede bir insan, öz lisânıyla vâkî olan bir mübâhasede idrâk güçlüğü çekerse, sıradan insanların ne durumda olacağı buna kıyâsen kolayca anlaşılabilir.

İşte böyle sohbetlerde ifâde olunan hakîkatlerin satıra dökülmeleri ve bu sûretle umûma intikalleri arzu edilmemiş ve son derece mahzurlu görülmüştür. Ancak bu sâyededir ki böyle gerçeklerin avâma sır olarak kalıp sırf ehil kimselere intikâli sağlanmıştır. Bundan dolayı, mazannadan (kemâle erdiği zannolunan kimselerden) bahsedilirken; « قَدَّسَ اللهُ سِرَّهُ »

yâni “Allah Teâlâ, onun sırrını (iç âlemini) her türlü mânevî lekelerden arındırsın.” ifâdesi kullanılır.

* * *

Gâyesi itibâriyle tasavvuf, insanların kalb âlemiyle meşgûl olduğu için kâinâtın yaratılış sebebi olan **muhabbeti** de tabiî olarak kullanmaya mecburdur. Bu yüzden o, **“aşk ve muhabbet yolu”** olarak da vasıflandırılmıştır. Ancak aşk, bir coşkunluk olduğundan, irâdenin zaafa uğraması, cezbe, vecd ve heyecanın kontrol edilememesi gibi bir netîceyi de beraberinde getirebilir.

Nitekim Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ile Câfer-i Tayyar -radıyallâhu anh- arasındaki engin muhabbetten bir misâl şöyledir:

Câfer -radıyallâhu anh-, bir grup sahâbî ile Habeşistan hicretinden dönüp Medîne’ye geldi. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in Hayber’de olduğunu öğrenince, durup dinlenmeksizin, hasretle yoluna devâm etti. Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Câfer -radıyallâhu anh-’ı karşısında görünce sevince garkolarak:

“Hayber’in fethi ile mi, Câfer’in gelmesi ile mi sevineyim?..” buyurdu. (İbn-i Hişâm, *es-Sîre,* IV, 3)

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- “umretü’l-kazâ”[94] dönüşünde, Seyyidü’ş-şühedâ Hazret-i Hamza’nın yetim kızı Fâtıma’nın bakımını kimin üstleneceği konusunda yakınlarıyla müzâkere neticesinde onu, Câfer-i Tayyâr’a emânet etmiş ve Câfer -radıyallâhu anh-’ı alnından öperek

ona:

“Yaratılış ve ahlâk itibâriyle bana ne kadar da benziyorsun.” (Buhârî, Megâzî, 43) iltifatında bulunmuştu.

Câfer -radıyallâhu anh-, bu nebevî iltifat karşısında öyle heyecanlandı ki, sevincinin şiddetiyle kendinden geçti. Mâsum bir çocuk gibi oynamaya, pervâneler gibi vecd içinde dönmeye başladı. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* I, 108; İbn-i Sa’d, IV, 35; Vâkıdî, II, 739)

İşte insanoğlu, nâil olduğu böylesine ulvî bir iltifatla kendinden geçip sermest olabileceği gibi, ilâhî tecellîlerle ikrâm ve lutuflara nâil olduğunda da dış âlemden sıyrılıp istiğrak hâline bürünebilir. Bu gâyet tabiîdir. Mühim olan, o heyecan seli içinde dahî, beşer olmanın gerektirdiği ölçülerin dışına taşmamak, denge ve istikâmeti muhâfaza edebilmektir.

Bu dengenin muhâfazası için tasavvufî yollarda zâhirî ilimler ile mânevî hayatı birleştirmiş olan kimselerin rehberliğine ihtiyaç vardır.

İrşad vazifesiyle mükellef olanlar, zâhirî ilimlerde lüzumlu bir kudret ve seviyeye ulaşmadığı takdirde, aşk ve muhabbet yolundaki tehlike yine büyüktür. Bunu bertaraf etmek için “Nakşibendiyye” gibi bazı tarîkatlarda mürşidler zâhirî ilimleri de bilen kimselerden olagelmiş ve böylece işâret edilen tehlikeden kendilerini muhâfaza edebilmişlerdir.

Evliyâullâhtaki terbiye usûlleri farklı farklıdır. Tasavvuf yollarının büyüklerinden Nakşîlik, sâliki cezbe hâline düşürmeden terbiye eder. Abdülhâlık Gucdevânî Hazretleri:

“Eğer Hallâc, bizim zamanımız ve terbiyemizde olsaydı, onu sekr hâline düşmekten Allâh’ın izniyle korurduk.”

buyurmuştur.

Bâzı tarîkatlerde ise zaman zaman cezbe ve coşkunluğun şiddeti sebebiyle görülen heyecan taşkınlıkları, şeriat nazarında bir ayak sürçmesinden ibârettir. Bunlar, aslında makbûl olan heyecan ve coşkunluğun aşırılıkta doğurabileceği tehlikeyi göstermektedir.

* * *

Peygamberlerin müşterek vasıflarına ilâveten kendilerine has fârik birtakım husûsiyetleri bulunduğu âşikârdır. Evliyâullâh zümresi de birbirlerine karşı aynen böyledirler. Meselâ celâlî veya cemâlî mizaçta olabilirler. Fakat bunların hepsi kalb âleminde Cenâb-ı Hakk'ı sıradan insanın idrâk ve ihâtasından daha farklı bir sûrette bilir ve bütün fânî ve fânîliklerden vazgeçerek O'na yaklaşma gayreti içinde olurlar. Bu uçsuz bucaksız mârifetullâh sahasında dâimî bir sûrette aczini idrâk hâlinde bulunurlar. Böyle olmakla berâber bunların hepsi, aynı merhalede olmadığı gibi aynı vazîfeyle de mükellef değildirler. Bâzıları seyr u sülûkün nihâyetinde halka döner. Bunlar irşadla mükelleftirler. Evvelce de ifâde etmiş olduğumuz gibi bir çocuğa tedrîcî bir sûretle ders veren bir muallim gibi vâkıf oldukları hakîkatlerin çoğunu beşerî münâsebetlerinde bilmez gibi davranırlar. Bu hâlden kinâye olarak bir şeyi bilip de bilmezden gelmeye, "tecâhül-i ârifâne" tâbir olunur.

Diğer bâzıları ise irşadla mükellef olmadıklarından, onlar, hayret makâmında kalır ve dâimî bir sûrette sükût hâlinde olurlar. Böyleleri ilâhî kudret akışları karşısında lâl (dilsiz)

gibidir. İnsanlara karşı vazifeli olan bâzılarıysa âdetâ çağlayanlara döner. Dillerinden ve gönüllerinden ilâhî sır ve hikmetler taşmaya başlar.

Kimilerinde ise bu hâller, dâimî olmayıp değişkendir. Hayatlarında muhtelif safhalar olur. Bu hâllere bir misâl olarak Muhammed Pârisâ Hazretleri'ndeki tecellîlerden biri şöyledir:

Muhammed Pârisâ Hazretleri yatsı namazından sonra mescidin avlusunda bir miktar tevakkuf eder, kısa bir sohbetten sonra hânesine doğru yoluna devam ederdi. Bazen de kendisinde öyle bir hâl tecellî ederdi ki, sabah ezanına kadar mescidin avlusunda âdetâ donakalır, derin bir hayret hâli yaşardı. Sabah ezanıyla beraber tekrar mescide girerdi.

Bu velîlerin yaşayış ve duyuşları gibi, ölüme karşı tavırları da farklı olmuştur. Hazret-i Mevlânâ, aşk-ı ilâhî ile kavruluşundan dolayı, ölümü "vuslat" ve "şeb-i arûs" olarak telâkkî etmiş; Hasan-ı Basrî -kuddise sirruh- ise, "haşyetullâh" tecellîsinin galebesi sebebiyle, dâimâ son nefeste ne hâlde olacağı endişesi taşımıştır.

Ledünnî ilim hakkında bildiğimiz bütün mâlumat, bu ilmin evveliyetle peygamberlerdeki ve bir nebze de olsa, nasîbi olan velî kullardaki muhtelif tecellîlerinden, kelâma inkılâb edebildiği kadarıyla kırıntı kabîlinden nasiplerdir. Bu ilmin mutlak hakîkati, Cenâb-ı Hak katında olduğundan, onu gerçek manasıyla kavrayabilmek, idrâk sınırlarımızın üzerinde bir keyfiyettir.

Bkz. Kehf Sûresi, 65. âyet-i kerîme.

Havâs: Seçkin muttakî kullar. **Havâssü'l-Havâs:** Seçkinlerin de seçkini olanlar.

Bkz. Buhârî, Kader, 4.

Bu incelikten dolayı modern Arapça'da telefona hâtif denilmektedir.

Bkz. Ebû Dâvud, Cenâiz, 27-28; Ahmed b. Hanbel, VI, 267; İbn-i Mâce, Cenâiz, 10.

Bkz. Kehf Sûresi, 60-82. âyetler.

Zelle: Peygamberlerden nâdir olarak sâdır olan ve ilâhî rızâya muvâfık düşmeyen, gayr-i irâdî (kasıtsız) söz ve davranışlar.

Hızır kelimesi Arapça'da «yeşil» veya «yeşillikle alâkalı» mânâlarına gelmektedir. Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyururlar:

"Hızır -aleyhisselâm-'ın «Hızır» diye isimlendirilmesinin sebebi uydu: Kendisi, sararmı otların üzerine oturduğu zaman, onlar ye illenmeye ba lardı." (Buhârî, Enbiyâ, 27; Tirmizî, Tefsir, 18; Deylemî, Müsned, I, 345)

Tâbiînden Mücâhid: "Hızır, namaz kıldığı zaman, çevresi yeşillenirdi." der. Bu beyanlardan anlaşıldığına göre Hızır ismi, onun asıl ismi olmayıp sonradan verilmiştir.

Bu kıssanın anlatıldığı rivâyetler için bkz. Buhârî, Tefsîr, 18/4; Müslim, Fezâil, 170.

Bkz. *Rûhu'l-Beyân*, c. IV, s. 218.

Bkz. Münâvî, *Feyzü'l-Kadîr,* V, 228.

Meczûb: İlâhî cezbe karşısında aklı zaafa uğramış, fakat kalbî âleminde dâimâ Cenâb-ı Hakk'a bağlı olan kimsedir. Meczuplar, beşerî hayat için yadırganacak bir hâle

sürüklenmişlerse de, kalbî idrâk, derûnî anlayış itibâriyle pek çok sıradan insanları aşmışlardır. Onların irâde, idrâk ve iz'ânları tahammülü aşan bir voltaja tutulmuş gibidir. Zât tecellîleri karşısındaki aczin beşerî hayattaki misâllerinden biri de bu kişilerdir.

Ene: Arapçada "ben" mânâsındaki şahıs zamiri.

Nûrettin Topçu, *Mevlânâ ve Tasavvuf,* s. 139.

Bilgi için bkz. Ahmed bin Abdullâh et-Taberî, *er-Riyâzu'n-Nadra,* II, 52.

Umretü'l-kazâ: Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in Hudeybiye anlaşmasının yapıldığı sene niyet edip gerçekleştiremediği ve bir sonraki yıl kazâ olarak yaptığı umre.

2. FİRÂSET

Firâset, perdelerin ardındakileri, yâni ötelerin sırlarını müşâhede edebilmektir. Zîrâ sedefin içine bakabilenler, incilerin farkına varırlar.

Firâset, Allah Teâlâ'nın sevdiği kullarının kalblerine lutfettiği bir nûrdur. Yâni akıllılık, üstün zekâ, sezmek, bilmek ve anlamak gibi hâllerin mânevî bir idrâk kâbiliyeti olarak kalbde vukû bulmasıdır. Kalbe doğan samîmî hisler ve nâil olunan ilhamlar sâyesinde, hâdiselerin içyüzünü, zihinlerden ve kalblerden geçenleri doğru tahmin ve teşhîs etmektir.

Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

اِتَّقُوا فِرَاسَةَ الْمُؤْمِنِ فَإِنَّهُ يَنْظُرُ بِنُورِ اللّٰهِ

"Mü'minin firâsetinden sakınınız; zîrâ o, Allâh'ın nûru ile bakar." buyurmuştur. (Tirmizî, Tefsîr, 15) Şüphesiz ki bu firâsete, nefsinin gurûrundan sıyrılıp Allâh'ın nûruyla bakanlar nâil olabilirler. İslâm târihinde bu hâlin pek çok misâli vardır:

Hazret-i Enes -radıyallâhu anh-, kendi rivâyetine göre; birgün Hazret-i Osman -radıyallâhu anh-'a giderken yolda bir kadın görür. Kadının güzelliği aklına takılır. Bu düşünce ile Hazret-i Osman'ın yanına girer. Onu gören Hazret-i Osman -radıyallâhu anh-:

"–Ey Enes! Gözlerinde zinâ izleri olduğu hâlde buraya giriyorsun." der.

Bu söz karşısında şaşıran Enes -radıyallâhu anh-, hayret

içinde:

“–Allâh’ın Rasûlü’nden sonra da mı vahiy geliyor?” diye sorunca, Hazret-i Osman -radıyallâhu anh-:

“–Hayır, bu bir basîret ve doğru bir **firâset**tir.”[95] buyurur.

Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-’ın pek çok husustaki re’yinin daha sonra gelen âyetlere muvâfık düştüğü de meşhurdur.

Nitekim Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“Sizden önce ya amı ümmetler içinde kendilerine ilham olunan kimseler vardı. âyet ümmetim içinde de onlardan biri varsa, hiç üphesiz o ***Ömer****’dir.”* buyurmuşlardır. (Buhârî, Ashâbü’n-Nebî, 6)

Ebû Abbas bin Mehdî şöyle anlatıyor:

“Sahrâda yolculuk yaparken, yanında su kırbası bulunmayan, başı açık ve yalın ayak bir kişinin önüm sıra gittiğini gördüm. Kendi kendime, acaba bu adam namazını nasıl kılar, galiba adamda abdest ve namaz diye bir şey yok, diye düşündüm. Derken adam bana döndü ve: **“Biliniz ki Allah, içinizde olanları biliyor, bu sebeple ondan sakının.”** (el-Bakara, 235) mealindeki âyeti okudu. Bu esnâda kendimden geçerek yere yığılıverdim. Kendime gelince, o zâta bu nazarla baktığım için Allah’tan af diledim ve yoluma devâm ettim. Yolda yürürken o zât yine gözüme ilişti. Onu görünce içim bir heybet hissi ile doldu. Olduğum yerde durakaldım. Adam bana döndü ve: **“O, kullarının tevbesini kabul eder, günahlarını bağışlar ve yaptıklarını bilir.”** (eş-Şûrâ, 25) mealindeki âyeti okudu ve gözden kayboldu. Bir daha kendisini göremedim.”

Zünnûn-ı Mısrî -kuddise sirruh- da şöyle anlatıyor:

"Birgün, üzerinde eski ve yamalı elbise bulunan bir genç gördüm. Nefsim ondan nefret ediyorsa da kalbim onun velî olduğuna şâhidlik ediyordu. Nefsimle kalbim arasında kalıp, düşünmeye başladığım sırada genç, sırrıma vâkıf oldu ve bana bakarak:

«–Ey Zünnûn! Bana, elbisemin eskiliğini görmek için bakma! İnci, sedefin içinde olur.» dedi ve oradan savuşup gitti."

Evliyâullâhtan Abdülhâlık Gucdevânî Hazretleri'nin sohbetine ilk kez gelen ve hristiyanlığını gizlemekte olan bir genç:

"–*«Mü'minin firâsetinden korkunuz! Çünkü o, Allâh'ın nûruyla bakar!»* hadîsinin sırrı nedir?" diye sordu.

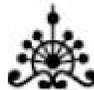
Abdülhâlık Gucdevânî Hazretleri cevâben:

"–Belindeki zünnârı çıkar! (Hristiyanların taktığı o küfür alâmetini çöz!) Ve İslâm ol!.." dedi.

Bu açık firâset karşısında genç, Hazret-i Pîr'in önünde kelime-i şehâdet getirdi; müslüman oldu.

Yine rivâyet edilir ki, Cüneyd-i Bağdâdî -kuddise sirruh- da, müslüman kılığındaki bir gencin yahudi olduğunu ve yakında İslâm ile şerefleneceğini ilk bakışta firâsetiyle tespit etmiştir.

Hülâsa firâset, kalbdeki îman ve takvâ derecesine göre artıp eksilebilen ilâhî bir mevhibedir.

Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 238.

3. TASARRUF - KERÂMET

İstikâmet ve gayret, sayısız keşf ve kerâmetten efdâldir. Ayrıca bilinmelidir ki keşf ve kerâmet, dînin emirlerine riâyeti artırmaya vesîle olmuyorsa, belâ ve fitneden başka bir şey değildir. (Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî)

Kâdir-i Mutlak olan Cenâb-ı Hak, bir şeyi murâd ettiği zaman ona "**Kün**" yâni "ol" der ve o iş gerçekleşir. Buna rağmen Allah Teâlâ ilâhî murâdı muktezâsınca bâzı hâdiselerin tasarrufunu birtakım kullarına tevdî eylemiştir. Hakîkatte o tasarruflar, yine Rabbimizin yaratıcı sıfatıyla o işe dâhil olmadığı müddetçe gerçekleşemezse de Cenâb-ı Hak böylesi tasarruflarda bu kullarını birer vâsıta kılmıştır. Tıpkı dört büyük melekte olduğu gibi.

Meselâ bu meleklerden Cebrâil -aleyhisselâm-, vahyi peygamberlere bildirmekle; Mikâil -aleyhisselâm-, tabiat hâdiselerini sevk ve idâre etmekle; Azrâil -aleyhisselâm-, can almakla; İsrâfil -aleyhisselâm- ise, Sûr'a üflemekle vazîfelendirilmişlerdir.

Elbette ki Cenâb-ı Hak bu vazîfeleri o meleklere gerek olmaksızın doğrudan doğruya da gerçekleştirebilirdi. Fakat Allah Teâlâ, ilâhî irâdesiyle onlara böyle bir vazîfe ve salâhiyet vermiştir. Meleklerin güç ve kudreti de esâsen Cenâb-ı Hakk'ın kudretindendir. O gücü onlara veren Allah Teâlâ'dır. Bütün mahlûkâtın güç ve salâhiyeti de bunun gibidir.

Allah Teâlâ peygamberlerine de bâzı tasarruf salâhiyetleri vermiştir. Bunlar arasında Süleyman -aleyhisselâm-'ın

hayvanâtın dillerini bilmesi, rüzgarlara ve cinlere hükmetmesi meşhurdur.

Peygamberlerin imâmı Fahr-i Cihân Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e de pek çok müstesnâ salâhiyetler lutfedilmiştir. O'nun ümmetinin seçkinlerinden bâzıları da bu lutuflardan Cenâb-ı Hakk'ın verdiği kadar hissedâr olmuştur. Meselâ Abdülkâdir Geylânî, Ahmed er-Rifâî gibi bâzı büyük velîlerin gerek hayatlarında, gerekse vefatlarından sonra bâzı tasarruflarda bulunduğu sık sık nakledilir.

Tasarruf, herhangi bir fertte onun münhasıran kendi irâdesiyle vâkî olmayıp aynen, bütün vukuatta olduğu gibi Allah Teâlâ'nın "Hâlık" sıfatını tecellî ettirerek o fiile dâhil olmasıyladır. Yâni, tasarrufun başka herhangi bir oluştan farkı yoktur. Fark, bunun istisnâî oluşundadır. Yâni her kula, müyesser bulunmayışındadır.

* * *

Tasarrufun bir çeşidi olan kerâmet; Cenâb-ı Hakk'ın bir ikrâmı olarak, kâmil bir îmân, mârifet ve takvâ netîcesinde velî kullarda zuhûr eden ve tabiat kânunlarıyla îzâh edilemeyen, fizik ötesi hârikulâde hâdiselerdir. Bu, kerâmetin sûrî olan kısmını teşkil eder. Ehlullâh nazarında esas kerâmet ise istikâmet üzere yaşamaktır. Hak dostları, nâil oldukları bu mânevî salâhiyetle görüş, düşünüş ve hattâ davranış itibâriyle sâir insanlardan farklıdırlar.

Târiften de anlaşılacağı üzere, evliyâdan zuhûr eden kerâmetler iki kısımdır:

1. **Mânevî kerâmet:** İlim, ahlâk, ibâdet, mârifet ve takvâda

mesâfe kat edip mânen seviye alarak, « فَاسْتَقِمْ كَمَا اُمِرْتَ » **“Emrolunduğun gibi tam bir istikâmet üzere ol!”** (Hûd, 112) âyet-i kerîmesinin muhtevâsından hisse alabilmektir. Yâni istikâmettir. Meselâ, istikâmet üzere olan bir velînin ağzından çıkan sözler hikmet ve irşad olduğu hâlde, o sözler öyle bir üslûb ile vâkî olur ki muhâtaplarından hiç kimsenin gönlü incinmez. Velev o sözler, karşısındakinin hatâsına işâretle îkaz mâhiyetinde olsa bile.

Bunları, akıl ve tefekkürle elde etmek mümkün değildir. Allah Teâlâ, bunu ancak seçtiği kullarına ihsân eder.

2. **Kevnî ve sûrî kerâmet:** Tayy-i mekân, ortada bulunmayan eşyâyı göz önüne getirme, vahşî hayvanlara iş gördürme vs. gibi madde âleminde meydana gelen hârikulâdeliklerdir.

Gerçek tasavvuf erbâbı, bu tip kerâmetlere fazla îtibâr etmezler. Zâten böyle bir kerâmetin izhârı, velîliğin şartlarından da değildir. Allah Teâlâ, bu tip tasarrufları da seçtiği bâzı kullarına lutfeder. Ancak bu tür kerâmeti zarûret olmaksızın izhâr etmenin hoş bir şey olmadığı ifâde edilmiştir. Bir velî de mümkün mertebe bu tip bir kerâmet izhâr etmek istemez. Çünkü halkın hayranlığı, alkışları gelir. Câhil kimseler artık her şeyi o velîden beklemeye başlarlar.

Her ne kadar halk, bu kerâmet türlerinden ikincisine rağbet ederse de aslında makbûl olan ilkidir. Zîrâ tasavvuf ehli ittifâk etmişlerdir ki, “En büyük kerâmet, istikâmettir.” İstikâmet üzere olmayan bir sâlikin çırpınışı ise beyhûdedir.

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî Hazretleri:

“İstikâmet ve gayret, sayısız ke f ve kerâmetten efdâldir. Ayrıca bilinmelidir ki ke f ve kerâmet, dînin emirlerine riâyeti artırmaya

vesîle olmuyorsa, belâ ve fitneden ba ka bir ey değildir.” der.

Kerâmetlerin ulvî bir gâyesi vardır. Bu da, muhâtaplarını, tâbir câizse “şok tesiriyle” istikâmete yönlendirmektir. Ancak dîn, ilâhî tekliften (mükellefiyetlerden) ibârettir. Kıyâmete kadar bu vasfıyla devâm edecektir. Fevkalâdelikler ise, dînin teklif vasfına zarar verir. Bu sebepledir ki çok mecbur kalmadıkça ne peygamberler mûcizeye başvurmuş, ne de velîler, kerâmet izhâr etmişlerdir.

Gerçek bir kerâmetin umûmiyetle şu netîceleri olur:

1) Nefsi edeplendirmesi,

2) Kalbin çirkin huy ve temâyüllerden temizlenip feyz-i ilâhî ile tezyîn edilmesi,

3) Sırların ve hikmetlerin kalbe ayân olması.

Diğer taraftan, kerâmetlerin zuhûra gelmesinde en mühim vâsıtalardan biri de Cenâb-ı Hakk’ın kuluna sır olarak bildirdiği **ism-i âzam**’dır. İlâhî mevhibeler bahsinde mühim bir mevkii bulunan ism-i âzam mevzuuna da kısaca temas etmek isteriz.

İsm-i âzam, kendisiyle yapılan duâyı müstecâb kılan ilâhî isimlerden biridir. Ancak bunun, Cenâb-ı Hakk’ın isimlerinden hangisi olduğu noktası bir sırdır ve bu hususta pek çok rivâyetler vardır. Bunlar arasında Hak Teâlâ’nın yüce zâtının ismi olan ve bütün isimleri kendinde toplayan “Allâh” lafzının ism-i âzam olduğu görüşü kuvvetlidir.

Bu husustaki telâkkîlerden biri de şöyledir:

Cenâb-ı Hak, insanoğluna nefha-i ilâhî olarak kudretinden bir nasîb lutfettiği için ilâhî esmâsının en şümûllü tecellîsini “insan”da gerçekleştirmiştir. Kâmil insan, fıtratında bilkuvve mevcut olan bu ilâhî esmâyı, kuvveden fiile çıkararak Allâh’ın

ahlâkıyla ahlâklanma bahtiyarlığına erebilen kimsedir. Dolayısıyla bir kulda hangi ilâhî ismin tecellîsi galebe hâlindeyse o kişi için, onun ism-i âzam olduğu söylenir. Yâni merhamet ve şefkat duyguları inkişâf etmiş olan bir kulda yüce Rabbimizin "Rahmân" ve "Rahîm" isimlerinin tecellîsi hâkimdir. Dolayısıyla böyle bir kimse için bu isimler ism-i âzam sayılmıştır. Ancak asıl mârifet, Cenâb-ı Hakk'ın güzel isimlerinin muktezâsını, yaşanan bir ahlâk hâline getirebilmektir. Yoksa birçok kimse ism-i âzamı kitaplardan veya ezberden okur geçer. O hâlde dil, "Yâ Rahmân, Yâ Rahîm!.." derken, kalbin merhametten nasîbi yoksa, arzu edilen şeyin hâsıl olmasını beklemek beyhûdedir.

Bu hususta Hazret-i Ali -radıyallâhu anh- ile bir bedevî arasında vâkî olan şu hâdise pek ibretlidir:

Birgün fakir bir bedevî Hazret-i Ali'den sadaka ister. Hazret-i Ali -radıyallâhu anh-, o an için başka bir imkânı bulunmadığından, yerden bir avuç kum alır ve bir şeyler okuyarak kuma üfler. Ardından da bunları bedevînin avucuna altın olarak döker. Bedevî hayretler içinde kalır. Bunun nasıl olduğunu, avucundaki kuma ne okuduğunu kendisine de söylemesi için Hazret-i Ali'ye yalvarır. Hazret-i Ali -radıyallâhu anh- ise gâyet sâkin bir şekilde, okuduğunun "Fâtiha Sûresi" olduğunu söyler. Bunun üzerine sevinçle yerden bir avuç kum alan bedevî, Fâtiha Sûresi'ni okuyup kuma üfler. Fakat kum, aynı kumdur. Bedevî, Hazret-i Ali'ye bunun hikmetini sorar. Hazret-i Ali ise, işin özünü şöylece hülâsa eder:

"–Bu, bir kalb farkıdır."

Mevlânâ Hazretleri de *Mesnevî*'sinde şöyle bir kıssa

nakleder:

Birgün Hazret-i Îsâ -aleyhisselâm-’a bir kimse yol arkadaşı olmuş. Berâber giderlerken bu kimse, bir köşede bazı kemikler görmüş ve Hazret-i Îsâ’ya yalvarmış:

“–Ne olur yâ Îsâ! Bildiğin ism-i âzam’ı bana da öğret de bu kemikleri diriltip kaldırayım.”

Hazret-i Îsâ ise cevâben:

“–O iş senin kârın değildir. İsm-i âzam’ı okuyup ölüyü diriltmek için yağmurlardan daha temiz bir nefes sâhibi, kullukta meleklerden daha anlayışlı bir kişi olmak gerek. İsm-i âzam, pâk bir lisân ve temiz bir kalb ister. Yâni öyle bir kimse ki, nefsi haram ile mülevves olmasın ve melekler gibi isyân ve günahtan pâk olsun. Çünkü bir kimsenin nefsi pâk olursa; o kimsenin duâsı makbûl olur. Hak Teâlâ o kimseyi hazînelerinin emîni eyler. Meselâ farzedelim ki sen Hazret-i Mûsâ’nın asâsını elinde tutabilirsin. Fakat Mûsâ’daki kuvvet sende var mı ki, onu ejderha yapabilesin ve onu zapta kâdir olabilesin. Hattâ Musâ’nın asâsı ejderha olunca kendisi bile korkmuştu da Cenâb-ı Hak ona; **“Korkma yâ Mûsâ!”** (en-Neml, 10) buyurmuştu.

İşte bunun gibi, sende Îsâ’nın nefesi yokken ism-i âzam’ı okuyup ezberlemenin sana ne faydası olur ki.” dedi.

Fakat gâfil gene durmadı ve:

“–Yâ Îsâ! Bu istîdat bende yoksa, sen bâri o kemiklerin üzerine oku!” dedi.

Îsâ -aleyhisselâm-, bu ahmağın sözlerine ziyâdesiyle taaccüb etti ve:

“–Yâ Rabbî! Bu esrârın hikmeti nedir? Bu ahmağın bu derece cidâle meyli nedendir? Kendisinin kalbi ölü,

başkasının cesedini diriltmeye çalışıyor. Hâlbuki ona düşen, asıl ölü olan kendisini ihyâ etmek. Kendisini diriltmek için duâ edeceğine, başkalarını ihyâya çalışıyor. Bu ne gaflettir!" dedi.

İşte gerçek Hak dostları, gönüllerinde bu olgunluğa kavuşmuş kimselerdir. Bu itibarla Allâh'ın velî kullarından bir kerâmet zuhûr ettiği zaman, onların Allâh'ın lutuf ve ikramlarına şükür duyguları daha da artar. Bu hâlleri, yaptıkları mücâhedelerde kendileri için feyz kaynağı olur. Hakîkî velîler, kerâmetleri sebebiyle âhiretlerinin teminat altında olduğu hissine aslâ kapılmazlar. Bilakis, Allâh'a karşı acziyet, tevâzû ve nefislerini hakir görme duygularıyla dolarlar. Gurur, kibir ve fitneye düşme endişesinden sâlim olamadıkları için, korku içindedirler.

Nitekim Allah -celle celâlühû-'nun ism-i âzamı bildirdiği Bel'am bin Baûra'nın, düştüğü hazîn âkıbet pek ibretlidir. Bu zât, İsrâiloğulları içinde âlim ve velî biri olarak biliniyordu. Fakat sonradan kibir ve dünyâya aldanma netîcesinde o yüksek hâlini kaybetti, hattâ îmansız olarak öldü. Bu hâdise Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle bildirilmiştir:

"Onlara (yahudilere)**, kendisine âyetlerimizden verdiğimiz ve fakat onlardan sıyrılıp çıkan, o yüzden de şeytanın peşine takılıp, sonunda azgınlardan olan kimsenin haberini oku. Dileseydik elbette onu bu âyetler sâyesinde yükseltirdik. Fakat o, dünyaya saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu tıpkı köpeğin durumuna benzer: Üstüne varsan da dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte âyetlerimizi yalanlayan kavmin durumu böyledir. Kıssayı anlat; belki**

düşünürler.” (el-A’raf, 175-176)

Kerâmet sâhibi bir velîye aşırı iltifat, bu sebeple son derece mahzurlu ve tehlikeli görülmüştür. Hak dostlarının, kerâmet teşhîr etmekten ictinâb etmelerinin sebeplerinden biri de bu tehlikedir. Kerâmet, nihâî bir mertebe değildir ve velînin mânevî derecesini göstermez. O Hak dostları gâyet iyi bilirler ki, peygamberlerden başka hiç kimse teminat altında değildir. Kimi insan vardır; Cehenneme bir karış kalmışken Cennet’e giriverir. Kimisi de Cennet’e bir karış kala Cehennem’e yuvarlanıverir. O hâlde her mü’min:

“…Yakîn (ölüm) **gelinceye kadar Rabbine kulluk et!”** (el-Hicr, 99) âyet-i kerîmesini hayat düstûru edinmelidir.

Her hususta olduğu gibi kerâmet şeklinde zuhûr eden böyle ilâhî lutuflar karşısında da yegâne ölçümüz Kur’ân ve sünnettir. Bununla birlikte, kerâmetin, inkâr edilemez bir şekilde hak ve hakîkat olduğu da bir vâkıadır.

Nitekim kerâmetin **Kur’ân’daki delilleri**nden birkaçı şöyledir:

Süleyman -aleyhisselâm-’a, veziri Âsaf, Sebe melîkesi Belkıs’ın tahtı hakkında; **“…Göz açıp kapayıncaya kadar onu sana getiririm…”** (Neml, 40) demiş ve bu da gerçekleşmiştir.

Zekeriyâ -aleyhisselâm-, mâbede kapanıp ibâdetle meşgûl olan Hazret-i Meryem’e bakmakla mükellef kılınmıştı. Fakat mâbede her girdiğinde Hazret-i Meryem’in yanında çeşitli rızıklar görüyordu. Bunun hikmetini öğrenmek için Hazret-i Meryem’e:

“–Bu rızıklar sana nereden geliyor?” diye sormuş, Hazret-i Meryem:

“Allah katından...” (Âl-i İmrân, 37) diye cevap vermiştir. Ve yine Meryem Sûresi’nin 24 ve 25. âyetlerindeki Hazret-i Meryem’in doğrudan Allah tarafından rızıklandırılmasına dâir haberler, kerâmetin Kur’ân’daki delillerindendir.

Sünnetteki delilleri ise pek çoktur:

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“Üç ki i, daha be ikteyken konu mu tur. Bunlar:

Meryem oğlu Îsâ, Cüreyc’e isnâd edilen çocuk ve diğer bir çocuktur.” buyurmuş ve bunları îzâh etmiştir.[96]

Diğer bir sahih hadîste de, yolculuğa çıkmış olan üç kişinin geceleyin sığındıkları bir mağarada mahsur kalmaları anlatılmıştır. Mağaranın girişi, devrilen bir kaya ile kapanmış, yolculardan her biri, Allah rızâsı için yaptığı bir amele tevessül ederek duâ etmiş ve netîcede zuhûra gelen ilâhî ikrâm ile mağaranın girişi açılmıştır.[97]

Sahâbeden Enes -radıyallâhu anh- şöyle anlatıyor:

Üseyd bin Hudayr ve Abbâd bin Bişr, karanlık bir gecede Allah Rasûlü’nün yanındaydılar. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in yanından çıktıklarında bir de baktılar ki; önlerinde iki nûr var. Birbirlerinden ayrıldıklarında nûrlardan her biri birisiyle berâber devâm etti. (Buhârî, Salât 79, Mesâcid 78, Menâkıb 28, Menâkıbu’l-Ensâr 13)

Hubeyb -radıyallâhu anh-’ın Mekkeli müşrikler elinde esir iken ve hiçbir taze meyvenin bulunmadığı bir zamanda elinde bir salkım üzüm yerken görülmesi de, sahâbenin mazhar olduğu kerâmetlere bir misâl teşkil etmektedir. (Buhârî, Cihâd 170, Meğâzî 10, 28)

Yine rivâyete göre, Ömer -radıyallâhu anh- minberde halka hutbe verirken “Yâ Sâriye dağa, dağa!” diye seslenmiştir.

Hutbedeki mevzu ile hiç alâkası olmayan bu sözü söylediği sırada Sâriye, Medîne'ye bir aylık mesâfede Allah düşmanlarıyla harb etmekteydi. Fakat Allah -celle celâlühû-, Ömer -radıyallâhu anh-'ın sesini Sâriye'ye duyurmuştur. (İbn-i Hacer, *el-İsâbe,* II, 3)

Buna benzer misâller sahâbe devrinde pek çoktur.

Diğer taraftan kerâmetin zıddı olarak, kâfir, fâsık ve müteşeyyıh, yâni velî olmadığı hâlde velîlik taslayan bâzı şahıslardan, evliyânın kerâmetine benzer birtakım fevkalâdelikler sâdır olabilir. Bunların iddiâlarına uygun olarak meydana gelen hârikulâdeliklere de **istidraç** denilmiştir.

Böyle hâller birtakım rûhî temrinler sâyesinde gerçekleşir. Yâni, ruhtaki bâzı kâbiliyetleri din dışı birtakım tesirlerle de kuvveden fiile çıkarmak mümkündür. Meselâ Hind fakirleri de ekseriyâ riyâzat yoluyla rûhî bir kuvvete ulaşırlar. Bâzen de bu, sihir veya cinnîlerden "huddam"[98] kullanmak sûretiyle vâkî olur. Bu gibi fevkalâdeliklerin kerâmetten farkını anlayabilmek, ilim işidir. Fakat şu kadarını söyleyelim ki böylelerinin hayâtı takvâ ölçüleri içinde cereyân etmez. Bunlar sünnet-i Rasûlullâh'a ittibâda nâkıstırlar. İlk dikkat edilecek nokta da budur.

Nitekim Cüneyd-i Bağdâdî -kuddise sirruh-:

"Bir kişiyi havada uçarken görseniz, hâli Kitap ve Sünnet'e uymuyorsa bu bir istidraçtır." buyurur.

İlâhî bir ikrâma mazhar olarak herhangi bir fevkalâdeliğin kendisinde vücut bulduğu kimse zaten bunu bir nevî gösteri edâsıyla yapamaz. Çünkü gerçek Hak dostları, gösterişten berî bulundukları için çok mecbur kalmadıkça bunu izhâr

etmezler. İnsanlara, örnek alınabilecek beşerî ahlâk mükemmellikleriyle görünürler. Tıpkı Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in ümmetine mükemmel bir numûne olabilmek için umûmiyetle beşerî temâyüller iktizâsınca hareket edip, ihtiyaç hâlinde -Allâh'ın izniyle- nâdiren mûcize göstermesi gibi. Allah dostları da Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in yolundan kıl kadar ayrılmazlar. Kerâmet ile istidrâcın farkını kavrayabilmek için sâdece bu husûsa dikkat etmek bile kâfîdir.

Firavun da, istidraç sâhibi olanlardandı. Dörtyüz senelik ömrü boyunca bir baş ağrısı bile duymadı. Dişleri de yekpâre idi. Yokuş aşağı inerken atının ön ayakları uzardı.

İstidraç, kâfir ve fâsıka gurur ve kibir verir. Âkıbetini daha beter hâle getirir. Mûsâ -aleyhisselâm-, Kızıldeniz'e asâsını vurup Allâh'ın izniyle yol hâline getirince, arkasından kovalayan Firavun, askerlerine dönüp:

"–Bakın! Celâdetimden, deniz yol hâline geldi." dedi. Hâlbuki o yola girince, yol yine denize inkılâb etti. Firavun, askerleriyle berâber helâk oldu.

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, hadîs-i şerîflerinde Deccâl'in de birçok istidraç göstererek insanları kandırmaya çalışacağını bildirmiştir.

Bir de istidraç sâhibinin iddiâsının aksine zuhûr eden hâller vardır ki buna da "ihâne" (zelil kılma) adı verilir. Meselâ peygamberlik iddiâsında bulunan bir yalancı olan Müseylemetü'l-Kezzâb, kuyudaki suyun bollaşması için kuyuya tükürmüş, fakat kuyunun suyu tamamen kurumuştur.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ve ashâb-ı kirâm

devrinde tasarruf ve kerâmetlerin gerçekleşmesi nasıl mümkün olmuşsa, daha sonraki dönemlerde meydana gelmesi de öylece imkân dâhilindedir. Velîlerin, bir kısım insanların irâdelerine yön vermek maksadıyla izhâr ettikleri tasarruf ve kerâmetler, tâbî oldukları peygamberin bereketiyledir ve aynı zamanda onun mûcizelerinin bir nevî devâmı mâhiyetindedir.

Gerek asr-ı saâdette, gerekse daha sonraki zamanlarda vukû bulan tasarruf ve kerâmetlerin birçok hidâyetlere vesîle olduğu, târihî bir gerçektir. Nitekim böyle hâdiselere şâhid olan pek çok kimse, "Velîsi böyle olan bir dînin, nebîsi kimbilir nasıl olur!.." diyerek kerâmetin asıl merkezini te'yîd etmişlerdir.

Tasarruf ve Kerâmete Dâir Bâzı Husûsî Örnekler:

Kâinâtın Hâlık'ı ve Mâlik'i olan Allah Teâlâ, kendi varlığını bilmesi, ibâdet ve tâatte bulunması ve yeryüzünü îmar etmesi için mahlûkâtın en şereflisi olarak insanı kendisine halîfe tâyin etti. Âyet-i kerîmede bu gerçek:

وَ اِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنّ۪ي جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خَل۪يفَةً

"Hatırla ki Rabbin meleklere: «–Ben yeryüzünde bir halîfe yaratacağım.» buyurmuştu…" (el-Bakara, 30) şeklinde beyân edilmiştir.

Burada insanın "halîfe" kılınması şu mânâlara gelmektedir:

"Kendi irâdemden, kudret ve sıfatımdan ona bâzı salâhiyetler vereceğim; o Bana izâfeten, Bana vekâleten mahlûkâtım üzerinde birtakım tasarruflara sâhip olacak; Ben'im nâmıma ahkâmımı icrâ edecek; o bu hususta asil

olmayacak; kendi zâtı ve şahsı adına asâleten ahkâmı icrâ edecek değil, ancak Ben'im bir nâibim ve vekîlim olacak. İrâdesiyle Ben'im irâdelerimi, Ben'im emirlerimi, Ben'im kanunlarımı tatbike memur bulunacak. Sonra onun arkasından gelenler ve ona halef olarak aynı vazîfeyi icrâ edecek olanlar bulunacak, **«O** (yüce Allah) **sizi yeryüzünde halîfeler kıldı.»** (el-En'âm, 165) sırrı zâhir olacak." (Elmalılı, *Hak Dini,* I, 299-300)

Gerek peygamberlerde zuhûr eden tasarruf ve mûcizeler, gerekse Hak dostlarında görülen tasarruf ve kerâmetler, insanın bu halîfe olma sırrının bir tecellîsidir. Bu tecellîlerin sayısız misâllerinden birkaçı şöyledir:

Mansûr bin Abdullâh, Ebû Abdullâh ibn-i Cellâ'nın hâlini şu şekilde rivâyet etmiştir:

İbn-i Cellâ der ki:

"Medîne-i Münevvere'ye gelmiştim. Yoksulluk içindeydim. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in kabr-i şerîfine vardım. Selâm verdim ve:

«–Ey Allâh'ın Rasûlü! Fakr u zarûret içindeyim!.. Sana misâfir oldum...» dedim.

Bir müddet sonra üzerime uyku hâli geldi. Uykuda Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz bana bir çörek ikrâm ettiler. Yarımını yedim, sonra uyandım; diğer yarımını da yanımda buldum."[99]

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in vefâtlarından sonra yaşanan bir başka hikmetli hâdiseyi el-Utbî şöyle anlatır:

"Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in kabr-i şerîfleri yanında oturuyordum. Derken bir bedevî gelerek:

«–Selâm sana ey Allâh'ın Rasûlü! Ben Allah Teâlâ'nın; **"Eğer onlar, kendilerine zulmettikleri zaman Sana gelip de Allah'tan mağfiret dileseler ve Rasûl de onlar için mağfiret talebinde bulunsaydı, Allâh'ı çok affedici ve esirgeyici bulurlardı."** (en-Nisâ, 64) buyurduğunu işittim. İşte günahlarımdan tevbe edip mağfiret dileyerek ve benim için Rabbime şefaatte bulunmanı isteyerek Sana geldim.» dedi.

Sonra içli bir şiir okudu ve oradan ayrıldı. O esnâda bana bir uyku bastı. Rüyamda Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'i gördüm. Bana:

«–Ey Utbî! Bedevîye yeti ve Allâh'ın onu bağı ladığını kendisine müjdele!» buyurdu." (İbn-i Kesîr, *Tefsîr*, I, 532)

* * *

Çanakkale muhârebelerinin pek şiddetlendiği bir hengâmede Binbaşı Lütfi Bey:

"–Yetiş yâ Muhammed! Kitabın elden gidiyor!.."[100] diyerek feryâd ediyor, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'den istimdâd ediyordu. Allah Rasûlü'nden ihlâs ve samîmiyetle taleb edilen bu yardımın ne şekilde tezâhür ettiğini aşağıdaki vâkıa net bir sûrette te'yîd eder:

Yıl, 1928... Çanakkale zaferinin üzerinden tam 13 yıl geçmiştir.

Âlim, ârif ve zarif insan Alasonyalı Cemâl Öğüt Hocaefendi hacca gider. Hocaefendi, Medîne'de, birçok değerli zevât ile tanışma fırsatı bulur. İşte bu mübârek zâtlardan biri de,

Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in türbedârıdır. Bu hak dostu, aynı zamanda sâdık bir Osmanlı dostudur. "Osmanlı" der, başka bir şey demez. Cemâl Öğüt Hocaefendi, sormaktan kendini alamaz:

"–Niçin bu derece muhabbet?"

Bu pîr-i fânî olmuş nûrânî türbedar, hiç duraksamadan şu cevâbı verir:

"–Osmanlı'yı İslâm nâmına sevmek için, bir hâtıram bile bana yeter."

Hocaefendinin ısrârı üzerine, eşsiz hâtırayı şöyle anlatır:

"–1915 haccına, Hindistan ulemâsından bir zât da gelmişti. Bu zât, derûnî dünyâsı zengin bir Allah dostu idi. Hacdan sonra, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'i ziyâret için Medîne'ye gelmişti. Çok mahzun görünüyordu. Bir türlü gözünün yaşı dinmeyen o mübârek zât, hüznünün sebebini sorduğumda, gözyaşları daha da çoğalarak şu cevâbı verdi:

«–Bunca yıl sonra nasîb oldu, Âlemlerin Efendisi'ni ziyârete geldim. Fakat müşâhede ettim ki, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- makâmında değil. Yoksa benim kalb gözüm mü körelmiş?.. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in varlığını neden hissedemiyorum? İşte Medîne'ye geldim geleli bu düşüncelerle perişânım!»

Yaşlı türbedâr, o gece rüyâsında, Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'i görür. Hindistanlı âlimin anlattıklarını hatırlar. Allâh'ın Rasûlü, onu merakta bırakmaz ve şöyle buyurur:

"–Evet, hissedilen doğrudur. Ben şimdi Medîne'mde değilim. Çanakkale'deyim... Zor durumda olan asker evlâtlarımı yalnız bırakmaya gönlüm râzı olmadı. Şimdi

onlara yardım ediyorum."[101]

Nitekim İngiliz generali Hamilton'un Çanakkale yenilgisi üzerine söylediği:

"Bizi Türklerin maddî gücü değil, mânevî gücü mağlûb etmiştir. Çünkü onların atacak barutu bile kalmamıştı. Fakat biz, gökten inen güçleri müşâhede ettik." îtirâfı da yukarıdaki ifâdelerin âdetâ bir şâhidi gibidir.

Bu nevî hâdiseler, Cenâb-ı Hakk'ın peygamberlerine vefâtlarından sonra da verdiği bir tasarruftur. Onlar, kabirlerinde bizim dünyevî intibâlarla mâhiyetini idrâk edemediğimiz bir şekilde diridirler. Nitekim aşağıdaki hadîs-i şerîf de bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Evs bin Evs -radıyallâhu anh-'tan rivâyet edildiğine göre Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"–Günlerinizin en fazîletlisi Cuma günüdür. Bu sebeple o gün bana çokça salât ü selâm getiriniz; zîrâ sizin salât ü selâmlarınız bana arz edilir." buyurunca ashâb-ı kirâm:

"–Yâ Rasûlallâh! Vefât ettiğin ve Sen'den hiçbir eser kalmadığı zaman salât ü selâmlarımız Sana nasıl arz edilir?" diye sordular.

Bunun üzerine Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"–Allah Teâlâ peygamberlerin bedenlerini çürütmeyi toprağa haram kıldı." buyurmuştur. (Ebû Dâvud, Salât, 201; Bkz. Nesâî, Cuma, 5)

Bu dirilik hâli şehidlerde de tecellî etmektedir. Nitekim âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak şöyle buyurur:

"Sakın Allâh yolunda öldürülenleri (şehidleri) **ölü sanmayın. Bilakis onlar diridirler; Allâh'ın lutuf ve**

kereminden kendilerine verdikleriyle sevinçli bir hâlde Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar...” (Âl-i İmrân, 169)

Muhakkak ki peygamberlerdeki dirilik, şehidlerdeki diriliğe kıyasla çok daha üstündür.

* * *

Peygamber vârisi olan Hak dostlarında da tasarruf ve kerâmet tecellîleri günümüze kadar devâm edegelmektedir. Bunun da sayısız misâllerinden birkaçı şöyledir:

Ubeydullâh Ahrâr Hazretleri, Orta Asya’dan tayy-i mekân ederek İstanbul’un fethine iştirâk etmiştir. Bunu, torununun oğlu Hâce Muhammed Kâsım şöyle nakleder:

“Ubeydullâh Ahrâr Hazretleri, Perşembe günü öğleden sonra âniden atının hazırlanmasını emretti. Atına binip sür’atle Semerkant’tan dışarı çıktı.

Mevlânâ Şeyh adıyla mâruf bir talebesi, kendisini bir müddet tâkib etti. Ubeydullâh Ahrâr Hazretleri’nin, atının üzerinde bir sağa, bir sola meylinden sonra kaybolduğu haberini verdi. Ubeydullâh Ahrâr Hazretleri bir müddet sonra döndü. Talebeleri, heyecanla bu ânî yolculuğun hikmetini sordular. O da:

«–Türk sultanı Mehmed Han, benden istimdâd etti. Yardım diledi. Ben de O’na yardım etmeye gittim. Allah Teâlâ’nın izni ile zafer müyesser oldu.» buyurdular.”

Horasan’dan gelip İstanbul’u ziyâret eden pîr Ubeydullâh Ahrâr’ın torunu Hâce Abdülhâdî şöyle anlatır:

“İstanbul’a gittiğimde Sultan II. Bâyezîd, babam Ubeydullâh

Ahrâr'ın şekil ve şemâilini târif etti ve şöyle dedi:

«–Babam Fâtih anlattı: Fethin en şiddetli zamanında Rabbime ilticâ ederek, zamânın kutbunun imdâda yetişmesini istedim... Şu şu vasıfta, bir beyaz atın üzerinde karşıma geldi:

"–Korkma, zafer senindir!.." buyurdu.

O pîre:

"–Küffâr askeri çok fazla!.." dedim.

O da bana cübbesini açarak:

"–İçine bak!" dedi.

Cübbesinin yeninin içinden sel gibi akan bir ordu gördüm:

"–Bu ordu sana yardıma geldi..." dedi.

Devâm etti:

"–Şimdi şu tepenin üzerinden üç defa kös'e tokmak vur! Ve bütün askere hücûm emrini ver!" buyurdu.

Ben de aynen öyle yaptım. O pîr de, ordusu ile hücûma iştirâk etti. Feth-i mübîn gerçekleşti..."[102]

Velhâsıl Fâtih'in fetih sırasında cümle evliyânın rûhâniyet ve yardımından müstefîd olduğu, târihî bir vâkıadır.

Husûsiyle Akşemseddin Hazretleri'nin maddî ve mânevî sahalarda pek çok yardımları olmuştur.

* * *

Aziz Mahmud Hüdâyî Hazretleri'nin "tasarruf"uyla ilgili yaşanmış bir hâdise de şöyledir:[103]

Yıl 1975. Öğle namazına yakın bir vakitte Hazret-i Pîr'in türbesi önüne nûr yüzlü, buğday tenli ve tıknaz boylu bir genç gelmişti. O an tesâdüfen Azîz Mahmûd Hüdâyî Câmii'nin

imâmına rastladı ve:

"–Efendim! Ben Azîz Mahmûd Hüdâyî'yi görmeye geldim! Kendisiyle nasıl görüşebilirim? Acabâ şu an burada mıdır?" diye sordu.

Böyle bir suâl karşısında şaşıran İmam Muharrem Efendi:

"–Oğlum! Evet Azîz Mahmûd Hüdâyî burada!" dedi.

Hazret-i Pîr'in orada olduğunu duyan genç, sevinçle:

"–Lütfen beni onunla görüştürünüz!" dedi.

Fakat buna bir mânâ veremeyen Muharrem Efendi, türbenin yanında olduklarından tekrar:

"–Oğlum! Azîz Mahmûd Hüdâyî burada!" dedi.

Genç de, talebini tekrarladı:

"–O zaman benimle görüştür! Ben onunla görüşmek istiyorum!" dedi.

Muharrem Efendi, hâlâ gencin hâlinden bir şey anlamadığından meseleyi çözebilmek için:

"–Evlâdım! Sen Azîz Mahmûd Hüdâyî'yi tanıyor ve biliyor musun?" diye sordu.

Yüzü gibi sînesi de sâf olan delikanlı, lafın böyle uzayıp gitmesine ve muhâtabının kendisini neden Mahmûd Hüdâyî ile görüştürmek istemediğine hayret ederek:

"–Ben Azîz Mahmûd Hüdâyî'yi yakından tanıyorum. Beni buraya o dâvet etti. Biz onunla ziyâret husûsunda sözleşmiştik. Benim geleceğimden haberi var." dedi.

Sözün burasında Muharrem Efendi, meselenin farklı bir vechesi ve sırlı bir nüktesi mevcut olduğunu idrâk etti ve merakla sordu:

"–Evlâdım! Nasıl sözleştiniz?"

Genç anlatmaya başladı:

“–Efendim ben 1974 Kıbrıs harekâtında paraşütle indirilen komando grubundandım. Biz, ordumuzun denizden, Rumlar’ın da Beşparmak dağlarından karşılıklı mücâdelelerini sürdürdükleri bir hengâmda paraşütlerle atladık. Ancak hava pek rüzgârlı olduğundan her birimiz bir tarafa savruluyorduk. Ben de düşman hatlarına düştüm. Ağaçlık bir mevkîde iki yandan gelen cehennemî bir ateş altında kaldım. Ne yapacağımı bilemez bir hâlde büyük bir şaşkınlık içindeyken karşıma uzun boylu, heybetli ve nûr yüzlü ihtiyar bir baba çıktı. Bana tatlı ve mütebessim bir çehre ile baktı ve:

«–Oğlum! Burası düşman hattıdır. Ne işin var burada? Niçin tek başına bu hatta girdin?» dedi.

Ben de:

«–Baba! Ben gelmedim, rüzgâr buraya düşürdü.» dedim.

Nûr yüzlü ihtiyâr, hafifçe başını salladı:

«–Ben de harbe geldim. Sizden evvel gönderildim. Buraları çok iyi bilirim. Hangi birliktensin oğlum? Gel seni onların yanına götüreyim!» dedi.

Birlikte müthiş bir ateş topu altında yola koyulduk. O mübârek insan, gâyet sâkin bir yolda yürüyormuşçasına rahattı. Her hâli beni ayrı bir şaşkınlığa sevkediyordu. Bana ismimi, nereli olduğumu v.s. birçok suâller sordu. Ben de istediği cevapları verdikten sonra iyice merak edip kendisine sordum:

«–Baba! Ya sen kimsin?»

O da:

«–Oğlum! Bana Azîz Mahmûd Hüdâyî derler.» dedi.

Sonra:

«–Baba! Sen bana çok büyük bir iyilikte bulundun? Şâyet memlekete sağ-sâlim dönersem, bir vefâ borcu olarak seni ziyâret etmek isterim. Adresini verir misin?» dedim.

O güzel yüzlü mübârek insan, adres olarak sadece:

«–Oğlum! Üsküdar'a gelip kime sorsan beni sana gösterirler!» dedi.

Bu arada birliğime gelmiştik. Minnet, muhabbet ve hürmetle bu güzel insanın elini öptüm. Kendisiyle vedâlaştım. Sonra da kumandanımın yanına gittim.

Beni bir anda karşısında gören kumandanım, pek şaşırdı. Benim o ateş çemberinden nasıl olup da kurtulduğuma ve birliğime sağ-sâlim ulaşabildiğime hayret ederek haykırdı:

«–Buraya nasıl gelebildin?»

Ben de:

«–Beni, yaşlı, güzel bir baba getirdi.» dedim.

Harp bittikten sonra memleketime döndüm. Ancak Azîz Mahmûd Hüdâyî'nin bana yapmış olduğu iyilik hiçbir vakit aklımdan çıkmadığı için bir vefâ borcu olarak nihâyet ziyâretine niyetlenip Üsküdar'a geldim. Sorduğum kimseler:

«–O mübârek bir zâttır» diyerek burayı târif ettiler."

Bu arada sükût edip derin bir nefes alan genç, Muharrem Efendi'ye önceki talebini tekrarladı:

"–Efendim! İşte Azîz Mahmûd Hüdâyî ile böyle tanıştık. Artık himmet edin de beni kendisiyle görüştürün!" dedi.

Böylece meseleyi bütün yönleriyle öğrenen Muharrem Efendi, şâhid olduğu bu mânevî manzara karşısında pek duygulandı. Yalvarırcasına gözlerinin içine bakan delikanlıya bir müddet hiçbir şey diyemedi. Sonra da kendini toparlayıp içli bir sesle âdetâ kekeleyerek ve hulâsaten:

“–Evlâdım! Azîz Mahmûd Hüdâyî, hayatta olan bir kimse değil, 1543-1628 yılları arasında yaşamış bulunan büyük bir Allah dostudur. Herhâlde seni buraya Fâtiha okuman için çağırmış olmalıdır! İşte türbesi!” diyebildi.

Bu cevabı duyan vefâkâr ve îmanlı genç, daha o an öğrendiği hakîkat üzerine son derece müteessir oldu. Kendisini görmek niyet ve hasretiyle geldiği ve hayatını borçlu olduğu büyük velînin sadece türbesiyle karşılaşmıştı. Harp sahasının o müthiş hengâmesinde yaşadığı mânevî tasarrufun daha yeni yeni farkına vardı ve bir çağlayan hâlinde hıçkırmaya başladı. Ellerini yüzüne kapadı; uzun bir müddet içli içli ağladı.

Hüdâyî mihrâbının imâmı da ağlıyordu...

* * *

Hak dostu Ramazanoğlu Mahmûd Sâmi Hazretleri’nin, sohbetinde bizzat dinlediğimiz çocukluk yıllarına dâir bir hâtırası ise şöyle idi:

Kendisinden iki yaş küçük kız kardeşinin ayakları kötürüm imiş. Bulundukları civarda, halkın istiâne için epey mürâcaat ettiği Kaplancı Baba nâmıyla meşhûr bir Hak dostunun türbesi varmış. Birgün annesi, kız kardeşi ve kendileri bu zâtın türbesine ziyârete gitmişler. O geceyi de orada geçirmişler. Gece vakti uyurlarken felçli hemşiresinin feryadıyla uyanmışlar. Annesi koşup kızına ne olduğunu sormuş. Kız kardeşi ise heyecanla; türbeden bir dedenin çıktığını ve ayaklarına çöküp bastırdığını söylemiş. Bu hâdiseyi nakleden Sâmi Efendi, kız kardeşinin o günden

itibâren âhir ömrüne kadar en ufak bir ayak ağrısı dahî çekmeden yürüyebildiğini ifâde etmişti.

* * *

Bütün bu anlatılanlar ve benzeri hâdiseler, Cenâb-ı Hakk'ın bâzı kullarına ihsân ettiği tasarruf salâhiyetinin bereketiyle yaşanan ilâhî lutuflardır. Ancak şunu unutmamak lâzımdır ki, fâil-i mutlak, Cenâb-ı Hak'tır. Onun kullara yardımı, gerek melekler vâsıtasıyla, gerekse Allâh'ın velî kulları vâsıtasıyla günümüze kadar devâm edegelmiştir.

Bkz. Müslim, Birr, 8.

Bkz. Buhârî, Edeb, 5; Enbiyâ, 53; Zikir, 100.

Belli okumalarla bir cinnînin itaat altına alınması ve bir hizmetçi gibi kullanılması mümkündür. Böyle cinnîlere "Huddâm" denilir. Huddâm, onu kendisine bendetmiş olan insanın her emrini istîdâdı nisbetinde yerine getirir.

Bkz. Kelabâzî, *Taarruf,* Çev. S. Uludağ, s. 214.

Bkz. Mehmed Niyâzî, *Çanakkale Mah eri,* s. 352-355.

18 Mart 2001 Pazar tarihli Zaman Gazetesi'nden.

Bkz. Mevlânâ Şeyh, *Menâkıb-ı Hâce Ubeydullâh-ı Ahrâr,* vr. 4b-5a; Mecdî Mehmed, *Hadâiku' - akâik,* s. 272-273; Molla Câmî, *Nefehâtü'l-Üns*, s. 764-765.

Bu hâdiseyi İmam Hatip yıllarından talebelik arkadaşım olan, Aziz Mahmud Hüdâyî Câmii imamlarından Muharrem Kır Efendi'den bizzat dinledim.

4. SÂDIK RÜYÂLAR

Mü'minin (sâdık) rüyâsı, nübüvvetin kırkaltı cüzünden biridir.
(Buhârî, Ta'bîr, 26; Müslim, Rüyâ, 6)

İlâhî mevhibelerden biri de sâdık rüyalardır. Gaybî hakîkatlere vâkıf olmanın yollarından biri olarak kabul edilir. Uyku sırasında insanın maddî âlemle irtibâtı asgarî seviyeye iner. Bedene hapsedilmiş olan rûha âit hisler güçlenir. Ulvî manzaraları perdeleyen nefsâniyet bulutları dağılarak görüş berraklaşır. Bu sûretle rüyâlarında gayb âlemini seyretmek, bâzı sâlih kullara nasîb olur. Bu keşiflerin doğruluğu ise daha sonra uyanıkken müşâhede edilir.

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"Nübüvvetten (peygamberlik husûsiyetlerinden) geriye sadece mübeşşirât kalmıştır." buyurmuştur.

Ashâb:

"–Mübeşşirât nedir, yâ Rasûlallâh?" diye sorunca da:

"–Sâdık rüyâdır." diye cevap vermiştir. (Buhârî, Tâbir, 5; Müslim, Salât, 207-208)

Mübeşşirât, ihlâslı mü'minlerin gönüllerinin rüyâ esnâsında ilâhî müjdelere, ilhamlara ve telkînlere açık hâle gelmesidir.

Yine Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-; **"Onlar** (Allah dostu muttakî mü'minler) **için dünyâ hayâtında da, âhirette de müjdeler vardır!"** (Yûnus, 64) âyetinde bahsedilen "dünyadaki müjde"yi îzâh sadedinde:

"Müslümanın gördüğü veya kendisine gösterilen sâdık rüyâdır."

buyurmuşlardır. (Tirmizî, Rüyâ, 3)

Rüyâ üç kısımdır:

1. Şeytânî rüyâlar: Şeytanın, insanı korkutmak, rûhu sıkıntıya düşürmek veya mahzun etmek maksadıyla ilkâ eylediği rüyâlardır. Yüksek bir yerden düşmek veya insanı tesir altında bırakan kargaşa ve felâket sahneleri görmek gibi. Böyle rüyaların bir esası yoktur. Çoğunlukla bulanık, yarı hatırlanan, karışık bir rüya gören, gördüğünü kimseye anlatmamalı ve şeytanın îğvâsından Allâh'a sığınmalıdır.

Ebû Saîd el-Hudrî -radıyallâhu anh-'tan rivâyet edildiğine göre Nebî -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

"Sizden biriniz ho una giden bir rüyâ görünce, (bilsin ki) o, Allah Teâlâ'dandır. Bu sebeple Allâh'a hamdetsin ve o rüyâsını anlatsın."

Diğer bir rivâyet de şöyledir:

"O rüyâyı sadece sevdiğine söylesin. Ho lanmadığı bir rüyâ
ş *görürse o da eytandandır. Onun errinden Allâh'a sığınsın ve onu hiç kimseye söylemesin. O zaman o rüyâ kendisine zarar vermez."* (Buhârî, Ta'bîr, 3, 46; Müslim, Rü'yâ, 3)

Yine bir hadîs-i şerîfte de şöyle buyrulmuştur:

"Sizden biriniz ho lanmadığı bir rüyâ görünce, sol tarafına üç defa tükürsün; eytanın errinden de üç defa Allâh'a sığınsın; yattığı tarafından da öbür yanına dönsün." (Müslim, Rü'yâ, 5)

2. Hâricî bir tesirle görülen rüyâlar: Kişinin hâl ve hayâline bağlı olarak rüyâsına akseden manzaralardır. Meselâ çok tuzlu yemiş olan bir kimsenin rüyâda bolca su içmesi veyahut da zihnini fazlaca meşgûl eden bir meselenin rüyasına aksetmesi gibi. Bunların da tâbiri yoktur. Esassızdırlar.

3. Sâdık rüyâlar: Böyle rüyalar net olarak hatırlanırlar.

Bunlar, Cenâb-ı Hak tarafından ya beşâret (müjde) veyahut da îkaz mâhiyetindedir. Bunları vazifeli bir kısım melekler ümmü'l-kitâb (levh-i mahfuz)'dan telâkkî ederek, Cenâb-ı Hakk'ın emir ve müsâadesi ile uyuyan insanın rûhuna ilkâh ederler.

Sâdık rüyâlar, Levh-i Mahfuz'dan istikbâle akseden pırıltılardır. Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in, peygamberliğinin evvelinde sâdık rüyâlar altı ay kadar devâm etmiştir.

Hadîs-i şerîflerde buyrulur:

"Zaman yakla tıkça[104] *mü'minin rüyâsı neredeyse hiç yalan çıkmaz. (Gördüğü gibi gerçekle ir.) Mü'minin (sâdık) rüyâsı,*
ş *nübüvvetin kırkaltı cüzünden biridir. Nübüvvetten olan bir ey ise yalan olmaz.*[105]

Rüyâ üç kısımdır: Birincisi sâlih rüyâ olup Allah'tan bir müjdedir;
ş *ikincisi eytanın verdiği korku veya hüzündür; üçüncüsü de ki inin kendi kendine konu tuğu eylerdir. Kim rüyâsında ho lanmadığı bir ey görürse, onu ba kalarına anlatmasın; hemen kalkıp namaz kılsın..."* (Buhârî, Ta'bîr, 26; Müslim, Rüyâ, 6)

"Sizin en doğru rüyâ görenleriniz, en doğru söyleyenlerinizdir." (Müslim, Rü'yâ, 6)

"En sâdık rüyâ, seher vakitlerinde görülen rüyâdır." (Tirmizî, Rü'yâ, 3/2274)

Sâdık rüyâlar, ehli tarafından tâbire, yâni şifrelerinin çözülmesine muhtaçtır. Rüyâ tabiri de Hak vergisi bir ilimdir. Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, namazlardan sonra bâzen ashâbın gördüğü rüyâları dinler ve tâbir eder, istikbâle dâir bu şekilde zuhûr eden tecellîleri îzah buyururlardı.

Gerçekten rüyâları tâbir etmek, bazı kâidelere istinâd ettirilen bir ilimdir. Bu ilme vâkıf olanlara da "muabbir" (tâbirci) denilir. Umum insanların istifâdesi için rüyâ tâbiriyle alâkalı pek çok eser telif edilmiştir. Bunlardan İbn-i Sîrin ve Muhyiddîn-i Arabî Hazretleri'nin tâbirnâmeleri meşhûr olmuş ve ekseriyetle onlardan iktibas sûretiyle günümüze kadar çeşitli kitaplar ortaya konulmuştur. Bununla berâber sırf böyle kitaplarda mevcut olan mâlumâta istinâden rüyâ tâbir etmek mahzurludur. Zîrâ asıl tâbirin kısm-ı âzamı "keşif"tir. Bunun için rüyâyı tâbir edenin, mânevî bir iktidâra sâhip olması gereklidir. Aksi hâlde yanlış tâbirin tehlikeleriyle karşılaşılır. Zîrâ, Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"...Rüyâ, ilk tâbirciye göre tahakkuk eder." (İbn-i Mâce, Ta'bîr, 7) buyurmuştur. Bu bakımdan rüyâlar ehil olmayanlara anlatılmamalıdır. Bu ilme vâkıf olanlar da, "İlk tâbir önemlidir; sonrakiler geçersiz kalır." demişlerdir.

Mîzânu'n-Nüfûs[106] adlı risâlede anlatıldığı üzere tâbir ilmi "enfüsî" ve "âfâkî" olmak üzere iki kısımdır. "Enfüsî" olanını avâm-havâs herkes tahsîl edebilir. Yâni kulaktan duymak sûretiyle veya geçmişte ehil kimselerin yaptığı tâbirleri muhtelif eserlerden toplamak sûretiyle tahsîli mümkündür. Bu sâyede birbirine benzeyen rüyalar, geçmiş tecrübelere istinâden tâbir edilebilir.

Rüyâda varlıkların her biri, lügattaki bir kelime gibidir. Yâni o âdetâ ayrı bir lisandır. Bu lisanda görülen varlığa atfedilen mânâ, uzak bir alâkaya dayanır. Yâni büsbütün mesnedsiz ve sebepsiz değildir. Meselâ yılan, düşmandır. Bu mânâ, Âdem -aleyhisselâm-'ın kıssasına dayanır. Onda

görülen her hâl ve hareket, düşmana âit bir tavır olarak îzâh edilir. Fakat bir yılan dümdüz veya ölü gibi hareketsiz görülürse, yol ile tâbir edilir.

Diğer taraftan, rüyâ tâbirinde pek çok müessir rol oynar. Günler, mevsimler, rüyânın görüldüğü gece vakti vs. Meselâ kışın görülen rüya geç tahakkuk ederken, sabaha karşı görülen rüya çabuk çıkar. Ancak bu tâbirler her rüyâ sâhibinin tabiatı farklı olduğundan çoğu kez noksandır.

"Âfâkî" olan tâbir ilmiyse, ancak havâssa mahsus olup keşfe muhtaçtır. Çünkü rüyânın şeytânî mi Rahmânî mi olduğunu ayırd edebilmek, sünûhât-ı ilâhiyyeye mazhar olmaya bağlı bir keyfiyettir. Üstelik insanların tabiatları da birbirlerinden farklı olduğu için, aynı rüyâyı gören iki şahsın rüyâlarının tâbiri birbirinden çok farklı olabilir. Bu inceliği kavrayabilmek ise mânevî bir salâhiyet ister.

Nitekim İbn-i Sîrîn Hazretleri'ne iki kişi gelip, rüyâlarında hatip olarak hutbe okuduklarını beyân ettiklerinde bunu, onlardan birinin hacca gideceği, diğerinin ise îdâm olunacağı şeklinde tâbir buyurur. Hakîkaten bir müddet sonra o iki şahıstan biri hacceder, diğeri ise îdâm edilir.

Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ- anlatıyor:

"Rüyamda hücreme üç ayın düştüğünü gördüm. Rüyâmı babam Ebû Bekir -radıyallâhu anh-'a anlattım. Sükût etti, cevap vermedi. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- vefât edip de odama defnedilince Ebû Bekir -radıyallâhu anh-:

«–İ te (rüyanda gördüğün) üç aydan biri ve en hayırlısı!» dedi." (*Muvatta*, Cenâiz, 30)

Muhâcirler Medîne'ye geldiği zaman kura çekilmiş ve Osman bin Maz'un, Ümmü'l-Alâ el-Ensâriyye -radıyallâhu

anhâ-'nın âilesine düşmüştü. Hemen onu evlerine yerleştirerek misâfir ettiler. Ancak o kısa bir müddet sonra hastalandı. Tedâvîsi ile meşgul oldular fakat şifâ bulamayarak vefât etti. Ümmü'l-Alâ, Osman -radıyallâhu anh-'ı rüyâsında gördü; akan bir çeşmesi vardı. Hemen rüyâsını Hazret-i Peygamber'e anlattı. Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"–Bu onun amelidir, onun için akıyor." buyurdu. (Buhârî, Ta'bîr 13, Cenâiz 3, Şehâdât 30, Menâkıbu'l-Ensâr 46)

Asr-ı saâdette vukû bulan diğer bir hâdise de şöyledir:

Bir kadın rüyasını tâbir ettirmek için Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e mürâcaat eder. Rüyasında evinin orta direğinin kırılıp önüne yıkılıverdiğini söyler.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- kadına, kocası olup olmadığını ve varsa nerede olduğunu suâl eder. Kadın, kocasının sefere gittiğini ve hâlen dönmediğini söyleyince Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- kadına, kocasının sağ-sâlim dönüp mesrûr olacaklarını müjdeler ve rüyâ, tâbir edildiği üzere gerçekleşir.

Hazret-i Ebû Bekir -radıyallâhu anh-'ın devr-i hilâfetinde bu kadın yine kocası seferdeyken aynı rüyayı görüp bu defâ da tâbirini halîfeye sorar. Hazret-i Sıddîk -radıyallâhu anh-, aynen Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- gibi önce kadından kocasıyla ilgili mâlumat alır ve sonra kadına kocasının seferde merhûm olduğunu söyler.

Kadın ise telâş ve şaşkınlık içinde Ebû Bekir -radıyallâhu anh-'a:

"–Aynı rüyâyı Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, kocamın sâlimen döneceğine yormuştu." deyince Hazret-i

Sıddîk:

“–Doğrudur, O’na öyle keşfolunmuş, bana da böyle ilham olundu.” buyurur. Aradan çok geçmeden tâbirin doğru olduğu anlaşılır.

Rüyâ esnâsında âlem-i misâlde akıl ve fikir üstü, hayâlî ve belirsiz nice hâller müşâhede olunacağından bunların doğru tâbiri gâyet zor ve hattâ mânevî bir dirâyet olmaksızın mümkün değildir.

Cenâb-ı Hak, Kur’ân-ı Kerîm’de Yûsuf -aleyhisselâm-’a da bu ilmi verdiğini bildirmektedir.[107]

Nitekim Hazret-i Yûsuf -aleyhisselâm-, zindandayken bir ekmekçi ile saray sâkîsinin rüyâlarını dinlemişti. Ekmekçi, bir tabla ekmeği başı üzerinde götürürken havadan kuşların hücûm edip ekmekleri yediklerini anlatmış, Yûsuf -aleyhisselâm- da bunu, ekmekçinin pâdişâh tarafından îdam ettirileceğini ve havadan kuşların inip başının etini yiyeceklerini söyleyerek tâbir etmiştir. Sâkî de rüyâsında, evvelki gibi sarayda pâdişâha sâkîlik yaptığını gördüğünü ifâde edince, Yûsuf -aleyhisselâm-:

“–Sen yine pâdişahın makbûlü olup sâkîliğini yaparsın.” diye tâbir etmiştir. Hakîkaten bu keşifler, aynen tâbirde buyrulduğu gibi zuhûr etmiştir.

Yukarıda da ifâde ettiğimiz üzere tâbir ilminin büyük bir kısmı keşfe dayanır. Bunun için de tâbircinin mânevî bir derecede olması gereklidir. Nitekim İstanbul İmam Hatip Mektebi’nde okuduğumuz sırada hocalığımızı yapmış bulunan Merhum Celâleddin Öktem Hocaefendi, vaktiyle rüyâ tâbirinde gerçek bir üstad imiş. Kendileri, rüyâ tâbirinin berrak ve rûhânî bir kalb ile yapılabileceğini ifâde eder,

tâbirin isâbetini tâbircinin takvâsına bağlardı.

Celâleddin Öktem Hocamız -rahmetullâhi aleyh-, gençlik yıllarında idâdîlerde (liselerde) din dersleri okutur ve diri bir gönülle takvâ üzere bir hayat yaşarmış. O yıllarda, isâbetli tâbirleriyle şöhret yapmış. Böyle isâbetli tâbirlerinden pek çok misâl anlattıktan sonra hocamız derdi ki:

"–Bir zaman geldi ki, bu perde bana kapandı. Çünkü din dersleri lağvedildi. Beni de Felsefe hocası olarak tâyin ettiler. Akıl mahsûlü olan felsefî nazariyeler içinde yüzmeye başlayınca, gönül pınarlarım kurudu."

Sâdık rüyâlara âit meşhur misâllerden bir diğeri de şöyledir:

Meşhur Kasîde-i Bürde şâiri İmâm Bûsirî birgün evine giderken yolda nûr yüzlü bir pîr-i fânîye rastlar. Yaşlı zât ona:

"–Yâ Bûsirî! Bu gece rüyanda Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'i gördün mü?" diye sorar.

İmâm Bûsirî:

"–Hayır, görmedim." diye cevap verir.

Pîr-i fânî, bu kısa konuşmanın ardından başka bir şey demeden ayrılır. Fakat onun bu sözleri İmâm'ın gönlündeki Hazret-i Peygamber'e olan aşk ve muhabbeti coşturur.

O gece İmâm, rüyâsında Hazret-i Peygamber'i görür ve uyanınca içinin neş'e ve huzurla dolduğunu fark eder.

Bunun üzerine Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'i medheden ve nice Peygamber âşıklarını muhabbet deryâsına daldıran birçok medhiyeler yazar.

Bir müddet sonra vücûdunun yarısı felç olur. Yürüyemez ve hareket edemez hâle gelir. O zaman meşhur Kasîde-i Bürde'yi

yazıp bununla Cenâb-ı Hak'tan şifâ diler.

Kasîdeyi bitirdiği gece rüyâsında Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'i görür ve kasîdeyi O'na okur. Kasîdenin tamamen okunmasından sonra Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, mübârek elleriyle İmâm Bûsirî'nin felçli uzuvlarını mesh eder. Ne derin bir muhabbetin eseridir ki, İmam Bûsirî, uyandığı zaman hastalığının zâil olduğunu görür ve Allâh'a şükreder.

O gecenin sabahında sıhhatine kavuşmuş olarak sürûr içinde câmiye giderken, yolda Şeyh Ebu'r-Recâ Hazretleri'ne rastlar. Hazret ona:

"–Yâ Bûsirî! Fahr-i Âlem'i medhettiğin kasîdeyi okur musun?" der.

İmâm Bûsirî:

"–Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'i medh eden kasîdelerim pek çok. Hangisini istiyorsunuz?" diye sorar.

Şeyh Ebu'r-Recâ:

"–Hazret-i Peygamber'in huzûrunda okuduğunu istiyorum. Çünkü Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in bu kasîdeden çok memnûn olduğunu gördüm." der.

Bu kasîdeyi henüz hiç kimsenin duymadığını bilen İmâm Bûsirî hayretler içinde kalır.[108]

İslâm âleminde pek çok misâlleri bulunan keşf, firâset, ilham ve sâdık rüyâlar vesîlesiyle gayb âlemine âit pek çok sırrın, sâdık kimselere ayân olduğu görülmektedir. Hâlbuki;

"...Göklerde ve yerde, Allah'tan başka hiç kimse gaybı bilemez..." (en-Neml, 65) beyânı, ilâhî bir hakîkattir. O hâlde burada bir îzâha ihtiyaç vardır.

Bu îzah, esâsen, *"...Kulumu sevince Ben onun (âdetâ) i iten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum..."* (Buhârî, Rikâk, 38) kudsî hadîsinin muhtevâsında mevcuttur. Keşf ve ilhâmın merkezi, Allâh'ın insana üflediği rûhtur. Zâhiren, bedendeki baş gözüyle bakılsa bile; o gözde mevcut olan "ilâhî nûr" karşısında gaybın perdeleri, Allâh'ın dilediği ölçüde hükümsüz kalıverir. Bu takdirde gaybı gösteren yine Allah'tır. Yoksa kulda gaybı görecek, işitecek ve bilecek bir kudret yoktur. Kulun bilmesi, ancak Allah Teâlâ'nın kuluna lutfedip bildirmesi sâyesindedir.

Âyet-i kerîmede Cenâb-ı Hak:

"(Rasûlüm!) **Bunlar, Biz'im Sana vahiy yoluyla bildirmekte olduğumuz gayb haberlerindendir..."** (Âl-i İmrân, 44) buyurarak bâzı gaybî hakîkatleri bildirdiğini haber vermektedir.

Bir de şu var ki, gayb iki türlüdür: **Mutlak gayb ve izâfî gayb.**

Allah'tan gayrısının bilemeyeceği gayb, **mutlak gayb**dır. Bir kimsenin mutlak gaybdan bir şey bilebilmesi, kendi dirâyetine bağlı değildir. O, ancak Allâh'ın bildirmesiyle bilinebilir. Bu biliş de O'nun lutfu kadardır.

İzâfî gayb ise bâzılarına mâlum, bâzılarına meçhûl olan keyfiyetlerdir. Meselâ bir kimsenin cebindeki parayı yalnız kendi bilir, başkası bilmez. Bâzı kimseler için gayb olan bir şey, bâzı kimseler için gayb olmayabilir.

Burada Allâh'ın velî kulları için mevzubahis olan gayb, mutlak gaybdır ki o da ancak Allâh'ın bildirmesiyle ve bildirdiği kadarıyla bilinebilir.

* * *

Gerçek Hak dostları, tahmin ve teşhislerinde ne kadar isâbet etseler de, keşf ve firâset sâhibi olduklarını iddiâya kalkışmazlar. Öyle insanlar vardır ki yüzlerine bakıldığında Allah hatırlanır. Dillerinden hikmet ve mârifet damlaları dökülür. Tâbir câizse konuşmaz, sanki konuşturulurlar. Buna rağmen, Hakk'ın lutufları karşısında iki büklümdürler. Zîrâ insan zayıf bir varlıktır. Haddi aşarak gurura kapılabilir. İnsanın kendisini üstün görmesi ise en büyük felâkettir. Bu takdirde Cenâb-ı Hak da kulunu îkaz için ona acziyeti tattırabilir.

Aslında firâset, keşf ve sâdık rüyâlar, Allâh'ın sâlih kullarına hakîkatleri ilham ederek lutufta bulunmasından ibârettir.

Hadis şârihleri, "zamanın yaklaşması" ifâdesini, gece ile gündüzün eşit olması, kıyamete yakın ya da sabaha yakın (seher vakti) veya zamânın kısalması olarak açıklamışlardır.

Sâdık rüyânın, nübüvvetin kırk altıda biri olması husûsu şöyle açıklanmıştır: Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in peygamberliği 23 sene sürmüştür. Nübüvvetin ilk altı ayı, sâdık rüyâlar şeklinde gerçekleştiğinden, bu süre (altı ay) yirmi üç yılın "kırk altıda bir"ine tekâbül etmektedir.

Bayezid Câmii dersiâmlarından Hâfız Hulûsî'ye âit bu risâle, h. 1305 yılında İstanbul'da basılmıştır.

Bkz. Yûsuf Sûresi, 6 ve 111. âyetler.

Bkz. İlhan Armutçuoğlu, *Kasîde-i Bürde Manzum Tercümesi,* s. 7-10.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM:

TASAVVUFÎ BAZI MESELELER

A- TEVESSÜL

B- TEBERRÜK

C- KABİR ZİYÂRETİ

"Kalbler ancak Allâh'ı anmakla mutmain olur." *(er-Ra'd, 28)*

A. TEVESSÜL

Ey îman edenler! Allah'tan korkun ve O'na yaklaşmak için vesîle (sebep) **arayın!..** (el-Mâide, 35)

Kulu, yaratılışındaki esas gâye ve maksada ulaştıran her türlü yol ve vâsıta, bir **vesîle**dir. Allâh'a yaklaşmak için bu vesîlelere sarılmaya da **tevessül** tâbir olunmuştur. Daha husûsî mânâda ise, duânın kabulüne sebep olacağı ümidiyle başta esmâ-i hüsnâ, Kur'ân-ı Kerîm, sâlih ameller, peygamberler ve sâlih zâtlar vesîle kılınarak Allah'tan bir şey istemek, arzu edilen bir şeyin elde edilmesi veya arzu edilmeyen bir şeyin def edilmesi için O'na duâ ve ilticâda bulunmak demektir.

Mâide Sûresi'nin 35. âyet-i kerîmesinde:

يَآ اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَ ابْتَغُوا اِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ

"Ey îman edenler! Allah'tan korkun ve O'na yaklaşmak için vesîle (sebep) **arayın!.."** buyrulmaktadır.

Âyet-i kerîmede "vesîle" kelimesi, mutlak olarak, yâni hiçbir tahdid olmadan zikredilmiştir. Bu itibarla Allâh'a yaklaşmak için aranması gereken vesîleden maksat; namaz, oruç, cihâd ve benzeri sâlih amellerdir. Bazı müfessirler ise bu sayılanların yanısıra, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in ahlâkı ile ahlâklanmak gâyesiyle bir mürşid-i kâmilin terbiyesine girmenin de bir "vesîle" olduğunu ifâde etmişlerdir.

Âlimler ve sâlihlerin, kulu Rabbinin yoluna tevcîh etmeleri,

ruhbanlık mâhiyetinde bir faâliyet değildir. O, bir irşâd ve îkazdır. Yürünecek yollarda yolculara rehberlik etmekten ibârettir. Buna mukâbil Hristiyanlıkta ruhbanlık vardır. Onlara göre ruhban, Allâh ile kul arasında zarûrî bir vasıta durumundadır. İslâm ise bunu reddeder. Yâni Allâh ile kul arasında bir üçüncü şahıs tasavvur olunamaz. Kul, Rabbine şahsen ve doğrudan her an yönelebilir ve O'na ibâdet edebilir.

Hâl böyleyken ruhbanlıkta olduğu gibi mürşidlerin, mâneviyat yolunda ilerleyen mürîd ile Allâh arasına girdikleri farz olunarak, onların gördüğü bu vazîfeye karşı bâzı îtirazlar vâkî olagelmiştir. Hâlbuki ruhbanlık, bir kimsenin râhip mevcut olmaksızın, Cenâb-ı Hakk'a kullukta bulunamamasıdır. Bu, tahrif edilmiş Hristiyanlıkta mevcuttur. Ulemâ ve meşâyıhın icrâ ettikleri vazîfe, râhiplerinkiyle aslâ kıyaslanamaz.

Bu husustaki tenkidler, tevessülün lügat mânâsını ön plana çıkarmaktan doğan, yersiz ve yakışıksız sözlerdir. Böyleleri tevessülün hakîkî mâhiyetini gözardı ederler. Bu tip îtirazlar daha ziyâde gerçek mürşid-i kâmillerin hâllerine vâkıf olamayan, tasavvufî muhitlerin dışındaki insanlar arasından çıkmaktadır. Böyle düşünülmesine bâzen de tasavvufî metodları lâyıkıyla hazmedememiş olan bir kısım müntesiplerin hareketlerindeki yanlışlıklar sebep olmaktadır. Ancak bunu da haklı saymak imkânsızdır. Çünkü bir dâvâya mensûp olan kişinin acziyet, kifâyetsizlik ve bâzen de kötü niyeti sebebiyle, o dâvâya îtiraz etmek nasıl doğru değilse, bu meselede de şahısların kusurunu dâvâlarına izâfe etmek doğru değildir. Böyle şahsî kusurları, onların temsîl etmek iddiâsında bulundukları yüce değerlere atfetmek,

mantıken de doğru olamaz. Nitekim bugün aklı başında hiç kimse, müslümanların kusurlarından İslâm'ı mes'ul tutamaz.

Yukarıda da îzâh etmiş olduğumuz üzere hakîkî mürşidler, gerçekte ulemânın, zâhirî ilimlerin tâliminde yaptığı rehberliğe benzer bir vazîfeyi, mâneviyat yollarında îfâ ederler. Bu, kul ile Allâh arasına girmek değil, insanları mürşid-i kâmilin tecrübe ve dirâyetine istinâden Allâh'a giden yolda îkaz ve irşâd edip onları muhâtaralardan kurtarmak ve yollarını selâmetle kat edebilmelerini sağlamak gayretinden ibârettir. Nasıl ki, bir yolculuk esnâsındaki bineğimiz gâye değil vâsıta ise, bir mürşid-i kâmil de, mürîde kalbî eğitimi tâlîm edip onun iç dünyâsını Allah ve Rasûlü'nün ahlâkı ile tezyîn eden bir muallim demektir. Hattâ bâzı mürîdler -nasîb ve istîdatları varsa- sür'atle terakkî ederek, bidâyette kendisine yol gösterip önünde ufuklar açan mürşidini, nihâyette geride bırakabilir. Zâhirî bir kıyaslamaya göre Şems-i Tebrizî ile Hazret-i Mevlânâ misâlinde olduğu gibi.[109]

Yâni mürşid-i kâmiller bütün ehemmiyet ve kıymetine rağmen aslâ gâye değil, ancak bir vâsıta hükmündedirler.

Gerçekten tevessül, bir mânâda, olgun ve tecrübeli bir mü'min demek olan mürşid-i kâmili rehber edinerek, ayakların kayması kuvvetle muhtemel bulunan ince yollardan sâlimen geçmek için onların rehberliğine mürâcaat edip irşâd ve feyizlerinden istifâdeye çalışmaktır. Diğer bir mânâsıyla da tevessül, merâmını Cenâb-ı Hakk'ın sevdikleri hürmetine O'na arz ederek duâya makbûliyet kazandırma gayretidir. Yoksa Hak Teâlâ'nın sâlih kullarına kudsiyyet atfetmek değildir.

İmâm Mâlik -rahmetullâhi aleyh-:

“Dileklerinizde Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’i vesîle edininiz!..” buyurur.

İmâm Cezerî -kuddise sirruh-:

“Duâlarınızın kabulü için peygamberler ve sâlih kişileri vesîle ittihâz ediniz!..” buyurmaktadır.

Nitekim bu hususlarla ilgili birkaç tevessül misâli şöyledir:

Şifâü’s-Sekâm adlı eserde İmâm Sübkî’nin şöyle buyurduğu bildirilmektedir:

“Nebiyy-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’le tevessül, her hâlükârda câizdir. O yaratılmadan evvel, yaratıldıktan sonra, dünya hayatı esnâsında, vefâtından sonra berzah âlemindeyken, yeniden diriltildikten sonra, kıyâmetin Arasat meydanında ve cennette Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ile tevessül edilebilir.”

İbn-i Abbâs -radıyallâhu anh- anlatıyor:

Hayber yahûdîleri ile Gatafan arasında savaş vardı ve Hayber yahûdîleri ne zaman Gatafan’la karşılaşsalar yeniliyorlardı. Sonunda:

“Ey Allâh’ımız! Âhir zamanda göndermeyi va’dettiğin o ümmî peygamber hakkı için Sen’den bizi muzaffer kılmanı diliyoruz.” duâsına sığınmayı kararlaştırdılar ve Gatafan’la karşılaşınca bu duâyı yaptılar. Savaşın netîcesinde Gatafan’ı bozguna uğrattılar. Fakat duâlarında vesîle edindikleri Hazret-i Muhammed -sallâllâhu aleyhi ve sellem- peygamber olarak gönderilince O’nu inkâr ettiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyet-i kerîmeyi vahyetti:

وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا

فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكَافِرِينَ

“...Daha önce (O peygamberin adını kullanarak, O’nun hakkı için diyerek) **kâfirlere karşı zafer isteyip durdukları hâlde, O tanıdıkları kendilerine gelince, bu sefer O’nu inkâr ettiler. İşte Allâh’ın lâneti böyle kâfirleredir.”** (el-Bakara, 89) (Kurtubî, II, 27; el-Vâhidî, *Esbâbü’n-Nüzûl,* s. 31)

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in vefâtından sonra Medîne’de şiddetli bir kıtlık olmuştu. Ahâli bu durum karşısında Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ-’ya mürâcaat etti. Âişe vâlidemiz onlara şu tavsiyede bulundu:

“–Nebiyy-i Muhterem Efendimiz’in kabr-i erîfine gidin, tavanından bir pencere açın. Efendimiz ile semâ arasında bir perde kalmasın!”

Nitekim böyle yapıldığında bolca yağmur yağdı, otlar yeşerip büyüdü, develer iyice semizleşti. Hattâ bu seneye “Âmu’l-Fetk: bolluk senesi” ismi verildi. (Dârimî, Mukaddime, 15)

* * *

Bir kimse Osman bin Affân -radıyallâhu anh-’ın yanına bir ihtiyacı için sık sık gidiyor, ancak Osman -radıyallâhu anh- ona iltifat etmiyor, ihtiyacını görmüyordu. Bu kimse Osman bin Huneyf’le karşılaştı ve durumu ona şikâyet etti. Osman bin Huneyf -radıyallâhu anh- ona şöyle dedi:

“–Abdesthâneye git, abdest al. Sonra mescide giderek iki rekât namaz kıl. Sonra da:

«Allâh'ım! Rahmet Peygamberi olan Nebîmiz Muhammed -sallâllâhu aleyhi ve sellem- hürmetine Sen'den istiyor ve Sana yöneliyorum. Ey Muhammed! Ben Sen'i vesîle edinerek ihtiyacımı karşılaması için Rabbime yöneliyorum. Allâh'ım! O'nu benim için şefaatçi kıl!» de ve istediğin şeyi söyle."

O kimse gitti, kendisine söylenenleri yaptı ve Osman bin Affan'ın kapısına geldi. Kapıcı onun elinden tuttu, onu Osman -radıyallâhu anh-'ın yanına götürdü. Hazret-i Osman onu yanındaki mindere oturttu.

"–İhtiyacın nedir?" diye sordu. O da söyledi. Hazret-i Osman onun arzusunu derhâl yerine getirdi ve:

"–Şimdiye kadar bir ihtiyacın olabileceği hiç aklıma gelmemişti. Bundan sonra bir ihtiyacın olursa bize gel!" dedi.

Adam onun yanından çıktı, Osman bin Huneyf'e gitti ve:

"–Allah seni hayırla mükâfatlandırsın, sen benim için Halife ile konuşuncaya kadar ihtiyacımı görmüyor ve bana iltifat etmiyordu." dedi.

Bunun üzerine Osman bin Huneyf -radıyallâhu anh- şöyle dedi:

"–Vallâhi ben Halife ile konuşmadım. Lâkin şöyle bir hâdiseye şâhit olmuştum. Bir âmâ Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e gelerek:

«–Yâ Râsûlallâh! Allâh'a yalvar da gözümdeki hastalığı gidersin! Gözümün kör olması bana çok zor geliyor!..» dedi.

Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

«–Dilersen sabret, bu senin için daha hayırlıdır.» buyurdu.

Âmâ ise:

«–Yâ Rasûlallâh! Beni elimden tutup götürecek kimsem yok. Bu hâl bana çok meşakkat veriyor. Lütfen gözlerimin açılması

için duâ ediniz!» deyince Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurdu:

«–Git abdest al! Sonra iki rek'at namaz kıl! Ardından da öyle duâ et:

"Allâh'ım! Rahmet peygamberi olan Nebin Muhammed'le (O'nun hürmetine) Sen'in zâtından diliyor ve Sana yöneliyorum... Yâ Muhammed! İhtiyâcımın verilmesi için Sen'inle Rabbime yöneliyorum!.. Allâh'ım! O'nu bana, efaatçı kıl!.." (Tirmizî, Deavât, 118; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV. 138)

Hâkim'in rivâyetinde, ayrıca âmânın gözü görür bir hâlde ayağa kalktığı ziyâdesi de bulunmaktadır. (Hâkim, *Müstedrek,* I, 707-708)

* * *

Utbe bin Gazvân -radıyallâhu anh-'dan rivâyet edildiğine göre Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz şöyle buyurmuştur:

"Biriniz, kimsenin bulunmadığı bir yerde bir eyini kaybeder veya yardım istemek mecbûriyetinde kalırsa: « يَا عِبَادَ اللّٰهِ أَعِينُونِي *Ey Allâh'ın kulları bana yardım ediniz.» diye nidâ etsin. Zîrâ Allah Teâlâ'nın sizin göremediğiniz kulları vardır."* (Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* X, 132; İmâm Nevevî, *el-Ezkâr,* 201)

Bu hadîs-i şerîfi nakleden İmâm Nevevî Hazretleri, bizzat başından geçen bir hâdiseyi de şöyle zikretmektedir:

"Bana bu hadîsi nakleden zât, buna benzer bir hâdise yaşadığını ve Rasûlullâh'ın emri mûcibince hareket ettiğinde netîcenin aynen tahakkuk ettiğini bildirmişti. Ben de hayret

etmiştim. Daha sonra birgün, yanında bulunduğum bir kimsenin devesi kaçtı. Bunun üzerine ben de bu hadîs-i şerîfi naklettim. Bir de baktık ki deve, hiçbir sebep yokken kaçmaktan vazgeçti ve sâhibi deveyi rahatça yakaladı.” (İmâm Nevevî, *Ezkâr*, s. 201)

İbn-i Abbâs -radıyallâhu anhümâ-’nın rivâyetine göre Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

“Allah Teâlâ’nın yeryüzünde hafaza melekleri hâricinde ağaçtan dü en yaprağa varıncaya kadar her eyi yazan birtakım melekleri vardır. Biriniz ıssız bir çölde herhangi bir zorluğa mâruz kalırsa « أَعِينُونِي عِبَادَ اللهِ Ey Allâh’ın kulları yardım ediniz!» diye nidâ etsin.” (Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid,* X, 132)

Öte yandan Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in de kendi duâlarında çoğu zaman:

بِحَقِّ نَبِيِّكَ وَالْأَنْبِيَاءِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِي

“Peygamberinin ve benden evvelki peygamberler hakkı için (dileğimi kabul eyle!)” cümlesini zikrettiği rivâyet edilmiştir. (Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid*, IX, 257)

Diğer bir hadîs-i şerîflerinde Habîb-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

“Âdem -aleyhisselâm- cennetten çıkarılmasına sebep olan zelleyi i lediğinde, hatâsını anlayıp:

«–Yâ Rabbî! Muhammed hakkı için Sen’den beni bağı lamanı istiyorum.» dedi. Allah Teâlâ:

«–Ey Âdem! Henüz yaratmadığım[110] *hâlde Muhammed’i sen nereden bildin?» buyurdu. Âdem -aleyhisselâm-:*

«–Yâ Rabbî! Sen beni yaratıp bana rûhundan üflediğinde ba ımı

kaldırdım, Ar 'ın sütunları üzerinde "Lâ ilâhe illâllâh, Muhammedü'r-Rasûlullâh" cümlesinin yazılı olduğunu gördüm. Bildim ki Sen, zâtının ismine ancak yaratılmı ların en sevimlisini izâfe edersin!» dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ:

«–Doğru söyledin ey Âdem! Hakîkaten O, Bana göre mahlûkâtın en sevimlisidir. O'nun hakkı için Bana duâ et. (Mâdem ki duâ ettin), Ben de seni bağı ladım. âyet Muhammed olmasaydı seni yaratmazdım!» buyurdu." (Hâkim, *Müstedrek,* II, 672)

Diğer taraftan İslâmî an'anede duâ, hamdele ve salveleyle başlayıp yine onlarla nihâyete erdirilir. Salvele, Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm- hakkında Cenâb-ı Hakk'a bir duâ ve niyazdır. Peygamberimiz için yapılan duânın (salevâtın) reddedilmeyip kabul edileceği yolunda bir inanış ve kanaat mevcuttur. Duâlarımızın başını ve sonunu salât ü selâm ile süslemek de bu gerçekten kaynaklanmaktadır. Böylece iki makbûl ve kabulü muhakkak olan duânın arasına kendi duâlarımızı sıkıştırmak, onların da kabulünü sağlamak düşüncesiyledir.

Nitekim, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, namazdan sonra Allâh'a hamdetmeden ve O'nun peygamberine salât ü selâm getirmeden duâ eden bir kimse gördü. Bunun üzerine:

"Bu adam acele etti." buyurdu. Sonra o adamı yanına çağırdı ve şöyle buyurdu:

"Biriniz duâ edeceği zaman önce Allah Teâlâ'ya hamd ü senâ etsin, sonra Peygamber'e salât ü selâm getirsin. Daha sonra da dilediği ekilde duâ etsin." (Tirmizî, Deavât, 64)

Kulun duâsında merâmını, başta peygamberler ve onların vârisi durumundaki evliyâullâh ile Hak katında yüksek mevkîleri bulunan sâlihlerin Cenâb-ı Hak nazarındaki hatırı

hürmetine istemesi, Allah Teâlâ'nın sevdiklerini vesîle kılarak bu duygularla yalvarıp ilticâda bulunması da merhamet-i ilâhiyyeyi celbedip duânın müstecâb olmasındaki mühim müessirlerden biridir. Ancak duâ, yalnız Allah Teâlâ'yadır. **Bu yüzden duâda Allâh'ın sevdiklerini vesîle kılarken onların şahsından değil; yalnız Allah Teâlâ'dan istemelidir.** Duâda Cenâb-ı Hakk'ın sevdiği zâtları zikretmek, sâdece Allâh'a yapılan duânın kabulüne sebep olması için mürâcaat edilen bir usûldür.

Ayrıca, fazîlet sâhibi sâlih zâtlarla tevessül de, hakîkatte onların sâlih amelleri ve üstün meziyetleriyle tevessül etmek demektir. Çünkü onların Hak katındaki yüksek mertebe ve yüce kıymetleri bu salih amelleri sebebiyledir.

Bu itibarla Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz bile, Allah'tan zafer ve yardım taleb ederken muhâcirlerin fakirleri vesîlesiyle niyazda bulunur[111] ve şöyle buyururdu:

"Bana zayıfları çağırınız. Çünkü siz ancak zayıflarınız(ın duâ ve bereketi) ile rızıklandırılır ve yardım edilirsiniz." (Ebû Dâvud, Cihâd, 70; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 198)

Zîrâ toplum nezdinde îtibâra medâr olacak bir makâm ve varlıkları olmayan, boynu bükük, kalbi kırık fakat kanaat ve takdîre rızâ ile gönlü zengin olan bu sâlih insanların tevessülüyle yapılacak duânın kabule daha lâyık olduğu muhakkaktır.

Kırık ve mahzun kalbleri vesîle edinerek rızâ-yı ilâhîye vâsıl olabilmek sadedinde Mâlik bin Dinar'ın şu rivâyeti oldukça mânidârdır:

"Mûsâ -aleyhisselâm- Cenâb-ı Hakk'a bir ilticâsında:

«–Yâ Rab! Sen'i nerede arayayım!» dedi. Allah Teâlâ buyurdu ki:

«–Ben'i, kalbi kırıkların yanında ara.»" (Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 364)

* * *

Enes -radıyallâhu anh-'tan rivâyet edildiğine göre, Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-, devr-i hilâfetinde vâkî olan kuraklıkta, Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in amcası Hazret-i Abbas -radıyallâhu anh-'ı yanına almış ve yağmur yağması için Cenâb-ı Hakk'a O'nu vesîle ittihâz ederek:

"Allâh'ım! Peygamberimiz ile Sana tevessül ederdik de bize yağmur verirdin. (Şimdi ise) Peygamberimiz'in amcası ile Sana tevessül ediyoruz. Bize yağmur ver!" demiştir. Bunun üzerine yağmur yağmış ve halk suya kavuşmuştur. (Buhârî, İstiskâ, 3)

Bir başka rivâyete göre Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-:

"–Allâh'ım! Bulut da, su da Sen'in katındandır. Bulutu gönder ve bize yağmur indir." diyerek tevâzû ve gözyaşları içerisinde uzun ve duygu yüklü bir duâ ile yalvarmıştır. Bu duânın ardından rahmet bulutları gökyüzünde hevenk hevenk kümelenmiş ve bereketli yağmurlara nâil olmuşlardır. Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh- bu ilâhî ikrâm üzerine:

"Ey insanlar! Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bir çocuğun babasını sevdiği gibi amcası Abbâs'ı sever, ona hürmet gösterir ve onun yeminini kendi yemini sayardı. Ey insanlar! Amcası Abbas hakkında Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi

ve sellem-'in gösterdiği bu saygı ve hürmete siz de riâyet edin! Onu, başınıza gelen her türlü musîbette Allâh'a (duâlarınızda) vesîle edinin!" buyurmuştur. (Hâkim, *Müstedrek,* III, 377)

İbn-i Abdi'l-Berr'e göre şu rivâyet de bu hususta aydınlatıcı bir mâhiyet arz etmektedir:

Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh- istiskâda bulunmak üzere Abbâs'ı da yanına alarak (musallâya) çıktı ve şöyle duâ etti:

"Allâh'ım! Biz Peygamberimiz'in amcası ile Sana yaklaşıyor (takarrub) ve onun şefaatçi olmasını diliyoruz (istişfa'). Peygamberin için onu gözet! Nitekim Sen, ana-babasının iyilik ve salâhı yüzünden iki (yetim) çocuğu gözetmiştin.[112] Biz istiğfâr ederek ve şefaat dileyerek Sana geldik!"

Sonra Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-, insanlara yönelerek şu âyet-i kerîmeleri tilâvet buyurdu:

"Rabbinizden mağfiret dileyin! Çünkü O çok bağışlayıcıdır. (Mağfiret dileyin ki) **üzerinize bol bol yağmur indirsin, mallarınızı ve oğullarınızı çoğaltsın, size bahçeler ihsân etsin, sizin için ırmaklar akıtsın!"** (Nûh, 10-12)

Sonra da Abbas -radıyallâhu anh- ayağa kalkarak duâ etti. Hazret-i Abbâs'ın gözleri pınar gibi yaş akıtıyordu. (Bu vesîleyle Allâh'ın yağmur ihsân etmesinden sonra) halk:

"–Seni tebrîk ediyoruz, ey Harameyn sâkîsi!" diyerek Hazret-i Abbâs'a hürmet ve alâka gösterdi. (İbn-i Abdi'l-Berr, *İstîâb,* II, 814-815)

Bu hâdise, sahâbenin bir başka sahâbeyle tevessülünü gösteren apaçık bir delildir. Ancak bu hâl, bâzılarınca tevessülün yalnız sâlih kimselerin hayatta oldukları zaman

için mümkün olduğu, vefâtlarından sonra ise kendileriyle tevessülde bulunulamayacağı şeklinde iddiâlara mevzu olmuştur. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ile tevessülü yalnızca vefâtlarından öncesine tahsîs etmek, hakîkati yansıtmayan indî bir görüştür. Nitekim Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-'ın; "Yâ Rabbî! Biz Sana Peygamberimiz ile tevessül ederdik." şeklindeki ilticâsı, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in yalnız vefatlarından öncesine değil, vefatlarından sonrasına da şâmildir. Zâten Hazret-i Abbas -radıyallâhu anh- ile tevessülleri de onun -başka bir kimsenin değil- Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in amcası olması sebebiyledir. Yâni onun Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in bir yakını olması dolayısıyla tevessülün nisbet edildiği makâm, vefât etmiş de olsa yine bizzat Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz olmaktadır. Bunun gibi evliyâullâhın büyüklerinin bâzıları hakkında da ölümden sonraki tevessül imkân ve îcâbı vâkîdir.[113]

Bunun en açık misâllerinden biri şudur:

Âlimler ve ihtiyaç sâhipleri, selef-i sâlihînin büyüklerinden İmâm-ı Âzam'ın kabrini ziyârette bulunurlar ve onunla tevessül ederek faydasını görürlerdi. Nitekim bunlardan biri olan İmâm Şâfiî Hazretleri şöyle anlatır:

"Bir ihtiyacım olduğu zaman iki rekat namaz kılardım. Sonra Ebû Hanîfe'nin mezarına gider ve orada Allâh'a duâ ederdim. Onun bereketiyle ihtiyâcım derhal karşılanırdı."[114]

* * *

Öte yandan, sâlih ameller de müşkillerden kurtuluşa bir vesîledir. Hadîs-i şerîfte Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, geçmiş ümmetlerden yolculuğa çıkan üç arkadaşın hâlini şöyle bildirir:

“Yolculuk esnâsında yağmura yakalanan üç arkada , geceyi geçirmek için bir mağaraya girer. Derken dağdan büyük bir kaya parçası dü er ve mağaranın giri ini kapatır. Bunun üzerine onlar:

“Sâlih amellerimizle Allâh’a duâ etmekten ba ka çâremiz yoktur; bizi buradan Allah’tan ba ka hiçbir ey kurtaramaz.” derler.

Onlardan birisi, ana babasına olan itaatini vesîle kılar. Kaya biraz yerinden oynar, fakat mağaradan çıkılacak gibi değildir. İkincisi, Allah korkusunu, hayâ ve iffetini vesîle kılar. Kaya biraz daha aralanır, ama yine çıkılacak gibi değildir. Üçüncüsü de, kul hakkına olan riâyetini vesîle kılarak Allâh’a yalvarır. Bunun üzerine kaya mağaranın ağzından tamâmen kayar ve dı arı çıkarlar.” [115]

Duânın makbûliyyetine ve müstecâb olmasına vesîle olan diğer bir müessir de esmâ-yı ilâhiyyedir.

Esmâ-yı ilâhiyyenin çokça zikredilmesi sûretiyle de Cenâb-ı Hakk’a bir kısım taleplerin kabulü yolunda ilticâda bulunmak da çok yaygın bir tevessül yoludur.

Âyet-i kerîmede:

“En güzel isimler (esmâ-i hüsnâ) **Allâh’a âittir. O hâlde bu isimlerle O’na duâ edin!”** (el-A’raf, 180) buyrulur.

Nitekim Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ- vâlidemiz, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in şöyle duâ ettiklerini bildirir:

“Allâh’ım! Ben Sen’in tâhir, tayyib, mübârek ve Sana en sevimli olan isminle (o ismin hürmetine) Sen’den diliyorum. O isim ki, onunla Sana duâ edildiğinde icâbet edersin, Sen’den istendiği zaman

verirsin, Sen'den merhamet taleb edildiğinde rahmet edersin ve sıkıntıdan kurtulmak için onunla Sen'den yardım dilendiği zaman çıkı yolu ve geni lik verirsin."

Bu hadîs-i şerîfin devâmında Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ-'ya:

"–Yâ Âi e! Hangi ismiyle duâ edildiğinde, Allah Teâlâ'nın, o duâyı kabul edeceğini bana öğrettiğini biliyor muydun?" diye sormuş, Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ-:

"–Anam, babam Sana fedâ olsun yâ Rasûlallâh! Onu bana öğretiniz!" deyince de; -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz:

"–O isim sana öğretilmemeli yâ Âi e!" buyurmuşlardır. Bunun üzerine Hazret-i Âişe vâlidemiz oradan uzaklaşıp bir müddet oturmuş ve sonra gelip Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in başını öperek:

"–Yâ Rasûlallâh! Lütfen onu bana öğretiniz." demiş; Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz ise tekrar:

"–O ismi sana öğretmemeliyim yâ Âi e! Çünkü o isimle senin dünyâlık bir ey istemen (hiç de) uygun dü mez!" buyurmuşlardır. Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ- sonrasını şöyle anlatıyor:

Bunun üzerine ben de kalkıp abdest aldım ve iki rekat namaz kıldıktan sonra Cenâb-ı Hakk'a şöyle yalvardım:

"–Yâ Rabbî! Ben Sen'i «Allah» diye çağırıyor, duâ ediyorum. «er-Rahmân», «el-Berr» ve «er-Rahîm» diye çağırıyorum. Bildiğim ve bilmediğim bütün esmâ-i hüsnâ ile Sen'i çağırıyorum. Beni bağışlaman ve bana merhamet etmen için Sana duâ ediyorum!"

Âişe -radıyallâhu anhâ- vâlidemiz sözlerine devamla

diyorlar ki:

"Ben bunları söyleyince Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- güldü ve şöyle buyurdu:

«- üphesiz o isim, senin duâda bulunduğun isimler içindedir!»" (İbn-i Mâce, Duâ, 9)

Enes bin Mâlik -radıyallâhu anh- da şöyle bir hadîs-i şerîf rivâyet eder:

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- bir adamı:

"–Allâh'ım! Ben, «Hamd Sana mahsustur. Sen'den başka ilâh yoktur. Sen ortağı olmayan teksin. Sen bol nîmet verensin (Mennân). Gökleri ve yeri yaratansın (Bedî'). Sen celâl ve ikrâm sâhibisin!» diyerek Sen'den istiyorum!" şeklinde duâ ederken işitti. Bunun üzerine -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz:

"–Vallâhi bu adam, Allâh'ın ism-i âzamı ile istedi. O isim ki, Allah Teâlâ, onunla istendiğinde verir ve onunla duâ edildiğinde icâbet eder." (İbn-i Mâce, Duâ, 9; Nesâî, Sehv, 58) buyurdu.

Bu ve benzeri hadîs-i şerîflerden anlaşılacağı üzere, esmâ-i hüsnâ ile tevessül etmek de, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in sünnet-i seniyyesindendir.

* * *

Bâzı âlimler, genelde tasavvufî ıstılahlar olarak zikredilen "tevessül, istiâne, istigâse, istişfâ, teşeffu', teveccüh ve teberrük" lafızları arasında muhtevâ bakımından bir fark olmadığını söylemişlerdir.[116]

Yardım istemek mânâsına gelen bu kelimeler, tasarruf salâhiyetine sâhip Hak dostlarından gerek huzurlarında gerek de gıyablarında himmet taleb etmeyi ifâde eder. “Himmet taleb etmek” mânen üst derecede olduğuna inanılan sâlih zâtlardan, maksûda vâsıl olma yolunda vesîle olmalarını istemektir. Bu ise, onların duâ, teveccüh, yakın ilgi ve alâkaları ile gerçekleşir.

Himmet kelimesi, ekseriyetle Allâh’ın velî kullarının yardımı hakkında kullanılır. Allâh’ın yardımından ise, “nusret” ve “tevfîk” gibi kelimelerle bahsedilir.

Esâsen, yardım edecek olan yalnız Allah Teâlâ’dır. O’na yapılan duâlarda vesîlelere tevessül etmeyi, sanki Allah’tan başkasından yardım talep etmek şeklinde telâkkî etmek, muvâfık değildir. Zîrâ, tevessülde kendisine yönelinen zât, ancak Hak Teâlâ’dır.

Âyet-i kerîmelerde buyrulur:

وَمَا النَّصْرُ اِلاَّ مِنْ عِنْدِ اللهِ

“...Yardım (nusret), sâdece ve sâdece Allah katındandır...” (el-Enfâl, 10)

“Allah size yardım ederse, artık sizi yenecek yoktur. Sizi yardımsız bırakırsa, ondan sonra size yardım edecek kimdir? Artık mü’minler ancak Allâh’a güvenip dayansınlar.” (Âl-i İmrân, 160)

Abdullâh ibn-i Abbas -radıyallâhu anhümâ- anlatır:

Birgün, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in terkisinde bulunuyordum. Bana şöyle buyurdular:

“Evlâdım! Sana birkaç söz belleteyim. Allâh’ı (yâni O’nun emir ve nehiylerini) gözet ki Allah da seni gözetip korusun. Allâh’ı(n

rızâsını) her i te önde tut ki, Allâh'ı önünde bulasın. Bir ey isteyeceksen Allah'tan iste. Yardım dileyeceksen Allah'tan dile! Ve bil ki bütün insanlar toplanıp sana fayda temin etmeye çalı salar, ancak Allâh'ın senin için takdîr ettiği faydayı temin edebilirler. Yine eğer bütün insanlar, sana zarar vermeye kalksalar, ancak Allâh'ın senin hakkında takdîr ettiği zararı verebilirler..." (Tirmizî, Kıyâmet, 59)

Bu hakîkati bütün mü'minler böylece kabul ettikleri gibi, namazların her rekatında tilâvet edilen Fâtiha Sûresi'ndeki:

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

"(Rabbimiz!) **Ancak Sana kulluk eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz."** âyet-i kerîmesiyle de bu gerçeği ikrar hâlindedirler.

Nitekim Bedir Harbi'nde düşmana karşı yaşanan ilâhî yardım üzerine Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e:

"Attığın zaman Sen atmadın fakat Allâh attı..." (el-Enfal, 17) buyurmuştur. Yâni yaşanılan her türlü mânevî yardım ve lutuflarda gerçek ve mutlak fâil, yalnız Allah Teâlâ'dır.

Bâzı mü'minlerin -hiçbir şirk ve küfür kasdı taşımaksızın- Allâh'a yakınlaşma arzusuyla yaptıkları hâlisâne duâlarında, sâlihlerin mânevî yardımlarını ummaları, onların yâd edilmesiyle inmesi ümid edilen rahmetten bir teberrük mâhiyeti taşır. Bu, bir tür mânevî iklîmin, feyiz ve bereketin hâsıl olması içindir. Her şey, ancak ve ancak Allâh'ın dilemesiyle olur. Zâten kendisi vesîlesiyle istiğâse edilen zât, mutlak fâil değildir ve hakîkatte yardım eden sâdece Allah Teâlâ'dır.

Bâzı kimselerin, sâlihlerin gıyablarında veya kabirlerini ziyâret esnâsında; "Ey filân zât! Bana şifâ ver! Benim şu ihtiyâcımı gider!" gibi sözlerle doğrudan doğruya kendilerinden talepte bulunmaları, son derece yanlış ve şirke kapı aralayabilecek olan istigâse cümlesindendir. Şüphesiz bu tür istigâseler için birtakım te'viller yapılabilirse de, gâyet hassas olan tevhîd akîdesinin özünü zedeleyebilecek bu ve benzeri câhilâne hareketlerden şiddetle sakınılmalıdır. Müşkillerin bertaraf edilmesinde, kâinâtın sevk ve idâresinde, Allah'tan gayrısının mutlak tasarrufunun bulunabileceği intibâını veren bu nevî ifâdeler, aslâ kullanılmamalıdır.[117]

Nitekim Hazret-i Mevlânâ'nın rûhunda meknuz bulunan mânevî okyanusu keşfeden Şems-i Tebrizî, âdetâ bir petrol denizini tutuşturmak için beklenen kıvılcım idi. Onun memuriyet ve salâhiyeti bundan ibâretti. Nitekim bu denizi ateşlediğinde öyle büyük bir mânevî infilâk ile karşılaştı ki, kendisi de bu alev ummânı içinde kaldı.

Ezelde yalnız kendisi var olan Cenâb-ı Hak insanlar ve cinlerin idrâkleri seviyesinde bilinmeyi murâd ettiğinden mâsivâyı, yâni kendisinden gayrı olan her şeyi yaratmıştır. Bu yaratışta ilk olan "Nûr-i Muhammedî"dir. Bu sebepledir ki Allah Rasûlü: *"Âdem rûh ile cesed arasında iken ben nebî idim."* buyurmuştur. (Tirmizî, Menâkıb, 1) Buna göre Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm-'ın cevheri demek olan Nûr-i Muhammedî'nin yaratılışta ilk olmasına mukâbil, bedene büründürülüp ba's olunması (gönderilmesi) enbiyâ silsilesinde en sondur. Yukarıdaki ifâdede Nûr-i Muhammedî değil, beşer sıfatı ile ba's olunan "Zât-ı Muhammedî"

kastedilmektedir.

Bkz. Buhârî, Cihâd, 76; Taberânî, *Mûcemu'l-Kebîr,* I, 292.

Bu sözüyle Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-, Hızır -aleyhisselâm-'ın Hazret-i Mûsâ'ya müdâhalesinden bahseden şu âyete işâret etmektedir:

"Duvara gelince bu, o şehirdeki iki yetim çocuğun idi. Altında onlara âit bir hazîne vardı. Babaları da sâlih bir kimse idi. Rabbin istedi ki, o iki yetim çocuk rüşd çağlarına erişsinler ve definelerini çıkarsınlar. (Bu) **Rabbimden bir merhametti. Ben bunu da kendiliğimden yapmadım. İşte sabredemediğin şeylerin içyüzü budur."** (el-Kehf, 82)

Mevzû hakkında teferruatlı mâlumât için bkz. Zekeriya Güler, *"Vesîle ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri",* İLAM Araştırma Dergisi, c. II, sayı 1, s. 83-132.

el-Heytemî, *el-Hayrâtü'l-Hisân,* s. 94.

Bkz. Buhârî, Edeb 5, Enbiyâ 53, Zikir 100.

Bkz. Sübkî, *ifâü's-Sekâm fî Ziyârati Hayri'l-Enâm,* s. 133-134.

Bu tür ifâdelerin kullanılabileceğini söyleyenler, bu sözlerin belâğat ilmindeki "mecâz-i aklî" nev'inden olduğunu ileri sürmüşlerdir. Mecâz-i aklî, fiilin gerçek fâil ve müessirine değil de, o fâilin mekân, zaman, sebep gibi alâkası bulunduğu bir şeye isnâd edilmesi demektir. Bu edebî sanata göre meselâ, **"Yeryüzü ağırlıklarını dışarı çıkardığı zaman."** (ez-Zilzâl, 2) âyetinde, ağırlıkları dışarı çıkaran Allâh olduğu hâlde, fiil hakîkî fâile değil, fiilin mekânına isnâd edilmiş, ancak Allâh murâd edilmiştir.

İşte sûfîler de kendisiyle istigâse edilen zâtın hakîkî fâil değil, hakîkatte yardım edenin Allâh olduğuna inandıklarını

ve O'ndan istediklerini söylemektedirler. (Aksi hâlde onlar da bunun açık bir şirk olduğunu kabul ederler.)

Bu konuda Muhammed Ebû Zehrâ şöyle demektedir:

"Avâmın ve câhil müslümanların sözleri, en yakın olanıyla te'vil edilir... Onları Rasûl-i Ekrem'in kabrini ziyâretten engellemek değil, irşâd etmek güzel olur. Onları tekfir veya şirke nisbet etmek değil, anlatmak ve öğretmek uygun olur. Şüphesiz Allah Teâlâ tevhidi kıyâmete kadar muhâfaza edecektir. Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- âhir ömründe, şeytanın bu beldede kendisine ibâdet edilmesinden ümidini kestiğini bildirerek mü'minleri müjdelemiştir. O hâlde, artık İbn-i Teymiyye tevhidden endişe etmemelidir." (Ebû Zehrâ, *İbnü Teymiyye,* s. 326).

Dînî edebiyatta çeşitli vesîlelerle sıkça tekrâr edilen "Meded yâ Rasûlallâh!" nidâları da Rasûl-i Ekrem'in âhiretteki şefaatini umarak kendisine mürâcaat mânâsındadır. Bazı insanların buna da şirk gözüyle bakması yersizdir. Çünkü her mü'min, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in şefaatinin bile sırf Cenâb-ı Hakk'ın dilemesiyle gerçekleşebileceğine zâten peşînen inanmaktadır.

B. TEBERRÜK

Allah Rasûlü'nün azîz hâtıralarına gösterilen hürmet, O'na duyulan aşk, muhabbet ve gönül râbıtasının mahsûlüdür.

Teberrük, esâsen bereket istemek anlamındadır. Bir şey vâsıtasıyla bereket ve feyze nâil olmayı ifâde eder.

Gıdâ Bakıyyesi ile Teberrük

Evliyâullâh'ın tegaddî eylediği (gıdalandığı) yiyeceklerin bakıyyesini yiyip içmek, rûhta tasarruf için başvurulagelen vâsıtalardan biridir. Bazılarının sandığı gibi bu keyfiyet de, mesnedsiz ve bid'at kabîlinden değildir. Zîrâ bunun Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in hayâtında birçok kereler gerçekleştiğine dâir hadis ve siyer kitaplarında çeşitli misâller bulunmaktadır.

Muhtelif zaman ve mekanlarda ve hâssaten Hudeybiye Seferi'nde sahâbî, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in gıdâlarının mübârek bakıyyeleri ile bereket bulmuştur.

Hazret-i Câbir -radıyallâhu anh- şöyle anlatıyor:

"Hudeybiye günü insanlar susadı ve Efendimiz'e geldiler. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in önünde deriden îmâl edilmiş bir su kabı vardı. Efendimiz abdest aldı. Halk O'na doğru sokuldu. Bunun üzerine:

«–Neyiniz var?» diye sordu.

«–Abdest almak ve içmek için önünüzdekinden başka suyumuz kalmadı.» dediler.

Allah Rasûlü derhâl ellerini kaba koydu. Derken

parmaklarının arasından su kaynamaya başladı. Tıpkı pınarların kaynaması gibiydi. Hepimiz ondan içtik ve abdest aldık.”

Hazret-i Câbir’e:

“–O gün kaç kişiydiniz?” diye soruldu:

“–Eğer yüz bin kişi de olsak, su yetecekti. Fakat biz, bin beş yüz kişi idik!” cevâbını verdi. (Buhârî, Menâkıb, 25)

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in parmağından akan bu su, şüphesiz zemzemden de şifâlı ve efdaldir. Çünkü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’in nûrlu ellerinden ve mübârek cism-i şerîfinden akmıştır.

Bazı hadîs-i şerîflerin beyânı vechile, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz bir sütü içtiği zaman içtiği kaptaki bakıyyesinden diğer sahâbîlere de ikrâm ederler, hem içene feyz aktarması olur, hem de sütte bir bereketlenme meydana gelir ve hiç eksilmezdi.

Sehl bin Sa’d -radıyallâhu anh- şöyle rivâyet etmektedir:

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’e bir içecek getirilmişti. Ondan bir miktar içtiler. Bu esnâda sağ tarafında bir çocuk, sol tarafında ise ashâbın büyüklerinden yaşlı kimseler oturuyorlardı. Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- sağındaki çocuğa kâbına erilmez bir incelik ve nezâketle:

“–*$Müsâade eder misin, bu içeceği evvelâ u büyüklerine vereyim?*” buyurdular.

O akıllı çocuk da herkesi şaşırtan ve âleme ibret olmaya sezâ şu büyük cevâbı verdi:

“–Yâ Rasûlallâh! Sen’den bana ikrâm olunan nasîbimi hiç kimseye vermem!”

Bunun üzerine Sevgili Peygamberimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- mübârek ellerindeki içeceği o çocuğa verdiler. (Buhârî, Eşribe, 19)

Esmâ binti Ebî Bekir şöyle anlatıyor:

“Ben, Abdullâh bin Zübeyr’e hâmile iken Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in yanına hicret etmiştim. Medîne’ye vardım ve Kubâ’da konakladım. Orada Abdullah doğdu. Sonra Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’e geldim. Onu kucağına aldı ve bir hurma istedi. Hurmayı ağzında biraz çiğnedikten sonra bir parçasını Abdullâh’ın ağzına koydu. Abdullâh’ın midesine inen ilk lokma bu oldu. Ona duâ etti ve Allah’tan bereket taleb etti.”[118]

Ebû Eyyûb el-Ensârî, Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’i misâfir ettiği günlerde yemek pişirir ve -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’e gönderirdi. Yemeğin kalan kısmı geri geldiğinde, Âlemlerin Efendisi’nin parmaklarının dokunduğu yerleri sorar ve araştırırdı. (Müslim, Eşribe, 170-171)

Hazret-i Câbir -radıyallâhu anh- da, Hendek savaşı öncesinde büyük hendeklerin kazıldığı o zor zamanlardaki bir hatırasını şöyle nakleder:

Biz hendek kazarken çok sert bir kayaya rastladık. Ashâb, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e gelip, durumu arz edince Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- bizzat hendeğe indi. Kazmayı eline alıp indirince o sert kaya kum gibi dağıldı. Bu mûcizevî tecellî cereyân ederken gördük ki, Allâh’ın Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- açlıktan karnına taş bağlamış. Zîrâ orada kaldığımız üç gün boyunca hiçbir

şey yememiştik. Bunun üzerine:

“–Yâ Rasûlallâh! Eve kadar gitmeme müsâade buyurunuz.” dedim. İzin verdi. Eve gittim ve zevceme:

“–Ben Rasûl-i Ekrem’in hâline dayanamıyorum. Evimizde yiyecek bir şey yok mu?” dedim. Zevcem:

“–Biraz arpa ile bir keçi yavrusu var.” dedi.

Ben oğlağı kestim, âilem arpayı öğütüp ekmek yaptı. Eti de tencereye koyduk. Ekmek pişmek üzere ve tencere taşlar üzerinde kaynamakta iken Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e gidip:

“–Biraz yemeğimiz var. Bir-iki kişiyle bize buyrunuz.” diye ricâ ettim.

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“–Ne kadar yemeğiniz var?” diye sordu. Olanı söyledim.

“–Hem çok, hem de iyi! Âilene; biz gelinceye kadar tencereyi ateşten indirmemesini, ekmeği de fırından çıkarmamasını tenbih et.” buyurdu. Ashâbına da: “Kalkınız!” emrini verdi. Muhâcirler ve ensâr hep birlikte kalktılar.

Bunun üzerine âileme gidip (yemeğin azlığı ve zâhiren kâfî gelmeyeceği endişesiyle o an için küçük bir şaşkınlık yaşayarak):

“–İşte Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, muhâcir, ensâr ve bunlara katılan diğerleriyle berâber geliyorlar.” dedim.

Âilem:

“–Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, hazırlığımızın ne kadar olduğunu sormadı mı?” dedi.

“–Evet, sordu.” dedim.

“–Öyleyse müsterih ol.” dedi.

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- gelenlere:

"–Giriniz, sıkı mayınız." buyuruyor, ekmek kesiyor, üzerine et koyuyor, etin suyunu da bunun üstüne döküyordu. Nihâyet bütün ashâb doydu. Yemekten bir miktar da arttı. Peygamber Efendimiz, âileme hitâb ederek:

"–Bunu ye ve kom ularına ikrâm et. Çünkü açlık ortalığı kapladı." buyurdu." (Buhârî, Megâzi, 29; Müslim, Eşribe, 141)

* * *

Diğer bir rivâyet de şöyledir:

Nebî -sallâllâhu aleyhi ve sellem- (Tâif seferinden dönüşünde) Mekke ile Medîne arasında Cîrâne mevkiinde bulunuyordu... Bir kısmını kullandıkları bir kap dolusu suyu Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile Bilâl -radıyallâhu anhümâ-'ya vererek:

"–Bu sudan içiniz ve yüzünüze, göğsünüze sürünüz! Size müjde veririm!" buyurdu. Ebû Mûsâ ile Bilâl -radıyallâhu anhümâ- da su kabını aldılar ve Rasûlullâh'ın emrettiği gibi yaptılar. Rasûlullâh'ın hanımı Ümm-i Seleme vâlidemiz perde arkasından:

"–Oğullarım, o sudan ananıza da ikrâm ediniz!" diye seslendi. Onlar da ondan bir miktar Ümmü Seleme vâlidemize ikrâm ettiler. (Buhârî, Meğâzî, 56)

Eşyâ ile Teberrük

Sevilen zâtı hatırlatan bir eşyânın, sevende o zâtı düşündürüp duygulandırarak râbıtasını kuvvetlendirdiği, bir hakîkattir. Bu, insan tabiatinde mevcut olan bir husûsiyetin

îcâbıdır. Fakat bu his ve tavırda aşırılığın putçuluğa kadar varabildiği de târihî bir gerçektir.[119]

Diğer taraftan çok sevilen bir şahsın, kendisini hatırlatan eşyasını da muhabbet şümûlünde bulundurmak, beşerî ve tabiî bir temâyüldür. Mühim olan, bunu aşırı derecede ileriye götürmemektir. Gerçekten mücerred mefhûmlar, müşahhas varlıklara hâl ve keyfiyetler olarak akseder.

Eşyâdaki hâl ve keyfiyet tecellîsinin Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen en canlı misâli şudur:

Yûsuf -aleyhisselâm-'ın gömleği Yâkûb -aleyhisselâm-'a götürülmek üzere Mısır'dan yola çıkarıldığı zaman, Kenan ilindeki Yâkub -aleyhisselâm- onun kokusunu almış, gömleği âmâ gözlerine sürdüğü zaman da görmeye başlamıştır.[120]

Eşyâ ile gerçekleşen bu tesir de, mürşid-i kâmilin sâliki belli bir kıvamda tutmak için kullandığı vâsıtalardan biridir. Zîrâ bu akislerle hemhâl olmak, râbıtayı kuvvetlendirir. Bu aynı zamanda hediyeleşme sünnetinin de bir ifâdesidir.

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Benî Sâide mahallesinde ashâbı ile birlikte bulunurlarken Sehl bin Sa'd -radıyallâhu anh-'a:

"–Ey Sehl, bize su verir misin?" buyurdu. Bunun üzerine o, bir bardak su ikrâm etti.

Sehl, bu bardağı ömrü boyunca saklamış olmalı ki Ebû Hâzim -radıyallâhu anh- şöyle anlatmaktadır:

"Sehl bu bardağı çıkarıp bize gösterdi, biz de ondan su içtik. Daha sonra Ömer bin Abdülaziz, Sehl'den bu mübârek bardağı kendisine bağışlamasını ricâ etti. O da hediye etti." (Buhârî, Eşribe, 30)

* * *

Sehl bin Sa'd -radıyallâhu anh- anlatıyor:

Kadının biri Peygamber Efendimiz'e bir hırka getirdi.

"–Yâ Rasûlallâh! Bunu size hediye etmek istiyorum." dedi. Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de onun hediyesini kabul etti ve üzerine giydi.

Ashâbdan biri:

"–Yâ Rasûlallah, bu ne güzel bir elbise, bana hediye eder misiniz?" dedi.

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, "olur" deyip hırkayı hemen ona verdiler. Hazret-i Peygamber oradan ayrıldıktan sonra, ashâb-ı kirâm o adamı ayıplayarak şöyle dediler:

"–Hiç de iyi bir şey yapmadın. Allah Rasûlü onu ihtiyacı olduğu için almıştı. Sen de onu istedin. Biliyorsun ki âlemlere rahmet olan Efendimiz'den bir şey istenildiğinde, asla geri çevirmez."

Bunun üzerine adam:

"–Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz onu giydiği için onunla teberrük etmek istedim. Umuyorum ki onunla kefenlenirim." dedi. (Buhârî, Edeb, 39)

* * *

Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ- der ki:

"Mekke'de Kureyşlilere, serîr üzerinde uyumaktan daha hoş bir şey yoktu. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-,

Medîne'ye geldiği ve Ebû Eyyûb'un evine indiği zaman, O'na:

"–Ey Ebû Eyyûb! Sizin bir serîriniz yok mu?" diye sordu.

Ebû Eyyûb -radıyallâhu anh- da:

"–Yok vallâhi." dedi.

Ensârdan Es'ad bin Zürâre, bunu haber alınca, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e direkleri saç ağacından yapılmış, üzeri keten lifle dokunmuş ve hasır ile kaplanmış bir serîr gönderdi.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, evine taşınıncaya kadar onun üzerinde istirahat etmiş, kendi evine taşındığında da vefâtlarına kadar o serîri kullanmıştı. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, vefât ettiğinde bu serîrin üzerine konularak yıkanıp kefenlenmiş ve bu serîr üzerinde iken cenâze namazı kılınmıştı.

Halk, ölülerini taşımak üzere onu, bizden isterler ve onunla teberrük ederlerdi. Hazret-i Ebû Bekir ve Hazret-i Ömer'in cenâzesi de onun üzerinde taşındı." (Belâzürî, *Ensâbu'l-E râf,* I, 525)

* * *

Buna benzer diğer bir hâdise de şöyledir:

Sahâbenin en çok hadîs rivâyet edeni olan Ebû Hüreyre -radıyallâhu anh-, dâimâ Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in yanında bulunur, O'nun her hâl ve hareketini tâkib ederdi. Ebû Hüreyre -radıyallâhu anh-, birgün Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'e:

"–Yâ Rasûlallâh! Sizden pek çok hadîs işitiyorum fakat onların birçoğunu hâfızamda tutamıyorum." diye dert yandı.

Bunun üzerine Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Ebû Hüreyre'ye:

"–Örtünü yere ser!" buyurdu. O da serdi.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, ona duâ etti ve mübârek elleriyle bir şey avuçlayıp ridânın içine atıyor gibi yaptı. Ardından:

"–Ridânı topla." buyurdu.

Ebû Hüreyre -radıyallâhu anh-, bu emri yerine getirince Allah Teâlâ ona öyle kuvvetli bir hâfıza ihsân etti ki işittiği hiçbir şeyi unutmaz oldu. (Tirmizî, Menâkıb, 46)

* * *

Firâs adlı bir sahâbî vardı. O da Peygamber Efendimiz'e âit bir eşyâya sâhip olmak istiyordu. Birgün Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in yanına geldiğinde, önündeki bir tabaktan yemek yediğini gördü ve tabağı kendisine hediye etmesini ricâ etti. Kimsenin isteğini geri çevirmeyen Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de tabağı ona hediye etti.

Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-, zaman zaman Firâs'ın evine gider:

"–Hele şu mübârek tabağı bir getir." derdi. Habîbullâh Efendimiz'in mübârek ellerinin değdiği bu tabağı zemzemle doldurup kana kana içer; artan suları yüzüne gözüne serperdi. (İbn-i Hacer, el-İsâbe, III, 202)

* * *

Ebû Cuhayfe -radıyallâhu anh- anlatıyor:

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- öğle sıcağında Bathâ'ya çıktı. Abdest aldı, öğle ve ikindi namazını ikişer rek'at olarak kıldı. Önünde kısa bir mızrak vardı... O arada baktım ki insanlar kalkmışlar, Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in mübârek ellerini tutuyorlar ve yüzlerine sürüyorlardı. Ben de bir elini tuttum ve o mübârek elini yüzüme sürdüm. Bir de ne göreyim, mübârek eli kardan daha soğuk ve miskten daha güzel kokulu idi. (Buhârî, Menâkıb, 23)

* * *

Enes bin Mâlik -radıyallâhu anh-, Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in haccını anlatırken ashâb-ı kirâmın Rasûlullâh Efendimiz'in saçları ile teberrük için nasıl birbirleriyle yarıştıklarını şöyle bildiriyor:

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şeytan taşlamayı tamamladıktan sonra kurbanını kesti ve tıraş oldu. Berber sağ taraftaki saçları tuttu ve tıraş etti. Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Ebû Talha'yı çağırdı ve bu saçları ona verdi. Sonra berber sol taraftaki saçları tuttu. Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, "kes" dedi, o da kesti. Bunları da Ebû Talha'ya verdi ve:

"*–Bunları insanlar arasında taksim et.*" buyurdu. (Müslim, Hacc, 326)

Enes -radıyallâhu anh- anlatıyor:

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'i gördüm, berberi O'nu tıraş ediyordu. Ashâbı da âdetâ O'nun etrafında pervâne olmuşlardı. Bir tek saç telinin dahî yere

düşmemesini, muhakkak birisinin eline düşmesini istiyorlardı. (Müslim, Fezâil, 75)

Nitekim sahâbe-i kirâm, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in hem eşyâları hem de saç ve sakalının mübârek telleriyle teberrük hâli yaşarlardı. Savaşlarda bile bu teberrük heyecânını taşımışlardır. Bunun en güzel misâllerinden biri de Hâlid bin Velid -radıyallâhu anh-'ın, Hazret-i Peygamber'in saçlarından birkaç mübârek teli sarığında saklamasıdır. Rivâyete göre Peygamber Efendimiz'in alnındaki saçları kesildiğinde Hâlid bin Velîd -radıyallâhu anh-:

"–Yâ Rasûlallâh! Alnının saçını bana ver! Bu hususta hiç kimseyi bana tercih etme! Anam-babam Sana fedâ olsun!" diyerek yalvardı.[121]

Saçlar kendisine verilince, onları gözlerine sürdü ve sarığının ön kısmına yerleştirdi. Bu şekilde onun savaşta karşılaşıp da mağlup edemediği hiçbir topluluk yoktu. Nitekim Hâlid -radıyallâhu anh-:

"–Ben onu hangi tarafa yönelttimse, orası fetholundu!" demiştir.[122] (Vâkıdî, III, 1108; İbn-i Esîr, *Üsdü'l-Gâbe,* II, 111)

Yine Hâlid -radıyallâhu anh-, Yermük savaşında bu sarığı kaybetmişti. Askerlerine sarığın bulunmasını emretti. Fakat aramalarına rağmen bulamadılar. Hazret-i Hâlid, tekrar aramalarını emretti. Sonunda sarığı buldular. Baktılar ki gâyet eski bir sarık imiş. Sahâbî, bu eski sarık için Halid -radıyallâhu anh-'ın bu kadar ısrarına hayret etti. Bunun üzerine Hâlid -radıyallâhu anh-, şunları söyledi:

"–Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, saçlarını kestirmişti. Ashâb, o saçları kapıştılar. Ben de saçından

birkaç tel aldım ve bu sarığın içine koydum. Bu benim için öyle bir bereket oldu ki, onunla girdiğim bütün savaşlar, zaferle netîcelendi. Zaferlerimin sırrı, benim Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e muhabbetimdir." (Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* IX, 349)

* * *

Ashâbın gözleri önünde cereyân eden bu hâdiseler, maddeye dahî mâneviyâtın ve duyguların sirâyet edebildiğinin diğer bir delilidir. Mühim olan -lâyık olduğu haddi aşmamak kaydıyla- o in'ikâstan feyz alabilecek bir gönül uyanıklığına sâhib olmaktır.

Ashâb-ı kirâmdan sonra selef-i sâlihîn de -Allah kendilerinden râzı olsun- teberrükle ilgili bu nevî tatbikatları, kendi dönemlerinde devam ettirmişlerdir. Şu hâdiseler, bunun misallerinden birkaçıdır:

İbn-i Sîrîn şöyle der:

"Abîde'ye; «–Bizde Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in saçından var. Onu Enes'in annesinden veya ehlinden temin etmiştik.» dedim.

Büyük bir heyecanla şu cevâbı verdi:

«–Vallâhi bende O'nun bir tek saçının bulunması, benim için dünya ve içindekilerden daha sevimli ve kıymetlidir.»" (Buhârî, Vudû, 33)

Ahmed bin Hanbel'in oğlu Abdullah şöyle anlatır:

"Babam, Rasûlullah -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in saçlarından bir tel alır, onu dudaklarının üzerine koyarak öper, bazen de gözünün üzerine koyardı.

Babam, Rasûlullah -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in saç telini suya batırır ve o suyu içerdi. Bu suyla (teberrüken) Allah'tan şifâ dilerdi.

Birgün, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in su kâsesini aldı, bir kovanın içinde yıkadı ve o sudan içti.

Yine babam, şifâ niyetiyle Zemzem suyundan içer, onu ellerine ve yüzüne sürerdi." (Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ,* Beyrut 1986-1988, XI, 212)

Abdullah, babası Ahmed bin Hanbel'e; Peygamber Efendimiz'in minberinin topuzuna (ki Efendimiz hutbe îrâd ederken elini bunun üzerine koyardı) ve Hücre-i Nebeviyye'ye (teberrüken) el sürmeyi sormuş, o da:

"–Bunda bir beis görmüyorum." demiştir. (Zehebî, *Siyer,* XI, 212)

Kadı Iyâz şöyle der:

"İbn-i Ömer -radıyallâhu anhümâ-'nın elini Peygamber Efendimiz'in minberde oturduğu yere koyup yüzüne sürdüğü görülmüştür."[123]

İmâm Ahmed bin Hanbel ile İmâm Şâfiî Hazretleri arasında geçen şu hâdise de bu hususta güzel bir misâldir:

İmâm Şâfiî'nin talebelerinden olan Rabî bin Süleyman anlatır:

Birgün İmâm Şâfiî bana:

"–Rabî, bu mektubu al, Ahmed bin Hanbel'e götür ve sonra da cevabını getir." dedi.

Ben de mektubu aldım ve Bağdat'a gittim. Sabah namazında Ahmed bin Hanbel ile buluştum. Onunla birlikte sabah namazını edâ ettim. İmâm Ahmed bin Hanbel mihraptan ayrılınca mektubu kendisine takdîm ederek:

“–Bu, Mısır’dan kardeşiniz İmâm Şâfiî’nin size göndermiş olduğu mektuptur.” dedim. Bana:

“–Mektup neden bahsediyor, biliyor musun?” diye sordu. Ben de:

“–Hayır.” diye karşılık verdim. Bunun üzerine Ahmed bin Hanbel, mektubun üzerindeki mührü çözdü ve okumaya başladı. Birden gözleri yaşlarla doldu. Ben kendisine:

“–Ey İmâm! Hayrola! Mektupta ne yazıyor?” dedim. O da bana:

“–İmâm Şâfiî rüyasında Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’i görmüş. Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ona:

«–Ahmed bin Hanbel’e bir mektup yaz ve benden de selâm söyle. Elbette o büyük bir fitneye mâruz kalacak ve ondan, “Kur’ân mahluktur(!)” demesi istenecek. Sakın bu isteğe boyun eğmesin! Allah, onun adını kıyâmete kadar ya atıp yükseltecektir.» buyurmuş.”

Ben:

“–Yâ İmâm! Bu, sizin hakkınızda ne büyük bir müjdedir.” dedim.

Bunun üzerine İmâm Ahmed bin Hanbel, sevincinden üzerindeki gömleğini çıkarıp bana verdi. Ben de mektubun cevabını aldıktan sonra Mısır’a döndüm. Mektubu İmâm Şâfiî’ye takdîm ettim. Bunun üzerine İmâm Şâfiî bana:

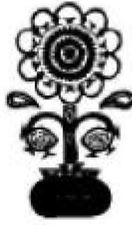
“–Onun hediye etmiş olduğu bu gömleği alıp seni üzmek istemeyiz. Ancak, hiç olmazsa onu bir suya batır ve o suyu bize ver ki, biz de o gömleğin bereketine böylece ortak olalım.” dedi.[124]

* * *

Câmi minberlerinde binbir îtinâ ile muhâfaza edilen Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in sakal-ı şerîfleri de asr-ı saâdetten günümüze kadar gelen feyizli bir meltem gibi ümmete bir rahmet olmaktadır. Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e olan aşk ve muhabbet sebebiyle O'nun azîz hâtıralarına gösterilen hürmet de Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e duyulan gönül râbıtasını kuvvetlendirmektedir. Nice peygamber âşığı mü'minler, bu azîz hâtıraların bereketinden istifâde etmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun, hiçbir İslâm devletine nasîb olmayan altı yüz küsûr senelik ihtişâmı, asıl mâneviyâta verdiği ehemmiyetten kaynaklanmıştır. Osman Gâzî'nin meşhûr bir rivâyete göre, misâfir kaldığı bir evde, odada Kur'ân-ı Kerîm bulunması sebebiyle geceleyin ayağını uzatıp yatmaması; Yavuz Sultan Selîm Han'ın mukaddes emânetleri büyük bir tâzim ile İstanbul'a getirip, kırk hâfız tâyin ederek onların başında asırlarca sürecek bir sûrette inkıtâsız (kesintisiz) olarak Kur'ân-ı Kerîm okutması, Osmanlı Devleti'nin dillere destan büyüklüğünün temel mânevî sâiklerindendir.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in hırkasının ve Topkapı Sarayı'ndaki mukaddes emânetlerin bugün İstanbul'da mü'minlerin ziyâretine açık tutulması da, milletimiz ve İslâm dünyâsı için bir şeref ve teberrük vesîlesidir.

Bkz. Buhârî, Akîka, 1.

Nitekim dinler târihinde **"fetişizm"** denilen ve ölen millî kahramanların geriye bıraktıkları eşyâya perestiş (tapınma) ve onlara ulûhiyyet izâfe etme dalâleti, bu beşerî his ve temâyülün tabiîlik hudûdunun tecâvüz ettirilmesinden doğmuş bir tarihî sapıklıktır. Zîrâ mücerred mefhumları kavramak oldukça güçtür. Bu güçlükten dolayıdır ki en mücerred bir varlık olan Yaratıcı'yı bir kısım insanlar maddî varlıklarda müşahhaslaştırarak kabullenme yoluna gitmişlerdir. Putçuluk, bu beşerî zaaftan doğmuştur. Lâkin mücerret hakîkatlerin müşahhaslarda birer mânevî tecellîsi mevcuttur. Selîm muhâkeme sâhipleri için doğru olan, eserden müessire intikâl etmek üzere mücerred gerçeklerin fizîkî varlıklardaki akislerini, nakışlarını ve tecellîlerini kavrayabilmektir. Allah da böyle bilinir, rûh da... Sâir mücerred mefhûmlar için de durum aynıdır.

Bkz. Yûsuf Sûresi, 93-96.

Bu esnâda Hazret-i Ebû Bekir -radıyallâhu anh-, Hâlid -radıyallâhu anh-'ın Uhud, Hendek ve Hudeybiye'de yaptıklarını düşünüyor, bir de o anki hâline bakıyor ve hayretler içinde kalıyordu. (İbn-i Sa'd, II, 174)

Allah Rasûlü'nün saç ve sakalıyla teberrük husûsuna canlı

bir misâli, Hikmet Atan Bey şöyle anlatmaktadır:

"1983 senesinde Oflu Ali Yücel Efendi'den şu hâdiseyi dinlemiştim:

Suluova Merkez Câmii'nde imam ve hatiplik yapıyordum. Civar köyden bir imam efendi bana gelip:

«–Hocam başımdan bir hâdise geçti, bir mâna veremedim.» diyerek şöyle anlattı:

«–Birgün bana, imamlık yaptığım köye yakın bir köyden bâzı kimseler, bir kucak dolusu kitapla gelerek:

"–Hocam, babamız vefât etti. Onun kitapları bize kaldı. Ancak biz de bu kitapları okuyamıyoruz. Sen hocasın, bu kitaplardan ancak sen istifâde edebilirsin, kitapları sana hediye ediyoruz." dediler.

Kitapları aldım, onları uğurladıktan sonra gürül gürül yanan ocağın başına geçtim ve kitapları incelemeye başladım. İçlerinden, vefât eden hoca efendiye âit mektuplar, zarflar çıktı. Husûsî mektuplar olduğu için toplayıp hepsini ocağa attım. O gürül gürül yanan ocak birdenbire "tısss" diye sönüverdi. Dehşete kapıldım ve korkuyla evden dışarıya kaçtım. Neden sonra korka korka ancak eve girebildim.»

Ali Efendi devâm ediyor:

Ben de o hoca efendiye:

«–O zarfların içinde sakal-ı şerîf vardı.» dedim. Bir zaman sonra o imam efendiye rastladığımda bana dedi ki:

«–Hocam, o zarfların içinde sakal-ı şerîf olduğunu nereden bildin? Kitapları bana hediye eden kimseler daha sonra geldiler ve:

"–Hocam biz bilememişiz, babamızın kitapları arasındaki zarfların içinde sakal-ı şerîf varmış, onu bize verir misin?"

dediler.» Ben de o dehşetli ânı kendilerine naklettim.”

Kadı Iyâz, *ifâ,* II, 47, 71; İbn-i Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ,* I, 230.

Bkz. İbnü’l-Cevzî, *Menâkıbü’l-İmâm Ahmed bin Hanbel,* s. 609-610.

C. KABİR ZİYARETİ

Ben size kabir ziyâretini yasaklamıştım. Şimdi ise ziyaret edin. Çünkü kabir ziyâreti size âhireti hatırlatır. (Tirmizî, Cenâiz, 60; Müslim, Cenâiz, 106)

Kabristanlar bir hikmet ve ibret dershânesi, kabir ziyâretleri de, en tesirli tefekkür-i mevt eğitimidir.

İnsan, hayatın akışı içinde yaşama sevinci ile ölümden ürperiş gibi iki müthiş zıtlığın arasında çalkalanır durur. Dâimî bir akış hâlinde olan hayat ve ölümün hakikî mânâları idrâk edilmeden, insanın gerçek mâhiyeti, yaratılışındaki hakîkî sır ve hikmeti ile kavranamaz.

"Dünyaya geliş ve dünyadan gidiş" gibi iki muazzam meçhûlün arasına sıkışan idrâk, dünyaya âit gerçek bir değer hükmüne ulaşıp, hâl ve hareketler buna göre tanzim edilmedikçe geçici dünyanın aldatıcı gölgeler âleminden kurtulup, gerçekler yurduna doğru mânevî bir yolculuğa çıkılamaz.

Mü'mine ölüm, Allah'tan gelen bir vuslat selâmı, neş'eler, letâfetler, iltifatlar içinde bir hâlden diğer bir hâle intikaldir. Kâfir ve fâsıklar için ise ölüm, horluk ve ıztırap içinde bir can veriş ve cehennemin ateş deryasından kopup gelen bir azap fırtınasıdır.

Beşeriyetin en mühim irfânı, toprağın altındaki muammâyı çözmekle başlar. Fikirler, çalışmalar, araştırmalar, kalbî derinlikler ve derûnî duyuşlar, ölüm gerçeği etrafında pervâneleşmedikçe, bu "mezar" denilen esrarlı ülkenin hakikati ayân olmaz.

Gerçekten hayatta insan için en mühim iki nasihatçı vardır. Bunlardan biri konuşur, diğeri susar. Konuşan nasihatçı Kur'ân-ı Kerîm, derin sükûtuyla nasihat eden ise ölümdür.

Bu gerçeğe istinâden ecdâdımız, kabristanları şehir ortalarına ve câmi giriş çıkışlarına yapmışlardır ki, bu nasihatçılardan birisi olan ölümden yeteri kadar ibret alınabilsin. Yine kabirlerde, ağaç olarak da uzun ömürlü selvi ağacını tercih etmişlerdir ki, yaz-kış solmadan rengini devam ettirsin ve dünya ötesi âlemin sonsuzluğunun sembolü olsun.

Ölümün bilinen bir dili yoktur. Lâkin o, derin bir sükûta ne muazzam mânâlar gömmüştür! Kabristanlar, fânî hayatını tüketen anne-baba, çoluk-çocuk, sevgili, hısım, akraba ve dost adresleriyle doludur.

Allâh'ın emirlerine uygun bir hayat yaşayıp yaşamadığımıza göre şekillenecek kabir âlemi hakkında, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"Kabir, ya cennet bahçelerinden bir bahçe ya da cehennem çukurlarından bir çukurdur." (Tirmizî, Kıyâmet, 26) tâbirini kullanmakla, ölümle hayat arasındaki sıkı râbıta ve alâkaya işaret buyurmuşlardır.

Hazret-i Osman -radıyallâhu anh-, bir kabrin yanında durunca sakalı ıslanıncaya kadar ağlardı. Kendisine:

"–Cenneti ve cehennemi hatırladığın vakit ağlamıyorsun, fakat kabri hatırlayınca ağlıyorsun!" dediler.

Hazret-i Osman -radıyallâhu anh- şu karşılığı verdi:

"–Çünkü Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in şöyle buyurduğunu işittim:

ş *«Kabir, âhiret menzillerinin ilkidir. Ki i ondan kurtulabilirse, sonrakiler daha kolaydır. Ondan kurtulamazsa sonraki menziller*

kabirden daha zor ve daha iddetlidir... Gördüğüm manzaraların hiçbiri kabir kadar korkutucu ve deh et verici değildi!»” (Tirmizî, Zühd, 5/2308; Ahmed, I, 63-64)

Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ-'nın anlattığına göre; bir yahudî kadın, birgün yanına geldi ve kabir azâbından bahsederek:

“–Allah seni kabir azâbından korusun!” dedi.

Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ- da Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e kabir azâbından sordu. Efendimiz -aleyhissalâtü vesselâm-:

“–Evet, kabir azâbı haktır.” buyurdu.

Hazret-i Âişe vâlidemiz der ki:

“Bundan sonra Rasûlullâh'ın namaz kılıp da, namazında kabir azâbından istiâze etmediğini hiç görmedim.” (Buhârî; Cenâiz, 87; Müslim, Mesâcid, 123)

Berâ -radıyallâhu anh- anlatıyor:

“Biz Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ile birlikte bir cenâzede beraberdik. Efendimiz -aleyhissalâtü vesselâm- kabrin kenarına oturup ağladılar, öyle ki (gözyaşlarıyla) toprak ıslandı. Sonra da:

«–Ey karde lerim! İ te (hepimizin ba ına gelecek olan)   u ölüme iyi hazırlanın!» buyurdular.” (İbn-i Mâce, Zühd, 19)

Hakîkaten kabristanlar bir hikmet ve ibret dershânesi, kabir ziyaretleri ise, en tesirli tefekkür-i mevt eğitimidir.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, kendisinden evvel âhirete intikâl etmiş ashâbının kabirlerini bir vefâ örneği olarak sık sık ziyâret etmiş ve onlara hayır duâda bulunmuşlardır.

Nitekim Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-

Uhud'daki şehidlerin kabirlerini ziyâret eder ve şöyle derdi:

"Sabrettiğiniz eylere mukâbil sizlere selâm olsun! Sizler için ahiret yurdu ne kadar güzeldir!" (Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* XIII, 186; İbn-i Kesir, Tefsir, II, 529)

Yine O, zaman zaman Bakî Mezarlığı'na gider, onlara selâm verir ve şöyle duâ ederdi:

"Ey mü'minler yurdunun sâkinleri! Selâm size. Bizler de in âallah sizlere kavu acağız. Allah Teâlâ'dan bizim ve sizin için âfiyet ve selâmet dilerim." (Müslim, Cenâiz, 104)

Hattâ bir gece yarısı Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Hazret-i Âişe'nin odasında uyurken Cebrâil -aleyhisselâm- O'nu uyandırdı ve getirdiği emri tebliğ etti: Allah Teâlâ onun Bakî Mezarlığı'na gidip orada medfun bulunanlara duâ etmesini istiyordu.

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ-'yı uyandırmamaya çalışarak yavaşça kalktı. Onun bu hâli, henüz uyumamış olan Âişe annemizin merâkını celbetti. Sonra da Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in peşine takılarak Cennetü'l-Bakî Kabristanı'na kadar O'nu tâkip etti.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in iki gözü iki çeşme ağlayarak ümmetine duâ ettiğini görünce, yaptığından utandı. Orada biraz durup Peygamber-i Zîşân'ın bu duygulu hâlini seyretti. Sonra da koşarak eve döndü ve yorganını başına çekerek uyuyormuş gibi yaptı. Onun arkasından hemen eve dönen Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Hazret-i Âişe'yi nefes nefese görünce durumu anladı ve ona:

"Allah ve Rasûlü'nün sana haksızlık edeceğinden mi korktun?"

(Müslim, Cenâiz, 103) diye sitem etti ve böylece kendi davranışlarının Allah Teâlâ tarafından murâkabe edildiğini de belirtmiş oldu.

Muâz bin Cebel -radıyallâhu anh- anlatıyor:

"Peygamber Efendimiz beni Yemen'e vâli olarak gönderdiği zaman Medîne'nin dışına kadar uğurladı. Ben binek üzerindeydim, O ise yürüyordu. Bana bazı tavsiyelerde bulunduktan sonra:

«–Ey Muâz! Belki bu senemden sonra beni bir daha göremezsin! İhtimal ki u mescidimle kabrime uğrarsın!» dedi.

Bu sözleri duyunca, Allah Rasûlü'nden ayrılmanın verdiği hüzünle ağlamaya başladım.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

«–Ağlama ey Muâz!» buyurdu ve sonra yüzünü Medîne'ye doğru çevirerek:

«–İnsanlardan bana en yakın olanlar, kim ve nerede olursa olsun Allâh'a kar ı takvâ sâhibi olan müttakîlerdir.» buyurdu." (Ahmed, V, 235; Heysemî, IX, 22)

Dâvûd bin Ebî Sâlih şöyle anlatır:

Birgün Mervan; yüzünü Rasûlullâh'ın kabr-i şerîfinin taşına koymuş bir kişiyi gördü ve yakasından tutarak:

"–Ne yaptığını sanıyorsun?" dedi.

Adam başını çevirince bir de baktı ki, bu kimse Ebû Eyyûb el-Ensârî -radıyallâhu anh- imiş. O Peygamber âşığı sahâbî şöyle dedi:

"–Evet, ne yaptığımı biliyorum. Ben Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e geldim, taşa gelmedim. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in şöyle dediğini işittim:

«Dîni ehil olanlar üstlendi mi, dîn için kaygılanma; ancak ehil

olmayanlar dîni tedvîre ba ladılar mı, dîn için ne kadar endi elensen ve ağlasan yeridir.»" (Ahmed bin Hanbel, V, 422)

Bu hâdisede bir sahâbînin Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in kabr-i şerîfine yüz sürerek O'nu ziyaret ettiğini görmekteyiz.

Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, kendileri sık sık kabir ziyaretlerinde bulundukları gibi, ashâbını ve ümmetini de bu konuda şu sözleriyle teşvik etmişlerdir:

"Ben size kabir ziyâretini yasaklamı tım. imdi ise ziyaret edin. Çünkü kabir ziyareti size âhireti hatırlatır." (Tirmizî, Cenâiz, 60; Müslim, Cenâiz, 106)[125]

Tâbiînden İmâm Şâbî şöyle der:

"Ensâr, yakınlarından biri vefât ettiğinde sık sık onun kabrini ziyaret eder, yanında Kur'ân okurlardı." (Ebû Bekir b. Hallâl, el-Kırâe ınde'l-kubûr, no: 7)

Kabir ziyâreti, ziyâret eden için bir ibret vesîlesi olduğu gibi, ziyâret edilenler için de bir rahmet vesîlesidir. Zîrâ kabre giren kişi, bataklığa düşen insan gibi imdat bekler.

İbn-i Abbâs -radıyallâhu anhümâ- şöyle rivâyet eder:

Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, iki kabrin yanından geçerken onlar hakkında:

"İkisi de azâb görüyorlar, ancak büyük bir günahtan dolayı değil. Birisi söz götürüp getirdiğinden, diğeri de küçük abdest bozarken îcâb ettiği sûrette korunmadığından dolayı muazzeb oluyor." buyurdu.

Akabinde yaş bir hurma dalı istedi. Onu ikiye ayırdı ve daha sonra bunları kabirlerin başına birer birer dikti. Sonra da sözlerine şöyle devâm etti:

"Kurumadıkları müddetçe onların azâbını hafifletmeleri umulur."

(Müslim, Tahâret, 111)

Müfessir Kurtubî bu hadîs-i şerîfi şöyle îzâh eder:

“Kurumadıkları müddetçe” kısmı o dalların yaş kaldıkları müddetçe tesbih ettiklerine işâret etmektedir. Nitekim âlimlerimiz şöyle demişlerdir: Kabirlere ağaç dikmekten ve orada Kur’ân-ı Kerîm okumaktan, oradakiler istifâde ederler. Bir ağaç dikmek bile ölülerin azâbını hafifletirse, bir mü’minin Kur’ân okumasından kim bilir ne kadar istifâde ederler? Ölüye hediye edilen şeyin sevâbı da kendisine ulaşır.” (Kurtubî, *Tefsîr,* X, 267)

Kur’ân tilâveti sebebiyle ulaşılacak ilâhî rahmetten ölülerin de istifâdesi için bilhassa Yâsîn-i Şerîf okunması, herkesin bildiği ve tatbîk ettiği bir usûldür.

Nitekim hadîs-i şerîflerde buyrulur:

“...Yâsin, Kur’ân’ın kalbidir. Bir kimse onu Allâh’ın rızâsını ve âhiret yurdunu talep ederek okursa, muhakkak günahları bağı lanır. Ölülerinize de Yâsin Sûresi’ni okuyunuz.” (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 26)

“Sizden biri vefat ettiğinde onu fazla bekletmeden kabre götürünüz. Defnettiğiniz zaman da biriniz, ba ucunda Fâtiha Sûresi’ni, ayak ucunda da Bakara Sûresi’nin son kısmını (Âmenerrasûlü) okusun.” (Taberânî, *el-Mu‘cemü’l-Kebîr,* XII, 340; Deylemî, *Müsned*, I, 284; Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid*, III, 44)

Alâ bin el-Leclâc, sâhâbe-i kirâmdan olan babası Leclâc’ın, vefâtı esnâsında kendilerine şu vasiyette bulunduğunu rivâyet etmiştir:

“Beni kabre koyduğunuz zaman:

« بِسْمِ اللّٰهِ وَعَلٰى سُنَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ » (Bismillâh ve alâ sünneti Rasûlillâh)

[126] deyiniz ve üzerime toprak atınız. Başımın ucunda Bakara Sûresi'nin evvelini ve son kısmını okuyunuz. Şüphesiz ben, Abdullâh bin Ömer'in bu uygulamayı güzel gördüğüne şâhid olmuştum." (Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ,* IV, 56)

Sahâbe-i kirâmdan Amr bin Âs -radıyallâhu anh-'ın vefâtı esnâsında vasiyet olarak etrâfındakilere söylediği şu sözler de câlib-i dikkattir:

"Beni kabrime defnettiğiniz zaman, bir deve kesip etini parçalayacak kadar mezarımın başında bekleyin ki, sizin varlığınızla yeni hayatıma alışma imkânı bulayım ve Rabbimin elçilerine vereceğim cevapları hazırlayayım." (Müslim, Îmân, 192)

Bu hadîsi kitabında zikreden Nevevî, İmâm Şâfiî -rahmetullâhi aleyh-'in şu sözlerini nakletmiştir:

"Mezarın başında Kur'ân'dan âyet ve sûreler okumak müstehabdır. Kur'ân'ın tamamının okunması (hatim edilmesi) ise, daha güzeldir." (Nevevî, *Riyâzu's-Sâlihîn,* 293)

İbn-i Abbâs -radıyallâhu anhümâ-'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

"Kabirdeki ölü, denizde boğulmak üzere olan ve deh et içerisinde yardım isteyen kimse gibidir. Babasından, anasından, karde inden, samîmî ve sâdık arkada ından gelecek bir duâ bekler. âyet bir duâ gelecek olsa, bu onun için dünyâ ve içindekilerden daha kıymetli ve sevimli olur. üphesiz Allah, kabir ehline, dünyâdakilerin duâsı bereketiyle dağlar misâli ecir verir. Dirilerin ölülere gönderebileceği en iyi hediye, onlar için istiğfâr etmek ve onlar adına sadaka vermektir." (Deylemî, *Müsned*, IV, 103/6323; Ali el-Müttakî, XV, 694/42783; XV, 749/42971)

Osman bin Affân -radıyallâhu anh-'tan rivâyet edildiğine göre Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir ölü defnedildikten sonra kabri başında durur ve şöyle buyururdu:

"Karde iniz için istiğfâr ediniz ve Allâh'ın onu kabir suâlleri kar ısında doğru cevap vermeye muvaffak kılması için niyazda bulununuz. Çünkü o u anda sorgulanmaktadır." (Ebû Dâvûd, Cenâiz, 67-69/3221)

Câbir bin Abdullâh -radıyallâhu anh- anlatıyor:

Sa'd bin Muâz -radıyallâhu anh- vefât ettiğinde Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ile beraber gittik. Peygamber Efendimiz, Sa'd'ın cenâze namazını kılıp onu kabrine koyduktan ve üzerini toprakla örttükten sonra uzun müddet tesbihatta bulundu. Biz de tesbîh ettik. Sonra tekbir getirdi. Biz de tekbir getirdik. Daha sonra:

"–Yâ Rasûlallâh! Niçin tesbîh ettiniz ve tekbir getirdiniz?" diye soruldu. Şöyle cevap verdiler:

"–Allâh ona geni lik verinceye kadar kabir u sâlih kulu sıktı da sıktı." (Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, III, 360)

İbn-i Abbas -radıyallâhu anhümâ- şöyle demektedir:

"Sa'd bin Muâz defnedildiği gün Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- onun kabri başında ayakta dururken şöyle buyurdular:

" âyet bir kimse kabrin fitnesinden kurtulacak olsaydı, üphesiz ki, Sa'd bin Muâz kurtulurdu. Ancak onu kabir önce sıktı, sonra da Allah ona geni lik verdi." (Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebir,* X, 334)

Bu rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere kabirleri ziyâret etmek, orada bulunanlara selâm verip duâ ve istiğfarda bulunmak, onlar adına hayır ve hasenât yapıp Kur'ân-ı Kerîm

tilâvet etmek, mevtâlar için bir rahmet vesîlesidir. Kur'ân-ı Kerîm'de Rabbimiz, bizden önce âhirete intikâl etmiş mü'min kardeşlerimiz için şöyle duâ etmemizi beyân buyurur:

"Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş îmanlı kardeşlerimizi bağışla; kalblerimizde, îman edenlere karşı hiçbir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz ki Sen çok şefkatli ve çok merhametlisin." (el-Haşr, 10)

Ancak kabir ziyâretlerinde dikkat edilecek diğer bir husus da, bâzı yanlış uygulama ve bid'at davranışlardan ictinâb etmektir.

Ehl-i sünnet ulemâsı, mü'minlerin kabir ziyaretleriyle ilgili ifrat ve tefritten korunması için pek çok şey yazıp söylemişler ise de bu husustaki yanlış tatbikâtın her iki vechesi de yâni ifratı da tefriti de, bugüne kadar -maalesef- lâyıkıyla önlenememiştir.

Dînî bilgisi sığ olan insanların zihnini bir hayli karıştıran kabir ziyareti ve onunla ilgili hissiyat ve davranışların ifrat ve tefritten arındırılabilmesi pek müşkil bir iştir. Zîrâ insanoğlunun mücerred gerçekleri kavramaktaki kifâyetsizliği, kabir ziyaretini -bazıları için- âdetâ şirk sayılacak bir muhtevâya büründürmüştür. Kabirlerin başında mum yakmak, çaput bağlamak ve doğrudan doğruya o kabirde yatan zâttan istimdâd etmek gibi... Bu, tıpkı hristiyanların mücerred bir Allâh mefhumunu kavramaktaki kifâyetsizlikleri sebebiyle, mâsum bir nebî olan Hazret-i Îsâ'ya ulûhiyyet izâfe etmeleri gibi bir zaaf ve acziyetin tezâhürüdür. Diğer taraftan bu ifratlara (aşırılıklara) bir aksülamel olarak ortaya konulmuş tefrit mâhiyetindeki diğer bir telâkkî ile kabir ziyaretini "şirk" sayacak kadar ileri giden

görüşler de aynı hatayı tersinden ortaya koymaktadırlar.

İslâm, her meselede olduğu gibi kabir ziyâreti hususunda da îtidâl prensibini esas almaktadır. Yukarıda da anlatıldığı gibi Hazret-i Peygamber ve ashâb-ı kirâmın kabir ziyâretiyle ilgili söz ve tatbikâtları, bu hususta ifrat ve tefrite düşmeden nasıl davranılması gerektiğini bizlere sergilemektedir.

İbn-i Abbas -radıyallâhu anhümâ- anlatır:

Sa'd bin Ubâde -radıyallâhu anh-'ın annesi vefat etmişti. O, Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e gelerek:

"–Ey Allâh'ın Rasûlü! Yanında bulunmadığım bir sırada annem vefat etti. Onun adına sadaka versem kendisine bir faydası dokunur mu?" diye sordu.

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"–Evet." buyurunca, Sa'd -radıyallâhu anh-:

"–Ey Allâh'ın Rasûlü! Siz de şâhid olun ki meyve bahçemi annem adına tasadduk ediyorum." dedi. (Buhârî, Vesâyâ, 15)

Abdurrahmân bin Ebî Amra'nın anlattığına göre annesi, bir köle âzâd etmek istemiş ve bunu sabaha tehir etmişti. Ancak sabaha çıkamadan vefât etmişti. Abdurrahmân, Kâsım bin Muhammed'e:

"–Ben annem adına bir köle âzâd etsem, anneme faydası olur mu (sevâbı ona ulaşır mı)?" diye sorunca, Kâsım şu cevâbı vermiş:

"–Sa'd bin Ubâde, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e gelip:

«–Annem vefât etti, ben onun adına bir köle âzâd etsem ona faydası olur mu?» diye sormuştu. Allah Rasûlü: «Evet!» buyurdular." (*Muvatta'*, Itk, 13)

Ebû Bekir -radıyallâhu anh-'ın oğlu Abdurrahmân, uyuduğu

bir esnâda âniden vefât edivermişti. Âişe vâlidemiz bu kardeşinin hayrına pek çok köle âzâd etti. (*Muvatta'*, Itk, 14)

İbn-i Abbâs -radıyallâhu anhümâ- anlatıyor:

Bir kimse Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e gelerek:

"–Yâ Rasûlallâh! Annem vefât etti, üzerinde de bir aylık oruç borcu var, onun adına bu borcu ödeyeyim mi?" dedi.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"–Annenin üzerinde mal borcu olsaydı onun adına ödeyivermez miydin?" diye sordu.

"–Evet, öderdim!" deyince, Efendimiz -aleyhissalâtü vesselâm-:

"–Allâh'ın borcu ödenmeye daha lâyıktır!" buyurdu. (Müslim, Sıyâm, 155)

Diğer bir rivâyette de Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"–Annenin üzerinde borç olsaydı da sen ödeyiverseydin, bu borç onun yerine ödenmi olur muydu?" diye sordu.

Muhâtabı, "evet" deyince de:

"–Öyleyse annene bedel oruç tut!" buyurdu. (Müslim, Sıyâm, 156)

Hidâyet rehberimiz Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"İnsan öldüğü zaman bütün amelleri kesilir. Ancak u üç ey bundan müstesnâdır: Sadaka-i câriye, istifâde edilen ilim ve kendisine duâ eden hayırlı evlâd." buyurmuştur. (Müslim, Vasıyyet, 14)

Bu hadîs-i şerîfler, vefat etmiş mü'minlerin, sağlıklarında yaptıkları ve vefatlarından sonra da devâm etmekte olan hayrâtlarından fayda göreceklerini, ayrıca hayatta olan

yakınlarının ve mü'min kardeşlerinin duâ ve infaklarından istifâde edebileceklerini beyân buyurmakta ve onları bu hayırları işlemeye teşvik etmektedir.

Gerçekten, âhirete intikâl etmiş bir mü'minin ardından, sevâbı ona âit olmak niyetiyle birçok hayırlar yapılmalıdır. Yukarıdaki hadîs-i şerîf muktezâsınca, vefat eden bir mü'minin hayrâtı devâm ettiği müddetçe ecri de devâm eder ve amel defteri kapanmaz. Vefat ettiğinde yalnız başına kabir âlemine girip dünyâya vedâ eden bir mü'min için, vârislerinin ve gerçek dostlarının bir vefâ borcu olarak muhtelif hayırlar yapmaları, en fazîletli ameller cümlesindendir.

Bilhassa mevtânın borçlarını ödemek, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- tarafından teşvik edilmiş bir amel-i sâlihtir. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bir cenâze geldiği zaman borcu olup olmadığını sorar, borcu ödettirildikten sonra cenâze namazını kılardı. Bu hâl, mevtâlarımız için bizlere ne ince bir merhamet tâlimidir.

Bu hususta İmam Muhammed'in, zarûretler sebebiyle tutulamayan ve kazâ etmeye de güç yetirilemeyen oruçların yerine fidye verilmesine kıyas ederek, kılınamamış namazların da affedilmesi ümîdiyle, "iskât-ı salât" tâbir olunan bir ictihâdı mevcuttur. Buna göre, kılınamamış her vakit namaz için, bir fakirin bir günlük yiyecek ihtiyâcının karşılanması veya buna tekâbül eden belli bir meblağın infak edilmesi gerekmektedir. Ancak yapılacak olan bu infak, miktar bakımından hiçbir değişikliğe uğramadan, aynen muhtaca intikâl ettirilmelidir. İmam Muhammed Hazretleri'nin bu ictihâdından üç mühim fayda mülâhaza edilmektedir:

a) İnfâka teşvik ve infâk edenin ecre nâil olması,

b) Muhtaçların sevinip mevtâ için duâ etmesi,

c) Mevtâ için Cenâb-ı Hakk'ın af ve rahmetinin ümid edilmesi.

Mevtânın hayrına yapılmakta olan "iskat"[127] muâmelesi, maalesef günümüzde "devir"[128] yapılmak sûretiyle asıl gâyesinden uzaklaştırılarak İslâm'ın rûhuna zıt bir mâhiyete büründürülmüştür.

"Devir" adı verilen bu uygulama, bir nevî hîleye dönüştürülmüştür. Bu tür yanlış bir uygulama ile, îfâ edilmemiş bir ibâdet, hakîkatte infâk edilmemiş sadaka görünümlü bir davranışla telâfî edilmeye çalışılmaktadır. Şöyle ki; âhirete intikâl etmiş bir kimsenin, üzerinde bulunabilecek muhtemel namaz borçlarından[129] temizlenmesi maksadıyla, ortaya bir miktar para konulmakta ve bunun hâlis bir niyetle ihtiyaç sahiplerine intikâl ettirilmesi gerekirken, maalesef çoğu kere birkaç kişi arasında « قَبِلْتُ *aldım, kabul ettim;* وَهَبْتُ *hîbe ettim* » ifâdeleriyle elden ele devredilmekte, bununla da gûyâ infak edilen meblağın miktarı çoğaltılmaktadır. Az bir parayı birçok insana -niyet unsuru baştan belli olan bir hareketle- önce verip, sonra geri almak, daha sonra bir başkasına verip tekrar geri almak ve bu sûretle hazır bulunanlar sayısınca bu meblağın çoğalmış olduğuna ve hayrın arttığına inanmak, bunu yapanların ancak kendilerini kandırabildikleri çirkin bir bid'attır. Bilhassa varlıklı kişilerin böyle bir yola tevessül etmeleri ve bundan bir netîce ummaları çok daha hayret vericidir. Üstelik bu durum, hâriçten bakanların, büyük bir

mantıksızlık olarak telâkkî ettiği ve -hâşâ- Allâh'ı aldatmaya çalışmak gibi gördüğü, abesle iştigâlden başka bir şey değildir.

Yâ Rab! Niyetlerimizi kendi rızân ile telif eyle! Dünyaya dalıp, kendisini bir su birikintisinde helâk edenlerin âkıbetinden bizleri koru! Ey merhametlilerin en merhametlisi olan Rabbimiz! Hayatımızı ve ölümümüzü, salih kullarına lutfettiğin bereket, nîmet, ulvî güzellikler ve Sana vuslat ile müzeyyen ve mükemmel kıl!

Yâ Rab! Kâinâtı, ilâhî muhabbet nazarıyla temâşâ edebilmeyi, onu, şuur, duygu, vicdan ürperişleri ve îmânî heyecanlar zâviyesinden seyredebilmeyi, gözlerden akan nedâmet şebnemleri ile gufrân iklimlerine ulaşmayı, yüz akı ve vicdan huzuruyla Sen'in huzûruna varabilmeyi cümlemize nasîb eyle!

Âmîn.

Câhiliye zamanında insanlar, ecdatlarına âit rûhların bir kudsiyet kazandığını düşünerek bununla iftihâr ederler ve kabir ziyâretinde bulunurlardı. Cenâb-ı Peygamber, bu bâtıl câhiliye âdetinden bir eser kalmaması için ilk zamanlar kabir ziyâretini men etmişti. Bu tehlike zâil olunca bilhassa tefekkür-i mevt gâyesiyle kabirlerin ziyâretine izin verdi.

Allâh'ın adıyla ve Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in sünneti üzere (seni Hakk'a emânet ediyoruz).

İskat: Namaz, oruç, kurban, adak, kefâret gibi ibâdet ve borçları îfâ etmeden vefat etmiş bir kimseyi bu borçlardan

kurtarmak için fukaraya nakdî bedellerini vermeye denir. (Hayrettin Karaman, *Ebediyet Yolcusunu Uğurlarken*, s. 81-85)

Devir: Nakdî bedeli vermek yerine muayyen bir miktarı bir bez parçasının içine koyup fukaraya hibe etmek, sonra onu hibe yoluyla tekrar geri almak ve borç bitinceye kadar bu işe devâm etmeye denir. Böyle bir tatbikat Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn devirlerinde yoktur. Lâkin iskâta hicrî ikinci asrın sonlarında, devir sûretiyle iskâta ise hicrî beşinci asırda cevaz verilmiştir. Zamânımızda âdet hâline gelmiş olan ve İslâm'ın kaynaklarına dayandığı sanılan devir âdeti, infakta cimriliğe ve ibâdetlerde tenbelliğe sebep teşkil eden bir bid'at mâhiyetindedir. Bu bakımdan, devir âdetinin terk edilmesi ve mevtâ nâmına doğrudan doğruya sadaka verilmesi, hayırlar yapılması, kusurlarının affı için de Allah Teâlâ'ya yalvarılması gerekir. Böylece hem sünnete uygun hareket edilmiş, hem de yapılan mâlî ibâdetler, hayırlar ve sadakalar, gerçek sâhiplerini yâni ona muhtaç olan şahısları bulmuş olacaktır. (Hayrettin Karaman, *Ebediyet Yolcusunu Uğurlarken,* s. 81-85)

Bu namaz borçlarından kastedilen şudur: Vefat eden bir kimsenin hayattayken kılamadığı veya ihlâs ve huşû gibi bâtınî şartlarına lâyıkıyla riâyet edemeden kılmış olduğu namazlardır. Yoksa burada, böyle bir telâfî yoluna güvenerek gevşeklik ve tembellik sebebiyle edâ edilmemiş namazlar kastedilmemektedir.

HAK DOSTLARINDAN NASİHATLER

Hak dostlarının îkaz ve nasîhatleri, Kur'ân iklîminden ve Allah Rasûlü'nün sohbetlerinden birer akistir.

Tasavvuf yolunda zâhir ve bâtınını ikmâl etmiş ve kalbî merhaleler kat ederek davranış mükemmelliğine ulaşmış bulunan Hak dostları, "veresetü'l-enbiyâ" tâbiriyle ifâde olunan bir şerefe nâil olmuş bahtiyarlardır. Onlar, nebevî irşad ve davranış mükemmelliğinin zamanlara yayılmış zirveleridir. Yâni onlar, Hazret-i Peygamber ve O'nun ashâbını görme şerefine nâil olamayanlar için fiilî ve müşahhas rehberlerdir.

Hadîs-i şerîfte buyrulur:

"(Zâhir ve bâtınını ikmâl etmiş, ilmini irfan hâline getirmiş) âlimler, peygamberlerin vârisleridir." (Ebû Dâvud, İlim, 1)

Cenâb-ı Hakk'ın Rahmân ve Rahîm esmâsının kesif tecellîlerine nâil olan bu kâmil mü'minlerde merhamet ve şefkat, tabiat-i asliyye hâlindedir. Yine bu sâlih mü'minler, "nefsî, nefsî" hodgâmlığından kurtulup, "ümmetî, ümmetî" diğergâmlığına nâil olarak bir irşad ömrü yaşarlar. Onların irşad ömürleri fânî cesetlerinden sonra da devâm eder. Onlar, nefislerini ıslah netîcesinde ruhlarını köprü olarak kullanıp ilâhî vuslata nâil olanlardır ki, ümmeti de bu yoldan geçirerek Rabb'e ulaştırmanın gayreti içinde olurlar. Onlar, kurtuluş bekleyen kitlelerin muallimleridir. Allah ve kulları huzûrunda bir cemaatin mes'ûliyetini vicdanlarında taşıyan kahramanlardır.

Hak dostlarının îkaz ve nasîhatleri, Allah Rasûlü -sallâllâhu

aleyhi ve sellem-’in sohbetlerinden birer akistir. Zîrâ mânevî istifâdenin merkezi O’dur. Rûhî heyecanlarla dolu sohbet, îkaz ve nasîhatler, hep o merkezden teselsülen naklolunan parıltılardır. Hak dostlarının böyle meclislerini ganîmet bilmelidir ki, onlar Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in yirmi üç senelik nübüvvet hayatını kavlen (sözleriyle), fiilen ve hissen ümmete aksettiren örnek şahsiyetlerdir.

Hak dostu, ışığın etrâfında dönen kelebekler gibi Mevlâ muhabbetiyle irâdesiz hâle gelmiştir ki, artık Mevlâ onun gören gözü, işiten kulağıdır. Hakk’ın aşk ve muhabbetinin tecellîsi altında olduğu için, mercek altında bir kağıdın yanması gibi nefsânî temâyüller onda ömrünü tüketmiştir. Böylece nûrânî bir câzibe merkezi hâline geldiğinden, diğer insanlar da irâdî veya gayr-i irâdî onları sever ve gönülleri onlara doğru akar. Onların îkaz ve nasîhatleri ruhlara merhem ve şifâ olur.

Bu ulvî ufka ve mânevî dirâyete nâil olan Hak dostlarının ikâz, irşad ve nasîhatleri, ilmiyle âmil olmayan kimselerin nasihatlerine nazaran gâfil gönüllerin uyandırılmasında daha büyük bir kıymet ve tesire sâhiptir. Bu itibarla onların feyizli nasîhatlerini bulunmaz bir nîmet bilmeli ve bu şuurla onların ruhlara huzur bahşeden irşadlarına, samîmiyet ve muhabbetle gönül vermelidir. İşte Hak Dostları’nın ebedî saâdet yolunu aydınlatan istikâmet kandilleri mevkiindeki bu nasîhatlerinden birkaç misâl:

Hasan-ı Basrî -*kuddise sirruh*- / (d. 642, v. 728)

Ey Âdemoğlu! Gerçek mü’min, ihsân sâhibi bile olsa yine de

korku üzere sabahlar. Zaten ona da bu yaraşır. Mü'min, akşama yine aynı korku ile kavuşur. Evet, o her zaman şu iki korku arasındadır.

1. Geçmiş günahlar: Bu günahları sebebiyle Cenâb-ı Hakk'ın kendisine nasıl muâmelede bulunacağını bilemez.

2. Gelecek hayatı: Nasıl bir hayat sürecek, son nefesi nasıl verecek? Bu soruların cevaplarını devamlı tefekkür eder.

Ey insanlar! Şu hakîkati idrâk ederek sâlih amel işleyin. Allah ve Rasûlü yaptığınız işleri görmektedir. Siz, birgün gizliyi ve âşikârı bilen Allâh'a döndürüleceksiniz. İşte o gün yaptıklarınızı tek tek size haber verecektir.

Sizler kalblerinize çok dikkat edin. Onları devamlı Allâh'ın zikri ile yenileyin. Zirâ kalb çabuk paslanır. Nefislerinizi de dizginleyin. Çünkü o çok azgındır. Eğer siz nefislerinizin kötü isteklerine mâni olmazsanız, o birgün sizi korkunç bir uçuruma yuvarlar.

Kendi ayıplarınız dururken başkalarını ayıplamaktan vazgeçmedikçe kâmil îman sâhibi olamazsınız. O hâlde, başkalarının ayıplarına bakmadan evvel kendi ayıplarınıza bir göz atın; onları düzelterek işe başlayın!

Ey insanlar! Kur'ân-ı Kerîm mü'minler için şifâ, müttakîler için rehberdir. Kim ona uyarsa, hidâyete erer ve doğru yolu bulur. Ondan yüz çeviren bedbaht olur ve felâketlere sürüklenir.

Ey Âdemoğlu! Tek başına ölecek, tek başına dirilecek, tek başına hesaba çekileceksin!

* * *

Malik Bin Dinar *-kuddise sirruh-* / (v. 748)

Şu iki şey hâriç dünyâda safâ kalmadı:

1. Kardeşlerle karşılaşmak ve onlarla sohbet etmek,

2. Teheccüd namazına kalkmak ve o feyizli vakitte doya doya zikir ve Kur'ân ile meşgûl olmak.

* * *

Câfer-i Sâdık *-kuddise sirruh-* / (d. 699, v. 766)

Bir sâlih amel işleyince onu gözünde küçültesin ve gizli tutasın. Çünkü küçük görürsen seni ucuba (kendini beğenmeye) götürmez. Gizlersen, eksiği tamam olur, yâni fazîleti artar. Acele edersen, o sâlih amele bir an önce kavuşmuş olursun. Zîrâ nefs zaafa kapılıp onu geciktirebilir veya seni ondan vazgeçirebilir.

Mü'min kardeşine âit sevmediğin bir şey duyarsan, ısrarla onun bir mâzeretinin olabileceğini düşün. Bulamazsan, belki benim anlayamadığım bir özrü vardır, de ve ayıbını setret!

Süfyân-ı Sevrî *-kuddise sirruh-* / (d. 713, v. 777)

İlim tahsili, Allâh'a karşı ittikâ sahibi olmak, emirlerini yerine getirmek ve O'ndan korkmak için yapılmalıdır. İlmin fâzîlet bakımından üstün oluşu, insanı, anlatılan yüce duygulara sahip kıldığı içindir. Böyle olmasaydı, o da diğer eşyalar meyânında sayılırdı.

Horasan'a gidip tebliğde bulunmak; Mekke'de mücâvir olmaktan (orada ikâmet etmekten) senin için daha kazançlıdır.

İlim için gereken ilk şart; onu bulma yollarını aramaktır.

Bulunca ve ilmi elde edince de amel gelir... Sonra sükût ve tefekkür... Daha sonra kâinâta ibret nazarı ile bakış...

* * *

Cüneyd-i Bağdâdî *-kuddise sirruh-* / (v. 909)

Allâh ile sohbet, yâni O'nunla berâber olmak, güzel bir edeb, heybet ve murâkabe hâlinin devâmıyla;

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ile sohbet, O'nun sünnetine ve siyerine ittibâ ile;

Evliyâullâh ile sohbet, ihtirâm ve hizmet ile;

Ehl ü iyâl ile sohbet, güzel ahlâk ile;

İhvân ile sohbet, devamlı güleryüzlü olmak ve onları sevindirmekle;

Avâm ile sohbet ise, duâ ve merhamet ile olur.

* * *

İmâm Gazâlî *-kuddise sirruh-* / (v. 1111)

Oğlum! Şu üç ibâdetinde mutlak sûrette kalbini teyakkuz hâlinde bulundur, aklın ve kalbin başka yerde olmasın! Bunlar, Kur'ân-ı Kerîm okurken, Rabbini zikrederken ve namaz kılarken. Bu üç hâlde bir an bile aklını ve gönlünü başka yere verme. Allâh'ın huzûrunda olduğunu unutma! Yoksa yönünü kıbleye çevirip de, aklın başka şeyler peşinde olursa, bunun değeri zaafa uğrar. Yönünü İslâm'ın doğduğu ilk mâbed olan Kâbe'ye, kalbini de Hazret-i Allâh'a bağla! Ayrıca âriflerden olmak istersen; sükûtun fikir, bakışın ibret

ve dileğin tâat olsun. Zîrâ bu üç haslet, âriflerin alâmetidir.

Oğlum! Kul borcundan son derece sakın! Bir kuruş borç yüzünden, kabul olmuş pek çok ibâdetin sevabı gider. Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, borçlu olarak ölenlerin namazını kılmazdı. Bundan maksadı, zengini merhamete getirip alacağını bağışlatmaktı. Mü'min, borç yaparken fuzûlî yere borca girmez. Lâkin zarûreten borçlanırsa ve ödemek niyetiyle alırsa, Allah Teâlâ ona yardımcı olur. Hattâ ödemenin gayreti içinde olup da borcunu ödeyemeden ölürse, kıyamette de Allah yardımcısı olur.

Belâya da şükretmek lâzımdır. Çünkü küfür ve günahlardan başka belâ yoktur ki, içinde senin bilmediğin bir iyilik olmasın! Allah, senin iyiliğini, senden daha iyi bilir. Şer zannettiğin çok şey vardır ki senin için hayırdır. Hayır zannettiğin çok şey vardır ki senin için şerdir. En selâmet yol, ilâhî takdîre râzı olman, her hâle şükür diyebilmendir.

Oğlum! Son derece dikkat edeceğin bir cihet varsa, o da kimler ile düşüp kalktığındır. Şunu iyi bil ki bir sepet sağlam elma, içindeki bir çürük elmayı sağlama çıkartamaz. Fakat bir çürük elma, hepsini çürütür. Bunun için dâima sâlihlerle düşüp kalk!

İyi arkadaş da, gül yağı satana benzer; ya satın alırsın, ya o sana biraz sürer veya hiç olmazsa yanında bulunduğun müddetçe güzel koku taşırsın. Kişi sevdikleri ile beraberdir. Dünyada kimi sever ve kim ile düşüp kalkarsan kıyamette onunla haşrolunursun. O hâlde ilmi ile amel eden âlimlerin ve sâlihlerin sohbetine devam et!

Oğlum! Hayatta her şey Allâh'ın taksîmi iledir. Allah; kimini zengin, kimini yoksul, kimini sağlam, kimini sakat, kimini

âlim ve kimini câhil kılmıştır. Dünyanın düzeni ancak böyle sağlanır. Kendinden düşük kimseleri gördüğün vakit, böbürlenip onları hakîr görme! Sen onların yerinde, onlar da senin yerinde olabilirdi. İşte bunu düşünerek yoksullar ile arkadaş ol! Onlara karşı dâima alçak gönüllü olmaya çalış! İnsanlık ve İslâmlık vakârını koru! Saâdet ancak böyle elde edilir. Dünya ve âhirette huzur istersen, kimseyi incitme! Senden gencini gördüğün vakit; *"Bunun günahı benden az"*, senden yaşlısını gördüğün vakit; *"Bunun sevabı benden çok, bilmediğim tarafları ile benden daha fazîletlidir"* düşüncesi ile onlara bak! Bir âlim gördüğünde; *"Bunun ilmi var, kendisini kurtarır"*, senden câhilini gördüğünde; *"Bu bilmez, Allâh onu bağı lar"*, diye düşün! Hattâ bir kâfir gördüğün vakit, son nefes belli olmadığından; *"Allah Teâlâ buna hidâyet nasip ederse, bütün günahları bağı lanmı ve tertemiz olarak ilâhî huzûra çıkabilir. Acaba benim son nefesim nice olur?"* diye âkıbetini düşün! Kendini ne kadar tanır ve ne kadar düşük görürsen, Allah katında o nisbette mevkî kazanırsın.

Oğlum! Elinden geldiği kadar din kardeşlerinin ihtiyaçlarını karşıla! Zîrâ Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

"Kim mü'min karde inin bir ihtiyacını giderirse, Allah Teâlâ da onun bir ihtiyacını giderir." (Buhârî, Mezâlim, 3)

Diğer bir hadîs-i şerîfte Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuşlardır:

"Kim bir müslümanın ayıbını örterse, Allah Teâlâ da dünya ve âhirette onun ayıbını örter." (Müslim, Birr, 72)

Aklı olan kimse nefsine demelidir ki: Benim sermâyem, yalnız ömrümdür. Başka bir şeyim yoktur. Bu sermâye, o

kadar kıymetlidir ki, verilen her nefes, artık hiçbir şekilde ele geçmez. Nefesler sayılıdır ve azalmaktadır. O hâlde, nefeslerini iyi değerlendir ve bu fânî dünyâya yarın ölecekmiş gibi nazar et. Bütün azâlarını haramdan koru ve takvâya sarıl.

Allâh'ım! Ömrümüzü saadetle sona erdir. Rızâ-yı ilâhiyyene ve Cemâlullâha nâiliyet nasîb eyle! Sabah-akşam bizi âfiyetten ayırma! Takvâyı bize azık kıl, tevekkül ve güvenimizi Sana yönelt! Bizi hak yolda sâbit kıl! İbâdete lâyık ancak Sen'sin. Sen'i noksan sıfatlardan tenzîh ederim. Sana lâyıkıyla kulluk edemediğim için zâlimlerden oldum.

Hamd, âlemlerin Rabbi Allah Teâlâ'ya; salât ü selâm, Fahr-i Cihân Efendimiz Muhammed Mustafâ'ya olsun!

* * *

Abdülkâdir Geylânî *-kuddise sirruh-* / (d. 1077, v. 1166)

Ey oğul! Sana takvâ gerek. Bu sebeple takvânın îcaplarını îfâya gayret et ki, kalbin iç düşmanlıklardan ve çirkin huylardan kurtulsun. Hayırla istikâmetlensin.

Ey oğul! Dünyâlık toplarken, gece odun toplayan fakat eline ne geldiğini bilmeyen kişi gibi olma. Eline geçen dünyâlığın helâl mi haram mı, meşrû mu yoksa gayr-i meşrû mu olduğuna dikkat et. Bütün fiillerinde tevhîd ve takvâ güneşi ile berâber ol.

Ey oğul! Kur'ân ile amel etmek, seni Kur'ân'ın mevkîine yükseltir; oraya oturtur. Sünnet ile amel etmek ise, seni Allâh'ın Rasûlü'ne yaklaştırır. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in kalbî ve mânevî himmetiyle, Allah dostlarının

kalbleri çevresinden bir an dahî ayrılmazsın. Allah dostlarının kalblerini güzelleştiren O'dur.

Ey oğul! Haram yemek kalbini öldürür. Helâl yemek ise ihyâ eder. Lokma vardır seni dünya ile; lokma vardır seni âhiretle meşgul eder. Yine lokma vardır, seni dünyâ ve âhiretin Yaratan'ına rağbet ettirir.

Ey oğul! Nefsinle cihâd husûsunda sana yardım edenle arkadaş ol. Onun sohbetlerinde bulun. Nefsinin azmasına yardım edenle arkadaş olma. Önce kendi nefsinle meşgûl ol, kendi nefsine faydalı ol ve kendi nefsini düzelt. Sonra başkalarıyla meşgul ol. Başkalarını aydınlattığı hâlde kendini eritip bitiren mum gibi olma.

Ey Allah yolunda güzel ameller işlemek isteyen kişi! İhlâslı ol! Aksi hâlde, boşuna yorulmuş olursun.

İnsanları irşâd etmek, lafla değil, gönülden hâlis bir inanış ve iştiyâkla gerçekleşir. Yine bütün bunlar; halvet, ibâdet, zikir, riyâzât ve murâkabe ile alınacak netîcelerdir. Yoksa, şekilcilikten ve zâhirî gösterişten öteye geçmeyen ve rûha asla işlemeyen birtakım davranışlarla elde edilecek netîceler değildir. Bu sebeple, Allah yolunun yolcusunun dili ile kalbi, içi ile dışı, sözü ile özü bir olmalı ve aynı şeyi terennüm etmelidir.

* * *

Ahmed er-Rifâî *-kuddise sirruh-* / (d. 1118, v. 1182)

Efendiler! Evliyâullâh'a yakınlık peydâ etmeye çalışın. Çünkü Allâh'ın velîsini seven, Allâh'ı sevmiş; ona düşmanlık eden, Allâh'a düşmanlık etmiş olur.

Zikre devam ediniz. Çünkü zikir, vuslat-ı ilâhî için bir mıknatıs, kurb-i ilâhî için sağlam bir iptir. Zikrullâha devam edenler, Allâh ile hoştur. Allâh ile hoş olan, O'na kavuşmuştur. Zikrin kalbe yerleşmesi sohbetin bereketiyle mümkün olur. Çünkü kişi dostunun yolundadır.

Tefekkür, Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in ilk amelidir. Nitekim bütün farzlardan önce O'nun ibâdeti Allâh'ın mahlûkâtını ve nîmetlerini düşünmekten ibâretti. Öyleyse siz de tefekküre iyi sarılın ve ibret vesîlesi yapın.

Dikkat edin! Elek gibi, unun incesini döküp, kepeğini kendinize koymayın. Sakın ağzınızdan hikmet dökülürken kalblerinizde hîle ve fesâd olmasın. Yoksa, **"İnsanlara iyiliği emredip kendinizi unutur musunuz?"** (el-Bakara, 44) âyetince hesâba çekilirsiniz.

Kalblerinizi tertemiz yapınız, çünkü kalb temizliği üst-baş temizliğinden daha önemlidir. Zaten Allah Teâlâ elbiseye değil, kalblere nazar eder. İstikâmet hudûdunu gözetip Allah'tan başkasını taleb etmeyin.

Efendiler! Tevâzû ve sükûnetle kapıyı çalana kapı açılır. İçeriye kabul edilir. Boynu bükük olarak içeriye giren, izzetle ağırlanır.

* * *

Abdülhâlık Gucdevânî *-kuddise sirruh-* / (v. 1189)

Ey oğul! Sana vasiyet ederim ki; bütün hâllerinde ilim, edep ve takvâ üzerinde olasın!.. Geçmişlerin eserlerini oku ve Ehl-i sünnet vel-cemaat yolundan git! Fıkıh ve hadîs öğren ve câhil

sofîlerden bucak bucak kaç! Namazlarını, mutlaka cemaatle kıl! Kalbinde şöhrete meyil varsa imam ve müezzin olma! Şöhretten gücünün yettiği kadar uzaklaş! Şöhrette âfet vardır. Makamlarda da gözün olmasın; dâima kendini aşağılarda tut! Tâkat getiremeyeceğin işe kefil olma! Halkın seni alâkadâr etmeyen işlerine karışma! Fâsık idarecilerle düşüp kalkma! Her hususta dengeyi muhâfaza et! Ölçüyü kaçırıp güzel ses dinlemeğe fazla kapılma ki, rûhu karartır ve sonunda nifak doğurur. Böyleyken güzel sesi de inkâr etme ki, onunla ezân ve Kur'ân, ruhları ihyâ eder.

Az ye, az konuş, az uyu; ve gâfillerden arslandan kaçar gibi kaç! Fitne zamanları yalnızlığı tercih et, menfaati icâbı fetvâ vererek dînin hafife alınmasına sebep olanlardan, mağrur zenginlerden ve câhillerden uzak dur! Helâl ye, şüpheli işlerden sakın ve evlenmede takvâya dikkat et. Aksi hâlde dünyaya bağlanır ve o uğurda dînini zedelersin...

Çok gülme; hele kahkahayla gülmemeye dikkat et! Çok gülmek kalbi öldürür. Fakat tebessümü de elden bırakma.

Herkese şefkat gözüyle bak ve kimseyi hakîr görme! Kendi dışını aşırı bezeyip süsleme ki, dış mâmurluğu iç haraplığından gelir. Münâkaşa etme, kimseden bir şey isteme, müstağnî kal, kanaatle zengin ol, vakarını koru!

Sende emeği olanlara ve seni terbiye edenlere karşı vefâkâr ol, malınla ve canınla onlara hizmet et ve onların hâli ile hâllen! Onları kınayan gâfiller felâh bulmaz. Dünyaya ve dünya ehli olan gâfillere meyletme!

Gönlün dâima mahzûn, bedenin kulluğa güçlü, gözün yaşlı ve kalbin rakik olmalı. İşin hâlis, duân ilticâ ve libâsın mütevâzî, yoldaşın Hak dostları, sermayen zahirî ve batınî

din ilimleri, evin mescid ve yakının Allah dostları olsun!..

* * *

Feridüddîn Attar *-kuddise sirruh-* / (d. 1119, v. 1220)

Seni incitenlerin özürlerini kabul et. Halkı inciteni Allah sevmez. Böyle bir huy, dindar birine yakışmaz. Zulümle bir kalbi yaralayan, o yarayı kendi vücûdunda açmış olur. Kendi ayıbını görebilenlerin ruhlarında bir kuvvet belirir.

Ahmaklığın alâmeti şunlardır:

Kendi ayıbını görmeyip de başkalarının kusurunu aramak. Gönlüne cimrilik tohumu saçtığı hâlde cömertlik ummak.

Ahlâkı ile halkı hoşnud etmeyen kimsenin Allah katında hiçbir değeri yoktur.

Hastaları ziyâret et, çünkü bu, Peygamber sünnetidir. Elinden gelirse susuzları suya kandır. Meclislerde insanlara hizmet et. Yetimlerin hâl ve hatırlarını sor ki, Allah seni azîz eylesin. Çünkü yetimin bir anlık ağlaması bile, Arş-ı Âlâ'yı titretmeye yeter. Bir yetimi ağlatan zâlim, cehennem ateşine odun olur. Hasta bir yetimi sevindiren, kendisi için cennet kapısını açmış olur.

Allah yolunda ne verirsen, öz malın odur. Geri kalanın hesâbı vardır.

* * *

Muhyiddîn İbnü'l-Arabî *-kuddise sirruh-* / (d. 1165, v. 1240)

Kalbini Allâh'ın zikrine alıştırırsan, mutlaka kalbin zikrin

vereceği nûrla nûrlanır. O nûr, kalb gözünün açılmasını sağlar.

Allâh'ın kullarına, şefkat ve merhametle muâmele et. Merhametini bütün canlılara bolca saç. Şöyle deme: "Bu ottur, cansızdır, faydası yoktur." Evet onların faydası ve birçok da hayrı vardır. Yaratılmışı kendi hâline bırak ve ona, Yaratıcı'nın merhametiyle merhamet et.

İsteyeni boş çevirme, güzel bir sözle dahî olsa onun gönlünü al, güler yüz göster. İleride Allâh'a mülâkî olacağını düşün.

Dünyâlık için Allah'tan başkası seni kul edinmesin. Çünkü sen ancak seni kul olarak kabul eden Allâh'ın kulusun.

Allâh'ın mü'min kullarına, selâm vermek, yemek yedirmek, işlerini görmek sûretiyle muhabbet göstermelisin. Şunu iyi bil ki, mü'minlerin tümü, tek bir insan, tek bir vücut gibidir.

Kendini cemâate alıştır. Allah korkusundan ağlamaya çalış. Allâh'ın ipine sarıl. Allâh'ın sevip hoşnud olacağı şeylere rağbet göster.

* * *

Hazret-i Mevlânâ *-kuddise sirruh-* / (d. 1207, v. 1273)

Allah Teâlâ, nebîleri ve velîleri âlemlere rahmet olarak dünyaya göndermiştir. Bu yüzden halka bıkmadan, usanmadan nasihatte bulunurlar. Bu nasihatleri dinlemeyip kabul etmeyenler için de, "Yâ Rabbi! Sen bunlara acı, rahmet kapısını bunlara kapatma!" diye yalvarırlar.

Sen aklını başına al da, velîlerin öğütlerini canla başla dinle! Dinle de, üzüntüden, korkudan kurtul, mânevî rahata kavuş, eminliğe eriş!

Fırsatı kaçırmadan ve tereddüde düşmeden, bu fânî âlemin aldatmacalarından sıyrılmış, kendini tamamıyla Hakk'a teslim etmiş olan kâmil insanın eteğini tut ki, âhir zamanın, şu bozulmuş dünyanın fitnelerinden kurtulasın!

Velîlerin sözleri âb-ı hayatla dolu, saf, dupduru bir ırmak gibidir. Fırsat elde iken ondan kana kana iç de gönlünde mânevî çiçekler, güller açılsın.

Efendi, bilmiş ol ki edeb, insanın bedenindeki rûh gibidir. Aslında edeb, Allah dostlarının göz ve gönül nûrudur. Eğer şeytanın başını ezmek dilersen, gözünü aç da gör ki, şeytanın kâtili edebdir.

Gözünü aç da, baştan başa Allah kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm'e bak! Kur'ân'ın bütün âyetleri edeb tâlim eder, edeb öğretir.

Sen varını, yoğunu, malını, mülkünü ver de bir gönül al. Al da, o gönül, mezarda, o kapkara gecede, sana ışık versin, nûr versin...

Hak dostu olan bir insan ile bir an beraber bulunmak, bir ömre bedeldir. Ondan düşen bir kıl ise kıymetli bir madene bedeldir. Fakat Hak dostlarının zıddı olan öyle katı kalbli insanlar da vardır ki, onlarla bir arada bulunmak ve konuşmak şöyle dursun, onları görmemek ve onlardan uzak olmak, cihân mülküne bedeldir.

Gönlüme dedim ki: "Önde olmaya heves etme, lutuf merhemi ol. İnciten diken olma. Kimseden sana bir kötülük gelmesini istemiyorsan, kötü sözlü, kötülük öğreten, kötülük düşünen olma. Her hâlinle amel-i sâlih içinde ol.

* * *

İbrâhim Desûkî *-kuddise sirruh-* / (v. 1277)

Oğlum! Sana gereken odur ki, evliyâ zümresinin duâsını alasın. Teberrüken onların himmetine nâil olmayı arzulayasın.

Ey Kur'ân-ı Kerîm'i okuyup ezberleyen kimse!.. Onu okuyup ezberlediğin için fazla övünme… Hâline bir bak: Onun gereği ile amel ediyor musun? Yoksa etmiyor musun?

Ey oğlum! Cedel, nakil, yaldızlı sözler gibi faydasız şeylerle meşgûliyeti bırakarak sükût ehli ol. İhlâsı seç, bu yolda sâlih amel işle ve nefsine uyma.

O kimse ile otur kalk ki, şerîati ve hakîkati özünde toplamış ola. Şunu unutma ki, bu yolda sana en çok yardımı dokunan kişiler, bu gibi insanlar olacaktır.

Oğlum! İsterim ki, dâimâ sünnetle amel edesin… Bu yolda lüzûmlu olan edeb esâsına da riâyet edesin.

Cesur olmalısın. Gölgesinden bile ürken korkaklardan olmamalısın. Herhangi bir sıkıntı, ilk anda seni yere sermemeli.

Mevlânın sevgisi ile dol; hattâ onunla vecd hâlinde ol.

Evlâtlarım! Gıybet etmek için birini ararsanız; babanızın, ananızın gıybetini ediniz. Çünkü onlar; iyiliklerinizi almaya, diğerlerinden daha lâyıktır.

Allah Teâlâ bir gün ve gecede yetmiş iki kere kullarının kalbine nazar eder. O hâlde, kalbinizi temiz tutunuz, güzel ve parlak kılınız. Çünkü orası, Rabbinizin nazargâhıdır.

Ey kardeşim! Sakın kendi başına bir şey yaptım zannetme.

Bil ki; oruç tuttuğunda onu sana Allah tutturmuş, namaz kıldığında onu sana Allah kıldırmış, bir iş yaptığında onu sana Allah yaptırmıştır. Takvâ derecesine ulaşmışsan Allah seni ulaştırmış, maddî-mânevî bir şeye mazhar olmuşsan Allah seni mazhar kılmıştır.

Ey oğulcuğum! İnsanların ve cinlerin ameli kadar amelin olsa bile "ben" demekten sakın! Zîrâ Allah, "ben" iddiasında bulunanları acziyet içerisinde bırakır. Benlik davasında isen maddî ve mânevî derecen düşer, bunu unutma!

* * *

Bahâeddîn Nakşibend *-kuddise sirruh-* / (d. 1318, v. 1389)

Bizim yolumuz, Allah Teâlâ'nın gösterdiği kurtuluş yoludur. Çünkü bu yol, sünnete uymak ve ashâb-ı kirâma tâbî olmaktır. Bu sebeple yolumuzda az zamanda çok kazanç elde edilir.

Yolumuz, sohbet ve muhabbet yoludur. Sahâbe-i kirâmın yolunun sohbet olduğu gibi... Hayır ve bereket, beraberliktedir; beraberlik de sohbetle olur. Yalnızlığa (inzivâya) çekilmekte şöhret tehlikesi de olabilir, şöhret ise âfettir.

Bizim yolumuzda olan kimselerin şu üç şeye dikkat etmesi gerekir:

Birincisi; Allah Teâlâ'ya karşı edebdir. Yâni zâhiri ve bâtını ile tamamen kulluk içinde olmalı, Allah Teâlâ'nın bütün emirlerini yerine getirip, yasaklarından sakınmalı, Allah Teâlâ'dan başka her şeyi gönülden çıkarmalı ve nîmetleri Allah yolunda seferber etmelidir.

İkincisi; Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e karşı

edebdir. Bu da; ibâdet, muâmelât ve bütün davranışlarda O'na muhabbetle uymaktır.

Üçüncüsü; seni irşâd eden Hak dostuna karşı edebdir.

Yenilecek bir gıdâ, bir yiyecek, her ne olursa olsun gafletle, öfke ile veya istemeyerek hazırlanmış ve tedârik edilmişse, onda hayır ve bereket yoktur. Zîrâ ona nefs ve şeytan yol bulmuştur. Böyle bir yiyeceği yiyen kimsede, mutlaka feyiz ve huzurunu bozacak bir netice meydana gelir. Gaflete dalmadan yapılan ve Allah Teâlâ'yı düşünerek yenen helâl ve hâlis yiyeceklerden hayır meydana gelir. İnsanların hâlis ve sâlih ameller işlemeye muvaffak olamamalarının sebebi; yemede ve içmede harama, şüpheli şeylere ve kul haklarına dikkat etmemeleridir. Her ne hâl olursa olsun, bilhassa namazda huşû ve huzur hâlinde bulunmak, zevkle ve gözyaşı dökerek namaz kılabilmek; helâl lokma yemeye ve yemeği Allah Teâlâ'yı hatırlayarak pişirip O'nun huzûrunda imiş gibi yemeye bağlıdır. Vücûdu haram lokma ile beslenmiş olan bir kimse, namazdan bir neşve duyamaz.

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in:

"Namaz, mü'minin mîrâcıdır." (Süyûtî, *erhu İbn-i Mâce,* I, 313) ifâdesinde hakîki namazın derecelerine işâret vardır. Namaza duran kimsenin, iftitâh tekbîrini söylerken, Allah Teâlâ'nın azametini, yüceliğini düşünerek, huşû ve huzur hâlinde olması gerekir. Öyle ki, bu hâlini istiğrak, yâni kendinden geçme hâline eriştirmelidir. Bu hâlin zirvesi, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'dedir.

"Lâ ilâhe illâlâh" kelimesini söylemenin hakîkati, Allah Teâlâ'dan başka ne varsa hiçbirini kalbde put hâline getirmemektir. İslâm dîninin hükümlerini îfâ etmek, yâni

emirleri yapıp yasaklardan sakınmak; haramları, şüpheli şeyleri, hattâ mübahların fazlasını terk etmek, ruhsatlardan uzak durmak, mübahları zarûret miktarınca kullanmak, tamâmen nûr ve safâdır. Aynı zamanda evliyâlık derecelerine kavuşturan bir vâsıtadır. Velâyet derecelerine bunlarla ulaşılır. Uzak kalanların hepsi, bunlara dikkat etmediklerinden uzak kalırlar ve kendi arzularına uyarlar. Yoksa Cenâb-ı Hakk'ın feyzi her an gelmektedir.

* * *

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî *-kuddise sirruh-* / (v. 1826)

Sana Allâh'a tâati ve takvâ üzere bulunmanı, nerede olursan ol insanlara ezâ ve cefâ vermemeni, özellikle Harameyn-i Şerîfeyn'de daha fazla titiz davranmanı tavsiye ederim.

Gıybetini yapsalar dahî sen kimsenin gıybetini yapma. Hiç kimsenin dünya malından bir şey alma. Şerîatın alınmasını helâl kıldığını al ve onu hayır yollarda harca. Mü'min kardeşlerin aç ve yoksul durumda bulunurken, şehvetin için harcama yaparak lezzetlenme. Kesinlikle yalan söyleme. Hiç kimseyi hakîr görme. Hiç kimseden nefsinin üstün olduğunu düşünme.

Kalbî ve bedenî ibâdetlerde tüm kuvvetini sarfet. Bunun yanında nefsine "Hiçbir zaman makbul olacak hayır işlemedim." düşüncesini kabul ettir. Çünkü ibâdetlerin rûhu niyettir. Niyet ise ancak ihlâs ile mümkündür. Senden daha büyük olanlara ihlâs gerekirse sana nasıl gerekmesin. Allah Teâlâ'ya yemin ederim ki; annem beni doğurduktan bugüne kadar, Allah katında makbûl ve mûteber olup hesabı

sorulmayacak bir tek hayır işlediğime inanmıyorum.

Eğer kendi nefsini bütün hayır işlerde iflâs etmiş olarak görmüyorsan bu, cehâletin en son noktasıdır. Eğer iflâs etmiş olarak biliyorsan Allâh'ın rahmetinden de ümitsiz olma.

* * *

Mûsâ Efendi *-kuddise sirruh-* / (d. 1918, v. 1999)

Bir mü'minin gönül âlemi ve kemâli, davranışlarında sergilenir. Bu güzelliklerin en başta gelenlerinden birkaçı şöyledir:

Dâimî olarak alçak gönüllü olması, zamanlarının ve nefeslerinin kıymetini bilip israf etmemesi, Allâh'ın kullarını sevip onlarla çekişmemesi, muhataplarına dînî seviyelerine göre muâmele etmesi, kabahat örtücü olması, haram ve helâle dikkat etmesi ve herkesin küçük gördüğü masiyetleri dahî büyük görmesidir. Zîrâ günahını küçük gören -hâşâ- Cenâb-ı Hakk'ı küçük görmüş olur.

Mevlâmızın rızâsı yolunda, seher vakitlerini namaz, zikir, duâlarla zînetlendirelim. Başta âile efrâdımızın ve aile büyüklerimizin hizmetinde bulunalım. Dünyacılarla ülfeti azaltıp, sâlihlerle oturup kalkalım. Diğer akrabalarımız ile muhtaçların hizmetinde olup, gerek lisânen gerek maddeten yardımda bulunalım. En önemlisi haram ve helâle titizlik gösterelim. Ayrıca çarşı-pazar işlerinde de dikkatli davranalım ki, kulluktan fire vermiş olmayalım.

Bütün hatalar, nisyanlar, bocalamalar; zikirden gâfil olduğumuz anlarda husûle gelir. Zikrin mânevî hâlini devam ettirenlerde dünyâ kederi, üzüntüsü, hattâ lüzûmundan fazla

dünyevî neş'e dahî bulunmaz. Dâimî huzur, sehâvet ve mahlûkâta şefkatli olmak, o boşluğun yerini doldurur. Yâni sevgi, daimâ sevgi... Allah Teâlâ Hazretleri, kendisini seven kulunu sevgi deryasına daldırır. Artık o kimse Cenâb-ı Hakk'ın sevdirdiği nisbette sevilmeye lâyık olanları sever.

Bir insan mensûb olduğu cemiyete, rızâ-yı ilâhî için güzelce hizmet etmeyi pek kıymetli bir vazife bilmelidir. Bir cemiyetin hayatına, intizâmına, refahına hizmet eden kimse, o cemiyet arasında pek kıymetli bir varlık sahibi demektir. Binâenaleyh onun ecir ve mükâfâtı da o nisbette büyüktür.

Hadîs-i Şerîfte:

سَيِّدُ الْقَوْمِ خَادِمُهُمْ

"Bir kavme hizmet eden kimse, (ecir ve mükâfâta nâiliyet itibâriyle) onların en büyüğüdür" buyrulmaktadır. (Deylemî, *Müsned,* II, 324)

Birçok kimseler, ibâdet ve tâate çokça yöneldikleri hâlde, Cenâb-ı Hakk'ın sıfatı olan "settâru'l-uyûb", yâni ayıpları örtücülük ve kusurları affedicilik hasletine lâkayd kalıyorlar. Bu sebeple de tam istenildiği gibi terakkî edemiyorlar. Hâlbuki bağışlamak ve kusur örtmek, güzel ahlâkın en ehemmiyetlilerinden biridir. Allah Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri biz kullarının sayısız kusur ve hatalarını örtüp affettiği gibi, biz de affedici olmalıyız. Zirâ Allah sevgisine sâhip olanlar, affetmeyi bilirler.

Bütün hüner, bu dünya hengâmesinde ve binbir türlü meşgale içinde Hak'la beraber olabilmektir. Bu öyle hoş bir hâldir ki, Cenâb-ı Hakk'ın kuluna bir atiyyesi, yâni hediyesidir. Bu pek ulvî vazifeyi teemmül edebilirsek,

dünyanın gel-geç oyuncaklarına aldanmaktan da kurtuluruz.

Cenâb-ı Hakk'ın, bir kuluna en büyük nîmetlerinden biri, o kuluna aczini bildirmesidir. Bu mâneviyat yolunda kazandığım belki de en büyük nîmet, hatâlarımı görmem oldu. Rabbime karşı müflisliğimi idrâk ettim. Böylece kimsenin hatâsını görmeye ve onunla uğraşmaya tâkatim kalmadı. Hamdolsun, bütün bunların şükrü içindeyim...

* * *

Yâ Rabbi! Hak dostlarının gönüllerindeki muhabbet ateşinden bizlere de bir nasîb lutfeyle! Mânevî himmetleriyle perverde olduğumuz Hak dostlarının feyizli îkaz, irşad ve nasîhatleriyle istikâmetlenmemizi nasîb eyle!..

Âmîn!..

TASAVVUFÎ KISSALAR VE İBRETLER

Dostluğun merkezine Mevlâ'da erişen Hak dostları, ebediyyen bütün insanlığın dostu olarak kalırlar.

Bundan önceki bölümlerde yer yer temas ettiğimiz gibi tasavvuf, kâlden ziyâde hâl, yâni sözden ziyâde öz ve davranış mükemmelliği ile alâkalı bir ilim olduğundan o, evliyâullâhın gönül iklimlerinden hayata akseden feyiz ve güzelliklerle doludur. Evvelden beri "kıssa", "menkıbe" gibi isimler altında muhâtaplara aksettirilen bu güzellikler, îmanları olgunlaştıran, ahlâkı mükemmelleştiren, ilâhî aşk ve muhabbet pınarlarını coşturan ve merhamet, af, diğergâmlık gibi ulvî hisleri besleyen yönleriyle kullara istikâmet verici müessir bir rol üstlenmişlerdir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de de sıkça görülen kıssalar, hâdiselerin bilhassa hayatın içinden olmaları bakımından, onların gönüllerde icrâ edeceği tesiri ortaya koymakta ve insanın olgunlaştırılması yolunda ilâhî bir üslûb vermektedir.

İşte bizler de bu ilâhî üslûba istinâden, bundan önceki bölümlerde yer yer muhtelif misâller vermenin yanısıra, bu bölümde de anlatmaya çalıştığımız mevzû ve hakîkatlere birkaç müşahhas örnek daha vermek ve böylece tasavvufî hakîkatlerin sadece satırlardaki değil, sadırlardaki hâlini de yansıtmak gayreti içinde olduk. Ayrıca bu kıssaların ihtivâ ettiği hisselere âit ifâde edilmesi gereken te'vîl, tefsîr ve îkaz sadedinde söylenebilecek hususları da muhtasar bir şekilde ele almaya çalıştık. Kısaca bu bölümde okuyucularımıza mutasavvıfların engin bir deryâ olan ahlâk ve fazîlet

dünyalarından birkaç katre sunmak istedik.

GERÇEK TAHSİL

Sâmi Efendi Hazretleri, Dâru'l-Fünûn Hukuk Fakültesi'ni yeni bitirmişti. Onun güzel hâlini ve tertemiz sîretini pek beğenen bir Allah dostu:

"–Evlâdım, bu tahsîl de güzeldir ama, sen asıl tahsîli ikmâl etmeye bak. Seni irfan mektebine kaydedelim, orada da gönül ilimlerini ve âhiret sırlarını öğren." dedi.

Ardından ekledi:

"–Evladım, o mektebde nasıl eğitim yaparlar, ne öğretirler bilemem. Ama bildiğim bir şey var ki, **bu tahsîlin ilk dersi incitmemek, son dersi de incinmemektir...**"

HİSSE:

İncitmemek, nisbeten kolaydır. Ama incinmemek elde değildir. Zîrâ o, bir gönül işidir. Dolayısıyla incinmemek, ancak fânîlerden gelen ve kalblere saplanan zehirli okların tesirsiz kalması ile mümkündür. Bu da, nefs tezkiyesi ve kalb tasfiyesinde ulaşılan seviye nisbetindedir. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Tâif'te taşlanıp hakâret gördüğünde melekler:

"–Ey Allâh'ın Rasûlü! Dilersen şu iki dağı birbirine çarpıp buranın zâlim halkını helâk edelim." demişlerdi.

Ancak, âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olan o yüce Peygamber, meleklerin bu teklifini kabul etmediği gibi şefkat ve merhamet duyguları içerisinde mübârek yüzünü Tâif tarafına çevirdi ve ahâlisinin hidâyet bulmaları için duâ

eyledi.[130]

Bir Peygamber âşığı olan Hallâc-ı Mansûr da taşlanırken:

"–Allâh'ım! Bunlar bilmiyorlar, benden evvel onları affet!" diye duâ etmiştir.

Bu, gerçek tahsîl ile, yâni mânevî terbiye neticesinde elde edilen kalb-i selîme âit bir hâldir.

Ebu'l-Kâsım el-Hakîm'e, kalb-i selîmin sıfatlarını sorduklarında şunları söylemiştir:

"Kalb-i selîmin üç vasfı vardır:

Birincisi incitmeyen bir kalb,

İkincisi incinmeyen bir kalb,

Üçüncüsü de iyiliği Allâh'ın rızâsı için yapıp karşılığını beklemeyen bir kalb...

Zîrâ bir mü'min, Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna, hiç kimseye eziyet etmeyince verâ ile; kalbini Rabbe yöneltip kimseden incinmeyince vefâ ile; yaptığı sâlih amellere herhangi bir fânîyi ortak etmeyince de ihlâs ile gelir..."

Şâir ne güzel söyler:

Cihân bâğında ey â ık budur maksûd-i ins ü cin;

Ne kimse senden incinsin ne sen bir kimseden incin!

* * *

MÂNEVÎ TERBİYEDE METOD

Şâh-ı Nakşibend Hazretleri, tasavvufta kalbi tasfiye ve nefsi tezkiye husûsunda dikkat ettiği incelikleri şöyle beyan buyurmuşlardır:

"–Bizler mürîdi gerekli olduğu tarzda, yâni onun içinde

bulunduğu hâle göre terbiye ederiz. Îcâbında cezbe, îcâbında sülûk yolunu tercih ederiz. Biliriz ki, sohbetimize gelenlerin bazılarının gönüllerinde muhabbet tohumu vardır, bazılarında yoktur veya dünyevî ve nefsânî alâkalardan dolayı çürümüştür. İşte bizim vazîfemiz, bu fânî alâkaları temizlemek ve gönle muhabbet tohumu ekmek, ekilmiş olanları da hakîkat zemzemiyle sulayıp yeşerterek mârifetullâh güneşiyle bir ihlâs fidanı hâline getirmektir.

Zikir telkînine gelince, o, bir kimsenin eline çakmak taşı vermek gibidir. Bundan sonraki netice, yâni çakmak taşını çakıp da aşk çırasını tutuşturmak işi, mürîde kalmıştır."

SÖZÜN ÖZÜ:

Nasıl ki, bedene âit hastalıklar muhtelif ve onların tedâvî yolları da birbirinden farklı ise, rûha ve gönle âit hastalıklar da böyledir. Bu bakımdan firâset ve basîret sahibi Allah dostları, mânevî terbiyede muhâtaplarının durumlarına göre teşhis ve tedâvî yolunu tercih ederler. Kimine İbrâhim bin Edhem'de görüldüğü gibi:

«Tacı ve tahtını terk et!» tavsiyesinde bulunurlarken, kimine de Fâtih Sultan Mehmed Han'da olduğu gibi:

«Eğer bu vazifeyi bırakırsan ve senden daha liyâkatlisi de gelmezse, vebâle girersin!» îkâzında bulunarak, irşad ve teveccühlerini onların bulundukları makâmda devam ettirirler.

Kimini su ile, kimini ateşle imtihân ederler. Dolayısıyla nasıl ki, bedenî bir hastalıkla muzdarip kimsenin şifaya kavuşması için tabîbe teslîmiyeti ve verdiği reçeteyi tatbik etmesi zarûrî ise, kalbî hastalıklarda da durum aynıdır; hattâ

daha hassastır. Zîrâ beden tedâvîsindeki ihmâl, sadece bu dünyaya yönelik bir zarara uğratır; ancak gönül tedâvîsindeki ihmâl ise, ebedî bir hayatı hüsrân eyler.

* * *

İBRÂHİM BİN EDHEM VE CEYLAN

İbrâhim bin Edhem, önceleri Belh'te saltanat ve debdebeye düşkün bir hükümdardı. Onu bu düşkünlükten kurtarıp âhiretini de ihyâ edebilmesi için, devrin ârif ve sûfîlerinden zaman zaman kendisine ibretli îkazlar yapılıyordu. Nitekim meşhur rivâyete göre bir gece sarayının damında birtakım acaip gürültüler duymuş, uyuyamayıp merakla seslenmişti:

"–Orada ne yapıyorsunuz?"

Garip bir cevap verildi:

"–Devemizi kaybettik, onu arıyoruz!"

İbrâhim bin Edhem kızdı:

"–Damda deve aranır mı hiç?"

Bu seferki cevap ise pek mânidar ve ibretli idi:

"–Ey İbrâhim! Damda deve aranmayacağını biliyorsun da, şu yaşadığın dünyevî şatafat ve debdebe içinde ebedî saâdetin aranamayacağını niçin düşünmüyorsun?"

Diğer ibretli îkazlara nazaran bu sözler, İbrâhim bin Edhem'e bir hayli tesir etti. Ancak bir müddet sonra bunu da unuttuğundan hâlinde herhangi bir değişiklik görülmedi.

Günler böylece gelip geçerken İbrâhim bin Edhem, birgün maiyyetiyle birlikte ceylan avına çıktı. Bir ara maiyyetinden ayrıldı. Pür-dikkat iyi bir av arıyordu ki, kulağına "Uyan!"

diye bir ses geldi. Pek aldırmadı. Aynı ses bir daha tekrarlandı, sonra bir daha... Sonra her taraftan benzer sesler duymaya başladı. Sesler:

"–Ölüm seni uyandırmadan sen kendin uyan!" diyordu.

İbrâhim bin Edhem hem şaşırdı hem de korktu. Ancak o sırada karşısına güzel bir ceylan çıktı. Bunun üzerine İbrâhim bin Edhem o nazlı hayvanı avlama heyecanına düştü. Biraz evvel duyduğu sözleri unutup sadağından bir ok çıkardı ve yayına sürdü. Nişan aldı. Tam oku fırlatacaktı ki, nazlı ceylan gözlerini İbrâhim bin Edhem'e dikip dile geldi:

"–Ey İbrâhim! Rahmân olan Allah, beni avlayasın diye mi seni yarattı?"

İbrâhim bin Edhem baştan ayağa titredi. Gözleri bulut bulut oldu, atından atlayıp secdeye kapandı; tevbe etti. Cenâb-ı Hakk'a yalvardı:

"Ey lutf u keremi sonsuz olan Allâh'ım! Benim hâlime de nazar kıl! Nice zamandır debdebe içinde ömür nefeslerimi zâyî etmişim... Ey Allâh'ım! Lutfunla gönlümü yıka; kalbimde muhabbetinden başka bir şey bırakma!"

Artık İbrâhim bin Edhem, gözlerini bambaşka bir âleme açmış, ilâhî bir iklîmin temâşâsına dalmıştı. İşte bu temâşâ, ondaki diğer güzellik telâkkîlerini tamamen silivermişti. Böylece her sabah ihtimamla giydiği saltanat elbiseleri ve göğsünü kabartan Belh sultanlığı, artık gönlünde bütün ihtişam ve süsünü, hâsılı bütün ehemmiyetini kaybetti ve gözüne iğreti görünmeye başladı.

Bu hâlet içinde gözleri tevbe yaşlarıyla nemli, yüreği nedâmet ateşleriyle yanık olan İbrâhim bin Edhem, sahrâlara doğru yola koyuldu. Hayli yürümüştü ki, bir çobana rastladı.

Derhal yanına vardı ve kendi libâsına mukâbil onun abasını alıp üstüne geçirdi. O anda gönlünde büyük bir rahatlık hissetti. Çoban ise bu hâl karşısında şaşkına dönmüştü. İçinden: «Pâhişâhımız herhâlde aklını yitirmiş olmalı...” diyordu. Oysa İbrâhim bin Edhem aklını yitirmemiş, bilâkis aklı başına gelmişti. O, ceylan avına çıkmış, ancak Allah Teâlâ onu bir ceylan ile uyandırmıştı...

KISSADAN HİSSE:

Dünyâ ile âhiretten birini tercih etme söz konusu olduğunda âhireti seçenler, ebediyyet sultânı olarak sonsuz mükâfatlara nâil olurlar. Ancak dünyâyı seçenler, bu âlemde zâhiren sultan da olsalar, hakîkatte ebedî âlemin, ellerine hiçbir şey geçmeyecek olan dilencileri hükmündedirler. İşte bu sırrı anlayan İbrâhim bin Edhem, kendi ıslâhının ancak hükümdarlığı bırakmaktan geçtiğini görünce, bu fedâkârlığı ve ferâgati yapmış ve bir ebediyyet sultânı olmuştur. Onun karşısına çıkan kendisini îkaz edici sebepler ise, bir bakıma gönlünde bulunan ihlâs ve samimiyet cevherinin bir bereketidir. Daha doğrusu onun gönül hâli, ilâhî iklîme adım attıracak sebeplerin karşısına çıkmasına ve Hakk’ın yüce tecellîlerine nâiliyyetine, sultanlığı terk gibi büyük bir ferâgatin kendisine kolaylaştırılmasına ve nihâyet bir lâhzada nice ihsanlara ermesine vesîle olmuştur. Bu hâli şâir ne güzel hülâsa eder:

Hak tecellî eyleyince her i i âsân eder;

Halk eder esbâbını, bir lâhzada ihsân eder.

* * *

HAK YOLUNA LEKE DÜŞÜRMEMEK

Bu yol, yâni tasavvuf yolu, Hak nûrunun tecellî ettiği öyle pırıl pırıl bir ufuktur ki, aslâ leke kabul etmez. Bu yolun özünü ve rûhunu görebilenler, onda aslâ dîn-i mübîne aykırı bir hâl bulamaz.

Şâh-ı Nakşibend Hazretleri'nin mânevî halkasında avâm-havâs her kesimden sayısız talebe vardı. Hüsâmeddîn Hâce Yûsuf gibi Buhârâ'nın önde gelen âlimleri de onun sohbet meclislerine katılmaya can atıyordu. Ancak ulemâdan bazıları, bunu aralarında bir dedikodu vesîlesi yapıp Bahâeddîn Nakşibend -kuddise sirruh- hakkında ileri-geri konuşmaya başladılar. Nihâyet birgün bu muhâlifler, Nakşibend Hazretleri ile bir mecliste buluşup tenkitlerini dile getirdiler. Bahâuddîn -kuddise sirruh- onlara:

"–Gelin, yolumuzu size anlatalım; eğer Kur'ân'a ve sünnete aykırı bir husus varsa, söyleyin ondan vazgeçelim!.." dedi.

Hazret-i Pîr'in anlattıklarını dinleyen ve bu yüce tasavvuf yolunu inceden inceye mütâlaadan geçiren o ulemâ, yakînen şâhid oldukları bu ulvî hakîkatler karşısında itiraz edecek bir şey bulamadılar. Kemâl-i edeple:

"–Efendim, yolunuz sırât-ı müstakîm imiş; gayrı hiçbir itirazımız yok!.." dediler.

HİSSE:

Bu hâdiseden anlaşılan, gerçek tasavvuf yolunun Kur'ân ve sünnete tâbî olmada büyük bir titizlik ve kalbî rikkat

içerisinde olduğudur. Sâliklerine de bu minvâl üzere hareket etmelerini işâret eden Şâh-ı Nakşibend'in zâhirî ilimlerde ulemâ ile çatışmayıp, aksine "eğer Kur'ân'a ve sünnete aykırı bir husus varsa, söyleyin ondan vazgeçelim" buyurması, istikâmetin bu yoldaki ehemmiyetini ifâde eder. Dolayısıyla bu yolun sâliklerine gereken, aynı hassâsiyeti göstererek bu tertemiz yola leke düşürmemektir. Ancak burada ulemâ ile kasdedilen, sâlih âlimlerdir, yoksa «ulemâ-i bi's-sû'» denilen kalbleri ve ilimleri fesâda uğramış olup Hak yoluna ters hareket eden, ihlâs ve takvâyı hiçe sayan, Allah dostlarının fazîletlerini inkâr eden ve Kur'ânî ifadeyle az bir dünyâlık karşısında Allâh'ın âyetlerini satan gâfiller değildir.

* * *

KERÂMET

Birgün mürîdleri Şâh-ı Nakşibend Hazretleri'nden kerâmet istemişlerdi. Buyurdular ki:

"–Bizim kerâmetimiz açıktır. İşte bakınız; omuzlarımızdaki bunca günah yüküne rağmen ayakta durabiliyor ve yeryüzünde yürüyebiliyoruz. Bundan daha büyük kerâmet mi olur?.."

Ardından tasavvufta mühim olan hususun kerâmet değil istikâmet olduğunu bir kez daha hatırlatarak şöyle buyurdular:

"–Bir kimse bir bahçeye girse ve orada her ağacın yaprak yaprak dile gelip: «Ey Allâh'ın velîsi merhabâ!» diye seslendiğini duysa, zâhiren de bâtınen de bu sese aslâ iltifât

etmemeli! Bilâkis kulluktaki gayret ve azmi daha da ziyâdeleşmelidir."

Bunun üzerine bazı müridleri:

"–Efendim, ne kadar üzerini örtseniz de sizden de zaman zaman kerâmet zâhir olmakta!.." dediler.

O büyük tevâzû âbidesi:

"–O müşâhede ettikleriniz, mürîdlerimin kerâmetleridir." buyurdu.

Çünkü o öyle bir mahfiyet (hâlini gizleme) içerisindeydi ki, hayatta iken söz ve kerâmetlerini yazmak isteyen mürîdi Hüsâmeddîn Hâce Yûsuf'a müsâade etmemişti.

DÜSTUR:

İslâm büyükleri, Hak yolunda kendilerine dâimâ kerâmeti değil istikâmeti düstur edinerek nâil oldukları yüce makâmlara erişebilmişlerdir. Onlar, kerâmet sâyesinde havada uçan kuşun, suda yüzen balığın sahip olduklarından daha fazla bir değer kazanmadıklarını dile getirmişlerdir. Yine onlar, yegâne mârifetin, kuş ile balığın yaptığını taklide yönelmek değil, Hakk'ın rızâsına râm olarak yüksek bir kulluk şuuru içinde istikâmet üzere yaşayabilmekte olduğunu, her vesîle ile ifâde etmişler ve bunu hâlleriyle de göstermişlerdir.

* * *

GÂFİL KALBLERİN TESİRİ

Hicrî 1340 senesinin mübârek bir gününde İstanbul Ayasofya Câmii'nde Kur'ân-ı Kerîm ve mevlid-i şerîf ziyâfeti

vardı. Câmî, mahfellerine kadar doluydu. Ulemâ ve talebeler câmîde idi. Zamanın güzîde hâfızları Kur'ân-ı Kerîm ve mevlid-i şerîf okumaya başlamışlardı.

Beylerbeyili Âdil Bey isminde, mânevî hâl sahibi ve keşfi açık bir zât da kürsüye yakın bir yerde oturmuş dinliyordu...

Biraz sonra Âdil Bey'e mânevî bir daralma hâli geldi. Sıkıldı, bunaldı. Oysa içinde bulunulan o mânevî atmosferde Kur'ân ve mevlid okunurken böyle bir gönül daralmasının olmaması lâzımdı. Âdil Bey, merakla etrafına baktı. Gördü ki, tam karşısında kasvet-i kalbe mübtelâ bir gâfil var; farkında olmadan göğüs göğüse karşı oturuyorlar. Böylece o kasvetli ve gâfil kalbden kendisine daralma aksettiğini anlayan Âdil Bey, hemen yerini değiştirdi, böylece biraz ferahladıysa da, tesirini bir müddet gideremedi.[131]

KISSADAN HİSSE:

Sâlih kimselerden gönüllere huzur ve ferahlık aksettiği gibi, gâfil kimselerden de huzursuzluk ve kasvet akseder. Zîrâ gül bahçesinde dolaşan kalbler, binbir râyiha ile mest olurlarken, teressübat (pislik) civârına düşen ruhlar da teaffün eden (kokan) kötü kokularla bunalırlar. Onun içindir ki Cenâb-ı Hak, gönülleri çürümüş ve etraflarına dâimâ kötü tesir bırakan münkirler husûsunda:

"Âyetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde, onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan uzak dur. Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma." (el-En'âm, 68) buyurmaktadır.

Bu ilâhî emirdeki inceliği kalbî hassâsiyete sahip olan has

kullar daha iyi anlarlar. Zîrâ kalbdeki hassâsiyet arttıkça ölçüler derinleşir, bakışlar perdenin arkasındaki gerçekleri görmeye başlar, hisler herkesin fark edemediği oluşları sezer. Buna bir misâl olarak Seyfi Baba'nın şu hâli pek ibretlidir:

Sâmi Efendi Hazretleri'ni pek seven Hak dostlarından Seyfi Baba, keşfi açık, hâl sahibi bir zâttı. Topkapı'da oturuyordu. Birgün Sâmi Efendi -kuddise sirruh-'u ziyârete gelmişti. Ancak devlethâneye girer girmez düşüp bayıldı. Onu içeriye buyur edip üstâdın huzuruna iletecek olan kişi telaşla üzerine su döküp ayılmasını temin ettikten sonra:

"Hemen bir doktor çağıralım!" dediğinde Seyfi Baba bitkin bir hâlde müdâhale etti:

"–Yok oğlum! Doktor filân çağırmayın; hâlimin maddî bir hastalıkla alâkası yok! Topkapı'dan Erenköy'e gelene kadar yollarda rastladığım isyan ehli ve isyan yerlerindeki kasvet tesir etti ve bu tertemiz kapıdan girip içerideki rûhâniyete nâil olunca da gönlüm o tesirlere dayanamadı. Buradaki mânevî iklîmin bereketi ve ârifler sultanı Sâmi Efendi'nin himmetiyle birazdan hiçbir şeyim kalmaz." dedi.

Hâsılı gâfillerden nasıl menfî tesirler zuhûr edip kalbi daraltıyorsa, sâlihlerden de müsbet ve feyizli tesirler hâsıl olup gönlü ferahlatmaktadır. Bu bakımdan gönül erbâbı, hâllerini muhâfaza için mümkün olduğu kadar gâfillerden uzak, sâlihlere yakın olmalıdır. Bu meyanda Hazret-i Dâvûd -aleyhisselâm-, Cenâb-ı Hakk'a zaman zaman şöyle ilticâ eylerdi:

"Allâh'ım, beni gâfillerin meclisine yönelmiş görürsen, daha oraya varmadan ayaklarımı kır ki, onların yanına gidemeyeyim. Böyle yapman, benim için büyük bir lutuf

olur.”

* * *

DOSTUN KAPISI

Ebû Saîd Nişâburî Hazretleri birgün talebelerine:

“–Binitleri hazırlayın, kasabaya gidiyoruz.” dedi.

Hazırlıklar yapıldı ve Hazret-i Pîr, bir grup talebeyi de beraberine alarak yola koyuldu. Nişâbur’da bir köye vardıklarında sordu:

“–Bu köyün adı nedir?”

Cevâben:

“–Der-i dost, yâni dostun kapısıdır.” dediler.

Bunun üzerine Ebû Saîd -kuddise sirruh- orada konaklamaya karar verdi. Bir günlük misafirlikten sonra bazı talebeleri:

“–Efendim, hani kasabaya gidecektik; yolumuza devam etmeyecek miyiz?” dediler.

Gönlü mânevî sırlarla dolu Ebû Saîd Hazretleri de onlara:

“–Âşığın, dost kapısına ulaşabilmesi için çok yollar katetmesi gerekir. Biz mâdem ki buraya, yâni bu “dost kapısı”na ulaştık, artık nereye gidelim?” buyurdu.

Kırk gün orada kaldı. Birçok mânevî hâller yaşandı ve köy halkından pek çok kimse Ebû Saîd -kuddise sirruh-’un mübârek ve feyizli sohbetleriyle tevbeye nâil olup, onun sâdık talebeleri oldular. İşte Hazret-i Pîr’in “dost kapısı” olarak kasdettiği asıl mânâ bu idi, yâni gönüller fethetmek... Zîrâ dostun rızâ sarayının kapısının açılması, ancak oraya

kazanılmış bir gönül götürebilmekle mümkündü.

HİSSE:

Bir gönül kazanarak dost kapısını aralamak, bütün bağrı yanık, âşık Hak dostlarının en büyük fârikası ve kendilerini yüce vuslata hazırlayacak amel-i sâlihler zincirinde bir muhabbet düstûru olmuştur. Bu cümleden olarak Şâh-ı Nakşibend Hazretleri, mes'ûl olduğu irşâd vazîfesini öyle hassas ve öyle müstesnâ bir gayret içerisinde yapardı ki, talebelerinin her hâliyle alâkadar olurdu. Hazret-i Pîr, bir kimseyi ziyârete gittiğinde onun hâlini hatırını sorduktan sonra âile efrâdını, akrabâlarını, binek hayvanlarını, hattâ tavuklarını bile sorardı. Böylece o kişinin gönlünü kazanmaya çalışırdı. Bir mecliste yemek hazırlandığı zaman, hazırlayanlara o yemekten bizzat kendisi ikrâm ederdi...

* * *

İTAAT - HİZMET - NASÎHAT

Dâvud-i Tâî'nin sohbetine devam eden sâlih bir zât Mâruf-i Kerhî'ye:

"–Sakın amel işlemeyi terk etme! Zîrâ amel, seni Cenâb-ı Hakk'ın rızâsına yaklaştırır." dedi.

Mâruf sordu:

"–Amel ile neyi kastediyorsun?"

O zât buyurdu ki:

"–Her hâlükârda Rabbine itaat hâlinde olmayı; müslümanlara hizmet ve nasihatte bulunmayı..."

SÖZÜN ÖZÜ:

İtaat ve teslîmiyet ile yapılan az bir ibâdet, itaatsiz ve teslîmiyetsiz yapılan dağlar kadar ibâdetten Hak katında daha hayırlıdır. Zîrâ kulluk, itaat ve teslîmiyetle başlar. Nitekim şeytan yüce dergâhtan ibâdet eksikliği dolayısıyla değil, itaat ve teslîmiyet noksanlığından ötürü kovulmadı mı?

Hizmet ise, bütün peygamberlerin ve evliyâullâhın sarıldıkları öyle bir fazîlettir ki, o büyük şahsiyetler, hastalık hâllerinde, hattâ ölüm döşeklerinde dahî hizmeti elden bırakmamışlardır. Bu durum, hizmete nasıl sarılmak gerektiğini ifâde husûsunda ehl-i irfân için kâfî bir misâldir. Kısaca hizmet, merhametli ve cömert gönüllerin şiârıdır.

Olgun mü'min, hizmet ehlidir ve fânî varlığından sıyrılmış bir hâlde kendisini hizmet kervânının en gerisinde kabul eden bir gönül neferidir. O, dertlilerin ve hastaların yanında, mâtemlilerin civârında, ümitsizlerin başucunda, muzdarip ve yalnız kalmışların dostluğundadır.

Nasîhatte bulunmaya gelince, bu ancak ehline âit bir keyfiyettir. Zîrâ yapılan tavsiye, yaşandığı nisbette tesir eder. Bu sebepten herkesin nasîhatte bulunması doğru değildir. Buna liyâkatli olanların, yâni bu hususta nebevî üslûp ve ahlâka bürünmüş kimselerin nasîhat etmeye salâhiyetleri vardır. Bununla birlikte bu salâhiyete nâil olduğu hâlde bundan kaçınmanın mes'ûliyet ve hesâbı büyük olur. Çünkü hadîs-i şerîfte:

"Dîn nasîhattir." buyrulmuştur. (Buhârî, Îmân, 42)

Bunun içindir ki, nasîhati terk etmek, Asr Sûresi'nde bir hüsrân sebebi olarak beyân edilmektedir. Tabî ki, nasîhat dinlememek de bu mânânın içerisindedir. Yâni bir hüsran

sebebidir.

Hâsılı Hak yolunun sâlikleri **itaat, hizmet** ve **nasîhat**i kendilerine vazgeçilmez bir düstûr edinmeli ve bu ebedî saâdet vâsıtalarıyla Hakk'ın rızâsını tahsîle gayret göstermelidir.

* * *

MAHLÛKÂTA HİZMET

İstanbul Aksaray'daki Vâlide Câmii'ni yaptırmış olan Pertevniyâl Vâlide Sultan vefat ettiğinde, kendisini sâlih bir kimse rüyâsında güzel bir makâmda gördü ve sordu:

"–Yaptırdığın mâbed dolayısıyla mı Allah seni bu makama yükseltti?"

Pertevniyâl Vâlide Sultan:

"–Hayır." dedi.

O sâlih zât şaşırarak:

"–O hâlde hangi amelinle bu mertebeye ulaştın?" diye sordu.

Vâlide Sultan şu ibretli cevabı verdi:

"–Çok yağmurlu bir havaydı. Eyüb Sultan Câmii'ne ziyârete gidiyorduk. Yol üzerinde kaldırım kenarında oluşan su birikintisi içinde cılız bir kedi yavrusunun çırpındığını gördüm. Faytonu durdurdum; yanımdaki bacıya:[132]

«–Git, şu kediciği al; yoksa zavallı boğulacak!..» dedim.

Bacı ise:

«–Aman Sultânım! Senin de benim de üstümüz kirlenir.» deyip getirmek istemedi.

Ben de onu kırmamak için arabadan kendim inip çamurun içine girdim ve o kedi yavrusunu kurtardım. Kedicik titriyordu. Acıdım ve onu kucağıma alıp, iyice ısıttım. Çok geçmeden zavallıcık canlanıverdi.

Allah Teâlâ bu yüce makamı, işte o kediye olan bu küçük hizmet ve merhametimden dolayı bana ihsân eyledi."

KISSADAN HİSSE:

İnsan rûhunun ulaşacağı olgunluk semâsına çıkış yolu, merhamet ve hizmet basamaklarından geçmektedir. Bu bakımdan her müslüman hizmet ve merhameti kendisinin bir tabiat-i asliyesi hâline getirmeli ve onun en fârik vasfı bu olmalıdır.

* * *

HAK DOSTLARINDA NEZÂKET

Mûsâ Efendi -kuddise sirruh- anlatır:

"Bir hac mevsiminde idi. Muhterem Üstâd Sâmî Efendi Hazretleri ve evlâtları Mekke-i Mükerreme'de Beytullâh Mescidine yakın, Türkistanlı Abdüssettâr Efendi'nin, Ciyâd semtindeki evinde idik. Efendi Hazretleri'nin odası, sokağa karşı, refikleri olan bizlerin ise içe doğru idi.

Bir öğle vakti, bulunduğumuz odanın kapısına teşrîf ettiler ve:

«–Dışarıda birisinin gâlibâ yemeğe ihtiyacı var!» buyurdular.

Fakir, hemen verilecek yemekleri hazırlayıp kapıya

çıktığımda kimseyi göremedim. Beklemeyip gittiğini tahmin ederek geri döndüm. Sekiz on dakika geçmişti ki, Efendi Hazretleri tekrar kapıda göründüler:

«–O muhtaç tekrar geldi; içeriye bakıyor!» buyurdular.

Tekrar yemekleri alıp kapının önüne çıktığımda, dilini dışarıya çıkarıp içeriye bakan hayvancağızı, yâni acıkmış köpeği gördüm. Hemen yemekleri olduğu gibi önüne boşalttım. Çok acıkmış olacaktı ki, hepsini yeyiverdi."

KISSADAN HİSSE:

İşte büyüklerin nezâket ve tevâzuu böyle olur. Sâmi Efendi Hazretleri, köpeği cins ismiyle çağırmamış, «kişi» tâbirini kullanmıştı. Hattâ çok zaman hayvanlara bile "mahluk/yaratık" yerine, "Allâh'ın kulu" tabirini kullanırlardı.

Çünkü yaratandan ötürü yaratılanlara gösterilen ahlâk güzelliği, hakîkatte Yaratan'a arz edilmiş, O'na candan bağlı bir gönül, yâni kalb-i selîm güzelliğidir.

Kalb-i selîme erişen ise, dostluğun bitmez tükenmez kaynağına erişmiştir. Artık o, ilâhî bir lezzet hâlindedir. Çünkü selîm kalbler, Hakk'ın tecellî ettiği mekânlardır. Öyle kalbler, cömertliğin ve merhametin şâheseridir.

* * *

HUZURDA İRÂDE

Son devir mutasavvıflarından Şeyh Muhammed Nûru'l-Arabî'nin **"beşerî irâde"**yi, yâni cüz'î irâdeyi inkâr ettiği

yolunda bir dedikodu yayılır. Bunu duyan Sultan Abdülmecid Han, Hazret-i Pîr'in huzûr derslerine çağrılmasını ve orada kendisine bu meselenin sorulmasını irâde buyurur. Fermân yerine getirilerek Şeyh Muhammed Nûru'l-Arabî huzûr dersine dâvet edilir. Orada kendisine meselenin keyfiyeti suâl olunduğunda Hazret, şöyle cevap verir:

"Kulda cüz'î bir irâde elbette mevcuttur. Mes'ûliyetin kaynağı da budur. Ancak herkeste ve her zaman değil. Meselâ ben elbette cüz'î bir irâde sâhibiyim. Lâkin pâdişâhın emriyle geldim. Buradan kalkıp gitmek ise benim elimde değildir. «Gel» denilir geliriz; «git» denilir gideriz. Demek ki burada irâdem -belli bir hususta- yok hükmündedir. Aynı şekilde pâdişâhın huzûrunda bulunduğumdan dolayı yapabileceğim hareketler de sınırlıdır. Bâzı kimseler de aynen bu misâlde olduğu gibi dâimî bir sûrette Rab'lerinin huzûrunda bulunduğunun idrâki içinde yaşarlar. Allah her yerde hâzır ve nâzır olduğu halde pek çok kimse, kendilerini sâdece namazda huzûr-ı ilâhîde kabul ederler. Hâlbuki belli bir mânevî mertebeye yükselmiş olanlar, her an huzûr-ı ilâhîde bulundukları idrâki ile yaşarlar. Böyle kimselerde cüz'î irâdenin var sayılıp-sayılmayacağını varın siz takdîr edin." demiş ve bu cevap pâdişâhın hoşuna gittiğinden, Şeyh Muhammed Nûru'l-Arabî'ye ihsan ve ikramda bulunmuştur.

SÖZÜN ÖZÜ:

Kul, bir irâde sâhibidir. Bu irâde veya kudret, ona Cenâb-ı Hak tarafından bahşedilmiştir. Allah Teâlâ'nın her oluşta irâdesi bulunmakla birlikte, rızâsı sadece hayırdadır. Bir hocanın gâyesi, talebesinin bilgi ile mücehhez olup sınıf

geçmesidir. Talebe çalışmaz ise hocanın yapacağı bir şey yoktur. Yine bir doktorun vazîfesi de, hastasını şifâya kavuşturmaktır. Hasta, verilen reçeteyi tatbîk etmez ise, artık gelişen menfî neticeden sadece hastanın kendisi mes'ûldür. Doktora herhangi bir cürüm isnâd edilemez.

Diğer taraftan irâdeyi, huzûrunda bulunduğumuz zâta teslîm etmek, teslim edilen şeyden daha fazlasının ihsân edilmesine vesîle olur. Yâni bir kul, ihlâs ölçüleri içerisinde kendi bakışını, Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz nazarına, ellerini O'nun sonsuz yed-i kudretine, dilini O'nun sonsuz kelâm sıfatına, kulaklarını O'nun nâmütenâhî işitmesine teslim ederse, bakış, duyuş ve idrâk edişi bambaşka olur. Yâni verdiklerinden aslâ mahrum kalmaz. Bilâkis her teslim ettiği şey, sonsuzluğun içinden kendisine nice ebedî nasiplerle döner. Bunun içindir ki, dâimâ huzûr-i ilâhîde bulunduğunun idrâki ile yüce irâdesine teslim olabilen sâlih kulları hakkında Cenâb-ı Hak, hadîs-i kudsîde mecâzen:

"Onların gören gözü, i iten kulağı, tutan eli olurum..." buyurmaktadır. (Buhârî, Rikâk, 38)

EDEB

Dâvud-i Tâî şöyle anlatmıştır:

"Yirmi yıl Ebû Hanîfe Hazretleri ile birlikte bulundum. Bu zaman zarfında dikkat ettim, ne yalnızken, ne de yanında birileri varken başı açık olarak oturduğunu ve istirahat maksadıyla ayaklarını uzattığını hiç görmedim. Kendisine:

«–Yalnızken ayağını uzatmanda ne mahzur var?» dedim.

Bana:

«–Cenâb-ı Hak karşısında edepli olmak daha efdaldir.»

dedi.”

SÖZÜN ÖZÜ:

Bir sultânın veya yüksek mevkide bir kimsenin huzûrunda olanlar dışarıda davrandıkları gibi davranamaz ve bulundukları yer ve makama uygun tavırlar sergileyebilmek için gayret gösterirler. Yâni birinin huzûrunda olmak, ona münâsip bir edebe bürünmeyi gerektirir. Ehlullâh da her an Allâh'ın huzûrunda oldukları idrâkiyle yaşadıklarından, edebi aslâ terk etmezler. Bundan dolayı bu edeb hâli onların bütün hayatlarına şâmildir. Zîrâ onlar her zaman ve mekânda yüce yârin huzurunda olduklarını perdesiz olarak gören ve delilsiz olarak hisseden ârif gönüllerdir. Yâni onlar:

وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَاكُنْتُمْ

“Her nerede olursanız olun, O (Allah) **sizinle beraberdir.”** (el-Hadîd, 4) sırrının âşinâları olarak her anlarını Allâh ile beraberliğin şuuruyla yaşarlar.

Demek istiyoruz ki; bazıları, kendilerini sadece namazlarda Allâh'ın huzûrunda hisseder ve bu hissediş onları hiç olmazsa namazın erkânı ölçüsünde bir edebe sevk eder. Ehlullâh ise her an bu duygu ve düşünce içinde olduklarından onların namaz dışındaki hâlleri ve edepleri de aynen namazdaki gibidir. Nitekim böylelerini tebcîl sadedinde:

اَلَّذِينَ هُمْ عَلٰى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ

“(O namaz kılanlar) **ki namazlarında devamlıdırlar.”** (el-Meâric, 23) yâni namazlarını ihmâl etmemenin yanında devamlı namaz hâli içinde olurlar, buyrulmuştur. Bu da namazları ihmâl etmemenin yanında, namaz dışında bile

devamlı o huzur hâlini muhafaza etmeyi ifâde eder.

* * *

HİZMETTE EDEB

Ebû Abdullâh Rugandî buyurur:

“Sakın sana verilen herhangi bir hizmeti küçük görme! Çünkü, hizmet hizmettir ve sana ehemmiyetsiz görünen bir hizmet -çeşitli sebeplerle- Allah katında çok ehemmiyetli olabilir. Allâh’ın rızâsının hangi hizmette bulunduğu, bizim için bir meçhuldür! Onun için murâdına, yâni Allâh’ın rızâsına ulaşıncaya kadar her türlü hizmete devam et. Bu arada nâil olduğun nîmetler ve mazhariyetler de, sadece şükür ve hizmetini artırsın.”

SÖZÜN ÖZÜ:

Mühim olan bir hizmeti sadece yapmak değil, aynı zamanda onu ihlâsla ve en güzel bir şekilde îfâ edebilmektir. Dolayısıyla hizmete talip olanların da maksatları hizmet etmiş olmak değil, Allâh’ın rızâsına erişecek davranışlarda bulunabilmek olmalıdır. Yoksa sırf başkasının, yâni kendisine makam, mevkî ve menfaat getirecek kimselerin gözüne girmeyi temin edecek hizmetleri yapıp da bunun dışında kalan nice hizmetlere arkasını dönmek, bir ebediyyet iflâsıdır. Böyleleri zâhiren birilerinin gözüne girer, lâkin Cenâb-ı Hakk’ın rahmet nazarı onların üzerinden kalkar ve gazab-ı ilâhî tecellî eder. Zîrâ hizmette mühim olan husus, bu âlemde fânîlerin nazarında göz kamaştırıcı neticeler elde

etmek değil, kişiyi âhiret âleminde mâneviyat sultanı eyleyecek amel ve hizmetler ortaya koyabilmektir.

Bu itibarla sâlik, her türlü hizmeti kendisine ganîmet bilmelidir. Olabilir ki, herkesin küçük gördüğü bir hizmet içinde yerlere ve göklere sığmayacak kadar büyük ecir ve ilâhî mükâfatlar gizlenmiştir. Zîrâ Cenâb-ı Hak, talep ettiğimiz nice deryâları, ihlâs ve samîmiyet imtihânı için bazen bir damlanın içinde gizler ve gönüllerin neye yöneldiğine nazar eder.

* * *

İLLÂ EDEB

İbn-i Atâ -kuddise sirruh- şöyle der:

"Bu mânevî yolda terakkî edenler, sırf namaz ve oruç gibi farz ibâdetlerle bu yüceliğe ulaşmış değillerdir. Aksine bunları eksiksiz ve kusursuz bir şekilde îfâ etmeye ilâveten, fazîletli ameller ve davranışlarla yükselmişlerdir. Nitekim Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz:

«Kıyâmet günü bana en yakın olanınız, huy ve ahlâk olarak en güzel olanınızdır.» buyurmuşlardır." (Tirmizî, Birr, 71)

SÖZÜN ÖZÜ:

Şâir ne güzel söyler:

Edeb bir tâc imi   nûr-i Hüdâ'dan

Giy ol tâcı emîn ol her belâdan

Bir ârif şâir de şöyle der:

Ehl-i diller arasında aradım kıldım taleb

Her hüner makbûl imi , illâ edeb illâ edeb

Hakîkî edeb ve ahlâk kahramanı olanlar, peygamberler ve velîlerdir. Bir de, bu zevâtı tâkip etmesini bilenlerdir ki, onlar, yüce bir ahlâka sahip olma irâdesini gösterirler. Ahlâkın esası, dînin olgunluğundan ayrı bir şey değildir. Ahlâk, hayvânî vasıflardan kurtulup insânî meziyetlerle ziynetlenmektir. Gerçekte müslüman olmak da, İslâm ahlâkına sahip olmaktır. Ulvî güzellikleri, hâl ve davranışlara taşıyabilmektir.

Hâsılı akıl ve hikmet nazarı ile bakıldığında Kur'ân-ı Kerîm'de en büyük ve esaslı yer tutan mevzuun edeb ve ahlâk olduğu görülür. Ondaki târihî kıssalar dahî ahlâkı, yâni davranış mükemmelliğini telkin maksadıyladır.

Hazret-i Mevlânâ buyurur:

"Kalbim: «–Îman nedir?» diye aklıma sordu. Aklım da kalbimin kulağına eğilerek: «–Îman edebden ibârettir.» diye fısıldadı."

"Onun için edepsiz kimseler, yalnız kendisine kötülük etmi olmaz. O, belki edebsizliği yüzünden bütün dünyâyı ate e vermi olur."

* * *

BİR HAK DOSTUNUN AHLÂK VE HİZMETİ

Ahmed er-Rifâî Hazretleri her gördüğü şahsa selâm verirdi. Bir köy veya kasabada birinin hasta olduğunu duysa, ilk fırsatta ziyaretine giderdi. Bir yolculuk esnasında karşılaştığı âmâların ellerinden tutar, gidecekleri yere kadar götürüverirdi. Bir ihtiyarla karşılaşacak olsa, elindeki yüke

yardım eder ve etrafındaki dostlarına Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in şu hadîs-i şerîfiyle nasihatte bulunurdu:

"Kim bir ihtiyara hürmet ve yardım ederse, Allah Teâlâ da ona, ihtiyarlığında hürmet ve hizmet edecek bir kimseyi ihsân eder." (Tirmizî, Birr, 75)

Şehir dışına yapmış olduğu seyahatlerden dönüşte, ormana gider, odun keser ve merkebine yükleyerek şehre getirir; bu odunları dullara, çaresiz, fakir ve muhtaçlara dağıtırdı.

Mecnun ve kötürümlerin hizmetlerine koşar, elbiselerini temizler, birlikte oturur, onlarla sohbet eder, yemeklerini kendi elleriyle getirir ve yedirirdi. Sonra da onlardan duâ etmelerini isterdi. Müridlerine de:

"–Bu gibi âcizleri ziyaret müstehab değil, vâcip!.." derdi.

Birgün çocuklar oyun oynarken yanlarından geçmişti. Birkaç çocuk, Ahmed er-Rifâî Hazretleri'nin mânevî heybetinden korkup kaçtı. Hazret-i Pîr, derhal arkalarından koştu ve büyük bir şefkat ve muhabbet içerisinde onları bağrına basıp gönüllerini fethetti ve:

"–Evlâtlarım! Görüyorsunuz ki, ben de âciz bir kulum! Sizi endişelendirdiysem hakkınızı helâl edin!" diye onlardan bir de özür diledi.

VELHÂSIL:

Hakk'ın rızâ ve vuslatının tahsîl edildiği mârifetullâh yolu, bembeyaz bir sayfaya benzer. Öyle ki, oraya yazılan bütün yazılar da bembeyazdır ve bunları yalnız Hak Teâlâ okur. Bu bakımdan ehlullâh, bir ömür boyu o sayfaya kara bir leke damlamaması için çırpınırlar, öyle ki bir karıncayı dahî

incitmekten çekinirler ve rızâ-yı ilâhîye nâiliyet için ahlâk ve hizmetlerini dâimâ tertemiz bir hâlde Hakk'a arz ederler. Zîrâ Cenâb-ı Hak buyurur:

إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

"...Muhakkak ki Allah, tevbe edenleri ve tertemiz olanları sever." (el-Bakara, 222)

* * *

FÂNÎLER DEĞİL BÂKÎ OLAN BİLSİN!

İslâm târihinin ilk yıllarında Medîne-i Münevvere'de bâzı fakirlerin kapılarına meçhûl bir kimse her sabah bir çuval erzak bırakmaktaydı. Bir sabah o fakirler uyandıklarında baktılar ki, kapılarına erzak konmamış. Sebebini merak ederlerken o esnâda içli bir salâ sesi duyuldu ve Medîne-i Münevvere Hazret-i Alî -radıyallâhu anh-'ın torunu Zeynel Âbidîn Hazretleri'nin vefâtı ile çalkalandı. Herkes derin bir mâteme büründü.

Bu peygamber evlâdına karşı son vazîfeler îtinâ ile yapılmaya başlandı. Sıra mübârek nâşının yıkanmasına geldiğinde, bu şerefli vazîfeyi yapacak olan zât, mevtânın sırtında içi su toplamış büyükçe yaralar görünce şaşırdı. Sebebini anlayamadı. Yakınlarına sorduğunda ise, ehl-i beytten orada bulunup bu sırra âşinâ olan bir kimse, şunları söyledi:

"–Zeynel Âbidîn Hazretleri her sabah hazırladığı erzak çuvallarını sırtında taşıyarak erkenden fakirlerin kapısına

götürür ve kimseye görünmeden geri dönerdi. Halk da bu çuvalları kimin bıraktığını bilmezdi. Sırtında gördüğünüz yaralar, işte o çuvalları taşımaktan ötürü oluşmuş yaralardır."

KISSADAN HİSSE:

Amellerini sırf Hak Teâlâ'nın rızâsı için yapanlar, onları, ifşâsı harâm olan bir sır gibi halktan gizlemeye çalışırlar. Zîrâ Hakk'a âit olduğu hâlde halka arz edilen amellerde Allâh'a götürecek hiçbir fazîlet kalmaz. Çünkü onları ucub ve gurur başta olmak üzere binbir türlü nefsâniyet kaplar. Dolayısıyla Hak yolunda yapılan her salih amel, «Fânîler değil, Bâkî olan bilsin!» düşüncesiyle olursa makbûldür ve böyle fiillerin ecir ve mükâfâtlarını yazmaya ne kalemler kâfî gelir, ne de mürekkep yetişir.

Samîmî ve fedâkâr hizmetlerle Allâh'ın kullarını memnûn etmeye gayretli olurken nefsini değil, Hakk'ı râzı edebilen isimsiz ve gerçek kahramanlara ne mutlu!

KİMSEYİ HOR GÖRME!

Rivâyet edilir ki:

Birgün İsâ -aleyhisselâm-, İsrailoğulları'ndan sâlih zannedilen bir kimse ile şehir dışına çıkmıştı. Halk arasında fâsıklığıyla meşhur günahkâr bir adam da büyük bir eziklikle peşlerine takılmıştı. İstirahat için mola verildiğinde bu günahkâr kul, samîmî bir nedâmet ve mahcûbiyet hâli içinde, gönlü kırık olarak onlardan ayrı bir yere oturdu ve merhametlilerin en merhametlisi olan Hak Teâlâ'nın yüce affına sığınarak:

"–Rabbim! Şu yüce peygamberinin hürmetine beni affet!" diye duâ eyledi.

Salih zannedilen kişi ise, onu fark edince küçümsedi, hakîr gördü ve ellerini semâya kaldırıp:

"–Allâh'ım! Yarın kıyâmet günü beni bu adamla birlikte haşreyleme!" diye ilticâda bulundu.

Bunun üzerine Cenâb-ı Hak Îsâ -aleyhisselâm-'a şöyle vahyetti:

"–Yâ Îsâ, kullarıma söyle; ikisinin de duâsını kabul ettim. Boynu bükük mücrim kulumu affedip kendisini cennetlik kıldım. Halkın sâlih zannettiği kişiye gelince, onu da, benim affettiğim kulumla beraber olmak istemediği için cennetliklerden kılmadım."

KISSADAN HİSSE:

İlâhî lânet ve gazaba uğrayanların dışında her ne sebeple olursa olsun Allâh'ın kullarını istihkar (hor-hakir görmek), kalbin bir cinâyetidir. Bu cinâyeti işleyenlerse, ilâhî muhabbetten uzak, taş kesilmiş nasipsiz kalblerdir. Esasen bir kimse, başkasını küçümseyip hor görmekle onu alçaltmaktan ziyâde, kendini alçaltıp perişân etmiş olur. Nitekim Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyurur:

بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ

"Birinin, din karde ini hor ve hakîr görmesi, ona günah olarak yeter." (Müslim, Birr, 32)

Şâir ne güzel söyler:

Harâbât ehline hor bakma zâhid,

Defîneye mâlik vîrâneler var!

* * *

KİMSEYİ AYIPLAMA!

Hamdun Kassar -kuddise sirruh- buyurur:

"Düşe kalka giden bir sarhoş gördüğünde dikkatli ol, sakın onu kınama! İhtimâl ki, sen de aynı belâ ile müptelâ olabilirsin!"

SÖZÜN ÖZÜ:

Tasavvufî anlayışta; irşadda merhamet ve şefkat vardır; ayıplamak, hor görmek ve muhâtabı rencide etmek yoktur. Zîrâ Cenâb-ı Hak kulunun, kudretinden bir sır olduğunu beyan buyurmaktadır. Bu sebeple günâhkâra bakış tarzı olarak, çamura düşmüş bir cevheri zâil olmaktan kurtarma düşüncesi asıldır... Hor görmek ise, zâyi olan cevheri ikinci kez zâyî etmektir! Bu bakımdan Cenâb-ı Hak, kulların bu hatâya düşmemeleri için âyet-i kerîmede:

"Ey mü'minler! Bir topluluk, diğer bir toplulukla alay etmesin; olur ki (onlar) **kendilerinden daha hayırlı olabilirler! Birtakım kadınlar da** (başka) **kadınlarla** (alay etmesinler!)**. Belki** (onlar da) **kendilerinden daha hayırlıdırlar..."** (el-Hucurât, 11) buyurmuş ve kulların günâhlarını mîzân etme husûsunu kendine münhasır kılarak insanların bu dâirenin içine girmelerini yasaklamıştır.

Diğer taraftan başkalarını ayıplayıp duran ve hor hakîr görenlerin de aynı cürüm ve hatâ çukuruna düştükleri, çoğu

zaman müşâhede edilmiş ve bu durum:

"Gülme komşuna, gelir başına!" şeklinde bir darb-ı mesel hâline gelmiştir.

* * *

YETİMİ SEVİNDİRMEK

Serî-i Sakatî şöyle anlatıyor:

"Bir bayram günü Mâruf-i Kerhî'yi sokaklarda hurma çekirdeği toplarken gördüm. Bu çekirdeklerle ne yapacağını sordum. Dedi ki:

«–Şurada küçük bir çocuğun ağladığını gördüm. Yanına yaklaşarak niye ağladığını sorduğumda, yetim olduğunu, arkadaşlarının elbiseleri gibi elbiseleri ve onların oyuncakları gibi oyuncakları olmadığını söyledi. Tekrar ağlamaya başladı. Hâli yüreğimi dağladı. Onun için bu hurma çekirdeklerini topluyorum. Bunları satacağım ve o çocuğun istediği elbise ve oyuncakları alacağım...»

Bu sözler benim de yüreğimi dağladı ve Hazret-i Pîr'den ricâ ettim:

«–Müsâadeniz olursa, ben o çocukla ilgilenirim, gönlünüz rahat olsun!» dedim. Sonra çocuğu alıp ihtiyaçlarını karşıladım."

Bu güzel amel-i sâlih bereketiyle nâil olduğu hâli, Serî-i Sakatî, şöyle ifâde eder:

"Gönlümde bu hizmetin bereketiyle öyle bir nûr peydâ oldu ki, onunla bambaşka hâllere mazhar oldum ve nice mânevî lezzetler tattım..."

KISSADAN HİSSE:

Yetimi sevindirip onlara sahip çıkmak, dînen çok teşvik edilen ve mükâfatı büyük bir amel-i sâlihtir. Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in bu husustaki şu vaadi, âşık gönülleri mest edecek bir muhtevâdadır:

"Kendi yetimini veya ba kasına âit bir yetimi himâye eden kimse ile ben cennette öyle yanyana bulunacağız."

Hadîsin râvîsi Mâlik bin Enes, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in yaptığı gibi işaret parmağıyla orta parmağını gösterdi. (Müslim, Zühd, 42)

Bir başka hadîs-i şerîfte de şöyle buyrulur:

"Bir kimse sırf Allah rızâsı için bir yetimin ba ını ok arsa, elinin dokunduğu her saç teline kar ılık ona bir sevap vardır." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 250)

Hadîs-i şerîfte işâret edilen yetimin başını okşamaktan maksat, onun maddî ve mânevî her meselesiyle yakından ilgilenmektir.

DOSTLUK

Sehl bin İbrâhim şöyle anlatıyor:

İbrâhim bin Edhem'le dost idik. Bir keresinde ağır bir hastalığa tutulmuştum. Bunun üzerine İbrâhim bin Edhem, elindeki bütün her şeyi benim sıhhatim için harcadı. Sonra iyileşmeye başladım. Bir ara kendisinden, canımın çektiği yiyecek bir şeyler istedim. Elinde bir şeyi kalmadığından merkebini satıp arzumu yerine getirdi. Sıhhate kavuştuğumda bir yere gitmek için merkep lâzım oldu ve:

"–Ey İbrâhim, merkep nerede?" diye sordum.

İbrâhim bin Edhem:

“–Sattık.” dedi.

Sıhhatim yol yürümeye müsâit olmadığı için:

“–Peki ama şimdi ben neye bineceğim?” dedim.

O ârifler sultânı:

“–Sırtıma bineceksin, kardeşim!” dedi ve beni üç konak mesâfesi boyunca sırtında taşıdı.

KISSADAN HİSSE:

İzzet ve ikramla dolu, güzel ve iyi günlerde herkes dosttur. Ancak asıl dostluklar zor günlerde ortaya çıkar ve değeri hiçbir şeyle ölçülemez. Bu bakımdan velâyet sırrı, nice kötülüklerle dolu şu dünyâ günlerinde Allâh’a, Rasûlü’ne ve sâlih mü’minlere dost olmak ve onlarla dost kalabilmektedir.

Diğer taraftan bilhassa ihtiyaç içindeki mü’min kardeşlere yapılan ferâgât ve fedâkârlık, Cenâb-ı Hakk’ın rahmetini celbeder. Çünkü Cenâb-ı Hak, kullarına karşı sonsuz bir rahmet ve merhamet sahibidir ve Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’i de âlemlere rahmet olarak göndermiştir. Hadîs-i şerîfte buyrulur:

“ *efkat ve merhamet ehline Rahmân olan Allah da merhamet eder.*” (Ebû Dâvud, Edeb, 58)

* * *

DOSTLUKTAN MAKSAT

Abdullah bin Mübârek Hazretleri, kötü huylu bir kimseyle yolculuk yapmıştı. Seyahatleri bitip ayrıldıklarında Abdullah bin Mübarek içli içli ağlamaya başladı. Bu hâle şaşıran

dostları:

“–Neden ağlıyorsun? Seni böylesine mahzun eden şey nedir?” diye sordular.

O kadri yüce Hak dostu, bir iç çekti ve nemli gözlerle:

“–O kadar yolculuğa rağmen beraberimde bulunan arkadaşımın kötü hâllerini düzeltemedim. O bîçârenin ahlâkını güzelleştiremedim. Düşünüyorum ki; acabâ benim bir noksanlığımdan ötürü mü ona faydalı olamadım? Şâyet o, benden kaynaklanan bir hatâdan dolayı istikâmete gelmediyse, yarın hâlim nice olur!..” dedi ve hıçkırıkları boğazında düğümlenmiş bir vaziyette ağlamasına devam etti.

KISSADAN HİSSE:

Dostluklar dâimâ mânevî açıdan faydalı bir maksat üzerine binâ edilmelidir. Buna göre sâlihlerle dostluk ve ülfet, onlardan istifâde için; sâlih olmayan ve hattâ noksanlıkları bulunan mânen zayıf kimselerle dostluk ve ülfet ise, onlara faydalı olabilmek için olmalıdır. Zîrâ mânevî faydadan uzak ve sırf gafletle tesis edilmiş dostluklar, iki dünyâyı da mahvedecek bir zarar demektir. Ve bu zararın en hafifi dahî:

“Kır atın yanında duran, ya huyundan ya suyundan!” meselince bir âkıbet yaşatır.

Diğer taraftan noksan ve eksiği bulunan kimseleri istikâmete yöneltirken takip edilecek üslûp, menfî bir netice karşısında onları rencide etmek değil, acaba bende bir kusur var mı, diye önce kendi nefsini muhâsebe etmektir. Zîrâ eğer bizden kaynaklanan hatâlar ve eksiklikler dolayısıyla muhâtabımızı doğru yola sevk edememişsek, bunun hesap ve vebâli çok ağır olur. Gâye, perde olmak değil, perdeleri açıp

hakîkati gösterebilmektir.

* * *

TAM TESLÎMİYET

Rivâyetlerde bildirildiği üzere Cenâb-ı Hak, Mûsâ -aleyhisselâm-'ı Firavun'a gönderdiği zaman ona şöyle buyurdu:

"Firavun'a git; çünkü o iyice azdı..." (Tâhâ, 24)

Mûsâ -aleyhisselâm-, âile efrâdını ve davarlarını zâhirde emânet edeceği bir kimse bulunmadığından:

"–Yâ Rabbî! Ev halkım ve davarlarım ne olacak?" dedi.

Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, **«muhafaza edenlerin en hayırlısı»** olduğunu hatırlatarak şöyle buyurdu:

"–Ey Mûsâ! Ben'i bulduktan sonra başka ne istersin? Sen Ben'im emrimi edâya koş! Bana bağlan ve teslîmiyet göster! İstersem, kurdu koyunlarına çoban eder ve meleklerimi de âilene muhâfız kılarım.

Ey Mûsâ! Nedir bu düşündüğün? Anan seni denize attığı zaman seni kim kurtardı? Bundan sonra seni anana tekrar kim kavuşturdu? Sen hani, birini kazâ ile öldürmüştün de Firavun seni aramaya koyulmuş ve öldürmeye azmetmişti; o vakit seni ondan kim muhâfaza etti?.."

Mûsâ -aleyhisselâm- bu söylenenleri hem dinliyor, hem de her cümlenin sonunda:

"SEN, SEN, SEN YÂ RABBÎ!.." diyordu.

KISSADAN HİSSE:

Elbette ki Mûsâ -aleyhisselâm- bütün peygamberler gibi teslîmiyetin zirvesinde idi. Ancak peygamberler insanlara birer örnek şahsiyet olduğundan Cenâb-ı Hak, bizler için mühim olan bazı hususları onlar üzerinde tecellî ettirir ve böyle durumlarda nasıl davranacağımıza işâret buyurarak gönülleri irşâd eyler. Nitekim bu kıssada da anlatılmak istenen, bütün âlemlerin sahibi ve Rabbi olan Allah Teâlâ'nın emirleri karşısında hiçbir beşerî mâzeretin geçerli olmayacağını beyandır. Çünkü O'nun emrini yerine getirmeye azmedenlerin ihtiyaç duyacağı her türlü yardım, ihsân ve muhâfazaya yegâne kâdir O'dur. Eğer kul ihlâs ve samîmiyetle Hakk'ın rızâsına râm olarak emirlerini îfâya gayret gösterirse, O'nun her hâlükârda kendisine yâr ve yardımcı olduğunu müşâhede eder. Nitekim o Hâfız-ı Mutlak, Mûsâ -aleyhisselâm-'ı Firavun'un sarayında büyütmüş, İbrâhîm -aleyhisselâm-'ı Nemrûd'un ateşleri ortasında gülistâna garketmiş, Ashâb-ı Kehf adı verilen sâlih gençleri üç yüz küsur sene bir mağarada uyku hâlinde zâlimlerin şerrinden muhâfaza etmiş ve Muhammed Mustafâ -aleyhissalâtü vesselâm-'ı da nice tehlikelerden sıyânet etmiş, husûsiyle Sevr Mağarası'nda O'nu, düşmanlarının gözlerinden gizlemiştir. Şâir ne güzel söyler:

Kimseden ummam inâyet, hâfızım olsun Hudâ,

*Ben tevekkül eylerem: **«Fallâhü hayrun hâfizâ»***[133]

Seyrî

* * *

MÜ’MİNİN DUÂSINI ALMAK

Mâruf-i Kerhî’nin oruçlu olduğu bir gün idi. İkindi vaktine yakın pazardan geçerken bir sakanın (sucunun):

“–Bu sudan içene Allah rahmet ve bereketi ile muâmele eylesin!” diye duâ ettiğini gördü ve icâbet edip orucunu bozdu. Yanındakiler:

“–Efendim, orucunuzu niçin bozdunuz?” dediler.

Mâruf Hazretleri:

“–Sakanın duâsındaki berekete nâil olmak istedim.” buyurdu.

Vefâtından sonra kendisini rüyâda görüp sordular:

“–Allah sana nasıl muâmele etti?”

Cevap verdi:

“–Sakanın o hâlisâne duâsı bereketiyle Rabbim beni bağışladı. Bana merhametle muâmele buyurdu.”

KISSADAN HİSSE:

Gönlü Allâh ile beraber olan nice garipler vardır ki, bazen onların duâları nâfile ibâdetten daha müessirdir. Ancak ifâde etmeli ki, daha mühim bir fazîlet dolayısıyla bozulan nâfile oruçlar, sonradan kazâ edilmelidir. Zîrâ artık vâcip hükmündedir. Burada anlatılmak istenen husus, ehemmi (daha önemliyi) mühimme tercih edebilmektir. Çünkü an gelir nice küçük görülen şeylerde pek büyük faydalar bulunabilir. Diğer taraftan vîrâne hâlindeki bazı yerlerde nice definelerin gizli olabildiği gibi, kullar arasında da zâhiren vîrâne olup bâtınen mücevher olan niceleri mevcuttur ki, bunlara karşı gâfil olmamak lâzımdır.

Şair ne güzel söyler:

Her geceyi kadir bil, her gördüğünü Hızır;

Bak dîdâr sana nâzır, sekiz cenneti hazır!..

Seyrî

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyururlar:

"Size cennetlikleri bildireyim mi? Onlar hem zayıf oldukları hem de halk tarafından zayıf görüldükleri için kimsenin önemsemediği ve fakat « öyle olacak» diye yemin etseler, isteklerini Allâh'ın gerçekle tireceği kimselerdir.

Size cehennemliklerin kimler olduğunu söyleyeyim mi? Onlar da katı kalbli, kaba, cimri ve kurularak yürüyen kibirli kimselerdir." (Buhârî, Eymân, 9; Müslim, Cennet, 47)

* * *

BİR MECZÛB VE GÖNÜL İLÂCI

Bâyezîd-i Bistâmî Hazretleri ilâç yaparken rastladığı bir hekime:

"–Ey tabib! Sende benim hastalığıma da ilâç var mı?" dedi.

Hekim sordu:

"–Hastalığın nedir?"

Bâyezîd Hazretleri:

"–Günah hastalığı..." cevabını verdi.

Hekim ellerini iki yana açarak:

"–Ben günah hastalığının ilâcını bilmem." dedi.

O esnâda orada bulunmakta olan meczûb bir genç söze karışıp:

“–Baba, senin hastalığının ilâcını ben biliyorum.” dedi.

Bâyezîd Hazretleri de sevinçle:

“–Söyle ey delikanlı!” dedi.

Halkın meczûb gördüğü, ancak hakîkatte bir ârif olan genç, günah ilâcını şöyle tarif etti:

“–On dirhem tevbe kökü ile on dirhem istiğfâr yaprağı al! Bunları kalb havanına koy! Tevhîd tokmağı ile döv! İnsaf eleğinden geçir! Gözyaşlarıyla yoğur! Aşk fırınında pişir! Böylece oluşacak olan macundan her gün beş kaşık al; hastalığından eser kalmaz!..”

Bunları dinleyen Bâyezîd-i Bistâmî, içini çekti ve:

“–Senin gibi âriflere mecnûn diyerek kendilerini akıllı sananlara eyvahlar olsun!..” dedi.

KISSADAN HİSSE:

Bir kul için halkın nazarından ziyâde Hakk’ın nazarı evlâ olduğu zaman kemâlât ve irfân yolları açılır. Artık onun bakış, duyuş ve hissedişi bambaşka bir sır ve derinlik arz eder. Böyle kullardan kimisi Veysel Karânî olur da halk ona gâfil bir hâlde mecnûn deyip durur. Fakat aslında o, Allah ve Peygamberi’nin husûsî dostluklarına mazhar olmuştur.

Diğer taraftan bu kıssa, **«Sâlihlerle beraber olunuz!»** (el-Tevbe, 119) ilâhî emrindeki bereketi aksettirir. Ârif olan gençte görüldüğü gibi, cümle sâlihlerden sudûr eden gönül reçeteleri de nice mânevî hastalıklara şifâ bahşederek kalbleri zinde ve pâk bir şekilde Hakk’a bağlar. Burada Bâyezîd-i Bistâmî’nin diri ve âgâh bir kalbe sahip olduğu hâlde gönül ilâcı istemesi, kendisindeki tevâzuun bir tezâhürü olması yanında sohbet ettiği hekimin gönlünü

tedâvî içindir.

* * *

YÜZLER VAR MELEK GİBİ

Merhum Sâmî Efendi Hazretleri ve refâkatinde bulunan merhum pederim Mûsâ Efendi -kuddise sirruh- ile Bursa'dan İstanbul'a dönüyorduk. Yalova'da araba vapuruna binmek için vâsıtamızla sıraya geçecektik. Araçların kargaşaya mahal vermeden düzenli olarak sıraya girmesiyle alâkadar olan kâhyâ, bizim arabamıza da yer gösterirken gözü arka tarafta oturan Sâmî Efendi ve Mûsâ Efendi'ye ilişti. Şaşkın bir şekilde durakladı. Sonra yaklaştı. Arabanın camından içeriye daha dikkatlice baktı; derin bir iç çekti ve şöyle dedi:

"Allah Allâh, ne garip dünya! Yüzler var melek gibi... Yüzler var Nemrut gibi..."

VELHÂSIL:

Bu hâdise de gösteriyor ki, Allâh'a dost olmanın alâmeti, O'nun ilâhî nûrunun gönülleri ve çehreleri münevver kılmasıdır. Kısaca evliyâullâh, görüldüğünde Allâh'ı hatırlatan müstesnâ sîmâlardır. Çünkü yolları, Allah yoludur. Onlar hakîkat kervanının yüce rehberi Muhammed Mustafâ -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in ahlâkı üzeredirler. Nitekim O'nun bir hâli de, harfsiz ve sözsüz bir şekilde sadece sîmâsıyla bile Allâh'a davetçi olmasıydı. Öyle ki, yahûdîlerin seçkin ulemâsından Abdullah bin Selâm, O'nun gül yüzünü gördüğünde:

“–Bu yüz yalancı yüzü olamaz!” diyerek sadece bu sebeple îman etmişti. (Tirmizî, Kıyâme, 42; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 451)

Bu itibarla her kul, yürüdüğü, gezdiği, dolaştığı her yer ve mekânda müsbet veya menfî, etrafına devamlı olarak sözsüz bir şekilde, yâni hâli ile bir şeyler söyler, binbir intibâ bırakır ve -dikkatli yahut dikkatsiz- sayısız bakışlara muhatap olur. Kimbilir nice tanımadığı ve tanışmayacağı kimseler onun oturuşunu, kalkışını, konuşmasını, bakışlarını ve davranışlarını, yâni hâlini seyrederek beğenir ve kendi fıtratına uygun bularak örnek alıverir.

Bilmelidir ki kâinât, ilâhî neşvenin kaynağıdır. İnsan denen bu güzel muammâ, ilâhî neşvenin hârika tecellîsidir. İlâhî neşvenin muhtevâsındaki sâlihler ve kâmiller, hiçbir zaman mâzi olmayan insanlardır; zîrâ onlar, insanlığa numûne bir ömür sürmeleri neticesinde hayatları cesetlerinden sonra da devam eder.

***

HAYIRDA KALBÎ DURUM

Mûsâ Efendi -kuddise sirruh- anlatıyor:

“Sâmi Efendi Hazretleri ile yolculuk yapıyorduk. Ürgüp’te bir kişi otomobillerini çevirerek kendisinden sigara parası istedi. Bazı yol arkadaşlarının sükûtî muhâlefetlerine rağmen:

«–Madem ki istiyor, vermek lâzım!» dediler ve isteyenin dileğini yerine getirdiler.

Buna memnun olan fakîr, niyetini değiştirip:

«–Şimdi gidip bununla ekmek alacağım.» diyerek sevinçle oradan uzaklaştı.”

KISSADAN HİSSE:

Sırf Allah rızâsı için yapılan davranışlar, muhatapların kalblerine tesir eder ve onların ahlâkını güzelleştirir. Onun için yapılacak hayırlarda muhâtabın kalbî durumundan çok, bizim kalbî durumumuzun mühim olduğunu unutmamak gerekir. Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyururlar:

“(Vaktiyle) bir adam:

«–Ben mutlaka bir sadaka vereceğim.» dedi.

Geceleyin evinden sadakasını alıp çıktı ve onu bilmeden bir hırsızın eline tutu turdu. Ertesi gün belde halkı:

«–Hayret! Bu gece bir hırsıza sadaka verilmi !» diye konu maya ba ladı.

Adam:

«–Allâh’ım! Sana hamdolsun. Ben mutlaka bir sadaka daha vereceğim.» dedi.

Yine sadakasını alarak evinden çıktı ve onu (bu sefer de bilmeden) bir fâhi enin eline tutu turdu. Ertesi gün halk:

«–Olur ey değil! Bu gece bir fâhi eye sadaka verilmi !» diye dedikoduya ba ladı.

Adam:

«–Allâh’ım! Bir fâhi eye (de olsa) sadaka verdiğim için Sana hamd olsun. Ben mutlaka bir sadaka daha vereceğim.» dedi.

(O gece, yine) sadakasını alıp evinden çıktı ve onu (bu defâ da bilmeden) bir zenginin eline koydu. Ertesi gün halk:

«–Bu ne i tir! Bu gece de bir zengine sadaka verilmi !» diye

(hayretle) söylenmeye ba ladı.

Adam:

«–Allâh'ım! Hırsıza, fâhi eye ve zengine (de olsa) sadaka verdiğim için Sana hamdolsun.» dedi.

(Bu ihlâsı üzerine) uykusunda o adama:

«–Hırsıza verdiğin sadaka, belki onu yaptığı hırsızlıktan utandırıp vazgeçirecektir. Fâhi e belki yaptığından vazgeçip iffetli bir kadın olacaktır. Zengin de belki bundan ibret alıp Allâh'ın kendisine verdiği maldan muhtaçlara dağıtacaktır.» denildi." (Buhârî, Zekât, 14; Müslim, Zekât, 78)

Dolayısıyla sadaka veren, Rabbine şükür hâlinde olmalıdır. Çünkü sadakanın tesiri, verenin ihlâsına göre tecellî eder.

* * *

ARŞ-I A'LÂYA ÇIKAN AMEL-İ SÂLİH

Dâvûd-i Tâî Hazretleri'nin hizmetine bakan mürîdi birgün ona:

"–Biraz et pişirdim; buyurmaz mısınız?" dedi ve üstâdının sükût etmesi üzerine eti getirdi.

Ancak Dâvûd-i Tâî -kuddise sirruh-, önüne konan ete bakarak:

"–Falanca yetimlerden ne haber var evlâdım?" diye sordu.

Mürîd, durumlarının yerinde olmadığını izhâr sadedinde içini çekip:

"–Bildiğiniz gibi efendim!" dedi.

O büyük Hak dostu:

"–O hâlde bu eti onlara götürüver!" dedi.

Hazırladığı ikrâmı üstâdının yemesini arzu eden mürîd:

"–Efendim, siz de uzun zamandır et yemediniz!.." diye ısrar edecek oldu.

Fakat Dâvûd-i Tâî Hazretleri kabul etmeyip şöyle buyurdu:

"–Evlâdım! Bu eti ben yersem dı arı çıkar, fakat o yetimler yerse, Ar -ı Âlâ'ya çıkar!.."

KISSADAN HİSSE:

Güneş için ısıtmamak nasıl imkânsız ise, yüksek rûhlar için de insanlara acımamak, ıztırap ve çileler karşısında duygusuz kalmak, öyle imkânsızdır. Merhamet, bütün âleme yaygın ilâhî bir cevherdir. Hak dostlarının yüreği ise, merhametin bitmez tükenmez hazînesidir. Onların nazarında nefsi besleyen fânî rağbet ve alâkaları bir kenara bırakıp rûhu besleyen güzel davranışlarla amellerini ebedîleştirenlerin elde edeceği kazanç, hem ebedî hem de daha güzeldir. İnsanın bu dünyâda elde edeceği en kıymetli kârlar da sadece böyle amel-i sâlihlerdir. Diğer kazançlar ise, tek tek geri verilen geçici emanetlerdir. Nitekim hadîs-i şerîfte buyrulur:

Rasûl-i Ekrem'in âilesi bir koyun kesmişlerdi. Birçok infaktan sonra Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ondan geriye ne kaldığını sordu. Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ-:

"–Sadece bir kürek kemiği kaldı." dedi.

Bunun üzerine Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"–Desene (yâ Âi e), bir kürek kemiği hariç hepsi bizim oldu!" buyurdular. (Tirmizî, Kıyâme, 33)

* * *

DÂİMÂ HAKK'I FARK

Abdülkâdir Geylânî Hazretleri başından geçen bir hâli şöyle anlatmıştır:

"Birgün gözümün önünde bir nûr peydâ olmuş ve bütün ufku kaplamıştı. Bu nedir diye bakarken nûrdan bir ses geldi:

"–Ey Abdülkâdir, ben senin Rabbinim. Bugüne kadar yaptığın amel-i sâlihlerden öyle memnûnum ki, bundan sonra sana haramları helâl eyledim." dedi.

Ancak hitap biter bitmez ben bu sesin sahibinin şeytan -aleyhi'l-la'ne- olduğunu anladım ve:

"–Çekil git ey mel'un! Gösterdiğin nûr, benim için ebedî bir zulmetten başka bir şey değildir." dedim.

Bunun üzerine şeytan:

"–Rabbinin sana ihsân ettiği hikmetle yine elimden kurtuldun! Hâlbuki ben bu şekilde yüzlerce kimseyi yoldan çıkarmıştım." diyerek uzaklaştı.

Ellerimi ulu dergâha açtım; bunun, Rabbimin bir fazlı olduğu idrâki içinde Cenâb-ı Hakk'a şükürler eyledim.

Cemaatten bu hâli dinleyen birisi sordu:

"–Ey Abdülkâdir, onun şeytan olduğunu nereden anladın?"

Abdülkadir Geylânî -kuddise sirruh- cevap verdi:

"–Sana, haramları helâl kıldım, demesinden!..."

KISSADAN HİSSE:

Her zaman ve mekânda Allâh'ın dînini bulanıklaştırmaya çalışanlar dâimâ mevcut olagelmiştir. Lâkin bu faaliyetin had

safhaya ulaştığı demlerde her mü'min için fârûkıyyet, yâni hak ile bâtılı, doğru ile yanlışı, hayır ile şerri ve güzel ile çirkini birbirinden ayırt edebilme lüzûmu daha büyük bir ehemmiyet kazanır. Bugün, yukarıdaki kıssanın başka tecellîleri yaşanmakta ve birçok kasıtlı -güyâ- ilim erbâbı, İslâm'ın helâllerini harâm, harâmlarını helâl hâle getirme gayreti içinde cemiyete zarar vermeye çalışmaktadır. Dolayısıyla Abdülkâdir Geylânî Hazretleri'nin firâsetli davranışı ve fârukıyyet sıfatı hepimiz için büyük ehemmiyet arz etmektedir. Esâsen Geylânî Hazretleri'nin düstûru gâyet açıktır: **Cenâb-ı Hak, peygamberine vermediği bir hakkı başkalarına aslâ vermez. Helâl ve harâmın, doğru ve yanlışın, güzel ve çirkinin ne olduğunu peygamber değil de, şeytan ve onun insanlar içindeki bilgili geçinen uzantıları mı daha iyi bilir? Aslâ...** Cenâb-ı Hakk'ın böyle gâfillere hitâbı çok serttir:

"(Ey Rasûlüm! Şunlara) **de ki: Siz, dîninizi** (Allâh'ın gönderdiği dîni) **Allâh'a mı öğretmeye kalkışıyorsunuz?"** (el-Hucurât, 16)

* * *

BANA KERÎM LÂZIM

Bâyezid-i Bistâmî şöyle anlatır:

Birgün Dicle Nehri'nden karşı tarafa geçecektim. Yanına varınca Dicle'nin iki yakası, bana yol vermek için birleşti. Derhal kendimi toparladım ve Dicle'ye şöyle dedim:

"Andolsun ki, ben, buna kanmam. Zîrâ sandalcılar bir adamı

yarım akçeye geçiriyorlar. Ama sen, otuz senelik amelimi istiyorsun! O hâlde mahşer için hazırladığım amel-i sâlihlerimi aslâ burada yarım akçeye verip ziyan edemem. Bana Kerîm lâzım, kerâmet değil!"

HİSSE:

Nefse hoş gelen bir fiil olarak kerâmet, gerçek Hak dostlarının büyük bir hassâsiyetle üzerinde durdukları bir meseledir. Zîrâ kerâmeti bir kenara koyup bir anlık zorluğa katlanmanın bedeli, ya geçici bir yorgunluk ya da üç-beş kuruş masraf veya kulların gözüne meçhul kalmaktır. Ancak kerâmete sarılmanın bedeli ise, bazen o âna kadar yapılan amel-i sâlihlerin tamamıdır ki, bu, insanı ebedî âleme eli boş götüren bir gönül iflâsıdır. Onun için bütün ârifler, Hakk'ın murâd etmesi müstesnâ, halkın rızâsını ve takdîrini kazanmak demek olan kerâmete aslâ meyletmemişler, dâimâ Kerîm olan Mevlâ'nın rızâsını tahsîle gayret etmişlerdir.

Bu meyânda evliyâullâhın büyüklerinden Sehl bin Abdullâh et-Tüsterî, ne güzel buyurur:

"Kerâmetlerin en büyüğü, kötü huyları, iyi huylarla değiştirmektir. Üstelik bazı kerâmetler, ağlayan çocuklara oyalansınlar diye verilen bir oyuncak gibidir. Bunu velîler değil, ancak gaflet erbâbı arzu eder. Onlar bununla oyalanır ve nicelerini de oyalarlar."

Onun için her dâim en mühim mesele, Cenâb-ı Hakk'ın:

"Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!" (Hûd, 112) buyruğunu îfâdır.

* * *

ÖNDE GİDENLERİN MESÛLİYETİ

Birgün Ebû Hanîfe Hazretleri çamurda yürüyen bir çocuğa rastlamıştı. Ona merhamet ve şefkatle tebessüm ederek:

"–Evlâdım, dikkat et de düşmeyesin!" dedi.

Çocuk da, zekâ ve basîret parlayan gözleriyle İmâm'a döndü ve kendisinden pek de beklenmeyecek şu ibretli mukâbelede bulundu:

"–Ey İmâm! Benim düşmem basittir, düşersem yalnız ben zarar görürüm. Fakat asıl siz dikkatli olunuz. Zîrâ eğer sizin ayağınız kayacak olursa, size tâbî olup peşinizden gidenlerin de ayağı kayar ve düşerler ki, bunların hepsini kaldırmak da oldukça zordur."

Çocuğun sözlerine hayran kalan İmam, ağlamaya başladı ve talebelerine:

"–Şâyet bir meselede size daha kuvvetli bir delil ulaşırsa, o hususta bana tâbî olmayınız. İslâm'da kemâlin alâmeti budur. Bana olan sevgi ve bağlılığınız da ancak bu şekilde ortaya çıkar..." (Hâşiyetü İbn-i Âbidîn, I, 217-219, Dımeşk, 2000)

HİSSE:

Hak yolunda ön saflarda bulunmak hem bereketli, hem de mes'ûliyetlidir. Zîrâ önde bulunanların, güzellikleri etraflarına tesir ettiği gibi yanlışlık ve çirkinlikleri de etrafları tarafından doğru telâkkî edilerek taklîd ve uygulanmak sûretiyle şuyû bulur. Onun için İmâm-ı Âzam gibi din büyükleri, verdikleri fetvâlarda bu hassâsiyete riâyetin yanında, yaşayışlarını da hep takvâ ölçüleri içinde sürdürmüşlerdir. Nitekim bir defasında elbisesindeki çok ufak bir kiri temizlerken kendisini görenler sorarlar:

"–Yâ İmâm! Verdiğiniz fetvâya göre şu ufacık leke namaza mâni bir kir değil; ne diye zahmet çekip onu gidermeye çalışıyorsunuz?"

Hazret-i İmam buyurur:

"–O fetvâ, bu takvâ!.."

İşte büyük olsun küçük olsun, kullara ve Hakk'a karşı bütün mes'ûliyetleri ebedî âlemde birer memnûniyete dönüştürecek olan yegâne düstur!..

* * *

ALLÂH'IN DÂVETİNE İCÂBET

Hasan-ı Basrî -kuddise sirruh- şöyle buyurur:

"Koyun, insandan daha hassastır. Çünkü o, çoban seslendiğinde otlamayı bırakıp dikkat kesilir. Bu hakîkatten ibret almayıp da Allâh'ın dâvetine bîgâne kalan insana ne demeli?!."

SÖZÜN ÖZÜ:

Davetler çeşit çeşittir. Bir kimseye "gel" denildiğinde, çağıran sevmediği biri ise durum farklı, dostu ise daha farklı, annesi ise çok daha farklı, hele sevdiği biri ise bambaşkadır. Öyleyse Allâh'ın davetine icâbet, çok farklı bir gönül coşkusu içinde ve teslîmiyet neşvesi hâlinde olmalıdır. Bilhassa günde beş defa yerleri ve gökleri dolduran « حي على الصلاة » (Haydi namaza!) davetine karşı gönlümüzdeki şevk ve heyecanımızın nasıl olduğunu Hakk'a bağlılık ve muhabbet terazîsinde dâimâ mîzân etmeliyiz. Hazret-i Mevlânâ ne güzel

buyurur:

"Aklını ba ına al!.. Madem ki Cenâb-ı Hak seni taleb ediyor, bu isteğe kar ı sen ba ını bile ayak yap da ko !.."

"Zîrâ O'nun gel demesi, insana yücelikler verir. Mânevî co kunluk verir, sonsuz ihsanlar bağı lar, ebedî yaygılar yayar, yüce sofralar kurar."

* * *

HELÂLİN EHEMMİYETİ

Ebû Abbas Nihâvendî'ye, ticâretle meşgul olan zengin talebelerinden birisi geldi ve zekâtını kime vermesinin daha uygun olacağını sordu. Ebû Abbas -kuddise sirruh- da:

"–Gönlün kimde karar kılıyorsa ona ver!" dedi.

Aldığı bu cevapla hocasının yanından ayrılan talebe, yolu üzerinde dilenen bir âmâ gördü. Gönlü ona ısındı. Zekâtı olan bir kese altını çıkarıp verdi. Keseyi eliyle şöyle bir yoklayan âmâ, sevinçle oradan ayrıldı. Ertesi gün aynı yerden geçen talebe, bir önceki gün kendisine zekât verdiği âmâyı başka bir âmâ ile konuşurken gördü. Kulağına şu cümleler ilişti:

"–Dün bana bir beyzâde tam bir kese altın verdi. Ben de meyhaneye gidip bir güzel demlendim..."

Bu durum talebenin canını sıktı, gönlünü daralttı. Doğruca Ebû Abbas Hazretleri'nin yanına gitti. Hâdiseyi tam arz edecekti ki, Ebû Abbas onun konuşmasına fırsat vermeden, sattığı külahının karşılığı olan bir akçeyi infak etmesi için kendisine uzatıp:

"–Önüne çıkan ilk kişiye bu akçeyi ver!" diye tembihledi.

Talebe, bir şey diyemeden verilen vazifeyi îfâ için oradan ayrıldı. Hocasının dediği üzere karşısına çıkan ilk kişiye bu akçeyi verdi. Ancak içini kemiren bir merakla o şahsı takibe koyuldu. Adamcağız, şehrin kenar semtlerinden birisine gitti ve bir harabeye girdi. Sonra elbisesinin altından ölü bir keklik çıkartıp yere bıraktı. Tam oradan ayrılacaktı ki, talebe önüne geçip sordu:

"–Ey yiğit! Allâh için doğruyu söyle, bu ne hâldir! Şuraya attığın ölü keklik nedir?"

Adamcağız kendisine akçeyi veren şahsı karşısında görünce kekeleyerek şunları söyledi:

"–Yedi gündür, bir şey bulup da çoluk çocuğuma yediremedim. Ben ve hanımım sabrediyorduk, ama çocuklarımın artık açlığa tahammülleri kalmamıştı!.. Buna rağmen dilenip insanlardan bir şey istemek, asla yapamayacağım bir işti. Binbir ıztırap içinde kıvranırken, senin görmüş olduğun, çürümeye yüz tutmuş o ölü kekliği buldum. Zarûret sebebiyle onu yemeleri için çocuklarıma götürecektim. İçimden de Allâh'a yalvarıyor: "Yâ Rab, hâlime inâyet eyle!" diye niyaz ediyordum ki, sen gelip o akçeyi verdin. Ben de Rabbime şükrederek o yenemeyecek durumda olan kuşu mezbeleye bıraktım. Şimdi pazara gidecek ve verdiğin akçeyle yiyecek bir şeyler alacağım..."

Bu hâle şaşırıp kalan talebe, derhal Ebû Abbas Hazretleri'nin yanına geldi. Hazret-i Pîr, o henüz bir şey söylemeden şöyle buyurdu:

"–Evlâdım! Demek ki, sen kazancına şüpheli veya haram bir şeyin karışıp karışmadığına dikkat etmemişsin. Bu yüzden de dikkat ettiğin hâlde zekâtın, şaraba gitti. Zîrâ kazanılan

şeyler, nereden ve nasıl elde edilmişse, aynı şekilde elden çıkar. Nitekim senin bir kese altınına mukabil benim bir tek akçemin sâlih bir insanın eline geçmesinin hikmeti de, onun sırf el emeği ile kazanılmış olmasından, yâni helâlliğindendir…”

KISSADAN HİSSE:

Her şey, müsbet veya menfî sahip olduğu husûsiyetlere göre değer kazanır veya kaybeder. Bu gerçek, helâl ve haram meselelerinde daha da bârizleşir. Onun için eskiler mal ve mülk hakkında:

“Haydan gelen hûya gider!” demişlerdir.

Bu, iki mânâya da gelir. Birincisi; “Hayy” olan Allah’tan gelen yine “Hû” olan Allâh’a gider, demektir. İkincisi de; havadan kazanılan, şüphe ve haramla karışık kazançlar da yine havaya/boşa gider, anlamındadır. Kısaca helâl helâle vesîle olurken, harâm da harâma sebebiyet verir. Nitekim bu hakîkati ifâde sadedinde Ebû Bekir Verrak Hazretleri bir sohbetinde:

“–Sabahları kalkınca insanlara bakarım; kimin helâl, kimin haram yediğini anlarım!” buyurdu.

Sordular:

“–Bunu nasıl anlıyorsun?”

Şöyle îzâh etti:

“–Her kim sabahleyin kalkar kalkmaz dilini boş laf, gıybet ve sövüp saymakla meşgul ederse, bilirim ki bu hâl, yediği haram gıdâdan kaynaklanmaktadır. Her kim de sabahleyin kalktığında dilini Allah Teâlâ’nın zikri, kelime-i tevhîd ve istiğfarla meşgul ederse, onun aldığı gıdâ da helâl yoldandır…

Çünkü helâl de haram da, sahip oldukları özelliklere göre insanların fiillerine yansırlar...”

* * *

HELÂL KAZANÇ

Ebû Hanîfe Hazretleri, ticaretle geçinen hayli servet sahibi zengin bir kimse idi. Ancak ilimle meşgul olduğundan ticârî işlerini vekili vasıtasıyla yürütür, kendisi de yapılan ticaretin helâl dâiresi içinde olup olmadığını kontrol ederdi. Bu hususta o derece hassastı ki, bir defasında ortağı Hafs bin Abdurrahman’ı kumaş satmaya göndermiş ve ona:

“–Ey Hafs! Malda şu şu özürler var. Onun için bunu müşteriye söyle ve şu kadar ucuza sat!” demişti.

Hafs da, malı İmâm’ın belirttiği fiyata satmış, ancak ondaki özrü müşteriye söylemeyi unutmuştu. Durumu öğrenen Ebû Hanîfe Hazretleri, Hafs bin Abdurrahmân’a:

“–Kumaşı alan müşteriyi tanıyor musun?” diye sordu.

Hafs’ın, müşteriyi tanımadığını belirtmesi üzerine İmâm, helâl kazancının lekeleneceği endişesiyle, satılan maldan elde edilen kazancın tamamını sadaka olarak dağıttı. İşte onun bu takvâsı, maddî-mânevî ticaretine ziyâdesiyle bereket oldu.

HİSSE:

Bir kimsenin temiz gönüllü, ihlâs sahibi ve ehl-i istikâmet olduğunu anlamak için onun, yaptığı ibâdetlerinden ziyade o ibâdetleri hangi kalbî seviye ve hâl ile yaptığına bakılmalıdır. Yâni bilhassa davranışlarının İslâm ahlâkına uygun ve

kazancının helâl olup olmadığına dikkat edilmelidir. Bu meyanda Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-, bir kimse medhedildiği zaman, onu öven şahsa, üç şeyi sormuştu:

"–Sen onunla hiç komşuluk, yolculuk, veya ticâret yaptın mı?"

Muhâtabı üçünü de yapmadığını söyleyince:

"–Öyleyse onu medhetmeyin, çünkü siz onu lâyıkıyla tanımıyorsunuz!" buyurdu.

Onun için Süfyân-ı Sevrî -kuddise sirruh-:

"Kişinin dindarlığı, ekmeğinin helâlliği nisbetindedir." buyurmuştur.

Birgün kendisine:

"–Efendim! Namazı birinci safta kılmanın fazîletini anlatır mısınız?" dediklerinde de helâl lokmaya dikkat çekmiş ve:

"–Kardeşim! Sen ekmeğini nereden kazanıyorsun, ona bak! Kazancın helâl olduktan sonra, hangi safta dilersen orada namazını kıl; bu hususta sana güçlük yoktur." cevabını vermiştir.

Ticarette helâlinden kazanmaya dikkat edip, ona haram karıştırmamanın ehemmiyet ve bereketini, merhum pederim Mûsâ Efendi -kuddise sirruh- şu hâdise ile anlatırdı:

"Gayr-i müslim bir komşumuz vardı. Sonradan müslüman olmuştu. Birgün kendisine hidâyete eriş sebebini sorduğumda şunları söyledi:

«–Acıbadem'de tarla komşum Rebî Molla'nın ticâretteki güzel ahlâkı vesilesiyle müslüman oldum. Molla Rebî, süt satarak geçimini temin eden bir zâttı. Bir akşam vakti bize geldi ve:

"–Buyurun, bu süt sizin!" dedi.

Şaşırdım:

"–Nasıl olur? Ben sizden süt istemedim ki!" dedim.

O hassas ve zarif insan:

"–Ben farkında olmadan hayvanlarımdan birinin sizin bahçeye girip otladığını gördüm. Onun için bu süt sizindir. Ayrıca o hayvanın tahavvülât devresi (yediği otların vücudundan tamamen izâlesi) bitinceye kadar sütünü size getireceğim..." dedi.

Ben:

"–Lâfı mı olur komşu? Yediği ot değil mi? Helâl olsun!.." dediysem de Molla Rebî:

"–Yok yok, öyle olmaz! Onun sütü sizin hakkınız!.." deyip hayvanın tahavvülât devresi bitene kadar sütünü bize getirdi.

İşte o mübârek insanın bu davranışı beni ziyâdesiyle etkiledi. Neticede gözümdeki gaflet perdelerini kaldırdı ve hidâyet güneşi içime doğdu. Kendi kendime:

"–**Böyle yüce ahlâklı bir insanın dîni, muhakkak ki en yüce bir dîndir**. Böylesine zarîf, hak-şinâs, mükemmel ve tertemiz insanlar yetiştiren dînin doğruluğundan şüphe edilemez!" dedim ve kelime-i şehâdet getirip müslüman oldum.»"

Bu hikmetli kıssalar, helâl kazanç ve haram meselesi husûsunda ne kadar titiz ve ihtiyatlı olmamız gerektiğini pek bâriz bir şekilde ortaya koymaktadır. Zîrâ helâl kazanç, takvânın temel esaslarındandır. Buna binâen hadîs-i şerîfte:

"Doğru sözlü, dürüst ve güvenilir tâcir; nebîler, sıddıklar ve ehidlerle beraberdir." buyrulmuştur. (Tirmizî, Büyû, 4)

Çünkü nebîler, sıddıklar ve şehitlerle beraberlik vasfını kazanan gönlü hassas bir tüccar, etrafı için huzur ve berekete

vesîle olurken, kendisi için de dünyevî ve uhrevî iki saâdete de mazhariyet elde eder. Ancak dünya ihtirâsına mağlup olanlar, bu âlemde saltanat sürer gibi görünseler de, sonsuz âlemin ebedî birer sefîli ve yoksulu olmaktan kendilerini kurtaramazlar.

Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

"Öyle bir zaman gelir ki, ki i malını helâlden mi, haramdan mı kazandığına hiç aldırı etmez." (Buhârî, Büyû, 7, 23)

Hâsılı, hadîs-i şerîfte işâret edilen gafletlerin fazlaca zuhûr ettiği ve gönüller haramları terk etmeye çalışsa da, onların gönülleri bırakmadığı günümüzde, helâle riâyet edebilmek, en mühim mesele ve en büyük ibâdettir.

Bu büyük ibâdeti îfâ ederek Allâh'ın emrine itaat, teslîmiyet ve rızâ hâlinde bulunabilen kalbler, dikenlerin arasından sıyrılıp renk renk açmaya mazhar olan güller misâli, birer hayır ve feyiz menbaı olurlar. Bunun aksine, haram ve şüpheli şeylere dalmış kalbler de, güllerin aksi olan dikenlerin arasına katılıp binbir kötülük kaynağı ve hattâ ahlâksızlık yuvası hâline gelirler. Cenâb-ı Hak muhâfaza buyursun!

Âmîn!..

Bkz. Buhârî, Bed'u'l-Halk, 7; Müslim, Cihâd, 111.

Kılınan namazın tesiri, kalblerin durumuna göredir. Mâûn Sûresi'nde Cenâb-ı Hak:

"Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki onlar

namazlarında gâfildirler. Yaptıkları işlerde de riyâkârdırlar.” buyurmaktadır. Bu bakımdan mescidlerde de gâfil yâni kalben hasta kimselerin, hattâ münâfıkların bile bulunması tabiîdir.

Vâlide sultanların yanında Sudan’lı zenci kadınlar çalışırdı. Bunlara sarayda “bacı” denirdi. Sudanlılar temiz, nâmuslu, iffetli oldukları için Osmanlılar, sarayda hizmetkâr olarak özellikle onları istihdâm ederlerdi.

Yûsuf, 64: "Allah en hayırlı muhafaza eden ve koruyandır."

HÜLÂSA

Tasavvuf bir hâldir, ancak tadan bilir!..

Cenâb-ı Hakk'ın Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'e:

"(Ey Rasûlüm!) **Onu** (Kur'ân'ı) **Cebrâîl, inzâr**[134] **edenlerden olasın diye Sen'in kalbine indirmiştir."** (eş-Şuarâ, 193-194) buyurmasında sayısız hikmetler vardır.

Bu hikmetlerin özü de, bütün bilgilerin, bilhassa ilâhî ilim ve irfânın ancak gönül iklîminde neşv ü nemâ bulabileceği gerçeğidir. Yâni her ilmî hakîkat; ancak aşk, vecd ve feyiz mecraı hâlindeki kalbler vasıtasıyla derûnî mânâ ve güzellikleri fâş eder. Bu meyanda tasavvufun:

"İlim esastır, fakat bu esasın gâyesi de amel-i sâlihtir. Bu da, kısaca tâzim li-emrillâh (Allâh'ın emirlerini büyük bir tâzimle yerine getirmek) ve şefkat li-halkillâh (bütün mahlûkâta merhamet etmek) sırrında gizlidir. Aksi takdirde ilim, faydasız bir külfetten ibârettir." şeklindeki bakış açısı, hep bu hakîkate binâendir.

Yâni bütün kitâbî bilgiler, hakîkatte bir tohuma benzerler. Nasıl ki tohumlar toprağa ekilmeyip sadece ambarda kaldığında yıllar geçse de onlar yine bir tohumdan başka bir şey olamazlarsa, kitâbî bilgiler de yalnızca satırlarda veya raflarda kaldığında durum aynıdır. Buna mukâbil toprağa gömülen tohumlar ise, vasıflarına göre büyüyüp serpilir, kimisi devâsâ çınarlar hâline gelir. Tıpkı bu şekilde gönül toprağına ekilen ilim tohumları da, kalbleri birer maneviyat bahçesi hâline getirir ki, ilim ve irfânın gerçek meyveleri o

zaman elde edilir.

Bunun içindir ki Kur'ân-ı Kerîm, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in mübârek sadrına indirilmiş ve ashâb-ı kirâm ilâhî irşâdları ve mâlumâtı satırlardan ziyade Varlık Nûru'nun gönül âleminde okumuştur. Böylece onların gözleri ve gönülleri, ilâhî kelâmın o mübârek sadırdaki nice ulvî ve eşsiz tecellîleriyle nûrlanmış ve İslâm'ın ulvî ve derûnî hakîkatleri, sır ve hikmetleri bütün güzellikleriyle rûhlarına aksetmiştir. Bir bakıma sahâbe, Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in canlı bir Kur'ân hâlindeki müstesnâ şahsiyet ve karakterine hayran kalarak îman etmiş ve O'nun etrafında pervâne olmuştur. İşte tasavvuf da, bu akisten nasîb alarak İslâm'ı rûhâniyet ve feyz iklîminde yaşatmayı düstur edinmiş; Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in nûr menbaı olan gönlünden evliyâullâha akseden nûrânî parıltıları asırlara ve nesillere taşımaya gayret etmiştir.

Bu açıdan dînin fetvâ yönü bir binânın temel direkleri, takvâ yönü ise, o direkler etrafındaki tamamlayıcı kısımlar ile güzellik ve zarâfet unsurlarıdır. Bir taraftan bu iki özelliği birleştiren tasavvuf, bir taraftan da güzel amel ve ahlâk mükemmelliğine ilâve olarak; insanı, hayatı ve kâinâtı açıklamakta, mes'ûliyetlerin daha geniş bir hikmet ile idrâk ve îfâsını sağlamaktadır. Bu itibarla tasavvuf, muhabbetullâh ve mârifetullâh bahsinde kullara, gönüllerinden mîrâca doğru açılmış mânevî bir pencere mâhiyetindedir.

Tasavvuf, yeri geldikçe de temas ettiğimiz üzere İslâm'ı ihlâs, takvâ, zühd, ihsân, murâkabe, samîmiyet, teslîmiyet ve muhabbet ölçüleriyle yaşayabilmekten ibarettir. Onun en

mühim mes'elesi de, bu gerçekleri anlatmaktan ziyâde onları hayatımıza imkân ve istîdâdımız nisbetinde yansıtabilmektir. Evvelce sâlih âlimler, yaptıkları her va'z u nasîhat ve anlattıkları her ilâhî güzellik ve ahlâk-ı hamîdeden sonra:

"Söylemek kolay, dinlemek kolay; fakat muktezâsınca amel etmek çok zor!.." derler ve gönüllerin kemâle ulaşması yolunda telkinde bulunurlardı.

Bu pencereden baktığımızda bir bakıma yazmak da kolay, okumak da. Ancak gereğince yaşayıp o güzellikleri hayatımızın fârikaları hâline getirmek hayli müşkildir. Yâni «sabret» gibi kısacık bir kelimeyi, ne söyleyen dil, ne işiten kulak ve ne de okuyan göz yorulur. Ancak bu kelimenin; sayısız dert, nice ağır çile, ıztırap, binbir iptilâ ve çeşit çeşit sıkıntılara mâruz kalmış gönüllerde tecellîsi mevzubahis olunca insanlar âdeta kan-ter içinde kalmakta ve çoğu kere de sabırsızlığı tercih etmektedirler. Dolayısıyla bütün mesele, tasavvufî bilgileri sadece öğrenmek ve öğretmek değil, onları gönüllerimizin birer hayat ve saâdet iksîri hâline getirebilmektir.

Zîrâ Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'de:

"O Allah ki, hayatı ve ölümü, hanginizin daha güzel amellerde bulunacağını imtihân için yaratmıştır..." (el-Mülk, 2) buyurmakta ve kulları amel-i sâlihe dâvet etmektedir.

Dikkat edilirse âyet-i kerîmede "daha güzel öğrenmek" veya "daha güzel anlatmak" ya da "daha güzel dinlemek" tarzında bir ifâde kullanılmıyor, bilâkis **"daha güzel kullukta bulunma/amel-i sâlih"** hakîkati beyân buyruluyor.

Onun için tasavvufun temel gâyesi; irfân zemzemi, takvâ

kevseri ve aşk u muhabbet âb-ı hayâtı ile gönül goncalarını yeşertebilmek ve bir gaflet çölü olan şu dünyâda hüsrâna düşmeden kulları vâsıl-ı ilâllâh eylemektir. Bu gerçeği anlayan ve yaşayanlar, tasavvufu anlamış ve yaşamış olurlar. Tasavvuf büyüklerinin buyurduğu gibi:

“Tasavvuf bir hâldir, ancak tadan bilir!..”

Hâsılı buraya kadar anlattıklarımızla tasavvuf hakkında söylemek istediğimiz öz, Allâh’a en güzel şekilde kulluk ve ebedî âleme ciddî bir hazırlıktır. Yâni tasavvuf, kulluğu en güzel bir şekilde yaşayabilmektir. Zîrâ Cenâb-ı Hak insanı kendisine kulluk etmesi için yaratmıştır. Dolayısıyla tasavvuf, kulluğa mânî olan engelleri ortadan kaldırmaktan ve kulluğa vesîle olacak imkânları temin etmekten başka bir şey değildir. O, nice yaraları sararken, nice kurak toprakları yemyeşil ve münbit bir gülistan hâline getirmekte ve nice vîrâne gönülleri mâmur bir saray eylemektedir. Kısacası tasavvuf, şu gurbet âleminden sonsuz vuslat âlemine giderken kulları Hak katında « نِعْمَ الْعَبْدُ » **«ne güzel kul»** rütbe ve taltifine mazhar kılacak nurlu bir yoldur.

Bütün mesele, nefsânî benlik ve iddiâdan sıyrılıp azamet-i ilâhiyye karşısında **hiçlik hâli**nde yaşayabilmektir. Bu hissiyat, kula acziyet ve tevekkülü tâlim eden öyle ulvî bir hâldir ki, gönlü kemâlâtın zirvelerine yükseltir. Hiçlik sarayında yaşayan gönüller, hiçbir zaman mahrûmiyet ve zillete düşmezler; bilâkis vakar içinde tevâzu ve mahviyete büründükleri nisbette Hak katında yüceliklere nâil olurlar. Şâir ne güzel söyler:

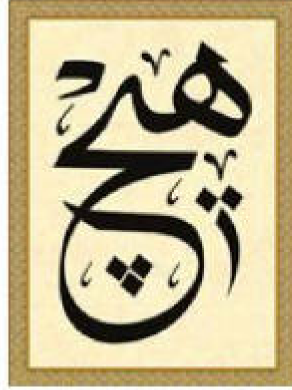
Mazhar-ı feyz olamaz dü meyicek hâke nebât

Mütevâzî olanı rahmet-i Rahmân büyütür

"Bitki, mahviyet sırrı ile toprağa tohum hâlinde dü medikçe, feyz, bolluk ve berekete mazhar olamaz. Ancak mütevâzı, yâni hiçlik hâlinde toprakla bir olanı ise, Rahmân'ın rahmeti bizzat büyütür, binbir berekete mazhar kılar..."

Yâ Rabbî! Bizleri de «ne güzel kul» diye taltif buyurduklarından eyle! Allâh'ım! Huzûrunda hiçlik iklîmine girerek, benlik ve iddiânın kuraklığından korumaya çalıştığımız gönüllerimizi sonsuz rahmetinle yeşert! Sözlerimizi özlerimizle, özlerimizi de sözlerimizle mutâbık kıl! Sen'in sonsuz kelâm sıfatının tecellîsi ile âcizâne kaleme almaya cesaret ettiğimiz hakîkat goncalarını gönüllerimizde yeşert! Cümlemizi sevdiklerinden eyleyip sâlihler zümresine dâhil buyur ve onlarla haşreyle! Hazret-i Peygamber'in nûrlu izinden ayırma! Onun şefaat-i uzmâsına mazhar kıl! Râzı olduğun hâli ve ahlâkı ihsân buyurup, dâimâ râzı olduğun amelleri işlemeye muvaffak eyle! Bütün hislerimizi rızâ-ı şerîfin ile te'lîf eyle! Sevmediğin hâl ve davranışlardan uzaklaştır! Son nefesimize dek sırât-ı müstakîm üzere yaşat! Şu nâçiz eserimizi, hayra, hidâyete, hikmete, hakîkat ve mârifete vesîle eyle!

Âmîn!..

İnzâr: Ebedî âlemdeki hazîn neticelerin vehâmetiyle korkutarak emir ve nehiylerde bulunmak.

BEŞİNCİ BÖLÜM:

HAK DOSTLARINDAN NASİHATLER

ş ***"Ho Gör"***

A. TEVESSÜL

Ey îman edenler! Allah'tan korkun ve O'na yaklaşmak için vesîle (sebep) **arayın!..** (el-Mâide, 35)

Kulu, yaratılışındaki esas gâye ve maksada ulaştıran her türlü yol ve vâsıta, bir **vesîle**dir. Allâh'a yaklaşmak için bu vesîlelere sarılmaya da **tevessül** tâbir olunmuştur. Daha husûsî mânâda ise, duânın kabulüne sebep olacağı ümidiyle başta esmâ-i hüsnâ, Kur'ân-ı Kerîm, sâlih ameller, peygamberler ve sâlih zâtlar vesîle kılınarak Allah'tan bir şey istemek, arzu edilen bir şeyin elde edilmesi veya arzu edilmeyen bir şeyin def edilmesi için O'na duâ ve ilticâda bulunmak demektir.

Mâide Sûresi'nin 35. âyet-i kerîmesinde:

يَٓا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اتَّقُوا اللّٰهَ وَ ابْتَغُٓوا اِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ

"Ey îman edenler! Allah'tan korkun ve O'na yaklaşmak için vesîle (sebep) **arayın!.."** buyrulmaktadır.

Âyet-i kerîmede "vesîle" kelimesi, mutlak olarak, yâni hiçbir tahdid olmadan zikredilmiştir. Bu itibarla Allâh'a yaklaşmak için aranması gereken vesîleden maksat; namaz, oruç, cihâd ve benzeri sâlih amellerdir. Bazı müfessirler ise bu sayılanların yanısıra, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in ahlâkı ile ahlâklanmak gâyesiyle bir mürşid-i kâmilin terbiyesine girmenin de bir "vesîle" olduğunu ifâde etmişlerdir.

Âlimler ve sâlihlerin, kulu Rabbinin yoluna tevcîh etmeleri,

ruhbanlık mâhiyetinde bir faâliyet değildir. O, bir irşâd ve îkazdır. Yürünecek yollarda yolculara rehberlik etmekten ibârettir. Buna mukâbil Hristiyanlıkta ruhbanlık vardır. Onlara göre ruhban, Allâh ile kul arasında zarûrî bir vasıta durumundadır. İslâm ise bunu reddeder. Yâni Allâh ile kul arasında bir üçüncü şahıs tasavvur olunamaz. Kul, Rabbine şahsen ve doğrudan her an yönelebilir ve O'na ibâdet edebilir.

Hâl böyleyken ruhbanlıkta olduğu gibi mürşidlerin, mâneviyat yolunda ilerleyen mürîd ile Allâh arasına girdikleri farz olunarak, onların gördüğü bu vazîfeye karşı bâzı îtirazlar vâkî olagelmiştir. Hâlbuki ruhbanlık, bir kimsenin râhip mevcut olmaksızın, Cenâb-ı Hakk'a kullukta bulunamamasıdır. Bu, tahrif edilmiş Hristiyanlıkta mevcuttur. Ulemâ ve meşâyıhın icrâ ettikleri vazîfe, râhiplerinkiyle aslâ kıyaslanamaz.

Bu husustaki tenkidler, tevessülün lügat mânâsını ön plana çıkarmaktan doğan, yersiz ve yakışıksız sözlerdir. Böyleleri tevessülün hakîkî mâhiyetini gözardı ederler. Bu tip îtirazlar daha ziyâde gerçek mürşid-i kâmillerin hâllerine vâkıf olamayan, tasavvufî muhitlerin dışındaki insanlar arasından çıkmaktadır. Böyle düşünülmesine bâzen de tasavvufî metodları lâyıkıyla hazmedememiş olan bir kısım müntesiplerin hareketlerindeki yanlışlıklar sebep olmaktadır. Ancak bunu da haklı saymak imkânsızdır. Çünkü bir dâvâya mensûp olan kişinin acziyet, kifâyetsizlik ve bâzen de kötü niyeti sebebiyle, o dâvâya îtiraz etmek nasıl doğru değilse, bu meselede de şahısların kusurunu dâvâlarına izâfe etmek doğru değildir. Böyle şahsî kusurları, onların temsîl etmek iddiâsında bulundukları yüce değerlere atfetmek,

mantıken de doğru olamaz. Nitekim bugün aklı başında hiç kimse, müslümanların kusurlarından İslâm'ı mes'ul tutamaz.

Yukarıda da îzâh etmiş olduğumuz üzere hakîkî mürşidler, gerçekte ulemânın, zâhirî ilimlerin tâliminde yaptığı rehberliğe benzer bir vazîfeyi, mâneviyat yollarında îfâ ederler. Bu, kul ile Allâh arasına girmek değil, insanları mürşid-i kâmilin tecrübe ve dirâyetine istinâden Allâh'a giden yolda îkaz ve irşâd edip onları muhâtaralardan kurtarmak ve yollarını selâmetle kat edebilmelerini sağlamak gayretinden ibârettir. Nasıl ki, bir yolculuk esnâsındaki bineğimiz gâye değil vâsıta ise, bir mürşid-i kâmil de, mürîde kalbî eğitimi tâlîm edip onun iç dünyâsını Allah ve Rasûlü'nün ahlâkı ile tezyîn eden bir muallim demektir. Hattâ bâzı mürîdler -nasîb ve istîdatları varsa- sür'atle terakkî ederek, bidâyette kendisine yol gösterip önünde ufuklar açan mürşidini, nihâyette geride bırakabilir. Zâhirî bir kıyaslamaya göre Şems-i Tebrizî ile Hazret-i Mevlânâ misâlinde olduğu gibi.[135]

Yâni mürşid-i kâmiller bütün ehemmiyet ve kıymetine rağmen aslâ gâye değil, ancak bir vâsıta hükmündedirler.

Gerçekten tevessül, bir mânâda, olgun ve tecrübeli bir mü'min demek olan mürşid-i kâmili rehber edinerek, ayakların kayması kuvvetle muhtemel bulunan ince yollardan sâlimen geçmek için onların rehberliğine mürâcaat edip irşâd ve feyizlerinden istifâdeye çalışmaktır. Diğer bir mânâsıyla da tevessül, merâmını Cenâb-ı Hakk'ın sevdikleri hürmetine O'na arz ederek duâya makbûliyet kazandırma gayretidir. Yoksa Hak Teâlâ'nın sâlih kullarına kudsiyyet atfetmek değildir.

İmâm Mâlik -rahmetullâhi aleyh-:

“Dileklerinizde Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’i vesîle edininiz!..” buyurur.

İmâm Cezerî -kuddise sirruh-:

“Duâlarınızın kabulü için peygamberler ve sâlih kişileri vesîle ittihâz ediniz!..” buyurmaktadır.

Nitekim bu hususlarla ilgili birkaç tevessül misâli şöyledir:

Şifâü’s-Sekâm adlı eserde İmâm Sübkî’nin şöyle buyurduğu bildirilmektedir:

“Nebiyy-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’le tevessül, her hâlükârda câizdir. O yaratılmadan evvel, yaratıldıktan sonra, dünya hayatı esnâsında, vefâtından sonra berzah âlemindeyken, yeniden diriltildikten sonra, kıyâmetin Arasat meydanında ve cennette Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ile tevessül edilebilir.”

İbn-i Abbâs -radıyallâhu anh- anlatıyor:

Hayber yahûdîleri ile Gatafan arasında savaş vardı ve Hayber yahûdîleri ne zaman Gatafan’la karşılaşsalar yeniliyorlardı. Sonunda:

“Ey Allâh’ımız! Âhir zamanda göndermeyi va’dettiğin o ümmî peygamber hakkı için Sen’den bizi muzaffer kılmanı diliyoruz.” duâsına sığınmayı kararlaştırdılar ve Gatafan’la karşılaşınca bu duâyı yaptılar. Savaşın netîcesinde Gatafan’ı bozguna uğrattılar. Fakat duâlarında vesîle edindikleri Hazret-i Muhammed -sallâllâhu aleyhi ve sellem- peygamber olarak gönderilince O’nu inkâr ettiler. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyet-i kerîmeyi vahyetti:

وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا

فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللهِ عَلَى الْكَافِرِينَ

"...Daha önce (O peygamberin adını kullanarak, O'nun hakkı için diyerek) **kâfirlere karşı zafer isteyip durdukları hâlde, O tanıdıkları kendilerine gelince, bu sefer O'nu inkâr ettiler. İşte Allâh'ın lâneti böyle kâfirleredir."** (el-Bakara, 89) (Kurtubî, II, 27; el-Vâhidî, *Esbâbü'n-Nüzûl,* s. 31)

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in vefâtından sonra Medîne'de şiddetli bir kıtlık olmuştu. Ahâli bu durum karşısında Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ-'ya mürâcaat etti. Âişe vâlidemiz onlara şu tavsiyede bulundu:

"–Nebiyy-i Muhterem Efendimiz'in kabr-i erîfine gidin, tavanından bir pencere açın. Efendimiz ile semâ arasında bir perde kalmasın!"

Nitekim böyle yapıldığında bolca yağmur yağdı, otlar yeşerip büyüdü, develer iyice semizleşti. Hattâ bu seneye "Âmu'l-Fetk: bolluk senesi" ismi verildi. (Dârimî, Mukaddime, 15)

* * *

Bir kimse Osman bin Affân -radıyallâhu anh-'ın yanına bir ihtiyacı için sık sık gidiyor, ancak Osman -radıyallâhu anh- ona iltifat etmiyor, ihtiyacını görmüyordu. Bu kimse Osman bin Huneyf'le karşılaştı ve durumu ona şikâyet etti. Osman bin Huneyf -radıyallâhu anh- ona şöyle dedi:

"–Abdesthâneye git, abdest al. Sonra mescide giderek iki rekât namaz kıl. Sonra da:

«Allâh’ım! Rahmet Peygamberi olan Nebîmiz Muhammed -sallâllâhu aleyhi ve sellem- hürmetine Sen’den istiyor ve Sana yöneliyorum. Ey Muhammed! Ben Sen’i vesîle edinerek ihtiyacımı karşılaması için Rabbime yöneliyorum. Allâh’ım! O’nu benim için şefaatçi kıl!» de ve istediğin şeyi söyle.”

O kimse gitti, kendisine söylenenleri yaptı ve Osman bin Affan’ın kapısına geldi. Kapıcı onun elinden tuttu, onu Osman -radıyallâhu anh-’ın yanına götürdü. Hazret-i Osman onu yanındaki mindere oturttu.

“–İhtiyacın nedir?” diye sordu. O da söyledi. Hazret-i Osman onun arzusunu derhâl yerine getirdi ve:

“–Şimdiye kadar bir ihtiyacın olabileceği hiç aklıma gelmemişti. Bundan sonra bir ihtiyacın olursa bize gel!” dedi.

Adam onun yanından çıktı, Osman bin Huneyf’e gitti ve:

“–Allah seni hayırla mükâfatlandırsın, sen benim için Halife ile konuşuncaya kadar ihtiyacımı görmüyor ve bana iltifat etmiyordu.” dedi.

Bunun üzerine Osman bin Huneyf -radıyallâhu anh- şöyle dedi:

“–Vallâhi ben Halife ile konuşmadım. Lâkin şöyle bir hâdiseye şâhit olmuştum. Bir âmâ Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e gelerek:

«–Yâ Râsûlallâh! Allâh’a yalvar da gözümdeki hastalığı gidersin! Gözümün kör olması bana çok zor geliyor!..» dedi.

Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

«–Dilersen sabret, bu senin için daha hayırlıdır.» buyurdu.

Âmâ ise:

«–Yâ Rasûlallâh! Beni elimden tutup götürecek kimsem yok. Bu hâl bana çok meşakkat veriyor. Lütfen gözlerimin açılması

için duâ ediniz!» deyince Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ṣöyle buyurdu:

«–Git abdest al! Sonra iki rek'at namaz kıl! Ardından da öyle duâ et:

"Allâh'ım! Rahmet peygamberi olan Nebin Muhammed'le (O'nun hürmetine) Sen'in zâtından diliyor ve Sana yöneliyorum... Yâ Muhammed! İhtiyâcımın verilmesi için Sen'inle Rabbime yöneliyorum!.. Allâh'ım! O'nu bana, efaatçı kıl!.." (Tirmizî, Deavât, 118; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* IV. 138)

Hâkim'in rivâyetinde, ayrıca âmânın gözü görür bir hâlde ayağa kalktığı ziyâdesi de bulunmaktadır. (Hâkim, *Müstedrek,* I, 707-708)

* * *

Utbe bin Gazvân -radıyallâhu anh-'dan rivâyet edildiğine göre Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz ṣöyle buyurmuṣtur:

"Biriniz, kimsenin bulunmadığı bir yerde bir eyini kaybeder veya yardım istemek mecbûriyetinde kalırsa: « يَا عِبَادَ اللّٰهِ أَعِينُونِي *Ey Allâh'ın kulları bana yardım ediniz.» diye nidâ etsin. Zîrâ Allah Teâlâ'nın sizin göremediğiniz kulları vardır."* (Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* X, 132; İmâm Nevevî, *el-Ezkâr,* 201)

Bu hadîs-i ṣerîfi nakleden İmâm Nevevî Hazretleri, bizzat baṣından geçen bir hâdiseyi de ṣöyle zikretmektedir:

"Bana bu hadîsi nakleden zât, buna benzer bir hâdise yaṣadığını ve Rasûlullâh'ın emri mûcibince hareket ettiğinde netîcenin aynen tahakkuk ettiğini bildirmiṣti. Ben de hayret

etmiştim. Daha sonra birgün, yanında bulunduğum bir kimsenin devesi kaçtı. Bunun üzerine ben de bu hadîs-i şerîfi naklettim. Bir de baktık ki deve, hiçbir sebep yokken kaçmaktan vazgeçti ve sâhibi deveyi rahatça yakaladı." (İmâm Nevevî, *Ezkâr*, s. 201)

İbn-i Abbâs -radıyallâhu anhümâ-'nın rivâyetine göre Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

"Allah Teâlâ'nın yeryüzünde hafaza melekleri hâricinde ağaçtan dü en yaprağa varıncaya kadar her eyi yazan birtakım melekleri vardır. Biriniz ıssız bir çölde herhangi bir zorluğa mâruz kalırsa « أَغِيثُونِي عِبَادَ اللهِ Ey Allâh'ın kulları yardım ediniz!» diye nidâ etsin." (Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* X, 132)

Öte yandan Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in de kendi duâlarında çoğu zaman:

بِحَقِّ نَبِيِّكَ وَالْأَنْبِيَاءِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِي

"Peygamberinin ve benden evvelki peygamberler hakkı için (dileğimi kabul eyle!)" cümlesini zikrettiği rivâyet edilmiştir. (Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, IX, 257)

Diğer bir hadîs-i şerîflerinde Habîb-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz şöyle buyurmuşlardır:

"Âdem -aleyhisselâm- cennetten çıkarılmasına sebep olan zelleyi i lediğinde, hatâsını anlayıp:

«–Yâ Rabbî! Muhammed hakkı için Sen'den beni bağı lamanı istiyorum.» dedi. Allah Teâlâ:

«–Ey Âdem! Henüz yaratmadığım[136] *hâlde Muhammed'i sen nereden bildin?» buyurdu. Âdem -aleyhisselâm-:*

«–Yâ Rabbî! Sen beni yaratıp bana rûhundan üflediğinde ba ımı

kaldırdım, Ar 'ın sütunları üzerinde "Lâ ilâhe illâllâh, Muhammedü'r-Rasûlullâh" cümlesinin yazılı olduğunu gördüm. Bildim ki Sen, zâtının ismine ancak yaratılmı ların en sevimlisini izâfe edersin!» dedi. Bunun üzerine Allah Teâlâ:

«–Doğru söyledin ey Âdem! Hakîkaten O, Bana göre mahlûkâtın en sevimlisidir. O'nun hakkı için Bana duâ et. (Mâdem ki duâ ettin), Ben de seni bağı ladım. âyet Muhammed olmasaydı seni yaratmazdım!» buyurdu." (Hâkim, *Müstedrek,* II, 672)

Diğer taraftan İslâmî an'anede duâ, hamdele ve salveleyle başlayıp yine onlarla nihâyete erdirilir. Salvele, Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm- hakkında Cenâb-ı Hakk'a bir duâ ve niyazdır. Peygamberimiz için yapılan duânın (salevâtın) reddedilmeyip kabul edileceği yolunda bir inanış ve kanaat mevcuttur. Duâlarımızın başını ve sonunu salât ü selâm ile süslemek de bu gerçekten kaynaklanmaktadır. Böylece iki makbûl ve kabulü muhakkak olan duânın arasına kendi duâlarımızı sıkıştırmak, onların da kabulünü sağlamak düşüncesiyledir.

Nitekim, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, namazdan sonra Allâh'a hamdetmeden ve O'nun peygamberine salât ü selâm getirmeden duâ eden bir kimse gördü. Bunun üzerine:

"Bu adam acele etti." buyurdu. Sonra o adamı yanına çağırdı ve şöyle buyurdu:

"Biriniz duâ edeceği zaman önce Allah Teâlâ'ya hamd ü senâ etsin, sonra Peygamber'e salât ü selâm getirsin. Daha sonra da dilediği ekilde duâ etsin." (Tirmizî, Deavât, 64)

Kulun duâsında merâmını, başta peygamberler ve onların vârisi durumundaki evliyâullâh ile Hak katında yüksek mevkîleri bulunan sâlihlerin Cenâb-ı Hak nazarındaki hatırı

hürmetine istemesi, Allah Teâlâ'nın sevdiklerini vesîle kılarak bu duygularla yalvarıp ilticâda bulunması da merhamet-i ilâhiyyeyi celbedip duânın müstecâb olmasındaki mühim müessirlerden biridir. Ancak duâ, yalnız Allah Teâlâ'yadır. **Bu yüzden duâda Allâh'ın sevdiklerini vesîle kılarken onların şahsından değil; yalnız Allah Teâlâ'dan istemelidir.** Duâda Cenâb-ı Hakk'ın sevdiği zâtları zikretmek, sâdece Allâh'a yapılan duânın kabulüne sebep olması için mürâcaat edilen bir usûldür.

Ayrıca, fazîlet sâhibi sâlih zâtlarla tevessül de, hakîkatte onların sâlih amelleri ve üstün meziyetleriyle tevessül etmek demektir. Çünkü onların Hak katındaki yüksek mertebe ve yüce kıymetleri bu salih amelleri sebebiyledir.

Bu itibarla Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz bile, Allah'tan zafer ve yardım taleb ederken muhâcirlerin fakirleri vesîlesiyle niyazda bulunur[137] ve şöyle buyururdu:

"Bana zayıfları çağırınız. Çünkü siz ancak zayıflarınız(ın duâ ve bereketi) ile rızıklandırılır ve yardım edilirsiniz." (Ebû Dâvud, Cihâd, 70; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 198)

Zîrâ toplum nezdinde îtibâra medâr olacak bir makâm ve varlıkları olmayan, boynu bükük, kalbi kırık fakat kanaat ve takdîre rızâ ile gönlü zengin olan bu sâlih insanların tevessülüyle yapılacak duânın kabule daha lâyık olduğu muhakkaktır.

Kırık ve mahzun kalbleri vesîle edinerek rızâ-yı ilâhîye vâsıl olabilmek sadedinde Mâlik bin Dinar'ın şu rivâyeti oldukça mânidârdır:

"Mûsâ -aleyhisselâm- Cenâb-ı Hakk'a bir ilticâsında:

«–Yâ Rab! Sen'i nerede arayayım!» dedi. Allah Teâlâ buyurdu ki:

«–Ben'i, kalbi kırıkların yanında ara.»" (Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 364)

* * *

Enes -radıyallâhu anh-'tan rivâyet edildiğine göre, Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-, devr-i hilâfetinde vâkî olan kuraklıkta, Rasûl-i Ekrem Efendimiz'in amcası Hazret-i Abbas -radıyallâhu anh-'ı yanına almış ve yağmur yağması için Cenâb-ı Hakk'a O'nu vesîle ittihâz ederek:

"Allâh'ım! Peygamberimiz ile Sana tevessül ederdik de bize yağmur verirdin. (Şimdi ise) Peygamberimiz'in amcası ile Sana tevessül ediyoruz. Bize yağmur ver!" demiştir. Bunun üzerine yağmur yağmış ve halk suya kavuşmuştur. (Buhârî, İstiskâ, 3)

Bir başka rivâyete göre Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-:

"–Allâh'ım! Bulut da, su da Sen'in katındandır. Bulutu gönder ve bize yağmur indir." diyerek tevâzû ve gözyaşları içerisinde uzun ve duygu yüklü bir duâ ile yalvarmıştır. Bu duânın ardından rahmet bulutları gökyüzünde hevenk hevenk kümelenmiş ve bereketli yağmurlara nâil olmuşlardır. Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh- bu ilâhî ikrâm üzerine:

"Ey insanlar! Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bir çocuğun babasını sevdiği gibi amcası Abbâs'ı sever, ona hürmet gösterir ve onun yeminini kendi yemini sayardı. Ey insanlar! Amcası Abbas hakkında Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi

ve sellem-'in gösterdiği bu saygı ve hürmete siz de riâyet edin! Onu, başınıza gelen her türlü musîbette Allâh'a (duâlarınızda) vesîle edinin!" buyurmuştur. (Hâkim, *Müstedrek*, III, 377)

İbn-i Abdi'l-Berr'e göre şu rivâyet de bu hususta aydınlatıcı bir mâhiyet arz etmektedir:

Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh- istiskâda bulunmak üzere Abbâs'ı da yanına alarak (musallâya) çıktı ve şöyle duâ etti:

"Allâh'ım! Biz Peygamberimiz'in amcası ile Sana yaklaşıyor (takarrub) ve onun şefaatçi olmasını diliyoruz (istişfa'). Peygamberin için onu gözet! Nitekim Sen, ana-babasının iyilik ve salâhı yüzünden iki (yetim) çocuğu gözetmiştin.[138] Biz istiğfâr ederek ve şefaat dileyerek Sana geldik!"

Sonra Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-, insanlara yönelerek şu âyet-i kerîmeleri tilâvet buyurdu:

"Rabbinizden mağfiret dileyin! Çünkü O çok bağışlayıcıdır. (Mağfiret dileyin ki) **üzerinize bol bol yağmur indirsin, mallarınızı ve oğullarınızı çoğaltsın, size bahçeler ihsân etsin, sizin için ırmaklar akıtsın!"** (Nûh, 10-12)

Sonra da Abbas -radıyallâhu anh- ayağa kalkarak duâ etti. Hazret-i Abbâs'ın gözleri pınar gibi yaş akıtıyordu. (Bu vesîleyle Allâh'ın yağmur ihsân etmesinden sonra) halk:

"–Seni tebrîk ediyoruz, ey Harameyn sâkîsi!" diyerek Hazret-i Abbâs'a hürmet ve alâka gösterdi. (İbn-i Abdi'l-Berr, *İstîâb*, II, 814-815)

Bu hâdise, sahâbenin bir başka sahâbeyle tevessülünü gösteren apaçık bir delildir. Ancak bu hâl, bâzılarınca tevessülün yalnız sâlih kimselerin hayatta oldukları zaman

için mümkün olduğu, vefâtlarından sonra ise kendileriyle tevessülde bulunulamayacağı şeklinde iddiâlara mevzu olmuştur. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ile tevessülü yalnızca vefâtlarından öncesine tahsîs etmek, hakîkati yansıtmayan indî bir görüştür. Nitekim Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-'ın; "Yâ Rabbî! Biz Sana Peygamberimiz ile tevessül ederdik." şeklindeki ilticâsı, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in yalnız vefatlarından öncesine değil, vefatlarından sonrasına da şâmildir. Zâten Hazret-i Abbas -radıyallâhu anh- ile tevessülleri de onun -başka bir kimsenin değil- Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in amcası olması sebebiyledir. Yâni onun Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in bir yakını olması dolayısıyla tevessülün nisbet edildiği makâm, vefât etmiş de olsa yine bizzat Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz olmaktadır. Bunun gibi evliyâullâhın büyüklerinin bâzıları hakkında da ölümden sonraki tevessül imkân ve îcâbı vâkîdir.[139]

Bunun en açık misâllerinden biri şudur:

Âlimler ve ihtiyaç sâhipleri, selef-i sâlihînin büyüklerinden İmâm-ı Âzam'ın kabrini ziyârette bulunurlar ve onunla tevessül ederek faydasını görürlerdi. Nitekim bunlardan biri olan İmâm Şâfiî Hazretleri şöyle anlatır:

"Bir ihtiyacım olduğu zaman iki rekat namaz kılardım. Sonra Ebû Hanîfe'nin mezarına gider ve orada Allâh'a duâ ederdim. Onun bereketiyle ihtiyâcım derhal karşılanırdı."[140]

* * *

Öte yandan, sâlih ameller de müşkillerden kurtuluşa bir vesîledir. Hadîs-i şerîfte Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, geçmiş ümmetlerden yolculuğa çıkan üç arkadaşın hâlini şöyle bildirir:

"Yolculuk esnâsında yağmura yakalanan üç arkada , geceyi geçirmek için bir mağaraya girer. Derken dağdan büyük bir kaya parçası dü er ve mağaranın giri ini kapatır. Bunun üzerine onlar:

"Sâlih amellerimizle Allâh'a duâ etmekten ba ka çâremiz yoktur; bizi buradan Allah'tan ba ka hiçbir ey kurtaramaz." derler.

Onlardan birisi, ana babasına olan itaatini vesîle kılar. Kaya biraz yerinden oynar, fakat mağaradan çıkılacak gibi değildir. İkincisi, Allah korkusunu, hayâ ve iffetini vesîle kılar. Kaya biraz daha aralanır, ama yine çıkılacak gibi değildir. Üçüncüsü de, kul hakkına olan riâyetini vesîle kılarak Allâh'a yalvarır. Bunun üzerine kaya mağaranın ağzından tamâmen kayar ve dı arı çıkarlar." [141]

Duânın makbûliyyetine ve müstecâb olmasına vesîle olan diğer bir müessir de esmâ-yı ilâhiyyedir.

Esmâ-yı ilâhiyyenin çokça zikredilmesi sûretiyle de Cenâb-ı Hakk'a bir kısım taleplerin kabulü yolunda ilticâda bulunmak da çok yaygın bir tevessül yoludur.

Âyet-i kerîmede:

"En güzel isimler (esmâ-i hüsnâ) **Allâh'a âittir. O hâlde bu isimlerle O'na duâ edin!"** (el-A'raf, 180) buyrulur.

Nitekim Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ- vâlidemiz, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in şöyle duâ ettiklerini bildirir:

"Allâh'ım! Ben Sen'in tâhir, tayyib, mübârek ve Sana en sevimli olan isminle (o ismin hürmetine) Sen'den diliyorum. O isim ki, onunla Sana duâ edildiğinde icâbet edersin, Sen'den istendiği zaman

verirsin, Sen'den merhamet taleb edildiğinde rahmet edersin ve sıkıntıdan kurtulmak için onunla Sen'den yardım dilendiği zaman çıkı yolu ve geni lik verirsin."

Bu hadîs-i şerîfin devâmında Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ-'ya:

"–Yâ Âi e! Hangi ismiyle duâ edildiğinde, Allah Teâlâ'nın, o duâyı kabul edeceğini bana öğrettiğini biliyor muydun?" diye sormuş, Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ-:

"–Anam, babam Sana fedâ olsun yâ Rasûlallâh! Onu bana öğretiniz!" deyince de; -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz:

"–O isim sana öğretilmemeli yâ Âi e!" buyurmuşlardır. Bunun üzerine Hazret-i Âişe vâlidemiz oradan uzaklaşıp bir müddet oturmuş ve sonra gelip Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in başını öperek:

"–Yâ Rasûlallâh! Lütfen onu bana öğretiniz." demiş; Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz ise tekrar:

"–O ismi sana öğretmemeliyim yâ Âi e! Çünkü o isimle senin dünyâlık bir ey istemen (hiç de) uygun dü mez!" buyurmuşlardır. Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ- sonrasını şöyle anlatıyor:

Bunun üzerine ben de kalkıp abdest aldım ve iki rekat namaz kıldıktan sonra Cenâb-ı Hakk'a şöyle yalvardım:

"–Yâ Rabbî! Ben Sen'i «Allah» diye çağırıyor, duâ ediyorum. «er-Rahmân», «el-Berr» ve «er-Rahîm» diye çağırıyorum. Bildiğim ve bilmediğim bütün esmâ-i hüsnâ ile Sen'i çağırıyorum. Beni bağışlaman ve bana merhamet etmen için Sana duâ ediyorum!"

Âişe -radıyallâhu anhâ- vâlidemiz sözlerine devamla

diyorlar ki:

"Ben bunları söyleyince Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- güldü ve şöyle buyurdu:

«– üphesiz o isim, senin duâda bulunduğun isimler içindedir!»" (İbn-i Mâce, Duâ, 9)

Enes bin Mâlik -radıyallâhu anh- da şöyle bir hadîs-i şerîf rivâyet eder:

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- bir adamı:

"–Allâh'ım! Ben, «Hamd Sana mahsustur. Sen'den başka ilâh yoktur. Sen ortağı olmayan teksin. Sen bol nîmet verensin (Mennân). Gökleri ve yeri yaratansın (Bedî'). Sen celâl ve ikrâm sâhibisin!» diyerek Sen'den istiyorum!" şeklinde duâ ederken işitti. Bunun üzerine -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz:

"–Vallâhi bu adam, Allâh'ın ism-i âzamı ile istedi. O isim ki, Allah Teâlâ, onunla istendiğinde verir ve onunla duâ edildiğinde icâbet eder." (İbn-i Mâce, Duâ, 9; Nesâî, Sehv, 58) buyurdu.

Bu ve benzeri hadîs-i şerîflerden anlaşılacağı üzere, esmâ-i hüsnâ ile tevessül etmek de, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in sünnet-i seniyyesindendir.

* * *

Bâzı âlimler, genelde tasavvufî ıstılahlar olarak zikredilen "tevessül, istiâne, istigâse, istişfâ, teşeffu', teveccüh ve teberrük" lafızları arasında muhtevâ bakımından bir fark olmadığını söylemişlerdir.[142]

Yardım istemek mânâsına gelen bu kelimeler, tasarruf salâhiyetine sâhip Hak dostlarından gerek huzurlarında gerek de gıyablarında himmet taleb etmeyi ifâde eder. “Himmet taleb etmek” mânen üst derecede olduğuna inanılan sâlih zâtlardan, maksûda vâsıl olma yolunda vesîle olmalarını istemektir. Bu ise, onların duâ, teveccüh, yakın ilgi ve alâkaları ile gerçekleşir.

Himmet kelimesi, ekseriyetle Allâh’ın velî kullarının yardımı hakkında kullanılır. Allâh’ın yardımından ise, “nusret” ve “tevfîk” gibi kelimelerle bahsedilir.

Esâsen, yardım edecek olan yalnız Allah Teâlâ’dır. O’na yapılan duâlarda vesîlelere tevessül etmeyi, sanki Allah’tan başkasından yardım talep etmek şeklinde telâkkî etmek, muvâfık değildir. Zîrâ, tevessülde kendisine yönelinen zât, ancak Hak Teâlâ’dır.

Âyet-i kerîmelerde buyrulur:

وَمَا النَّصْرُ اِلاَّ مِنْ عِنْدِ اللهِ

“...Yardım (nusret), **sâdece ve sâdece Allah katındandır...”** (el-Enfâl, 10)

“Allah size yardım ederse, artık sizi yenecek yoktur. Sizi yardımsız bırakırsa, ondan sonra size yardım edecek kimdir? Artık mü’minler ancak Allâh’a güvenip dayansınlar.” (Âl-i İmrân, 160)

Abdullâh ibn-i Abbas -radıyallâhu anhümâ- anlatır:

Birgün, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in terkisinde bulunuyordum. Bana şöyle buyurdular:

“Evlâdım! Sana birkaç söz belleteyim. Allâh’ı (yâni O’nun emir ve nehiylerini) gözet ki Allah da seni gözetip korusun. Allâh’ı(n

rızâsını) her i te önde tut ki, Allâh'ı önünde bulasın. Bir ey isteyeceksen Allah'tan iste. Yardım dileyeceksen Allah'tan dile! Ve bil ki bütün insanlar toplanıp sana fayda temin etmeye çalı salar, ancak Allâh'ın senin için takdîr ettiği faydayı temin edebilirler. Yine eğer bütün insanlar, sana zarar vermeye kalksalar, ancak Allâh'ın senin hakkında takdîr ettiği zararı verebilirler..." (Tirmizî, Kıyâmet, 59)

Bu hakîkati bütün mü'minler böylece kabul ettikleri gibi, namazların her rekatında tilâvet edilen Fâtiha Sûresi'ndeki:

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

"(Rabbimiz!) **Ancak Sana kulluk eder ve yalnız Sen'den yardım dileriz."** âyet-i kerîmesiyle de bu gerçeği ikrar hâlindedirler.

Nitekim Bedir Harbi'nde düşmana karşı yaşanan ilâhî yardım üzerine Cenâb-ı Hak âyet-i kerîmede Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e:

"Attığın zaman Sen atmadın fakat Allâh attı..." (el-Enfal, 17) buyurmuştur. Yâni yaşanılan her türlü mânevî yardım ve lutuflarda gerçek ve mutlak fâil, yalnız Allah Teâlâ'dır.

Bâzı mü'minlerin -hiçbir şirk ve küfür kasdı taşımaksızın- Allâh'a yakınlaşma arzusuyla yaptıkları hâlisâne duâlarında, sâlihlerin mânevî yardımlarını ummaları, onların yâd edilmesiyle inmesi ümid edilen rahmetten bir teberrük mâhiyeti taşır. Bu, bir tür mânevî iklîmin, feyiz ve bereketin hâsıl olması içindir. Her şey, ancak ve ancak Allâh'ın dilemesiyle olur. Zâten kendisi vesîlesiyle istiğâse edilen zât, mutlak fâil değildir ve hakîkatte yardım eden sâdece Allah Teâlâ'dır.

Bâzı kimselerin, sâlihlerin gıyablarında veya kabirlerini ziyâret esnâsında; “Ey filân zât! Bana şifâ ver! Benim şu ihtiyâcımı gider!” gibi sözlerle doğrudan doğruya kendilerinden talepte bulunmaları, son derece yanlış ve şirke kapı aralayabilecek olan istigâse cümlesindendir. Şüphesiz bu tür istigâseler için birtakım te’viller yapılabilirse de, gâyet hassas olan tevhîd akîdesinin özünü zedeleyebilecek bu ve benzeri câhilâne hareketlerden şiddetle sakınılmalıdır. Müşkillerin bertaraf edilmesinde, kâinâtın sevk ve idâresinde, Allah’tan gayrısının mutlak tasarrufunun bulunabileceği intibâını veren bu nevî ifâdeler, aslâ kullanılmamalıdır.[143]

Nitekim Hazret-i Mevlânâ’nın rûhunda meknuz bulunan mânevî okyanusu keşfeden Şems-i Tebrizî, âdetâ bir petrol denizini tutuşturmak için beklenen kıvılcım idi. Onun memuriyet ve salâhiyeti bundan ibâretti. Nitekim bu denizi ateşlediğinde öyle büyük bir mânevî infilâk ile karşılaştı ki, kendisi de bu alev ummânı içinde kaldı.

Ezelde yalnız kendisi var olan Cenâb-ı Hak insanlar ve cinlerin idrâkleri seviyesinde bilinmeyi murâd ettiğinden mâsivâyı, yâni kendisinden gayrı olan her şeyi yaratmıştır. Bu yaratışta ilk olan “Nûr-i Muhammedî”dir. Bu sebepledir ki Allah Rasûlü: *“Âdem rûh ile cesed arasında iken ben nebî idim.”* buyurmuştur. (Tirmizî, Menâkıb, 1) Buna göre Peygamber -aleyhissalâtü vesselâm-’ın cevheri demek olan Nûr-i Muhammedî’nin yaratılışta ilk olmasına mukâbil, bedene büründürülüp ba’s olunması (gönderilmesi) enbiyâ silsilesinde en sondur. Yukarıdaki ifâdede Nûr-i Muhammedî değil, beşer sıfatı ile ba’s olunan “Zât-ı Muhammedî”

kastedilmektedir.

Bkz. Buhârî, Cihâd, 76; Taberânî, *Mûcemu'l-Kebîr,* I, 292.

Bu sözüyle Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-, Hızır -aleyhisselâm-'ın Hazret-i Mûsâ'ya müdâhalesinden bahseden şu âyete işâret etmektedir:

"Duvara gelince bu, o şehirdeki iki yetim çocuğun idi. Altında onlara âit bir hazîne vardı. Babaları da sâlih bir kimse idi. Rabbin istedi ki, o iki yetim çocuk rüşd çağlarına erişsinler ve definelerini çıkarsınlar. (Bu) **Rabbimden bir merhametti. Ben bunu da kendiliğimden yapmadım. İşte sabredemediğin şeylerin içyüzü budur."** (el-Kehf, 82)

Mevzû hakkında teferruatlı mâlumât için bkz. Zekeriya Güler, *"Vesîle ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri",* İLAM Araştırma Dergisi, c. II, sayı 1, s. 83-132.

el-Heytemî, *el-Hayrâtü'l-Hisân,* s. 94.

Bkz. Buhârî, Edeb 5, Enbiyâ 53, Zikir 100.

Bkz. Sübkî, *ifâü's-Sekâm fî Ziyârati Hayri'l-Enâm,* s. 133-134.

Bu tür ifâdelerin kullanılabileceğini söyleyenler, bu sözlerin belâğat ilmindeki "mecâz-i aklî" nev'inden olduğunu ileri sürmüşlerdir. Mecâz-i aklî, fiilin gerçek fâil ve müessirine değil de, o fâilin mekân, zaman, sebep gibi alâkası bulunduğu bir şeye isnâd edilmesi demektir. Bu edebî sanata göre meselâ, **"Yeryüzü ağırlıklarını dışarı çıkardığı zaman."** (ez-Zilzâl, 2) âyetinde, ağırlıkları dışarı çıkaran Allâh olduğu hâlde, fiil hakîkî fâile değil, fiilin mekânına isnâd edilmiş, ancak Allâh murâd edilmiştir.

İşte sûfîler de kendisiyle istigâse edilen zâtın hakîkî fâil değil, hakîkatte yardım edenin Allâh olduğuna inandıklarını

ve O'ndan istediklerini söylemektedirler. (Aksi hâlde onlar da bunun açık bir şirk olduğunu kabul ederler.)

Bu konuda Muhammed Ebû Zehrâ şöyle demektedir:

"Avâmın ve câhil müslümanların sözleri, en yakın olanıyla te'vil edilir... Onları Rasûl-i Ekrem'in kabrini ziyâretten engellemek değil, irşâd etmek güzel olur. Onları tekfir veya şirke nisbet etmek değil, anlatmak ve öğretmek uygun olur. Şüphesiz Allah Teâlâ tevhidi kıyâmete kadar muhâfaza edecektir. Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- âhir ömründe, şeytanın bu beldede kendisine ibâdet edilmesinden ümidini kestiğini bildirerek mü'minleri müjdelemiştir. O hâlde, artık İbn-i Teymiyye tevhidden endişe etmemelidir." (Ebû Zehrâ, *İbnü Teymiyye,* s. 326).

Dînî edebiyatta çeşitli vesîlelerle sıkça tekrâr edilen "Meded yâ Rasûlallâh!" nidâları da Rasûl-i Ekrem'in âhiretteki şefaatini umarak kendisine mürâcaat mânâsındadır. Bazı insanların buna da şirk gözüyle bakması yersizdir. Çünkü her mü'min, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in şefaatinin bile sırf Cenâb-ı Hakk'ın dilemesiyle gerçekleşebileceğine zâten peşînen inanmaktadır.

B. TEBERRÜK

Allah Rasûlü'nün azîz hâtıralarına gösterilen hürmet, O'na duyulan aşk, muhabbet ve gönül râbıtasının mahsûlüdür.

Teberrük, esâsen bereket istemek anlamındadır. Bir şey vâsıtasıyla bereket ve feyze nâil olmayı ifâde eder.

Gıdâ Bakıyyesi ile Teberrük

Evliyâullâh'ın tegaddî eylediği (gıdalandığı) yiyeceklerin bakıyyesini yiyip içmek, rûhta tasarruf için başvurulagelen vâsıtalardan biridir. Bazılarının sandığı gibi bu keyfiyet de, mesnedsiz ve bid'at kabîlinden değildir. Zîrâ bunun Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in hayâtında birçok kereler gerçekleştiğine dâir hadis ve siyer kitaplarında çeşitli misâller bulunmaktadır.

Muhtelif zaman ve mekanlarda ve hâssaten Hudeybiye Seferi'nde sahâbî, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in gıdâlarının mübârek bakıyyeleri ile bereket bulmuştur.

Hazret-i Câbir -radıyallâhu anh- şöyle anlatıyor:

"Hudeybiye günü insanlar susadı ve Efendimiz'e geldiler. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in önünde deriden îmâl edilmiş bir su kabı vardı. Efendimiz abdest aldı. Halk O'na doğru sokuldu. Bunun üzerine:

«–Neyiniz var?» diye sordu.

«–Abdest almak ve içmek için önünüzdekinden başka suyumuz kalmadı.» dediler.

Allah Rasûlü derhâl ellerini kaba koydu. Derken

parmaklarının arasından su kaynamaya başladı. Tıpkı pınarların kaynaması gibiydi. Hepimiz ondan içtik ve abdest aldık.”

Hazret-i Câbir’e:

“–O gün kaç kişiydiniz?” diye soruldu:

“–Eğer yüz bin kişi de olsak, su yetecekti. Fakat biz, bin beş yüz kişi idik!” cevâbını verdi. (Buhârî, Menâkıb, 25)

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’in parmağından akan bu su, şüphesiz zemzemden de şifâlı ve efdaldir. Çünkü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’in nûrlu ellerinden ve mübârek cism-i şerîfinden akmıştır.

Bazı hadîs-i şerîflerin beyânı vechile, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz bir sütü içtiği zaman içtiği kaptaki bakıyyesinden diğer sahâbîlere de ikrâm ederler, hem içene feyz aktarması olur, hem de sütte bir bereketlenme meydana gelir ve hiç eksilmezdi.

Sehl bin Sa’d -radıyallâhu anh- şöyle rivâyet etmektedir:

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz’e bir içecek getirilmişti. Ondan bir miktar içtiler. Bu esnâda sağ tarafında bir çocuk, sol tarafında ise ashâbın büyüklerinden yaşlı kimseler oturuyorlardı. Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- sağındaki çocuğa kâbına erilmez bir incelik ve nezâketle:

“–*Müsâade eder misin, bu içeceği evvelâ u büyüklerine vereyim?*” buyurdular.

O akıllı çocuk da herkesi şaşırtan ve âleme ibret olmaya sezâ şu büyük cevâbı verdi:

“–Yâ Rasûlallâh! Sen’den bana ikrâm olunan nasîbimi hiç kimseye vermem!”

Bunun üzerine Sevgili Peygamberimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- mübârek ellerindeki içeceği o çocuğa verdiler. (Buhârî, Eşribe, 19)

Esmâ binti Ebî Bekir şöyle anlatıyor:

"Ben, Abdullâh bin Zübeyr'e hâmile iken Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in yanına hicret etmiştim. Medîne'ye vardım ve Kubâ'da konakladım. Orada Abdullah doğdu. Sonra Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'e geldim. Onu kucağına aldı ve bir hurma istedi. Hurmayı ağzında biraz çiğnedikten sonra bir parçasını Abdullâh'ın ağzına koydu. Abdullâh'ın midesine inen ilk lokma bu oldu. Ona duâ etti ve Allah'tan bereket taleb etti."[144]

Ebû Eyyûb el-Ensârî, Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'i misâfir ettiği günlerde yemek pişirir ve -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'e gönderirdi. Yemeğin kalan kısmı geri geldiğinde, Âlemlerin Efendisi'nin parmaklarının dokunduğu yerleri sorar ve araştırırdı. (Müslim, Eşribe, 170-171)

Hazret-i Câbir -radıyallâhu anh- da, Hendek savaşı öncesinde büyük hendeklerin kazıldığı o zor zamanlardaki bir hatırasını şöyle nakleder:

Biz hendek kazarken çok sert bir kayaya rastladık. Ashâb, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e gelip, durumu arz edince Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- bizzat hendeğe indi. Kazmayı eline alıp indirince o sert kaya kum gibi dağıldı. Bu mûcizevî tecellî cereyân ederken gördük ki, Allâh'ın Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- açlıktan karnına taş bağlamış. Zîrâ orada kaldığımız üç gün boyunca hiçbir

şey yememiştik. Bunun üzerine:

"–Yâ Rasûlallâh! Eve kadar gitmeme müsâade buyurunuz." dedim. İzin verdi. Eve gittim ve zevceme:

"–Ben Rasûl-i Ekrem'in hâline dayanamıyorum. Evimizde yiyecek bir şey yok mu?" dedim. Zevcem:

"–Biraz arpa ile bir keçi yavrusu var." dedi.

Ben oğlağı kestim, âilem arpayı öğütüp ekmek yaptı. Eti de tencereye koyduk. Ekmek pişmek üzere ve tencere taşlar üzerinde kaynamakta iken Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e gidip:

"–Biraz yemeğimiz var. Bir-iki kişiyle bize buyrunuz." diye ricâ ettim.

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"–Ne kadar yemeğiniz var?" diye sordu. Olanı söyledim.

"–Hem çok, hem de iyi! Âilene; biz gelinceye kadar tencereyi ateşten indirmemesini, ekmeği de fırından çıkarmamasını tenbih et." buyurdu. Ashâbına da: "Kalkınız!" emrini verdi. Muhâcirler ve ensâr hep birlikte kalktılar.

Bunun üzerine âileme gidip (yemeğin azlığı ve zâhiren kâfî gelmeyeceği endişesiyle o an için küçük bir şaşkınlık yaşayarak):

"–İşte Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, muhâcir, ensâr ve bunlara katılan diğerleriyle berâber geliyorlar." dedim.

Âilem:

"–Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, hazırlığımızın ne kadar olduğunu sormadı mı?" dedi.

"–Evet, sordu." dedim.

"–Öyleyse müsterih ol." dedi.

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- gelenlere:

"–Giriniz, sıkı mayınız." buyuruyor, ekmek kesiyor, üzerine et koyuyor, etin suyunu da bunun üstüne döküyordu. Nihâyet bütün ashâb doydu. Yemekten bir miktar da arttı. Peygamber Efendimiz, âileme hitâb ederek:

"–Bunu ye ve kom ularına ikrâm et. Çünkü açlık ortalığı kapladı." buyurdu." (Buhârî, Megâzi, 29; Müslim, Eşribe, 141)

* * *

Diğer bir rivâyet de şöyledir:

Nebî -sallâllâhu aleyhi ve sellem- (Tâif seferinden dönüşünde) Mekke ile Medîne arasında Cîrâne mevkiinde bulunuyordu... Bir kısmını kullandıkları bir kap dolusu suyu Ebû Mûsâ el-Eş'arî ile Bilâl -radıyallâhu anhümâ-'ya vererek:

"–Bu sudan içiniz ve yüzünüze, göğsünüze sürünüz! Size müjde veririm!" buyurdu. Ebû Mûsâ ile Bilâl -radıyallâhu anhümâ- da su kabını aldılar ve Rasûlullâh'ın emrettiği gibi yaptılar. Rasûlullâh'ın hanımı Ümm-i Seleme vâlidemiz perde arkasından:

"–Oğullarım, o sudan ananıza da ikrâm ediniz!" diye seslendi. Onlar da ondan bir miktar Ümmü Seleme vâlidemize ikrâm ettiler. (Buhârî, Meğâzî, 56)

Eşyâ ile Teberrük

Sevilen zâtı hatırlatan bir eşyânın, sevende o zâtı düşündürüp duygulandırarak râbıtasını kuvvetlendirdiği, bir hakîkattir. Bu, insan tabiatinde mevcut olan bir husûsiyetin

îcâbıdır. Fakat bu his ve tavırda aşırılığın putçuluğa kadar varabildiği de târihî bir gerçektir.[145]

Diğer taraftan çok sevilen bir şahsın, kendisini hatırlatan eşyasını da muhabbet şümûlünde bulundurmak, beşerî ve tabiî bir temâyüldür. Mühim olan, bunu aşırı derecede ileriye götürmemektir. Gerçekten mücerred mefhûmlar, müşahhas varlıklara hâl ve keyfiyetler olarak akseder.

Eşyâdaki hâl ve keyfiyet tecellîsinin Kur'ân-ı Kerîm'de zikredilen en canlı misâli şudur:

Yûsuf -aleyhisselâm-'ın gömleği Yâkûb -aleyhisselâm-'a götürülmek üzere Mısır'dan yola çıkarıldığı zaman, Kenan ilindeki Yâkub -aleyhisselâm- onun kokusunu almış, gömleği âmâ gözlerine sürdüğü zaman da görmeye başlamıştır.[146]

Eşyâ ile gerçekleşen bu tesir de, mürşid-i kâmilin sâliki belli bir kıvamda tutmak için kullandığı vâsıtalardan biridir. Zîrâ bu akislerle hemhâl olmak, râbıtayı kuvvetlendirir. Bu aynı zamanda hediyeleşme sünnetinin de bir ifâdesidir.

Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Benî Sâide mahallesinde ashâbı ile birlikte bulunurlarken Sehl bin Sa'd -radıyallâhu anh-'a:

"–Ey Sehl, bize su verir misin?" buyurdu. Bunun üzerine o, bir bardak su ikrâm etti.

Sehl, bu bardağı ömrü boyunca saklamış olmalı ki Ebû Hâzim -radıyallâhu anh- şöyle anlatmaktadır:

"Sehl bu bardağı çıkarıp bize gösterdi, biz de ondan su içtik. Daha sonra Ömer bin Abdülaziz, Sehl'den bu mübârek bardağı kendisine bağışlamasını ricâ etti. O da hediye etti." (Buhârî, Eşribe, 30)

* * *

Sehl bin Sa'd -radıyallâhu anh- anlatıyor:

Kadının biri Peygamber Efendimiz'e bir hırka getirdi.

"–Yâ Rasûlallâh! Bunu size hediye etmek istiyorum." dedi. Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de onun hediyesini kabul etti ve üzerine giydi.

Ashâbdan biri:

"–Yâ Rasûlallah, bu ne güzel bir elbise, bana hediye eder misiniz?" dedi.

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, "olur" deyip hırkayı hemen ona verdiler. Hazret-i Peygamber oradan ayrıldıktan sonra, ashâb-ı kirâm o adamı ayıplayarak şöyle dediler:

"–Hiç de iyi bir şey yapmadın. Allah Rasûlü onu ihtiyacı olduğu için almıştı. Sen de onu istedin. Biliyorsun ki âlemlere rahmet olan Efendimiz'den bir şey istenildiğinde, asla geri çevirmez."

Bunun üzerine adam:

"–Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz onu giydiği için onunla teberrük etmek istedim. Umuyorum ki onunla kefenlenirim." dedi. (Buhârî, Edeb, 39)

* * *

Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ- der ki:

"Mekke'de Kureyşlilere, serîr üzerinde uyumaktan daha hoş bir şey yoktu. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-,

Medîne'ye geldiği ve Ebû Eyyûb'un evine indiği zaman, O'na:

"–Ey Ebû Eyyûb! Sizin bir serîriniz yok mu?" diye sordu.

Ebû Eyyûb -radıyallâhu anh- da:

"–Yok vallâhi." dedi.

Ensârdan Es'ad bin Zürâre, bunu haber alınca, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e direkleri saç ağacından yapılmış, üzeri keten lifle dokunmuş ve hasır ile kaplanmış bir serîr gönderdi.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, evine taşınıncaya kadar onun üzerinde istirahat etmiş, kendi evine taşındığında da vefâtlarına kadar o serîri kullanmıştı. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, vefât ettiğinde bu serîrin üzerine konularak yıkanıp kefenlenmiş ve bu serîr üzerinde iken cenâze namazı kılınmıştı.

Halk, ölülerini taşımak üzere onu, bizden isterler ve onunla teberrük ederlerdi. Hazret-i Ebû Bekir ve Hazret-i Ömer'in cenâzesi de onun üzerinde taşındı." (Belâzürî, *Ensâbu'l-E râf,* I, 525)

* * *

Buna benzer diğer bir hâdise de şöyledir:

Sahâbenin en çok hadîs rivâyet edeni olan Ebû Hüreyre -radıyallâhu anh-, dâimâ Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in yanında bulunur, O'nun her hâl ve hareketini tâkib ederdi. Ebû Hüreyre -radıyallâhu anh-, birgün Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'e:

"–Yâ Rasûlallâh! Sizden pek çok hadîs işitiyorum fakat onların birçoğunu hâfızamda tutamıyorum." diye dert yandı.

Bunun üzerine Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Ebû Hüreyre'ye:

"–Örtünü yere ser!" buyurdu. O da serdi.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, ona duâ etti ve mübârek elleriyle bir şey avuçlayıp ridânın içine atıyor gibi yaptı. Ardından:

"–Ridânı topla." buyurdu.

Ebû Hüreyre -radıyallâhu anh-, bu emri yerine getirince Allah Teâlâ ona öyle kuvvetli bir hâfıza ihsân etti ki işittiği hiçbir şeyi unutmaz oldu. (Tirmizî, Menâkıb, 46)

* * *

Firâs adlı bir sahâbî vardı. O da Peygamber Efendimiz'e âit bir eşyâya sâhip olmak istiyordu. Birgün Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in yanına geldiğinde, önündeki bir tabaktan yemek yediğini gördü ve tabağı kendisine hediye etmesini ricâ etti. Kimsenin isteğini geri çevirmeyen Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- de tabağı ona hediye etti.

Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-, zaman zaman Firâs'ın evine gider:

"–Hele şu mübârek tabağı bir getir." derdi. Habîbullâh Efendimiz'in mübârek ellerinin değdiği bu tabağı zemzemle doldurup kana kana içer; artan suları yüzüne gözüne serperdi. (İbn-i Hacer, el-İsâbe, III, 202)

* * *

Ebû Cuhayfe -radıyallâhu anh- anlatıyor:

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- öğle sıcağında Bathâ'ya çıktı. Abdest aldı, öğle ve ikindi namazını ikişer rek'at olarak kıldı. Önünde kısa bir mızrak vardı... O arada baktım ki insanlar kalkmışlar, Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in mübârek ellerini tutuyorlar ve yüzlerine sürüyorlardı. Ben de bir elini tuttum ve o mübârek elini yüzüme sürdüm. Bir de ne göreyim, mübârek eli kardan daha soğuk ve miskten daha güzel kokulu idi. (Buhârî, Menâkıb, 23)

* * *

Enes bin Mâlik -radıyallâhu anh-, Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in haccını anlatırken ashâb-ı kirâmın Rasûlullâh Efendimiz'in saçları ile teberrük için nasıl birbirleriyle yarıştıklarını şöyle bildiriyor:

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şeytan taşlamayı tamamladıktan sonra kurbanını kesti ve tıraş oldu. Berber sağ taraftaki saçları tuttu ve tıraş etti. Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Ebû Talha'yı çağırdı ve bu saçları ona verdi. Sonra berber sol taraftaki saçları tuttu. Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, "kes" dedi, o da kesti. Bunları da Ebû Talha'ya verdi ve:

"–Bunları insanlar arasında taksim et." buyurdu. (Müslim, Hacc, 326)

Enes -radıyallâhu anh- anlatıyor:

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'i gördüm, berberi O'nu tıraş ediyordu. Ashâbı da âdetâ O'nun etrafında pervâne olmuşlardı. Bir tek saç telinin dahî yere

düşmemesini, muhakkak birisinin eline düşmesini istiyorlardı. (Müslim, Fezâil, 75)

Nitekim sahâbe-i kirâm, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in hem eşyâları hem de saç ve sakalının mübârek telleriyle teberrük hâli yaşarlardı. Savaşlarda bile bu teberrük heyecânını taşımışlardır. Bunun en güzel misâllerinden biri de Hâlid bin Velid -radıyallâhu anh-'ın, Hazret-i Peygamber'in saçlarından birkaç mübârek teli sarığında saklamasıdır. Rivâyete göre Peygamber Efendimiz'in alnındaki saçları kesildiğinde Hâlid bin Velîd -radıyallâhu anh-:

"–Yâ Rasûlallâh! Alnının saçını bana ver! Bu hususta hiç kimseyi bana tercih etme! Anam-babam Sana fedâ olsun!" diyerek yalvardı.[147]

Saçlar kendisine verilince, onları gözlerine sürdü ve sarığının ön kısmına yerleştirdi. Bu şekilde onun savaşta karşılaşıp da mağlup edemediği hiçbir topluluk yoktu. Nitekim Hâlid -radıyallâhu anh-:

"–Ben onu hangi tarafa yönelttimse, orası fetholundu!" demiştir.[148] (Vâkıdî, III, 1108; İbn-i Esîr, *Üsdü'l-Gâbe,* II, 111)

Yine Hâlid -radıyallâhu anh-, Yermük savaşında bu sarığı kaybetmişti. Askerlerine sarığın bulunmasını emretti. Fakat aramalarına rağmen bulamadılar. Hazret-i Hâlid, tekrar aramalarını emretti. Sonunda sarığı buldular. Baktılar ki gâyet eski bir sarık imiş. Sahâbî, bu eski sarık için Halid -radıyallâhu anh-'ın bu kadar ısrarına hayret etti. Bunun üzerine Hâlid -radıyallâhu anh-, şunları söyledi:

"–Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, saçlarını kestirmişti. Ashâb, o saçları kapıştılar. Ben de saçından

birkaç tel aldım ve bu sarığın içine koydum. Bu benim için öyle bir bereket oldu ki, onunla girdiğim bütün savaşlar, zaferle netîcelendi. Zaferlerimin sırrı, benim Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e muhabbetimdir." (Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid,* IX, 349)

* * *

Ashâbın gözleri önünde cereyân eden bu hâdiseler, maddeye dahî mâneviyâtın ve duyguların sirâyet edebildiğinin diğer bir delilidir. Mühim olan -lâyık olduğu haddi aşmamak kaydıyla- o in'ikâstan feyz alabilecek bir gönül uyanıklığına sâhib olmaktır.

Ashâb-ı kirâmdan sonra selef-i sâlihîn de -Allah kendilerinden râzı olsun- teberrükle ilgili bu nevî tatbikatları, kendi dönemlerinde devam ettirmişlerdir. Şu hâdiseler, bunun misallerinden birkaçıdır:

İbn-i Sîrîn şöyle der:

"Abîde'ye; «–Bizde Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in saçından var. Onu Enes'in annesinden veya ehlinden temin etmiştik.» dedim.

Büyük bir heyecanla şu cevâbı verdi:

«–Vallâhi bende O'nun bir tek saçının bulunması, benim için dünya ve içindekilerden daha sevimli ve kıymetlidir.»" (Buhârî, Vudû, 33)

Ahmed bin Hanbel'in oğlu Abdullah şöyle anlatır:

"Babam, Rasûlullah -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in saçlarından bir tel alır, onu dudaklarının üzerine koyarak öper, bazen de gözünün üzerine koyardı.

Babam, Rasûlullah -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in saç telini suya batırır ve o suyu içerdi. Bu suyla (teberrüken) Allah'tan şifâ dilerdi.

Birgün, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in su kâsesini aldı, bir kovanın içinde yıkadı ve o sudan içti.

Yine babam, şifâ niyetiyle Zemzem suyundan içer, onu ellerine ve yüzüne sürerdi." (Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ,* Beyrut 1986-1988, XI, 212)

Abdullah, babası Ahmed bin Hanbel'e; Peygamber Efendimiz'in minberinin topuzuna (ki Efendimiz hutbe îrâd ederken elini bunun üzerine koyardı) ve Hücre-i Nebeviyye'ye (teberrüken) el sürmeyi sormuş, o da:

"–Bunda bir beis görmüyorum." demiştir. (Zehebî, *Siyer,* XI, 212)

Kadı Iyâz şöyle der:

"İbn-i Ömer -radıyallâhu anhümâ-'nın elini Peygamber Efendimiz'in minberde oturduğu yere koyup yüzüne sürdüğü görülmüştür."[149]

İmâm Ahmed bin Hanbel ile İmâm Şâfiî Hazretleri arasında geçen şu hâdise de bu hususta güzel bir misâldir:

İmâm Şâfiî'nin talebelerinden olan Rabî bin Süleyman anlatır:

Birgün İmâm Şâfiî bana:

"–Rabî, bu mektubu al, Ahmed bin Hanbel'e götür ve sonra da cevabını getir." dedi.

Ben de mektubu aldım ve Bağdat'a gittim. Sabah namazında Ahmed bin Hanbel ile buluştum. Onunla birlikte sabah namazını edâ ettim. İmâm Ahmed bin Hanbel mihraptan ayrılınca mektubu kendisine takdîm ederek:

“–Bu, Mısır’dan kardeşiniz İmâm Şâfiî’nin size göndermiş olduğu mektuptur.” dedim. Bana:

“–Mektup neden bahsediyor, biliyor musun?” diye sordu. Ben de:

“–Hayır.” diye karşılık verdim. Bunun üzerine Ahmed bin Hanbel, mektubun üzerindeki mührü çözdü ve okumaya başladı. Birden gözleri yaşlarla doldu. Ben kendisine:

“–Ey İmâm! Hayrola! Mektupta ne yazıyor?” dedim. O da bana:

“–İmâm Şâfiî rüyasında Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’i görmüş. Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ona:

«–Ahmed bin Hanbel’e bir mektup yaz ve benden de selâm söyle. Elbette o büyük bir fitneye mâruz kalacak ve ondan, “Kur’ân mahluktur(!)” demesi istenecek. Sakın bu isteğe boyun eğmesin! Allah, onun adını kıyâmete kadar ya atıp yükseltecektir.» buyurmuş.”

Ben:

“–Yâ İmâm! Bu, sizin hakkınızda ne büyük bir müjdedir.” dedim.

Bunun üzerine İmâm Ahmed bin Hanbel, sevincinden üzerindeki gömleğini çıkarıp bana verdi. Ben de mektubun cevabını aldıktan sonra Mısır’a döndüm. Mektubu İmâm Şâfiî’ye takdîm ettim. Bunun üzerine İmâm Şâfiî bana:

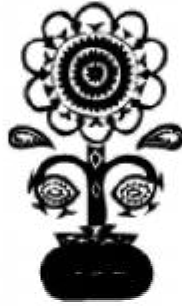
“–Onun hediye etmiş olduğu bu gömleği alıp seni üzmek istemeyiz. Ancak, hiç olmazsa onu bir suya batır ve o suyu bize ver ki, biz de o gömleğin bereketine böylece ortak olalım.” dedi.[150]

* * *

Câmi minberlerinde binbir îtinâ ile muhâfaza edilen Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in sakal-ı şerîfleri de asr-ı saâdetten günümüze kadar gelen feyizli bir meltem gibi ümmete bir rahmet olmaktadır. Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e olan aşk ve muhabbet sebebiyle O'nun azîz hâtıralarına gösterilen hürmet de Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e duyulan gönül râbıtasını kuvvetlendirmektedir. Nice peygamber âşığı mü'minler, bu azîz hâtıraların bereketinden istifâde etmişlerdir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun, hiçbir İslâm devletine nasîb olmayan altı yüz küsûr senelik ihtişâmı, asıl mâneviyâta verdiği ehemmiyetten kaynaklanmıştır. Osman Gâzî'nin meşhûr bir rivâyete göre, misâfir kaldığı bir evde, odada Kur'ân-ı Kerîm bulunması sebebiyle geceleyin ayağını uzatıp yatmaması; Yavuz Sultan Selîm Han'ın mukaddes emânetleri büyük bir tâzim ile İstanbul'a getirip, kırk hâfız tâyin ederek onların başında asırlarca sürecek bir sûrette inkıtâsız (kesintisiz) olarak Kur'ân-ı Kerîm okutması, Osmanlı Devleti'nin dillere destan büyüklüğünün temel mânevî sâiklerindendir.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in hırkasının ve Topkapı Sarayı'ndaki mukaddes emânetlerin bugün İstanbul'da mü'minlerin ziyâretine açık tutulması da, milletimiz ve İslâm dünyâsı için bir şeref ve teberrük vesîlesidir.

Bkz. Buhârî, Akîka, 1.

Nitekim dinler târihinde **“fetişizm”** denilen ve ölen millî kahramanların geriye bıraktıkları eşyâya perestiş (tapınma) ve onlara ulûhiyyet izâfe etme dalâleti, bu beşerî his ve temâyülün tabiîlik hudûdunun tecâvüz ettirilmesinden doğmuş bir tarihî sapıklıktır. Zîrâ mücerred mefhumları kavramak oldukça güçtür. Bu güçlükten dolayıdır ki en mücerred bir varlık olan Yaratıcı'yı bir kısım insanlar maddî varlıklarda müşahhaslaştırarak kabullenme yoluna gitmişlerdir. Putçuluk, bu beşerî zaaftan doğmuştur. Lâkin mücerret hakîkatlerin müşahhaslarda birer mânevî tecellîsi mevcuttur. Selîm muhâkeme sâhipleri için doğru olan, eserden müessire intikâl etmek üzere mücerred gerçeklerin fizîkî varlıklardaki akislerini, nakışlarını ve tecellîlerini kavrayabilmektir. Allah da böyle bilinir, rûh da... Sâir mücerred mefhûmlar için de durum aynıdır.

Bkz. Yûsuf Sûresi, 93-96.

Bu esnâda Hazret-i Ebû Bekir -radıyallâhu anh-, Hâlid -radıyallâhu anh-’ın Uhud, Hendek ve Hudeybiye’de yaptıklarını düşünüyor, bir de o anki hâline bakıyor ve hayretler içinde kalıyordu. (İbn-i Sa’d, II, 174)

Allah Rasûlü'nün saç ve sakalıyla teberrük husûsuna canlı bir misâli, Hikmet Atan Bey şöyle anlatmaktadır:

"1983 senesinde Oflu Ali Yücel Efendi'den şu hâdiseyi dinlemiştim:

Suluova Merkez Câmii'nde imam ve hatiplik yapıyordum. Civar köyden bir imam efendi bana gelip:

«–Hocam başımdan bir hâdise geçti, bir mâna veremedim.» diyerek şöyle anlattı:

«–Birgün bana, imamlık yaptığım köye yakın bir köyden bâzı kimseler, bir kucak dolusu kitapla gelerek:

"–Hocam, babamız vefât etti. Onun kitapları bize kaldı. Ancak biz de bu kitapları okuyamıyoruz. Sen hocasın, bu kitaplardan ancak sen istifâde edebilirsin, kitapları sana hediye ediyoruz." dediler.

Kitapları aldım, onları uğurladıktan sonra gürül gürül yanan ocağın başına geçtim ve kitapları incelemeye başladım. İçlerinden, vefât eden hoca efendiye âit mektuplar, zarflar çıktı. Husûsî mektuplar olduğu için toplayıp hepsini ocağa attım. O gürül gürül yanan ocak birdenbire "tısss" diye sönüverdi. Dehşete kapıldım ve korkuyla evden dışarıya kaçtım. Neden sonra korka korka ancak eve girebildim.»

Ali Efendi devâm ediyor:

Ben de o hoca efendiye:

«–O zarfların içinde sakal-ı şerîf vardı.» dedim. Bir zaman sonra o imam efendiye rastladığımda bana dedi ki:

«–Hocam, o zarfların içinde sakal-ı şerîf olduğunu nereden bildin? Kitapları bana hediye eden kimseler daha sonra geldiler ve:

"–Hocam biz bilememişiz, babamızın kitapları arasındaki

zarfların içinde sakal-ı şerîf varmış, onu bize verir misin?" dediler.» Ben de o dehşetli ânı kendilerine naklettim."

Kadı Iyâz, *ifâ,* II, 47, 71; İbn-i Teymiyye, *Mecmûu'l-Fetâvâ,* I, 230.

Bkz. İbnü'l-Cevzî, *Menâkıbü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel,* s. 609-610.

C. KABİR ZİYARETİ

Ben size kabir ziyâretini yasaklamıştım. Şimdi ise ziyaret edin. Çünkü kabir ziyâreti size âhireti hatırlatır. (Tirmizî, Cenâiz, 60; Müslim, Cenâiz, 106)

Kabristanlar bir hikmet ve ibret dershânesi, kabir ziyâretleri de, en tesirli tefekkür-i mevt eğitimidir.

İnsan, hayatın akışı içinde yaşama sevinci ile ölümden ürperiş gibi iki müthiş zıtlığın arasında çalkalanır durur. Dâimî bir akış hâlinde olan hayat ve ölümün hakikî mânâları idrâk edilmeden, insanın gerçek mâhiyeti, yaratılışındaki hakîkî sır ve hikmeti ile kavranamaz.

"Dünyaya geliş ve dünyadan gidiş" gibi iki muazzam meçhûlün arasına sıkışan idrâk, dünyaya âit gerçek bir değer hükmüne ulaşıp, hâl ve hareketler buna göre tanzim edilmedikçe geçici dünyanın aldatıcı gölgeler âleminden kurtulup, gerçekler yurduna doğru mânevî bir yolculuğa çıkılamaz.

Mü'mine ölüm, Allah'tan gelen bir vuslat selâmı, neş'eler, letâfetler, iltifatlar içinde bir hâlden diğer bir hâle intikaldir. Kâfir ve fâsıklar için ise ölüm, horluk ve ıztırap içinde bir can veriş ve cehennemin ateş deryasından kopup gelen bir azap fırtınasıdır.

Beşeriyetin en mühim irfânı, toprağın altındaki muammâyı çözmekle başlar. Fikirler, çalışmalar, araştırmalar, kalbî derinlikler ve derûnî duyuşlar, ölüm gerçeği etrafında pervâneleşmedikçe, bu "mezar" denilen esrarlı ülkenin hakikati ayân olmaz.

Gerçekten hayatta insan için en mühim iki nasihatçı vardır. Bunlardan biri konuşur, diğeri susar. Konuşan nasihatçı Kur'ân-ı Kerîm, derin sükûtuyla nasihat eden ise ölümdür.

Bu gerçeğe istinâden ecdâdımız, kabristanları şehir ortalarına ve câmi giriş çıkışlarına yapmışlardır ki, bu nasihatçılardan birisi olan ölümden yeteri kadar ibret alınabilsin. Yine kabirlerde, ağaç olarak da uzun ömürlü selvi ağacını tercih etmişlerdir ki, yaz-kış solmadan rengini devam ettirsin ve dünya ötesi âlemin sonsuzluğunun sembolü olsun.

Ölümün bilinen bir dili yoktur. Lâkin o, derin bir sükûta ne muazzam mânâlar gömmüştür! Kabristanlar, fânî hayatını tüketen anne-baba, çoluk-çocuk, sevgili, hısım, akraba ve dost adresleriyle doludur.

Allâh'ın emirlerine uygun bir hayat yaşayıp yaşamadığımıza göre şekillenecek kabir âlemi hakkında, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"Kabir, ya cennet bahçelerinden bir bahçe ya da cehennem çukurlarından bir çukurdur." (Tirmizî, Kıyâmet, 26) tâbirini kullanmakla, ölümle hayat arasındaki sıkı râbıta ve alâkaya işaret buyurmuşlardır.

Hazret-i Osman -radıyallâhu anh-, bir kabrin yanında durunca sakalı ıslanıncaya kadar ağlardı. Kendisine:

"–Cenneti ve cehennemi hatırladığın vakit ağlamıyorsun, fakat kabri hatırlayınca ağlıyorsun!" dediler.

Hazret-i Osman -radıyallâhu anh- şu karşılığı verdi:

"–Çünkü Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in şöyle buyurduğunu işittim:

ş *«Kabir, âhiret menzillerinin ilkidir. Ki i ondan kurtulabilirse, sonrakiler daha kolaydır. Ondan kurtulamazsa sonraki menziller*

kabirden daha zor ve daha iddetlidir... Gördüğüm manzaraların hiçbiri kabir kadar korkutucu ve deh et verici değildi!»” (Tirmizî, Zühd, 5/2308; Ahmed, I, 63-64)

Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ-’nın anlattığına göre; bir yahudî kadın, birgün yanına geldi ve kabir azâbından bahsederek:

“–Allah seni kabir azâbından korusun!” dedi.

Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ- da Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’e kabir azâbından sordu. Efendimiz -aleyhissalâtü vesselâm-:

“–Evet, kabir azâbı haktır.” buyurdu.

Hazret-i Âişe vâlidemiz der ki:

“Bundan sonra Rasûlullâh’ın namaz kılıp da, namazında kabir azâbından istiâze etmediğini hiç görmedim.” (Buhârî; Cenâiz, 87; Müslim, Mesâcid, 123)

Berâ -radıyallâhu anh- anlatıyor:

“Biz Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ile birlikte bir cenâzede beraberdik. Efendimiz -aleyhissalâtü vesselâm- kabrin kenarına oturup ağladılar, öyle ki (gözyaşlarıyla) toprak ıslandı. Sonra da:

«–Ey karde lerim! İ te (hepimizin ba ına gelecek olan) u ölüme iyi hazırlanın!» buyurdular.” (İbn-i Mâce, Zühd, 19)

Hakîkaten kabristanlar bir hikmet ve ibret dershânesi, kabir ziyaretleri ise, en tesirli tefekkür-i mevt eğitimidir.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, kendisinden evvel âhirete intikâl etmiş ashâbının kabirlerini bir vefâ örneği olarak sık sık ziyâret etmiş ve onlara hayır duâda bulunmuşlardır.

Nitekim Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-

Uhud'daki şehidlerin kabirlerini ziyâret eder ve şöyle derdi:

"Sabrettiğiniz eylere mukâbil sizlere selâm olsun! Sizler için ahiret yurdu ne kadar güzeldir!" (Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* XIII, 186; İbn-i Kesir, Tefsir, II, 529)

Yine O, zaman zaman Bakî Mezarlığı'na gider, onlara selâm verir ve şöyle duâ ederdi:

"Ey mü'minler yurdunun sâkinleri! Selâm size. Bizler de in âallah sizlere kavu acağız. Allah Teâlâ'dan bizim ve sizin için âfiyet ve selâmet dilerim." (Müslim, Cenâiz, 104)

Hattâ bir gece yarısı Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Hazret-i Âişe'nin odasında uyurken Cebrâil -aleyhisselâm- O'nu uyandırdı ve getirdiği emri tebliğ etti: Allah Teâlâ onun Bakî Mezarlığı'na gidip orada medfun bulunanlara duâ etmesini istiyordu.

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ-'yı uyandırmamaya çalışarak yavaşça kalktı. Onun bu hâli, henüz uyumamış olan Âişe annemizin merâkını celbetti. Sonra da Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'in peşine takılarak Cennetü'l-Bakî Kabristanı'na kadar O'nu tâkip etti.

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in iki gözü iki çeşme ağlayarak ümmetine duâ ettiğini görünce, yaptığından utandı. Orada biraz durup Peygamber-i Zîşân'ın bu duygulu hâlini seyretti. Sonra da koşarak eve döndü ve yorganını başına çekerek uyuyormuş gibi yaptı. Onun arkasından hemen eve dönen Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Hazret-i Âişe'yi nefes nefese görünce durumu anladı ve ona:

"Allah ve Rasûlü'nün sana haksızlık edeceğinden mi korktun?"

(Müslim, Cenâiz, 103) diye sitem etti ve böylece kendi davranışlarının Allah Teâlâ tarafından murâkabe edildiğini de belirtmiş oldu.

Muâz bin Cebel -radıyallâhu anh- anlatıyor:

"Peygamber Efendimiz beni Yemen'e vâli olarak gönderdiği zaman Medîne'nin dışına kadar uğurladı. Ben binek üzerindeydim, O ise yürüyordu. Bana bazı tavsiyelerde bulunduktan sonra:

«–Ey Muâz! Belki bu senemden sonra beni bir daha göremezsin! İhtimal ki u mescidimle kabrime uğrarsın!» dedi.

Bu sözleri duyunca, Allah Rasûlü'nden ayrılmanın verdiği hüzünle ağlamaya başladım.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

«–Ağlama ey Muâz!» buyurdu ve sonra yüzünü Medîne'ye doğru çevirerek:

«–İnsanlardan bana en yakın olanlar, kim ve nerede olursa olsun Allâh'a kar ı takvâ sâhibi olan müttakîlerdir.» buyurdu." (Ahmed, V, 235; Heysemî, IX, 22)

Dâvûd bin Ebî Sâlih şöyle anlatır:

Birgün Mervan; yüzünü Rasûlullâh'ın kabr-i şerîfinin taşına koymuş bir kişiyi gördü ve yakasından tutarak:

"–Ne yaptığını sanıyorsun?" dedi.

Adam başını çevirince bir de baktı ki, bu kimse Ebû Eyyûb el-Ensârî -radıyallâhu anh- imiş. O Peygamber âşığı sahâbî şöyle dedi:

"–Evet, ne yaptığımı biliyorum. Ben Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e geldim, taşa gelmedim. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in şöyle dediğini işittim:

«Dîni ehil olanlar üstlendi mi, dîn için kaygılanma; ancak ehil

olmayanlar dîni tedvîre ba ladılar mı, dîn için ne kadar endi elensen ve ağlasan yeridir.»" (Ahmed bin Hanbel, V, 422)

Bu hâdisede bir sahâbînin Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in kabr-i şerîfine yüz sürerek O'nu ziyaret ettiğini görmekteyiz.

Fahr-i Kâinât -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, kendileri sık sık kabir ziyaretlerinde bulundukları gibi, ashâbını ve ümmetini de bu konuda şu sözleriyle teşvik etmişlerdir:

"Ben size kabir ziyâretini yasaklamı tım. imdi ise ziyaret edin. Çünkü kabir ziyareti size âhireti hatırlatır." (Tirmizî, Cenâiz, 60; Müslim, Cenâiz, 106)[151]

Tâbiînden İmâm Şâbî şöyle der:

"Ensâr, yakınlarından biri vefât ettiğinde sık sık onun kabrini ziyaret eder, yanında Kur'ân okurlardı." (Ebû Bekir b. Hallâl, el-Kırâe ınde'l-kubûr, no: 7)

Kabir ziyâreti, ziyâret eden için bir ibret vesîlesi olduğu gibi, ziyâret edilenler için de bir rahmet vesîlesidir. Zîrâ kabre giren kişi, bataklığa düşen insan gibi imdat bekler.

İbn-i Abbâs -radıyallâhu anhümâ- şöyle rivâyet eder:

Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz, iki kabrin yanından geçerken onlar hakkında:

"İkisi de azâb görüyorlar, ancak büyük bir günahtan dolayı değil. Birisi söz götürüp getirdiğinden, diğeri de küçük abdest bozarken îcâb ettiği sûrette korunmadığından dolayı muazzeb oluyor." buyurdu.

Akabinde yaş bir hurma dalı istedi. Onu ikiye ayırdı ve daha sonra bunları kabirlerin başına birer birer dikti. Sonra da sözlerine şöyle devâm etti:

"Kurumadıkları müddetçe onların azâbını hafifletmeleri umulur."

(Müslim, Tahâret, 111)

Müfessir Kurtubî bu hadîs-i şerîfi şöyle îzâh eder:

"Kurumadıkları müddetçe" kısmı o dalların yaş kaldıkları müddetçe tesbih ettiklerine işâret etmektedir. Nitekim âlimlerimiz şöyle demişlerdir: Kabirlere ağaç dikmekten ve orada Kur'ân-ı Kerîm okumaktan, oradakiler istifâde ederler. Bir ağaç dikmek bile ölülerin azâbını hafifletirse, bir mü'minin Kur'ân okumasından kim bilir ne kadar istifâde ederler? Ölüye hediye edilen şeyin sevâbı da kendisine ulaşır." (Kurtubî, *Tefsîr,* X, 267)

Kur'ân tilâveti sebebiyle ulaşılacak ilâhî rahmetten ölülerin de istifâdesi için bilhassa Yâsîn-i Şerîf okunması, herkesin bildiği ve tatbîk ettiği bir usûldür.

Nitekim hadîs-i şerîflerde buyrulur:

"...Yâsin, Kur'ân'ın kalbidir. Bir kimse onu Allâh'ın rızâsını ve âhiret yurdunu talep ederek okursa, muhakkak günahları bağı lanır. Ölülerinize de Yâsin Sûresi'ni okuyunuz." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 26)

"Sizden biri vefat ettiğinde onu fazla bekletmeden kabre götürünüz. Defnettiğiniz zaman da biriniz, ba ucunda Fâtiha Sûresi'ni, ayak ucunda da Bakara Sûresi'nin son kısmını (Âmenerrasûlü) okusun." (Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr,* XII, 340; Deylemî, *Müsned*, I, 284; Heysemî, *Mecmau'z-Zevâid*, III, 44)

Alâ bin el-Leclâc, sâhâbe-i kirâmdan olan babası Leclâc'ın, vefâtı esnâsında kendilerine şu vasiyette bulunduğunu rivâyet etmiştir:

"Beni kabre koyduğunuz zaman:

« بِسْمِ اللّٰهِ وَعَلٰى سُنَّةِ رَسُولِ اللّٰهِ » (Bismillâh ve alâ sünneti Rasûlillâh)

[152] deyiniz ve üzerime toprak atınız. Başımın ucunda Bakara Sûresi'nin evvelini ve son kısmını okuyunuz. Şüphesiz ben, Abdullâh bin Ömer'in bu uygulamayı güzel gördüğüne şâhid olmuştum." (Beyhakî, *es-Sünenü'l-Kübrâ,* IV, 56)

Sahâbe-i kirâmdan Amr bin Âs -radıyallâhu anh-'ın vefâtı esnâsında vasiyet olarak etrâfındakilere söylediği şu sözler de câlib-i dikkattir:

"Beni kabrime defnettiğiniz zaman, bir deve kesip etini parçalayacak kadar mezarımın başında bekleyin ki, sizin varlığınızla yeni hayatıma alışma imkânı bulayım ve Rabbimin elçilerine vereceğim cevapları hazırlayayım." (Müslim, Îmân, 192)

Bu hadîsi kitabında zikreden Nevevî, İmâm Şâfiî -rahmetullâhi aleyh-'in şu sözlerini nakletmiştir:

"Mezarın başında Kur'ân'dan âyet ve sûreler okumak müstehabdır. Kur'ân'ın tamamının okunması (hatim edilmesi) ise, daha güzeldir." (Nevevî, *Riyâzu's-Sâlihîn,* 293)

İbn-i Abbâs -radıyallâhu anhümâ-'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

"Kabirdeki ölü, denizde boğulmak üzere olan ve deh et içerisinde yardım isteyen kimse gibidir. Babasından, anasından, karde inden, samîmî ve sâdık arkada ından gelecek bir duâ bekler. âyet bir duâ gelecek olsa, bu onun için dünyâ ve içindekilerden daha kıymetli ve sevimli olur. üphesiz Allah, kabir ehline, dünyâdakilerin duâsı bereketiyle dağlar misâli ecir verir. Dirilerin ölülere gönderebileceği en iyi hediye, onlar için istiğfâr etmek ve onlar adına sadaka vermektir." (Deylemî, *Müsned,* IV, 103/6323; Ali el-Müttakî, XV, 694/42783; XV, 749/42971)

Osman bin Affân -radıyallâhu anh-'tan rivâyet edildiğine göre Rasûlullâh -sallallâhu aleyhi ve sellem- bir ölü defnedildikten sonra kabri başında durur ve şöyle buyururdu:

"Karde iniz için istiğfâr ediniz ve Allâh'ın onu kabir suâlleri kar ısında doğru cevap vermeye muvaffak kılması için niyazda bulununuz. Çünkü o u anda sorgulanmaktadır." (Ebû Dâvûd, Cenâiz, 67-69/3221)

Câbir bin Abdullâh -radıyallâhu anh- anlatıyor:

Sa'd bin Muâz -radıyallâhu anh- vefât ettiğinde Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ile beraber gittik. Peygamber Efendimiz, Sa'd'ın cenâze namazını kılıp onu kabrine koyduktan ve üzerini toprakla örttükten sonra uzun müddet tesbihatta bulundu. Biz de tesbîh ettik. Sonra tekbir getirdi. Biz de tekbir getirdik. Daha sonra:

"–Yâ Rasûlallâh! Niçin tesbîh ettiniz ve tekbir getirdiniz?" diye soruldu. Şöyle cevap verdiler:

"–Allâh ona geni lik verinceye kadar kabir u sâlih kulu sıktı da sıktı." (Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, III, 360)

İbn-i Abbas -radıyallâhu anhümâ- şöyle demektedir:

"Sa'd bin Muâz defnedildiği gün Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem- onun kabri başında ayakta dururken şöyle buyurdular:

" âyet bir kimse kabrin fitnesinden kurtulacak olsaydı, üphesiz ki, Sa'd bin Muâz kurtulurdu. Ancak onu kabir önce sıktı, sonra da Allah ona geni lik verdi." (Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebir*, X, 334)

Bu rivâyetlerden de anlaşılacağı üzere kabirleri ziyâret etmek, orada bulunanlara selâm verip duâ ve istiğfarda bulunmak, onlar adına hayır ve hasenât yapıp Kur'ân-ı Kerîm

tilâvet etmek, mevtâlar için bir rahmet vesîlesidir. Kur'ân-ı Kerîm'de Rabbimiz, bizden önce âhirete intikâl etmiş mü'min kardeşlerimiz için şöyle duâ etmemizi beyân buyurur:

"Ey Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip geçmiş îmanlı kardeşlerimizi bağışla; kalblerimizde, îman edenlere karşı hiçbir kin bırakma! Rabbimiz! Şüphesiz ki Sen çok şefkatli ve çok merhametlisin." (el-Haşr, 10)

Ancak kabir ziyâretlerinde dikkat edilecek diğer bir husus da, bâzı yanlış uygulama ve bid'at davranışlardan ictinâb etmektir.

Ehl-i sünnet ulemâsı, mü'minlerin kabir ziyaretleriyle ilgili ifrat ve tefritten korunması için pek çok şey yazıp söylemişler ise de bu husustaki yanlış tatbikâtın her iki vechesi de yâni ifratı da tefriti de, bugüne kadar -maalesef- lâyıkıyla önlenememiştir.

Dînî bilgisi sığ olan insanların zihnini bir hayli karıştıran kabir ziyareti ve onunla ilgili hissiyat ve davranışların ifrat ve tefritten arındırılabilmesi pek müşkil bir iştir. Zîrâ insanoğlunun mücerred gerçekleri kavramaktaki kifâyetsizliği, kabir ziyaretini -bazıları için- âdetâ şirk sayılacak bir muhtevâya büründürmüştür. Kabirlerin başında mum yakmak, çaput bağlamak ve doğrudan doğruya o kabirde yatan zâttan istimdâd etmek gibi... Bu, tıpkı hristiyanların mücerred bir Allâh mefhumunu kavramaktaki kifâyetsizlikleri sebebiyle, mâsum bir nebî olan Hazret-i Îsâ'ya ulûhiyyet izâfe etmeleri gibi bir zaaf ve acziyetin tezâhürüdür. Diğer taraftan bu ifratlara (aşırılıklara) bir aksülamel olarak ortaya konulmuş tefrit mâhiyetindeki diğer bir telâkkî ile kabir ziyaretini "şirk" sayacak kadar ileri giden

görüşler de aynı hatayı tersinden ortaya koymaktadırlar.

İslâm, her meselede olduğu gibi kabir ziyâreti hususunda da îtidâl prensibini esas almaktadır. Yukarıda da anlatıldığı gibi Hazret-i Peygamber ve ashâb-ı kirâmın kabir ziyâretiyle ilgili söz ve tatbikâtları, bu hususta ifrat ve tefrite düşmeden nasıl davranılması gerektiğini bizlere sergilemektedir.

İbn-i Abbas -radıyallâhu anhümâ- anlatır:

Sa'd bin Ubâde -radıyallâhu anh-'ın annesi vefat etmişti. O, Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e gelerek:

"–Ey Allâh'ın Rasûlü! Yanında bulunmadığım bir sırada annem vefat etti. Onun adına sadaka versem kendisine bir faydası dokunur mu?" diye sordu.

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"–Evet." buyurunca, Sa'd -radıyallâhu anh-:

"–Ey Allâh'ın Rasûlü! Siz de şâhid olun ki meyve bahçemi annem adına tasadduk ediyorum." dedi. (Buhârî, Vesâyâ, 15)

Abdurrahmân bin Ebî Amra'nın anlattığına göre annesi, bir köle âzâd etmek istemiş ve bunu sabaha tehir etmişti. Ancak sabaha çıkamadan vefât etmişti. Abdurrahmân, Kâsım bin Muhammed'e:

"–Ben annem adına bir köle âzâd etsem, anneme faydası olur mu (sevâbı ona ulaşır mı)?" diye sorunca, Kâsım şu cevâbı vermiş:

"–Sa'd bin Ubâde, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e gelip:

«–Annem vefât etti, ben onun adına bir köle âzâd etsem ona faydası olur mu?» diye sormuştu. Allah Rasûlü: «Evet!» buyurdular." (*Muvatta'*, Itk, 13)

Ebû Bekir -radıyallâhu anh-'ın oğlu Abdurrahmân, uyuduğu

bir esnâda âniden vefât edivermişti. Âişe vâlidemiz bu kardeşinin hayrına pek çok köle âzâd etti. (*Muvatta'*, Itk, 14)

İbn-i Abbâs -radıyallâhu anhümâ- anlatıyor:

Bir kimse Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e gelerek:

"–Yâ Rasûlallâh! Annem vefât etti, üzerinde de bir aylık oruç borcu var, onun adına bu borcu ödeyeyim mi?" dedi.

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"–Annenin üzerinde mal borcu olsaydı onun adına ödeyivermez miydin?" diye sordu.

"–Evet, öderdim!" deyince, Efendimiz -aleyhissalâtü vesselâm-:

"–Allâh'ın borcu ödenmeye daha lâyıktır!" buyurdu. (Müslim, Sıyâm, 155)

Diğer bir rivâyette de Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"–Annenin üzerinde borç olsaydı da sen ödeyiverseydin, bu borç onun yerine ödenmi olur muydu?" diye sordu.

Muhâtabı, "evet" deyince de:

"–Öyleyse annene bedel oruç tut!" buyurdu. (Müslim, Sıyâm, 156)

Hidâyet rehberimiz Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

"İnsan öldüğü zaman bütün amelleri kesilir. Ancak u üç ey bundan müstesnâdır: Sadaka-i câriye, istifâde edilen ilim ve kendisine duâ eden hayırlı evlâd." buyurmuştur. (Müslim, Vasıyyet, 14)

Bu hadîs-i şerîfler, vefat etmiş mü'minlerin, sağlıklarında yaptıkları ve vefatlarından sonra da devâm etmekte olan hayrâtlarından fayda göreceklerini, ayrıca hayatta olan

yakınlarının ve mü'min kardeşlerinin duâ ve infaklarından istifâde edebileceklerini beyân buyurmakta ve onları bu hayırları işlemeye teşvik etmektedir.

Gerçekten, âhirete intikâl etmiş bir mü'minin ardından, sevâbı ona âit olmak niyetiyle birçok hayırlar yapılmalıdır. Yukarıdaki hadîs-i şerîf muktezâsınca, vefat eden bir mü'minin hayrâtı devâm ettiği müddetçe ecri de devâm eder ve amel defteri kapanmaz. Vefat ettiğinde yalnız başına kabir âlemine girip dünyâya vedâ eden bir mü'min için, vârislerinin ve gerçek dostlarının bir vefâ borcu olarak muhtelif hayırlar yapmaları, en fazîletli ameller cümlesindendir.

Bilhassa mevtânın borçlarını ödemek, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- tarafından teşvik edilmiş bir amel-i sâlihtir. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, bir cenâze geldiği zaman borcu olup olmadığını sorar, borcu ödettirildikten sonra cenâze namazını kılardı. Bu hâl, mevtâlarımız için bizlere ne ince bir merhamet tâlimidir.

Bu hususta İmam Muhammed'in, zarûretler sebebiyle tutulamayan ve kazâ etmeye de güç yetirilemeyen oruçların yerine fidye verilmesine kıyas ederek, kılınamamış namazların da affedilmesi ümîdiyle, "iskât-ı salât" tâbir olunan bir ictihâdı mevcuttur. Buna göre, kılınamamış her vakit namaz için, bir fakirin bir günlük yiyecek ihtiyâcının karşılanması veya buna tekâbül eden belli bir meblağın infak edilmesi gerekmektedir. Ancak yapılacak olan bu infak, miktar bakımından hiçbir değişikliğe uğramadan, aynen muhtaca intikâl ettirilmelidir. İmam Muhammed Hazretleri'nin bu ictihâdından üç mühim fayda mülâhaza edilmektedir:

a) İnfâka teşvik ve infâk edenin ecre nâil olması,

b) Muhtaçların sevinip mevtâ için duâ etmesi,

c) Mevtâ için Cenâb-ı Hakk'ın af ve rahmetinin ümid edilmesi.

Mevtânın hayrına yapılmakta olan "iskat"[153] muâmelesi, maalesef günümüzde "devir"[154] yapılmak sûretiyle asıl gâyesinden uzaklaştırılarak İslâm'ın rûhuna zıt bir mâhiyete büründürülmüştür.

"Devir" adı verilen bu uygulama, bir nevî hîleye dönüştürülmüştür. Bu tür yanlış bir uygulama ile, îfâ edilmemiş bir ibâdet, hakîkatte infâk edilmemiş sadaka görünümlü bir davranışla telâfî edilmeye çalışılmaktadır. Şöyle ki; âhirete intikâl etmiş bir kimsenin, üzerinde bulunabilecek muhtemel namaz borçlarından[155] temizlenmesi maksadıyla, ortaya bir miktar para konulmakta ve bunun hâlis bir niyetle ihtiyaç sahiplerine intikâl ettirilmesi gerekirken, maalesef çoğu kere birkaç kişi arasında « قَبِلْتُ *aldım, kabul ettim;* وَهَبْتُ *hîbe ettim* » ifâdeleriyle elden ele devredilmekte, bununla da gûyâ infak edilen meblağın miktarı çoğaltılmaktadır. Az bir parayı birçok insana -niyet unsuru baştan belli olan bir hareketle- önce verip, sonra geri almak, daha sonra bir başkasına verip tekrar geri almak ve bu sûretle hazır bulunanlar sayısınca bu meblağın çoğalmış olduğuna ve hayrın arttığına inanmak, bunu yapanların ancak kendilerini kandırabildikleri çirkin bir bid'attır. Bilhassa varlıklı kişilerin böyle bir yola tevessül etmeleri ve bundan bir netîce ummaları çok daha hayret vericidir. Üstelik bu durum, hâriçten bakanların, büyük bir

mantıksızlık olarak telâkkî ettiği ve -hâşâ- Allâh'ı aldatmaya çalışmak gibi gördüğü, abesle iştigâlden başka bir şey değildir.

Yâ Rab! Niyetlerimizi kendi rızân ile telif eyle! Dünyaya dalıp, kendisini bir su birikintisinde helâk edenlerin âkıbetinden bizleri koru! Ey merhametlilerin en merhametlisi olan Rabbimiz! Hayatımızı ve ölümümüzü, salih kullarına lutfettiğin bereket, nîmet, ulvî güzellikler ve Sana vuslat ile müzeyyen ve mükemmel kıl!

Yâ Rab! Kâinâtı, ilâhî muhabbet nazarıyla temâşâ edebilmeyi, onu, şuur, duygu, vicdan ürperişleri ve îmânî heyecanlar zâviyesinden seyredebilmeyi, gözlerden akan nedâmet şebnemleri ile gufrân iklimlerine ulaşmayı, yüz akı ve vicdan huzuruyla Sen'in huzûruna varabilmeyi cümlemize nasîb eyle!

Âmîn.

Câhiliye zamanında insanlar, ecdatlarına âit rûhların bir kudsiyet kazandığını düşünerek bununla iftihâr ederler ve kabir ziyâretinde bulunurlardı. Cenâb-ı Peygamber, bu bâtıl câhiliye âdetinden bir eser kalmaması için ilk zamanlar kabir ziyâretini men etmişti. Bu tehlike zâil olunca bilhassa tefekkür-i mevt gâyesiyle kabirlerin ziyâretine izin verdi.

Allâh'ın adıyla ve Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in sünneti üzere (seni Hakk'a emânet ediyoruz).

İskat: Namaz, oruç, kurban, adak, kefâret gibi ibâdet ve borçları îfâ etmeden vefat etmiş bir kimseyi bu borçlardan

kurtarmak için fukaraya nakdî bedellerini vermeye denir. (Hayrettin Karaman, *Ebediyet Yolcusunu Uğurlarken*, s. 81-85)

Devir: Nakdî bedeli vermek yerine muayyen bir miktarı bir bez parçasının içine koyup fukaraya hibe etmek, sonra onu hibe yoluyla tekrar geri almak ve borç bitinceye kadar bu işe devâm etmeye denir. Böyle bir tatbikat Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn devirlerinde yoktur. Lâkin iskâta hicrî ikinci asrın sonlarında, devir sûretiyle iskâta ise hicrî beşinci asırda cevaz verilmiştir. Zamânımızda âdet hâline gelmiş olan ve İslâm'ın kaynaklarına dayandığı sanılan devir âdeti, infakta cimriliğe ve ibâdetlerde tenbelliğe sebep teşkil eden bir bid'at mâhiyetindedir. Bu bakımdan, devir âdetinin terk edilmesi ve mevtâ nâmına doğrudan doğruya sadaka verilmesi, hayırlar yapılması, kusurlarının affı için de Allah Teâlâ'ya yalvarılması gerekir. Böylece hem sünnete uygun hareket edilmiş, hem de yapılan mâlî ibâdetler, hayırlar ve sadakalar, gerçek sâhiplerini yâni ona muhtaç olan şahısları bulmuş olacaktır. (Hayrettin Karaman, *Ebediyet Yolcusunu Uğurlarken,* s. 81-85)

Bu namaz borçlarından kastedilen şudur: Vefat eden bir kimsenin hayattayken kılamadığı veya ihlâs ve huşû gibi bâtınî şartlarına lâyıkıyla riâyet edemeden kılmış olduğu namazlardır. Yoksa burada, böyle bir telâfî yoluna güvenerek gevşeklik ve tembellik sebebiyle edâ edilmemiş namazlar kastedilmemektedir.

HAK DOSTLARINDAN NASİHATLER

Hak dostlarının îkaz ve nasîhatleri, Kur'ân iklîminden ve Allah Rasûlü'nün sohbetlerinden birer akistir.

Tasavvuf yolunda zâhir ve bâtınını ikmâl etmiş ve kalbî merhaleler kat ederek davranış mükemmelliğine ulaşmış bulunan Hak dostları, "veresetü'l-enbiyâ" tâbiriyle ifâde olunan bir şerefe nâil olmuş bahtiyarlardır. Onlar, nebevî irşad ve davranış mükemmelliğinin zamanlara yayılmış zirveleridir. Yâni onlar, Hazret-i Peygamber ve O'nun ashâbını görme şerefine nâil olamayanlar için fiilî ve müşahhas rehberlerdir.

Hadîs-i şerîfte buyrulur:

"(Zâhir ve bâtınını ikmâl etmiş, ilmini irfan hâline getirmiş) âlimler, peygamberlerin vârisleridir." (Ebû Dâvud, İlim, 1)

Cenâb-ı Hakk'ın Rahmân ve Rahîm esmâsının kesif tecellîlerine nâil olan bu kâmil mü'minlerde merhamet ve şefkat, tabiat-i asliyye hâlindedir. Yine bu sâlih mü'minler, "nefsî, nefsî" hodgâmlığından kurtulup, "ümmetî, ümmetî" diğergâmlığına nâil olarak bir irşad ömrü yaşarlar. Onların irşad ömürleri fânî cesetlerinden sonra da devâm eder. Onlar, nefislerini ıslah netîcesinde ruhlarını köprü olarak kullanıp ilâhî vuslata nâil olanlardır ki, ümmeti de bu yoldan geçirerek Rabb'e ulaştırmanın gayreti içinde olurlar. Onlar, kurtuluş bekleyen kitlelerin muallimleridir. Allah ve kulları huzûrunda bir cemaatin mes'ûliyetini vicdanlarında taşıyan kahramanlardır.

Hak dostlarının îkaz ve nasîhatleri, Allah Rasûlü -sallâllâhu

aleyhi ve sellem-'in sohbetlerinden birer akistir. Zîrâ mânevî istifâdenin merkezi O'dur. Rûhî heyecanlarla dolu sohbet, îkaz ve nasîhatler, hep o merkezden teselsülen naklolunan parıltılardır. Hak dostlarının böyle meclislerini ganîmet bilmelidir ki, onlar Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in yirmi üç senelik nübüvvet hayatını kavlen (sözleriyle), fiilen ve hissen ümmete aksettiren örnek şahsiyetlerdir.

Hak dostu, ışığın etrâfında dönen kelebekler gibi Mevlâ muhabbetiyle irâdesiz hâle gelmiştir ki, artık Mevlâ onun gören gözü, işiten kulağıdır. Hakk'ın aşk ve muhabbetinin tecellîsi altında olduğu için, mercek altında bir kağıdın yanması gibi nefsânî temâyüller onda ömrünü tüketmiştir. Böylece nûrânî bir câzibe merkezi hâline geldiğinden, diğer insanlar da irâdî veya gayr-i irâdî onları sever ve gönülleri onlara doğru akar. Onların îkaz ve nasîhatleri ruhlara merhem ve şifâ olur.

Bu ulvî ufka ve mânevî dirâyete nâil olan Hak dostlarının ikâz, irşad ve nasîhatleri, ilmiyle âmil olmayan kimselerin nasihatlerine nazaran gâfil gönüllerin uyandırılmasında daha büyük bir kıymet ve tesire sâhiptir. Bu itibarla onların feyizli nasîhatlerini bulunmaz bir nîmet bilmeli ve bu şuurla onların ruhlara huzur bahşeden irşadlarına, samîmiyet ve muhabbetle gönül vermelidir. İşte Hak Dostları'nın ebedî saâdet yolunu aydınlatan istikâmet kandilleri mevkiindeki bu nasîhatlerinden birkaç misâl:

Hasan-ı Basrî *-kuddise sirruh-* / (d. 642, v. 728)

Ey Âdemoğlu! Gerçek mü'min, ihsân sâhibi bile olsa yine de

korku üzere sabahlar. Zaten ona da bu yaraşır. Mü'min, akşama yine aynı korku ile kavuşur. Evet, o her zaman şu iki korku arasındadır.

1. Geçmiş günahlar: Bu günahları sebebiyle Cenâb-ı Hakk'ın kendisine nasıl muâmelede bulunacağını bilemez.

2. Gelecek hayatı: Nasıl bir hayat sürecek, son nefesi nasıl verecek? Bu soruların cevaplarını devamlı tefekkür eder.

Ey insanlar! Şu hakîkati idrâk ederek sâlih amel işleyin. Allah ve Rasûlü yaptığınız işleri görmektedir. Siz, birgün gizliyi ve âşikârı bilen Allâh'a döndürüleceksiniz. İşte o gün yaptıklarınızı tek tek size haber verecektir.

Sizler kalblerinize çok dikkat edin. Onları devamlı Allâh'ın zikri ile yenileyin. Zirâ kalb çabuk paslanır. Nefislerinizi de dizginleyin. Çünkü o çok azgındır. Eğer siz nefislerinizin kötü isteklerine mâni olmazsanız, o birgün sizi korkunç bir uçuruma yuvarlar.

Kendi ayıplarınız dururken başkalarını ayıplamaktan vazgeçmedikçe kâmil îman sâhibi olamazsınız. O hâlde, başkalarının ayıplarına bakmadan evvel kendi ayıplarınıza bir göz atın; onları düzelterek işe başlayın!

Ey insanlar! Kur'ân-ı Kerîm mü'minler için şifâ, müttakîler için rehberdir. Kim ona uyarsa, hidâyete erer ve doğru yolu bulur. Ondan yüz çeviren bedbaht olur ve felâketlere sürüklenir.

Ey Âdemoğlu! Tek başına ölecek, tek başına dirilecek, tek başına hesaba çekileceksin!

* * *

Malik Bin Dinar *-kuddise sirruh-* / (v. 748)

Şu iki şey hâriç dünyâda safâ kalmadı:

1. Kardeşlerle karşılaşmak ve onlarla sohbet etmek,

2. Teheccüd namazına kalkmak ve o feyizli vakitte doya doya zikir ve Kur'ân ile meşgûl olmak.

* * *

Câfer-i Sâdık *-kuddise sirruh-* / (d. 699, v. 766)

Bir sâlih amel işleyince onu gözünde küçültesin ve gizli tutasın. Çünkü küçük görürsen seni ucuba (kendini beğenmeye) götürmez. Gizlersen, eksiği tamam olur, yâni fazîleti artar. Acele edersen, o sâlih amele bir an önce kavuşmuş olursun. Zîrâ nefs zaafa kapılıp onu geciktirebilir veya seni ondan vazgeçirebilir.

Mü'min kardeşine âit sevmediğin bir şey duyarsan, ısrarla onun bir mâzeretinin olabileceğini düşün. Bulamazsan, belki benim anlayamadığım bir özrü vardır, de ve ayıbını setret!

Süfyân-ı Sevrî *-kuddise sirruh-* / (d. 713, v. 777)

İlim tahsili, Allâh'a karşı ittikâ sahibi olmak, emirlerini yerine getirmek ve O'ndan korkmak için yapılmalıdır. İlmin fâzîlet bakımından üstün oluşu, insanı, anlatılan yüce duygulara sahip kıldığı içindir. Böyle olmasaydı, o da diğer eşyalar meyânında sayılırdı.

Horasan'a gidip tebliğde bulunmak; Mekke'de mücâvir olmaktan (orada ikâmet etmekten) senin için daha kazançlıdır.

İlim için gereken ilk şart; onu bulma yollarını aramaktır.

Bulunca ve ilmi elde edince de amel gelir... Sonra sükût ve tefekkür... Daha sonra kâinâta ibret nazarı ile bakış...

* * *

Cüneyd-i Bağdâdî *-kuddise sirruh-* / (v. 909)

Allâh ile sohbet, yâni O'nunla berâber olmak, güzel bir edeb, heybet ve murâkabe hâlinin devâmıyla;

Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ile sohbet, O'nun sünnetine ve siyerine ittibâ ile;

Evliyâullâh ile sohbet, ihtirâm ve hizmet ile;

Ehl ü iyâl ile sohbet, güzel ahlâk ile;

İhvân ile sohbet, devamlı güleryüzlü olmak ve onları sevindirmekle;

Avâm ile sohbet ise, duâ ve merhamet ile olur.

* * *

İmâm Gazâlî *-kuddise sirruh-* / (v. 1111)

Oğlum! Şu üç ibâdetinde mutlak sûrette kalbini teyakkuz hâlinde bulundur, aklın ve kalbin başka yerde olmasın! Bunlar, Kur'ân-ı Kerîm okurken, Rabbini zikrederken ve namaz kılarken. Bu üç hâlde bir an bile aklını ve gönlünü başka yere verme. Allâh'ın huzûrunda olduğunu unutma! Yoksa yönünü kıbleye çevirip de, aklın başka şeyler peşinde olursa, bunun değeri zaafa uğrar. Yönünü İslâm'ın doğduğu ilk mâbed olan Kâbe'ye, kalbini de Hazret-i Allâh'a bağla! Ayrıca âriflerden olmak istersen; sükûtun fikir, bakışın ibret

ve dileğin tâat olsun. Zîrâ bu üç haslet, âriflerin alâmetidir.

Oğlum! Kul borcundan son derece sakın! Bir kuruş borç yüzünden, kabul olmuş pek çok ibâdetin sevabı gider. Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, borçlu olarak ölenlerin namazını kılmazdı. Bundan maksadı, zengini merhamete getirip alacağını bağışlatmaktı. Mü'min, borç yaparken fuzûlî yere borca girmez. Lâkin zarûreten borçlanırsa ve ödemek niyetiyle alırsa, Allah Teâlâ ona yardımcı olur. Hattâ ödemenin gayreti içinde olup da borcunu ödeyemeden ölürse, kıyamette de Allah yardımcısı olur.

Belâya da şükretmek lâzımdır. Çünkü küfür ve günahlardan başka belâ yoktur ki, içinde senin bilmediğin bir iyilik olmasın! Allah, senin iyiliğini, senden daha iyi bilir. Şer zannettiğin çok şey vardır ki senin için hayırdır. Hayır zannettiğin çok şey vardır ki senin için şerdir. En selâmet yol, ilâhî takdîre râzı olman, her hâle şükür diyebilmendir.

Oğlum! Son derece dikkat edeceğin bir cihet varsa, o da kimler ile düşüp kalktığındır. Şunu iyi bil ki bir sepet sağlam elma, içindeki bir çürük elmayı sağlama çıkartamaz. Fakat bir çürük elma, hepsini çürütür. Bunun için dâima sâlihlerle düşüp kalk!

İyi arkadaş da, gül yağı satana benzer; ya satın alırsın, ya o sana biraz sürer veya hiç olmazsa yanında bulunduğun müddetçe güzel koku taşırsın. Kişi sevdikleri ile beraberdir. Dünyada kimi sever ve kim ile düşüp kalkarsan kıyamette onunla haşrolunursun. O hâlde ilmi ile amel eden âlimlerin ve sâlihlerin sohbetine devam et!

Oğlum! Hayatta her şey Allâh'ın taksîmi iledir. Allah; kimini zengin, kimini yoksul, kimini sağlam, kimini sakat, kimini

âlim ve kimini câhil kılmıştır. Dünyanın düzeni ancak böyle sağlanır. Kendinden düşük kimseleri gördüğün vakit, böbürlenip onları hakîr görme! Sen onların yerinde, onlar da senin yerinde olabilirdi. İşte bunu düşünerek yoksullar ile arkadaş ol! Onlara karşı dâima alçak gönüllü olmaya çalış! İnsanlık ve İslâmlık vakârını koru! Saâdet ancak böyle elde edilir. Dünya ve âhirette huzur istersen, kimseyi incitme! Senden gencini gördüğün vakit; *"Bunun günahı benden az"*, senden yaşlısını gördüğün vakit; *"Bunun sevabı benden çok, bilmediğim tarafları ile benden daha fazîletlidir"* düşüncesi ile onlara bak! Bir âlim gördüğünde; *"Bunun ilmi var, kendisini kurtarır"*, senden câhilini gördüğünde; *"Bu bilmez, Allâh onu bağı lar"*, diye düşün! Hattâ bir kâfir gördüğün vakit, son nefes belli olmadığından; *"Allah Teâlâ buna hidâyet nasip ederse, bütün günahları bağı lanmı ve tertemiz olarak ilâhî huzûra çıkabilir. Acaba benim son nefesim nice olur?"* diye âkıbetini düşün! Kendini ne kadar tanır ve ne kadar düşük görürsen, Allah katında o nisbette mevkî kazanırsın.

Oğlum! Elinden geldiği kadar din kardeşlerinin ihtiyaçlarını karşıla! Zîrâ Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

"Kim mü'min karde inin bir ihtiyacını giderirse, Allah Teâlâ da onun bir ihtiyacını giderir." (Buhârî, Mezâlim, 3)

Diğer bir hadîs-i şerîfte Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuşlardır:

"Kim bir müslümanın ayıbını örterse, Allah Teâlâ da dünya ve âhirette onun ayıbını örter." (Müslim, Birr, 72)

Aklı olan kimse nefsine demelidir ki: Benim sermâyem, yalnız ömrümdür. Başka bir şeyim yoktur. Bu sermâye, o

kadar kıymetlidir ki, verilen her nefes, artık hiçbir şekilde ele geçmez. Nefesler sayılıdır ve azalmaktadır. O hâlde, nefeslerini iyi değerlendir ve bu fânî dünyâya yarın ölecekmiş gibi nazar et. Bütün azâlarını haramdan koru ve takvâya sarıl.

Allâh'ım! Ömrümüzü saadetle sona erdir. Rızâ-yı ilâhiyyene ve Cemâlullâha nâiliyet nasîb eyle! Sabah-akşam bizi âfiyetten ayırma! Takvâyı bize azık kıl, tevekkül ve güvenimizi Sana yönelt! Bizi hak yolda sâbit kıl! İbâdete lâyık ancak Sen'sin. Sen'i noksan sıfatlardan tenzîh ederim. Sana lâyıkıyla kulluk edemediğim için zâlimlerden oldum.

Hamd, âlemlerin Rabbi Allah Teâlâ'ya; salât ü selâm, Fahr-i Cihân Efendimiz Muhammed Mustafâ'ya olsun!

* * *

Abdülkâdir Geylânî *-kuddise sirruh-* / (d. 1077, v. 1166)

Ey oğul! Sana takvâ gerek. Bu sebeple takvânın îcaplarını îfâya gayret et ki, kalbin iç düşmanlıklardan ve çirkin huylardan kurtulsun. Hayırla istikâmetlensin.

Ey oğul! Dünyâlık toplarken, gece odun toplayan fakat eline ne geldiğini bilmeyen kişi gibi olma. Eline geçen dünyâlığın helâl mi haram mı, meşrû mu yoksa gayr-i meşrû mu olduğuna dikkat et. Bütün fiillerinde tevhîd ve takvâ güneşi ile berâber ol.

Ey oğul! Kur'ân ile amel etmek, seni Kur'ân'ın mevkîine yükseltir; oraya oturtur. Sünnet ile amel etmek ise, seni Allâh'ın Rasûlü'ne yaklaştırır. Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in kalbî ve mânevî himmetiyle, Allah dostlarının

kalbleri çevresinden bir an dahî ayrılmazsın. Allah dostlarının kalblerini güzelleştiren O'dur.

Ey oğul! Haram yemek kalbini öldürür. Helâl yemek ise ihyâ eder. Lokma vardır seni dünya ile; lokma vardır seni âhiretle meşgul eder. Yine lokma vardır, seni dünyâ ve âhiretin Yaratan'ına rağbet ettirir.

Ey oğul! Nefsinle cihâd husûsunda sana yardım edenle arkadaş ol. Onun sohbetlerinde bulun. Nefsinin azmasına yardım edenle arkadaş olma. Önce kendi nefsinle meşgûl ol, kendi nefsine faydalı ol ve kendi nefsini düzelt. Sonra başkalarıyla meşgul ol. Başkalarını aydınlattığı hâlde kendini eritip bitiren mum gibi olma.

Ey Allah yolunda güzel ameller işlemek isteyen kişi! İhlâslı ol! Aksi hâlde, boşuna yorulmuş olursun.

İnsanları irşâd etmek, lafla değil, gönülden hâlis bir inanış ve iştiyâkla gerçekleşir. Yine bütün bunlar; halvet, ibâdet, zikir, riyâzât ve murâkabe ile alınacak netîcelerdir. Yoksa, şekilcilikten ve zâhirî gösterişten öteye geçmeyen ve rûha asla işlemeyen birtakım davranışlarla elde edilecek netîceler değildir. Bu sebeple, Allah yolunun yolcusunun dili ile kalbi, içi ile dışı, sözü ile özü bir olmalı ve aynı şeyi terennüm etmelidir.

* * *

Ahmed er-Rifâî *-kuddise sirruh-* / (d. 1118, v. 1182)

Efendiler! Evliyâullâh'a yakınlık peydâ etmeye çalışın. Çünkü Allâh'ın velîsini seven, Allâh'ı sevmiş; ona düşmanlık eden, Allâh'a düşmanlık etmiş olur.

Zikre devam ediniz. Çünkü zikir, vuslat-ı ilâhî için bir mıknatıs, kurb-i ilâhî için sağlam bir iptir. Zikrullâha devam edenler, Allâh ile hoştur. Allâh ile hoş olan, O'na kavuşmuştur. Zikrin kalbe yerleşmesi sohbetin bereketiyle mümkün olur. Çünkü kişi dostunun yolundadır.

Tefekkür, Peygamber Efendimiz -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in ilk amelidir. Nitekim bütün farzlardan önce O'nun ibâdeti Allâh'ın mahlûkâtını ve nîmetlerini düşünmekten ibâretti. Öyleyse siz de tefekküre iyi sarılın ve ibret vesîlesi yapın.

Dikkat edin! Elek gibi, unun incesini döküp, kepeğini kendinize koymayın. Sakın ağzınızdan hikmet dökülürken kalblerinizde hîle ve fesâd olmasın. Yoksa, **"İnsanlara iyiliği emredip kendinizi unutur musunuz?"** (el-Bakara, 44) âyetince hesâba çekilirsiniz.

Kalblerinizi tertemiz yapınız, çünkü kalb temizliği üst-baş temizliğinden daha önemlidir. Zaten Allah Teâlâ elbiseye değil, kalblere nazar eder. İstikâmet hudûdunu gözetip Allah'tan başkasını taleb etmeyin.

Efendiler! Tevâzû ve sükûnetle kapıyı çalana kapı açılır. İçeriye kabul edilir. Boynu bükük olarak içeriye giren, izzetle ağırlanır.

* * *

Abdülhâlık Gucdevânî *-kuddise sirruh-* / (v. 1189)

Ey oğul! Sana vasiyet ederim ki; bütün hâllerinde ilim, edep ve takvâ üzerinde olasın!.. Geçmişlerin eserlerini oku ve Ehl-i sünnet vel-cemaat yolundan git! Fıkıh ve hadîs öğren ve câhil

sofîlerden bucak bucak kaç! Namazlarını, mutlaka cemaatle kıl! Kalbinde şöhrete meyil varsa imam ve müezzin olma! Şöhretten gücünün yettiği kadar uzaklaş! Şöhrette âfet vardır. Makamlarda da gözün olmasın; dâima kendini aşağılarda tut! Tâkat getiremeyeceğin işe kefil olma! Halkın seni alâkadâr etmeyen işlerine karışma! Fâsık idarecilerle düşüp kalkma! Her hususta dengeyi muhâfaza et! Ölçüyü kaçırıp güzel ses dinlemeğe fazla kapılma ki, rûhu karartır ve sonunda nifak doğurur. Böyleyken güzel sesi de inkâr etme ki, onunla ezân ve Kur'ân, ruhları ihyâ eder.

Az ye, az konuş, az uyu; ve gâfillerden arslandan kaçar gibi kaç! Fitne zamanları yalnızlığı tercih et, menfaati icâbı fetvâ vererek dînin hafife alınmasına sebep olanlardan, mağrur zenginlerden ve câhillerden uzak dur! Helâl ye, şüpheli işlerden sakın ve evlenmede takvâya dikkat et. Aksi hâlde dünyaya bağlanır ve o uğurda dînini zedelersin...

Çok gülme; hele kahkahayla gülmemeye dikkat et! Çok gülmek kalbi öldürür. Fakat tebessümü de elden bırakma.

Herkese şefkat gözüyle bak ve kimseyi hakîr görme! Kendi dışını aşırı bezeyip süsleme ki, dış mâmurluğu iç haraplığından gelir. Münâkaşa etme, kimseden bir şey isteme, müstağnî kal, kanaatle zengin ol, vakarını koru!

Sende emeği olanlara ve seni terbiye edenlere karşı vefâkâr ol, malınla ve canınla onlara hizmet et ve onların hâli ile hâllen! Onları kınayan gâfiller felâh bulmaz. Dünyaya ve dünya ehli olan gâfillere meyletme!

Gönlün dâima mahzûn, bedenin kulluğa güçlü, gözün yaşlı ve kalbin rakik olmalı. İşin hâlis, duân ilticâ ve libâsın mütevâzî, yoldaşın Hak dostları, sermayen zahirî ve batınî

din ilimleri, evin mescid ve yakının Allah dostları olsun!..

* * *

Feridüddîn Attar *-kuddise sirruh-* / (d. 1119, v. 1220)

Seni incitenlerin özürlerini kabul et. Halkı inciteni Allah sevmez. Böyle bir huy, dindar birine yakışmaz. Zulümle bir kalbi yaralayan, o yarayı kendi vücûdunda açmış olur. Kendi ayıbını görebilenlerin ruhlarında bir kuvvet belirir.

Ahmaklığın alâmeti şunlardır:

Kendi ayıbını görmeyip de başkalarının kusurunu aramak. Gönlüne cimrilik tohumu saçtığı hâlde cömertlik ummak.

Ahlâkı ile halkı hoşnud etmeyen kimsenin Allah katında hiçbir değeri yoktur.

Hastaları ziyâret et, çünkü bu, Peygamber sünnetidir. Elinden gelirse susuzları suya kandır. Meclislerde insanlara hizmet et. Yetimlerin hâl ve hatırlarını sor ki, Allah seni azîz eylesin. Çünkü yetimin bir anlık ağlaması bile, Arş-ı Âlâ'yı titretmeye yeter. Bir yetimi ağlatan zâlim, cehennem ateşine odun olur. Hasta bir yetimi sevindiren, kendisi için cennet kapısını açmış olur.

Allah yolunda ne verirsen, öz malın odur. Geri kalanın hesâbı vardır.

* * *

Muhyiddîn İbnü'l-Arabî *-kuddise sirruh-* / (d. 1165, v. 1240)

Kalbini Allâh'ın zikrine alıştırırsan, mutlaka kalbin zikrin

vereceği nûrla nûrlanır. O nûr, kalb gözünün açılmasını sağlar.

Allâh'ın kullarına, şefkat ve merhametle muâmele et. Merhametini bütün canlılara bolca saç. Şöyle deme: "Bu ottur, cansızdır, faydası yoktur." Evet onların faydası ve birçok da hayrı vardır. Yaratılmışı kendi hâline bırak ve ona, Yaratıcı'nın merhametiyle merhamet et.

İsteyeni boş çevirme, güzel bir sözle dahî olsa onun gönlünü al, güler yüz göster. İleride Allâh'a mülâkî olacağını düşün.

Dünyâlık için Allah'tan başkası seni kul edinmesin. Çünkü sen ancak seni kul olarak kabul eden Allâh'ın kulusun.

Allâh'ın mü'min kullarına, selâm vermek, yemek yedirmek, işlerini görmek sûretiyle muhabbet göstermelisin. Şunu iyi bil ki, mü'minlerin tümü, tek bir insan, tek bir vücut gibidir.

Kendini cemâate alıştır. Allah korkusundan ağlamaya çalış. Allâh'ın ipine sarıl. Allâh'ın sevip hoşnud olacağı şeylere rağbet göster.

* * *

Hazret-i Mevlânâ *-kuddise sirruh-* / (d. 1207, v. 1273)

Allah Teâlâ, nebîleri ve velîleri âlemlere rahmet olarak dünyaya göndermiştir. Bu yüzden halka bıkmadan, usanmadan nasihatte bulunurlar. Bu nasihatleri dinlemeyip kabul etmeyenler için de, "Yâ Rabbi! Sen bunlara acı, rahmet kapısını bunlara kapatma!" diye yalvarırlar.

Sen aklını başına al da, velîlerin öğütlerini canla başla dinle! Dinle de, üzüntüden, korkudan kurtul, mânevî rahata kavuş, eminliğe eriş!

Fırsatı kaçırmadan ve tereddüde düşmeden, bu fânî âlemin aldatmacalarından sıyrılmış, kendini tamamıyla Hakk'a teslim etmiş olan kâmil insanın eteğini tut ki, âhir zamanın, şu bozulmuş dünyanın fitnelerinden kurtulasın!

Velîlerin sözleri âb-ı hayatla dolu, saf, dupduru bir ırmak gibidir. Fırsat elde iken ondan kana kana iç de gönlünde mânevî çiçekler, güller açılsın.

Efendi, bilmiş ol ki edeb, insanın bedenindeki rûh gibidir. Aslında edeb, Allah dostlarının göz ve gönül nûrudur. Eğer şeytanın başını ezmek dilersen, gözünü aç da gör ki, şeytanın kâtili edebdir.

Gözünü aç da, baştan başa Allah kelâmı olan Kur'ân-ı Kerîm'e bak! Kur'ân'ın bütün âyetleri edeb tâlim eder, edeb öğretir.

Sen varını, yoğunu, malını, mülkünü ver de bir gönül al. Al da, o gönül, mezarda, o kapkara gecede, sana ışık versin, nûr versin...

Hak dostu olan bir insan ile bir an beraber bulunmak, bir ömre bedeldir. Ondan düşen bir kıl ise kıymetli bir madene bedeldir. Fakat Hak dostlarının zıddı olan öyle katı kalbli insanlar da vardır ki, onlarla bir arada bulunmak ve konuşmak şöyle dursun, onları görmemek ve onlardan uzak olmak, cihân mülküne bedeldir.

Gönlüme dedim ki: "Önde olmaya heves etme, lutuf merhemi ol. İnciten diken olma. Kimseden sana bir kötülük gelmesini istemiyorsan, kötü sözlü, kötülük öğreten, kötülük düşünen olma. Her hâlinle amel-i sâlih içinde ol.

* * *

İbrâhim Desûkî *-kuddise sirruh-* / (v. 1277)

Oğlum! Sana gereken odur ki, evliyâ zümresinin duâsını alasın. Teberrüken onların himmetine nâil olmayı arzulayasın.

Ey Kur'ân-ı Kerîm'i okuyup ezberleyen kimse!.. Onu okuyup ezberlediğin için fazla övünme... Hâline bir bak: Onun gereği ile amel ediyor musun? Yoksa etmiyor musun?

Ey oğlum! Cedel, nakil, yaldızlı sözler gibi faydasız şeylerle meşgûliyeti bırakarak sükût ehli ol. İhlâsı seç, bu yolda sâlih amel işle ve nefsine uyma.

O kimse ile otur kalk ki, şerîati ve hakîkati özünde toplamış ola. Şunu unutma ki, bu yolda sana en çok yardımı dokunan kişiler, bu gibi insanlar olacaktır.

Oğlum! İsterim ki, dâimâ sünnetle amel edesin... Bu yolda lüzûmlu olan edeb esâsına da riâyet edesin.

Cesur olmalısın. Gölgesinden bile ürken korkaklardan olmamalısın. Herhangi bir sıkıntı, ilk anda seni yere sermemeli.

Mevlânın sevgisi ile dol; hattâ onunla vecd hâlinde ol.

Evlâtlarım! Gıybet etmek için birini ararsanız; babanızın, ananızın gıybetini ediniz. Çünkü onlar; iyiliklerinizi almaya, diğerlerinden daha lâyıktır.

Allah Teâlâ bir gün ve gecede yetmiş iki kere kullarının kalbine nazar eder. O hâlde, kalbinizi temiz tutunuz, güzel ve parlak kılınız. Çünkü orası, Rabbinizin nazargâhıdır.

Ey kardeşim! Sakın kendi başına bir şey yaptım zannetme.

Bil ki; oruç tuttuğunda onu sana Allah tutturmuş, namaz kıldığında onu sana Allah kıldırmış, bir iş yaptığında onu sana Allah yaptırmıştır. Takvâ derecesine ulaşmışsan Allah seni ulaştırmış, maddî-mânevî bir şeye mazhar olmuşsan Allah seni mazhar kılmıştır.

Ey oğulcuğum! İnsanların ve cinlerin ameli kadar amelin olsa bile "ben" demekten sakın! Zîrâ Allah, "ben" iddiasında bulunanları acziyet içerisinde bırakır. Benlik davasında isen maddî ve mânevî derecen düşer, bunu unutma!

* * *

Bahâeddîn Nakşibend *-kuddise sirruh-* / (d. 1318, v. 1389)

Bizim yolumuz, Allah Teâlâ'nın gösterdiği kurtuluş yoludur. Çünkü bu yol, sünnete uymak ve ashâb-ı kirâma tâbî olmaktır. Bu sebeple yolumuzda az zamanda çok kazanç elde edilir.

Yolumuz, sohbet ve muhabbet yoludur. Sahâbe-i kirâmın yolunun sohbet olduğu gibi... Hayır ve bereket, beraberliktedir; beraberlik de sohbetle olur. Yalnızlığa (inzivâya) çekilmekte şöhret tehlikesi de olabilir, şöhret ise âfettir.

Bizim yolumuzda olan kimselerin şu üç şeye dikkat etmesi gerekir:

Birincisi; Allah Teâlâ'ya karşı edebdir. Yâni zâhiri ve bâtını ile tamamen kulluk içinde olmalı, Allah Teâlâ'nın bütün emirlerini yerine getirip, yasaklarından sakınmalı, Allah Teâlâ'dan başka her şeyi gönülden çıkarmalı ve nîmetleri Allah yolunda seferber etmelidir.

İkincisi; Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'e karşı

edebdir. Bu da; ibâdet, muâmelât ve bütün davranışlarda O'na muhabbetle uymaktır.

Üçüncüsü; seni irşâd eden Hak dostuna karşı edebdir.

Yenilecek bir gıdâ, bir yiyecek, her ne olursa olsun gafletle, öfke ile veya istemeyerek hazırlanmış ve tedârik edilmişse, onda hayır ve bereket yoktur. Zîrâ ona nefs ve şeytan yol bulmuştur. Böyle bir yiyeceği yiyen kimsede, mutlaka feyiz ve huzurunu bozacak bir netice meydana gelir. Gaflete dalmadan yapılan ve Allah Teâlâ'yı düşünerek yenen helâl ve hâlis yiyeceklerden hayır meydana gelir. İnsanların hâlis ve sâlih ameller işlemeye muvaffak olamamalarının sebebi; yemede ve içmede harama, şüpheli şeylere ve kul haklarına dikkat etmemeleridir. Her ne hâl olursa olsun, bilhassa namazda huşû ve huzur hâlinde bulunmak, zevkle ve gözyaşı dökerek namaz kılabilmek; helâl lokma yemeye ve yemeği Allah Teâlâ'yı hatırlayarak pişirip O'nun huzûrunda imiş gibi yemeye bağlıdır. Vücûdu haram lokma ile beslenmiş olan bir kimse, namazdan bir neşve duyamaz.

Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in:

"Namaz, mü'minin mîrâcıdır." (Süyûtî, *erhu İbn-i Mâce,* I, 313) ifâdesinde hakîki namazın derecelerine işâret vardır. Namaza duran kimsenin, iftitâh tekbîrini söylerken, Allah Teâlâ'nın azametini, yüceliğini düşünerek, huşû ve huzur hâlinde olması gerekir. Öyle ki, bu hâlini istiğrak, yâni kendinden geçme hâline eriştirmelidir. Bu hâlin zirvesi, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'dedir.

"Lâ ilâhe illâlâh" kelimesini söylemenin hakîkati, Allah Teâlâ'dan başka ne varsa hiçbirini kalbde put hâline getirmemektir. İslâm dîninin hükümlerini îfâ etmek, yâni

emirleri yapıp yasaklardan sakınmak; haramları, şüpheli şeyleri, hattâ mübahların fazlasını terk etmek, ruhsatlardan uzak durmak, mübahları zarûret miktarınca kullanmak, tamâmen nûr ve safâdır. Aynı zamanda evliyâlık derecelerine kavuşturan bir vâsıtadır. Velâyet derecelerine bunlarla ulaşılır. Uzak kalanların hepsi, bunlara dikkat etmediklerinden uzak kalırlar ve kendi arzularına uyarlar. Yoksa Cenâb-ı Hakk'ın feyzi her an gelmektedir.

* * *

Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî *-kuddise sirruh-* / (v. 1826)

Sana Allâh'a tâati ve takvâ üzere bulunmanı, nerede olursan ol insanlara ezâ ve cefâ vermemeni, özellikle Harameyn-i Şerîfeyn'de daha fazla titiz davranmanı tavsiye ederim.

Gıybetini yapsalar dahî sen kimsenin gıybetini yapma. Hiç kimsenin dünya malından bir şey alma. Şerîatın alınmasını helâl kıldığını al ve onu hayır yollarda harca. Mü'min kardeşlerin aç ve yoksul durumda bulunurken, şehvetin için harcama yaparak lezzetlenme. Kesinlikle yalan söyleme. Hiç kimseyi hakîr görme. Hiç kimseden nefsinin üstün olduğunu düşünme.

Kalbî ve bedenî ibâdetlerde tüm kuvvetini sarfet. Bunun yanında nefsine "Hiçbir zaman makbul olacak hayır işlemedim." düşüncesini kabul ettir. Çünkü ibâdetlerin rûhu niyettir. Niyet ise ancak ihlâs ile mümkündür. Senden daha büyük olanlara ihlâs gerekirse sana nasıl gerekmesin. Allah Teâlâ'ya yemin ederim ki; annem beni doğurduktan bugüne kadar, Allah katında makbûl ve mûteber olup hesabı

sorulmayacak bir tek hayır işlediğime inanmıyorum.

Eğer kendi nefsini bütün hayır işlerde iflâs etmiş olarak görmüyorsan bu, cehâletin en son noktasıdır. Eğer iflâs etmiş olarak biliyorsan Allâh'ın rahmetinden de ümitsiz olma.

* * *

Mûsâ Efendi *-kuddise sirruh-* / (d. 1918, v. 1999)

Bir mü'minin gönül âlemi ve kemâli, davranışlarında sergilenir. Bu güzelliklerin en başta gelenlerinden birkaçı şöyledir:

Dâimî olarak alçak gönüllü olması, zamanlarının ve nefeslerinin kıymetini bilip israf etmemesi, Allâh'ın kullarını sevip onlarla çekişmemesi, muhataplarına dînî seviyelerine göre muâmele etmesi, kabahat örtücü olması, haram ve helâle dikkat etmesi ve herkesin küçük gördüğü masiyetleri dahî büyük görmesidir. Zîrâ günahını küçük gören -hâşâ- Cenâb-ı Hakk'ı küçük görmüş olur.

Mevlâmızın rızâsı yolunda, seher vakitlerini namaz, zikir, duâlarla zînetlendirelim. Başta âile efrâdımızın ve aile büyüklerimizin hizmetinde bulunalım. Dünyacılarla ülfeti azaltıp, sâlihlerle oturup kalkalım. Diğer akrabalarımız ile muhtaçların hizmetinde olup, gerek lisânen gerek maddeten yardımda bulunalım. En önemlisi haram ve helâle titizlik gösterelim. Ayrıca çarşı-pazar işlerinde de dikkatli davranalım ki, kulluktan fire vermiş olmayalım.

Bütün hatalar, nisyanlar, bocalamalar; zikirden gâfil olduğumuz anlarda husûle gelir. Zikrin mânevî hâlini devam ettirenlerde dünyâ kederi, üzüntüsü, hattâ lüzûmundan fazla

dünyevî neş'e dahî bulunmaz. Dâimî huzur, sehâvet ve mahlûkâta şefkatli olmak, o boşluğun yerini doldurur. Yâni sevgi, daimâ sevgi... Allah Teâlâ Hazretleri, kendisini seven kulunu sevgi deryasına daldırır. Artık o kimse Cenâb-ı Hakk'ın sevdirdiği nisbette sevilmeye lâyık olanları sever.

Bir insan mensûb olduğu cemiyete, rızâ-yı ilâhî için güzelce hizmet etmeyi pek kıymetli bir vazife bilmelidir. Bir cemiyetin hayatına, intizâmına, refahına hizmet eden kimse, o cemiyet arasında pek kıymetli bir varlık sahibi demektir. Binâenaleyh onun ecir ve mükâfâtı da o nisbette büyüktür.

Hadîs-i Şerîfte:

سَيِّدُ الْقَوْمِ خَادِمُهُمْ

"Bir kavme hizmet eden kimse, (ecir ve mükâfâta nâiliyet itibâriyle) onların en büyüğüdür" buyrulmaktadır. (Deylemî, *Müsned,* II, 324)

Birçok kimseler, ibâdet ve tâate çokça yöneldikleri hâlde, Cenâb-ı Hakk'ın sıfatı olan "settâru'l-uyûb", yâni ayıpları örtücülük ve kusurları affedicilik hasletine lâkayd kalıyorlar. Bu sebeple de tam istenildiği gibi terakkî edemiyorlar. Hâlbuki bağışlamak ve kusur örtmek, güzel ahlâkın en ehemmiyetlilerinden biridir. Allah Teâlâ ve Tekaddes Hazretleri biz kullarının sayısız kusur ve hatalarını örtüp affettiği gibi, biz de affedici olmalıyız. Zirâ Allah sevgisine sâhip olanlar, affetmeyi bilirler.

Bütün hüner, bu dünya hengâmesinde ve binbir türlü meşgale içinde Hak'la beraber olabilmektir. Bu öyle hoş bir hâldir ki, Cenâb-ı Hakk'ın kuluna bir atiyyesi, yâni hediyesidir. Bu pek ulvî vazifeyi teemmül edebilirsek,

dünyanın gel-geç oyuncaklarına aldanmaktan da kurtuluruz.

Cenâb-ı Hakk'ın, bir kuluna en büyük nîmetlerinden biri, o kuluna aczini bildirmesidir. Bu mâneviyat yolunda kazandığım belki de en büyük nîmet, hatâlarımı görmem oldu. Rabbime karşı müflisliğimi idrâk ettim. Böylece kimsenin hatâsını görmeye ve onunla uğraşmaya tâkatim kalmadı. Hamdolsun, bütün bunların şükrü içindeyim...

* * *

Yâ Rabbi! Hak dostlarının gönüllerindeki muhabbet ateşinden bizlere de bir nasîb lutfeyle! Mânevî himmetleriyle perverde olduğumuz Hak dostlarının feyizli îkaz, irşad ve nasîhatleriyle istikâmetlenmemizi nasîb eyle!..

Âmîn!..

TASAVVUFÎ KISSALAR VE İBRETLER

Dostluğun merkezine Mevlâ'da erişen Hak dostları, ebediyyen bütün insanlığın dostu olarak kalırlar.

Bundan önceki bölümlerde yer yer temas ettiğimiz gibi tasavvuf, kâlden ziyâde hâl, yâni sözden ziyâde öz ve davranış mükemmelliği ile alâkalı bir ilim olduğundan o, evliyâullâhın gönül iklimlerinden hayata akseden feyiz ve güzelliklerle doludur. Evvelden beri "kıssa", "menkıbe" gibi isimler altında muhâtaplara aksettirilen bu güzellikler, îmanları olgunlaştıran, ahlâkı mükemmelleştiren, ilâhî aşk ve muhabbet pınarlarını coşturan ve merhamet, af, diğergâmlık gibi ulvî hisleri besleyen yönleriyle kullara istikâmet verici müessir bir rol üstlenmişlerdir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de de sıkça görülen kıssalar, hâdiselerin bilhassa hayatın içinden olmaları bakımından, onların gönüllerde icrâ edeceği tesiri ortaya koymakta ve insanın olgunlaştırılması yolunda ilâhî bir üslûb vermektedir.

İşte bizler de bu ilâhî üslûba istinâden, bundan önceki bölümlerde yer yer muhtelif misâller vermenin yanısıra, bu bölümde de anlatmaya çalıştığımız mevzû ve hakîkatlere birkaç müşahhas örnek daha vermek ve böylece tasavvufî hakîkatlerin sadece satırlardaki değil, sadırlardaki hâlini de yansıtmak gayreti içinde olduk. Ayrıca bu kıssaların ihtivâ ettiği hisselere âit ifâde edilmesi gereken te'vîl, tefsîr ve îkaz sadedinde söylenebilecek hususları da muhtasar bir şekilde ele almaya çalıştık. Kısaca bu bölümde okuyucularımıza mutasavvıfların engin bir deryâ olan ahlâk ve fazîlet

dünyalarından birkaç katre sunmak istedik.

GERÇEK TAHSİL

Sâmi Efendi Hazretleri, Dâru'l-Fünûn Hukuk Fakültesi'ni yeni bitirmişti. Onun güzel hâlini ve tertemiz sîretini pek beğenen bir Allah dostu:

"–Evlâdım, bu tahsîl de güzeldir ama, sen asıl tahsîli ikmâl etmeye bak. Seni irfan mektebine kaydedelim, orada da gönül ilimlerini ve âhiret sırlarını öğren." dedi.

Ardından ekledi:

"–Evladım, o mektebde nasıl eğitim yaparlar, ne öğretirler bilemem. Ama bildiğim bir şey var ki, **bu tahsîlin ilk dersi incitmemek, son dersi de incinmemektir...**"

HİSSE:

İncitmemek, nisbeten kolaydır. Ama incinmemek elde değildir. Zîrâ o, bir gönül işidir. Dolayısıyla incinmemek, ancak fânîlerden gelen ve kalblere saplanan zehirli okların tesirsiz kalması ile mümkündür. Bu da, nefs tezkiyesi ve kalb tasfiyesinde ulaşılan seviye nisbetindedir. Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-, Tâif'te taşlanıp hakâret gördüğünde melekler:

"–Ey Allâh'ın Rasûlü! Dilersen şu iki dağı birbirine çarpıp buranın zâlim halkını helâk edelim." demişlerdi.

Ancak, âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olan o yüce Peygamber, meleklerin bu teklifini kabul etmediği gibi şefkat ve merhamet duyguları içerisinde mübârek yüzünü Tâif tarafına çevirdi ve ahâlisinin hidâyet bulmaları için duâ eyledi.[156]

Bir Peygamber âşığı olan Hallâc-ı Mansûr da taşlanırken:

“–Allâh’ım! Bunlar bilmiyorlar, benden evvel onları affet!” diye duâ etmiştir.

Bu, gerçek tahsîl ile, yâni mânevî terbiye neticesinde elde edilen kalb-i selîme âit bir hâldir.

Ebu’l-Kâsım el-Hakîm’e, kalb-i selîmin sıfatlarını sorduklarında şunları söylemiştir:

“Kalb-i selîmin üç vasfı vardır:

Birincisi incitmeyen bir kalb,

İkincisi incinmeyen bir kalb,

Üçüncüsü de iyiliği Allâh’ın rızâsı için yapıp karşılığını beklemeyen bir kalb...

Zîrâ bir mü’min, Cenâb-ı Hakk’ın huzuruna, hiç kimseye eziyet etmeyince verâ ile; kalbini Rabbe yöneltip kimseden incinmeyince vefâ ile; yaptığı sâlih amellere herhangi bir fânîyi ortak etmeyince de ihlâs ile gelir...”

Şâir ne güzel söyler:

Cihân bâğında ey â ık budur maksûd-i ins ü cin;

Ne kimse senden incinsin ne sen bir kimseden incin!

* * *

MÂNEVÎ TERBİYEDE METOD

Şâh-ı Nakşibend Hazretleri, tasavvufta kalbi tasfiye ve nefsi tezkiye husûsunda dikkat ettiği incelikleri şöyle beyan buyurmuşlardır:

“–Bizler mürîdi gerekli olduğu tarzda, yâni onun içinde bulunduğu hâle göre terbiye ederiz. Îcâbında cezbe, îcâbında

sülûk yolunu tercih ederiz. Biliriz ki, sohbetimize gelenlerin bazılarının gönüllerinde muhabbet tohumu vardır, bazılarında yoktur veya dünyevî ve nefsânî alâkalardan dolayı çürümüştür. İşte bizim vazîfemiz, bu fânî alâkaları temizlemek ve gönle muhabbet tohumu ekmek, ekilmiş olanları da hakîkat zemzemiyle sulayıp yeşerterek mârifetullâh güneşiyle bir ihlâs fidanı hâline getirmektir.

Zikir telkînine gelince, o, bir kimsenin eline çakmak taşı vermek gibidir. Bundan sonraki netice, yâni çakmak taşını çakıp da aşk çırasını tutuşturmak işi, mürîde kalmıştır."

SÖZÜN ÖZÜ:

Nasıl ki, bedene âit hastalıklar muhtelif ve onların tedâvî yolları da birbirinden farklı ise, rûha ve gönle âit hastalıklar da böyledir. Bu bakımdan firâset ve basîret sahibi Allah dostları, mânevî terbiyede muhâtaplarının durumlarına göre teşhis ve tedâvî yolunu tercih ederler. Kimine İbrâhim bin Edhem'de görüldüğü gibi:

«Tacı ve tahtını terk et!» tavsiyesinde bulunurlarken, kimine de Fâtih Sultan Mehmed Han'da olduğu gibi:

«Eğer bu vazifeyi bırakırsan ve senden daha liyâkatlisi de gelmezse, vebâle girersin!» îkâzında bulunarak, irşad ve teveccühlerini onların bulundukları makâmda devam ettirirler.

Kimini su ile, kimini ateşle imtihân ederler. Dolayısıyla nasıl ki, bedenî bir hastalıkla muzdarip kimsenin şifaya kavuşması için tabîbe teslîmiyeti ve verdiği reçeteyi tatbik etmesi zarûrî ise, kalbî hastalıklarda da durum aynıdır; hattâ daha hassastır. Zîrâ beden tedâvîsindeki ihmâl, sadece bu

dünyaya yönelik bir zarara uğratır; ancak gönül tedâvîsindeki ihmâl ise, ebedî bir hayatı hüsrân eyler.

* * *

İBRÂHİM BİN EDHEM VE CEYLAN

İbrâhim bin Edhem, önceleri Belh'te saltanat ve debdebeye düşkün bir hükümdardı. Onu bu düşkünlükten kurtarıp âhiretini de ihyâ edebilmesi için, devrin ârif ve sûfîlerinden zaman zaman kendisine ibretli îkazlar yapılıyordu. Nitekim meşhur rivâyete göre bir gece sarayının damında birtakım acaip gürültüler duymuş, uyuyamayıp merakla seslenmişti:

"–Orada ne yapıyorsunuz?"

Garip bir cevap verildi:

"–Devemizi kaybettik, onu arıyoruz!"

İbrâhim bin Edhem kızdı:

"–Damda deve aranır mı hiç?"

Bu seferki cevap ise pek mânidar ve ibretli idi:

"–Ey İbrâhim! Damda deve aranmayacağını biliyorsun da, şu yaşadığın dünyevî şatafat ve debdebe içinde ebedî saâdetin aranamayacağını niçin düşünmüyorsun?"

Diğer ibretli îkazlara nazaran bu sözler, İbrâhim bin Edhem'e bir hayli tesir etti. Ancak bir müddet sonra bunu da unuttuğundan hâlinde herhangi bir değişiklik görülmedi.

Günler böylece gelip geçerken İbrâhim bin Edhem, birgün maiyyetiyle birlikte ceylan avına çıktı. Bir ara maiyyetinden ayrıldı. Pür-dikkat iyi bir av arıyordu ki, kulağına "Uyan!" diye bir ses geldi. Pek aldırmadı. Aynı ses bir daha

tekrarlandı, sonra bir daha... Sonra her taraftan benzer sesler duymaya başladı. Sesler:

"–Ölüm seni uyandırmadan sen kendin uyan!" diyordu.

İbrâhim bin Edhem hem şaşırdı hem de korktu. Ancak o sırada karşısına güzel bir ceylan çıktı. Bunun üzerine İbrâhim bin Edhem o nazlı hayvanı avlama heyecanına düştü. Biraz evvel duyduğu sözleri unutup sadağından bir ok çıkardı ve yayına sürdü. Nişan aldı. Tam oku fırlatacaktı ki, nazlı ceylan gözlerini İbrâhim bin Edhem'e dikip dile geldi:

"–Ey İbrâhim! Rahmân olan Allah, beni avlayasın diye mi seni yarattı?"

İbrâhim bin Edhem baştan ayağa titredi. Gözleri bulut bulut oldu, atından atlayıp secdeye kapandı; tevbe etti. Cenâb-ı Hakk'a yalvardı:

"Ey lutf u keremi sonsuz olan Allâh'ım! Benim hâlime de nazar kıl! Nice zamandır debdebe içinde ömür nefeslerimi zâyî etmişim... Ey Allâh'ım! Lutfunla gönlümü yıka; kalbimde muhabbetinden başka bir şey bırakma!"

Artık İbrâhim bin Edhem, gözlerini bambaşka bir âleme açmış, ilâhî bir iklîmin temâşâsına dalmıştı. İşte bu temâşâ, ondaki diğer güzellik telâkkîlerini tamamen silivermişti. Böylece her sabah ihtimamla giydiği saltanat elbiseleri ve göğsünü kabartan Belh sultanlığı, artık gönlünde bütün ihtişam ve süsünü, hâsılı bütün ehemmiyetini kaybetti ve gözüne iğreti görünmeye başladı.

Bu hâlet içinde gözleri tevbe yaşlarıyla nemli, yüreği nedâmet ateşleriyle yanık olan İbrâhim bin Edhem, sahrâlara doğru yola koyuldu. Hayli yürümüştü ki, bir çobana rastladı. Derhal yanına vardı ve kendi libâsına mukâbil onun abasını

alıp üstüne geçirdi. O anda gönlünde büyük bir rahatlık hissetti. Çoban ise bu hâl karşısında şaşkına dönmüştü. İçinden: «Pâhişâhımız herhâlde aklını yitirmiş olmalı...” diyordu. Oysa İbrâhim bin Edhem aklını yitirmemiş, bilâkis aklı başına gelmişti. O, ceylan avına çıkmış, ancak Allah Teâlâ onu bir ceylan ile uyandırmıştı...

KISSADAN HİSSE:

Dünyâ ile âhiretten birini tercih etme söz konusu olduğunda âhireti seçenler, ebediyyet sultânı olarak sonsuz mükâfatlara nâil olurlar. Ancak dünyâyı seçenler, bu âlemde zâhiren sultan da olsalar, hakîkatte ebedî âlemin, ellerine hiçbir şey geçmeyecek olan dilencileri hükmündedirler. İşte bu sırrı anlayan İbrâhim bin Edhem, kendi ıslâhının ancak hükümdarlığı bırakmaktan geçtiğini görünce, bu fedâkârlığı ve ferâgati yapmış ve bir ebediyyet sultânı olmuştur. Onun karşısına çıkan kendisini îkaz edici sebepler ise, bir bakıma gönlünde bulunan ihlâs ve samimiyet cevherinin bir bereketidir. Daha doğrusu onun gönül hâli, ilâhî iklîme adım attıracak sebeplerin karşısına çıkmasına ve Hakk’ın yüce tecellîlerine nâiliyyetine, sultanlığı terk gibi büyük bir ferâgatin kendisine kolaylaştırılmasına ve nihâyet bir lâhzada nice ihsanlara ermesine vesîle olmuştur. Bu hâli şâir ne güzel hülâsa eder:

Hak tecellî eyleyince her i i âsân eder;

Halk eder esbâbını, bir lâhzada ihsân eder.

* * *

HAK YOLUNA LEKE DÜŞÜRMEMEK

Bu yol, yâni tasavvuf yolu, Hak nûrunun tecellî ettiği öyle pırıl pırıl bir ufuktur ki, aslâ leke kabul etmez. Bu yolun özünü ve rûhunu görebilenler, onda aslâ dîn-i mübîne aykırı bir hâl bulamaz.

Şâh-ı Nakşibend Hazretleri'nin mânevî halkasında avâm-havâs her kesimden sayısız talebe vardı. Hüsâmeddîn Hâce Yûsuf gibi Buhârâ'nın önde gelen âlimleri de onun sohbet meclislerine katılmaya can atıyordu. Ancak ulemâdan bazıları, bunu aralarında bir dedikodu vesîlesi yapıp Bahâeddîn Nakşibend -kuddise sirruh- hakkında ileri-geri konuşmaya başladılar. Nihâyet birgün bu muhâlifler, Nakşibend Hazretleri ile bir mecliste buluşup tenkitlerini dile getirdiler. Bahâuddîn -kuddise sirruh- onlara:

"–Gelin, yolumuzu size anlatalım; eğer Kur'ân'a ve sünnete aykırı bir husus varsa, söyleyin ondan vazgeçelim!.." dedi.

Hazret-i Pîr'in anlattıklarını dinleyen ve bu yüce tasavvuf yolunu inceden inceye mütâlaadan geçiren o ulemâ, yakînen şâhid oldukları bu ulvî hakîkatler karşısında itiraz edecek bir şey bulamadılar. Kemâl-i edeple:

"–Efendim, yolunuz sırât-ı müstakîm imiş; gayrı hiçbir itirazımız yok!.." dediler.

HİSSE:

Bu hâdiseden anlaşılan, gerçek tasavvuf yolunun Kur'ân ve sünnete tâbî olmada büyük bir titizlik ve kalbî rikkat içerisinde olduğudur. Sâliklerine de bu minvâl üzere hareket etmelerini işâret eden Şâh-ı Nakşibend'in zâhirî ilimlerde ulemâ ile çatışmayıp, aksine "eğer Kur'ân'a ve sünnete aykırı

bir husus varsa, söyleyin ondan vazgeçelim" buyurması, istikâmetin bu yoldaki ehemmiyetini ifâde eder. Dolayısıyla bu yolun sâliklerine gereken, aynı hassâsiyeti göstererek bu tertemiz yola leke düşürmemektir. Ancak burada ulemâ ile kasdedilen, sâlih âlimlerdir, yoksa «ulemâ-i bi's-sû'» denilen kalbleri ve ilimleri fesâda uğramış olup Hak yoluna ters hareket eden, ihlâs ve takvâyı hiçe sayan, Allah dostlarının fazîletlerini inkâr eden ve Kur'ânî ifadeyle az bir dünyâlık karşısında Allâh'ın âyetlerini satan gâfiller değildir.

* * *

KERÂMET

Birgün mürîdleri Şâh-ı Nakşibend Hazretleri'nden kerâmet istemişlerdi. Buyurdular ki:

"–Bizim kerâmetimiz açıktır. İşte bakınız; omuzlarımızdaki bunca günah yüküne rağmen ayakta durabiliyor ve yeryüzünde yürüyebiliyoruz. Bundan daha büyük kerâmet mi olur?.."

Ardından tasavvufta mühim olan hususun kerâmet değil istikâmet olduğunu bir kez daha hatırlatarak şöyle buyurdular:

"–Bir kimse bir bahçeye girse ve orada her ağacın yaprak yaprak dile gelip: «Ey Allâh'ın velîsi merhabâ!» diye seslendiğini duysa, zâhiren de bâtınen de bu sese aslâ iltifât etmemeli! Bilâkis kulluktaki gayret ve azmi daha da ziyâdeleşmelidir."

Bunun üzerine bazı müridleri:

“–Efendim, ne kadar üzerini örtseniz de sizden de zaman zaman kerâmet zâhir olmakta!..” dediler.

O büyük tevâzû âbidesi:

“–O müşâhede ettikleriniz, mürîdlerimin kerâmetleridir.” buyurdu.

Çünkü o öyle bir mahfiyet (hâlini gizleme) içerisindeydi ki, hayatta iken söz ve kerâmetlerini yazmak isteyen mürîdi Hüsâmeddîn Hâce Yûsuf’a müsâade etmemişti.

DÜSTUR:

İslâm büyükleri, Hak yolunda kendilerine dâimâ kerâmeti değil istikâmeti düstur edinerek nâil oldukları yüce makâmlara erişebilmişlerdir. Onlar, kerâmet sâyesinde havada uçan kuşun, suda yüzen balığın sahip olduklarından daha fazla bir değer kazanmadıklarını dile getirmişlerdir. Yine onlar, yegâne mârifetin, kuş ile balığın yaptığını taklide yönelmek değil, Hakk’ın rızâsına râm olarak yüksek bir kulluk şuuru içinde istikâmet üzere yaşayabilmekte olduğunu, her vesîle ile ifâde etmişler ve bunu hâlleriyle de göstermişlerdir.

* * *

GÂFİL KALBLERİN TESİRİ

Hicrî 1340 senesinin mübârek bir gününde İstanbul Ayasofya Câmii’nde Kur’ân-ı Kerîm ve mevlid-i şerîf ziyâfeti vardı. Câmî, mahfellerine kadar doluydu. Ulemâ ve talebeler câmîde idi. Zamanın güzîde hâfızları Kur’ân-ı Kerîm ve mevlid-i şerîf okumaya başlamışlardı.

Beylerbeyili Âdil Bey isminde, mânevî hâl sahibi ve keşfi açık bir zât da kürsüye yakın bir yerde oturmuş dinliyordu...

Biraz sonra Âdil Bey'e mânevî bir daralma hâli geldi. Sıkıldı, bunaldı. Oysa içinde bulunulan o mânevî atmosferde Kur'ân ve mevlid okunurken böyle bir gönül daralmasının olmaması lâzımdı. Âdil Bey, merakla etrafına baktı. Gördü ki, tam karşısında kasvet-i kalbe mübtelâ bir gâfil var; farkında olmadan göğüs göğüse karşı oturuyorlar. Böylece o kasvetli ve gâfil kalbden kendisine daralma aksettiğini anlayan Âdil Bey, hemen yerini değiştirdi, böylece biraz ferahladıysa da, tesirini bir müddet gideremedi.[157]

KISSADAN HİSSE:

Sâlih kimselerden gönüllere huzur ve ferahlık aksettiği gibi, gâfil kimselerden de huzursuzluk ve kasvet akseder. Zîrâ gül bahçesinde dolaşan kalbler, binbir râyiha ile mest olurlarken, teressübat (pislik) civârına düşen ruhlar da teaffün eden (kokan) kötü kokularla bunalırlar. Onun içindir ki Cenâb-ı Hak, gönülleri çürümüş ve etraflarına dâimâ kötü tesir bırakan münkirler husûsunda:

"Âyetlerimiz hakkında ileri geri konuşmaya dalanları gördüğünde, onlar başka bir söze geçinceye kadar onlardan uzak dur. Eğer şeytan sana unutturursa, hatırladıktan sonra artık o zalimler topluluğu ile oturma." (el-En'âm, 68) buyurmaktadır.

Bu ilâhî emirdeki inceliği kalbî hassâsiyete sahip olan has kullar daha iyi anlarlar. Zîrâ kalbdeki hassâsiyet arttıkça ölçüler derinleşir, bakışlar perdenin arkasındaki gerçekleri görmeye başlar, hisler herkesin fark edemediği oluşları sezer.

Buna bir misâl olarak Seyfi Baba'nın şu hâli pek ibretlidir:

Sâmi Efendi Hazretleri'ni pek seven Hak dostlarından Seyfi Baba, keşfi açık, hâl sahibi bir zâttı. Topkapı'da oturuyordu. Birgün Sâmi Efendi -kuddise sirruh-'u ziyârete gelmişti. Ancak devlethâneye girer girmez düşüp bayıldı. Onu içeriye buyur edip üstâdın huzuruna iletecek olan kişi telaşla üzerine su döküp ayılmasını temin ettikten sonra:

"Hemen bir doktor çağıralım!" dediğinde Seyfi Baba bitkin bir hâlde müdâhale etti:

"–Yok oğlum! Doktor filân çağırmayın; hâlimin maddî bir hastalıkla alâkası yok! Topkapı'dan Erenköy'e gelene kadar yollarda rastladığım isyan ehli ve isyan yerlerindeki kasvet tesir etti ve bu tertemiz kapıdan girip içerideki rûhâniyete nâil olunca da gönlüm o tesirlere dayanamadı. Buradaki mânevî iklîmin bereketi ve ârifler sultanı Sâmi Efendi'nin himmetiyle birazdan hiçbir şeyim kalmaz." dedi.

Hâsılı gâfillerden nasıl menfî tesirler zuhûr edip kalbi daraltıyorsa, sâlihlerden de müsbet ve feyizli tesirler hâsıl olup gönlü ferahlatmaktadır. Bu bakımdan gönül erbâbı, hâllerini muhâfaza için mümkün olduğu kadar gâfillerden uzak, sâlihlere yakın olmalıdır. Bu meyanda Hazret-i Dâvûd -aleyhisselâm-, Cenâb-ı Hakk'a zaman zaman şöyle ilticâ eylerdi:

"Allâh'ım, beni gâfillerin meclisine yönelmiş görürsen, daha oraya varmadan ayaklarımı kır ki, onların yanına gidemeyeyim. Böyle yapman, benim için büyük bir lutuf olur."

* * *

DOSTUN KAPISI

Ebû Saîd Nişâburî Hazretleri birgün talebelerine:

“–Binitleri hazırlayın, kasabaya gidiyoruz.” dedi.

Hazırlıklar yapıldı ve Hazret-i Pîr, bir grup talebeyi de beraberine alarak yola koyuldu. Nişâbur’da bir köye vardıklarında sordu:

“–Bu köyün adı nedir?”

Cevâben:

“–Der-i dost, yâni dostun kapısıdır.” dediler.

Bunun üzerine Ebû Saîd -kuddise sirruh- orada konaklamaya karar verdi. Bir günlük misafirlikten sonra bazı talebeleri:

“–Efendim, hani kasabaya gidecektik; yolumuza devam etmeyecek miyiz?” dediler.

Gönlü mânevî sırlarla dolu Ebû Saîd Hazretleri de onlara:

“–Âşığın, dost kapısına ulaşabilmesi için çok yollar katetmesi gerekir. Biz mâdem ki buraya, yâni bu “dost kapısı”na ulaştık, artık nereye gidelim?” buyurdu.

Kırk gün orada kaldı. Birçok mânevî hâller yaşandı ve köy halkından pek çok kimse Ebû Saîd -kuddise sirruh-’un mübârek ve feyizli sohbetleriyle tevbeye nâil olup, onun sâdık talebeleri oldular. İşte Hazret-i Pîr’in “dost kapısı” olarak kasdettiği asıl mânâ bu idi, yâni gönüller fethetmek... Zîrâ dostun rızâ sarayının kapısının açılması, ancak oraya kazanılmış bir gönül götürebilmekle mümkündü.

HİSSE:

Bir gönül kazanarak dost kapısını aralamak, bütün bağrı yanık, âşık Hak dostlarının en büyük fârikası ve kendilerini yüce vuslata hazırlayacak amel-i sâlihler zincirinde bir muhabbet düstûru olmuştur. Bu cümleden olarak Şâh-ı Nakşibend Hazretleri, mes'ûl olduğu irşâd vazîfesini öyle hassas ve öyle müstesnâ bir gayret içerisinde yapardı ki, talebelerinin her hâliyle alâkadar olurdu. Hazret-i Pîr, bir kimseyi ziyârete gittiğinde onun hâlini hatırını sorduktan sonra âile efrâdını, akrabâlarını, binek hayvanlarını, hattâ tavuklarını bile sorardı. Böylece o kişinin gönlünü kazanmaya çalışırdı. Bir mecliste yemek hazırlandığı zaman, hazırlayanlara o yemekten bizzat kendisi ikrâm ederdi...

* * *

İTAAT - HİZMET - NASÎHAT

Dâvud-i Tâî'nin sohbetine devam eden sâlih bir zât Mâruf-i Kerhî'ye:

"–Sakın amel işlemeyi terk etme! Zîrâ amel, seni Cenâb-ı Hakk'ın rızâsına yaklaştırır." dedi.

Mâruf sordu:

"–Amel ile neyi kastediyorsun?"

O zât buyurdu ki:

"–Her hâlükârda Rabbine itaat hâlinde olmayı; müslümanlara hizmet ve nasihatte bulunmayı..."

SÖZÜN ÖZÜ:

İtaat ve teslîmiyet ile yapılan az bir ibâdet, itaatsiz ve teslîmiyetsiz yapılan dağlar kadar ibâdetten Hak katında daha hayırlıdır. Zîrâ kulluk, itaat ve teslîmiyetle başlar. Nitekim şeytan yüce dergâhtan ibâdet eksikliği dolayısıyla değil, itaat ve teslîmiyet noksanlığından ötürü kovulmadı mı?

Hizmet ise, bütün peygamberlerin ve evliyâullâhın sarıldıkları öyle bir fazîlettir ki, o büyük şahsiyetler, hastalık hâllerinde, hattâ ölüm döşeklerinde dahî hizmeti elden bırakmamışlardır. Bu durum, hizmete nasıl sarılmak gerektiğini ifâde husûsunda ehl-i irfân için kâfî bir misâldir. Kısaca hizmet, merhametli ve cömert gönüllerin şiârıdır.

Olgun mü'min, hizmet ehlidir ve fânî varlığından sıyrılmış bir hâlde kendisini hizmet kervânının en gerisinde kabul eden bir gönül neferidir. O, dertlilerin ve hastaların yanında, mâtemlilerin civârında, ümitsizlerin başucunda, muzdarip ve yalnız kalmışların dostluğundadır.

Nasîhatte bulunmaya gelince, bu ancak ehline âit bir keyfiyettir. Zîrâ yapılan tavsiye, yaşandığı nisbette tesir eder. Bu sebepten herkesin nasîhatte bulunması doğru değildir. Buna liyâkatli olanların, yâni bu hususta nebevî üslûp ve ahlâka bürünmüş kimselerin nasîhat etmeye salâhiyetleri vardır. Bununla birlikte bu salâhiyete nâil olduğu hâlde bundan kaçınmanın mes'ûliyet ve hesâbı büyük olur. Çünkü hadîs-i şerîfte:

"Dîn nasîhattir." buyrulmuştur. (Buhârî, Îmân, 42)

Bunun içindir ki, nasîhati terk etmek, Asr Sûresi'nde bir hüsrân sebebi olarak beyân edilmektedir. Tabî ki, nasîhat dinlememek de bu mânânın içerisindedir. Yâni bir hüsran sebebidir.

Hâsılı Hak yolunun sâlikleri **itaat, hizmet** ve **nasîhat**i kendilerine vazgeçilmez bir düstûr edinmeli ve bu ebedî saâdet vâsıtalarıyla Hakk'ın rızâsını tahsîle gayret göstermelidir.

* * *

MAHLÛKÂTA HİZMET

İstanbul Aksaray'daki Vâlide Câmii'ni yaptırmış olan Pertevniyâl Vâlide Sultan vefat ettiğinde, kendisini sâlih bir kimse rüyâsında güzel bir makâmda gördü ve sordu:

"–Yaptırdığın mâbed dolayısıyla mı Allah seni bu makama yükseltti?"

Pertevniyâl Vâlide Sultan:

"–Hayır." dedi.

O sâlih zât şaşırarak:

"–O hâlde hangi amelinle bu mertebeye ulaştın?" diye sordu.

Vâlide Sultan şu ibretli cevabı verdi:

"–Çok yağmurlu bir havaydı. Eyüb Sultan Câmii'ne ziyârete gidiyorduk. Yol üzerinde kaldırım kenarında oluşan su birikintisi içinde cılız bir kedi yavrusunun çırpındığını gördüm. Faytonu durdurdum; yanımdaki bacıya:[158]

«–Git, şu kediciği al; yoksa zavallı boğulacak!..» dedim.

Bacı ise:

«–Aman Sultânım! Senin de benim de üstümüz kirlenir.» deyip getirmek istemedi.

Ben de onu kırmamak için arabadan kendim inip çamurun

içine girdim ve o kedi yavrusunu kurtardım. Kedicik titriyordu. Acıdım ve onu kucağıma alıp, iyice ısıttım. Çok geçmeden zavallıcık canlanıverdi.

Allah Teâlâ bu yüce makamı, işte o kediye olan bu küçük hizmet ve merhametimden dolayı bana ihsân eyledi."

KISSADAN HİSSE:

İnsan rûhunun ulaşacağı olgunluk semâsına çıkış yolu, merhamet ve hizmet basamaklarından geçmektedir. Bu bakımdan her müslüman hizmet ve merhameti kendisinin bir tabiat-i asliyesi hâline getirmeli ve onun en fârik vasfı bu olmalıdır.

* * *

HAK DOSTLARINDA NEZÂKET

Mûsâ Efendi -kuddise sirruh- anlatır:

"Bir hac mevsiminde idi. Muhterem Üstâd Sâmî Efendi Hazretleri ve evlâtları Mekke-i Mükerreme'de Beytullâh Mescidine yakın, Türkistanlı Abdüssettâr Efendi'nin, Ciyâd semtindeki evinde idik. Efendi Hazretleri'nin odası, sokağa karşı, refikleri olan bizlerin ise içe doğru idi.

Bir öğle vakti, bulunduğumuz odanın kapısına teşrîf ettiler ve:

«–Dışarıda birisinin gâlibâ yemeğe ihtiyacı var!» buyurdular.

Fakir, hemen verilecek yemekleri hazırlayıp kapıya çıktığımda kimseyi göremedim. Beklemeyip gittiğini tahmin

ederek geri döndüm. Sekiz on dakika geçmişti ki, Efendi Hazretleri tekrar kapıda göründüler:

«–O muhtaç tekrar geldi; içeriye bakıyor!» buyurdular.

Tekrar yemekleri alıp kapının önüne çıktığımda, dilini dışarıya çıkarıp içeriye bakan hayvancağızı, yâni acıkmış köpeği gördüm. Hemen yemekleri olduğu gibi önüne boşalttım. Çok acıkmış olacaktı ki, hepsini yeyiverdi."

KISSADAN HİSSE:

İşte büyüklerin nezâket ve tevâzuu böyle olur. Sâmi Efendi Hazretleri, köpeği cins ismiyle çağırmamış, «kişi» tâbirini kullanmıştı. Hattâ çok zaman hayvanlara bile "mahluk/yaratık" yerine, "Allâh'ın kulu" tabirini kullanırlardı.

Çünkü yaratandan ötürü yaratılanlara gösterilen ahlâk güzelliği, hakîkatte Yaratan'a arz edilmiş, O'na candan bağlı bir gönül, yâni kalb-i selîm güzelliğidir.

Kalb-i selîme erişen ise, dostluğun bitmez tükenmez kaynağına erişmiştir. Artık o, ilâhî bir lezzet hâlindedir. Çünkü selîm kalbler, Hakk'ın tecellî ettiği mekânlardır. Öyle kalbler, cömertliğin ve merhametin şâheseridir.

* * *

HUZURDA İRÂDE

Son devir mutasavvıflarından Şeyh Muhammed Nûru'l-Arabî'nin **"beşerî irâde"**yi, yâni cüz'î irâdeyi inkâr ettiği yolunda bir dedikodu yayılır. Bunu duyan Sultan Abdülmecid

Han, Hazret-i Pîr'in huzûr derslerine çağrılmasını ve orada kendisine bu meselenin sorulmasını irâde buyurur. Fermân yerine getirilerek Şeyh Muhammed Nûru'l-Arabî huzûr dersine dâvet edilir. Orada kendisine meselenin keyfiyeti suâl olunduğunda Hazret, şöyle cevap verir:

"Kulda cüz'î bir irâde elbette mevcuttur. Mes'ûliyetin kaynağı da budur. Ancak herkeste ve her zaman değil. Meselâ ben elbette cüz'î bir irâde sâhibiyim. Lâkin pâdişâhın emriyle geldim. Buradan kalkıp gitmek ise benim elimde değildir. «Gel» denilir geliriz; «git» denilir gideriz. Demek ki burada irâdem -belli bir hususta- yok hükmündedir. Aynı şekilde pâdişâhın huzûrunda bulunduğumdan dolayı yapabileceğim hareketler de sınırlıdır. Bâzı kimseler de aynen bu misâlde olduğu gibi dâimî bir sûrette Rab'lerinin huzûrunda bulunduğunun idrâki içinde yaşarlar. Allah her yerde hâzır ve nâzır olduğu halde pek çok kimse, kendilerini sâdece namazda huzûr-ı ilâhîde kabul ederler. Hâlbuki belli bir mânevî mertebeye yükselmiş olanlar, her an huzûr-ı ilâhîde bulundukları idrâki ile yaşarlar. Böyle kimselerde cüz'î irâdenin var sayılıp-sayılmayacağını varın siz takdîr edin." demiş ve bu cevap pâdişâhın hoşuna gittiğinden, Şeyh Muhammed Nûru'l-Arabî'ye ihsan ve ikramda bulunmuştur.

SÖZÜN ÖZÜ:

Kul, bir irâde sâhibidir. Bu irâde veya kudret, ona Cenâb-ı Hak tarafından bahşedilmiştir. Allah Teâlâ'nın her oluşta irâdesi bulunmakla birlikte, rızâsı sadece hayırdadır. Bir hocanın gâyesi, talebesinin bilgi ile mücehhez olup sınıf geçmesidir. Talebe çalışmaz ise hocanın yapacağı bir şey

yoktur. Yine bir doktorun vazîfesi de, hastasını şifâya kavuşturmaktır. Hasta, verilen reçeteyi tatbîk etmez ise, artık gelişen menfî neticeden sadece hastanın kendisi mes'ûldür. Doktora herhangi bir cürüm isnâd edilemez.

Diğer taraftan irâdeyi, huzûrunda bulunduğumuz zâta teslîm etmek, teslim edilen şeyden daha fazlasının ihsân edilmesine vesîle olur. Yâni bir kul, ihlâs ölçüleri içerisinde kendi bakışını, Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz nazarına, ellerini O'nun sonsuz yed-i kudretine, dilini O'nun sonsuz kelâm sıfatına, kulaklarını O'nun nâmütenâhî işitmesine teslim ederse, bakış, duyuş ve idrâk edişi bambaşka olur. Yâni verdiklerinden aslâ mahrum kalmaz. Bilâkis her teslim ettiği şey, sonsuzluğun içinden kendisine nice ebedî nasiplerle döner. Bunun içindir ki, dâimâ huzûr-i ilâhîde bulunduğunun idrâki ile yüce irâdesine teslim olabilen sâlih kulları hakkında Cenâb-ı Hak, hadîs-i kudsîde mecâzen:

"Onların gören gözü, i iten kulağı, tutan eli olurum..." buyurmaktadır. (Buhârî, Rikâk, 38)

EDEB

Dâvud-i Tâî şöyle anlatmıştır:

"Yirmi yıl Ebû Hanîfe Hazretleri ile birlikte bulundum. Bu zaman zarfında dikkat ettim, ne yalnızken, ne de yanında birileri varken başı açık olarak oturduğunu ve istirahat maksadıyla ayaklarını uzattığını hiç görmedim. Kendisine:

«–Yalnızken ayağını uzatmanda ne mahzur var?» dedim.

Bana:

«–Cenâb-ı Hak karşısında edepli olmak daha efdaldir.» dedi."

SÖZÜN ÖZÜ:

Bir sultânın veya yüksek mevkide bir kimsenin huzûrunda olanlar dışarıda davrandıkları gibi davranamaz ve bulundukları yer ve makama uygun tavırlar sergileyebilmek için gayret gösterirler. Yâni birinin huzûrunda olmak, ona münâsip bir edebe bürünmeyi gerektirir. Ehlullâh da her an Allâh'ın huzûrunda oldukları idrâkiyle yaşadıklarından, edebi aslâ terk etmezler. Bundan dolayı bu edeb hâli onların bütün hayatlarına şâmildir. Zîrâ onlar her zaman ve mekânda yüce yârin huzurunda olduklarını perdesiz olarak gören ve delilsiz olarak hisseden ârif gönüllerdir. Yâni onlar:

وَهُوَ مَعَكُمْ اَيْنَ مَاكُنْتُمْ

"Her nerede olursanız olun, O (Allah) **sizinle beraberdir."** (el-Hadîd, 4) sırrının âşinâları olarak her anlarını Allâh ile beraberliğin şuuruyla yaşarlar.

Demek istiyoruz ki; bazıları, kendilerini sadece namazlarda Allâh'ın huzûrunda hisseder ve bu hissediş onları hiç olmazsa namazın erkânı ölçüsünde bir edebe sevk eder. Ehlullâh ise her an bu duygu ve düşünce içinde olduklarından onların namaz dışındaki hâlleri ve edepleri de aynen namazdaki gibidir. Nitekim böylelerini tebcîl sadedinde:

اَلَّذِينَ هُمْ عَلٰى صَلاَتِهِمْ دَائِمُونَ

"(O namaz kılanlar) **ki namazlarında devamlıdırlar."** (el-Meâric, 23) yâni namazlarını ihmâl etmemenin yanında devamlı namaz hâli içinde olurlar, buyrulmuştur. Bu da namazları ihmâl etmemenin yanında, namaz dışında bile devamlı o huzur hâlini muhafaza etmeyi ifâde eder.

* * *

HİZMETTE EDEB

Ebû Abdullâh Rugandî buyurur:

"Sakın sana verilen herhangi bir hizmeti küçük görme! Çünkü, hizmet hizmettir ve sana ehemmiyetsiz görünen bir hizmet -çeşitli sebeplerle- Allah katında çok ehemmiyetli olabilir. Allâh'ın rızâsının hangi hizmette bulunduğu, bizim için bir meçhuldür! Onun için murâdına, yâni Allâh'ın rızâsına ulaşıncaya kadar her türlü hizmete devam et. Bu arada nâil olduğun nîmetler ve mazhariyetler de, sadece şükür ve hizmetini artırsın."

SÖZÜN ÖZÜ:

Mühim olan bir hizmeti sadece yapmak değil, aynı zamanda onu ihlâsla ve en güzel bir şekilde îfâ edebilmektir. Dolayısıyla hizmete talip olanların da maksatları hizmet etmiş olmak değil, Allâh'ın rızâsına erişecek davranışlarda bulunabilmek olmalıdır. Yoksa sırf başkasının, yâni kendisine makam, mevkî ve menfaat getirecek kimselerin gözüne girmeyi temin edecek hizmetleri yapıp da bunun dışında kalan nice hizmetlere arkasını dönmek, bir ebediyyet iflâsıdır. Böyleleri zâhiren birilerinin gözüne girer, lâkin Cenâb-ı Hakk'ın rahmet nazarı onların üzerinden kalkar ve gazab-ı ilâhî tecellî eder. Zîrâ hizmette mühim olan husus, bu âlemde fânîlerin nazarında göz kamaştırıcı neticeler elde etmek değil, kişiyi âhiret âleminde mâneviyat sultanı eyleyecek amel ve hizmetler ortaya koyabilmektir.

Bu itibarla sâlik, her türlü hizmeti kendisine ganîmet bilmelidir. Olabilir ki, herkesin küçük gördüğü bir hizmet içinde yerlere ve göklere sığmayacak kadar büyük ecir ve ilâhî mükâfatlar gizlenmiştir. Zîrâ Cenâb-ı Hak, talep ettiğimiz nice deryâları, ihlâs ve samîmiyet imtihânı için bazen bir damlanın içinde gizler ve gönüllerin neye yöneldiğine nazar eder.

* * *

İLLÂ EDEB

İbn-i Atâ -kuddise sirruh- şöyle der:

"Bu mânevî yolda terakkî edenler, sırf namaz ve oruç gibi farz ibâdetlerle bu yüceliğe ulaşmış değillerdir. Aksine bunları eksiksiz ve kusursuz bir şekilde îfâ etmeye ilâveten, fazîletli ameller ve davranışlarla yükselmişlerdir. Nitekim Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz:

«Kıyâmet günü bana en yakın olanınız, huy ve ahlâk olarak en güzel olanınızdır.» buyurmuşlardır." (Tirmizî, Birr, 71)

SÖZÜN ÖZÜ:

Şâir ne güzel söyler:

Edeb bir tâc imi   nûr-i Hüdâ'dan

Giy ol tâcı emîn ol her belâdan

Bir ârif şâir de şöyle der:

Ehl-i diller arasında aradım kıldım taleb

Her hüner makbûl imi , illâ edeb illâ edeb

Hakîkî edeb ve ahlâk kahramanı olanlar, peygamberler ve velîlerdir. Bir de, bu zevâtı tâkip etmesini bilenlerdir ki, onlar, yüce bir ahlâka sahip olma irâdesini gösterirler. Ahlâkın esası, dînin olgunluğundan ayrı bir şey değildir. Ahlâk, hayvânî vasıflardan kurtulup insânî meziyetlerle ziynetlenmektir. Gerçekte müslüman olmak da, İslâm ahlâkına sahip olmaktır. Ulvî güzellikleri, hâl ve davranışlara taşıyabilmektir.

Hâsılı akıl ve hikmet nazarı ile bakıldığında Kur'ân-ı Kerîm'de en büyük ve esaslı yer tutan mevzuun edeb ve ahlâk olduğu görülür. Ondaki târihî kıssalar dahî ahlâkı, yâni davranış mükemmelliğini telkin maksadıyladır.

Hazret-i Mevlânâ buyurur:

"Kalbim: «–Îman nedir?» diye aklıma sordu. Aklım da kalbimin kulağına eğilerek: «–Îman edebden ibârettir.» diye fısıldadı."

"Onun için edepsiz kimseler, yalnız kendisine kötülük etmi olmaz. O, belki edebsizliği yüzünden bütün dünyâyı ate e vermi olur."

* * *

BİR HAK DOSTUNUN AHLÂK VE HİZMETİ

Ahmed er-Rifâî Hazretleri her gördüğü şahsa selâm verirdi. Bir köy veya kasabada birinin hasta olduğunu duysa, ilk fırsatta ziyaretine giderdi. Bir yolculuk esnasında karşılaştığı âmâların ellerinden tutar, gidecekleri yere kadar götürüverirdi. Bir ihtiyarla karşılaşacak olsa, elindeki yüke yardım eder ve etrafındaki dostlarına Peygamber Efendimiz -

sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in şu hadîs-i şerîfiyle nasihatte bulunurdu:

"Kim bir ihtiyara hürmet ve yardım ederse, Allah Teâlâ da ona, ihtiyarlığında hürmet ve hizmet edecek bir kimseyi ihsân eder." (Tirmizî, Birr, 75)

Şehir dışına yapmış olduğu seyahatlerden dönüşte, ormana gider, odun keser ve merkebine yükleyerek şehre getirir; bu odunları dullara, çaresiz, fakir ve muhtaçlara dağıtırdı.

Mecnun ve kötürümlerin hizmetlerine koşar, elbiselerini temizler, birlikte oturur, onlarla sohbet eder, yemeklerini kendi elleriyle getirir ve yedirirdi. Sonra da onlardan duâ etmelerini isterdi. Müridlerine de:

"–Bu gibi âcizleri ziyaret müstehab değil, vâcip!.." derdi.

Birgün çocuklar oyun oynarken yanlarından geçmişti. Birkaç çocuk, Ahmed er-Rifâî Hazretleri'nin mânevî heybetinden korkup kaçtı. Hazret-i Pîr, derhal arkalarından koştu ve büyük bir şefkat ve muhabbet içerisinde onları bağrına basıp gönüllerini fethetti ve:

"–Evlâtlarım! Görüyorsunuz ki, ben de âciz bir kulum! Sizi endişelendirdiysem hakkınızı helâl edin!" diye onlardan bir de özür diledi.

VELHÂSIL:

Hakk'ın rızâ ve vuslatının tahsîl edildiği mârifetullâh yolu, bembeyaz bir sayfaya benzer. Öyle ki, oraya yazılan bütün yazılar da bembeyazdır ve bunları yalnız Hak Teâlâ okur. Bu bakımdan ehlullâh, bir ömür boyu o sayfaya kara bir leke damlamaması için çırpınırlar, öyle ki bir karıncayı dahî incitmekten çekinirler ve rızâ-yı ilâhîye nâiliyet için ahlâk ve

hizmetlerini dâimâ tertemiz bir hâlde Hakk'a arz ederler. Zîrâ Cenâb-ı Hak buyurur:

إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ

"...Muhakkak ki Allah, tevbe edenleri ve tertemiz olanları sever." (el-Bakara, 222)

* * *

FÂNÎLER DEĞİL BÂKÎ OLAN BİLSİN!

İslâm târihinin ilk yıllarında Medîne-i Münevvere'de bâzı fakirlerin kapılarına meçhûl bir kimse her sabah bir çuval erzak bırakmaktaydı. Bir sabah o fakirler uyandıklarında baktılar ki, kapılarına erzak konmamış. Sebebini merak ederlerken o esnâda içli bir salâ sesi duyuldu ve Medîne-i Münevvere Hazret-i Alî -radıyallâhu anh-'ın torunu Zeynel Âbidîn Hazretleri'nin vefâtı ile çalkalandı. Herkes derin bir mâteme büründü.

Bu peygamber evlâdına karşı son vazîfeler îtinâ ile yapılmaya başlandı. Sıra mübârek nâşının yıkanmasına geldiğinde, bu şerefli vazîfeyi yapacak olan zât, mevtânın sırtında içi su toplamış büyükçe yaralar görünce şaşırdı. Sebebini anlayamadı. Yakınlarına sorduğunda ise, ehl-i beytten orada bulunup bu sırra âşinâ olan bir kimse, şunları söyledi:

"–Zeynel Âbidîn Hazretleri her sabah hazırladığı erzak çuvallarını sırtında taşıyarak erkenden fakirlerin kapısına götürür ve kimseye görünmeden geri dönerdi. Halk da bu

çuvalları kimin bıraktığını bilmezdi. Sırtında gördüğünüz yaralar, işte o çuvalları taşımaktan ötürü oluşmuş yaralardır."

KISSADAN HİSSE:

Amellerini sırf Hak Teâlâ'nın rızâsı için yapanlar, onları, ifşâsı harâm olan bir sır gibi halktan gizlemeye çalışırlar. Zîrâ Hakk'a âit olduğu hâlde halka arz edilen amellerde Allâh'a götürecek hiçbir fazîlet kalmaz. Çünkü onları ucub ve gurur başta olmak üzere binbir türlü nefsâniyet kaplar. Dolayısıyla Hak yolunda yapılan her salih amel, «Fânîler değil, Bâkî olan bilsin!» düşüncesiyle olursa makbûldür ve böyle fiillerin ecir ve mükâfâtlarını yazmaya ne kalemler kâfî gelir, ne de mürekkep yetişir.

Samîmî ve fedâkâr hizmetlerle Allâh'ın kullarını memnûn etmeye gayretli olurken nefsini değil, Hakk'ı râzı edebilen isimsiz ve gerçek kahramanlara ne mutlu!

KİMSEYİ HOR GÖRME!

Rivâyet edilir ki:

Birgün İsâ -aleyhisselâm-, İsrailoğulları'ndan sâlih zannedilen bir kimse ile şehir dışına çıkmıştı. Halk arasında fâsıklığıyla meşhur günahkâr bir adam da büyük bir eziklikle peşlerine takılmıştı. İstirahat için mola verildiğinde bu günahkâr kul, samîmî bir nedâmet ve mahcûbiyet hâli içinde, gönlü kırık olarak onlardan ayrı bir yere oturdu ve merhametlilerin en merhametlisi olan Hak Teâlâ'nın yüce affına sığınarak:

"–Rabbim! Şu yüce peygamberinin hürmetine beni affet!"

diye duâ eyledi.

Salih zannedilen kişi ise, onu fark edince küçümsedi, hakîr gördü ve ellerini semâya kaldırıp:

“–Allâh’ım! Yarın kıyâmet günü beni bu adamla birlikte haşreyleme!” diye ilticâda bulundu.

Bunun üzerine Cenâb-ı Hak Îsâ -aleyhisselâm-’a şöyle vahyetti:

“–Yâ Îsâ, kullarıma söyle; ikisinin de duâsını kabul ettim. Boynu bükük mücrim kulumu affedip kendisini cennetlik kıldım. Halkın sâlih zannettiği kişiye gelince, onu da, benim affettiğim kulumla beraber olmak istemediği için cennetliklerden kılmadım.”

KISSADAN HİSSE:

İlâhî lânet ve gazaba uğrayanların dışında her ne sebeple olursa olsun Allâh’ın kullarını istihkar (hor-hakir görmek), kalbin bir cinâyetidir. Bu cinâyeti işleyenlerse, ilâhî muhabbetten uzak, taş kesilmiş nasipsiz kalblerdir. Esasen bir kimse, başkasını küçümseyip hor görmekle onu alçaltmaktan ziyâde, kendini alçaltıp perişân etmiş olur. Nitekim Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyurur:

بِحَسْبِ امْرِئٍ مِنَ الشَّرِّ أَنْ يَحْقِرَ أَخَاهُ الْمُسْلِمَ

“Birinin, din karde ini hor ve hakîr görmesi, ona günah olarak yeter.” (Müslim, Birr, 32)

Şâir ne güzel söyler:

Harâbât ehline hor bakma zâhid,

Defîneye mâlik vîrâneler var!

* * *

KİMSEYİ AYIPLAMA!

Hamdun Kassar -kuddise sirruh- buyurur:

“Düşe kalka giden bir sarhoş gördüğünde dikkatli ol, sakın onu kınama! İhtimâl ki, sen de aynı belâ ile müptelâ olabilirsin!”

SÖZÜN ÖZÜ:

Tasavvufî anlayışta; irşadda merhamet ve şefkat vardır; ayıplamak, hor görmek ve muhâtabı rencide etmek yoktur. Zîrâ Cenâb-ı Hak kulunun, kudretinden bir sır olduğunu beyan buyurmaktadır. Bu sebeple günâhkâra bakış tarzı olarak, çamura düşmüş bir cevheri zâil olmaktan kurtarma düşüncesi asıldır... Hor görmek ise, zâyi olan cevheri ikinci kez zâyî etmektir! Bu bakımdan Cenâb-ı Hak, kulların bu hatâya düşmemeleri için âyet-i kerîmede:

“Ey mü’minler! Bir topluluk, diğer bir toplulukla alay etmesin; olur ki (onlar) **kendilerinden daha hayırlı olabilirler! Birtakım kadınlar da** (başka) **kadınlarla** (alay etmesinler!)**. Belki** (onlar da) **kendilerinden daha hayırlıdırlar...”** (el-Hucurât, 11) buyurmuş ve kulların günâhlarını mîzân etme husûsunu kendine münhasır kılarak insanların bu dâirenin içine girmelerini yasaklamıştır.

Diğer taraftan başkalarını ayıplayıp duran ve hor hakîr görenlerin de aynı cürüm ve hatâ çukuruna düştükleri, çoğu zaman müşâhede edilmiş ve bu durum:

“Gülme komşuna, gelir başına!” şeklinde bir darb-ı mesel

hâline gelmiştir.

* * *

YETİMİ SEVİNDİRMEK

Serî-i Sakatî şöyle anlatıyor:

"Bir bayram günü Mâruf-i Kerhî'yi sokaklarda hurma çekirdeği toplarken gördüm. Bu çekirdeklerle ne yapacağını sordum. Dedi ki:

«–Şurada küçük bir çocuğun ağladığını gördüm. Yanına yaklaşarak niye ağladığını sorduğumda, yetim olduğunu, arkadaşlarının elbiseleri gibi elbiseleri ve onların oyuncakları gibi oyuncakları olmadığını söyledi. Tekrar ağlamaya başladı. Hâli yüreğimi dağladı. Onun için bu hurma çekirdeklerini topluyorum. Bunları satacağım ve o çocuğun istediği elbise ve oyuncakları alacağım...»

Bu sözler benim de yüreğimi dağladı ve Hazret-i Pîr'den ricâ ettim:

«–Müsâadeniz olursa, ben o çocukla ilgilenirim, gönlünüz rahat olsun!» dedim. Sonra çocuğu alıp ihtiyaçlarını karşıladım."

Bu güzel amel-i sâlih bereketiyle nâil olduğu hâli, Serî-i Sakatî, şöyle ifâde eder:

"Gönlümde bu hizmetin bereketiyle öyle bir nûr peydâ oldu ki, onunla bambaşka hâllere mazhar oldum ve nice mânevî lezzetler tattım..."

KISSADAN HİSSE:

Yetimi sevindirip onlara sahip çıkmak, dînen çok teşvik edilen ve mükâfatı büyük bir amel-i sâlihtir. Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in bu husustaki şu vaadi, âşık gönülleri mest edecek bir muhtevâdadır:

"Kendi yetimini veya ba kasına âit bir yetimi himâye eden kimse ile ben cennette   öyle yanyana bulunacağız."

Hadîsin râvîsi Mâlik bin Enes, Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in yaptığı gibi işaret parmağıyla orta parmağını gösterdi. (Müslim, Zühd, 42)

Bir başka hadîs-i şerîfte de şöyle buyrulur:

"Bir kimse sırf Allah rızâsı için bir yetimin ba ını ok arsa, elinin dokunduğu her saç teline kar ılık ona bir sevap vardır." (Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* V, 250)

Hadîs-i şerîfte işâret edilen yetimin başını okşamaktan maksat, onun maddî ve mânevî her meselesiyle yakından ilgilenmektir.

DOSTLUK

Sehl bin İbrâhim şöyle anlatıyor:

İbrâhim bin Edhem'le dost idik. Bir keresinde ağır bir hastalığa tutulmuştum. Bunun üzerine İbrâhim bin Edhem, elindeki bütün her şeyi benim sıhhatim için harcadı. Sonra iyileşmeye başladım. Bir ara kendisinden, canımın çektiği yiyecek bir şeyler istedim. Elinde bir şeyi kalmadığından merkebini satıp arzumu yerine getirdi. Sıhhate kavuştuğumda bir yere gitmek için merkep lâzım oldu ve:

"–Ey İbrâhim, merkep nerede?" diye sordum.

İbrâhim bin Edhem:

"–Sattık." dedi.

Sıhhatim yol yürümeye müsâit olmadığı için:

“–Peki ama şimdi ben neye bineceğim?” dedim.

O ârifler sultânı:

“–Sırtıma bineceksin, kardeşim!” dedi ve beni üç konak mesâfesi boyunca sırtında taşıdı.

KISSADAN HİSSE:

İzzet ve ikramla dolu, güzel ve iyi günlerde herkes dosttur. Ancak asıl dostluklar zor günlerde ortaya çıkar ve değeri hiçbir şeyle ölçülemez. Bu bakımdan velâyet sırrı, nice kötülüklerle dolu şu dünyâ günlerinde Allâh’a, Rasûlü’ne ve sâlih mü’minlere dost olmak ve onlarla dost kalabilmektedir.

Diğer taraftan bilhassa ihtiyaç içindeki mü’min kardeşlere yapılan ferâgât ve fedâkârlık, Cenâb-ı Hakk’ın rahmetini celbeder. Çünkü Cenâb-ı Hak, kullarına karşı sonsuz bir rahmet ve merhamet sahibidir ve Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-’i de âlemlere rahmet olarak göndermiştir. Hadîs-i şerîfte buyrulur:

“ efkat ve merhamet ehline Rahmân olan Allah da merhamet eder.” (Ebû Dâvud, Edeb, 58)

* * *

DOSTLUKTAN MAKSAT

Abdullah bin Mübârek Hazretleri, kötü huylu bir kimseyle yolculuk yapmıştı. Seyahatleri bitip ayrıldıklarında Abdullah bin Mübarek içli içli ağlamaya başladı. Bu hâle şaşıran dostları:

“–Neden ağlıyorsun? Seni böylesine mahzun eden şey nedir?” diye sordular.

O kadri yüce Hak dostu, bir iç çekti ve nemli gözlerle:

“–O kadar yolculuğa rağmen beraberimde bulunan arkadaşımın kötü hâllerini düzeltemedim. O bîçârenin ahlâkını güzelleştiremedim. Düşünüyorum ki; acabâ benim bir noksanlığımdan ötürü mü ona faydalı olamadım? Şâyet o, benden kaynaklanan bir hatâdan dolayı istikâmete gelmediyse, yarın hâlim nice olur!..” dedi ve hıçkırıkları boğazında düğümlenmiş bir vaziyette ağlamasına devam etti.

KISSADAN HİSSE:

Dostluklar dâimâ mânevî açıdan faydalı bir maksat üzerine binâ edilmelidir. Buna göre sâlihlerle dostluk ve ülfet, onlardan istifâde için; sâlih olmayan ve hattâ noksanlıkları bulunan mânen zayıf kimselerle dostluk ve ülfet ise, onlara faydalı olabilmek için olmalıdır. Zîrâ mânevî faydadan uzak ve sırf gafletle tesis edilmiş dostluklar, iki dünyâyı da mahvedecek bir zarar demektir. Ve bu zararın en hafifi dahî:

“Kır atın yanında duran, ya huyundan ya suyundan!” meselince bir âkıbet yaşatır.

Diğer taraftan noksan ve eksiği bulunan kimseleri istikâmete yöneltirken takip edilecek üslûp, menfî bir netice karşısında onları rencide etmek değil, acaba bende bir kusur var mı, diye önce kendi nefsini muhâsebe etmektir. Zîrâ eğer bizden kaynaklanan hatâlar ve eksiklikler dolayısıyla muhâtabımızı doğru yola sevk edememişsek, bunun hesap ve vebâli çok ağır olur. Gâye, perde olmak değil, perdeleri açıp hakîkati gösterebilmektir.

* * *

TAM TESLÎMİYET

Rivâyetlerde bildirildiği üzere Cenâb-ı Hak, Mûsâ -aleyhisselâm-'ı Firavun'a gönderdiği zaman ona şöyle buyurdu:

"Firavun'a git; çünkü o iyice azdı..." (Tâhâ, 24)

Mûsâ -aleyhisselâm-, âile efrâdını ve davarlarını zâhirde emânet edeceği bir kimse bulunmadığından:

"–Yâ Rabbî! Ev halkım ve davarlarım ne olacak?" dedi.

Bunun üzerine Cenâb-ı Hak, **«muhafaza edenlerin en hayırlısı»** olduğunu hatırlatarak şöyle buyurdu:

"–Ey Mûsâ! Ben'i bulduktan sonra başka ne istersin? Sen Ben'im emrimi edâya koş! Bana bağlan ve teslîmiyet göster! İstersem, kurdu koyunlarına çoban eder ve meleklerimi de âilene muhâfız kılarım.

Ey Mûsâ! Nedir bu düşündüğün? Anan seni denize attığı zaman seni kim kurtardı? Bundan sonra seni anana tekrar kim kavuşturdu? Sen hani, birini kazâ ile öldürmüştün de Firavun seni aramaya koyulmuş ve öldürmeye azmetmişti; o vakit seni ondan kim muhâfaza etti?.."

Mûsâ -aleyhisselâm- bu söylenenleri hem dinliyor, hem de her cümlenin sonunda:

"SEN, SEN, SEN YÂ RABBÎ!.." diyordu.

KISSADAN HİSSE:

Elbette ki Mûsâ -aleyhisselâm- bütün peygamberler gibi teslîmiyetin zirvesinde idi. Ancak peygamberler insanlara

birer örnek şahsiyet olduğundan Cenâb-ı Hak, bizler için mühim olan bazı hususları onlar üzerinde tecellî ettirir ve böyle durumlarda nasıl davranacağımıza işâret buyurarak gönülleri irşâd eyler. Nitekim bu kıssada da anlatılmak istenen, bütün âlemlerin sahibi ve Rabbi olan Allah Teâlâ'nın emirleri karşısında hiçbir beşerî mâzeretin geçerli olmayacağını beyandır. Çünkü O'nun emrini yerine getirmeye azmedenlerin ihtiyaç duyacağı her türlü yardım, ihsân ve muhâfazaya yegâne kâdir O'dur. Eğer kul ihlâs ve samîmiyetle Hakk'ın rızâsına râm olarak emirlerini îfâya gayret gösterirse, O'nun her hâlükârda kendisine yâr ve yardımcı olduğunu müşâhede eder. Nitekim o Hâfız-ı Mutlak, Mûsâ -aleyhisselâm-'ı Firavun'un sarayında büyütmüş, İbrâhîm -aleyhisselâm-'ı Nemrûd'un ateşleri ortasında gülistâna garketmiş, Ashâb-ı Kehf adı verilen sâlih gençleri üç yüz küsur sene bir mağarada uyku hâlinde zâlimlerin şerrinden muhâfaza etmiş ve Muhammed Mustafâ -aleyhissalâtü vesselâm-'ı da nice tehlikelerden sıyânet etmiş, husûsiyle Sevr Mağarası'nda O'nu, düşmanlarının gözlerinden gizlemiştir. Şâir ne güzel söyler:

Kimseden ummam inâyet, hâfızım olsun Hudâ,

*Ben tevekkül eylerem: **«Fallâhü hayrun hâfizâ»***[159]

Seyrî

* * *

MÜ'MİNİN DUÂSINI ALMAK

Mâruf-i Kerhî'nin oruçlu olduğu bir gün idi. İkindi vaktine yakın pazardan geçerken bir sakanın (sucunun):

"–Bu sudan içene Allah rahmet ve bereketi ile muâmele eylesin!" diye duâ ettiğini gördü ve icâbet edip orucunu bozdu. Yanındakiler:

"–Efendim, orucunuzu niçin bozdunuz?" dediler.

Mâruf Hazretleri:

"–Sakanın duâsındaki berekete nâil olmak istedim." buyurdu.

Vefâtından sonra kendisini rüyâda görüp sordular:

"–Allah sana nasıl muâmele etti?"

Cevap verdi:

"–Sakanın o hâlisâne duâsı bereketiyle Rabbim beni bağışladı. Bana merhametle muâmele buyurdu."

KISSADAN HİSSE:

Gönlü Allâh ile beraber olan nice garipler vardır ki, bazen onların duâları nâfile ibâdetten daha müessirdir. Ancak ifâde etmeli ki, daha mühim bir fazîlet dolayısıyla bozulan nâfile oruçlar, sonradan kazâ edilmelidir. Zîrâ artık vâcip hükmündedir. Burada anlatılmak istenen husus, ehemmi (daha önemliyi) mühimme tercih edebilmektir. Çünkü an gelir nice küçük görülen şeylerde pek büyük faydalar bulunabilir. Diğer taraftan vîrâne hâlindeki bazı yerlerde nice definelerin gizli olabildiği gibi, kullar arasında da zâhiren vîrâne olup bâtınen mücevher olan niceleri mevcuttur ki, bunlara karşı gâfil olmamak lâzımdır.

Şair ne güzel söyler:

Her geceyi kadir bil, her gördüğünü Hızır;

Bak dîdâr sana nâzır, sekiz cenneti hazır!..

Seyrî

Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyururlar:

"Size cennetlikleri bildireyim mi? Onlar hem zayıf oldukları hem de halk tarafından zayıf görüldükleri için kimsenin önemsemediği ve fakat « öyle olacak» diye yemin etseler, isteklerini Allâh'ın gerçekle tireceği kimselerdir.

Size cehennemlikleri kimler olduğunu söyleyeyim mi? Onlar da katı kalbli, kaba, cimri ve kurularak yürüyen kibirli kimselerdir." (Buhârî, Eymân, 9; Müslim, Cennet, 47)

* * *

BİR MECZÛB VE GÖNÜL İLÂCI

Bâyezîd-i Bistâmî Hazretleri ilâç yaparken rastladığı bir hekime:

"–Ey tabib! Sende benim hastalığıma da ilâç var mı?" dedi.

Hekim sordu:

"–Hastalığın nedir?"

Bâyezîd Hazretleri:

"–Günah hastalığı..." cevabını verdi.

Hekim ellerini iki yana açarak:

"–Ben günah hastalığının ilâcını bilmem." dedi.

O esnâda orada bulunmakta olan meczûb bir genç söze karışıp:

"–Baba, senin hastalığının ilâcını ben biliyorum." dedi.

Bâyezîd Hazretleri de sevinçle:

“–Söyle ey delikanlı!” dedi.

Halkın meczûb gördüğü, ancak hakîkatte bir ârif olan genç, günah ilâcını şöyle tarif etti:

“–On dirhem tevbe kökü ile on dirhem istiğfâr yaprağı al! Bunları kalb havanına koy! Tevhîd tokmağı ile döv! İnsaf eleğinden geçir! Gözyaşlarıyla yoğur! Aşk fırınında pişir! Böylece oluşacak olan macundan her gün beş kaşık al; hastalığından eser kalmaz!..”

Bunları dinleyen Bâyezîd-i Bistâmî, içini çekti ve:

“–Senin gibi âriflere mecnûn diyerek kendilerini akıllı sananlara eyvahlar olsun!..” dedi.

KISSADAN HİSSE:

Bir kul için halkın nazarından ziyâde Hakk’ın nazarı evlâ olduğu zaman kemâlât ve irfân yolları açılır. Artık onun bakış, duyuş ve hissedişi bambaşka bir sır ve derinlik arz eder. Böyle kullardan kimisi Veysel Karânî olur da halk ona gâfil bir hâlde mecnûn deyip durur. Fakat aslında o, Allah ve Peygamberi’nin husûsî dostluklarına mazhar olmuştur.

Diğer taraftan bu kıssa, **«Sâlihlerle beraber olunuz!»** (el-Tevbe, 119) ilâhî emrindeki bereketi aksettirir. Ârif olan gençte görüldüğü gibi, cümle sâlihlerden sudûr eden gönül reçeteleri de nice mânevî hastalıklara şifâ bahşederek kalbleri zinde ve pâk bir şekilde Hakk’a bağlar. Burada Bâyezîd-i Bistâmî’nin diri ve âgâh bir kalbe sahip olduğu hâlde gönül ilâcı istemesi, kendisindeki tevâzuun bir tezâhürü olması yanında sohbet ettiği hekimin gönlünü tedâvî içindir.

* * *

YÜZLER VAR MELEK GİBİ

Merhum Sâmî Efendi Hazretleri ve refâkatinde bulunan merhum pederim Mûsâ Efendi -kuddise sirruh- ile Bursa'dan İstanbul'a dönüyorduk. Yalova'da araba vapuruna binmek için vâsıtamızla sıraya geçecektik. Araçların kargaşaya mahal vermeden düzenli olarak sıraya girmesiyle alâkadar olan kâhyâ, bizim arabamıza da yer gösterirken gözü arka tarafta oturan Sâmî Efendi ve Mûsâ Efendi'ye ilişti. Şaşkın bir şekilde durakladı. Sonra yaklaştı. Arabanın camından içeriye daha dikkatlice baktı; derin bir iç çekti ve şöyle dedi:

"Allah Allâh, ne garip dünya! Yüzler var melek gibi... Yüzler var Nemrut gibi..."

VELHÂSIL:

Bu hâdise de gösteriyor ki, Allâh'a dost olmanın alâmeti, O'nun ilâhî nûrunun gönülleri ve çehreleri münevver kılmasıdır. Kısaca evliyâullâh, görüldüğünde Allâh'ı hatırlatan müstesnâ sîmâlardır. Çünkü yolları, Allah yoludur. Onlar hakîkat kervanının yüce rehberi Muhammed Mustafâ -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in ahlâkı üzeredirler. Nitekim O'nun bir hâli de, harfsiz ve sözsüz bir şekilde sadece sîmâsıyla bile Allâh'a davetçi olmasıydı. Öyle ki, yahûdîlerin seçkin ulemâsından Abdullah bin Selâm, O'nun gül yüzünü gördüğünde:

"–Bu yüz yalancı yüzü olamaz!" diyerek sadece bu sebeple îman etmişti. (Tirmizî, Kıyâme, 42; Ahmed b. Hanbel, *Müsned,*

V, 451)

Bu itibarla her kul, yürüdüğü, gezdiği, dolaştığı her yer ve mekânda müsbet veya menfî, etrafına devamlı olarak sözsüz bir şekilde, yâni hâli ile bir şeyler söyler, binbir intibâ bırakır ve -dikkatli yahut dikkatsiz- sayısız bakışlara muhatap olur. Kimbilir nice tanımadığı ve tanışmayacağı kimseler onun oturuşunu, kalkışını, konuşmasını, bakışlarını ve davranışlarını, yâni hâlini seyrederek beğenir ve kendi fıtratına uygun bularak örnek alıverir.

Bilmelidir ki kâinât, ilâhî neşvenin kaynağıdır. İnsan denen bu güzel muammâ, ilâhî neşvenin hârika tecellîsidir. İlâhî neşvenin muhtevâsındaki sâlihler ve kâmiller, hiçbir zaman mâzi olmayan insanlardır; zîrâ onlar, insanlığa numûne bir ömür sürmeleri neticesinde hayatları cesetlerinden sonra da devam eder.

* * *

HAYIRDA KALBÎ DURUM

Mûsâ Efendi -kuddise sirruh- anlatıyor:

"Sâmi Efendi Hazretleri ile yolculuk yapıyorduk. Ürgüp'te bir kişi otomobillerini çevirerek kendisinden sigara parası istedi. Bazı yol arkadaşlarının sükûtî muhâlefetlerine rağmen:

«–Madem ki istiyor, vermek lâzım!» dediler ve isteyenin dileğini yerine getirdiler.

Buna memnun olan fakîr, niyetini değiştirip:

«–Şimdi gidip bununla ekmek alacağım.» diyerek sevinçle

oradan uzaklaştı.”

KISSADAN HİSSE:

Sırf Allah rızâsı için yapılan davranışlar, muhatapların kalblerine tesir eder ve onların ahlâkını güzelleştirir. Onun için yapılacak hayırlarda muhâtabın kalbî durumundan çok, bizim kalbî durumumuzun mühim olduğunu unutmamak gerekir. Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem- buyururlar:

“(Vaktiyle) bir adam:

«–Ben mutlaka bir sadaka vereceğim.» dedi.

Geceleyin evinden sadakasını alıp çıktı ve onu bilmeden bir hırsızın eline tutu turdu. Ertesi gün belde halkı:

«–Hayret! Bu gece bir hırsıza sadaka verilmi !» diye konu maya ba ladı.

Adam:

«–Allâh’ım! Sana hamdolsun. Ben mutlaka bir sadaka daha vereceğim.» dedi.

Yine sadakasını alarak evinden çıktı ve onu (bu sefer de bilmeden) bir fâhi enin eline tutu turdu. Ertesi gün halk:

«–Olur   ey değil! Bu gece bir fâhi eye sadaka verilmi !» diye dedikoduya ba ladı.

Adam:

«–Allâh’ım! Bir fâhi eye (de olsa) sadaka verdiğim için Sana hamd olsun. Ben mutlaka bir sadaka daha vereceğim.» dedi.

(O gece, yine) sadakasını alıp evinden çıktı ve onu (bu defâ da bilmeden) bir zenginin eline koydu. Ertesi gün halk:

«–Bu ne i tir! Bu gece de bir zengine sadaka verilmi !» diye (hayretle) söylenmeye ba ladı.

Adam:

«–Allâh'ım! Hırsıza, fâhi eye ve zengine (de olsa) sadaka verdiğim için Sana hamdolsun.» dedi.

(Bu ihlâsı üzerine) uykusunda o adama:

«–Hırsıza verdiğin sadaka, belki onu yaptığı hırsızlıktan utandırıp vazgeçirecektir. Fâhi e belki yaptığından vazgeçip iffetli bir kadın olacaktır. Zengin de belki bundan ibret alıp Allâh'ın kendisine verdiği maldan muhtaçlara dağıtacaktır.» denildi.” (Buhârî, Zekât, 14; Müslim, Zekât, 78)

Dolayısıyla sadaka veren, Rabbine şükür hâlinde olmalıdır. Çünkü sadakanın tesiri, verenin ihlâsına göre tecellî eder.

* * *

ARŞ-I A'LÂYA ÇIKAN AMEL-İ SÂLİH

Dâvûd-i Tâî Hazretleri'nin hizmetine bakan mürîdi birgün ona:

“–Biraz et pişirdim; buyurmaz mısınız?” dedi ve üstâdının sükût etmesi üzerine eti getirdi.

Ancak Dâvûd-i Tâî -kuddise sirruh-, önüne konan ete bakarak:

“–Falanca yetimlerden ne haber var evlâdım?” diye sordu.

Mürîd, durumlarının yerinde olmadığını izhâr sadedinde içini çekip:

“–Bildiğiniz gibi efendim!” dedi.

O büyük Hak dostu:

“–O hâlde bu eti onlara götürüver!” dedi.

Hazırladığı ikrâmı üstâdının yemesini arzu eden mürîd:

“–Efendim, siz de uzun zamandır et yemediniz!..” diye ısrar

edecek oldu.

Fakat Dâvûd-i Tâî Hazretleri kabul etmeyip şöyle buyurdu:

“–Evlâdım! Bu eti ben yersem dı arı çıkar, fakat o yetimler yerse, Ar -ı Âlâ’ya çıkar!..”

KISSADAN HİSSE:

Güneş için ısıtmamak nasıl imkânsız ise, yüksek rûhlar için de insanlara acımamak, ıztırap ve çileler karşısında duygusuz kalmak, öyle imkânsızdır. Merhamet, bütün âleme yaygın ilâhî bir cevherdir. Hak dostlarının yüreği ise, merhametin bitmez tükenmez hazînesidir. Onların nazarında nefsi besleyen fânî rağbet ve alâkaları bir kenara bırakıp rûhu besleyen güzel davranışlarla amellerini ebedîleştirenlerin elde edeceği kazanç, hem ebedî hem de daha güzeldir. İnsanın bu dünyâda elde edeceği en kıymetli kârlar da sadece böyle amel-i sâlihlerdir. Diğer kazançlar ise, tek tek geri verilen geçici emanetlerdir. Nitekim hadîs-i şerîfte buyrulur:

Rasûl-i Ekrem’in âilesi bir koyun kesmişlerdi. Birçok infaktan sonra Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- ondan geriye ne kaldığını sordu. Hazret-i Âişe -radıyallâhu anhâ-:

“–Sadece bir kürek kemiği kaldı.” dedi.

Bunun üzerine Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-:

“–Desene (yâ Âi e), bir kürek kemiği hariç hepsi bizim oldu!” buyurdular. (Tirmizî, Kıyâme, 33)

* * *

DÂİMÂ HAKK'I FARK

Abdülkâdir Geylânî Hazretleri başından geçen bir hâli şöyle anlatmıştır:

"Birgün gözümün önünde bir nûr peydâ olmuş ve bütün ufku kaplamıştı. Bu nedir diye bakarken nûrdan bir ses geldi:

"–Ey Abdülkâdir, ben senin Rabbinim. Bugüne kadar yaptığın amel-i sâlihlerden öyle memnûnum ki, bundan sonra sana haramları helâl eyledim." dedi.

Ancak hitap biter bitmez ben bu sesin sahibinin şeytan -aleyhi'l-la'ne- olduğunu anladım ve:

"–Çekil git ey mel'un! Gösterdiğin nûr, benim için ebedî bir zulmetten başka bir şey değildir." dedim.

Bunun üzerine şeytan:

"–Rabbinin sana ihsân ettiği hikmetle yine elimden kurtuldun! Hâlbuki ben bu şekilde yüzlerce kimseyi yoldan çıkarmıştım." diyerek uzaklaştı.

Ellerimi ulu dergâha açtım; bunun, Rabbimin bir fazlı olduğu idrâki içinde Cenâb-ı Hakk'a şükürler eyledim.

Cemaatten bu hâli dinleyen birisi sordu:

"–Ey Abdülkâdir, onun şeytan olduğunu nereden anladın?"

Abdülkadir Geylânî -kuddise sirruh- cevap verdi:

"–Sana, haramları helâl kıldım, demesinden!..."

KISSADAN HİSSE:

Her zaman ve mekânda Allâh'ın dînini bulanıklaştırmaya çalışanlar dâimâ mevcut olagelmiştir. Lâkin bu faaliyetin had safhaya ulaştığı demlerde her mü'min için fârûkıyyet, yâni hak ile bâtılı, doğru ile yanlışı, hayır ile şerri ve güzel ile çirkini birbirinden ayırt edebilme lüzûmu daha büyük bir

ehemmiyet kazanır. Bugün, yukarıdaki kıssanın başka tecellîleri yaşanmakta ve birçok kasıtlı -güyâ- ilim erbâbı, İslâm'ın helâllerini harâm, harâmlarını helâl hâle getirme gayreti içinde cemiyete zarar vermeye çalışmaktadır. Dolayısıyla Abdülkâdir Geylânî Hazretleri'nin firâsetli davranışı ve fârukıyyet sıfatı hepimiz için büyük ehemmiyet arz etmektedir. Esâsen Geylânî Hazretleri'nin düstûru gâyet açıktır: **Cenâb-ı Hak, peygamberine vermediği bir hakkı başkalarına aslâ vermez. Helâl ve harâmın, doğru ve yanlışın, güzel ve çirkinin ne olduğunu peygamber değil de, şeytan ve onun insanlar içindeki bilgili geçinen uzantıları mı daha iyi bilir? Aslâ...** Cenâb-ı Hakk'ın böyle gâfillere hitâbı çok serttir:

"(Ey Rasûlüm! Şunlara) **de ki: Siz, dîninizi** (Allâh'ın gönderdiği dîni) **Allâh'a mı öğretmeye kalkışıyorsunuz?"** (el-Hucurât, 16)

* * *

BANA KERÎM LÂZIM

Bâyezid-i Bistâmî şöyle anlatır:

Birgün Dicle Nehri'nden karşı tarafa geçecektim. Yanına varınca Dicle'nin iki yakası, bana yol vermek için birleşti. Derhal kendimi toparladım ve Dicle'ye şöyle dedim:

"Andolsun ki, ben, buna kanmam. Zîrâ sandalcılar bir adamı yarım akçeye geçiriyorlar. Ama sen, otuz senelik amelimi istiyorsun! O hâlde mahşer için hazırladığım amel-i sâlihlerimi aslâ burada yarım akçeye verip ziyan edemem.

Bana Kerîm lâzım, kerâmet değil!”

HİSSE:

Nefse hoş gelen bir fiil olarak kerâmet, gerçek Hak dostlarının büyük bir hassâsiyetle üzerinde durdukları bir meseledir. Zîrâ kerâmeti bir kenara koyup bir anlık zorluğa katlanmanın bedeli, ya geçici bir yorgunluk ya da üç-beş kuruş masraf veya kulların gözüne meçhul kalmaktır. Ancak kerâmete sarılmanın bedeli ise, bazen o âna kadar yapılan amel-i sâlihlerin tamamıdır ki, bu, insanı ebedî âleme eli boş götüren bir gönül iflâsıdır. Onun için bütün ârifler, Hakk'ın murâd etmesi müstesnâ, halkın rızâsını ve takdîrini kazanmak demek olan kerâmete aslâ meyletmemişler, dâimâ Kerîm olan Mevlâ'nın rızâsını tahsîle gayret etmişlerdir.

Bu meyânda evliyâullâhın büyüklerinden Sehl bin Abdullâh et-Tüsterî, ne güzel buyurur:

“Kerâmetlerin en büyüğü, kötü huyları, iyi huylarla değiştirmektir. Üstelik bazı kerâmetler, ağlayan çocuklara oyalansınlar diye verilen bir oyuncak gibidir. Bunu velîler değil, ancak gaflet erbâbı arzu eder. Onlar bununla oyalanır ve nicelerini de oyalarlar.”

Onun için her dâim en mühim mesele, Cenâb-ı Hakk'ın:

“Emrolunduğun gibi dosdoğru ol!” (Hûd, 112) buyruğunu îfâdır.

* * *

ÖNDE GİDENLERİN MESÛLİYETİ

Birgün Ebû Hanîfe Hazretleri çamurda yürüyen bir çocuğa rastlamıştı. Ona merhamet ve şefkatle tebessüm ederek:

"–Evlâdım, dikkat et de düşmeyesin!" dedi.

Çocuk da, zekâ ve basîret parlayan gözleriyle İmâm'a döndü ve kendisinden pek de beklenmeyecek şu ibretli mukâbelede bulundu:

"–Ey İmâm! Benim düşmem basittir, düşersem yalnız ben zarar görürüm. Fakat asıl siz dikkatli olunuz. Zîrâ eğer sizin ayağınız kayacak olursa, size tâbî olup peşinizden gidenlerin de ayağı kayar ve düşerler ki, bunların hepsini kaldırmak da oldukça zordur."

Çocuğun sözlerine hayran kalan İmam, ağlamaya başladı ve talebelerine:

"–Şâyet bir meselede size daha kuvvetli bir delil ulaşırsa, o hususta bana tâbî olmayınız. İslâm'da kemâlin alâmeti budur. Bana olan sevgi ve bağlılığınız da ancak bu şekilde ortaya çıkar..." (Hâşiyetü İbn-i Âbidîn, I, 217-219, Dımeşk, 2000)

HİSSE:

Hak yolunda ön saflarda bulunmak hem bereketli, hem de mes'ûliyetlidir. Zîrâ önde bulunanların, güzellikleri etraflarına tesir ettiği gibi yanlışlık ve çirkinlikleri de etrafları tarafından doğru telâkkî edilerek taklîd ve uygulanmak sûretiyle şuyû bulur. Onun için İmâm-ı Âzam gibi din büyükleri, verdikleri fetvâlarda bu hassâsiyete riâyetin yanında, yaşayışlarını da hep takvâ ölçüleri içinde sürdürmüşlerdir. Nitekim bir defasında elbisesindeki çok ufak bir kiri temizlerken kendisini görenler sorarlar:

"–Yâ İmâm! Verdiğiniz fetvâya göre şu ufacık leke namaza

mâni bir kir değil; ne diye zahmet çekip onu gidermeye çalışıyorsunuz?”

Hazret-i İmam buyurur:

“–O fetvâ, bu takvâ!..”

İşte büyük olsun küçük olsun, kullara ve Hakk’a karşı bütün mes’ûliyetleri ebedî âlemde birer memnûniyete dönüştürecek olan yegâne düstur!..

* * *

ALLÂH’IN DÂVETİNE İCÂBET

Hasan-ı Basrî -kuddise sirruh- şöyle buyurur:

“Koyun, insandan daha hassastır. Çünkü o, çoban seslendiğinde otlamayı bırakıp dikkat kesilir. Bu hakîkatten ibret almayıp da Allâh’ın dâvetine bîgâne kalan insana ne demeli?!.”

SÖZÜN ÖZÜ:

Davetler çeşit çeşittir. Bir kimseye “gel” denildiğinde, çağıran sevmediği biri ise durum farklı, dostu ise daha farklı, annesi ise çok daha farklı, hele sevdiği biri ise bambaşkadır. Öyleyse Allâh’ın davetine icâbet, çok farklı bir gönül coşkusu içinde ve teslîmiyet neşvesi hâlinde olmalıdır. Bilhassa günde beş defa yerleri ve gökleri dolduran « حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ » (Haydi namaza!) davetine karşı gönlümüzdeki şevk ve heyecanımızın nasıl olduğunu Hakk’a bağlılık ve muhabbet terazîsinde dâimâ mîzân etmeliyiz. Hazret-i Mevlânâ ne güzel buyurur:

“Aklını ba ına al!.. Madem ki Cenâb-ı Hak seni taleb ediyor, bu isteğe kar ı sen ba ını bile ayak yap da ko !..”

“Zîrâ O’nun gel demesi, insana yücelikler verir. Mânevî co kunluk verir, sonsuz ihsanlar bağı lar, ebedî yaygılar yayar, yüce sofralar kurar.”

* * *

HELÂLİN EHEMMİYETİ

Ebû Abbas Nihâvendî’ye, ticâretle meşgul olan zengin talebelerinden birisi geldi ve zekâtını kime vermesinin daha uygun olacağını sordu. Ebû Abbas -kuddise sirruh- da:

“–Gönlün kimde karar kılıyorsa ona ver!” dedi.

Aldığı bu cevapla hocasının yanından ayrılan talebe, yolu üzerinde dilenen bir âmâ gördü. Gönlü ona ısındı. Zekâtı olan bir kese altını çıkarıp verdi. Keseyi eliyle şöyle bir yoklayan âmâ, sevinçle oradan ayrıldı. Ertesi gün aynı yerden geçen talebe, bir önceki gün kendisine zekât verdiği âmâyı başka bir âmâ ile konuşurken gördü. Kulağına şu cümleler ilişti:

“–Dün bana bir beyzâde tam bir kese altın verdi. Ben de meyhaneye gidip bir güzel demlendim...”

Bu durum talebenin canını sıktı, gönlünü daralttı. Doğruca Ebû Abbas Hazretleri’nin yanına gitti. Hâdiseyi tam arz edecekti ki, Ebû Abbas onun konuşmasına fırsat vermeden, sattığı külahının karşılığı olan bir akçeyi infak etmesi için kendisine uzatıp:

“–Önüne çıkan ilk kişiye bu akçeyi ver!” diye tembihledi.

Talebe, bir şey diyemeden verilen vazifeyi îfâ için oradan

ayrıldı. Hocasının dediği üzere karşısına çıkan ilk kişiye bu akçeyi verdi. Ancak içini kemiren bir merakla o şahsı takibe koyuldu. Adamcağız, şehrin kenar semtlerinden birisine gitti ve bir harabeye girdi. Sonra elbisesinin altından ölü bir keklik çıkartıp yere bıraktı. Tam oradan ayrılacaktı ki, talebe önüne geçip sordu:

"–Ey yiğit! Allâh için doğruyu söyle, bu ne hâldir! Şuraya attığın ölü keklik nedir?"

Adamcağız kendisine akçeyi veren şahsı karşısında görünce kekeleyerek şunları söyledi:

"–Yedi gündür, bir şey bulup da çoluk çocuğuma yediremedim. Ben ve hanımım sabrediyorduk, ama çocuklarımın artık açlığa tahammülleri kalmamıştı!.. Buna rağmen dilenip insanlardan bir şey istemek, asla yapamayacağım bir işti. Binbir ıztırap içinde kıvranırken, senin görmüş olduğun, çürümeye yüz tutmuş o ölü kekliği buldum. Zarûret sebebiyle onu yemeleri için çocuklarıma götürecektim. İçimden de Allâh'a yalvarıyor: "Yâ Rab, hâlime inâyet eyle!" diye niyaz ediyordum ki, sen gelip o akçeyi verdin. Ben de Rabbime şükrederek o yenemeyecek durumda olan kuşu mezbeleye bıraktım. Şimdi pazara gidecek ve verdiğin akçeyle yiyecek bir şeyler alacağım..."

Bu hâle şaşırıp kalan talebe, derhal Ebû Abbas Hazretleri'nin yanına geldi. Hazret-i Pîr, o henüz bir şey söylemeden şöyle buyurdu:

"–Evlâdım! Demek ki, sen kazancına şüpheli veya haram bir şeyin karışıp karışmadığına dikkat etmemişsin. Bu yüzden de dikkat ettiğin hâlde zekâtın, şaraba gitti. Zîrâ kazanılan şeyler, nereden ve nasıl elde edilmişse, aynı şekilde elden

çıkar. Nitekim senin bir kese altınına mukabil benim bir tek akçemin sâlih bir insanın eline geçmesinin hikmeti de, onun sırf el emeği ile kazanılmış olmasından, yâni helâlliğindendir…"

KISSADAN HİSSE:

Her şey, müsbet veya menfî sahip olduğu husûsiyetlere göre değer kazanır veya kaybeder. Bu gerçek, helâl ve haram meselelerinde daha da bârizleşir. Onun için eskiler mal ve mülk hakkında:

"Haydan gelen hûya gider!" demişlerdir.

Bu, iki mânâya da gelir. Birincisi; "Hayy" olan Allah'tan gelen yine "Hû" olan Allâh'a gider, demektir. İkincisi de; havadan kazanılan, şüphe ve haramla karışık kazançlar da yine havaya/boşa gider, anlamındadır. Kısaca helâl helâle vesîle olurken, harâm da harâma sebebiyet verir. Nitekim bu hakîkati ifâde sadedinde Ebû Bekir Verrak Hazretleri bir sohbetinde:

"–Sabahları kalkınca insanlara bakarım; kimin helâl, kimin haram yediğini anlarım!" buyurdu.

Sordular:

"–Bunu nasıl anlıyorsun?"

Şöyle îzâh etti:

"–Her kim sabahleyin kalkar kalkmaz dilini boş laf, gıybet ve sövüp saymakla meşgul ederse, bilirim ki bu hâl, yediği haram gıdâdan kaynaklanmaktadır. Her kim de sabahleyin kalktığında dilini Allah Teâlâ'nın zikri, kelime-i tevhîd ve istiğfarla meşgul ederse, onun aldığı gıdâ da helâl yoldandır… Çünkü helâl de haram da, sahip oldukları özelliklere göre

insanların fiillerine yansırlar...”

* * *

HELÂL KAZANÇ

Ebû Hanîfe Hazretleri, ticaretle geçinen hayli servet sahibi zengin bir kimse idi. Ancak ilimle meşgul olduğundan ticârî işlerini vekili vasıtasıyla yürütür, kendisi de yapılan ticaretin helâl dâiresi içinde olup olmadığını kontrol ederdi. Bu hususta o derece hassastı ki, bir defasında ortağı Hafs bin Abdurrahman’ı kumaş satmaya göndermiş ve ona:

“–Ey Hafs! Malda şu şu özürler var. Onun için bunu müşteriye söyle ve şu kadar ucuza sat!” demişti.

Hafs da, malı İmâm’ın belirttiği fiyata satmış, ancak ondaki özrü müşteriye söylemeyi unutmuştu. Durumu öğrenen Ebû Hanîfe Hazretleri, Hafs bin Abdurrahmân’a:

“–Kumaşı alan müşteriyi tanıyor musun?” diye sordu.

Hafs’ın, müşteriyi tanımadığını belirtmesi üzerine İmâm, helâl kazancının lekeleneceği endişesiyle, satılan maldan elde edilen kazancın tamamını sadaka olarak dağıttı. İşte onun bu takvâsı, maddî-mânevî ticaretine ziyâdesiyle bereket oldu.

HİSSE:

Bir kimsenin temiz gönüllü, ihlâs sahibi ve ehl-i istikâmet olduğunu anlamak için onun, yaptığı ibâdetlerinden ziyade o ibâdetleri hangi kalbî seviye ve hâl ile yaptığına bakılmalıdır. Yâni bilhassa davranışlarının İslâm ahlâkına uygun ve kazancının helâl olup olmadığına dikkat edilmelidir. Bu

meyanda Hazret-i Ömer -radıyallâhu anh-, bir kimse medhedildiği zaman, onu öven şahsa, üç şeyi sormuştu:

"–Sen onunla hiç komşuluk, yolculuk, veya ticâret yaptın mı?"

Muhâtabı üçünü de yapmadığını söyleyince:

"–Öyleyse onu medhetmeyin, çünkü siz onu lâyıkıyla tanımıyorsunuz!" buyurdu.

Onun için Süfyân-ı Sevrî -kuddise sirruh-:

"Kişinin dindarlığı, ekmeğinin helâlliği nisbetindedir." buyurmuştur.

Birgün kendisine:

"–Efendim! Namazı birinci safta kılmanın fazîletini anlatır mısınız?" dediklerinde de helâl lokmaya dikkat çekmiş ve:

"–Kardeşim! Sen ekmeğini nereden kazanıyorsun, ona bak! Kazancın helâl olduktan sonra, hangi safta dilersen orada namazını kıl; bu hususta sana güçlük yoktur." cevabını vermiştir.

Ticarette helâlinden kazanmaya dikkat edip, ona haram karıştırmamanın ehemmiyet ve bereketini, merhum pederim Mûsâ Efendi -kuddise sirruh- şu hâdise ile anlatırdı:

"Gayr-i müslim bir komşumuz vardı. Sonradan müslüman olmuştu. Birgün kendisine hidâyete eriş sebebini sorduğumda şunları söyledi:

«–Acıbadem'de tarla komşum Rebî Molla'nın ticâretteki güzel ahlâkı vesilesiyle müslüman oldum. Molla Rebî, süt satarak geçimini temin eden bir zâttı. Bir akşam vakti bize geldi ve:

"–Buyurun, bu süt sizin!" dedi.

Şaşırdım:

“–Nasıl olur? Ben sizden süt istemedim ki!” dedim.

O hassas ve zarif insan:

“–Ben farkında olmadan hayvanlarımdan birinin sizin bahçeye girip otladığını gördüm. Onun için bu süt sizindir. Ayrıca o hayvanın tahavvülât devresi (yediği otların vücudundan tamamen izâlesi) bitinceye kadar sütünü size getireceğim...” dedi.

Ben:

“–Lâfı mı olur komşu? Yediği ot değil mi? Helâl olsun!..” dediysem de Molla Rebî:

“–Yok yok, öyle olmaz! Onun sütü sizin hakkınız!..” deyip hayvanın tahavvülât devresi bitene kadar sütünü bize getirdi.

İşte o mübârek insanın bu davranışı beni ziyâdesiyle etkiledi. Neticede gözümdeki gaflet perdelerini kaldırdı ve hidâyet güneşi içime doğdu. Kendi kendime:

“–**Böyle yüce ahlâklı bir insanın dîni, muhakkak ki en yüce bir dîndir**. Böylesine zarîf, hak-şinâs, mükemmel ve tertemiz insanlar yetiştiren dînin doğruluğundan şüphe edilemez!” dedim ve kelime-i şehâdet getirip müslüman oldum.»”

Bu hikmetli kıssalar, helâl kazanç ve haram meselesi husûsunda ne kadar titiz ve ihtiyatlı olmamız gerektiğini pek bâriz bir şekilde ortaya koymaktadır. Zîrâ helâl kazanç, takvânın temel esaslarındandır. Buna binâen hadîs-i şerîfte:

“Doğru sözlü, dürüst ve güvenilir tâcir; nebîler, sıddıklar ve ehidlerle beraberdir.” buyrulmuştur. (Tirmizî, Büyû, 4)

Çünkü nebîler, sıddıklar ve şehitlerle beraberlik vasfını kazanan gönlü hassas bir tüccar, etrafı için huzur ve berekete vesîle olurken, kendisi için de dünyevî ve uhrevî iki saâdete

de mazhariyet elde eder. Ancak dünya ihtirâsına mağlup olanlar, bu âlemde saltanat sürer gibi görünseler de, sonsuz âlemin ebedî birer sefîli ve yoksulu olmaktan kendilerini kurtaramazlar.

Rasûl-i Ekrem -sallâllâhu aleyhi ve sellem- şöyle buyurmuştur:

"Öyle bir zaman gelir ki, ki i malını helâlden mi, haramdan mı kazandığına hiç aldırı etmez." (Buhârî, Büyû, 7, 23)

Hâsılı, hadîs-i şerîfte işâret edilen gafletlerin fazlaca zuhûr ettiği ve gönüller haramları terk etmeye çalışsa da, onların gönülleri bırakmadığı günümüzde, helâle riâyet edebilmek, en mühim mesele ve en büyük ibâdettir.

Bu büyük ibâdeti îfâ ederek Allâh'ın emrine itaat, teslîmiyet ve rızâ hâlinde bulunabilen kalbler, dikenlerin arasından sıyrılıp renk renk açmaya mazhar olan güller misâli, birer hayır ve feyiz menbaı olurlar. Bunun aksine, haram ve şüpheli şeylere dalmış kalbler de, güllerin aksi olan dikenlerin arasına katılıp binbir kötülük kaynağı ve hattâ ahlâksızlık yuvası hâline gelirler. Cenâb-ı Hak muhâfaza buyursun!

Âmîn!..

Bkz. Buhârî, Bed'u'l-Halk, 7; Müslim, Cihâd, 111.

Kılınan namazın tesiri, kalblerin durumuna göredir. Mâûn Sûresi'nde Cenâb-ı Hak:

"Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki onlar namazlarında gâfildirler. Yaptıkları işlerde de

riyâkârdırlar.” buyurmaktadır. Bu bakımdan mescidlerde de gâfil yâni kalben hasta kimselerin, hattâ münâfıkların bile bulunması tabiîdir.

Vâlide sultanların yanında Sudan’lı zenci kadınlar çalışırdı. Bunlara sarayda “bacı” denirdi. Sudanlılar temiz, nâmuslu, iffetli oldukları için Osmanlılar, sarayda hizmetkâr olarak özellikle onları istihdâm ederlerdi.

Yûsuf, 64: "Allah en hayırlı muhafaza eden ve koruyandır."

HÜLÂSA

Tasavvuf bir hâldir, ancak tadan bilir!..

Cenâb-ı Hakk'ın Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem- Efendimiz'e:

"(Ey Rasûlüm!) **Onu** (Kur'ân'ı) **Cebrâîl, inzâr**[160] **edenlerden olasın diye Sen'in kalbine indirmiştir."** (eş-Şuarâ, 193-194) buyurmasında sayısız hikmetler vardır.

Bu hikmetlerin özü de, bütün bilgilerin, bilhassa ilâhî ilim ve irfânın ancak gönül iklîminde neşv ü nemâ bulabileceği gerçeğidir. Yâni her ilmî hakîkat; ancak aşk, vecd ve feyiz mecraı hâlindeki kalbler vasıtasıyla derûnî mânâ ve güzellikleri fâş eder. Bu meyanda tasavvufun:

"İlim esastır, fakat bu esasın gâyesi de amel-i sâlihtir. Bu da, kısaca tâzim li-emrillâh (Allâh'ın emirlerini büyük bir tâzimle yerine getirmek) ve şefkat li-halkillâh (bütün mahlûkâta merhamet etmek) sırrında gizlidir. Aksi takdirde ilim, faydasız bir külfetten ibârettir." şeklindeki bakış açısı, hep bu hakîkate binâendir.

Yâni bütün kitâbî bilgiler, hakîkatte bir tohuma benzerler. Nasıl ki tohumlar toprağa ekilmeyip sadece ambarda kaldığında yıllar geçse de onlar yine bir tohumdan başka bir şey olamazlarsa, kitâbî bilgiler de yalnızca satırlarda veya raflarda kaldığında durum aynıdır. Buna mukâbil toprağa gömülen tohumlar ise, vasıflarına göre büyüyüp serpilir, kimisi devâsâ çınarlar hâline gelir. Tıpkı bu şekilde gönül toprağına ekilen ilim tohumları da, kalbleri birer maneviyat bahçesi hâline getirir ki, ilim ve irfânın gerçek meyveleri o

zaman elde edilir.

Bunun içindir ki Kur'ân-ı Kerîm, Rasûlullâh -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in mübârek sadrına indirilmiş ve ashâb-ı kirâm ilâhî irşâdları ve mâlumâtı satırlardan ziyade Varlık Nûru'nun gönül âleminde okumuştur. Böylece onların gözleri ve gönülleri, ilâhî kelâmın o mübârek sadırdaki nice ulvî ve eşsiz tecellîleriyle nûrlanmış ve İslâm'ın ulvî ve derûnî hakîkatleri, sır ve hikmetleri bütün güzellikleriyle rûhlarına aksetmiştir. Bir bakıma sahâbe, Allah Rasûlü -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in canlı bir Kur'ân hâlindeki müstesnâ şahsiyet ve karakterine hayran kalarak îman etmiş ve O'nun etrafında pervâne olmuştur. İşte tasavvuf da, bu akisten nasîb alarak İslâm'ı rûhâniyet ve feyz iklîminde yaşatmayı düstur edinmiş; Hazret-i Peygamber -sallâllâhu aleyhi ve sellem-'in nûr menbaı olan gönlünden evliyâullâha akseden nûrânî parıltıları asırlara ve nesillere taşımaya gayret etmiştir.

Bu açıdan dînin fetvâ yönü bir binânın temel direkleri, takvâ yönü ise, o direkler etrafındaki tamamlayıcı kısımlar ile güzellik ve zarâfet unsurlarıdır. Bir taraftan bu iki özelliği birleştiren tasavvuf, bir taraftan da güzel amel ve ahlâk mükemmelliğine ilâve olarak; insanı, hayatı ve kâinâtı açıklamakta, mes'ûliyetlerin daha geniş bir hikmet ile idrâk ve îfâsını sağlamaktadır. Bu itibarla tasavvuf, muhabbetullâh ve mârifetullâh bahsinde kullara, gönüllerinden mîrâca doğru açılmış mânevî bir pencere mâhiyetindedir.

Tasavvuf, yeri geldikçe de temas ettiğimiz üzere İslâm'ı ihlâs, takvâ, zühd, ihsân, murâkabe, samîmiyet, teslîmiyet ve muhabbet ölçüleriyle yaşayabilmekten ibarettir. Onun en

mühim mes'elesi de, bu gerçekleri anlatmaktan ziyâde onları hayatımıza imkân ve istîdâdımız nisbetinde yansıtabilmektir. Evvelce sâlih âlimler, yaptıkları her va'z u nasîhat ve anlattıkları her ilâhî güzellik ve ahlâk-ı hamîdeden sonra:

"Söylemek kolay, dinlemek kolay; fakat muktezâsınca amel etmek çok zor!.." derler ve gönüllerin kemâle ulaşması yolunda telkinde bulunurlardı.

Bu pencereden baktığımızda bir bakıma yazmak da kolay, okumak da. Ancak gereğince yaşayıp o güzellikleri hayatımızın fârikaları hâline getirmek hayli müşkildir. Yâni «sabret» gibi kısacık bir kelimeyi, ne söyleyen dil, ne işiten kulak ve ne de okuyan göz yorulur. Ancak bu kelimenin; sayısız dert, nice ağır çile, ıztırap, binbir iptilâ ve çeşit çeşit sıkıntılara mâruz kalmış gönüllerde tecellîsi mevzubahis olunca insanlar âdeta kan-ter içinde kalmakta ve çoğu kere de sabırsızlığı tercih etmektedirler. Dolayısıyla bütün mesele, tasavvufî bilgileri sadece öğrenmek ve öğretmek değil, onları gönüllerimizin birer hayat ve saâdet iksîri hâline getirebilmektir.

Zîrâ Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîm'de:

"O Allah ki, hayatı ve ölümü, hanginizin daha güzel amellerde bulunacağını imtihân için yaratmıştır..." (el-Mülk, 2) buyurmakta ve kulları amel-i sâlihe dâvet etmektedir.

Dikkat edilirse âyet-i kerîmede "daha güzel öğrenmek" veya "daha güzel anlatmak" ya da "daha güzel dinlemek" tarzında bir ifâde kullanılmıyor, bilâkis **"daha güzel kullukta bulunma/amel-i sâlih"** hakîkati beyân buyruluyor.

Onun için tasavvufun temel gâyesi; irfân zemzemi, takvâ

kevseri ve aşk u muhabbet âb-ı hayâtı ile gönül goncalarını yeşertebilmek ve bir gaflet çölü olan şu dünyâda hüsrâna düşmeden kulları vâsıl-ı ilâllâh eylemektir. Bu gerçeği anlayan ve yaşayanlar, tasavvufu anlamış ve yaşamış olurlar. Tasavvuf büyüklerinin buyurduğu gibi:

"Tasavvuf bir hâldir, ancak tadan bilir!.."

Hâsılı buraya kadar anlattıklarımızla tasavvuf hakkında söylemek istediğimiz öz, Allâh'a en güzel şekilde kulluk ve ebedî âleme ciddî bir hazırlıktır. Yâni tasavvuf, kulluğu en güzel bir şekilde yaşayabilmektir. Zîrâ Cenâb-ı Hak insanı kendisine kulluk etmesi için yaratmıştır. Dolayısıyla tasavvuf, kulluğa mânî olan engelleri ortadan kaldırmaktan ve kulluğa vesîle olacak imkânları temin etmekten başka bir şey değildir. O, nice yaraları sararken, nice kurak toprakları yemyeşil ve münbit bir gülistan hâline getirmekte ve nice vîrâne gönülleri mâmur bir saray eylemektedir. Kısacası tasavvuf, şu gurbet âleminden sonsuz vuslat âlemine giderken kulları Hak katında « نِعْمَ الْعَبْدُ » **«ne güzel kul»** rütbe ve taltifine mazhar kılacak nurlu bir yoldur.

Bütün mesele, nefsânî benlik ve iddiâdan sıyrılıp azamet-i ilâhiyye karşısında **hiçlik hâli**nde yaşayabilmektir. Bu hissiyat, kula acziyet ve tevekkülü tâlim eden öyle ulvî bir hâldir ki, gönlü kemâlâtın zirvelerine yükseltir. Hiçlik sarayında yaşayan gönüller, hiçbir zaman mahrûmiyet ve zillete düşmezler; bilâkis vakar içinde tevâzu ve mahviyete büründükleri nisbette Hak katında yüceliklere nâil olurlar. Şâir ne güzel söyler:

Mazhar-ı feyz olamaz dü meyicek hâke nebât

Mütevâzî olanı rahmet-i Rahmân büyütür

"Bitki, mahviyet sırrı ile toprağa tohum hâlinde dü medikçe, feyz, bolluk ve berekete mazhar olamaz. Ancak mütevâzı, yâni hiçlik hâlinde toprakla bir olanı ise, Rahmân'ın rahmeti bizzat büyütür, binbir berekete mazhar kılar..."

Yâ Rabbî! Bizleri de «ne güzel kul» diye taltif buyurduklarından eyle! Allâh'ım! Huzûrunda hiçlik iklîmine girerek, benlik ve iddiânın kuraklığından korumaya çalıştığımız gönüllerimizi sonsuz rahmetinle yeşert! Sözlerimizi özlerimizle, özlerimizi de sözlerimizle mutâbık kıl! Sen'in sonsuz kelâm sıfatının tecellîsi ile âcizâne kaleme almaya cesaret ettiğimiz hakîkat goncalarını gönüllerimizde yeşert! Cümlemizi sevdiklerinden eyleyip sâlihler zümresine dâhil buyur ve onlarla haşreyle! Hazret-i Peygamber'in nûrlu izinden ayırma! Onun şefaat-i uzmâsına mazhar kıl! Râzı olduğun hâli ve ahlâkı ihsân buyurup, dâimâ râzı olduğun amelleri işlemeye muvaffak eyle! Bütün hislerimizi rızâ-ı şerîfin ile te'lîf eyle! Sevmediğin hâl ve davranışlardan uzaklaştır! Son nefesimize dek sırât-ı müstakîm üzere yaşat! Şu nâçiz eserimizi, hayra, hidâyete, hikmete, hakîkat ve mârifete vesîle eyle!

Âmîn!..

İnzâr: Ebedî âlemdeki hazîn neticelerin vehâmetiyle korkutarak emir ve nehiylerde bulunmak.

BİBLİYOGRAFYA

Abdurrahman Güzel, Mustafa Tatçı,
Yunus Emre, Ankara, 1991.

Abdülbâkî Gölpınarlı,
Mesnevî ve Şerhî, I-VI, İstanbul, 1973-1974.

Abdülkâdir Geylânî,
el-Fethu'r-Rabbânî (trc. Yaman Arıkan), İstanbul, 1987.

Abdülkerîm el-Cîlî,
İnsân-ı Kâmil (trc. Abdülaziz Mecdi Tolun, haz: Selçuk Eraydın, Ekrem Demirli, Abdullah Kartal), İstanbul, 1998.

Abdülmecid Zindânî,
Kur'ân'da İlmî Mûcizeler (trc. Resul Tosun), İstanbul, 1995.

Aclûnî, İsmâil bin Muhammed,
Keşfü'l-Hafâ, I-II, Beyrut, (tarihsiz).

Adem Ergül,
Kalbî Hayat, İstanbul, 2000.

Ahmed bin Abdullâh bin Muhammed et-Taberî,
er-Riyâdu'n-Nadra, Beyrut, 1996.

Ahmed bin Hanbel,
el-Müsned, I-VI, İstanbul, 1992; **Kitâbü'z-Zühd,** (nşr. Muhammed Saîd Besyûnî Zağlûl) Beyrut, 1986.

Ahmed Davudoğlu,
Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi, I-XII, İstanbul, 1979.

Ahmed er-Rifâî,
Onların Âlemi (trc. Abdülkâdir Akçiçek), İstanbul, 1996.

Ahmed Taşgetiren,
Altın Öğütler, İstanbul, 1992.

Ali bin Hüseyin Vâiz-i Kâşifî,
Reşahât Aynü'l-Hayât (thk. Ali Asğar Muîniyân), I-II, Tahran, 1977.

Ali Can Tatlı,
Zühd Açısından Dünya ve Nîmetleri, İstanbul, 2005.

Ali Himmet Berkî,
Açıklamalı Mecelle: Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, İstanbul, 1982.

Ali Özek, Hayrettin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrıcı, İ. Kâfî Dönmez, Sadreddin Gümüş,
Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meâli, Suudî Arabistan, 1992.

Belâzurî,
Ensâbu'l-Eşrâf, Mısır, 1959.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed bin el-Hüseyn,
es-Sünenü'l-Kübrâ, (tarihsiz) Dâru'l-fikr; **Kitâbü'z-Zühdi'l-Kebîr,** Beyrut, 1996.

Beyzâvî, Ebû Saîd Nasruddîn Abdullâh bin Ömer,
Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl, I-IV, Beyrut, (tarihsiz).

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed bin İsmâil,
el-Câmiu's-Sahîh, I-VIII, İstanbul, 1992.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullâh bin Abdirrahman,
Sünenü'd-Dârimî, I-II, İstanbul, 1992.

Deylemî, Ebû Şücâ' Şîrûye bin Şehridâr,
el-Firdevs bi-Me'sûri'l-Hitâb, Beyrut, 1986.

Ebû Dâvud, Süleyman bin Eş'as es-Sicistânî,
Sünenü Ebî Dâvud, I-V, İstanbul, 1992.

Ebû Nasr es-Serrâc et-Tûsî,
el-Lüma' (trc. H. Kâmil Yılmaz), İstanbul, 1996.

Ebû Nuaym,
Hilyetü'l-Evliyâ, I-X, Beyrut, 1967.

Elmalılı, M. Hamdi Yazır,
Hak Dîni Kur'ân Dili, I-X, İstanbul, 1971.

Esad Sâhib,
Mektûbât-ı Mevlânâ Hâlid, (trc. Dilâver Selvi, Kemal Yıldız), İstanbul, 1993.

Ethem Cebecioğlu,
Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ankara 1997.

Feridüddin Attâr,

Tezkiretü'l-Evliyâ (haz. Süleyman Uludağ), İstanbul, 1985.

Ferit Devellioğlu,
Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Ankara, 1997.

Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed bin Muhammed,
İhyâu Ulûmi'd-Dîn, I-VI, Beyrut, 1990.

Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed bin Abdillâh en-Neysâbûrî,
Müstedrek ale's-Sahîhayn, I-V, Beyrut, 1990.

Hasan Basri Çantay,
Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, I-III, İstanbul 1996.

Hasan Kâmil Yılmaz,
Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar, İstanbul, 2000.

Hayrât Neşriyât İlmî Araştırma Merkezi Meâl Hey'eti,
Kur'ân-ı Kerîm ve Muhtasar Meâli, İstanbul, 2001.

Hayrettin Karaman,
Ebediyet Yolcusunu Uğurlarken, Ankara, 1999.

el-Heysemî, Hâfız Nûreddîn Ali bin Ebî Bekir,
Mecmau'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid, I-X, Beyrut, 1988.

İbn-i Atâullâh İskenderî,
el-Hikemü'l-Atâiyye (trc. Saffet Yetkin), Ankara, 1963.

İbn-i Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman bin Ali bin Muhammed,
Menâkıbü'l-İmâm Ahmed bin Hanbel, (thk. Abdullâh bin

Abdülmuhsin et-Türkî) Kâhire, 1409.

İbn-i Hacer el-Askalânî, Şihâbüddîn Ahmed bin Ali,
Hedyü's-Sârî Mukaddimetü Fethi'l-Bârî Şerhi Sahîhi'l-Buhârî, I-XXVIII,
(tarihsiz). Dâru'l-Fikr, Fuat Abdülbâkî neşri; **el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe,** Mısır, 1379; **Münebbihât,** İstanbul, 1960.

İbn-i Hibbân, Ebû Hâtim el-Bustî,
el-İhsân bi-Tertîbi Sahîhi İbn-i Hibbân (tertîb: İbn-i Belbân), I-X, Beyrut, 1987.

İbn-i Hişâm,
es-Sîretü'n-Nebeviyye, Beyrut, 1992.

İbn-i Kesîr, İmâdüddin Ebû'l-Fidâ,
Tefsîru Kur'âni'l-Azîm, I-V, Beyrut, 1988; **el-Bidâye ve'n-Nihâye,** I-XV, Kâhire, 1993; **es-Sîretü'n-Nebeviyye,** I-IV, Kâhire, 1964.

İbn-i Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed bin Yezid el-Kazvinî,
Sünenü İbn-i Mâce, İstanbul, 1992.

İbnü Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf bin Abdullâh bin Muhammed,
el-İstîâb fî Mârifeti'l-Ashâb, I-IV, Kâhire, (tarihsiz).

İbnü'l-Esîr, Muhammed bin Abdülkerîm bin Abdülvâhid eş-Şeybânî,
el-Kâmil fi't-Târîh, I-XIII, Beyrut, 1965.

İbrâhim Cânan,
Hadis Ansiklopedisi, I-XVIII, İstanbul, (tarihsiz).

İlhan Armutçuoğlu,
Kasîde-i Bürde Manzum Tercümesi, Konya, 1983.

İmâm Mâlik,
Muvattâ, I-II, İstanbul, 1992.

İsmâil Fennî Ertuğrul,
Vahdet-i Vücut ve İbn-i Arabî (haz. Mustafa Kara), İstanbul, 1991.

İsmâil Hakkı Bursevî,
Rûhu'l-Beyân, I-X, İstanbul, 1969; **Kenz-i Mahfî,** İstanbul, 1727.

Kadir Mısıroğlu,
Külliyât, Sebil Yayınevi.

Kelâbâzî, Tâcü'l-İslâm Ebûbekir Muhammed bin İshâk Buhârî,
et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1992.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed bin Ahmed,
el-Câmî li-Ahkâmi'l-Kur'ân, I-XX, Beyrut, 1985.

Kuşeyrî, Abdülkerîm,
er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, Beyrut, 1990.

M. Aziz Lahbâbî,
İslâm Şahsiyetçiliği (trc: İ. Hakkı Akın), İstanbul, 1972.

Mâhir İz,
Tasavvuf, İstanbul, 1969; **Yılların İzi,** İstanbul, 1975.

Mahmud Sâmi Ramazanoğlu,
Külliyât, Erkam Yayınları.

Makdisî, İzzüddîn Abdusselâm,
Sırların Çözümü ve Hazînelerin Anahtarları (trc. Hayri Kaplan), İstanbul, 2001.

Mecdî Mehmed,
Hadâiku'ş-Şakâik, İstanbul, 1853.
Mecmûu'l-Hadîs, Şam Mektebetü'z-Zâhiriyye Kütüphânesi, no: 59.

Mehmed Doğan,
Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul, 1994.

Mehmed Niyâzî,
Çanakkale Mahşeri, İstanbul, 1999.

Mevlânâ Şeyh,
Menâkıb-ı Hâce Ubeydullâh-ı Ahrâr, Bayezid Devlet Kütüphânesi,
Bayezid bölümü, nr: 3624.

Molla Câmî,
Nefahâtü'l-Üns (sad. Abdülkadir Akçiçek), İstanbul, 1981.

Muhammed Âbid el-Câbirî,
Arab-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı, İstanbul, 1999.

Muhammed b. Abdullâh el-Hânî,
Âdâb, İstanbul, 1995.

Muhammed Ebû Zehrâ,
İbnü Teymiyye Hayâtühû ve Asruhû ve Fikruh, Beyrut, (tarihsiz).

Muhammed Es'ad Erbilî,
Mektûbât, (sad. H. Kâmil, Yılmaz, İrfan Gündüz), İstanbul, 1983;
Risâle-i Es'adiyye, Dersaâdet, 1924.

Muhammed Esed,
Kur'ân Mesajı (trc. Câhid Koytak, Ahmet Ertürk), I-III, İstanbul, 1999.

Muhammed Fuâd Abdülbâkî,
el-Mu'cemü'l-Müfehres li-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm, Kâhire, 1988.

Muhammed Hamîdullâh,
İslâm Müesseselerine Giriş, İstanbul, 1981.

Muhammed Sâlih ez-Zerkân,
Fahruddîn er-Râzî ve Ârâuhu'l-Kelâmiyye ve'l-Felsefiyye, Beyrut, 1963.

Mustafa Kara,

Metinleriyle Günümüz Tasavvuf Hareketleri, İstanbul, 2002.

Münâvî, Muhammed Abdürraûf,
Feyzü'l-Kadîr Şerhu'l-Câmii's-Sağîr, I-VI, Beyrut, 1994.

Münzirî, Abdülazîm bin Abdülkavî,
et-Terğîb ve't-Terhîb, I-V, Kâhire, 1934.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin bin Haccâc el-Kuşeyrî,
el-Câmiu's-Sahîh (thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî), I-III, İstanbul, 1992.

Necip Fâzıl Kısakürek,
Velîler Ordusundan 333, İstanbul, 1976; **Reşahât (Şeyh Safiyyüddin),**
İstanbul, 1995.

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed bin Şuayb,
Sünenü'n-Nesâî, I-VIII, İstanbul, 1992.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ bin Şeref,
Riyâzu's-Sâlihîn, Beyrut, t.s. **Riyâzü's-Sâlihîn** (tercüme ve şerh:
Yaşar Kandemir, İsmâil Lütfi Çakan, Râşit Küçük), I-VIII, İstanbul, 1997;
Şerhu Sahîh-i Müslim, I-XVIII, Mısır, 1981.

Nurettin Topçu,
Mevlânâ ve Tasavvuf, İstanbul, 1998.

Osman Nuri Topbaş,
Külliyât, Erkam Yayınları.

Ömer Rızâ Doğrul,
İslâmiyetin Geliştirdiği Tasavvuf, İstanbul, 1948.

Râzî, Fahruddin Muhammed bin Ömer,
Mefâtihu'l-Gayb (et-Tefsîru'l-Kebîr), I-XXXII, Beyrut, 1990.

Roger Garaudy,
İslâm'ın Vaad Ettikleri (trc. Nezih Uzel), İstanbul, 1983.

Rudânî, İmâm Muhammed bin Muhammed bin Süleyman,
Cem'u'l-Fevâid (trc. Naim Erdoğan), İstanbul, 1996.

Sâdık Dânâ,
Külliyât, Erkam Yayınları.

Selçuk Eraydın,
Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul, 1994.

Seyyid Şerîf Cürcânî,
Kitâbu't-Ta'rîfât, Beyrut, 1990.

Suat Yıldırım,
Kur'ân'da Ulûhiyyet, İstanbul, 1987.

Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâleddîn Abdurrahmân bin Ebû Bekir,
el-Câmiu's-Sağîr, Mısır, 1306; **Şerhu's-Sudûr bi-Şerhi Hâli'l-Mevtâ ve'l-Kubûr,** İstanbul, 1986; **Şerhu İbn-i Mâce,**

Karaçi, (tarihsiz).

Sübkî, Takiyyüddîn Ebû'l-Hasen Ali,
Şifâu's-Sekâm fî Ziyâret-i Hayri'l-Enâm, Mısır, 1318.

Süleyman Ateş,
İslâm Tasavvufu, Ankara, 1972.

Süleyman Uludağ
Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul, 1991.

Şefik Can,
Mesnevî Tercümesi, I-VI, İstanbul, 1997.

Şeyh Eşref Ali Tânevî,
Hadislerle Tasavvuf (haz. Zaferullâh Dâvûdî, Ahmed Yıldırım), İstanbul 1995.

Şeyh Sâdî Şirâzî,
Bostan, İstanbul, 1995.

Şihâbüddîn Ahmed bin Hacer el-Heytemî el-Mekkî,
Hayrâtü'l-Hisân fî Menâkıbi'l-İmâmi'l-A'zam Ebî Hanîfeti'n-Nu'mân, Beyrut, 1403/1983.

et-Taberânî, el-Hâfız Ebu'l-Kâsım Süleyman bin Ahmed,
el-Mu'cemu'l-Kebîr, I-XXV, 1983.

Taberî, Ebû Câfer Muhammed bin Cerîr,
Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, Beyrut, 1995.

Tâhiru'l-Mevlevî,

Şerh-i Mesnevî, I-XIV, İstanbul, 1963-1973.

Tehânevî, Muhammed A'lâ bin Ali,
Keşşâfu Istılâhâti'l-Fünûn, Beyrut, 1861.

Tirmizî, Ebû İsâ, Muhammed bin İsâ,
Sünenü't-Tirmizî, I-V, İstanbul, 1992.

Vâkidî,
Meğâzî, Mısır, 1948.

Zekeriya Güler,
"Vesîle ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri", **İLAM Araştırma Dergisi,** Ocak-Haziran, 1997, c. 2, say. 1, s. 83-132.

âbâd: Mâmur, şen, bayındır.

abûs: Somurtkan, ekşi, asık (çehre veya böyle çehreli kimse).

acz, acziyet: 1. Gücü yetmeme hâli, güçsüzlük, iktidarsızlık. 2. Beceriksizlik.

âfâkî: 1. Belli bir konuya bağlı olmaksızın yapılan konuşma, dereden tepeden, havaî. 2. Nesneye ait; gerçeği olduğu gibi yansıtan, objektif.

âgâh: Bilgili, haberli, uyanık, ârif.

ağu: Zehir, zakkum ağacı.

ağyâr: 1. Yabancılar, bîgâneler. 2. Tasavvufî hayâta âşinâ olmayanlar.

ahkâm: Hükümler, emirler. **ahkâm-ı şer'iyye:** Dînî, şer'î hüküm ve emirler.

ahlâk-ı hamîde: Medhedilen güzel huylar.

akabinde: Ardından, hemen arkasından, ardı sıra.

aksülamel: Tepki, reaksiyon.

âl: Aile, evlâd, nesil, soy, sülâle, hânedan.

âlâ-yı illiyyîn: Cennet tabakalarının en yükseği, en üst makamı.

alâyiş: Boş, yalancı süs, gösteriş.

aleyhimesselâm: Allâh'ın selâmı o ikisinin üzerine olsun!

aleyhisselâm: Allâh'ın selâmı onun üzerine olsun!

âmâde: Hazır, hazırlanmış, emir bekleyen, emre hazır, müheyyâ.

ameliye: Belli bir gâye ile, belli şekil ve şartlarda yapılan iş.

âmil: Sebep, işleyen.

an'ane: Nesilden nesile aktarılagelen örf, âdet, gelenek.

apolet: Askerî üniformaların omuz kısmına takılan, rütbe durumuna göre değişiklik gösteren yün, ipek veya sırma parça. Bazı sivil kıyafetlerde de yer alır.

ârızî: 1. Sonradan çıkan. 2. Muvakkat, gelip geçici.

arş: 1. Taht, çatı, çadır. 2. Yüksekliği sebebiyle bütün cisimleri içine alan ve Allâh'ın istivâ ettiği şey. 3. Allâh'ın kudret ve azametinin göründüğü dokuzuncu kat gök, göğün en yüksek katı.

âsân etmek: Kolaylaştırmak.

âşikâr: Açık, meydanda, belli, gözle görülebilecek durumda, zâhir, ayân.

avâm-ı nâs: Umum insanlık, insanların çoğu.

avdet: Geri geliş, dönme, dönüş.

âzâde: Kayıtlardan, bağlardan kurtulmuş; serbest, hür.

bahş etmek: Bağışlama, ihsan.

bânî: Binâ eden, yapan, kuran, kurucu.

bârigâh: Girilecek yer, yüksek dîvân.

bathâ: 1. Çakıl taşlı büyük dere. 2. İki büyük dağ arasındaki dere. 3. Mekke-i Mükerreme. 4. Mekke'de bulunan bir dere.

bâtın: 1. İç. 2. İç yüz. 3. Gizli, görünmeyen nesne. **bâtınî:** Bâtına âit.

bediî: 1. Güzel. 2. Güzellik.

behîmî: Hayvanca, hayvanî (his).

belâgat: Edebiyat kâideleri ilmi. Söz ve yazıda düzgün, sanatlı ve tesirli ifâde.

berekât: 1. Bolluklar. 2. Hayırlar, saâdetler.

berî: 1. Kurtulmuş, âzâde, sâlim. 2. Kusursuz, kabahatsiz.

beşâret: Müjde, muştu.

beşeriyet: İnsanlık, insanoğulları, âdemoğulları.

beyhûde: Boşuna, faydasız, netîcesiz, mânâsız.

beyzâde: 1. Bey oğlu. 2. Asil, soylu, kişizâde. 3. Osmanlı sultanlarının erkek evlâdı.

bid'at: 1. Sonradan meydana çıkan şey. 2. Peygamber Efendimiz zamanından sonra dinde ortaya çıkan şey.

bîgâne: 1. Tanıdık olmayan, yabancı. 2. İlgisiz.

bi'set: 1. Gönderme. 2. Allah Teâlâ'nın insanları hak dîne dâvet maksadıyla peygamber göndermesi.

bîzâr: Rahatsız, bıkmış, usanmış, küskün.

câlib-i dikkat: Dikkat çeken.

cârî: 1. Cereyan eden, akan. 2. Geçerli, yürürlükte.

cedd-i mükerrem: Muhterem, azîz, saygıdeğer dede.

cehd: Çalışma, çabalama.

celâdet: Yiğitlik, kahramanlık, metânet.

celâlî: 1. Allâh'ın celâl sıfatlarına âit. 2. Celâlli (mizaç), sertlik, büyüklük.

celb: 1. Getirme, çekme. 2. Yazılı dâvet.

cemâl-i bâ-kemâl: 1. Kemâl sâhibi bir güzellik. 2. Cemâl-i İlâhî. 3. Cenâb-ı Hakk'ın lutuf, ihsân, kerem gibi rahmet tecellîleri.

cemâl-i ilâhî: Hak Teâlâ'nın sonsuz güzelliği.

cemâlî: 1. Allâh'ın cemâl sıfatlarına âit. 2.Mizaç itibâriyle cemâl sâhibi, güzel, lutufkâr, merhametli.

cemîl: Cemâl sâhibi, güzel.

cesîm: İri, büyük, kocaman.

cevaz: Câiz olma, izin, müsâade.

cevher: 1. Öz, esas, maya. 2. Başlı başına, kendiliğinden var olan, olması için başka bir şeye ihtiyaç olmayan, asıl varlık. 3. Tıynet, cibilliyet, soydan gelen haslet, tabiî istidat. 4. Kıymetli taş. 5. Varlık kazandırıcı ilâhî nefes.

cevvâl: Çok hareketli, canlı, akıcı. **cevvâliyet:** Çok hareketlilik, canlılık, akışkanlık.

cidâl: 1. Kavga, mücâdele, savaş. 2. Tartışma, ateşli konuşma.

cihânşümûl: 1. Her yanı kaplayan. 2. Dünyâ çapında, dünyâ ölçüsünde.

cihet: 1. Yön, taraf, görüş, görüş açısı. 2.Vesîle.

cismâniyet: Cisimle ilgili olma, maddiyet.

cürüm: Cezâ îcâb ettiren suç.

dalâlet: Sapıtma, hidâyetten; doğru yoldan ayrılma, azma, bâtıla meyletme.

dâr-ı bekâ: Ebediyet yurdu; âhiret.

dâsitânî: 1. Destan kahramanlarına yakışacak sûrette, kahramanca. 2. Destan ile ilgili.

dercetmek: 1. Toplamak, biriktirmek. 2. Bir şeyin arasına sıkıştırmak.

dereke: En aşağı kat.

dermeyân: Arada, ortada bulunan; ortaya konmuş.

dersiâm: Talebeye, medreseliye ve herkese ders vermeye yetkili bulunan kimse.

deruhte: Üstüne alma, üstlenme, taahhüd etme.

derûn: 1. İç, içeri, dâhil. 2. Kalb, gönül. **derûnî:** İçten, gönülden.

desîse: Hîle, oyun, düzen, entrika, dolap.

dîdâr: 1. Yüz, çehre. 2. Görüşme, görme. 3. Görüş kuvveti,

göz.

diğergâm: Başkalarını düşünen.

dirâyet: Zekâ, bilgi, kavrayış.

dûçâr: Giriftâr olmuş, mübtelâ olmuş, tutulmuş.

efdal: 1. Çok fazîletli, yüksek derecede. 2.Tercihe şâyân.

ehven: 1. Daha hafif, daha zararsız. 2. Daha az kötü. 3. Daha düşük, daha ucuz.

ehlullâh: Allâh adamı, velî, evliyâ, ricâlullâh.

emîn: 1. Güvenilir. 2. Kat'î olarak bilen. 3. Kendisine emânet edilen.

enâniyet: Benlik, bencillik, hodgamlık, egoistlik.

enfüsî: Nefiste meydana gelen. Düşünülmüş şeye nisbetle düşünene, ferdî zihne âid bulunan. Subjektif.

esmâ: İsimler. **esmâü'l-hüsnâ:** Allâh'ın güzel isimleri.

etbâ': 1.Tâbî olanlar, bağlı olanlar. 2. Uşaklar, hizmetçiler. 3. Taraftarlar, avane.

evlâ: 1. Birinci, daha önce gelen. 2. Daha iyi, daha uygun, daha lâyık, daha münâsib.

evsâf: Vasıflar, sıfatlar.

Ezvâc-ı tâhirât: Peygamber Efendimiz'in temiz hanımları, ümmetin anneleri.

fahr: Övünme; övünmeye vesîle teşkîl eden şey.

fâil-i mutlak: Fiillerin hakîkî, gerçek sâhibi Allah Teâlâ.

fânus: 1. Küre veya silindir şeklinde cam kapak. 2. İçinde mum yakılan büyük fener, camlı mahfaza.

faraza: 1. Farz edelim ki, farz edin ki, tutalım ki, sayalım ki, bilfarz. 2. Sözün gelişi, söz gelişi.

fârik (fârika): Fark eden, ayıran.

fâsid: 1. Kötü, fenâ, yanlış, bozuk. 2. Münâfık, fesad çıkaran.

fâş etmek: Açıklamak, meydana çıkarmak, ifşâ etmek.

fâyık (fâik)**:** Fevkinde bulunan, mânevî olarak üstün olan.

ferâgat: 1. Hakkından isteyerek vazgeçme. 2. Dâvâdan vazgeçme. 3. Affetme.

fer'î: 1. Aslî olmayan, kısmî, ikinci derecede. 2. Teferruat, detay. 3. Şûbe, dal.

fesâhat: Sözün, kelime, mânâ, âhenk ve sıralama bakımından kusursuzluğu. Dilin doğru, açık ve akıcı şekilde kullanılması.

feth-i mübîn: Apaçık, âşikâr fetih.

feverân: 1. Kaynama, galeyân etme. 2. (Damar) vurma. 3. (Su) fışkırma. 4. (Hiddetle) köpürme.

feyyâz: 1. Feyiz, bereket, bolluk veren Allâh. 2. İçi çok temiz ve cömert olan kimse. 3. (taşan) Sel.

feyz: 1. Mânevî haz; gönül huzûru. 2. Bolluk, verimlilik. 3. Olgunlaşma ve ilerleme. 4. Suyun taşıp akması. **feyz-yâb:** Feyiz bulan.

fıkıh: 1. Bir şeyi lâyıkıyla bilme, şuurlu olarak idrak etme, kavrama. 2. İslâm hukuku. **fıkhî:** Fıkıhla, İslâm hukukuyla ilgili.

fısk: 1. Hakk yolundan veya hak yoldan çıkma, Allah Teâlâ'ya karşı nankörlükte bulunup isyân etme. 2. Sefâhate dalma. 3. Hâinlik. 4. Dînsizlik, ahlâksızlık.

fıtrat: Yaratılış, tabiat.

fiiliyât: Fiil olarak gerçekleştirilen şeyler, yapılanlar, lafta kalmayanlar.

firâk: Ayrılık, hicran.

firâset: Anlama, sezme kâbiliyeti.

fücûr: 1. Günah, zinâ. 2. Günahkârlık, ahlâkça düşkünlük.

fütûhât: Fetihler, zaferler.

fütûr: Bezginlik, gevşeklik, usanmışlık, bıkmışlık.

füyûzât: Feyizler.

gadab: Kızgınlık, öfke, dargınlık.

gâib: 1. Bulunmayan, hazır olmayan, kayıp. 2. Bilinmeyen âlem.

garâib: 1. Garip, acâyip, şaşılacak şeyler. 2.Tuhaflıklar.

garkolmak: 1. Suya batmak. 2. Boğulmak 3. Bir şeyin içine fazla dalmak.

gayyâ: 1. Cehennemde bulunan kuyu. 2. (mec.) Netâmeli yer, içinden çıkılması güç iş.

gayz: Hınç, hiddet, öfke, dargınlık.

gıyâb: Bulunmama, hazır olmama, uzakta olma.

girift: 1. Birbirine girip dolaşık bir hâl almış, karışık, girişik. 2. Birbirinin içine girmiş dallardan meydana gelen süsleme.

gurûb: 1. Batma, batış, görünmez olma. 2. Güneşin batışı.

habîb: Sevilen, sevgili.

hacîl: Utanmış, utancından yüzü kızarmış.

hâdisât: Hâdiseler, olaylar.

Hâfız-ı Mutlak: Koruyup hıfzeden Allâh.

hâiz: Mâlik, sahip, taşıyan.

hâk: Toprak. **hâk-i pâ(y):** Ayağın bastığı toprak.

hâkim: Her şeye hükmeden.

hak-şinâs: Hakkı tanıyan, bilen; hakka uyan.

halef: Birinden sonra gelen, birinin yerine geçen.

hâlet: Hâl, durum, keyfiyet.

hâlet-i rûhiye: Rûh hâli, insanın psikolojik durumu.

halîm: Yumuşak huylu, uysal.

hâlis: 1. Karışmamış, saf, hîlesiz. 2. Temiz. **hâlisâne:** Samîmî ve iyi hislerle dolu olarak.

halvet: 1. Kapalı bir yerde yalnız kalma. 2. İbâdet, riyâzât, zikir ve murâkabe maksadıyla inzivâya çekilme.

hamdele: "Elhamdülillâh"ın kısa şekli. Kitapların, başında besmeleden sonra konur.

hâmî: Himâye eden, koruyan, sâhip çıkan, gözeten.

hamîd: 1. Övülmeye lâyık. 2. Hamde lâyık olan Allâh.

hamiyet: İnsanda bulunan din, millet, vatan, soy ve âile gayreti; bunları ve başka mukaddesleri koruma duygusu.

handikap: Güçlük, engel, elverişsiz hâl.

harâbât: 1. Harâbeler, yıkıntılar. 2. Tasavvufta tekke, gönül.

Harameyn: İki mukaddes şehir, Mekke ve Medîne.

harc-ı âlem: 1. Herkesin harcı olan, herkesin kullandığı şey, herkeste bulunan nesne. 2. Bol, değeri az. 3. Ayırıcı vasfı olmayan, basit.

hâre: 1. Bâzı cisimlerin ve eşyâların üzerinde görülen damar damar dalgalı çizgiler. 2. Dalgalı kumaş.

harîs: Hırslı, tamahkâr, bir şeye çok düşkün, lüzûmundan fazla istekli.

hasbe'l-kader: Kader îcâbı.

hasene: İyilik, iyi hâl, iyi ve hayırlı iş.

hasenât: İyilikler, hayırlı ameller.

hasretmek: 1. Bir şey, kişi veya meseleye has hâle getirme, o yolda sarf etme. 2. Umûmîlikten çıkarma, sınırlama.

hâssaten: Husûsî olarak, özellikle, ayrıca, yalnız.

haşr ve neşr: 1. Ölülerin kıyâmette diriltilmesi. 2. Toplanma, bir araya gelme.

haşyet: Korku, korkma.

havâs: 1. Seçkinler, büyükler, haslar, üstün olanlar. 2. Okumuş, kültürlü, münevver kimseler.

havâtır: Düşünceler, fikirler, hâtıralar.

havf: Korku.

hazarât: "Hazret"in cem'i, hürmet ifâde etmek üzere büyüklere verilen ünvan.

hengâm: Zaman, çağ, sıra, vakit, mevsim.

hengâme: 1. Devir, zaman, çağ. 2. Topluluk, cemiyet, dernek. 3. Kavga, şamata, gürültü, patırtı. 4. Savaş, harb.

hevâiyyât: Nefis ve şehvetle ilgili arzular, gelip geçici, ciddî olmayan şeyler.

hevenk: 1. Asılmak üzere bir ipe geçirilmiş, sertçe ve ince bir şeye dizilmiş veya birbirine bağlanarak tutturulmuş meyve bağı. 2. Askı demeti.

hevesât: Hevesler, arzular.

hezl (hezil): 1. Şaka, alay, latife, mizah. 2. Latîfe kastıyla söylenen veya yazılan şey. 3. Ciddî bir eserin aynı formda fakat mizahî şekilde yazılmış benzeri.

hicâb: 1. Perde, örtü. 2. Utanma duygusu, hayâ. 3. Mahcûbiyet.

hicvetmek: Bir kimseyi, bir topluluğu, bir düşünce veya davranışı şiir veya yazı ile gülünçleştirerek yermek; hiciv yazmak veya söylemek.

hidâyet: 1. Doğru yol, hak yol. 2. İslâmiyet. 3. Yol gösterme.

hilâf: Karşı, zıt, aykırı.

hil'at: Eskiden pâdişâh veya vezir tarafından takdîr edilen, beğenilen kimseye giydirilen süslü elbise, kaftan.

hilkat: Yaratılış.

hitâm: Sona erme, bitme, netîcelenme, tükenme.

hodgâm: Hodbin, bencil.

hubb-i riyâset: Lider olma sevdâsı.

husûl: Meydana gelme, olma, peydâ olma, ortaya çıkma.

husûmet: 1. Düşmanlık. 2. Zıddiyet, karşıtlık. 3. Hasımlık, hasım olma hâli.

huşû: 1. Allâh'a karşı korku ve sevgi ile boyun eğme; bu duygu ile meydana gelen hâl. 2. Alçak gönüllülük, aşağıdan alma, tevâzu.

huzme: Deste, demet, ışık demeti.

hüccet: 1. Bir şeyi ispat eden delil. 2. Âlimlere verilen ünvan.

hülâsaten: Kısaca, özet olarak.

hüsn-i zan: Bir şey veyâ bir kimse için iyi kanaate sâhib olma.

iâşe: Yedirip içirip geçindirme.

ibâte: Yatırma, barındırma.

ibtilâ: Bir şeye aşırı düşkünlük.

îcâz: Merâmı ifâdeye yeten kısa ve öz söyleyiş.

ictihâd: Fıkıhta söz sahibi büyük dîn âlimlerinin Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflere dayanarak ortaya koydukları şer'î düstûr.

ictimâî: Sosyal, toplumla alâkalı.

ictinâb: Çekinme, sakınma, uzak durma.

idlâl: Dalâlete düşürme, doğru yoldan çıkarma, azdırma.

îfâ: 1. Bir işi gerçekleştirme, yapma; bir hizmeti yerine getirme. 2. İş görme, iş yapma.

ifnâ: Yok etme, tüketme, bitirme.

ifrat: Aşırılık, haddi aşmak.

iğvâ: Azdırma, yoldan çıkarma, ayartma.

ihdâs: Meydana getirme, ortaya çıkarma.

ihtilâc: 1. Çarpıntı, çarpınma. 2. Seğirme. 3. Kasların gayr-i ihtiyârî kasılması.

ihtimâm: 1. Dikkatle, özenerek çalışma, davranma. 2. Dikkat gösterme, iyi bakma.

ihtirâm: Hürmet, saygı.

ihtiyâr: Seçme, tercih, seçilme.

ihtiyât: 1. Bir konuda geleceği de düşünerek dikkatli, tedbirli hareket etme; ölçülü davranma. 2. Uzak görüşlülük, basîret. 3. Sakınma. 4. Zor şartlar ve günler için saklanan, elde bulundurulan; yedek.

ikmâl: Kemâle erdirme, tamamlama, bitirme.

ikrâr: 1. Söyleme. 2. Kabûl, tasdîk.

iktifâ: Kâfî bulma, yeter sayma, yetinme, kanaat.

iktizâ: 1. Gerekme, lâzım gelme, ihtiyaç hissedilme. 2. Muhtaç olma, ihtiyaç hissetme. 3. Îcâb ettirme.

ilâ-âhir: 1. Sonuna kadar. 2. Ve benzerleri.

ilkâ etmek: 1. Koyma, bırakma, atma. 2. Telkîn etme, ilham etme.

ilkâh: Aşılama.

ilticâ: 1. Sığınma, barınma. 2. Güvenme, dayanma.

iltizâm: 1. Lüzumlu sayma. 2. Taraf tutma, tarafgirlik. 3. Gerektirme.

imtinâ: 1. Çekinme, geri durma. 2. İmkânsızlık.

imtisâl: 1. Gerekeni yapma, bir örneğe göre hareket etme. 2. Alınan emre boyun eğme.

in'ikâs: Akislenme, yansıma.

indî: Kesin bir bilgiye dayanmayan keyfî ve şahsî görüş.

ind-i ilâhî: Allah Teâlâ'nın huzûru, Allah -celle

celâlühû-'nun katı.

inkılâb: Bir hâlden başka bir hâle dönme, hâl değiştirme.

inkişâf: 1. Açılma. 2. Büyüme, gelişme. 3. Meydana çıkma. 4. Mânevî bir sırrın veya hâlin görünmesi.

insicâm: Düzgün gidiş, uyumluluk.

ins ü cin: İnsanlar ve cinler.

inşâ: 1. Yapma, binâ etme, kurma. 2. Kaleme alma, yazma. 3. Yazı dersi ve yazı usûlü, kompozisyon. 4. Nesir. 5. Cümlede sözlerin sıralanış düzeni.

intibâ: Bir eşya, kişi veyâ hâdisenin zihinde bıraktığı iz, tesir.

intibah: 1. Uyanma, uyanıklık. 2. Gözaçıklığı. 3. Sinirlerin ve uzuvların harekete gelmesi, uyanması.

intisâb: 1. Mensup olma, bağlanma. 2. Girme.

inzâr: 1. Uyarma, tehdîd etme. 2. Allâh'ın insanları ve cinleri âhiret azâbı ile îkaz etmesi.

inzimâm: Katılma, eklenme, ilâve olunma.

inzivâ: Bir köşeye çekilip bazı fiillerden uzak durma, yalnızlık.

irtihâl: Dünyadan âhirete göç, vefat, ölüm.

irtikâb: Kötü, fenâ, günah teşkîl edecek bir şey yapma.

îsâr: 1. İkram. 2. Kendisi muhtaç olduğu halde nefsinden feragat edip bir başkasını tercîh etme.

istiâne: Yardım isteme.

istîdâd: 1. Kâbiliyet, bir şeyin kabûlüne, kazanılmasına olan tabiî meyil. 2. Akıllılık. 3. Anlayışlılık.

istifhâm: 1. Zihni işgal eden soru. 2. Soru sorup anlama. 3. Söze kuvvet vermek için soru şeklinde ifâde.

istiğâse: Yardım isteme, istiâne.

istiğnâ: 1. Aza kanaat etme, tokgözlü olma. 2. İhtiyaçsızlık.

istiğrak: 1. Dalma, içine gömülme. 2.Kendinden geçip dünyayı unutma. 3.Boğulma.

istihzâ: Alaya alma, eğlenme, zevklenme, ince alay.

istîmâl: Kullanma.

istimdâd: İmdat isteme, yardıma çağırma, aman dileme.

istiskâ: 1. Yağmur duâsına çıkma. 2. Şiddetle suya ihtiyaç duyma.

istişfa': 1. Bir işin yapılması için aracılık isteme. 2. Şefaat isteme.

işârî: İşâreten, asıl mânânın ihtivâ ettiği diğer mânâlar.

iştihâ: 1. Meyil, istek. 2. İştah.

iştiyak: Çok arzu etme, özleme, tahassür.

itâb: Paylayıp azarlama, tersleme.

îtidâl: 1. Aşırı olmama, orta hâlde bulunma. 2. Yumuşaklık, mülâyemet. 3. Eşit olma, dengeleme.

îtikâd: 1. Bir fikre, bir inanca bağlanma; inanma. 2. Bir din veya mezhebin temel inanç değerleri. 3. Allâh'a kalbî bağlılık, kesin inanma; îman.

îtikâdî: İtikadla ilgili, inanca, îmana âit.

itmi'nân: Huzur bulma, sekînete erme, emîn olma, birine inanma, güvenme, kat'î olarak bilme.

ittibâ: Tâbî olma, uyma, ardısıra gitme.

ittihâz: 1. Kabul etme, sayma, tutma, addetme. 2. Edinme, alma. 3. Kullanma.

ittikâ: Sakınma, çekinme, Allah'tan korkma.

izâfe etmek: Bir şeye iliştirmek, bir şeye âid saymak.

izâfî: Bir şeye bağlı olarak değişebilen, değişken.

izâle: Giderme, yok etme, ortadan kaldırma.

iz'ân: 1. Anlayış, kavrayış, akıl. 2. İtaat, söz dinleme, boyun eğme. 3. Terbiye, edep.

izhâr: Açığa vurma, gösterme, belirtme.

kâbına varılmaz: Derece ve üstünlüğüne erişilemeyen şey.

kâbil: Olabilir, mümkün.

kadîm: Eski, târihî.

kâffe: Bütün, hep, hepsi, tamam.

kâhir ekseriyet: Ezici çoğunluk.

kâil: 1. Söyleyen; rivâyet eden. 2. Râzı olan, boyun eğen. 3. İnanmış, aklı yatmış, kabul etmiş.

kâl: Söz, lâf, söz dizisi.

kânî: 1. İnanmış, kanmış, kanaat sâhibi olmuş. 2. Kanaat eden, yeter bulup fazlasını istemeyen.

kasem: Yemin, and.

kasvet-i kalb: Kalb katılığı, duygusuzluk.

katre: Damla.

kavil: 1. Söz. 2. Karar, sözleşme. 3. Fiiliyâta dökülmeyen, sözde kalan şey.

kayyûm: Allah Teâlâ'nın, başka bir şeye muhtaç olmaksızın ve kendiliğinden var olan mânâsına gelen ismi.

kazâî: Hüküm vermeğe âit.

kelîmullâh: Allâh'la konuşan kimse, Allâh'ın konuştuğu kimse, Hazret-i Mûsa.

kemâl: Olgunluk, yetkinlik, tamlık, eksiksizlik.

kerem: Şeref, asâlet, cömertlik, lutuf, ihsân; bu vasıflara sâhip olmaktan doğan yardımseverlik, hayır ve güzel işler.

kesâfet: 1. Yoğunluk, sıklık, kalabalık. 2.Şeffaf olmama, bulanıklık.

kesret: 1. Çokluk, bolluk, fazlalık. 2. Vahdetin zıddı,

kalabalık.

keşif: 1. Bulma, meydana çıkarma, açma. 2.Bir sırrı, gizli bir şeyi ortaya çıkarma. 3. Bir şeyin olacağını önceden bilme. 4. Bir şeyin Allâh tarafından ilham edilmesi. 5. Tasavvufta akılla idrak edilmeyen şeyi kalb gözüyle görme.

kevnî: Var oluş ve kâinâtla ilgili.

kevser: Cennette bulunan bir akarsu.

keyfiyet: Bir şeyin nasıl olduğu, hâl, durum, vaziyet, husus, nitelik, kalite.

kıllet: Azlık, miktarca azlık, eksiklik, kıtlık, nedret.

kîl ü kâl: Boş söz, dedikodu.

kifâyet: Kâfi miktarda olma, yetme, yeterlik.

kös: Büyük, tek taraflı, deve veya araba üzerinde taşınan nevbet vurmakta ve işaret vermekte kullanılan büyük davul.

kuddise sirruh: Allah, onun sırrını (iç âlemini) her türlü mânevî lekelerden arındırsın! **kuddise sirruhâ:** Aynı duânın hanımlar için söylenilen şekli.

kudsî: 1. Mukaddes, kutsal. 2. Allâh ile ilgili, Allâh'a mensup.

kurb-i ilâhî: Cenâb-ı Hakk'a yakınlık.

kurbiyyet: Yakınlık.

küllî: Umûmî, bütün.

küre-i arz: Yerküre, dünyâ, yeryüzü.

kürsî: 1. Allâh'ın kudret ve azameti. 2. Arşın altındaki gök tabakası. 3. Yüksekçe oturma yeri. 4. Topluluğa hitab etmek için çıkılan yüksekçe yer.

lağv: Kaldırma, hükümsüz kılma, feshetme.

lâhûtî: Ulûhiyet âlemiyle ilgili, ulûhiyyete âid.

lâ-kayd: 1. Kayıtsız, aldırmayan, ilgi göstermeyen, ilgisiz. 2.

Nemelâzımcı.

latîf: 1. Hoş, yumuşak, nârin. 2. Cismânî olmayan, rûhânî. 3. Esmâ-yı hüsnâdan, Allah -celle celâlühû-'nun isimlerinden.

ledünnî: Allâh bilgisine ve sırlarına âit, O'nunla alâkalı.

letâfet: 1. Latîflik, hoşluk. 2. Güzellik. 3. Nezâket. 4. Yumuşaklık.

Levh-i Mahfûz: Allah -celle celâlühû-'nun ezelî ilminin, kâinatta olmuş olacak şeylerin yazılı olduğu levha.

libâs: Elbise, giysi, kıyâfet.

liyâkat: Lâyık olma, uygun bulunma, yararlılık, değerlilik, ehliyet, iktidar.

mağrûr: Gururlu, kibirli.

mahal: 1. Yer, mekân. 2. Taraf, yöre, mevkî.

mahbûb: Sevilen, sevgili.

mahdûd: 1 Tahdîd edilmiş, sınırlanmış. 2. Sınırlı. 3. Belirli.

mahfiyet: Gizlilik, saklılık.

mahviyet: Beşerî ve dünyevî nâkısalardan kurtulma hâli.

maîşet: 1. Yaşayış, geçim. 2. Geçinmek için gerekli şey.

makarr: 1. Oturulan, durulan, karar kılınan yer, mesken, karargâh. 2. Merkez. 3. Başşehir, başkent.

mâkes: Akis yeri, aksetme yeri, bir şeyin yansıdığı yer.

maksûd: 1. Kasd edilen, murâd olunan. 2. Maksad. 3. Varılmak istenen yer.

mâlik: 1. Sâhip, efendi. 2. Tasarruf eden, elinde bulunduran.

mâlûl: İlletli; kendisinde bir hastalık bulunan.

mâmur: 1. Sağlam, bakımlı, bayındır. 2. Îmâr edilmiş, işlenmiş. 3.Meskûn, oturulan, şen.

manzûme: 1. Sıra, dizi, takım. 2. Vezinli kâfiyeli söz veya yazı.

mâruzât: Makam, mevkî, yaş vs. bakımından yüksek birine sunulan, arz edilenler.

mâsivâ: 1. Allah'tan gayrı bütün varlıklar. 2. Dünyâ ile ilgili olan şeyler.

mâsiyet: 1. İsyan. 2. Kötü. 3. Günah şeyler.

materyalizm: Maddeden başka varlık ve kuvvet tanımayan felsefî meslek, maddecilik.

matlûb: 1. Taleb edilen, aranılan şey. 2. Alacak.

mâtuf: 1. Eğilmiş, bir tarafa doğru çevrilmiş. 2. Kendisine atıfta bulunulmuş.

mazhar: 1. Nâil olmuş, erişmiş, kavuşmuş; nâil olan, kavuşan, erişen, şereflenen. 2. Bir şeyin zuhûr ettiği yer, eşyâ ve madde.

mazrûf: 1. Zarf içinde olan, zarflanmış bulunan. 2. İç, asıl, muhtevâ.

meâlî: Mânâya âit olan, kavramaya dâir.

mebnî: 1. Bir şeye dayanan. 2. ...den dolayı, ...den ötürü.

meclûb: 1. Celbolunmuş, başka yerden getirilmiş olan. 2. Taraftarlığı kazanılmış bulunan. 3. Tutkun, âşık. **meclûbiyet:** Tutulma, âşık olma hâli.

med-cezir: 1. Denizin ay çekimi tesîri ile alçalıp yükselmesi, gel-git. 2. İniş-çıkış.

medâr: 1. Vâsıta, vesîle, fayda. 2. Dönerek hareket eden bir cismin dayandığı nokta.

medh: Övme, iyi taraflarını anlatma, senâ, sitâyiş.

mefâsid: Fesatlıklar.

mefhûm: Sözden çıkarılan mânâ, kavram.

mefhûm-ı muhâlif: Bir sözün zıddından çıkan mânâ.

meftûn: 1. Gönül vermiş, vurgun, müptelâ, düşkün. 2.

Şaşkınlık derecesinde beğenmiş, hayran.

meknûz: Gömülü, hazînede saklı.

melâhat: Güzellik, şirinlik.

mel'anet: Mel'unluk, lânetlenecek davranış.

melce': Sığınılacak yer, ilticâ edilecek yer, barınak.

melekiyet: Meleklik, melek gibi yaşamak.

menâfî: Menfaatler, faydalar.

menâkıb: Menkıbeler, destanlar.

menâm: Uyku.

menbâ: Kaynak, pınar.

meneviş: Bâzı parlak mâdenler, cam ve kumaş üzerinde görülen renk dalgalanması.

menfî: 1. Olumsuz, müsbetin zıddı. 2. Nefyolunmuş, sürülmüş, sürgün edilmiş. 3. Negatif.

menhûs: Uğursuz, meş'um, şom.

menşe': Neş'et edilen yer, çıkış yeri, kök, kaynak, başlangıç, asıl, esâs.

merdûd: 1. Reddedilmiş, kovulmuş, atılmış. 2. Cerhedilmiş, çürütülmüş: merdûd bir fikir. 3. Allâh'ın rahmetinden mahrum bırakılmış, mel'ûn.

merzûk: 1. Rızıklandırılmış, rızkı verilmiş. 2. Kısmetli.

mesel: Örnek, benzer, numûne.

mes'ûl: 1. Yaptığı fiillerden ötürü sorulan, hesap vermeye mecbur olan, sorumlu. 2. İşin idâresi üzerinde olan. 3. Yükümlü.

mesned: 1. İsnâd edilen, dayanılan şey. 2. Rütbe, makam, gâye.

mesrûr: Sevinçli, memnun, şen, sürûrlu.

mestâne: Mestçesine, sarhoşçasına, kendinden geçmiş

hâlde.

mestûre: Tesettüre bürünmüş.

meşâyıh: Şeyhler, ulular.

meşher: Teşhîr yeri, sergi.

meşreb: 1. Bir kimsenin yaratılıştan gelen mizâcı, tabiat, huy. 2. Âdet. 3. Gidiş, hareket, tavır, tutum.

metâ: Mal, servet, ticârî değeri bulunan varlık.

metânet: Metinlik, muhkemlik, dayanıklılık, sağlamlık.

meyân: 1. Ara, orta. 2. Ortalama. 3. Aralık. 4. Kıvam.

meyyâl: Meyli fazla olan, çok meyilli, arzulu.

mezbele: Süprüntü yeri, süprüntülük, çöplük.

meziyet: Bir kimseyi başkalarından ayıran ve yücelten vasıf, üstünlük, değerlilik, yüksek karakter.

mezmûm: 1. Zemmolunmuş, yerilmiş. 2. Beğenilmemiş, ayıp.

minvâl: Tarz, yol, sûret, şekil.

mîrac: Göğe çıkma, göğe yükselme, Hazret-i Muhammed -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in göğe çıkarak Allah Teâlâ ile görüşmesi.

miyâr: 1. Kıymetli madenlerin ayar ölçüsü. 2. Bir şeyin kıymet ve saflık derecesini gösteren âlet. 3. Ölçü.

muâfiyet: 1. Affedilmiş, bağışlanmış olma. 2. İstisnâ, imtiyâz. 3. Bulaşıcı bir hastalığa karşı aşılanmak sûretiyle elde edilen korunma hâli, bağışıklık.

muâheze: 1. Birinin hâl ve davranışlarını beğenmeyerek çıkışma, azarlama. 2. Târiz, tenkid.

muammâ: 1. Karışık, mânası zor anlaşılır şey. 2. Bilmece.

muâvenet: Yardım, birbirine yardım etme, yardımlaşma.

muayyen: 1. Tâyin edilmiş, belli, belirli. 2. Kararlaştırılan.

muazzez: Çok aziz, izzet sahibi, saygı uyandıran, kıymetli, muhterem, sevgili.

mugâyir: Aykırı, başka türlü.

muhabbetullâh: Allah sevgisi.

muhâl: Mümkün olmayan, olmaz, olmayacak.

muhâtab: 1. Hitab edilen, kendisine söz söylenen, konuşulan kimse. 2. Konuyla ilgili sayılan kimse, taraf.

muhâtara: Korku, tehlike.

muhâvere: Konuşma, görüşme, mükâleme, sohbet etme, karşılıklı konuşma.

muhayyer: Seçip tercih etmekte, almakta, kabûl etmekte serbest olunan.

muhib: Seven, sevgi besleyen, dost.

muhtasar: Hülâsa edilmiş, kısaltılmış, özetle söylenmiş.

muhteris: İhtiraslı, aşırı derecede arzulu, hırslı.

muhtevî: İhtivâ eden, içine alan, içinde bulunduran, hâvî, câmî, şâmil.

mukâbele: Karşılık, cevap.

mukadder: Allâh tarafından ezelde takdîr olunmuş kazâ, kader, alınyazısı.

mukarreb: Yakın, yaklaşan. **mukarreb melek:** Cenâb-ı Hakk'a yakın bulunan melekler.

mukâvemet: 1.Bir cismin, eşyanın ağırlık, güç tatbiki ve benzeri hâller karşısında, ezilmeye, çökmeye veya kırılmaya, karşı koyma kuvveti. 2. Karşı koyma, karşı durma, direnme, dayanma, karşı tarafın irâdesine boyun eğmeme.

muktebes: İktibas edilmiş, alınmış, aktarılmış.

muktezâ: 1. İktizâ eden şeyler, gerekenler. 2. Sonuçlar.

munzam: Zammolunmuş, ilâve edilmiş, eklenmiş, üstüne

katılmış.

murâd: İstenilen, kastedilen şey.

murâkabe: 1. Bakma, göz altında bulundurma, kontrol. 2. Kendi iç âlemine bakma, tefekküre dalıp kendinden geçme.

musaffâ: Tasfiye edilmiş, arıtılmış, temizlenmiş, sâfiyet kazanmış.

musallâ: 1. Namaz kılmaya mahsus açık yer. 2. Câmi civârında cenâze namazı kılınan yer.

musallî: Namaz kılan.

mutâbakat: 1. Uygunluk, uygun gelme, uyuşma, muvâfakat. 2. Tutarlılık, rabıta, irtibat.

mutâbık: Uygun, muvâfık, tutarlı.

mûtad: Îtiyâd edilmiş, alışılagelmiş, âdet hâline gelmiş.

mutantan: 1. Şatafatlı, gösterişli, çok parlak. 2. Tantanalı, debdebeli, gürültülü.

mutavassıt: 1. Vâsıta olan, aracılık eden. 2. Orta, ortalama.

mûteber: 1. İtibarlı, itibârı olan, değeri, kıymeti bulunan, hatırı sayılır. 2. Güvenilir. 3. Geçerliliği olan. 4. Makbûl.

mutmain: Emin, kânî, müsterih, şüphesi olmayan.

muttalî: Öğrenmiş, haber almış, bilgili.

muttasıf: Vasıflanan, kendisinde bir hâl, bir sıfat veya bir vasıf bulunan.

muttasıl, muttasılan: 1. Aralıksız, bitişik. 2. Sürekli, aralıksız, durmadan.

muvâfık: Uygun, yerinde.

muvahhid: Tevhîd eden, Allah -celle celâlühû-'nun birliğine inanan, mü'min.

muvâzene: İki şeyin eşit olma hâli, denge.

muvâzî: Birbirine denk şeyler.

mübah: İşlenmesinde günah veya sevap olmayan.

mübâhase: 1. Karşılıklı konuşma. 2. Bahis, iddiâ.

mübtelâ: 1. Düşkün, tutulmuş. 2. Âşık.

mücâhede: 1. Mücâdele, çaba, gayret. 2. Kişinin nefsin istemediklerini yapmak sûretiyle kendini terbiye etmesi, nefs ile savaşma.

mücâvir: Komşu.

mücâzât: 1. Bir suç veya kabahata karşılık verilen cezâ. 2. Karşılık.

mücehhez: Techîz edilmiş, donatılmış, hazırlanmış.

mücellâ: Cilâlanmış, cilâlı, parlak, parlatılmış.

mücerred: Cisim hâlinde bulunmayan, saf, hâlis, tecrîd edilmiş, soyulmuş.

mücmel: Kısa ve az sözle anlatılmış, muhtasar, öz, hülâsa.

müctehid: Âyet ve hadîslere dayanarak hüküm çıkaran âlim, imâm.

müellif: Telif eden, kitap yazan, yazar, muharrir.

müessir: 1. Tesir eden, eser bırakan. 2. Hüzün veren, kederlendiren, dokunaklı. 3. Sözü geçen, hükmü yürüyen.

müheyyâ: Hazır, âmâde

mükâleme: 1. Kelâm etme, konuşma, karşılıklı konuşma, söyleşme. 2. Müzâkere.

mükâşefe: Hakîkat ehline ilâhî sırların görünmesi.

mükellef: Üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmeye mecbur olan, yükümlü.

mükerrem: Tekrîm edilmiş, hürmet gören, ikrâm edilmiş.

mülâkî: Görüşen, konuşan, buluşan, mülâkât yapan, görüşmek, buluşmak.

mülevves: 1. Kirli, pis, murdar. 2. Karışık, tertipsiz.

mümârese: Bir iş veya sanatta çalışarak ustalık kazanma, alışma, mahâret elde etme.

mümtâz: 1. Meziyetleriyle başkalarından ayrılan, seçkin, seçilmiş. 2. İmtiyazlı.

münâcât: Allâh'a duâ etme, yalvarma.

münâzara: 1. Belli kâide ve usûller çerçevesinde yapılan tartışma, cidâl. 2. İki uçlu bir konunun belli kâide ve usûller çerçevesinde iki grup tarafından müdâfaa edildiği tartışma.

münbit: Verimli.

münevver: 1. Işıklı, aydın, parlak. 2. Tenvir edilmiş, aydınlanmış. 3. Bilgili, kültürlü kimse, ziyâlı.

münezzeh: 1. Bir şeye ihtiyacı bulunmayan, muhtaç olmayan. 2. Arınmış, temiz, berî, sâlim.

münhasır: 1. Hasredilmiş, ayrılmış, bir şeye veya bir kimseye mahsus. 2. Kuşatılmış. 3. Sınırlı.

münhasıran: 1. Hasr edilerek, ayrılarak, bir şeye veya bir kimseye mahsus olarak. 2. Sınırlanmış olarak, sınırlı bir şekilde.

münîr: Nurlandıran, parlak, ışık saçan.

müntehâ: 1. Nihâyet bulmuş, son derece, son kerte. 2. Son.

müntesib: 1. İntisab etmiş, bağlanmış, kapılanmış, girmiş. 2. Mensup.

mürebbî: Terbiye edici.

mürekkeb: 1. Terekküp etmiş, iki veya daha fazla şeyin karışmasından meydana gelmiş, birleşik. 2. Karmaşık, kompleks.

mürüvvet: Erlik, kahramanlık, yiğitlik, insaniyet, adamlık, cömertlik.

müsâmaha: 1. Göz yumma, hoş görme, hoşgörü. 2.

Aldırmama. 3. İhmâl.

müsâvî: Eşit, denk, birinin ötekinden farksız olması, aynı hâl ve derecede olan.

müsebbib: 1. Sebep olan, ortaya çıkmasına yol açan, meydana getiren. 2. Îcâd eden, düzenleyen, yapan.

müstağnî: 1. Doygun, gönlü tok. 2. Lüzumlu, gerekli bulmayan. 3. Çekingen, nazlı.

müstecâb: Kabûl olunmuş.

müstehak: Bir şeye hak kazanmış, bir karşılığı hak etmiş kişi.

müstehzî: İstihzâ eden, alaya alan, eğlenen, herkesle alay etmekten hoşlanan, alaycı.

müşâhede: 1. Bir şeyi gözle görme. 2. Mânevî seyir.

müşahhas: 1. Şahıslandırılmış, cisimlendirilmiş, şekillendirilmiş. 2. Gözle görülüp, elle tutulur hâlde bulunan.

müşfik: Şefkatli, merhametli, sevgi ve ilgi gösteren.

müşterek: 1. Ortaklaşa, tasarruf edilen, iki veya daha fazla kimse tarafında kullanılan, ortak, ortaklaşa. 2. Birlikte, beraber. 3. Ortaklaşa, elbirliği ile.

müteâl: Yüksek, yüce, ulvî, ulu.

mütecâviz: Belli bir sınırı aşan, geçen.

mütedâhil: 1. Tedâhül eden, birbiri ardınca giden, birbirine geçen. 2. Ödenmeyip biriken.

mütefekkir: Tefekkür eden, düşünen, düşünür.

mütehallî: Hâllenen, (maddî, mânevî) süslenmiş, donanmış.

müteharrik: Hareket eden, kımıldayan, oynayan.

müteselsil: Teselsül eden, birbiri ardına gelen. Zincirleme.

müteşekkir: Teşekkür eden, şükranlarını sunan.

müteveccih: Teveccüh eden, yönelen, bir yere gitmeye hazırlanan, yollanan.

müyesser: 1. Kolay olan, kolaylıkla gerçekleşen. 2. Nasib olan. 3. Kolaylaştırılmış.

müzâkere: Bir konuda karşılıklı fikir beyân etme, karar öncesindeki görüşme.

müzeyyen: Tezyîn edilmiş, bezenmiş, süslenmiş, donanmış, tezyinatlı, süslü.

nâdân: 1. Bilmez. 2. Kaba, terbiyesi kıt. 3. Dost olmayan.

nâ-ehil: Ehil olmayan, ehliyetsiz.

nâib: Vekil, bir kimsenin yerini tutan, yokluğunda işlerini yürüten kimse.

nâkıs: Noksan, tam olmayan, eksik.

nakzetmek: 1. Bozmak, çözmek, kırmak. 2. Bir sözleşmeyi yok saymak.

nâzım: Tanzîm eden, nizâma koyan, düzenleyen.

nâzil: 1. Nüzûl eden, yukarıdan aşağı doğru hareket eden, inen. 2. Bir yerde konaklayan, misafir olan.

nebât: Topraktan çıkan, yerden biten şey, bitki. **nebâtât:** Nebâtlar, bitkiler.

nedâmet: Pişmanlık.

nefh: Üfürme, boru vesâireyi üfleme.

nefha: 1. Üfürme, nefes. 2. Güzel koku. 3. Rüzgarın bir kere esmesi.

nefha-i ilâhî: İlâhî esinti, insana üflenen rûh.

nehy: 1. Yasak etme. 2. Dinen yasak olan şeylerden menetmek.

neseb: Soy.

neş'et: 1. Meydana gelme, ileri gelme. 2. Çıkma, yetişme.

neşve: Sevinç, keyif, mutluluk sarhoşluğu. (Dilimizde galat olarak “neş’e” şeklinde kullanılmaktadır.) **neşve-i sûfiyye:** Sûfînin duyduğu ilâhî neş’e.

neşv ü nemâ: Yetişip büyüme, sürüp çıkma.

nev’i şahsına münhasır: Kendine has, kendine mahsus.

nevi: Çeşit, tür.

nezâfet: Temizlik, paklık.

nihâî: En son, bir işe son veren, sona erdiren; sonla ilgili.

nusret: 1. Yardım. 2. Allâh’ın yardımı. 3. Başarı.

nübüvvet: Nebîlik, peygamberlik.

nüfûz: 1. İçe, öteye geçme; işleme. 2. Geçerli. 3. Bir kimsenin emir ve hükümlerinin işlemesi, geçerli olması.

nüve: Çekirdek, öz.

otomat: Düşünmeksizin, kendiliğinden hareket eden. Kendini hareket ettirebilecek şekilde yapılıp programlanmış, canlıya benzetilmiş makine.

pâre: 1. Parça. 2. Sayı, adet, tane.

peydâ: Belli, açık, meydanda, zahirî, âşikâr.

peyderpey: Arka arkaya, kısım kısım, tedrîcen.

pir-i fânî: Epeyce yaşlanmış ve tâkatten kesilmiş ihtiyar.

rabtetmek: Bağlama, bitiştirme.

râcî: 1. Dönen. 2. İlgisi olan.

radıyallâhu anh: Allâh ondan râzı olsun! **radıyallâhu anhâ:** Aynı duânın hanımlar için söylenilen şekli.

radıyallâhu anhüm: Allâh onlardan râzı olsun!

radıyallâhu anhümâ: Allâh o ikisinden râzı olsun!

rahmetullâhi aleyh: Allâh’ın rahmeti onun üzerine olsun!

rakîk: 1. Çok ince, yufka, nâzik, nârin. 2. Yumuşak kalpli, yufka yürekli, hisli.

râm olmak: 1. İtâat etmek, boyun eğmek, kendini başkasının emrine bırakma. 2. Kulun bütün varlığını Allah -celle celâlühû-'ya bağlaması.

râşedâr: Ürperen, titreyen.

râyiha: Koku, güzel koku.

rehâvet: Gevşeklik, atâlet, uyuşukluk, ihmâl, gayretsizlik.

rıfk: Yumuşaklık, mülâyimlik, yumuşak başlılık; nâziklik, yavaşlık, tatlılık.

riâyet: 1. İtibar, sayma, saygı, hürmet; gözetme. 2. Ağırlama, ikram. 3. Uygun davranış.

ricâl: 1. Velîler. 2. Hükûmet erkânı, devlet adamları. 3. Adamlar.

ridâ: Omuza alınan örtü.

rikkat: 1. İncelik, yufkalık. 2. İncelik, nezâket. 3. İfâdede incelik. 4. Merhamet etme.

riyâzet: 1. Az yiyip, az uyuma ve sürekli ibâdet ederek nefsi terbiye etme, nefsin arzularına karşı kendini tutma, dünya zevklerinden el çekmek sûretiyle nefsi kırma. 2. İdmân, temrîn. 3. Kanaatkârca yaşayış. **riyâzât:** Riyâzetin cem'i.

rûhâniyet: 1. Rûha âit mânevî atmosfer, rûhu takviye eden mânevî hâller. 2. Vefât etmiş olan bir şahsiyetin devâm eden mânevî kuvveti.

ruhbanlık: Râhip, papaz ve keşişlerin hayat tarzı. Manastır yaşayışı.

rûhiyât: Ruh ilmi, psikoloji.

rusûh: 1. Muhkem, sağlam olma. 2. Bir ilmin derinliğine inip inceliklerine vâkıf olma. 3. Mahâret, meleke.

ru'yetullâh: Allâh'ı görmek (âhirette).

rücû: 1. Dönme, geri dönme. 2. Cayma, sözünden dönme.

rükün: 1. Bir şeyin en sağlam tarafı, temel direği. 2. Esas, şart. 3. Kolon, direk.

saded: Kasıt, niyet, maksad, esâs konu, esas mânâ.

sâdır olmak: Çıkma, meydana gelme, zuhûr etme.

sâfiyet: Hâlislik, temizlik, paklık, arılık.

sâik: 1. Sevk eden. 2. Husûsî sebep.

sâil: İsteyen, dileyen, ihtiyâcını arz eden.

sâkî: Su veya herhangi bir içecek dağıtan, satan.

salâbet: 1. Metânet, kuvvet, dayanma, sebat. 2. Katılık, peklik.

salâhiyet: Bir şeyi yapmaya izni ve hakkı olma, bir işi yapma veya yapmama gücüne sâhib olma, yetki.

sâlik: 1. Yolcu. 2. Bir yola girmiş olan. 3. Tarîkat yolcusu, bir tarîkata girmiş bulunan kimse, derviş, mürîd.

sâlim: 1. Hasta veya sakat olmayan, sağlam. 2. Ayıpsız, kusursuz, noksansız. 3. Korkusuz, endişesiz, emîn.

sallallâhu aleyhi ve selem: Allâh'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun!

salvele: Peygamber Efendimize yapılan salevât, duâ.

sarâhat: Açıklık, ibârede netlik.

sarf-ı nazar: Vazgeçme.

sarîh: 1. Açık belli, âşikâr, bedihî, tartışılmayacak açıklıkta. 2. Karışık olmayan, sâde, sâf, hâlis, arı.

sathî: Satıhta kalan, derine inmeyen, üstünkörü bir şekilde, baştan savma.

sa'y: Çalışma, çabalama, gayret etme.

sebât: Sözde durma, ahde vefa etme, kararlı olma, yerinde durma, sâbit olma.

sehâvet: Kerem, cömertlik.

sekînet: 1. Sâkin olma, sükûnet. 2. Huzur, gönül rahatlığı.

sekr: Sarhoşluk. **sekr-i mânevî:** Mânevî sorhoşluk.

sekerât: Sarhoşluklar, dalgınlıklar.

selâset: İfâdede âhenk, açıklık, kolaylık ve akıcılık.

selef-i sâlihîn: Başta sahâbe-i kirâm, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn olmak üzere bizden önce yaşamış, ilmiyle âmil, ahlâken kâmil bütün sâlih mü'minler.

selîm: 1. Temiz, samimî. 2. Kusuru, noksanı olmayan, sağlam, doğru. 3. Tehlikesiz, zararsız.

semâvât: Gökler.

serîr: 1. Yatacak yer, yatak. 2. Taht.

sermedî: Dâimî, sürekli, sonsuz, ebedî.

sermest: Sarhoş, kendinden geçmiş baygın.

seyr ü sülûk: Tarîkatte tâkip olunan usûl. Tarîkate giren kimsenin Hakk'a vuslat için yaptığı mânevî yolculuk.

seyyâh: Çok gezen, gezgin.

seyyiât: Kötülükler, kötü fiiller, günahlar.

seyyidü'ş-şühedâ: Şehidlerin efendisi Hazret-i Hamza -radıyallâhu anh-.

sezâ: 1. Münâsip, uygun, yaraşır. 2. Lâyık.

sıklet: 1. Ağırlık, yük. 2. Sıkıntı.

sıyânet: 1. Muhafaza etme, koruma, saklama. 2. Himâye.

sidretü'l-müntehâ: 1. Mirâc yolculuğunda Peygamber Efendimiz'e refâkat eden Cebrâil -aleyhisselâm-' ın «Ben bundan sonra bir adım daha atarsam yanarım» dediği ve Peygamberimiz -sallallâhu aleyhi ve sellem-'in, daha ötesine Cebrâil'siz olarak geçtiği makâm.

sîgaya çekmek: Sıkıştırıcı, rahatsız edici sorular sormak.

sıhrî: Akrabâlık, evlilik netîcesi meydana gelen bağ,

yakınlık.

silüet: Yalnız kenar çizgileri belli olan görüntü.

siper-i sâika: Koruyucu zırh, yıldırımsavar.

sirâyet: Birinden diğerine geçme, bulaşma.

sîret: 1. Bir şahsın mânevî durumu, hâl, hareket ve tabiati, ahlâk ve karakteri. 2. Hazret-i Peygamber' in hâl tercümesi.

siyâk ve sibâk: Sözde baş ve son uygunluğu, tutarlılık.

sudûr: 1. Sadırlar, göğüsler. 2. Ortaya çıkma, meydana gelme.

sulehâ: Sâlihler, iyi niyetliler, doğrular, günah işlemeyenler.

sulta: Baskı, otorite, tahakküm.

sûret: 1. Görünüş, zâhir, şekil, kılık. 2. Tarz, yol, gidiş.

sûretâ: 1. Görünüşte, zâhiren. 2. Yalandan.

sûrî: Hakîkî olmayan, görünüşte, şeklî.

sübhân: Her türlü noksan ve kusurdan münezzeh.

sübût: Sâbit olma, meydana çıkma, gerçekleşme.

süflî: 1. Aşağıda olan, aşağılık. 2. Kötü ve pis kıyâfetli, hırpânî.

süfliyyât: Dünyâ ile ilgili bayağı işler.

sükûnet: 1. Durgunluk, hareketsizlik. 2. Dinme, kesilme, yatışma. 3. Huzur, rahat.

sükût: 1. Konuşmama, susma, söz etmeme. 2. Sessizlik.

sülûk: 1. Bir yola girme, bir yol tutma. 2. Bir tarîkate intisab etme.

sünûhât: Akla, hatıra gelen, içe doğan şeyler.

sürûr: Sevinç.

şâhika: Dağın doruğu, zirve.

şâmil: İçine alan, kaplayan, çevreleyen.

şâyân: Uygun, münasip, yaraşır, lâyık.

şehevât: Şehvetler, aşırı istekler.

şer'an: Şerîata uygun olarak, şerîat hükmüne göre, şerîat yönünden.

şerâre: Kıvılcım.

şerh: 1. Açma, yarma. 2. Açıklama, îzâh etme, anlatma. 3. Bir eserin zor anlaşılan yerlerini çözüp yorumlayarak açıklama, bu maksatla yazılan eser.

şiâr: 1. Nişan, eser, işâret, alâmet. 2. Alâmet-i fârika.

şuyû bulmak: Şâyi olmak, yayılmak, duyulmak.

şümûl: 1. İçine alma, kaplama. 2. Âit olma, delâlet etme.

taaccüb etmek: Şaşırmak.

taâm: Yemek, yiyecek.

tâat: Allah'ın emirlerini yerine getirme, ibâdet.

tabiat-i asliyye: Yaratılıştan gelen huy, âdet. Fıtrat.

tâbiîn: Sahâbe-i kirâm devrinde yaşayıp bunlarla görüşen, sahâbeden hadis nakledenler.

tâdil-i erkân: Gereklerini uygun biçimde yerine getirme.

tafsîl: Etraflıca, detaylı, açıklayarak anlatma.

tahassür: 1. Hasret çekme. 2. Çok istenilen ve ele geçirilemeyen şeye üzülme.

tahassüs: Hislenme, duygulanma.

tahayyül: Tasavvur etme, hayalde vücut verme, zihinde canlandırma.

tahdîd: Hudut tâyin etme, sınırlama, kısıtlama.

tahdîs-i nîmet: Nâil olunan nîmetleri îtirâf edip şükretme.

tahkîk: Mâhiyetini araştırıp soruşturma. 2. Kâinâtın sırrını kavrama. 3. Doğruluğunu isbât etme.

tâk: Binâ kemeri. **zafer tâkı:** Târihî bir zaferi anmak veya

gelecek büyük bir kimseyi karşılamak için kurulan kemerli yapı.

takarrub: Yaklaşma, yakın olma.

takbîh: Çirkin görme, ayıplama, kınama.

takdîm etmek: 1. Bir şey sunmak. 2. Öne geçirme, öne geçmek, öne alma.

takrîr: 1. Anlatma, anlatış. 2. Yerleştirme, sağlamlaştırma.

takvâ: Allah'tan korkma, Allâh korkusuyla dînin yasaklarından kaçınma.

tâlim: 1. Bir işi öğrenmek veya alışmak için yapılan çalışma, meşk. 2. Yetiştirme, öğretim.

taltif: 1. Gönül okşama, gönlü hoş etme. 2. Rütbe, nişan, maaş artırımı gibi şeylerle sevindirme. 3. İhsan ve bağışta bulunma. **taltifkâr:** Taltîf eden.

tamah (tama'**):** Aç gözlülük, hırslılık, doymazlık.

tanzîm: 1. Nizâma koyma, düzenleme, tertipleme. 2. Düzeltme, ıslah etme.

tard etmek: 1. Kovma, çıkarma. 2. Sürme, püskürtme.

tarîk: 1. Yol, cadde. 2. Tarîkat. 3. Tutulan, gidilen yol, seçilen tarz, benimsenen fikir.

tasallut: Musallat olma, sataşma, başına ekşime.

tasarruf: 1. Kullanma yetkisi. 2. Sâhib olma. 3. İdâre ile kullanma.

tasfiye: Saf hâle getirme, arıtma.

tasvip: Doğru bulma, uygun görme.

tavsîf: Özelliklerini sayma, vasıflandırma.

tayy-i mekân: 1. Mekânı, mesâfeyi atlarcasına geçme. 2. Allah -celle celâlühû-'nun, dostlarına bir anda uzun mesâfeler kat ettirmesi.

tâzim: Hürmet, saygı, yüceltme.

tebârüz: Belirme, görünme, bârizleşme.

tebdîl: 1. Çevirme, döndürme, dönüştürme. 2. Kıyâfet değiştirme.

tebeddülât: Değişmeler, değişiklikler.

teblîğ: 1. Ulaştırma. 2. Resmî bir yazıyı, kararı halka, veya ilgililere duyurma. 3. Bildiri, uyarı. 4. Bir dîni başkalarına anlatma ve böylece onun yayılmasına çalışma. **teblîgât:** Tebliğler.

tebrie etmek: Temize çıkarmak, şüpheden kurtarmak.

tecellî: 1. Görünme, belirme. 2. Kader, tâlih. 3. Allâh'ın lutfuna nâil olma.

tecellîgâh-ı ilâhî: Allah -celle celâlühû-' nun tecellî ettiği yer.

tecerrüd: 1. Her şeyden vazgeçip sadece Allâh'a yönelme. 2. Sıyrılma, soyunma.

tecessüm: 1. Cisim ve vücut meydana getirme. 2. Görünme, belirme. 3. Canlanma.

tecessüs: 1. Bir şeyin iç yüzünü araştırıp sırrını çözmeye çalışma. 2. Merak.

techîz etmek: Lüzumlu şeyleri tamamlama, donatma.

tecrîd: 1. Soyma, soyutlama. 2. Ayırma, bir tarafta tutma. 3. Tasavvufta her şeyden el ayak çekip Allâh'a yönelme.

te'dîb: Edeplendirme, terbiye etme, uslandırma.

tedrîcen, tedricî: Derece derece, yavaş yavaş.

tedvîn: 1. Bir konudaki mevzuatı bir araya toplama. 2. Bir konudaki hükümleri toplayıp kanun hâline getirme. 3. Kitap hâline getirme.

teemmül: Enine boyuna düşünme.

teessür: Üzüntü, karamsarlık.

tefahhus: Tedkîk etme, inceden inceye araştırma.

tefekkür: Düşünmek.

teferruât: 1. Dallar, bölümler. 2. Asıldan ayrılan ikinci derecede bölümler, taraflar, detaylar.

tefrît: Aşırı derece ihmâl ve gevşeklik gösterme.

tefvîz: 1. Kulun, tüm işlerini Allah -celle celâlühû-'ya havâle etmesi ve O'nun yaptığı her işi gönül hoşluğu ile karşılaması, hiçbir hususta ne dil ne de kalb ile O'na itirâz etmemesi. 2. Teslimiyet. 3. Tevekkül.

tehâlük: Çok isteme, çok rağbet etme.

tekaddüm: 1. Zaman, mekân ve mevki bakımından önce bulunma, ileride olma. 2. Daha önce davranma.

tekâmül: Basamak basamak meydana gelen değişme, şekil değiştirme ve gelişme, kemâle erme, olgunlaşma.

tekâsüf: Sıklaşma, koyulaşma, yoğunlaşma.

tekebbür: Büyüklenme, kibir gösterme.

tekfir: Kâfir sayma, küfür isnâd etme.

tekrîm: Saygı gösterme, yüceltme, ululama.

teksîf: Sıkıştırma, yoğunlaştırma, koyulaştırma.

tekvîn: Yaratma, var etme, vücûda getirme.

tekzîb: Yalan olduğunu ilân etme, yalanlama.

telâkkî: 1. Anlayış, görüş. 2. Şahsî anlayış, şahsî görüş.

telezzüz: Lezzet alma, hoşlanma.

te'lif: 1. Uzlaştırma, bağdaştırma; alıştırma. 2. Eser yazma, toplama, düzenleme. 3. Yazılmış, ortaya konulmuş eser. 4. Bir ibârenin düzeni.

telkîn: 1. Fikrini kabul ettirme, aşılama. 2. Ölmek üzere olan kimsenin başında kelime-i şehâdet getirerek

tekrarlamasını sağlamaya çalışma. 3. Ölü gömüldükten sonra mezarı başında yapılan dua.

telvîn: 1. Sâlikin hâlden hâle girmesi. 2. Renklendirme, boyama.

temâdî: Sürüp gitme, devâm edegelme.

temâyül: 1. Bir tarafa doğru eğilme, meyletme. 2. Bir kimse veya şeye taraftar olma, ilgi duyma.

temâyüz: Kendini gösterme, sivrilme, yükselme.

temerküz: 1. Merkez edinme. 2. Bir merkezde toplanma, birikme, yığılma.

temessül: Bir şekil ve sûrete girme, şekillenme.

temrin: Tekrar, alıştırma, idman yaptırma.

temyîz: 1. İyiyi kötüden ayırma. 2. Dikkatle ayırma, inceleyip seçme.

tenâkuz: İki sözün birbirine uymaması, birbirinin zıddı olması, çelişki.

tenezzül: 1. Alçakgönüllülük gösterme. 2. İnme, alçalma.

tenezzülât: 1. Alçalmalar, inmeler, düşmeler. 2. Alçak gönüllülük göstermeler.

tenvîr: 1. Aydınlatma. 2. Bilgilendirme.

terakkî: 1. Artma, ilerleme, yükselme. 2. Daha iyi hâle gelme.

tertîl: Kur'ân-ı Kerîm'i usûl ve kaidesine uygun şekilde okuma.

tervîc: 1. Revaç verme, değerini artırma. 2. Kabûl etme. 3. Yaptırma, geçirme. 4. Destekleme, tutma.

teselsül: Ardarda gelme, birbirini tâkib etme, zincirleme.

teskîn: Sâkinleştirme, yatıştırma, durdurma.

teşbîh: Benzetme, kıyaslama.

teşcî: Cesaret ve gayret verme.

teşeffu': Şefâate nâil olma.

teşhîr: Sergileme, gösterme, îlân etme.

teşne: 1. Susuz, susamış. 2. Arzulu, istekli, hevesli.

tevakkuf etmek: Durmak, eğlenmek.

tevbe-i nasûh: İsyandan itaate, bâtıldan hakka, günahlardan sâlih bir hayata kat'î bir kararlılıkla dönüş, gerçek ve makbul tevbe.

tevcîh: 1. Belli bir yöne döndürme, çevirme. 2. Bir kimseye hitab etme. 3. Açıklama, tefsîr etme.

tevdî: 1. Emânet etme. 2. Teslîm etme. 3. Vedâ etme.

teveccüh: 1. Yönelme, güleryüz gösterme, sevgi ve muhabbet. 2. Nasîb ve müyesser olma.

tevessül: 1. Vesîle sayma. 2. Başvurma, girişme. 3. Sarılma.

tevfîk: 1. Allâh'ın yardımı, başarıya ulaştırması. 2. Kulun işlediği amellerin Allâh'ın rızâsına uygun olması.

te'vîl: Bir söz veya hareketi görünen mânâsı dışında yorumlama.

tevzî: 1. Dağıtma. 2. Herkese payına düşeni dağıtma, üleştirme.

teyakkuz: Uyanma, uyanık bulunma.

te'yîd: 1. Doğrulama, destekleme. 2. Kuvvetlendirme, sağlamlaştırma.

tezâhür: 1. Zuhûr etme, meydana çıkma, belirme, görünme, gözükme. 2. Belirti.

tezkiye: Nefsi, her türlü kötü sıfatlardan ve menfî temâyüllerden temizleme, aklama ve güzel ahlâk ile tezyîn etme.

tezyîd: Ziyadeleştirme, çoğaltma, artırma.

tezyîn: Zînetlendirme, süsleme.

tîb (tıyb): Güzel koku, güzel kokulu nesne.

tilâvet: Okuma, Kur'ân-ı Kerîm'i usûlüne göre, tecvîd ve tâlîmle okuma.

tuğyân: 1. Taşma, coşma. 2. Hiddetlenme.

tûl-i emel: Ardı arkası gelmeyen uzayıp giden emeller, arzular.

ucub: Kendini beğenmişlik, kibir ve gurura kapılma.

uhde: 1. Söz verme, bir işi üzerine alma. 2. Vazîfe, birinin üzerinde bulunan iş. 3. Sorumluluk.

ulû'l-emr: Emir sahipleri, halîfe veya halîfe adına hüküm ve idâre edenler.

ulviyyet: Yücelik, semâvîlik, mâneviyat ve rûhâniyet.

ulviyyât: Mânevî yükseklikler, yücelikler.

uzvî: Uzuvlara bağlı, organlarla ilgili.

uzviyyet: 1. Canlılık. 2. Kendi başına varlığı olan canlı.

ülfet: 1. Alışma. 2. Dostluk, arkadaşlık, âşinâlık, iyi geçinme.

ülü'l-azm: En yüksek derecedeki peygamberler.

Ümmü'l-Kitâb: Bkz. Levh-i Mahfûz.

ünsiyet: Alışkanlık, ülfet, dostluk.

üsve-i hasene: En güzel örnek.

üveysî meşrep: Üveys, yâni Veysel Karânî Hazretleri gibi, zâhiren bir şeyh veya üstâd ile görüşmeksizin, rûhen irşâd ve terbiye edilenlerin meşrebi.

vahdet-i ilâhî: Allâh'ın birliği.

vâkıa: Vukû bulan, olan, geçen şey.

vâki olmak: Vukû bulmak, olmak.

vâreste: 1. Kurtulmuş. 2. Serbest, âzâde, rahat.

vârid: 1. Gelen, vâsıl olan, erişen. 2. Bir şey hakkında çıkan, söylenen, olması beklenen, olabileceği düşünülen.

vasat: 1. Orta. 2. Ara. 3. İçinde bulunan durum veya çevre, muhit.

vâsıl-ı ilallâh: İlâhî vuslata nâil olan.

vatan-cüdâ: Vatandan ayrı, gurbet.

vaz etmek: 1. Koyma, atma. 2. Belirtme. 3. Tâyin etme. 4. Kurma.

vecd: 1. Kendini kaybedercesine ilâhî aşka dalma. 2. Şiddetli dînî duygu ve heyecan hâli.

vech: 1. Yüz, çehre. 2. Tarz, üslûb. 3. Sebep, vesîle.

vecîbe: Vâcib olan, gereken, yerine getirilmesi borç hükmünde bulunan iş, boyun borcu.

vehbî: 1. Allâh'ın ihsânı sonucu olan. 2. Allah vergisi, fıtrî.

velâyet: 1. Velîlik, ermişlik. 2. Velî ve ermiş kimsenin hâli. 3. Dostluk, sadâkat. 4. Allah dostluğu.

verâ: Günah ve haramdan kaçınmak için şüpheli şeylerden uzak durma, takvâ, ittikâ.

vezin: 1. Tartı, ağırlık. 2. Şiir ve mûsikîde âhenk ölçüsü. 3. Âhenk, ritim.

vukû (vukûât): Olanlar, olan bitenler.

vuslat: Bir şeye ulaşma, kavuşma, visâl.

vuzûh: 1. Vâzıh olma hâli, açıklık. 2. Kolay anlaşılırlık.

yakaza: Uyanıklık.

yakîn: Şüpheden kurtulmuş, doğru, sağlam ve kesin bilgi; doğru ve kuvvetle bilme, mutlak kanaat ve tam bir itmi'nân.

yeğ: Daha iyi, üstün, tercihe şâyân.

ye's: Ümitsizlik, karamsarlık.

zabt: 1. Sıkı şekilde tutma, zabıt. 2. Anlama. 3. Tutulan

kayıt, tutanak. 4. Kaydetme.

zabt u rabt: Sıkı bir şekilde tutma, bağlama, itaat altına alma.

zâhir (zâhiren)**:** 1. Görünen, meydanda olan, belli, açık, âşikâre. 2. Dış görünüş. 3. Tabiî, şüphesiz.

zâyî: 1. Kayıp, yitik. 2. Elden çıkmış, telef olmuş.

zebûn: 1. Zayıf, argın. 2. Güçsüz, kuvvetsiz, mecalsiz, dermansız. 3. Bîçâre, zavallı, düşkün. 4. Üzgün.

zıll-i zevâl: 1. Ölümün gölgesi. 2. Yok olup sona eren gölge.

zübde: Öz, hülâsa, bir şeyin seçkin kısmı.